

Трохи про приватне право

Трохи про приватне право в судовій практиці 2022

Василь Крат

Трохи про приватне право в судовій практиці 2022

Київ
2022

Трохи про приватне право в судовій практиці (за матеріалами публікацій в телеграм-каналі «Трохи про приватне право» за 2022 рік) / Автор та редактор В. І. Крат. – Київ, 2022. 444 с.

Збірка є продовженням серії «Трохи про приватне право» започаткованої в 2021 році та створена за матеріалами публікацій В. І. Крата в телеграм-каналі «Трохи про приватне право». Для зручності користування всі посилання на судові рішення Верховного Суду доповнені QR-кодами. Також додані посилання на первинні публікації в телеграм-каналі «Трохи про приватне право», завдяки чому читач може ознайомитись із живим публічним обговоренням відповідних судових рішень Верховного Суду. Звісно, що збірка містить короткий витяг із окремих судових рішень Верховного Суду. Для правильного розуміння висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним у Єдиному державному реєстрі судових рішень. Порівняно з попереднім виданням, збірка доповнена розділами з статтями, інтерв'ю, виступами, публічними лекціями автора, а також іншою цікавою та корисною інформацією.

Для суддів, адвокатів, нотаріусів, юристів-практиків, науковців, викладачів, студентів вищих навчальних закладів, та всіх хто цікавиться приватним правом.

Зауваги до збірки

В 2021 році на власній сторінці в Facebook мною було розпочато серію публікацій витягів з судових рішень Верховного Суду дотичних до тих чи інших питань із сфери приватного права. Такий формат забезпечив можливість швидкого інформування представників юридичної спільноти та всіх хто цікавиться проблематикою приватного права про висновки Верховного Суду в цій сфері.

Результатом цієї роботи стала [збірка «Трохи про приватне право в судовій практиці»](#), яка презентована в грудні 2021 року, а сам формат комунікації як з правниками так і суспільством загалом, виявився цікавим та ефективним. Тому в 2022 році створено телеграм-канал «Трохи про приватне право», в якому я продовжив роботу, щодо аналізу та узагальнення судової практики Верховного Суду.

Ця збірка є продовженням серії «Трохи про приватне право в судовій практиці» та покликана систематизувати результати аналізу судової практики Верховного Суду в 2022 році, допомогти читачам швидше і ефективніше працювати з висновками Верховного Суду, а також стати своєрідним навігатором в тій судовій практиці, яка публікувалася в телеграм-каналі «Трохи про приватне право».

Цілком умовно публікації згруповані по окремим параграфам: загальні положення; особисті немайнові права; об'єкти, речі, речові права; виключні права; зобов'язальне та договірне право; спадкове право; сімейне право; трудове право; процесуальні питання. Порівняно з попереднім виданням, збірка доповнена розділами з моїми статтями, інтерв'ю, виступами, публічними лекціями, а також іншою цікавою та корисною інформацією.

Вже традиційно, для зручності користування майже всі посилання в збірці доповнені QR-кодами (щоб переглянути достатньо скористатись камерою смартфона).

З повагою,
Василь Крат

ЗМІСТ

§ 1. Загальні положення	22
§ 1.1. Принципи приватного права.....	22
Трохи про становлення доктрини <i>venire contra factum proprium</i>	22
Трохи про Принципи, визначення і модельні правила європейського приватного права (початок)	23
Трохи про Принципи, визначення і модельні правила європейського приватного права	25
Трохи про доктрину та доктрини (початок).....	27
Трохи про доктрину та доктрини (продовження)	29
Трохи про доктрину та доктрини (продовження)	30
Трохи про становлення конструкції фраздаторності (початок)	31
Трохи про становлення конструкції фраздаторності (продовження).....	33
Право на оспорення рішення зборів ОСББ з урахуванням заборони суперечливої поведінки та добросовісності	35
Приватно-правовий інструментарій (зокрема, вчинення договору не для регулювання цивільних відносин та не для встановлення, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для невиконання публічних обов'язків, звільнення майна з під арешту в публічних відносинах або уникнення арешту та/або можливої конфіскації.	36
В чому проявляється зловживання правом і використання приватно-правового інструментарію всупереч його призначенню.....	37
Щодо обов'язкових профілактичних щеплень проти гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2	38
<i>Contra proferentem</i> має застосовуватися у разі, якщо є два різні тлумачення умови (чи умов) договору, а не дві відмінні редакції певної умови (умов) договору	39
Трохи про ствердження доктрини <i>venire contra factum proprium</i>	41
Трохи про диспозитивність в приватному праві.	44
§ 1.2. Акти цивільного законодавства.....	44
Про чинність презумпції добропорядності з 19 квітня 2014 року	45
Трохи про ст. 4 ЦК.....	48
Про пріоритет норм ЦК України.....	49
Трохи про аналогію закону і права	50
Трохи про звичай	54
Ще трохи про пріоритетність положень ЦК	58

§ 1.3. Юридичні факти	59
Трохи про юридичні факти (початок).....	59
Трохи про юридичні факти (продовження)	61
Трохи про юридичні факти (продовження)	62
§ 1.4. Зловживання правом	64
Договором, що вчиняється на шкоду кредиторам (франдаторним договором), може бути як платний, так і безплатний договір.....	64
Трохи про «використання право на зло»	66
Трохи про франдаторність платного договору	67
Застосування конструкції мирової угоди всупереч її призначенню та/або на шкоду кредитору є нерозумним та недопустимим.....	68
Трохи про створення видимості добросовісного набуття права власності.....	69
§ 1.5. Правочини та недійсність правочину	69
Чи є визнання правочину недійсним мірою цивільно-правової відповідальності?	69
Про можливість здійснення односторонньої реституції.....	70
Трохи про односторонні правочини (початок).....	71
Трохи про односторонні правочини (продовження)	72
Трохи про односторонні правочини (продовження)	74
Чи повинен суд встановити наявність порушеного цивільного права або інтересу для задоволення позову про визнання правочину недійсним	76
Про право пред`явити позовну вимогу про визнання недійсним свідчення про право на спадщину	76
Що таке правочин та які є види односторонніх правочинів залежно від сприйняття волі сторони одностороннього правочину.....	77
Про поділ правочинів на каузальні та абстрактні	78
Не допускається такої правової конструкції як позов про визнання недійсним договору в частині сторони договору	79
Удавані є правочини, що вчинено сторонами для приховання іншого правочину, який вони насправді вчинили	80
До конструкції недійсності рішення загальних зборів учасників господарського товариства положення ЦК України та інших законів про правочини, зокрема й норми § 2 «Правові наслідки недодержання сторонами при вчиненні правочину вимог закону» глави 16 ЦК України, не можуть бути застосовані.....	81
У цивільному законодавстві не передбачено можливості скасування договору купівлі-продажу транспортного засобу.....	82

Наявність підстав для визнання оспорюваного правочину недійсним та порушення суб'єктивного цивільного права або інтересу особи, яка звернулася до суду, має встановлюватися саме на момент вчинення оспорюваного правочину.....	83
Трохи про давність і удаваність	83
Відсутність згоди кредитора на переведення боргу не зумовлює нікчемності договору про переведення боргу між новим та первісним боржниками.	84
До недійсності шлюбного договору (його частини) підлягають застосуванню норми § 2 «Правові наслідки недодержання сторонами при вчиненні правочину вимог закону» глави 16 ЦК України.	86
Приватно-правовий інструментарій (зокрема, вчинення договору не для регулювання цивільних відносин та не для встановлення, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу (коштів, збитків, шкоди) або виконання судового рішення про стягнення боргу (коштів, збитків, шкоди), що набрало законної сили чи виконавчого напису.....	88
Визнання недійсним договору оренди, який порушує переважне право, не є ефективним способом захисту, адже задоволення цієї позовної вимоги не здатне поновити майнову сферу позивача, а тому вимога не відповідає ефективному способу захисту.....	89
Визнання недійсними витягів із списку та довідок є неналежним способом захисту прав та інтересів.....	92
Про визнання недійсним договору дарування у зв'язку з встановленням недобросовісності при його укладенні як дарувальника, так і обдаровуваних.	93
Для передання майна неповнолітній дитині у власність за договором дарування не потрібний дозвіл органу опіки та піклування і тому такий договір не може бути кваліфікований як нікчемний на підставі частини першої статті 224 ЦК України.....	94
Не відповідатиме завданням цивільного судочинства звернення до суду з позовом про визнання протоколів зборів уповноважених та передаточного (розподільчого) балансу такими, що не підтверджують відображених в них фактів і такі позови не підлягають судовому розгляду.....	96
По своїй суті вимога про визнання недійсним державного акту про право власності на землю не може бути кваліфікована як негаторний позов.	97
Укладення удаваного правочину не може бути кваліфіковане як усталене правило поведінки; яке не встановлене актами цивільного законодавства, оскільки має детальну правову регламентацію в нормах ЦК України (стаття 235 ЦК України).....	98
Відсутність порушення прав та інтересів позивача у зв'язку з укладенням договору іпотеки із заявлених позивачем підстав є самостійною підставою для відмови в позові про визнання цього договору недійсним, що обумовлює відсутність необхідності надавати оцінку іншим доводам касаційної скарги.	99

З урахуванням принципу тлумачення favor contractus (тлумачення договору на користь дійсності) сумніви щодо дійсності, чинності та виконаності договору (правочину) повинні тлумачитися судом на користь його дійсності, чинності та виконаності.	100
Трохи про статтю 514 ЦК України та недійсність договору.....	101
Суд, якщо виявить нікчемність правочину, має її враховувати за власною ініціативою в силу свого положення, навіть якщо жодна із заінтересованих осіб цього не вимагає.	103
Односторонню відмову від договору, яка стосується зміни договору, в тих випадках, коли вона допускається законом або договором, слід кваліфікувати як односторонній правочин	103
Хоча й законодавець і вказує на допустимість надання мотиву правочину значення істотної помилки у випадках, встановлених у законі але таких випадків на рівні норми закону законодавець не передбачив.	105
При задоволенні позову про оспорювання окремих умов договору потрібно з'ясувати, що договір був би укладений сторонами і без включення до нього умов, які визнаються недійсними.....	106
Рішення суду про визнання договору дійсним при недодержанні сторонами вимоги закону про нотаріальне посвідчення договору «зцілює» тільки таку ваду як відсутність нотаріального посвідчення договору.	107
Трохи про нікчемність договору.....	108
Трохи про інтервенцію в чужі договірні відносини.....	113
Початок перебігу за вимогою про застосування наслідків нікчемного договору іпотеки, яка пред'явлена заінтересованою особою (не стороною нікчемного договору іпотеки), починається з наступного дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила.	114
§ 1.6. Особи	108
Про дієздатність юридичної особи	116
Трохи про виділ.....	116
У разі оскарження рішень президії та загальних зборів адвокатського об'єднання належним способом захисту у зазначеній ситуації є вимога про визнання відповідних рішень недійсними, а відносини щодо обмеження прав членів адвокатського об'єднання, включно з майновими, є такими, на які чинне законодавство України поширює судовий контроль.	118
Трохи про статтю 25 ЦК України	119
Процедура ліквідації юридичної особи (боржника) не може тривати менше визначених законом граничних меж строків, необхідних для належного подання та розгляду вимог кредиторів.	125
При виділі з юридичної особи юридична особа, з якої здійснено виділ, та юридичні особи, що були створені внаслідок виділу, несуть солідарну відповідальність та субсидіарний боржник	

є не правонаступником основного боржника, а особою, яка є додатково відповідальною за зобов'язанням основного боржника в силу прямого припису закону.	126
§ 2. Особисті немайнові права	126
Чинне законодавство з 19 квітня 2014 року не містить презумпції добропорядності і відсутні підстави для застосування такої конструкції при вирішенні спорів про спростування недостовірної інформації.	130
Трохи про спростування і практику ЄСПЛ.....	130
§ 3. Об'єкти. Речі. Речові права	132
Трохи про сервітут (початок)	132
Трохи про сервітут (продовження).....	133
На які випадки відчуження не поширюється переважне право купівлі частки в спільній частковій власності	135
Формування земельних ділянок їх володільцем, зокрема внаслідок поділу та/або об'єднання, з присвоєнням їм кадастрових номерів, зміною інших характеристик не впливає на можливість захисту права власності чи інших майнових прав у визначений цивільним законодавством спосіб	135
Отримання в оренду земельної ділянки в розмірах, що значно перевищують площу належної відповідачу будівлі, для нового будівництва передбачає дотримання процедури проведення земельних торгів у порядку, визначеному положеннями статей 134,135 ЗК України, і Велика Палата Верховного Суду із цим висновком погоджується.....	138
Продавець частки у праві спільної часткової власності має право вибору покупця між іншими співвласниками цього майна на власний розсуд, при цьому правило переважного права у цьому випадку не застосовується.	139
Негаторний позов може вчинятися тоді, коли майно не вибуває з володіння власника, тобто при порушенні насамперед такої правомочностей власника, як користування та розпорядження своїм майном.....	140
Якщо нерухоме майно придбаває добросовісна особа, тобто така, яка не знала та не могла знати про існування обтяжень речових прав на це майно або про наявність на нього речових прав третіх осіб, вона може покладатися на відомості Державного реєстру речових прав на нерухоме майно	141
Нерозумним було б тлумачення, яке б допускало можливість для одного із співвласників в спільній сумісній власності вимагати зняття арешту із неподільної речі в цілому чи навіть допускати конструкцію зняття арешту із «частки в спільній сумісній власності»	143
Якщо вчинене особою порушення було можливе лише як вчинене певною особою через її статус у договірному чи іншому зобов'язальному правовідношенні з власником, то негаторний позов не може бути заявлено	145
§ 4. Виключні права	146
Про право на продовження чинності виключних прав на торговельну марку.....	146

§ 5. Зобов'язальне право. Договірне право	147
Про кваліфікацію договору банківського вкладу (депозиту)	147
Трохи про ст. 625 ЦК (початок).....	148
Трохи про ст. 625 ЦК (продовження)	150
Про зменшення плати за користування майном	152
Наслідки смерті одного з співвідчувачів за договором довічного утримання	153
Трохи про іпотеку	154
Вимоги частини п'ятої та дев'ятої статті 1109 ЦК України розраховані на їх застосування до тих ситуацій, якщо між сторонами вчинено ліцензійний договір. У разі, якщо вчинено непонайменованій договір, то положення частини п'ятої та дев'ятої статті 1109 ЦК України не підлягають застосуванню.	166
Якщо в договорі іпотеки земельної ділянки не визначено, що іпотека поширюватиметься й на будівлю (споруду) чи об'єкт незавершеного будівництва, що будуть збудовані після укладення договору іпотеки. то підстави для поширення іпотеки на такі об'єкти відсутні.	167
Трохи про юридично-значимі повідомлення.....	168
Щодо «конкуренції» примірників договору.....	169
Обставини щодо ступеня вини учасників ДТП при зіткненні транспортних засобів можуть складати сутність заперечень відповідача у межах позову про стягнення коштів (збитків, шкоди) з такої особи, а не бути предметом окремого позову.....	172
Зобов'язання про компенсацію моральної шкоди є досить специфічним зобов'язанням, оскільки не на всіх етапах свого існування характеризується визначеністю змісту, а саме щодо способу та розміру компенсації.	174
Ознайомлення з паспортом споживчого кредиту, його підписання споживачем не означає укладення договору про споживчий кредит та дотримання його форми, оскільки в паспорті кредиту не відбувається фіксація волі сторін договору та його змісту.	175
Про <i>lex commissoria</i> до Закону від 03 липня 2018 року № 2478-VIII.	176
Враховуючи акцесорний характер визначених статтею 625 ЦК України зобов'язань, спори про відшкодування передбачених ними грошових сум, з огляду на їх похідний характер від основного спору, підлягають розгляду за правилами тієї юрисдикції, за правилами якої підлягає розгляду основний спір.	180
Можливість стягнення компенсації моральної шкоди ставиться в залежність не від того, що це передбачено нормою закону або положеннями договору, а від порушення цивільного права особи.	182
Для переможця торгів у процедурі продажу активів банку у процесі його ліквідації сплата вартості лота у встановлений строк є тією умовою, яка має бути виконана до підписання договору купівлі-продажу, оскільки її невиконання має наслідком втрату ним гарантійного внеску.....	184

Враховуючи, що на момент ухвалення Верховним Судом рішення про звернення стягнення на предмет іпотеки воєнний стан в Україні триває, виконання рішення суду зупиняється на період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану та у тридцятиденний строк після його припинення або скасування.....	185
Якщо первісний кредитор відчужив права вимоги за договорами новому кредитору, то він передав останньому і право на судовий захист відповідних прав вимоги, у тому числі тоді, якщо щодо цих прав є оспорюваний первісним кредитором правочин. Після відступлення цивільного права первісний кредитор не зберігає за собою право його судового захисту.	186
Строки, передбачені частиною першою статті 1211 ЦК України, за цільовим призначенням є строками існування права (на відшкодування шкоди), а за своєю сутністю є присіченими строками. Такі строки не є позовною давністю, а тому норми про позовну давність, її зупинення і переривання на них поширені бути не можуть.....	188
Умова договору про споживчий кредит, укладеного після набуття чинності Законом України «Про споживче кредитування» (10 червня 2017 року), щодо оплатності інформації про стан кредитної заборгованості, яку споживач вимагає один раз на місяць, є нікчемною відповідно до частин першої та другої статті 11, частини п'ятої статті 12 Закону України «Про споживче кредитування».....	189
Суд може застосувати такий спосіб звернення стягнення, як передача рухомого майна, що є предметом забезпечувального обтяження, у власність обтяжувача в рахунок виконання забезпеченого обтяженням зобов'язання.....	193
Вимога про визнання протиправними і скасування реєстраційних дій Департаменту щодо скасування у ЄДР записів є неефективним способом захисту прав особи, яка є іпотекодержателем, оскільки не дозволяє цій особі реалізувати свої права щодо предмета іпотеки.....	197
Вимога про зобов'язання банку перерахувати кредитну заборгованість є вимогою про примусове виконання обов'язку в натурі й ефективним способом захисту.....	199
Відповідальність за несвоєчасне виконання платіжних доручень у вигляді пені, яку належить сплатити на користь отримувача (стягувача), не може покладатись на юридичну особу, що здійснює обслуговування рахунка платника, тобто «банк платника» в розумінні Закону № 2346-III - Державну казначейську службу України.....	202
На відміну від форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили), які роблять неможливим виконання зобов'язання в принципі, істотна зміна обставин є оціночною категорією.....	204
Специфікою зобов'язання зі зберігання що виникають на підставі вказівки закону, є те, що вони, звісно, не виникають безпосередньо із закону, для цього необхідні відповідні юридичні факти, інші ніж договір.....	205
З огляду на засаду розумності (пункт 6 частини першої статті 3 ЦК України) для цілей відшкодування втраченого доходу фізичної особи-підприємця, якій завдану майнову шкоду внаслідок каліцтва або іншого ушкодження здоров'я (постійної чи тимчасової втрати працездатності), розмір такого доходу не може мати від'ємного значення.....	206

Трохи про договір довічного утримання (догляду).....	211
Визнання права у позитивному значенні (визнання існуючого права) та у негативному значенні (визнання відсутності права та відповідного йому обов'язку) є способом захисту інтересу у юридичній визначеності.	213
Оскільки оплатність договору найму (найму житла) має імперативний характер, то сторони договору найму (найму житла) самостійно визначають розмір плати або буде застосовуватися механізм, передбачений в ЦК.	214
Трохи про попередній договір	216
Чи можливе вчинення попереднього договору за відсутності у відчужувача права власності на річ (чи права)	224
Заміна у зобов'язанні первісних кредитора та/чи боржника означає, що посвідчення договору вчинене і стосовно нових кредитора та/чи боржника, які є сторонами у відповідному зобов'язанні за цим договором. а тому новий кредитор, який замінив у зобов'язанні за договором іпотеки первісного кредитора, має право отримати від нотаріуса дублікат договору іпотеки.....	224
У разі якщо договір виконувався обома сторонами, то кваліфікація договору як неукладеного виключається, такий договір оренди вважається укладеним та може бути оспорюваним.	227
Оскільки відмова від договору має бути адресована та сприйнята орендарем, то про нього слід повідомити саме орендаря, а не державного реєстратора.	229
У разі, коли право вимоги не виникло або яке припинене до моменту відступлення чи існують законодавчі заборони (або обмеження), то така вимога не переходить від первісного до нового кредитора.....	231
У разі якщо кредитор уже ініціював судовий процес, спрямований на захист порушеного, на його думку, права, або такий спір суд уже вирішив, звернення боржника з позовом про визнання відсутності права вимоги у кредитора або кореспондуючого обов'язку боржника не є належним способом захисту.	232
Встановлення ступеня втрати професійної працездатності особи має значення для визначення розміру втраченого нею заробітку і не може бути визначальним фактом, від якого залежить відновлення порушеного права позивача, а визначальним є заподіяння шкоди в результаті ДТП	233
Трохи про статтю 545 ЦК України	235
Трохи про валюту боргу та платежу.....	238
Трохи про натуральні зобов'язання	240
Про натуральне та задавлене зобов'язання	240
§ 6. Спадкове право	243
Тлумачення змісту заповіту може здійснюватися щодо призначення спадкоємця (спадкоємців) і/або визначення спадкового майна (спадщини)	243

В ЦК УРСР не передбачалося конструкції нікчемності заповіту внаслідок його складення з порушенням вимог щодо форми та посвідчення.....	244
При визначенні спадкового активу який складається із прав інтелектуальної власності необхідно встановити чи відносяться відповідні права до майнових.....	245
Розуміння «місця складення заповіту» як певного місця де здійснюється вираження волі спадкодавця, не дозволяє кваліфікувати вказівку на місце як елемент письмової форми.	246
Оскільки цивільну правоздатність має лише фізична особа, яка є живою, усунути від права на спадкування особу, яка на момент подання відповідного позову вже померла, є неможливим, оскільки її цивільна правоздатність вже припинилась.....	247
У випадку якщо спадкодавець звернувся до суду з вимогою про компенсацію моральної шкоди й помер на стадії розгляду справи не допускається процесуальне правонаступництво за вимогою про компенсацію моральної шкоди.	248
У разі наявності фізичних вад у заповідача, які позбавляють його можливості прочитати заповіт, посвідчення заповіту відбувається лише при свідках і саме в цьому разі недотримання такої вимоги щодо порядку посвідчення заповіту відповідно до частини першої статті 1257 ЦК України має наслідком нікчемність заповіту.	249
У справі за позовом особи, яка вчинила відмову від прийняття спадщини на користь спадкоємця за законом, про визнання недійсним такого одностороннього правочину як відмова від прийняття спадщини на користь спадкоємця за законом належним відповідачем є спадкоємець на користь якого вчинена відмова, а не нотаріус чи нотаріальна контора.	250
Якщо інші спадкоємці оспорюють чи не визнають право на частку спадкоємця, то ефективним є такий спосіб захисту як визнання права на частку спадкоємця.....	251
Позов про оспорення свідоцтва про право на спадщину не є негативним	252
Припинення страхових виплат за життя спадкодавця з підстав, не передбачених законом, та не оскарження дій фонду спадкодавцем не зумовлює припинення вже призначених страхових виплат і не позбавляє його спадкоємців можливості спадкувати право на отримання страхових виплат.	253
§ 7. Сімейне право.....	253
Трохи про аліменти і пеню	254
Трохи про неукладеність шлюбу	256
Потрібно розмежовувати недійсність та неукладеність шлюбу. Неукладений шлюб зовсім не обумовлює правових наслідків, а недійсний шлюб може бути підставою їх виникнення. .	256
Про розмежування вимог про визнання материнства на підставі статті 131 СК України, до якої позовна давність не застосовується, та вимогу про визнання материнства з правових підстав визначених частиною другою статті 139 СК України, до якої застосовується позовна давність в один рік.....	258

Правила передбачені для позовної давності для поділу майна подружжя поширюються і на випадки поділу майна жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі.....	260
Тлумачення абзацу 3 частини 2 статті 3 СК України, з урахуванням принципу розумності, свідчить, що у разі роздільного проживання батьків, дитина належить до сім'ї того з них, з яким вона проживає, і не належить до сім'ї іншого з батьків.....	261
У разі посилення учасників сімейного спору на факти вчинення одним із учасників домашнього насильства обов'язково слід перевіряти чи відбувалося домашнє насильство щодо дитини або за її присутності.....	262
Якщо позивач (один із подружжя чи колишній чоловік, колишня дружина) вимогу про припинення права відповідача на частку у спільній власності не заявив, то підстави для внесення ним відповідної суми коштів на депозитний рахунок суду відсутні.....	263
Законодавець передбачив можливість дитині, яка усиновлена однією особою, зберегти правовий зв'язок із батьком або матір'ю за походженням, які не позбавлені батьківських прав та надали згоду на усиовлення, що можливо лише у спосіб, який виключає ситуацію в якій у дитини, з юридичної точки зору, будуть одночасно наявні дві матері або два батька	264
Трохи про підстави для недійсності усиовлення.....	266
Суд апеляційної інстанції не надав належної оцінки доводами відповідачки про факти вчинення відносно дії позивачем домашнього насильства, не встановив, чи є співмірним втручання в особисті права відповідачки, передбачені статтею 8 Конвенції, проживання позивача у спірному будинку з огляду на вчинення позивачем домашнього насильства .	267
Не є ефективним способом захисту позов про визнання договору недійсним у разі, якщо особа має на меті отримати лише еквівалент вартості своєї частки у спільному майні, оскільки такий спосіб захисту не захищає та не відновлює в результаті її порушене право в той спосіб, який вона обрала.....	268
При застосуванні положень частини другої статті 110 СК України визначальним є факт перебування дружини у стані вагітності або наявність у неї дитини, якій не виповнилося одного року, на день пред'явлення позову про розірвання шлюбу до суду.....	270
§ 8. Трудове право	272
Середній заробіток за час затримки розрахунку при звільненні не входить до структури заробітної плати.....	272
§ 9. Процесуальні питання.....	274
Трохи про завдання цивільного судочинства.....	274
Про обов'язкове зупинення провадження у справі.....	274
Про апеляційне оскарження ухвали суду першої інстанції про відмову поновити пропущений строк для пред'явлення виконавчого документа до виконання	275

У разі подання апеляційної скарги особи, яка не брала участі у справі і апеляційним судом встановлено, що судовим рішенням питання про права, свободи, інтереси та (або) обов'язки такої особи не вирішувалося, апеляційне провадження підлягає закриттю	276
Про судовий збір	276
За умови, що сторона знає про смерть іншої сторони у справі, де правонаступництво є неможливим, як і відновлення сімейних відносин, поведінка сторони, яка заявила після спливу значного проміжку часу про перегляд заочного рішення з формальних підстав, є зловживанням процесуальними правами.	282
При вирішенні клопотання щодо зупинення апеляційного провадження на підставі пункту 6 частини першої статті 251 ЦПК України, суд не може посилатися на об'єктивну неможливість розгляду справи у випадку, коли зібрані докази дозволяють встановити та оцінити обставини (факти), які є предметом судового розгляду.....	284
У спорах щодо повернення дітей, які незаконно утримуються в державі, відмінній від держави їх постійного проживання, урегульованих положеннями Гаазької Конвенції, можливе вжиття заходів забезпечення позову шляхом заборони дитині у будь-чиєму супроводі перетинати державний кордон України.....	285
Заява про заміну сторони подана без додержання вимог частини першої або другої цієї статті, а тому суд першої інстанції повинен був повернути її заявнику без розгляду (частина четверта статті 183 ЦПК України).	286
Апеляційний суд зробив передчасний висновок про наявність підстав для визнання неподаною та повернення апеляційної скарги	287
Розгляд справи в суді першої інстанції за відсутності учасника справи, якого не було повідомлено про місце, дату і час судового засідання, є обов'язковою та безумовною підставою для скасування судового рішення суду першої інстанції та ухвалення нового судового рішення судом апеляційної інстанції, якщо такий учасник справи обґрунтовує свою апеляційну скаргу такою підставою.	289
За відсутності підстав відновлення виконавчого провадження, яке було закінчене, досягнення цієї процесуальної мети неможливе. Тому разом із заявою щодо правонаступництва, якщо виконавче провадження закінчене, заявник має здійснювати процесуальні дії (наприклад, оскаржити постанову про закінчення виконавчого провадження), спрямовані на відновлення виконавчого провадження, а суд має оцінювати ці питання в комплексі.	289
Державне казначейство України не може бути окремим відповідачем у справах з вимогою про відшкодування моральної шкоди у сенсі Закону № 266/94-ВР та наказу № 6/5/3/41, оскільки належним відповідачем у цих справах є держава як учасник цивільних відносин, як правило, в особі органу, якого відповідач зазначає порушником своїх прав	291
Вирішальним питанням, що постає перед судами при зверненні особи до суду з відповідною заявою, що за формою і змістом не відповідає позовній заяві, є те, чи існує в спірних правовідносинах спір про право.	292

Скасування заходів забезпечення позову у випадку закриття провадження у справі на підставі пункту 1 частини першої статті 255 ЦПК України та передачею справи для продовження розгляду до суду першої інстанції, до юрисдикції якого віднесено розгляд такої справи.	293
У випадку підписання заяви про забезпечення позову представником, який не має повноважень на момент подання заяви, то вона має повертатися без розгляду, а не розглядатися по суті.....	296
Якщо договір купівлі-продажу вчинений за множинності осіб на стороні покупця (чи продавця), то в справі за позовом одного з учасників такого договору про визнання його удаваним як відповідачі мають залучатись всі учасники правочину, а не тільки учасники правочину на стороні покупця.	297
Довідка про участь особи у ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС в зоні відчуження не є правовстановлюючим документом, а тому цей факт не може бути встановлений на підставі пункту 6 частини першої статті 315 ЦПК України.	297
У випадку, коли на стадії накладення арешту на грошові кошти боржника-фізичної особи, що знаходяться на рахунку боржника та є заробітною платою боржника, виконавцю не вдалось виявити правову природу (статус) цих грошових коштів, як коштів на які накладення арешту заборонено законом, то арешт на такі грошові кошти підлягає зняттю на підставі відповідного повідомлення банку або заяви боржника з наданням ним відповідних документів на підтвердження цього та/або за результатами перевірки зазначених звітів.	298
Не можуть бути переглянуті за нововиявленими обставинами і судові рішення судів апеляційної інстанції, ухвалені за результатами апеляційного перегляду ухвал судів першої інстанції, якими не закінчено розгляд справи.	301
У разі посилання учасників сімейного спору на факти вчинення одним із учасників домашнього насильства обов`язково слід перевіряти чи відбувалося домашнє насильство щодо дитини або за її присутності.....	302
У випадку закриття апеляційного провадження мають бути враховані судові витрати, які понесли інші учасники справи у зв`язку зі зверненням з апеляційною скаргою та відкриттям апеляційного провадження.....	303
Тлумачення частини другої статті 14 ЦПК України свідчить, що звернення особи до суду в інший спосіб без використання підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи є підставою для обов`язкової реєстрації відповідного процесуального документу в Єдиній судовій інформаційно-комунікаційній системі в день його надходження та не є підставою для поверненні такого документа.	304
Строк на апеляційне оскарження судового рішення, у разі, коли в судовому засіданні було оголошено тільки вступну та резолютивну частини судового рішення, починає перебіг з наступного дня після складення повного судового рішення.	306
Спори щодо оскарження особами з числа військовослужбовців рішень, дій чи бездіяльності відомчих житлових (житлово-побутових, з контролю за розподілом житла) комісій є спорами	

з приводу проходження позивачами військової служби як різновиду служби публічної. Такі спори належать до юрисдикції адміністративних судів.	307
Проведення оцінки майна – об'єкта нерухомості повинно здійснюватися з обов'язковим призначенням для оцінки суб'єкта оціночної діяльності – суб'єкта господарювання відповідно до положень абзацу другої частини третьої статті 57 та статті 20 Закону № 1404-VIII на підставі постанови виконавця.	308
У випадку якщо спадкодавець звернувся до суду з вимогою про компенсацію моральної шкоди й помер на стадії розгляду справи не допускається процесуальне правонаступництво за вимогою про компенсацію моральної шкоди.	311
Якщо у справі наявні вимоги немайнового характеру, то розгляд такої справи у суді апеляційної інстанції здійснюється в судовому засіданні з повідомленням учасників справи.	311
Заперечення на ухвали, що не підлягають оскарженню окремо від рішення суду, включаються до апеляційної скарги на рішення суду	313
У разі розгляду судом справи без виклику учасників справи або учасники справи в судове засідання не з'явились, ухвалення рішення відбувається у такому самому порядку, проте з урахуванням певних винятків.....	314
Звертаючись із позовом в інтересах держави, прокурор є суб'єктом сплати судового збору та самостійно здійснює права та виконує обов'язки, пов'язані з розподілом судових витрат	315
Право подати апеляційну скаргу в цивільній справі належить заступнику керівника обласної прокуратури, а не обласній прокуратурі	316
Заява про заміну сторони виконавчого провадження, відкритого на виконання виконавчого напису нотаріуса, підлягає розгляду у порядку цивільного судочинства.	318
Ухвала суду першої інстанції про залишення позовної заяви без руху в якій визначено розмір судового збору щодо вирішення питання про повернення судового збору може бути оскаржена в апеляційному порядку	319
У випадку встановленого договором фіксованого розміру гонорару сторона може доводити неспівмірність витрат у тому числі, але не виключно, без зазначення в детальному описі робіт (наданих послуг) відомостей про витрати часу на надання правничої допомоги.	320
З огляду на суб'єктний склад спору (участь фізичної особи - приватного виконавця), предмет позову (повернення безпідставно набутого майна) та характер спірних правовідносин (приватно-правовий) спір про стягнення за правилами статті 1212 ЦК України з фізичної особи (приватного виконавця) безпідставно набутих коштів набутих у зв'язку з примусовим виконанням рішення суду підлягає розгляду за правилами цивільного судочинства.	322
Ухвалення попереднього судового рішення про визнання протиправними дій (бездіяльності) державного виконавця не є обов'язковим для вирішення іншої справи, в якій розглядаються позовні вимоги про відшкодування шкоди, завданої такими діями	323

Касаційний суд звертає увагу на специфіку тягаря доказування у справах щодо надання медичних послуг.	325
Забезпечення позову у спосіб зупинення продажу арештованого майна (земельної ділянки) у випадку подання позову про визнання права власності на виставлене на продаж арештоване майно є ефективним і унеможлиблює відкриття нових судових проваджень щодо оспорення результатів торгів у разі, якщо позов про визнання права власності на спірне майно буде задоволено.	326
§ 10. Трохи статей про приватне право	328
Трохи з історії наукової думки в приватному праві.....	328
Реквізиція в цивільному праві.....	335
Значення конструкції конфіскації в приватному праві.....	340
Огляд специфіки регулювання окремих цивільних відносин під час воєнного стану	350
Трохи про недійсність та неукладеність шлюбу	354
Трохи про принципи еластичності та спеціалітету права іпотеки.....	355
Трохи про давність і удаваність.	358
Трохи про захист переважного права наймача на укладення договору найму на новий строк	359
Трохи про значення договору в приватному праві.....	364
Трохи про сферу дії частини першої статті 523 ЦК України	370
Трохи про визначення прізвища та власного імені дитини судом.....	371
Трохи про зміну прізвища дитини її батьками	376
Трохи про <i>lex commissoria</i>	381
Трохи про <i>contra proferentem</i> в українській судовій практиці	384
Трохи про <i>favor contractus</i> (тлумачення договору на користь дійсності)	389
Трохи про підстави для недійсності усиновлення	390
Трохи про присічні строки.....	391
Трохи про натуральні та задавнені зобов'язання.....	392
Трохи про законне матеріальне представництво.....	393
Трохи про статтю 1005 ЦК України	395
§ 11. Трохи іншої інформації про приватне право	397
Основним регулятором договірних відносин є ЦК України, а не окремі закони	397
Василь Крат розповів історію фраздаторності й пояснив, у яких випадках її доцільно застосовувати	400
Трохи про набуття права на спадкування за законом	402

У спадкових спорах застосовуються як принципи приватного права, так і принципи, що характерні для права спадкового	403
Римські максими мають важливе значення в сучасному цивільному обороті.....	406
Трохи про можливість оспорення фраздаторного правочину виконавцем.....	408
Трохи з Code civil про способи захисту прав кредитора	409
Трохи з Código Civil	410
22 липня 2022 року відбулася онлайн-семінар суддів КЦС ВС із судьями апеляційних судів з питань правозастосування	411
Договір є універсальним регулятором приватних відносин	411
Трохи поговорили про Школу практичного права імені Ярослава Мудрого.....	414
Трохи відео з обговорення про застосування принципів приватного права у фраздаторних та іпотечних спорах в межах обговорення «Переробка (специфікація) та перетворення майна: наслідки для речових прав та способів захисту»	414
Недійсність фраздаторного правочину має гарантувати інтереси кредитора «через можливість доступу до майна боржника».....	414
Трохи з Insolvenzordnung (Положення про неплатоспроможність)	417
Принципи приватного та спадкового права важливі при вирішенні спадкових спорів.	418
Суддя КЦС ВС виступив із доповіддю «Категорії спадкового права в практиці Верховного Суду» в межах програми підготовки для підтримання кваліфікації суддів місцевих загальних судів, організованої Дніпровським регіональним відділенням Національної школи суддів України.	419
Цікавий кейс розглядався Апеляційним судом Сінгапуру (Quoine Pte Ltd v. B2C2 Ltd [2020]) між криптовалютною біржою та трейдером з приводу можливості оспорювання на підставі помилки смарт контракту, який вчинений комп'ютерними алгоритмами.....	421
Судді Верховного Суду розповіли про банкрутство фізичних осіб та захист прав кредитора при спадкуванні.	422
«Мій світогляд ґрунтується на тому, що закон завжди має давати розумні відповіді»: інтерв'ю 30.09.2022 інформаційно-аналітичному виданню «Борг.Експерт»:.....	424
Цікавий кейс розглядався Верховним Судом Нідерландів щодо істотної зміни обставин (clausula rebus sic stantibus) внаслідок COVID-19.	430
Цікавий кейс розглядав Касаційний суд Італії про тлумачення умови попереднього договору про припинення іпотеки крізь призму добросовісності	430
Доповідь на тему «ЦК як основний регулятор цивільних відносин»	431
В рамках Школи практичного права (https://nlu.edu.ua/shkola-praktychnogo-prava/) поговорили трохи зі студентами про принципи приватного права	432

Конституційна Рада Франції в рішення від 29.07.2022 (https://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/2022/20221005QPC.htm) визнала конституційними положення частини 1 статті 909 Французького Цивільного кодексу про заборону дарування чи вчинення заповітів на користь окремих осіб.	432
Норми закону про державну реєстрацію речових прав є процедурними і не містять способів захисту	432
Судді КЦС ВС розповіли про регулятори цивільних відносин та актуальну судову практику щодо земельних спорів	434
ЦК України став основним регулятором строків як у приватно-правових, так і в публічно-правових відносинах	436
В рамках Школи практичного права поговорили трохи зі студентами про добросовісність і доктрину <i>venire contra factum proprium</i>	438
Василь Крат розповів про договір та делікт у сфері надання медичних послуг	439
В рамках Школи практичного права поговорили трохи про фразеологічні конструкції	441
Сергій Погрібний і Василь Крат висловилися щодо змін у цивільному законодавстві в рамках реформи ЦК України	441
Трохи про <i>probatio diabolica</i>	444

§ 1. Загальні положення

§ 1.1. Принципи приватного права

Трохи про становлення доктрини *venire contra factum proprium*

Окрема думка суддів КЦС ВС від 22.08.2018 у справі № 596/2472/16-ц
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/76103211>

6.2. У постанові Верховного Суду України від 23 вересня 2015 року у справі № 3-502гс15 зроблено висновок, що «визначення договору як неукладеного може мати місце на стадії укладення, а не за наслідками виконання його сторонами».

Тобто в схожій правовій ситуації Верховний Суд України, застосував доктрину *venire contra factum proprium* (заборони суперечливої поведінки), яка базується ще на римській максимі- «*non concedit venire contra factum proprium*» (ніхто не може діяти всупереч своїй попередній поведінці).

6.3. Доктрина *venire contra factum proprium* базується на принципі добросовісності. Наприклад, у статті I.-1:103 Принципів, визначень і модельних правил європейського приватного права вказується, що поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діє собі на шкоду, розумно покладається на них.

Постанова ВП ВС від ВП ВС від 16.11.2021 у справі № 904/2104/19
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/101990860>

9.55. Пунктом 6 частини першої статті 3 ЦК України передбачено добросовісність як стандарт поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення.

У постанові Великої Палати Верховного Суду від 05 червня 2018 року у справі № 338/180/17 за своєю суттю застосовано доктрину *venire contra factum proprium* (заборони суперечливої поведінки), що ґрунтується ще на римській максимі *non concedit venire contra factum proprium*

§ 1. Загальні положення

(ніхто не може діяти всупереч своїй попередній поведінці). В основі доктрини *venire contra factum proprium* лежить принцип добросовісності. Поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діє собі на шкоду, розумно покладається на них.

Трохи про Принципи, визначення і модельні правила європейського приватного права (початок)

<https://t.me/glossema/42>

Окрема думка суддів КЦС ВС від 22.08.2018 у справі № 596/2472/16-ц

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/76103211>

6.3. Доктрина *venire contra factum proprium* базується на принципі добросовісності.

Наприклад, у статті I.-1:103 Принципів, визначень і модельних правил європейського приватного права вказується, що поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діє собі на шкоду, розумно покладається на них.

Постанова ОП КЦС ВС від 10.04.2019 по справі № 390/34/17

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/81263995>

В основі доктрини *venire contra factum proprium* знаходиться принцип добросовісності.

Наприклад, у статті I.-1:103 Принципів, визначень і модельних правил європейського приватного права вказується, що поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діє собі на шкоду, розумно покладається на них.

Окрема думка судді КЦС ВС від 22.05.2019 у справі № 490/3505/17

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/82217713>

6. Загальноприйнятим у світовій практиці є застосування щодо юридично-значимих повідомлень принципу «доставки (одержання)» повідомлень, якщо сторони прямо не передбачили застосування принципу «відправлення».

Зокрема:

(а) у підпункті 3 пункту I.-1:109 Принципів, визначень і модельних правил європейського приватного права вказано, що повідомлення вступає в силу у момент досягнення адресата, якщо з нього не слідує більш пізній момент вступу у силу;

(б) згідно пунктів 2, 3 Принципів європейського контрактного права з урахуванням положень пунктів (4) та (5), будь-які повідомлення набирають чинності з моменту, коли вони отримані адресатом. Повідомлення вважається одержаним адресатом, коли його вручено їй за місцем його діяльності або за поштовою адресою, або, якщо він не має місця діяльності або поштової адреси, - за місцем його постійного проживання.

Постанова КЦС ВС від 12.06.2019 у справі № 344/3627/16-ц

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/82541266>

Загальноприйнятим у світовій практиці є застосування щодо юридично-значимих повідомлень принципу «доставки (одержання)» повідомлень, якщо сторони прямо не передбачили застосування принципу «відправлення».

Зокрема:

(а) у підпункті 3 пункту I.-1:109 Принципів, визначень і модельних правил європейського приватного права вказано, що повідомлення вступає в силу у момент досягнення адресата, якщо з нього не слідує більш пізній момент вступу у силу;

(б) згідно пунктів 2, 3 Принципів європейського контрактного права з урахуванням положень пунктів (4) та (5), будь-які повідомлення набирають чинності з моменту, коли вони отримані адресатом. Повідомлення вважається одержаним адресатом, коли його вручено їй за місцем його діяльності або за поштовою адресою, або, якщо він не має місця діяльності або поштової адреси, - за місцем його постійного проживання.

Трохи про Принципи, визначення і модельні правила європейського приватного права

<https://t.me/glossema/45>

Постанова КГС ВС від 22.10.2020 у справі № 910/18279/19

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/92556212>

130. Наприклад, у статті VII-3:101 Книги VII Модельних правил європейського приватного права (Draft Common Frame of Reference. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law) щодо змісту збагачення зазначено, що особа вважається збагаченою у випадку: а) збільшення доходів або зменшення обов'язків; б) отримання послуги або результатів виконаної роботи; с) користування чужим майном.

131. Тлумачення статті 1212 ЦК України, із застосуванням телеологічного способу її тлумачення, свідчить, що цією нормою до випадків безпідставного набуття та збереження майна віднесено також збереження особою без достатніх правових підстав у себе виплати, яку вона згідно закону мала віддати (перерахувати) іншій особі в силу покладеного на неї законом зобов'язання. Тобто зменшення обов'язку.

Постанова КЦС ВС від 04.08.2021 в справі № 185/446/18

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/98881542>

У пункті VII.-2:101 Принципів, визначень і модельних правил європейського приватного права вказано, що збагачення є безпідставним, за винятком таких випадків: особа, яка збагатилася, має право на отримання збагачення за рахунок потерпілого в силу договору чи іншого юридичного акту, судового рішення або норми права; або потерпілий вільно і без помилки погодився на настання невігідних для себе наслідків.

При визначенні того чи підлягають безпідставно набуті грошові кошти потерпілій особі слід враховувати, що акти цивільного законодавства, мають відповідати змісту загальних засад, зокрема, добросовісності.

§ 1. Загальні положення

Безпідставно набуті грошові кошти не підлягають поверненню якщо потерпіла особа знає, що в неї відсутнє зобов'язання (відсутній обов'язок) для сплати коштів, проте здійснює таку сплату, тому що вказана особа поводить себе суперечливо, якщо згодом вимагає повернення сплачених коштів.

Постанова КГС ВС від 27.01.2021 у справі № 910/17876/19

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/94643002>

37. Якщо обидві сторони правочину є суб'єктами господарської діяльності (професійними комерсантами, підприємцями), стандарти розкриття інформації і можливість введення в оману є зовсім іншими, ніж у випадку, якщо б стороною правочину були дві фізичні особи, або банк та пересічний громадянин, споживач банківської послуги. Стандарт розумної та обачливої поведінки комерсанта набагато вищий, порівняно зі стандартом пересічної розумної людини.

38. Такий підхід використовується в кодифікованих джерелах звичаєвого права, так, стаття 3.8. Принципів міжнародних комерційних договорів (принципи УНІДРУА) 2010 року передбачає, що сторона може відмовитися від договору, якщо договір був укладений внаслідок обманних заяв іншої сторони, включно з мовою вираження чи способом дії або внаслідок недобросовісного утаювання фактів, які відповідно до розумних комерційних стандартів чесної ділової практики повинні були бути повідомлені цій стороні. Водночас стаття 3.5 цих Принципів виключає відмову від договору внаслідок помилки за умови грубої необережності сторони, яка помилилася. У статті II.-7:201 Модельних правил європейського приватного права 2013 року закріплено, що не дозволяється оскаржувати правочин у випадку, якщо помилка за таких обставин не може бути виправдана.

Постанова КЦС ВС від 08.12.2021 у справі № 759/9443/17

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/101913114>

У статті VII-3:101 Книги VII Модельних правил європейського приватного права щодо змісту збагачення зазначено, що особа вважається збагаченою у випадку: а) збільшення доходів або зменшення обов'язків; б) отримання послуги або результатів виконаної роботи; с) користування чужим майном.

До безпідставно набутого майна набувача, з урахуванням розумності, відноситься користування чужим майном (майном потерпілого). Причому потерпілий, якому належить майно, що користувався набувач, має право вимагати від набувача повернення такого збагачення.

Трохи про доктрину та доктрини (початок)

<https://t.me/glossema/54>

1)Окрема думка суддів КЦС ВС від 22.08.2018 у справі № 596/2472/16-ц

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/76103211>

6.3. Доктрина *venire contra factum proprium* базується на принципі добросовісності. Наприклад, у статті I.-1:103 Принципів, визначень і модельних правил європейського приватного права вказується, що поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діє собі на шкоду, розумно покладається на них.

2)Постанова ОП КЦС ВС від 10.04.2019 по справі № 390/34/17

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/81263995>

Доктрина *venire contra factum proprium* (заборони суперечливої поведінки), базується ще на римській максимі- «*non concedit venire contra factum proprium*» (ніхто не може діяти всупереч своїй попередній поведінці).

В основі доктрини *venire contra factum proprium* знаходиться принцип добросовісності. Поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діє собі на шкоду, розумно покладається на них.

3)Окрема думка судді КЦС ВС від 21.11.2018 у справі № 127/17266/16-ц

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/78044643>

Усталеним є в доктрині цивільного права, що при існуванні множинності осіб у зобов'язанні виникають часткові зобов'язання (наприклад: Цивільне право України. Особлива частина: підручник / за ред. О. В. Дзери, Н. С Кузнецової, Р.А. Майданика. - 3-тє вид., переробл. і доповн. - К.: Юрінком Інтер, 2010. - С. 33; Цивільне право : підручник : у 2 т. / за ред. В.І. Борисової, І.В.Спасибо-Фатєєвої, В.Л. Яроцького. - Х.: Право, 2011. - Т. 2. - С. 35; Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців) / За ред. проф. І.В. Спасибо-Фатєєвої. - Х. : Страйд, 2012. - Том 7 : Загальні положення про зобов'язання та договір. - С. 165 - 169). Такий висновок підтверджується й тлумаченням статті 540 ЦК. Тому кредитор у частковому зобов'язанні має право вимагати виконання, а кожний із боржників повинен виконати свій обов'язок у рівній частці.

Також усталеним є в доктрині цивільного права, що солідарні зобов'язання виникають у випадках, встановлених договором або законом, зокрема, у разі неподільності предмета зобов'язання (наприклад: Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України: [В 2 т.] / Відп. ред В.Г. Ротань. - 2-ге вид. - Х.: Фактор, 2010. - Т. 1. - С. 645; Цивільне право : підручник : у 2 т. / за ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В.Л. Яроцького. - Х.: Право, 2011. - Т. 2. - С. 36; Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців) / За ред. проф. І.В.Спасибо-Фатєєвої. - Х. : Страйд, 2012. - Том 7 : Загальні положення про зобов'язання та договір. - С. 169 - 183). Такий же висновок дозволяє зробити і тлумачення статті 541 ЦК.

4)Постанова КЦС ВС від 15.05.2019 у справі № 712/8440/17

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/82065306>

Усталеним є в доктрині цивільного права, що при існуванні множинності осіб у зобов'язанні виникають часткові зобов'язання.Такий висновок підтверджується й тлумаченням статті 540 ЦК України.

Також усталеним є в доктрині цивільного права, що солідарні зобов'язання виникають у випадках, встановлених договором або законом, зокрема, у разі неподільності предмета зобов'язання.

Трохи про доктрину та доктрини (продовження)

<https://t.me/glossema/55>

5)Окрема думка судді КЦС ВС від 12.06.2018 у справі № 462/9002/14-ц

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/74963389>

3.1. Як зауважується у доктрині «сторони є «господарями» процесу, сторони у цивільному судочинстві відповідно до принципу змагальності стають «сильнішими» за суд і це є гарантією ефективного судового захисту їх прав завдяки реалізації ними права на судовий захист[1].

[1] Курс цивільного процесу : підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін. ; за ред. В. В. Комарова. - Х. : Право, 2011. - С. 191-192.

6)Постанова ОП КЦС ВС від 01.03.2021 у справі № 180/1735/16-ц

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/95532945>

Усталеним як в цивілістичній доктрині, так і судовій практиці під принципами виконання зобов'язань розуміються загальні засади згідно яких здійснюється виконання зобов'язання.

7)Постанова ОП КЦС ВС від 01.03.2021 у справі № 473/1878/19

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/95904937>

Усталеним в судовій практиці та цивілістичній доктрині є поділ недійсних правочинів на нікчемні та оспорювані.

Трохи про доктрину та доктрини (продовження)

<https://t.me/glossema/56>

8)Постанова ОП КЦС ВС від 24.05.2021 у справі № 671/22/19

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/97174867>

Усталеним в судовій практиці та цивілістичній доктрині є розуміння відкриття спадщини як настання певних юридичних фактів, зумовлюють виникнення спадкових правовідносин.

При цьому як юридичний факт відкриття спадщини характеризується двома параметрами: (1) часом відкриття; (2) місцем відкриття. Час відкриття спадщини має важливе значення, оскільки на час відкриття спадщини визначаються, зокрема: склад спадщини; коло спадкоємців; матеріальний закон, який буде застосовуватись до спадкових відносин.

9)Постанова КЦС ВС від 16.06.2021 у справі № 760/20855/16-ц

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/97903449>

Усталеним в цивілістичній доктрині є те, що авторське право на твір виникає з моменту об'єктивізації твору. Для набуття авторського права не вимагається реєстрації твору чи будь-якого спеціального його оформлення, а також виконання яких-небудь інших формальностей.

Тобто в сфері авторського права одним з принципів є принцип автоматичної охорони: охорона творів надається автоматично (фактом створення твору) і не залежить від його реєстрації, депонування, проведення експертиз та інших дій. Цим набуття авторського права істотно відрізняється, наприклад, від набуття прав на торговельну марку (частина перша статті 494 ЦК України, стаття 10 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг»). За загальним правилом в Україні застосовується реєстраційна система набуття прав на торговельну марку, що передбачає проведення формальної та кваліфікаційної експертизи.

10) Окрема думка суддів КЦС ВС від 19.01.2022 у справі № 363/2877/18
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/102828918>

5.3. Тобто, при всій дискусійності критеріїв для розмежування віндикаційного та негаторного позовів у сучасній доктрині приватного права та практиці, варто зауважити, що безумовно одним з таких критеріїв є наявність/відсутність володіння майном у власника, який відповідно пред`являє негаторний чи віндикаційний позов для захисту порушеного права.

Якщо у власника наявне володіння річчю, але існують перешкоди в розпорядженні чи користуванні, то його вимога має кваліфікуватися як негаторний позов. Натомість вимога власника, позбавленого володіння (фізичного чи/та «юридичного»), і пред`являє вимогу про відновлення володіння, має кваліфікуватися як віндикаційний позов.

11) Постанова КЦС ВС від 10.03.2021 у справі № 753/731/16-ц
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/95502347>

Тлумачення пункту 3 частини першої статті 989 ЦК України свідчить, що переддоговірний обов`язок страхувальника надати страховику достовірні відомості про об`єкти страхування і фактори ризику є проявом найвищої добросовісності (доктрина *uberrima fides*) і пов`язаний з ризиковим характером договору страхування. По суті страховику потрібна інформація для оцінки страхового ризику.

Трохи про становлення конструкції фразаторності (початок)
<https://t.me/glossema/21>

Окрема думка судді КЦС ВС від 14.02.2018 у справі № 379/1256/15-ц

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/72348706>

Фраудаторні правочини (правочини, що вчинені боржником на шкоду кредиторам) в українському законодавстві регулюються тільки в певних сферах. Зокрема: у банкрутстві (стаття 20 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»); при неплатоспроможності банків (стаття 38 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»); у виконавчому провадженні (частина четверта статті 9 Закону України «Про виконавче провадження»).

Однією із основоположних засад цивільного законодавства є добросовісність (пункт 6 статті 3 ЦК) і дії учасників цивільних правовідносин мають бути добросовісними. Тобто відповідати певному стандарту поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення.

Цивільно-правовий договір (в тому числі й договір дарування) не може використовуватися учасниками цивільних відносин для уникнення сплати боргу або виконання судового рішення про стягнення боргу, що набрало законної сили.

Боржник (дарувальник), проти якого розпочате судове провадження про стягнення боргу, та його діти (обдаровувані), які укладають договір дарування, діють очевидно недобросовісно та зловживають правами стосовно кредитора. Оскільки укладають договір дарування, який порушує майнові інтереси кредитора і направлений на недопущення звернення стягнення на майно боржника.

Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом.

Як наслідок не виключається визнання договору недійсним, направленою на уникнення звернення стягнення на майно боржника, на підставі загальних засад цивільного законодавства (пункт 6 статті 3 ЦК) та недопустимості зловживання правом (частина третя статті 13 ЦК).

Постанова ОП КГС ВС від 07.12.2018 по справі № 910/7547/17

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/78484783>

33. Спеціальними нормами в окремих сферах передбачено, що правочини про відчуження, обтяження активів або прийняття зобов'язань особою, вчинені особою з метою уникнення виконання іншого майнового зобов'язання цієї особи або з метою унеможливити задоволення вимоги стягувача за рахунок майна, є за певних умов нікчемними (частина третя статті 38 Закону України "Про систему гарантування вкладів фізичних осіб") або можуть бути визнані недійсними (частина перша статті 20 Закону України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом", частина четверта статті 9 Закону України "Про виконавче провадження"). У юридичній науці такі правочини відомі як фраудаторні правочини (правочини, що вчинені боржником на шкоду інтересам кредиторів).

Постанова КЦС ВС від 06.03.2019 по справі № 317/3272/16-ц
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/80363827>

Однією із основоположних засад цивільного законодавства є добросовісність (пункт б частини першої статті 3 ЦК України) і дії учасників цивільних правовідносин мають бути добросовісними. Тобто відповідати певному стандарту поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення.

Поділ спільного майна подружжя не може використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу боржником або виконання судового рішення про стягнення боргу. Боржник, проти якого ухвалене судове рішення про стягнення боргу та накладено арешт на його майно, та його дружина, які здійснюють поділ майна, діють очевидно недобросовісно та зловживають правами стосовно кредитора, оскільки поділ майна порушує майнові інтереси кредитора і направлений на недопущення звернення стягнення на майно боржника. Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом.

Трохи про становлення конструкції фродаторності (продовження)
<https://t.me/glossema/22>

Ухвала ВС від 24.04.2019 по справі № 369/11268/16-ц
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/81796098>

Фродаторні правочини (правочини, що вчинені боржником на шкоду кредиторам) в українському законодавстві регулюються тільки в певних сферах (зокрема: у банкрутстві (стаття 20 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»); при неплатоспроможності банків (стаття 38 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»; у виконавчому провадженні (частина четверта статті 9 Закону України «Про виконавче провадження»).

§ 1. Загальні положення

Однією із основоположних засад цивільного законодавства є добросовісність (пункт 6 статті 3 ЦК України) і дії учасників цивільних правовідносин мають бути добросовісними. Тобто відповідати певному стандарту поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення.

Цивільно-правовий договір (в тому числі й договір дарування) не може використовуватися учасниками цивільних відносин для уникнення сплати боргу або виконання судового рішення (в тому числі, вироку) про стягнення коштів, що набрало законної сили. Боржник (дарувальник), проти якого ухвалено вирок про стягнення коштів та відкрито виконавче провадження, та його сини (обдаровувані), які укладають договір дарування, діють очевидно недобросовісно та зловживають правами стосовно кредитора. Оскільки укладають договір дарування, який порушує майнові інтереси кредитора і направлений на недопущення звернення стягнення на майно боржника. Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом.

Як наслідок не виключається визнання договору недійсним, направленою на уникнення звернення стягнення на майно боржника, на підставі загальних засад цивільного законодавства (пункт 6 статті 3 ЦК України) та недопустимості зловживання правом (частина третя статті 13 ЦК України).

Постанова ВП ВС від 03.07.2019 по справі № 369/11268/16-ц

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/83482786>

Велика Палата Верховного Суду погоджується з висновками, зробленими у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 28 лютого 2019 року у справі № 646/3972/16-ц (провадження № 61-28761св18) та зазначає, що позивач вправі звернутися до суду із позовом про визнання договору недійсним, як такого, що направлений на уникнення звернення стягнення на майно боржника, на підставі загальних засад цивільного законодавства (пункт 6 статті 3 ЦК України) та недопустимості зловживання правом (частина третя статті 13 ЦК України), та послатися на спеціальну норму, що передбачає підставу визнання правочину недійсним, якою може бути як підстава, передбачена статтею 234 ЦК України, так і інша, наприклад, підстава, передбачена статтею 228 ЦК України.

Постанова КЦС ВС від 07.10.2020 у справі № 755/17944/18

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/92315178>

Договором, що вчиняється на шкоду кредиторам (франдаторним договором), може бути як оплатний, так і безоплатний договір.

Застосування конструкції «франдаторності» при оплатному цивільно-правовому договорі має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дозволяють кваліфікувати оплатний договір як такий, що вчинений на шкоду кредитору. До таких обставин, зокрема, відноситься: момент укладення договору; контрагент з яким боржник вчиняє оспорюваний договір (наприклад, родич боржника, пасинок боржника, пов'язана чи афілійована юридична особа); ціна (ринкова/неринкова), наявність/відсутність оплати ціни контрагентом боржника.

Право на оспорення рішення зборів ОСББ з урахуванням заборони суперечливої поведінки та добросовісності

<https://t.me/glossema/67>

Постанова ВП ВС від 01.02.2022 в справі № 910/5179/20

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/103283361>

8.32. У постанові Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 10 квітня 2019 року у справі № 390/34/17 (провадження № 61-22315сво18) розтлумачено застосування доктрини *venire contra factum proprium* (заборони суперечливої поведінки), що ґрунтується ще на римській максимі *non concedit venire contra factum proprium* (ніхто не може діяти всупереч своїй попередній поведінці). В основі цієї доктрини лежить принцип добросовісності користування цивільними правами. Поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка особи, що не відповідає її попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діє собі на шкоду, розумно покладається на них.

8.33. Застосовуючи принцип добросовісності щодо поведінки співвласників багатоквартирного будинку, Велика Палата Верховного Суду зазначає, що особа, яка голосувала «за» відповідні питання порядку денного зборів ОСББ (або, отримавши можливість проголосувати, не заперечувала щодо прийняття відповідного рішення), не може в подальшому заперечувати у суді дійсність цього рішення, прийнятого зборами ОСББ, оскільки така особа діятиме всупереч власному волевиявленню на зборах співвласників і буде таким чином вводити в оману інших співвласників, які поклалися на первісне волевиявлення цієї особи.

8.35. Розглядаючи позовні вимоги ОСОБА_1, суди першої та апеляційної інстанцій не з'ясували, чи заперечував позивач проти рішень, ухвалених з питань 9, 10 порядку денного зборів

§ 1. Загальні положення

ОСББ, а відтак не встановили, чи узгоджується з принципом заборони суперечливої поведінки (*venire contra factum proprium*) звернення ОСОБА_1 із позовом до ОСББ про визнання недійсними та скасування рішень із питань 9, 10 порядку денного оспорюваних зборів і чи є порушеними права позивача як співвласника майна у багатоквартирному будинку на прийняття рішень утвореним співвласниками ОСББ з огляду на те, що ОСОБА_1 брав участь у цих зборах як власник нежитлового приміщення № 108 площею 783,9 кв. м, а згідно з протоколом зборів співвласників «проти» проголосувала тільки одна особа, площа квартири якої становить 77,8 кв. м (том 1, а. с. 11-32).

Приватно-правовий інструментарій (зокрема, вчинення договору не для регулювання цивільних відносин та не для встановлення, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для невиконання публічних обов'язків, звільнення майна з під арешту в публічних відносинах або уникнення арешту та/або можливої конфіскації.

<https://t.me/glossema/150>

Постанова КЦС ВС від 13.04.2022 в справі № 757/62043/18-ц

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/103986061>

Договір як приватно-правова категорія, оскільки є універсальним регулятором між учасниками цивільних відносин, покликаний забезпечити регулювання цивільних відносин, та має бути направлений на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Приватно-правовий інструментарій (зокрема, вчинення договору не для регулювання цивільних відносин та не для встановлення, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для невиконання публічних обов'язків, звільнення майна з під арешту в публічних відносинах або уникнення арешту та/або можливої конфіскації. Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом.

В чому проявляється зловживання правом і використання приватно-правового інструментарію всупереч його призначенню

<https://t.me/glossema/234>

Постанова КЦС ВС від 18.05.2022 в справі № [303/7119/19](https://reyestr.court.gov.ua/Review/104443479)

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/104443479>

Дії учасників цивільних правовідносин мають бути добросовісними. Тобто відповідати певному стандарту поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення.

Приватно-правовий інструментарій не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу (коштів, збитків, шкоди) або виконання судового рішення про стягнення боргу (коштів, збитків, шкоди), що набрало законної сили.

Про зловживання правом і використання приватно-правового інструментарію всупереч його призначенню проявляється в тому, що:

особа (особи) використовувала/використовували право на зло; наявні негативні наслідки (різного прояву) для інших осіб (негативні наслідки являють собою певний стан, до якого потрапляють інші суб'єкти, чії права безпосередньо пов'язані з правами особи, яка ними зловживає;

цей стан не задовольняє інших суб'єктів; для здійснення ними своїх прав не вистачає певних фактів та/або умов; настання цих фактів/умов безпосередньо залежить від дій іншої особи;

інша особа може перебувати у конкретних правовідносинах з цими особами, які потерпають від зловживання нею правом, або не перебувають);

враховується правовий статус особи/осіб (особа перебуває у правовідносинах і як їх учасник має уявлення не лише про обсяг своїх прав, а і про обсяг прав інших учасників цих правовідносин та порядок їх набуття та здійснення; особа не вперше перебуває у цих правовідносинах або ці правовідносини є тривалими, або вона є учасником й інших аналогічних правовідносин).

Встановивши, що на момент укладення оспорюваного договору дарування будинку між ОСОБА_2 та ОСОБА_3 боржник мав право на частку у праві на цей будинок; договір дарування укладений після набрання законної сили судового рішення про стягнення з ОСОБА_4 на користь ОСОБА_1 заборгованості та під час здійснення його примусового виконання, арешту майна ОСОБА_4 та вирішення судами подання державного виконавця про визначення частки ОСОБА_4 у спірному будинку; договір дарування укладено між близькими родичами, апеляційний суд зробив правильний висновок про його фраздаторність, а тому наявність підстав для визнання недійсним

§ 1. Загальні положення

та скасування рішення про державну реєстрацію прав, проведеного на підставі вказаного договору дарування.

У справі, що переглядається, ОСОБА_1 звернувся до суду з позовом до ОСОБА_2, ОСОБА_3 та ОСОБА_4 про визнання недійсним договору, укладеного між ОСОБА_2 і ОСОБА_3, та скасування рішення про державну реєстрацію прав ОСОБА_3, проведеного на підставі цього договору. Тому ОСОБА_4, який надав лише згоду на укладення оспорюваного договору дарування, є неналежним відповідачем, у зв'язку з чим суд першої інстанції правильно відмовив в задоволенні позову ОСОБА_1 до ОСОБА_4, однак помилився у мотивах такого рішення. Апеляційний суд правильно задовольнив позов ОСОБА_1 до ОСОБА_2 та ОСОБА_3, однак зробив помилковий висновок про фіктивність оспорюваного договору, тому постанова апеляційного суду в цій частині підлягає зміні в мотивувальній частині.

Щодо обов'язкових профілактичних щеплень проти гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2

<https://t.me/glossema/513>

Ухвала КЦС ВС від 03.08.2022 в справі № 130/3548/21

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/106017654>

Обміркувавши викладене з урахуванням:

абзацу другого пункту 3.2 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України № 10-р/2020,

недостатнього рівня якості національного законодавства щодо спірного питання, того, що з моменту запровадження карантину орган законодавчої влади чи Кабінет Міністрів України, як вищий орган у системі органів виконавчої влади, який наділений правом законодавчої ініціативи, не вжили заходів щодо прийняття відповідного якісного закону, що передбачав би, в тому числі, підстави та порядок відсторонення працівників у зв'язку з ухиленням від обов'язкових профілактичних щеплень проти гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 (що свідчить про відсутність інших механізмів вирішення правової проблеми та неефективність гарантій реалізації, охорони та захисту фундаментального права на працю, яке гарантоване в статті 43 Конституції України при відстороненні працівників від роботи),

§ 1. Загальні положення

неприпустимості в Державі Україна, як правовій державі, протиправного обмеження конституційних прав людини, незалежно від запровадження карантину, воєнного стану чи інших обставин,

колегія суддів зобов'язана звернутися до використання повноважень Великої Палати Верховного Суду, задля забезпечення сталості та єдності судової практики, щодо вирішення виключної правової проблеми, яка полягає в наступному:

(1) чи є правомірним, без прийняття органом законодавчої влади відповідного закону, шляхом прийняття підзаконних актів, встановлення обмежень права на працю в Переліку № 2153 та Постанові № 1236, яке полягає в встановленні обов'язковості профілактичних щеплень проти COVID-19 для певних працівників та запровадженні спеціального порядку відсторонення від роботи працівників, які відмовились або ухилились від профілактичних щеплень проти COVID-19;

(2) чи є порушенням вимоги рівності конституційних прав та дискримінаційним встановлення додаткових обмежень в Переліку № 2153, що полягають в обов'язковості профілактичних щеплень проти гострої респіраторної хвороби COVID-19 працівникам: центральних органів виконавчої влади та їх територіальних органів; місцевих державних адміністрацій та їх структурних підрозділів; закладів вищої, післядипломної, фахової передвищої, професійної (професійно-технічної), загальної середньої, в тому числі спеціальних, дошкільної, позашкільної освіти, закладів спеціалізованої освіти та наукових установ незалежно від типу та форми власності та встановлення обов'язку в Постанові № 1236 керівників державних органів (державної служби), керівникам підприємств, установ та організацій здійснювати відсторонення від роботи (виконання робіт) працівників та державних службовців, обов'язковість профілактичних щеплень проти COVID-19 яких визначена переліком та які відмовляються або ухиляються від проведення таких обов'язкових профілактичних щеплень проти COVID-19 (враховуючи що, наприклад, на працівників юридичних осіб приватного права чи інших працівників такі обмеження не поширюються);

(3) чи є національне законодавство (Закон України «Про захист населення від інфекційних хвороб», Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», Інструкція про порядок внесення подання про відсторонення осіб від роботи або іншої діяльності Перелік № 2153 та Постанова № 1236) з питань відсторонення від роботи працівників, які відмовляються або ухиляються від проведення обов'язкових профілактичних щеплень проти COVID-19, таким, що дозволяє особі прогнозувати наслідки своєї поведінки та яким чином мають застосовуватися норми цих правових актів, з урахуванням того, що в них передбачене різне і всупереч Конституції України правове регулювання.

Contra proferentem має застосовуватися у разі, якщо є два різні тлумачення умови (чи умов) договору, а не дві відмінні редакції певної умови (умов) договору

<https://t.me/glossema/595>

[Постанова КЦС ВС від 05.10.2022 у справі № 352/1950/15-ц](#)

Для приватного права апріорі властивою є така засада, як розумність.

Розумність характерна як для оцінки/врахування поведінки учасників цивільного обороту, тлумачення матеріальних приватно-правових норм, що здійснюється при вирішенні спорів, так і для тлумачення процесуальних норм (див. постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 16 червня 2021 року у справі № 554/4741/19, постанову Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 18 квітня 2022 року у справі № 520/1185/16-ц, постанову Великої Палати Верховного Суду від 08 лютого 2022 року у справі № 209/3085/20).

Однією з підстав виникнення зобов'язання є договір (пункт 1 частини другої статті 11 ЦК України).

Договір як приватно-правова категорія, оскільки є універсальним регулятором між учасниками цивільних відносин, має на меті забезпечити регулювання цивільних відносин, та має бути спрямований на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Тлумачення правочину - це з'ясування змісту дійсного одностороннього правочину чи договору (двостороннього або багатостороннього правочину), з тексту якого неможливо встановити справжню волю сторони (сторін). Потреба в тлумаченні виникає в разі різного розуміння змісту правочину його сторонами, зокрема при невизначеності і незрозумілості буквального значення слів, понять і термінів.

Contra proferentem має застосовуватися у разі, якщо є два різні тлумачення умови (чи умов) договору, а не дві відмінні редакції певної умови (умов) договору, з врахуванням того, що:

contra proferentem має на меті поставити сторону, яка припустила двозначність, в невігідне становище. Оскільки саме вона допустила таку двозначність;

contra proferentem спрямований на охорону обґрунтованих очікувань сторони, яка не мала вибору при укладенні договору (у тому числі при виборі мови і формулювань);

contra proferentem застосовується у тому випадку, коли очевидно, що лише одна сторона брала участь в процесі вибору відповідних формулювань чи формулюванні тих або інших умов в договорі чи навіть складала проект усього договору або навіть тоді, коли сторона скористалася стандартною умовою, що була розроблена третьою особою;

у разі неясності умов договору тлумачення умов договору повинно здійснюватися на користь контрагента сторони, яка підготувала проект договору або запропонувала формулювання відповідної умови. Поки не доведено інше, презюмується, що такою стороною була особа, яка є професіоналом у відповідній сфері, що вимагає спеціальних знань.

Трохи про ствердження доктрини *venire contra factum proprium*

<https://t.me/glossema/657>

[Окрема думка суддів КЦС ВС від 22.08.2018 у справі № 596/2472/16-ц](#)

6.3. Доктрина *venire contra factum proprium* базується на принципі добросовісності.

Наприклад, у статті І.-1:103 Принципів, визначень і модельних правил європейського приватного права вказується, що поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діє собі на шкоду, розумно покладається на них.

6.4. Очевидно, що наймодавець (орендодавець) скористався тим, що з різних причин власноручно не підписав договору оренди земельної ділянки. Звісно, що в такому випадку оспорювання договору оренди земельної ділянки наймодавцем (орендодавцем) суперечить його попередній поведінці (отримання плати за користування земельною ділянкою) і є недобросовісним.

[Окрема думка суддів КЦС ВС від 19.08.2020 у справі № 637/239/14-ц](#)

4.5. Доктрина *venire contra factum proprium* є проявом принципу добросовісності. Наприклад, у статті І.-1:103 Принципів, визначень і модельних правил європейського приватного права вказується, що поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діє собі на шкоду, розумно покладається на них.[1]

4.6. Тому навряд чи можливо, з урахуванням того, що норми цивільного законодавства мають застосовуватися із врахуванням добросовісності, стверджуватися, що як принцип добросовісності взагалі, так і його прояв доктрина *venire contra factum proprium* можуть бути обмежені певною сферою (правочини, що підлягають вчиненню в усній формі та правочини, що не підлягають державній реєстрації чи право, за якими не підлягає державній реєстрації).

[Постанова ВП ВС від ВП ВС від 16.11.2021 у справі № 904/2104/19](#)

9.55. Пунктом 6 частини першої статті 3 ЦК України передбачено добросовісність як стандарт поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення.

У постанові Великої Палати Верховного Суду від 05 червня 2018 року у справі № 338/180/17 за своєю суттю застосовано доктрину *venire contra factum proprium* (заборони суперечливої поведінки), що ґрунтується ще на римській максимі *non concedit venire contra factum proprium* (ніхто не може діяти всупереч своїй попередній поведінці). В основі доктрини *venire contra factum proprium* лежить принцип добросовісності. Поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діє собі на шкоду, розумно покладається на них.

[Постанова ВП ВС від 26.10.2022 у справі № 227/3760/19-ц](#)

6.37. Тобто суду необхідно встановити не просто факт використання спірного майна орендарем, а й те, чи сплачував орендар за таке використання орендодавцю та його правонаступникам і чи приймали вони таку оплату.

6.38. У разі якщо договір виконувався обома сторонами (зокрема, орендар користувався майном і сплачував за нього, а орендодавець приймав платежі), то кваліфікація договору як неукладеного виключається, такий договір оренди вважається укладеним та може бути оспорюваним (за відсутності законодавчих застережень про інше).

6.41. За встановленими у справі обставинами, оспорюваний договір ОСОБА_5 не підписував та, відповідно, волевиявлення щодо правочину не було, істотних умов цього договору не погоджував.

Ще трохи про *venire contra factum proprium*

<https://t.me/glossema/725>

[Постанова КЦС ВС від 14.12.2022 в справі № 126/2200/20](#)

Передача земельних ділянок безоплатно у власність громадян у межах норм, визначених цим Кодексом, провадиться один раз по кожному виду цільового призначення (частина четверта статті 116 ЗК України).

Добросовісність (пункт 6 статті 3 ЦК України) - це певний стандарт поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення. У схожій правовій ситуації Великою Палатою Верховного Суду в постанові від 05 червня 2018 року у справі № 338/180/17 по своїй суті застосовано доктрину *venire contra factum proprium* (заборони суперечливої поведінки), яка базується ще на римській максимі «*non concedit venire contra factum proprium*» (ніхто не може діяти всупереч своїй попередній поведінці). В основі доктрини *venire contra factum proprium* знаходиться принцип добросовісності. Наприклад, у статті I.-1:103 Принципів, визначень і модельних правил європейського приватного права вказується, що поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діє собі на шкоду, розумно покладається на них (див. постанову Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 10 квітня 2019 року у справі № 390/34/17 (провадження № 61-22315сво18)).

Поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діє собі на шкоду, розумно покладається на них. Якщо особа, яка має право на оспорення документу (наприклад, свідоцтва про право на спадщину) чи юридичного факту (зокрема, правочину, договору, рішення органу юридичної особи), висловила безпосередньо або своєю поведінкою дала зрозуміти, що не буде реалізовувати своє право на оспорення, то така особа пов'язана своїм рішенням і не вправі його змінити згодом. Спроба особи згодом здійснити право на оспорення суперечитиме попередній поведінці такої особи і має призводити до припинення зазначеного права (див. постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 07 жовтня 2020 року в справі № 450/2286/16-ц (провадження № 61-2032св19)).

Якщо особа, яка має суб'єктивне право (наприклад, право власності), висловила безпосередньо або своєю поведінкою дала зрозуміти, що відмовляється від права власності, то така особа пов'язана своїм рішенням і не вправі його змінити згодом. Спроба особи згодом здійснити право суперечитиме попередній поведінці такої особи і має призводити до припинення зазначеного права.

Особа, яка мала право власності (ОСОБА_1), висловила як прямо (в заяві у січні 2004 року про відмову від права власності на земельну ділянку з цільовим призначенням для ведення товарного сільськогосподарського виробництва), так і своєю поведінкою (у 2012 році ОСОБА_1 отримала у власність земельну ділянку у розмірі земельної частки (паю) для ведення товарного сільськогосподарського виробництва), що не буде реалізовувати своє право власності. Тому

§ 1. Загальні положення

поведінка позивача суперечить добросовісності, оскільки не відповідає попереднім заявам та поведінці сторони, а інші суб`єкти розумно покладалася на них. За таких обставин, право власності ОСОБА_1 на земельну ділянку площею 1,7953 га припинилося, а тому апеляційний суд зробив обґрунтований висновок про відмову у задоволенні позовних вимог про витребування спірної земельної ділянки, проте помилився щодо мотивів такої відмови.

Трохи про диспозитивність та свободу правочину в приватному праві.

<https://t.me/glossema/395>

Постанова КЦС ВС від 06.07.2022 в справі № 303/2983/19

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105233984>

Особа здійснює свої цивільні права вільно, на власний розсуд (частина перша статті 12 ЦК України).

У частині четвертій статті 6 ЦК України зазначено, що положення частин першої, другої і третьої цієї статті застосовуються і до односторонніх правочинів.

До односторонніх правочинів, зокрема, відноситься: видача довіреності, відмова від права власності, складання заповіту, публічна обіцянка винагороди, прийняття спадщини, згода іншого співвласника на розпорядження спільним майном, одностороння відмова від договору, вчинення передавального напису (індосаменту), прощення боргу. При вчиненні одностороннього правочину воля виражається (виходить) від однієї сторони.

Особа, яка вчинила односторонній правочин, має право відмовитися від нього, якщо інше не встановлено законом. Якщо такою відмовою від правочину порушено права іншої особи, ці права підлягають захисту. Відмова від правочину вчиняється у такій самій формі, в якій було вчинено правочин (частини перша та третя статті 214 ЦК України).

Для приватного права апріорі притаманна диспозитивність, яка проявляється, зокрема, в тому, що особа, з урахуванням принципу свободи правочину, сама вирішує вчиняти чи не вчиняти певний правочин (зокрема, щодо відмови від одностороннього правочину).

Вимоги до чинності та дійсності правочину можуть співпадати, але можуть і відрізнятись. Зокрема, чинність охоплює собою вимоги, які дозволяють стверджувати про вчинення правочину (істотні умови, необхідні для укладення договору, втілення домовленості сторін у належну форму).

Під прощенням боргу розуміють звільнення кредитором боржника від виконання обов`язку, що на ньому лежить, повністю або частково. За загальним правилом, прощенням боргу

§ 1. Загальні положення

втілюється в односторонньому правочині. Хоча сторони договору не позбавлені можливості укласти договір про прощення боргу.

У разі якщо прощення боргу втілюється в односторонньому правочині, то такий односторонній правочин є по своїй суті розпорядчим, оскільки спрямований на розпорядження правами, та абстрактним, якому не властивий правовий зв'язок між підставами його вчинення і його дійсністю або чинністю.

Обміркувавши аргументи учасників справи та встановлені обставини справи, колегія суддів вважає, що:

апеляційний суд при задоволенні позову вважав, що вплив позовної давності до вимог кредитора про стягнення боргу та вплив строку договору є підставою для припинення зобов'язань за договором про надання споживчого кредиту. ТОВ «Кей-Колект» здійснило анулювання заборгованості за кредитним договором про що повідомлено позичальника повідомленням від 05 лютого 2016 року № 4965-731821; повідомлення про анулювання боргу № И_4965-731821 від 05 лютого 2016 року прийнятого ТОВ «Кей-Колект» 31 грудня 2015 року не було відкликано чи анульовано останнім. ТОВ «Кей-Колект» не надав суду належних та допустимих доказів, які б підтверджували наявність будь-якої заборгованості за договором на час розгляду справи;

прощення боргу втілене в односторонньому правочині ТОВ «Кей-Колект». Колегія суддів підкреслює, що кредитор, з урахуванням принципу свободи правочину, не вчиняв такий односторонній правочин як відмова від прощення боргу;

апеляційний суд, встановивши, що відсутня будь-яка заборгованість за договором, зробив обґрунтований висновок про задоволення позовних вимог, хоча й помилково з декількох підстав. Тому постанову апеляційного суду в цій частині належить змінити в мотивувальній частині.

§ 1.2. Акти цивільного законодавства

Про чинність презумпції добропорядності з 19 квітня 2014 року

Ухвала КЦС ВС від 12.01.2022 у справі № 554/7761/20

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/102563002>

У пункті 6.11. постанови Великої Палати Верховного Суду від 07 грудня 2021 року у справі № 905/902/20 (провадження № 12-52Гс21) вказано, що:

«негативна інформація, поширена про особу, вважається недостовірною, якщо особа, яка її поширила, не доведе протилежного (презумпція добропорядності). Негативною слід вважати

§ 1. Загальні положення

інформацію, в якій стверджується про порушення особою, зокрема, норм чинного законодавства, вчинення будь-яких інших дій (наприклад, порушення принципів моралі, загально визнаних правил співжиття, неетична поведінка в особистому, суспільному чи політичному житті тощо) і яка, на думку позивача, порушує його право на повагу до гідності, честі чи ділової репутації (частина третя статті 277 ЦК України)».

Тобто, у справі № 905/902/20 Велика Палата Верховного Суду, засотувала частину третю статті 277 ЦК України, зробила висновок про те, що негативна інформація, поширена про особу, вважається недостовірною, якщо особа, яка її поширила, не доведе протилежного (презумпція добропорядності).

Колегія суддів не погоджується із цим висновком Великої Палати Верховного Суду в справі № 905/902/20 з таких підстав.

Аналіз статті 5 ЦК України свідчить, що зазвичай чинність актів цивільного законодавства не обмежена певним строком, якщо в них не передбачено іншого. Тобто акт цивільного законодавства є чинним до його скасування у встановленому порядку. Про скасування акту цивільного законодавства чи цивільно-правової норми може бути прямо вказано в новому акті цивільного законодавства.

У частині третій статті 277 ЦК України (у редакції, чинній станом на 28 березня 2014 року) передбачалося, що «негативна інформація, поширена про особу, вважається недостовірною, якщо особа, яка її поширила, не доведе протилежного».

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про інформацію» та Закону України «Про доступ до публічної інформації» № 1170-VII від 27 березня 2014 року, що набрав чинності 19 квітня 2014 року, частину третю статті 277 ЦК України виключено.

Тому чинне законодавство з 19 квітня 2014 року не містить презумпції добропорядності і відсутні підстави для застосування такої конструкції при вирішенні спорів про спростування недостовірної інформації.

Аналіз Єдиного державного реєстру судових рішень свідчить, що усталеною є практика Касаційного цивільного суду щодо незастосування частини третьої статті 277 ЦК України, яка втратила чинність 19 квітня 2014 року, до відносин, що виникли пізніше.

Наприклад:

(1) у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 23 травня 2018 року у справі № 188/1367/15-ц (провадження № 61-6766св18) зазначено, що: «визнаючи недостовірною інформацію, опубліковану ІНФОРМАЦІЯ_1 у громадсько-політичній газеті «Степова зоря», суд керувався частиною третьою статті 277 ЦК України, згідно з якою негативна інформація, поширена про особу, вважається недостовірною, якщо особа, яка її поширила, не доведе протилежного (презумпція добропорядності). Разом із тим, суд першої інстанції не врахував, що частина третя статті 277 ЦК України була виключена на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про інформацію» та Закону України «Про доступ до публічної інформації» від 27 березня 2014 року № 1170-VII і не має зворотної дії в часі на підставі частини першої статті 58 Конституції України»;

(2) у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 29 серпня 2018 року в справі № 761/29315/16-ц (провадження № 61-23368св18) вказано, що:

§ 1. Загальні положення

«при визнанні інформації недостовірною суди, із посиланням на пункт 18 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» від 27 лютого 2009 року № 1 вказали, що представниками ГО «Центр протидії корупції», у порядку статті 60 ЦПК України (в редакції, чинній на час ухвалення оскаржених рішень), не було надано суду належних і допустимих доказів достовірності поширеної ОСОБА_6 інформації. Проте суди не звернули уваги, що у пункті 18 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» від 27 лютого 2009 року № 1 надано роз'яснення частини третьої статті 277 ЦК України. Згідно Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про інформацію» та Закону України «Про доступ до публічної інформації» № 1170-VII від 27 березня 2014 року, що набрав чинності 19 квітня 2014 року, частину третю статті 277 ЦК України виключено. Відповідно частина третя статті 277 ЦК України, яка втратила чинність 19 квітня 2014 року, і не може поширюватися на спірні відносини, які виникли ІНФОРМАЦІЯ_3 року».

(3) у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 03 квітня 2019 року у справі № 127/24530/16-ц (провадження № 61-41071св18) зазначено, що «згідно Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про інформацію» та Закону України «Про доступ до публічної інформації» № 1170-VII від 27 березня 2014 року, що набрав чинності 19 квітня 2014 року, частину третю статті 277 ЦК України виключено. Відповідно частина третя статті 277 ЦК України, яка втратила чинність 19 квітня 2014 року, і не може поширюватися на спірні відносини, які виникли 23 липня 2015 року».

(4) у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 09 вересня 2020 року у справі № 688/1505/18 (провадження № 61-2544св19) вказано, що: «помилковим є посилання суду апеляційної інстанції на частину третю статті 277 ЦК України, оскільки її виключено на підставі Закону № 1170-VII від 27 березня 2014 року».

Судові рішення повинні бути розумно передбачуваними (S.W. v. THE UNITED KINGDOM, № 20166/92, § 36, ЄСПЛ, від 22 листопада 1995 року).

Тому колегія суддів вважає за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в пункті 6.11 постанови Великої Палати Верховного Суду від 07 грудня 2021 року у справі № 905/902/20 (провадження № 12-52гс21) та вказати, що:

зазвичай чинність актів цивільного законодавства не обмежена певним строком, якщо в них не передбачено іншого. Тобто акт цивільного законодавства є чинним до його скасування у встановленому порядку. Про скасування акту цивільного законодавства чи цивільно-правової норми може бути прямо вказано в новому акті цивільного законодавства;

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про інформацію» та Закону України «Про доступ до публічної інформації» № 1170-VII від 27 березня 2014 року, що набрав чинності 19 квітня 2014 року, частину третю статті 277 ЦК України виключено;

чинне цивільне законодавство з 19 квітня 2014 року не містить презумпції добропорядності і відсутні підстави для застосування такої конструкції при вирішенні спорів про спростування недостовірної інформації.

Трохи про ст. 4 ЦК

<https://t.me/glossema/49>

Постанова КГС ВС від 14.12.2021 у справі № 908/2587/20

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/102147578>

24.32 Тлумачення статті 4 Цивільного кодексу України свідчить, що у ній встановлено повний перелік нормативно-правових актів, якими можуть регулюватися цивільні відносини. Крім Конституції України, Цивільного кодексу України та інших законів України, цивільні відносини можуть регулюватися, за загальним правилом, лише такими підзаконними актами, як: акти Президента України, видані у випадках, установлених виключно Конституцією України; постанови Кабінету Міністрів України, що не суперечать положенням Цивільного кодексу України та інших законів України. Якщо постанова Кабінету Міністрів України суперечить положенням Цивільного кодексу України, або іншому закону, мають застосовуватися відповідні положення Цивільного кодексу або іншого закону. Інші органи державної влади України та органи влади Автономної Республіки Крим можуть видавати нормативні акти, що регулюють цивільні відносини, лише у випадках і в межах, установлених Конституцією України та законом. Таким чином можливість видання актів цивільного законодавства на підзаконному рівні для зазначених органів суттєвим чином обмежена.

24.33 Аналогічна правова позиція щодо тлумачення приписів статті 4 Цивільного кодексу України викладена в постанові Верховного Суду від 06.11.2019 у справі № 490/7071/16-ц.

24.35 Відповідно до пунктів 6, 11 Порядку використання коштів резервного фонду бюджету, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29.03.2002 № 415 кошти із резервного фонду бюджету для відшкодування збитків понесених в зв'язку із надзвичайною ситуацією техногенного, природного, соціального характеру суб'єктам господарської діяльності недержавної форми власності або суб'єктам господарської діяльності, у статутному фонді яких корпоративні права держави становлять менше ніж 51 відсоток, виділяються через головних розпорядників бюджетних коштів лише на умовах повернення.

24.36 Тлумачення норм вказаного підзаконного акту, якими передбачено відшкодування збитків на поворотній основі, дає підстави для висновку про те, що вони суперечать статті 22, частині першій статті 353 Цивільного кодексу України, відповідно до яких збитки мають відшкодуватися у повному обсязі.

24.37 Відтак, відповідно до вимог частини четвертої статті 4 Цивільного кодексу України, пункт 11 Порядку використання коштів резервного фонду бюджету, затвердженого постановою

§ 1. Загальні положення

Кабінету Міністрів України від 29.03.2002 № 415 не може застосовуватися до спірних правовідносин, а до спірних правовідносин щодо відшкодування збитків від втрат тваринництва та від втрат сировини, матеріалів та напівфабрикатів, внаслідок запровадження карантину (карантинних обмежень), які полягають у ліквідації спалаху вірусу африканської чуми свиней шляхом повного знищення усього поголів'я свиней, має застосовуватися стаття 353 Цивільного кодексу України.

Про пріоритет норм ЦК України

<https://t.me/glossema/60>

Постанова ВП ВС від 18.01.2022 в справі № 910/17048/17

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/103133042>

78 З урахуванням викладеного, в постанові Великої Палати Верховного Суду від 22 червня 2021 року у справі № 334/3161/17 зроблено такий правовий висновок: якщо ЦК України та інший нормативно-правовий акт, що має юридичну силу закону України, містять однопредметні норми, що мають різний зміст, то пріоритетними є норми ЦК України.

93 Слід констатувати, що норми ЦК України та Закону України «Про іпотеку», які були чинними на момент виникнення спірних правовідносин, передбачали можливість забезпечення виконання зобов'язання шляхом передачі в іпотеку декількома іпотекодержателями декількох об'єктів нерухомого майна і кредитор мав право на задоволення своїх вимог за рахунок будь-якого з об'єктів або їх усіх, якщо їхня сукупна вартість була необхідною для погашення заборгованості іпотекодавця в повному обсязі.

94 Тобто законодавець пов'язав задоволення вимог іпотекодержателя за рахунок предметів іпотеки, в тому числі шляхом позасудового врегулювання на підставі договору, саме з обсягом невиконаного зобов'язання, що не означає, що отримання у власність одного з предметів іпотеки у будь-якому випадку має наслідком припинення основного зобов'язання в повному обсязі.

95 Законом № 2478-VIII від 03 липня 2018 року частину четверту статті 36 Закону України «Про іпотеку» було доповнено. Зокрема, передбачено, що у разі якщо вимоги іпотекодержателя забезпечені декількома предметами іпотеки (у тому числі за декількома договорами іпотеки), а позасудове звернення стягнення здійснюється за рахунок окремого предмета іпотеки, іпотекодержатель має право вимагати (у тому числі шляхом позасудового врегулювання) виконання зобов'язання боржником та/або іпотекодавцем в частині, що залишилася

§ 1. Загальні положення

невиконаною після завершення позасудового врегулювання за таким окремим предметом іпотеки.

99 У разі якщо належне виконання основного договору забезпечувалося різними способами чи їх сукупністю, застосування вимог частини четвертої статті 36 Закону України «Про іпотеку» щодо недійсності наступних вимог кредитора можливе лише у разі реалізації кредитором своїх прав за усіма такими договорами забезпечення, якщо можливість їх реалізації не втрачена, оскільки у протилежному випадку звернення стягнення на один із предметів іпотеки унеможливило забезпечення виконання зобов'язання за допомогою інших способів забезпечення та протирічить принципу свободи договору та рівності сторін.

100 Отже у випадку забезпечення виконання основного зобов'язання декількома способами, основне зобов'язання не припиняється у разі, якщо реалізація іпотекотримателем своїх прав на звернення стягнення на предмет іпотеки не потягла повного задоволення його вимог.

160 Буквальне застосування положень частини четвертої статті 36 Закону України «Про іпотеку» (в редакції, чинній до внесення змін Законом України від 03 липня 2018 року № 2478-VIII) можливе виключно в тих випадках, коли належне та повне виконання основного зобов'язання було забезпечене лише одним способом забезпечення, і вказаний спосіб було реалізовано у повному обсязі в позасудовому порядку.

161 Велика Палата Верховного Суду зазначає, що частина четверта статті 36 Закону України «Про іпотеку» (в редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин) передбачає недійсність наступних вимог кредитора, заявлених не до основного боржника, а щодо виконання боржником основного зобов'язання, що в цьому контексті слід розуміти як недійсність вимог, заявлених до усіх сторін як основного договору, так і забезпечувальних зобов'язань, закріплених в акцесорних договорах.

162 У випадку забезпечення виконання основного зобов'язання двома і більше предметами застави, основне зобов'язання не припиняється після звернення стягнення на всі предмети застави або на будь-який з них на вибір заставодержателя, якщо це не потягло повного задоволення його вимог та не закінчився строк на реалізацію права звернення стягнення на інші забезпечувальні зобов'язання.

Трохи про аналогію закону і права

<https://t.me/glossema/529>

1) Постанова ВП ВС від 23.06.2020 по справі № 909/337/19

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/90359317>

45. Застосування закону за аналогією закону допускається, якщо: відносини, щодо яких виник спір, за своїм характером потребують цивільно-правового регулювання; ці відносини не регулюються будь-якими конкретними нормами права; вирішити спір, що виник, неможливо, ґрунтуючись на засадах і змісті законодавства; є закон, який регулює подібні відносини і який може бути застосований за аналогією закону.

48. ВП ВС зазначає, що позов про переведення прав та обов'язків, що відповідає такому способу захисту прав та інтересів, як зміна правовідношення (пункт 6 частини другої статті 16 Цивільного кодексу України) або ж зміна господарських правовідносин (абзац одинадцятий частини другої статті 20 ГК України), застосовується для захисту переважних прав третіх осіб щодо прав на майно, яким так чи інакше розпоряджається власник (частина четверта статті 362, абзац третій частини першої статті 822 ЦК України, частина п'ята статті 7 Закону України «Про акціонерні товариства», частина п'ята статті 20 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» тощо). Такий позов найкраще відповідає змісту порушеного переважного права, способу (характеру) його порушення, наслідкам, які спричинило порушення, а також найпростішим шляхом забезпечує відновлення та реалізацію відповідного переважного права.

49. Таким чином, якщо власником предмета найму (оренди) порушено передбачене частиною другою статті 777 Цивільного кодексу України переважне право наймача (орендаря) на придбання переданої у найм (оренду) речі, належним способом захисту відповідного переважного права наймача (орендаря) буде позов про переведення на останнього прав та обов'язків покупця відповідної речі.

2) Постанова КГС ВС від 14.08.2018 у справі № 922/3775/17

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/75921848>

Виходячи з системного аналізу змісту положень статей 8, 98, 202 ЦК України, статей 20, 167 ГК України колегія суддів вважає помилковим висновок апеляційного суду про застосування у спірних господарських правовідносинах аналогії права, згідно з якою рішення загальних зборів ТОВ "Інтерснабстрой", оформлене протоколом від 30.09.2008, є нікчемним в силу відсутності кворуму при його прийнятті та не підписання усіма учасниками Товариства, тоді як чинне законодавство чітко передбачає саме можливість визнання рішення загальних зборів

§ 1. Загальні положення

господарського товариства недійсним у судовому порядку, на відміну від нікчемності правочину, за умов якої (нікчемності) визнання такого правочину недійсним судом не вимагається (пункт 1 частини 2 статті 215 ЦК України).

3) Постанова КГС ВС від 04.02.2021 у справі № 910/4474/20

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/94696502>

33. Отже, у Суду відсутні підстави для формування висновку у даній справі щодо питання застосування норми права, а саме можливості застосування за аналогією на підставі статті 8 ЦК України положень пункту 1 частини першої статті 1006 ЦК України до правовідносин комісії, оскільки аналогію закону можна застосовувати виключно у разі подібності спірних правовідносин та відсутності їх регулювання законом, в даному ж випадку правовідносини, які виникли із Договору та ті, що виникають з договору доручення, не є подібними за своїм змістом та регулюються главою 69 ЦК України.

4) Постанова ВП ВС від 08.06.2022 у справі № 2-591/11

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105110382>

78. Необхідність інституту аналогії (аналогії закону та аналогії права) впливає з того, що закон призначений для його застосування в невизначеному майбутньому, але законодавець, встановлюючи регулювання, не може охопити всі життєві ситуації, які можуть виникнути. Крім того, життя перебуває у постійному русі, змінюється і розвивається, внаслідок чого виникають нові життєві ситуації, які законодавець не міг передбачити під час ухвалення закону.

80. Зазначені висновки стосуються як матеріального, так і процесуального права. ВП ВС неодноразово застосовувала аналогію у процесуальному праві, зокрема у постановах від 26 червня 2019 року у справі № 905/1956/15 (провадження № 12-62гс19, пункт 6.27), від 27 листопада 2019 року у справі № 629/847/15-к (провадження № 13-70кс19), від 16 червня 2020 року у справі № 922/4519/14 (провадження № 12-34гс20, пункт 6.19), від 13 січня 2021 року у справі № 0306/7567/12 (провадження № 13-73кс19, пункт 28), від 28 вересня 2021 року у справі № 761/45721/16-ц (провадження № 14-122цс20, пункт 105).

5) Постанова ОП КЦС ВС від 01.03.2021 у справі № 473/1878/19

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/95904937>

При нікчемності другого заповіту слід вести мову не про відновлення чинності першого заповіту, а про те, що вчинення наступного нікчемного заповіту, не може скасовувати попередній заповіт; положення частини четвертої статті 1254 ЦК України є виключенням із загального правила про наслідки недійсності правочину, а отже, за аналогією застосовані бути не можуть. Також немає підстав застосовувати аналогію закону (частина перша статті 8 ЦК України), оскільки питання наслідків нікчемності правочину (у тому числі й заповіту, як одностороннього правочину) врегульовані частинами першою та другою статті 216 ЦК України.

6) Постанова КЦС ВС від 23.08.2022 в справі № 464/4738/20

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105862439>

У доктрині приватного права до умов застосування аналогії права відноситься те, що: відносини, до яких застосовується аналогія, охоплюються предметом цивільно-правового регулювання (статті 1, 9 ЦК); наявність прогалини в їх регулюванні (прогалини в праві); застосування аналогії закону неможливе (наприклад, відсутність норм, які регулюють подібні за змістом цивільні відносини, застосування аналогії закону суперечить суті цих відносин тощо); застосування аналогії права не повинно суперечити суті цих відносин; цивільні відносини, що виникли, можуть бути врегульовані відповідно до загальних засад цивільного законодавства (див: Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т. 1: Загальні положення. Особи / за ред. І. В. Спасибо-Фатеевої. – Харків : ЕКУС, 2020. – С. 77). Тому аргумент касаційної скарги про необхідність застосування аналогії права щодо закриттям провадження у цивільній справі та права відповідача на відшкодування завданих збитків, колегія суддів відхиляє, оскільки умови для застосування аналогії права відсутні.

7) Постанова КЦС ВС від 22.09.2021 у справі № 207/3254/18

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/100644122>

§ 1. Загальні положення

Сторони в договорі найму можуть самостійно визначити правові наслідки невиконання обов'язку наймача укласти договір страхування речі, що передана у найм, зокрема, передбачити штраф або встановити додаткову підставу відмови чи розірвання договору найму або відшкодування збитків. За відсутності встановлення в договорі правових наслідків більш справедливим і розумним є застосування на підставі аналогії закону (частина перша статті 8 ЦК України) частини другої статті 12 Закону України «Про оренду землі».

Трохи про звичай

<https://t.me/glossema/545>

1) [Постанова ВП ВС від 01.09.2020 по справі № 233/3676/19](#)

65. Частина друга статті 630 ЦК України передбачає, якщо у договорі не міститься посилання на типові умови, такі типові умови можуть застосовуватись як звичай ділового обороту, якщо вони відповідають вимогам статті 7 цього Кодексу. Відповідно ж до частини другої статті 7 ЦК України звичай, що суперечить договору або актам цивільного законодавства, у цивільних відносинах не застосовується.

66. І хоча частина друга статті 637 ЦК України передбачає можливість врахування у разі тлумачення умов договору також типових умов (типових договорів), навіть якщо в договорі немає посилання на ці умови, у силу прямих приписів частини другої статті 630 та частини другої статті 7 ЦК України виключається застосування типових умов, якщо вони суперечать домовленостям сторін або актам цивільного законодавства.

2) [Постанова КЦС ВС від 04.08.2022 у справі № 607/5148/20](#)

§ 1. Загальні положення

Колегія суддів відхиляє доводи касаційної скарги про те, що в Україні існує звичай, згідно якого, як правило родичі, для приховування майна від інших осіб укладають між собою удавані правочини.

У доктрині приватного права виокремлюються такі ознаки звичаю: звичай представляє собою певне правило поведінки; він не встановлений актами цивільного законодавства; звичай є усталеним у певній сфері цивільних відносин (див.: Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т. 1: Загальні положення. Особи / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. - Харків : ЕКУС, 2020. - С. 67).

Тлумачення частини другої статті 7 ЦК України, з урахуванням принципу розумності, свідчить, що законодавець встановив обмеження у застосуванні звичаю, який суперечить договору або актам цивільного законодавства. Тобто, не допускається існування звичаю проти закону (*contra legem*).

Укладення удаваного правочину не може бути кваліфіковане як усталене правило поведінки; яке не встановлене актами цивільного законодавства, оскільки має детальну правову регламентацію в нормах ЦК України (стаття 235 ЦК України).

3) [Постанова КГС ВС від 03.08.2022 у справі № 910/5408/21](#)

48. Верховний Суд неодноразово зазначав, що листування шляхом надіслання електронних листів уже давно стало частиною ділових звичаїв в Україні, а здійснення електронної переписки як усталеного звичаю ділового обороту в Україні, що не вимагає договірної врегулювання, визнається цивільним звичаєм за ст.7 ЦК (постанови Верховного Суду від 27.11.2018 у справі №914/2505/17, від 13.10.2021 у справі №923/1379/20, на яку посилався скаржник, ухвала Верховного Суду від 25.05.2022 у справі №914/1003/21).

4) [Постанова КЦС ВС від 21.07.2022 у справі № 325/653/20](#)

У статті 7 ЦК України визначено, що цивільні відносини можуть регулюватися звичаєм, зокрема звичаєм ділового обороту. Звичаєм є правило поведінки, яке не встановлене актами цивільного законодавства, але є усталеним у певній сфері цивільних відносин. Звичай може бути зафіксований у відповідному документі. Звичай, що суперечить договору або актам цивільного законодавства, у цивільних відносинах не застосовується. Звичаєм є правило поведінки, яке не встановлене актами цивільного законодавства, але є усталеним у певній сфері цивільних

§ 1. Загальні положення

відносин. Звичай, що суперечить договору або актам цивільного законодавства, у цивільних відносинах не застосовується.

Проте, відносини у сфері спадкування та у сфері поділу спільного сумісного майна подружжя є одними з найбільш врегульованих чинним цивільним законодавством. У сфері спадкування та поділу майна подружжя всі спірні відносини врегульовані ще й чисельними правовими висновками Верховного Суду.

5) [Ухвала КГС ВС від 21.09.2021 у справі № 910/18434/20](#)

За змістом частини першої статті 7 ЦК України цивільні відносини можуть регулюватися звичаєм, зокрема звичаєм ділового обороту.

Належність підпису директору Позивача ОСОБА_2 у листах від 25.10.2017 №№ 25-27, від 30.10.2017 № 31, від 01.11.2017 №№ 01, 01/1, від 07.11.2017 № 07, від 08.11.2017 №08, 09/1, від 09.11.2017 № 09, від 10.11.2017 № 10, у яких Відповідач просив вважати з моменту вчинення вказаних у таких листах платежів вірним наступне призначення платежу "згідно дог.№01/10", позивачем не оспорується. Вказане свідчить про те, що зміна реквізитів платежу у спірних правовідносинах відбулась у спосіб, що не суперечить закону, актам цивільного законодавства, та відповідає звичаям ділового обороту.

6) [Постанова КЦС ВС від 26.09.2018 у справі № 282/1155/16](#)

Ухвалюючи рішення про часткове задоволення позовних вимог, суд першої інстанції, з висновком якого погодився й апеляційний суд, правильно встановивши фактичні обставини справи, які мають суттєве значення для її вирішення, дійшов обґрунтованого висновку щодо наявності підстав для покладення обов'язку по відшкодуванню завданих позивачу матеріальних збитків на відповідача, оскільки між власниками великої рогатої худоби існувала усна домовленість по черговому випасанню худоби, що є звичаєм (усталеним правилом поведінки) у с. Мотовилівка Любарського району Житомирської області. Таким чином, між сторонами спору виникли зобов'язальні правовідносини щодо спільного (почергового) випасання належної їм худоби, що тягне за собою обов'язок особи, яка здійснює випасання череди корів, по збереженню худоби на час її випасання.

7) [Постанова КГС ВС від 28.03.2018 у справі № 917/1152/17](#)

Стосовно доводів позивача, що передача кореспонденції нарочно через співробітників охорони та ПрАТ "Одеський коньячний завод" фактично набуло статусу звичаю ділового обороту у розумінні ст. 7 ЦК України, колегія суддів зазначає наступне. Так, згідно ст. 7 ЦК України цивільні відносини можуть регулюватися звичаєм, зокрема звичаєм ділового обороту. Однак, названою нормою визначено, що звичаєм є правило поведінки, яке не встановлене актами цивільного законодавства, але є усталеним у певній сфері цивільних відносин. Звичай може бути зафіксований у відповідному документі. Звичай, що суперечить договору або актам цивільного законодавства, у цивільних відносинах не застосовується. Виходячи з аналізу наведених норм, звичай ділового обороту у спірних правовідносинах не підлягає застосуванню, оскільки відносини ПП "Явір-2005" та ПрАТ "Одеський коньячний завод" врегульовані укладеним між ними Договором та нормами ЦК України і ГК України.

8) [Постанова КГС ВС від 01.02.2018 у справі № 916/890/17](#)

5.2.5. Відповідно до ст. 7, 526 ЦК України цивільні відносини можуть регулюватися звичаєм, зокрема звичаєм ділового обороту. Звичаєм є правило поведінки, яке не встановлене актами цивільного законодавства, але є усталеним у певній сфері цивільних відносин.

Наявність звичаю та його застосування у певній сфері цивільних відносин, згідно зі статтею 33 Господарського процесуального кодексу України, повинна довести сторона, яка посилається на звичай як на підставу своїх вимог і заперечень.

Позивачем не доведено судам попередніх інстанцій, що печатка підприємства «Для документів» використовується ним виключно як внутрішня печатка, якою скріплюються документи з підписами працівників підприємства, які не мають повноважень, притаманних керівникові. Позивач не заперечує її дійсність та дійсність підпису директора, засвідченого нею. Твердження скажника про те, що суди повинні були врахувати дії самого керівника під час підписання Угоди про розірвання Договору, є необґрунтованим та не впливає на правову оцінку факту припинення дії Договору, стягнення за яким є предметом спору у цій справі.

Ще трохи про пріоритетність положень ЦК

<https://t.me/glossema/719>

[Постанова ОП КЦС ВС від 05.12.2022 у справі № 304/936/19](#)

01 січня 2004 року набрав чинності ЦК України, прийнятий 16 січня 2003 року, тоді як Закон № 1961-IV був прийнятий 01 липня 2004 року та набрав чинності 01 січня 2005 року. Положення частини першої статті 1198 ЦК України діє у незмінній редакції з часу набрання чинності цим кодексом. Так само незмінними залишаються положення статті 25 Закон № 1961-IV.

Оскільки парламент прийняв окремий Закон № 1961-IV після ЦК України, то його положення не мали би суперечити приписам зазначеного Кодексу. Пунктом 27.2 статті 27 Закону № 1961-IV передбачено, що страховик (у випадках, передбачених статтею 41 цього Закону, - МТСБУ) здійснює відшкодування шкоди, заподіяної смертю потерпілого, на умовах, встановлених статтею 1200 ЦК України, кожній особі, яка має право на таке відшкодування, рівними частинами. Загальний розмір страхового відшкодування (регламентної виплати) утриманням одного померлого не може бути меншим, ніж 36 мінімальних заробітних плат у місячному розмірі, встановлених законом на день настання страхового випадку.

Прийняття законів, які регулюють однопредметні цивільні відносини інакше, ніж ЦК України, можливе тільки з одночасним внесенням змін до цього Кодексу (аналогічний підхід зайняв Конституційний Суд України у Рішенні від 13 березня 2012 року № 5-рп/2012 у справі № 1-7/2012 за конституційним зверненням громадянки ОСОБА_10 щодо офіційного тлумачення положення частини четвертої статті 3 Закону України «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва» (справа про заборону розірвання договорів інвестування житлового будівництва) (абзац сьомий підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини).

Отже, якщо ЦК України та інший нормативно-правовий акт, який має юридичну силу закону України, містять однопредметні положення різного змісту, то пріоритетними є положення ЦК України.

Зазначене узгоджується із правовими висновками Великої Палати Верховного Суду у постановках: від 22 червня 2021 року у справі № 334/3161/17, провадження № 14-188цс20 (пункт 17), від 18 січня 2022 року у справі № 910/17048/17, провадження № 12-85гс20 (пункт 78), від 29 червня 2022 року у справі № 477/874/19, провадження № 14-24цс21, до розгляду якої касаційне провадження зупинилося у цій справі.

У зв'язку з викладеним висновок районного суду про те, що Закон № 1961-IV є спеціальним нормативно-правовим актом у сфері обов'язкового страхування цивільно-правової

§ 1. Загальні положення

відповідальності, а ЦК України є загальним цивільно-правовим актом, а тому у разі розбіжності підлягає застосуванню спеціальний нормативно-правовий акт, прийнятий пізніше, є помилковим. У цій частині Верховний Суд змінює мотиви рішення суду першої інстанції.

З огляду на викладене ОП КЦС вважає за необхідне відступити від висновків, викладених у постановах: [від 25 листопада 2020 року у справі № 747/522/19 \(провадження № 61-3640св20\)](#); [від 09 червня 2021 року у справі № 440/510/19 \(провадження № 61-17890св20\)](#), ухвалених Верховним Судом у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду

§ 1.3. Юридичні факти

Трохи про юридичні факти (початок)

<https://t.me/glossema/25>

Постанова ОП КЦС ВС від 20.06.2019 по справі № 632/580/17

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/82857515>

Усталеним є розуміння юридичних фактів як певних фактів реальної дійсності, з якими нормою права пов'язується настання правових наслідків, зокрема виникнення, зміна або припинення цивільних прав та обов'язків.

Тлумачення частини третьої статті 11 ЦК України свідчить, що правові норми самі по собі не можуть створювати суб'єктивних прав та обов'язків, оскільки необхідна наявність саме юридичного факту. Зміна законодавцем мінімального розміру аліментів, які підлягають стягненню з платника аліментів на одну дитину, не є підставою для зміни розміру аліментів відповідно до статті 192 СК України.

Постанова ОП КЦС ВС від 24.05.2021 у справі № 671/22/19

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/97174867>

§ 1. Загальні положення

Верховний Суд нагадує, що у постанові Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 20 червня 2019 року у справі № 632/580/17 (провадження № 61-51сво18) зроблено висновок, що «юридичними фактами є певні факти реальної дійсності, з якими нормою права пов'язується настання правових наслідків, зокрема виникнення, зміна або припинення цивільних прав та обов'язків».

Усталеним в судовій практиці та цивілістичній доктрині є розуміння відкриття спадщини як настання певних юридичних фактів, зумовлюють виникнення спадкових правовідносин.

При цьому як юридичний факт відкриття спадщини характеризується двома параметрами: (1) часом відкриття; (2) місцем відкриття. Час відкриття спадщини має важливе значення, оскільки на час відкриття спадщини визначаються, зокрема: склад спадщини; коло спадкоємців; матеріальний закон, який буде застосовуватись до спадкових відносин.

Постанова ОП КЦС ВС від 01.03.2021 у справі № 180/1735/16-ц
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/95532945>

Верховний Суд нагадує, що у постанові Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 20 червня 2019 року у справі № 632/580/17 (провадження № 61-51сво18) зроблено висновок, що «юридичними фактами є певні факти реальної дійсності, з якими нормою права пов'язується настання правових наслідків, зокрема виникнення, зміна або припинення цивільних прав та обов'язків. Тлумачення частини третьої статті 11 ЦК України свідчить, що правові норми самі по собі не можуть створювати суб'єктивних прав та обов'язків, оскільки необхідна наявність саме юридичного факту».

Тлумачення положень статей 11 та 23 ЦК України дозволяє зробити висновок, що за загальним правилом підставою виникнення зобов'язання про компенсацію моральної шкоди є завдання моральної шкоди іншій особі. По своїй суті зобов'язання про компенсацію моральної шкоди є досить специфічним зобов'язанням, оскільки не на всіх етапах свого існування характеризується визначеністю змісту, а саме щодо способу та розміру компенсації.

Джерелом визначеності змісту обов'язку особи, що завдала моральної шкоди, може бути: (1) договір особи, що завдала моральної шкоди, з потерпілим, в якому сторони домовилися зокрема, про розмір, спосіб, строки компенсації моральної шкоди; (2) у випадку, якщо не досягли домовленості, то рішення суду в якому визначається спосіб та розмір компенсації моральної шкоди.

Трохи про юридичні факти (продовження)

<https://t.me/glossema/26>

Постанова КЦС ВС від 23.03.2021 у справі № 643/14592/18

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/95815630>

Позитивні юридичні факти, тобто ті, які повинні існувати на час відкриття спадщини і можуть зумовлювати, за передбачених в ЦК умов, виникнення права на спадкування за законом.

Для спадкування за законом мають існувати чітко визначені юридичні факти, що підтверджують наявність: родинних відносин (певний ступінь споріднення зі спадкодавцем); квазіродинних відносин (усиновлення спадкоємця чи спадкодавця); сімейних відносин (шлюб зі спадкодавцем; проживання зі спадкодавцем однією сім'єю не менш як 5 років до часу відкриття спадщини); відносин із утримання (перебування на утриманні спадкодавця спадкоємцем не менш як 5 років до часу відкриття спадщини).

Окрема думка судді КЦС ВС від 27.01.2020 у справі № 727/4453/15-ц

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/87393237>

3.2.1 Правочин є найбільш розповсюдженим юридичним фактом, за допомогою якого набуваються, змінюються, або припиняються права та обов'язки в учасників цивільних правовідносин.

Постанова КЦС ВС від 19.08.2020 у справі № 201/16327/16-ц

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/91104471>

§ 1. Загальні положення

Правочин є найбільш розповсюдженим юридичним фактом, за допомогою якого набуваються, змінюються, або припиняються права та обов'язки в учасників цивільних правовідносин.

Постанова ВП ВС від 25.05.2021 у справі № 752/4995/17

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/98483124>

53. Велика Палата Верховного Суду вважає, що оскільки нововиявленою обставиною є не факт ухвалення судового рішення, не саме це рішення як юридичний факт, а обставина, яку у ньому встановив суд, то підстави для відступу від означених висновків немає.

Постанова ВП ВС від 08.06.2021 у справі № 487/8206/18

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/98146718>

76. Для реалізації права на відпустку без збереження заробітної плати, гарантованого статтями 2, 25 Закону України «Про відпустки» та частиною шостою статті 179 КЗпП України, працівнику необхідно підтвердити факт хвороби дитини медичним висновком, оформити своє волевиявлення у відповідній письмовій заяві та повідомити про свій намір роботодавця.

77. У випадку дотримання наведеного порядку працівник вважається таким, що реалізував гарантоване державою право на отримання відпустки без збереження заробітної плати. Кадрове оформлення (видача відповідного наказу роботодавця) поданої заяви про відпустку не є юридичним фактом, з яким пов'язується виникнення у працівника права на відпустку за статтею 25 Закону України «Про відпустки» та частиною шостою статті 179 КЗпП України.

Трохи про юридичні факти (продовження)

<https://t.me/glossema/27>

Постанова КЦС ВС від 01.12.2021 у справі № 544/1615/19

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/101754062>

Усиновлення є по своїй суті правоприпиняючим та правостановлюючим юридичним фактом.

В сфері спадкового права правоприпиняючий ефект полягає в тому, що з моменту здійснення усиновлення припиняються особисті та майнові права і обов'язки між батьками та особою, яка усиновлена, а також між нею та іншими її родичами за походженням. Завдяки припиненню правового зв'язку поміж усиновленим і його батьками усиновлений та його нащадки не спадкують за законом після смерті батьків усиновленого, інших його родичів за походженням по висхідній лінії. Батьки усиновленого та інші його родичі за походженням по висхідній лінії не спадкують за законом після смерті усиновленого та його нащадків.

Відповідно правостворюючий ефект зводиться до того, що з моменту усиновлення виникають взаємні особисті немайнові та майнові права і обов'язки між особою, яка усиновлена (а в майбутньому - між її дітьми, внуками), та усиновлювачем і його родичами за походженням.

Постанова ВС від 20.06.2018 по справі № 643/1216/15-ц

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/75068671>

На «зміну суб'єктного склад осіб, які набувають право на спадкування за законом» в межах певної черги впливають так юридичні факти як: зміна черговості на підставі договору або рішення суду (стаття 1259 ЦК України); застосування правил про право представлення (стаття 1266 ЦК України); відмова спадкоємця від прийняття спадщини на користь іншого спадкоємця за законом (частина друга статті 1274 ЦК України); спадкова трансмісія (стаття 1276 ЦК України); збереження правового зв'язку при усиновленні (частина третя статті 1260 ЦК України).

Зміна суб'єктного складу осіб, які набувають право на спадкування за законом стосується першої - п'ятої черги.

Окрема думка суддів КЦС ВС від 01.12.2021 у справі № 263/15746/20

§ 1. Загальні положення

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/101634323>

5. Наявність підстав для визнання того чи іншого договору недійсним має встановлюватися судом саме на момент його вчинення.

Рішення суду про визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню, не має зворотної дії в часі і не може породжувати правові наслідки, в тому числі й щодо недійсності правочину, або впливати на інші юридичні факти, що настали до набрання законної сили рішенням суду про визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню.

По своїй суті публічні торги повинні бути найбезпечнішою підставою набуття майна, оскільки публічна процедура реалізації майна має гарантувати невідворотність результатів торгів та «юридичне очищення» майна, набутого у такий спосіб.

Очевидно, що використання як підстави для оспорення торгів визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню, суттєво підриває стабільність обороту та характеристику власне торгів як найбезпечнішої підстави набуття майна, за умови, що такої підстави недійсності не існувало в момент проведення публічних торгів.

Постанова КЦС ВС від 14.02.2018 у справі № 724/1862/15-ц

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/72243292>

По своїй суті процесуальне правонаступництво - це заміна сторони або третьої особи іншою особою (правонаступником) у зв'язку з вибуттям із процесу відповідного суб'єкта, за якої до правонаступника переходять усі процесуальні права та обов'язки правопередника і він продовжує в цивільному судочинстві участь останнього.

Підставами процесуального правонаступництва можуть бути лише юридичні факти, які виникли під час судового провадження у справі, а не до його початку.

§ 1.4. Зловживання правом

Договором, що вчиняється на шкоду кредиторам (франдаторним договором), може бути як оплатний, так і безоплатний договір.

<https://t.me/glossema/570>

[Постанова КЦС ВС від 21.09.2022 у справі № 465/7204/19](#)

Договір як приватно-правова категорія, оскільки є універсальним регулятором між учасниками цивільних відносин, покликаний забезпечити регулювання цивільних відносин, та має бути направлений на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Договором, що вчиняється на шкоду кредиторам (франдаторним договором), може бути як оплатний, так і безоплатний договір.

Приватно-правовий інструментарій (зокрема, вчинення договору дарування) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу (коштів, збитків, шкоди) або виконання судового рішення про стягнення боргу (коштів, збитків, шкоди), що набрало законної сили.

У справі, що переглядається:

суди встановили, що оспорюваний договір дарування укладено між близькими родичами та є безоплатним;

суди не звернули увагу, що приватно-правовий інструментарій(зокрема, вчинення договору дарування) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу (коштів, збитків, шкоди) або виконання судового рішення про стягнення боргу (коштів, збитків, шкоди), що набрало законної сили;

встановлені судами обставини, дозволяють зробити висновок, що оспорюваний договір дарування є франдаторним, тобто вчиненим на шкоду кредитору;

суди не врахували, що дарувальник, який відчужує майно на підставі безвідплатного договору на користь своїх дітей після пред'явлення до нього позову банку про стягнення заборгованості, діє очевидно недобросовісно та зловживає правами стосовно кредитора, оскільки оспорюваний договір направлено на недопущення звернення стягнення на майно боржника;

виконавчий лист, виданий на виконання судового рішення в справі № 465/318/16-ц про стягнення з ОСОБА_1 кредитної заборгованості, двічі повернуто стягувачу на підставі пункту 2 частини першої статті 37 Закону України «Про виконавче провадження» у зв'язку з тим, що у боржника відсутнє майно, на яке може бути звернено стягнення, а здійснені виконавцем заходи щодо розшуку такого майна виявилися безрезультатними.

За таких обставин, суди зробили помилковий висновок про відсутність підстав для задоволення позову. Тому судові рішення належить скасувати та ухвалити нове рішення про задоволення позову.

Трохи про «використання право на зло»

<https://t.me/glossema/640>

[Постанова КЦС ВС від 10.02.2021 у справі № 754/5841/17](#)

Приватно-правовий інструментарій не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу (коштів, збитків, шкоди) або виконання судового рішення про стягнення боргу (коштів, збитків, шкоди), що набрало законної сили.

Про зловживання правом і використання приватно-правового інструментарію всупереч його призначенню проявляється в тому, що:

особа (особи) «використовувала/використовували право на зло»; наявні негативні наслідки (різного прояву) для інших осіб (негативні наслідки являють собою певний стан, до якого потрапляють інші суб`єкти, чиї права безпосередньо пов`язані з правами особи, яка ними зловживає; цей стан не задовольняє інших суб`єктів; для здійснення ними своїх прав не вистачає певних фактів та/або умов; настання цих фактів/умов безпосередньо залежить від дій іншої особи інша особа може перебувати у конкретних правовідносинах з цими особами, які «потерпають» від зловживання нею правом, або не перебувають);

враховується правовий статус особи /осіб (особа перебуває у правовідносинах і як їх учасник має уявлення не лише про обсяг своїх прав, а і про обсяг прав інших учасників цих правовідносин та порядок їх набуття та здійснення; особа не вперше перебуває у цих правовідносинах або ці правовідносини є тривалими, або вона є учасником й інших аналогічних правовідносин).

[Постанова ВП ВС від 07.09.2022 у справі № 910/16579/20](#)

10.32. Зловживання правом і використання приватноправового інструментарію всупереч його призначенню проявляється у тому, що:

- 1) особа (особи) «використовувала / використовували право на зло»;
- 2) наявні негативні наслідки (різного прояву) для інших осіб (негативні наслідки є певним станом, у який потрапляють інші суб`єкти, чиї права безпосередньо пов`язані з правами особи,

§ 1. Загальні положення

яка ними зловживає; цей стан не задовольняє інших суб`єктів; для здійснення ними своїх прав не вистачає певних фактів та/або умов; настання цих фактів / умов безпосередньо залежить від дій іншої особи; інша особа може перебувати у конкретних правовідносинах з цими особами, які «потерпають» від зловживання нею правом, або не перебувають);

3) враховується правовий статус особи / осіб (особа перебуває у правовідносинах і як їх учасник має уявлення не лише про обсяг своїх прав, а й про обсяг прав інших учасників цих правовідносин і порядок їх набуття та здійснення; особа не вперше перебуває у цих правовідносинах, або ці правовідносини є тривалими, або вона є учасником й інших аналогічних правовідносин) (див. постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 11 листопада 2021 року у справі № 910/8482/18 (910/4866/21), пункти 76.3, 76.5).

Трохи про фpаудаторність оплатного договору

<https://t.me/glossema/647>

[Постанова КЦС від від 07.10.2020 в справі № 755/17944/18](#)

Застосування конструкції «фpаудаторності» при оплатному цивільно-правовому договорі має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дозволяють кваліфікувати оплатний договір як такий, що вчинений на шкоду кредитору.

До таких обставин, зокрема, відноситься: момент укладення договору; контрагент з яким боржник вчиняє оспорюваний договір (наприклад, родич боржника, пасинок боржника, пов'язана чи афілійована юридична особа); ціна (ринкова/неринкова), наявність/відсутність оплати ціни контрагентом боржника).

[Постанова ВП ВС від 07.09.2022 у справі № 910/16579/20](#)

§ 1. Загальні положення

10.38.Застосування конструкції фразеологізму при оплатному цивільно-правовому договорі має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дають змогу кваліфікувати оплатний договір як такий, що вчинений на шкоду кредитору.

До таких обставин, зокрема, відноситься: момент укладення договору; контрагент (контрагенти), з яким (якими) боржник учиняє оспорюваний договір; ціна договору (ринкова / неринкова), наявність / відсутність оплати ціни договору контрагентом боржника; дотримання процедури (черговості) при виконанні зобов'язань, якщо така процедура визначена законом імперативно. Подібних висновків дійшов Верховний Суд у складі судової палати для розгляду справ про банкрутство Касаційного господарського суду в постанові від 02 червня 2021 року у справі № 904/7905/16 (пункт 155).

Застосування конструкції мирової угоди всупереч її призначенню та/або на шкоду кредитору є нерозумним та недопустимим.

<https://t.me/glossema/672>

[Постанова КЦС від 09.11.2022 в справі № 759/6865/19](#)

Для приватного права апріорі властивою є така засада як розумність.

Розумність характерна як для оцінки/врахування поведінки учасників цивільного обороту, тлумачення матеріальних приватно-правових норм, що здійснюється при вирішенні спорів, так і для тлумачення процесуальних норм.

Завданням цивільного судочинства є саме ефективний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Такий захист можливий за умови, що права, свободи чи інтереси власне порушені, а учасники цивільного обороту використовують цивільне судочинство для такого захисту.

Приватно-правовий інструментарій (зокрема, затвердження мирової угоди) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення чи унеможливлення сплати боргу боржником або виконання судового рішення про стягнення боргу.

По своїй суті застосування конструкції мирової угоди всупереч її призначенню та/або на шкоду кредитору є нерозумним та недопустимим.

При цьому, у разі використання приватно-правового інструментарію всупереч його призначенню та/або на шкоду кредитору, а для уникнення сплати боргу боржником або виконання судового рішення про стягнення боргу, судові рішення стосується прав та/або інтересів кредитора.

Трохи про створення видимості добросовісного набуття права власності.

<https://t.me/glossema/692>

[Постанова КЦС від 30.11.2022 в справі № 522/14900/19](#)

Для приватного права апріорі властивою є така засада, як розумність.

Розумність характерна як для оцінки/врахування поведінки учасників цивільного обороту, тлумачення матеріальних приватно-правових норм, що здійснюється при вирішенні спорів, так і для тлумачення процесуальних норм.

Для приватного права, з урахуванням принципу розумності, є неприйнятним використання конструкції юридичної особи (зокрема, внесення нерухомості до статутного капіталу юридичної особи, вихід учасника із юридичної особи та отримання при виході), інших правомірних приватно-правових засобів (зокрема, поділ об'єктів нерухомості) з метою створення видимості добросовісного набуття права власності для унеможливлення застосування віндикаційного позову.

Застосування приватно-правових конструкцій з метою створення видимості добросовісного набуття права власності для унеможливлення застосування віндикаційного позову по своїй суті є недобросовісним та свідчить про зловживання учасниками цивільного обороту.

До обставин, які можуть свідчити про те, що учасники створюють видимість добросовісного набуття права власності для унеможливлення застосування віндикаційного позову, відноситься, зокрема: момент вчинення правочину чи інших дій; суб'єкти, які вчиняють або з якими вчиняються правочини контрагент з яким боржник вчиняє оспорюваний договір (наприклад, родичі, квазіродичі, пов'язана чи афілійована юридична особа, пов'язані чи афілійовані групи юридичних осіб).

§ 1.5. Правочини та недійсність правочину

Чи є визнання правочину недійсним мірою цивільно-правової відповідальності?

Постанова КГС ВС від 15.05.2019 у справі № 923/565/18

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/81844296>

25. Однак, суди мали б врахувати, що визнання правочину недійсним не може бути кваліфіковане як міра цивільно-правової відповідальності, адже: 1) визнання правочину недійсним направлене на відновлення порушених (невизнаних, оспорюваних) цивільних прав або інтересів; 2) не покладає на сторону (сторін) додаткових цивільно-правових обов'язків майнового характеру або не позбавляє певних прав, а має наслідком правоперешкоджаючий ефект, оскільки вважається, що той чи інший правочин, який визнаний недійсним, не зумовив набуття або припинення цивільних прав та обов'язків.

Про можливість здійснення односторонньої реституції

<https://t.me/glossema/29>

Постанова КЦС ВС від 03.11.2021 у справі № 334/4600/15-ц

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/101028935>

Системне тлумачення абзацу 1 частини першої статті 216 ЦК України та пункту 1 частини третьої статті 1212 ЦК України свідчить, що:

- (а) законодавець не передбачив можливість здійснення односторонньої реституції;
- (б) правила абзацу 1 частини першої статті 216 ЦК України застосовуються тоді, коли відбувається саме двостороння реституція;
- (в) в тому разі, коли тільки одна із сторін недійсного правочину здійснила його виконання, то для повернення виконаного підлягають застосуванню положення глави 83 ЦК України.

Європейський суд з прав людини вказав, що підприємство-заявник звернулося з позовом до місцевого відділу Державної виконавчої служби України про повернення сплаченої за автокран суми та посилалося, зокрема на статті 661 та 1212 Цивільного кодексу України. Вищий господарський суд України залишив без змін рішення судів нижчих інстанцій. Він зазначив, що підприємство-заявник помилково послалося на статті 661 та 1212 Цивільного кодексу України,

§ 1. Загальні положення

стверджуючи про невиконання Державною виконавчою службою України своїх договірних зобов'язань, тоді як завдана шкода була пов'язана з позадоговірними зобов'язаннями.

Неповернення Державною виконавчою службою України коштів за автокран, сплачених підприємством-заявником на прилюдних торгах, після визнання останніх недійсними становить втручання, яке слід розглядати у контексті загального правила, наведеного в першому реченні першого абзацу статті 1 Першого протоколу до Конвенції (CASE OF FORTETSYA, MPP v. UKRAINE, № 68946/10, § 9, 40, ЄСПЛ, від 11 червня 2020 року).

Установивши, що продавцем арештованого майна на торгах був орган державної виконавчої служби, за рішенням суду такі торги визнані недійсними, суди зробили правильний висновок про те, що обов'язок повернути грошові кошти за встановлених у справі обставин покладається саме на Вознесенівський ВДВС. Проте суди помилилися з мотивами такого висновку, оскільки таке право виникло у позивача на підставі статті 1212 ЦК України.

Трохи про односторонні правочини (початок)

<https://t.me/glossema/30>

Постанова КЦС ВС від 07.04.2020 у справі № 456/2628/17

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/88692181>

За своєю сутністю прийняття спадщини - це односторонній правочин, який спрямований на набуття спадкового майна (спадщини). Для прийняття спадщини властивий універсальний характер, оскільки воно поширюється на всю спадщину, з чого б вона не складалася і де б вона не знаходилася, тобто на всі спадкові активи і пасиви.

Прийняття може мати місце лише стосовно всієї спадщини як єдиного цілого. Відповідно прийняття частини спадщини означає прийняття всієї спадщини.

Постанова КЦС ВС від 19.08.2020 у справі № 201/16327/16-ц

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/91104471>

§ 1. Загальні положення

До односторонніх правочинів, зокрема, відноситься: видача довіреності, відмова від права власності, складання заповіту, публічна обіцянка винагороди, прийняття спадщини.

При вчиненні одностороннього правочину воля виражається (виходить) від однієї сторони. Між цим така сторона може бути представлена декількома особами, прикладом чого може виступати видання довіреності двома та більше особами, спільний заповіт подружжя та ін.

Аналіз розуміння як правочину, так і одностороннього правочину свідчить, що односторонні правочини: є вольовими діями суб'єкта; вчиняються суб'єктами для здійснення своїх цивільних прав і виконання обов'язків; спрямовані на настання правових наслідків (набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків).

У справі за позовом заінтересованої особи про визнання недійсним таких односторонніх правочинів як:

- видача довіреності належним відповідачем є особа, яка видавала довіреність, а не нотаріус чи нотаріальна контора;
- прийняття спадщини належним відповідачем є особа, яка приймає спадщину, а не нотаріус чи нотаріальна контора.

Постанова КЦС ВС від 23.09.2020 у справі № 497/1085/16-ц

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/91958372>

Аналіз статті 605 ЦК свідчить, що під прощенням боргу розуміють звільнення кредитором боржника від виконання обов'язку, що на ньому лежить, повністю або частково. За загальним правилом, прощенням боргу втілюється в односторонньому правочині. Хоча сторони договору не позбавлені можливості укласти договір про прощення боргу.

Трохи про односторонні правочини (продовження)

<https://t.me/glossema/31>

Постанова КЦС ВС від 24.02.2021 у справі № 757/33392/16-ц

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/95213197>

Правочином, що вчиняється на шкоду кредиторам (франдаторним правочином), може бути як односторонній, так і двосторонній чи багатосторонній правочин.

Застосування конструкції «франдаторності» при односторонньому правочинові має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дозволяють кваліфікувати односторонній правочин як такий, що вчинений на шкоду кредитору. До таких обставин, зокрема, відноситься те, що внаслідок вчинення одностороннього правочину відбувається унеможливлення звернення стягнення на майно боржника чи зменшується обсяг майна.

Постанова КЦС ВС від 24.02.2021 у справі № 200/15072/16-ц

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/95469717>

У цій справі за позовом особи, яка видала довіреність, про визнання недійсною цієї довіреності, належним відповідачем є повірений (особа, якій видано довіреність), а не нотаріус чи нотаріальна контора.

Постанова КЦС ВС від 20.05.2021 у справі № 390/380/17

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/97076701>

В актах міжнародної приватноправової уніфікації права допускається застосування такої підстави недійсності як обман до інших юридичних актів, які охоплюють й односторонні правочини. Зокрема, у статті II.-7:101 Принципів, визначень модельних правил європейської приватного права вказується, що Глава «Підстави недійсності» застосовується до договорів і з необхідними змінами до інших юридичних актів.

Аналіз статті 230 ЦК України свідчить, що будь-які односторонні правочини, в тому числі й вчинення заповіту, можливо оспорювати на підставі статті 230 ЦК, тому що деформувати волю особи (осіб), що вчиняє (вчиняють) односторонній правочин може й інша особа, яка не є стороною правочину. Але позивач (спадкоємець) має довести, що заповідач вчинив заповіт під впливом обману, що стосується обставин, які мають істотне значення. За недоведеності обману виключається можливість визнання правочину недійсним на підставі статті 230 ЦК України як вчиненого під впливом обману.

Постанова КЦС ВС від 08.09.2021 у справі № 727/898/19

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/99522004>

У цивільному законодавстві закріплено конструкцію «розірвання договору» (статті 651 - 654 ЦК України). Вона охоплює собою розірвання договору: за згодою (домовленістю) сторін; за рішенням суду; внаслідок односторонньої відмови від договору. У спеціальних нормах ЦК України досить часто використовується формулювання «відмова від договору» (наприклад, у статтях 665, 739, 766, 782).

Односторонню відмову від договору в тих випадках, коли вона допускається законом або договором, слід кваліфікувати як односторонній правочин, оскільки вона є волевиявленням особи, спеціально спрямованим на припинення цивільних прав та обов'язків.

Трохи про односторонні правочини (продовження)

<https://t.me/glossema/32>

Постанова КЦС ВС від 08.09.2021 у справі № 761/33621/18

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/99555939>

До односторонніх правочинів, зокрема, відноситься: видача довіреності, відмова від права власності, складання заповіту, публічна обіцянка винагороди, прийняття спадщини, згода іншого співласника на розпорядження спільним майном; заява про здійснення зарахування. При вчиненні одностороннього правочину воля виражається (виходить) від однієї сторони. Між цим така сторона може бути представлена декількома особами, прикладом чого може виступати видання довіреності двома та більше особами, спільний заповіт подружжя та ін.

Потрібно розмежовувати зарахування та заяву про зарахування. Адже, сама по собі наявність зустрічних однорідних вимог не призводить до їх зарахування, і, відповідно не припиняє зобов'язання. Необхідним і достатнім є наявність заяви про зарахування зустрічних вимог хоча б однієї із сторін.

§ 1. Загальні положення

Заява однієї із сторін про зарахування зустрічних вимог для досягнення бажаного правового ефекту не потребує відповіді з боку адресата, а потребує лише сприйняття заяви останнім.

Наслідком подання заяви про зарахування зустрічних вимог, за наявності передбачених умов для зарахування, є остаточне і безповоротне припинення відповідних зобов'язань повністю або частково.

Постанова КЦС ВС від 10.11.2021 у справі № 756/2312/18

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/101179574>

Залежно від сприйняття волі сторони одностороннього правочину такі правочини, відповідно, поділяються на:

суворо односторонні - не адресовані нікому та без потреби в прийнятті їх іншою (іншими) особами. До них відноситься, зокрема, відмова від права власності, відмова від спадщини, прийняття спадщини;

такі, що розраховані на їх сприйняття іншими особами, до яких можливо віднести, зокрема, оголошення конкурсу, публічну обіцянку винагороди, відмову від спадщини на користь іншої особи, видачу довіреності, видачу векселя, розміщення цінних паперів, односторонню відмову від договору.

Постанова КЦС ВС від 24.11.2021 у справі № 357/15284/18

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/101424166>

Вчинення стороною договору такого одностороннього правочину як відмова від договору, за відсутності рішення суду про визнання його недійсним або підстав нікчемності, зумовлює необхідність з'ясувати чи зумовив такий правочин припинення цивільних прав та обов'язків (тобто чи є підстави для односторонньої відмови від договору передбачені договором та/або законом). Це обумовлено тим, що одностороння відмова від договору як вид одностороннього правочину розрахована на сприйняття іншими особами. У разі, якщо встановлена відсутність підстав для односторонньої відмови від договору, то такий односторонній правочин не зумовлює розірвання договору.

При цьому слід розмежовувати підстави недійсності цього одностороннього правочину (зокрема, суперечність імперативній цивільно-правовій нормі) від підстав для односторонньої відмови від договору.

Чи повинен суд встановити наявність порушеного цивільного права або інтересу для задоволення позову про визнання правочину недійсним

<https://t.me/glossema/57>

Постанова КЦС ВС від 29.05.2019 у справі № 362/3810/16-ц

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/82499438>

Тлумачення статей 16, 203, 215 ЦК України свідчить, що для визнання судом оспорюваного правочину недійсним необхідним є:

по-перше, пред`явлення позову однією із сторін правочину або іншою заінтересованою особою;

по-друге, наявність підстав для оспорення правочину;

по-третє, встановлення чи порушується (не визнається або оспорується) суб`єктивне цивільне право або інтерес особи, яка звернулася до суду.

Таке розуміння визнання правочину недійсним, як способу захисту, є усталеним у судовій практиці.

Про право пред`явити позовну вимогу про визнання недійсним свідоцтва про право на спадщину

<https://t.me/glossema/61>

Постанова КЦС ВС від 26.01.2022 в справі № 243/2499/20

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/103132125>

§ 1. Загальні положення

Недійсність правочину, договору, акту органу юридичної особи чи документу як приватно-правова категорія, покликана не допускати або прискіпати порушення цивільних прав та інтересів або ж їх відновлювати.

По своїй суті ініціювання спору про недійсність правочину, договору, акту органу юридичної особи чи документу не для захисту цивільних прав та інтересів є недопустимим.

У цивільному законодавстві не передбачено можливості скасування свідоцтва про право на спадщину за позовом заінтересованої особи в судовому порядку.

В ЦК України закріплено тільки можливість пред'явити позовну вимогу про визнання недійсним свідоцтва про право на спадщину.

Заявляти вимогу про визнання недійсним свідоцтва про право на спадщину може будь-яка особа, цивільні права чи інтереси якої порушені видачею свідоцтва про право на спадщину.

Що таке правочин та які є види односторонніх правочинів залежно від сприйняття волі сторони одностороннього правочину

<https://t.me/glossema/63>

Постанова КЦС ВС від 24.11.2021 у справі № 357/15284/18

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/101424166>

Правочин є найбільш розповсюдженим юридичним фактом, за допомогою якого набуваються, змінюються, або припиняються права та обов'язки в учасників цивільних правовідносин.

До односторонніх правочинів, зокрема, відноситься: видача довіреності, відмова від права власності, складання заповіту, публічна обіцянка винагороди, прийняття спадщини, згода іншого співвласника на розпорядження спільним майном, одностороння відмова від договору. При вчиненні одностороннього правочину воля виражається (виходить) від однієї сторони. Між цим така сторона може бути представлена декількома особами, прикладом чого може виступати видання довіреності двома та більше особами, спільний заповіт подружжя та ін.

Залежно від сприйняття волі сторони одностороннього правочину такі правочини, відповідно, поділяються на:

суворо односторонні - не адресовані нікому та без потреби в прийнятті їх іншою (іншими) особами. До них відноситься, зокрема, відмова від права власності, відмова від спадщини, прийняття спадщини;

§ 1. Загальні положення

такі, що розраховані на їх сприйняття іншими особами, до яких можливо віднести, зокрема, оголошення конкурсу, публічну обіцянку винагороди, відмову від спадщини на користь іншої особи, видачу довіреності, видачу векселя, розміщення цінних паперів, односторонню відмову від договору.

Про поділ правочинів на каузальні та абстрактні

<https://t.me/glossema/66>

Постанова КЦС ВС від 26.01.2022 в справі № 754/5554/16-ц

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/103282421>

Залежно від впливу підстави правочину на його дійсність, правочини поділяються на каузальні та абстрактні.

Каузальними є правочини, для дійсності яких необхідна наявність певної підстави. Каузальними є більшість правочинів, урегульованих цивільним законодавством, зокрема купівлі-продажу, дарування, найму, комісії та ін. У випадку відсутності або незаконності підстави можливо визнання відповідного правочину недійсним.

Абстрактними є правочини, дійсність яких не залежить від їх підстави. До абстрактних правочинів відноситься, зокрема, видача векселя, гарантії, вчинення передавального напису (індосаменту). Абстрактні правочини є досить «привабливими» для цивільного обороту, внаслідок незалежності дійсності правочинів від їх підстав. Цим правочинам не властивий правовий зв'язок між підставами їх вчинення та їх дійсністю, хоча не можливо стверджувати й про відсутність такого зв'язку взагалі. Втім він не має такого значення, як в каузальних правочинах. Фактично підстава абстрактного правочину залишається «прихованою» для того, щоб її вади не ускладнювали виконання такого правочину, оскільки це може вплинути на стабільність цивільного обороту через порушення тих функцій, які виконують в ньому абстрактні правочини.

Заставна по своїй суті є ордерним цінним папером. Цивільний оборот заставної, як цінного паперу, відбувається тільки внаслідок передачі заставної шляхом виконання на ній особою, якій належить заставна (індосантом), передавального напису (індосаменту) на користь іншої особи (індосата) та передачі оригіналу заставної. При цьому індосатом може бути будь-який учасник цивільних відносин. Тобто вчинення індосаменту – це: безпосередньо підписання індосаменту в розумінні передавального напису; передання (вручення) ордерного цінного папера із вчиненням на ньому індосантом вказаних в індосаменті особи.

§ 1. Загальні положення

Договір купівлі-продажу заставної, який по своїй сутності регулює внутрішні відносини між індосантом та індосатом, не може бути кваліфікований як договір факторингу, оскільки перехід прав іпотекодержателя за іпотечним договором та основним зобов'язанням до іншої особи здійснюється шляхом передачі заставної.

Недійсність договору купівлі-продажу заставної, з урахуванням того, що вчинення передавального напису (індосаменту) є одностороннім абстрактним правочином, не впливає на дійсність вчинення передавального напису (індосаменту).

Не допускається такої правової конструкції як позов про визнання недійсним договору в частині сторони договору

<https://t.me/glossema/128>

Постанова ОП КЦС ВС від 14.02.2022 в справі № 346/2238/15-ц (провадження № 61-14680сво20)

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/103844331>

Тлумачення статті 235 ЦК України свідчить, що:

(1) удаваним є правочин, що вчинено сторонами для приховання іншого правочину, який вони насправді вчинили, а не сторони. Тобто сторони з учиненням удаваного правочину навмисно виражають не ту внутрішню волю, що насправді має місце. Відтак, сторони вчиняють два правочини: один удаваний, що покликаний «маскувати» волю осіб; другий - прихований, від якого вони очікують правових наслідків, а не «приховують» сторону;

(2) у статті 235 ЦК України не передбачається можливості застосування інших правових наслідків удаваності правочину, крім поширення на правовідносини сторін норм, що регулюють прихований правочин;

(3) кваліфікація правочину як удаваного у частині неможлива без урахування положень статті 217 ЦК України, якою передбачено, що недійсність окремої частини правочину не має наслідком недійсності інших його частин і правочину в цілому, якщо можна припустити, що правочин був би вчинений і без включення до нього недійсної частини. Втім, щодо недійсності в частині сторони правочину навіть гіпотетично неможливо припустити, що цей правочин був би вчинений;

(4) нормами ЦК України не допускається такої правової конструкції як позов про визнання недійсним договору в частині сторони договору. Стаття 235 ЦК України не може бути підставою для визнання правочину удаваним в частині сторони, оскільки це суперечить її положенням.

§ 1. Загальні положення

Відповідно до частини другої статті 416 ЦПК України у постанові палати, об'єднаної палати, Великої Палати Верховного Суду має міститися висновок про те, як саме повинна застосовуватися норма права, із застосуванням якої не погодилася колегія суддів, палата, об'єднана палата, що передала справу на розгляд палати, об'єднаної палати, Великої Палати.

1. Удаваним є правочин, що вчинено сторонами для приховання іншого правочину, який вони насправді вчинили, а не сторони правочину. Тобто сторони з учиненням удаваного правочину навмисно виражають не ту внутрішню волю, що насправді має місце. Відтак, сторони вчиняють два правочини: один удаваний, що покликаний «маскувати» волю осіб; другий - прихований, від якого вони очікують правових наслідків, а не «приховують» сторону правочину.

2. Нормами ЦК України не допускається такої правової конструкції як позов про визнання недійсним договору в частині сторони договору. Стаття 235 ЦК України не може бути підставою для визнання правочину удаваним в частині сторони, оскільки це суперечить її положенням.

Таким чином, Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду вважає за необхідне відступити від висновку, викладеного у постанові Верховного Суду в складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 22 липня 2020 року у справі № 265/3310/17 (провадження № 61-2308св19), а також для забезпечення єдності судової практики відступає і від аналогічного висновку, викладеного у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 08 грудня 2021 року у справі № 466/8968/19, провадження № 61-1188св21.

Удаваним є правочин, що вчинено сторонами для приховання іншого правочину, який вони насправді вчинили

<https://t.me/glossema/133>

Постанова КЦС ВС від 16.02.2022 в справі № 522/6709/19 (провадження № 61-3415св21)

<http://reestr.court.gov.ua/Review/103871585>

Тлумачення статті 235 ЦК України свідчить, що удаваним є правочин, що вчинено сторонами для приховання іншого правочину, який вони насправді вчинили. Тобто сторони з учиненням удаваного правочину навмисно виражають не ту внутрішню волю, що насправді має місце. Відтак, сторони вчиняють два правочини: один удаваний, що покликаний «маскувати» волю осіб; другий - прихований, від якого вони очікують правових наслідків.

§ 1. Загальні положення

Формулювання, що його «вчинено сторонами», породжує висновок, що він може бути лише дво- або багатостороннім правочином.

Між тим не виключається, що й односторонній правочин буде удаваним.

Проте якщо застосовувати конструкцію удаваності до одностороннього правочину, то удаваний та прихований мають бути односторонніми правочинами.

До конструкції недійсність рішення загальних зборів учасників господарського товариства положення ЦК України та інших законів про правочини, зокрема й норми § 2 «Правові наслідки недодержання сторонами при вчиненні правочину вимог закону» глави 16 ЦК України, не можуть бути застосовані.

<https://t.me/glossema/142>

Постанова КЦС ВС від 23.02.2022 в справі № 569/693/21 (провадження № 61-13565св21)

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/103886354>

У приватному праві недійсність може стосуватися або «вразити», зокрема, правочин, рішення загальних зборів учасників господарського товариства (акт органу юридичної особи).

Рішення загальних зборів учасників господарського товариства (акт органу юридичної особи) по своїй суті не є правочином. Як наслідок до конструкції недійсність рішення загальних зборів учасників господарського товариства положення ЦК України та інших законів про правочини, зокрема й норми § 2 «Правові наслідки недодержання сторонами при вчиненні правочину вимог закону» глави 16 ЦК України, не можуть бути застосовані.

У справі, за позовом заінтересованої особи про визнання недійсним рішення загальних зборів господарського товариства (акту органу юридичної особи) належним відповідачем є господарське товариство, а не його окремі учасники, оскільки відповідне рішення є результатом волевиявлення не окремого учасника, а загальних зборів учасників як органу товариства.

У цивільному законодавстві не передбачено можливості скасування договору купівлі-продажу транспортного засобу.

<https://t.me/glossema/143>

Постанова КЦС ВС від 23.02.2022 в справі 200/5013/17 (провадження № 61-4050св21)

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/103886471>

У постанові Великої Палати Верховного Суду від 29 червня 2021 року в справі № 916/2813/18 (провадження № 12-71гс20) зроблено висновок про те, що: «презумпція розпорядження спільним майном одним з подружжя за згодою другого з подружжя встановлена саме на користь добросовісного набувача прав на таке майно. Тому укладення одним з подружжя договору щодо розпорядження спільним майном без згоди другого з подружжя може бути підставою для визнання такого договору недійсним лише в тому разі, якщо суд встановить, що третя особа (контрагент за таким договором) діяла недобросовісно, зокрема знала чи за обставинами справи не могла не знати про те, що майно належить подружжю на праві спільної сумісної власності і що той з подружжя, хто укладає договір, не отримав згоди на це другого з подружжя».

У справі, що переглядається, судами не встановлено недобросовісність ОСОБА_3 як набувача спірного рухомого майна та її обізнаність про його належність на праві спільної сумісної власності ОСОБА_1 і ОСОБА_2 . При цьому в позовній заяві ОСОБА_1 сама вказує про те, що ОСОБА_3 вже після придбання транспортного засобу дізналася про наявність спору між подружжям щодо поширення на нього правового режиму спільної сумісної власності, у зв'язку з чим відчужила автомобіль ОСОБА_4 .

За таких обставин у задоволенні позовної вимоги ОСОБА_1 про визнання договору купівлі-продажу спірного автомобіля недійсним слід було відмовити в зв'язку з відсутністю даних про те, що контрагент за договором відчуження транспортного засобу (покупець) діяв недобросовісно, тобто знав чи не міг не знати про те, що майно належить подружжю на праві спільної сумісної власності, а той з подружжя, хто укладає договір, не отримав згоди на це другого з подружжя (позивачки).

У цивільному законодавстві не передбачено можливості скасування договору купівлі-продажу транспортного засобу. В ЦК України закріплено тільки можливість пред'явити позовну вимогу про визнання правочину недійсним. З огляду на викладене в задоволенні позовної вимоги ОСОБА_1 про скасування договору купівлі-продажу спірного автомобіля слід було відмовити з огляду на обрання позивачкою неефективного способу захисту в цій частині.

Наявність підстав для визнання оспорюваного правочину недійсним та порушення суб'єктивного цивільного права або інтересу особи, яка звернулася до суду, має встановлюватися саме на момент вчинення оспорюваного правочину.

<https://t.me/glossema/145>

Постанова КЦС ВС від 06.04.2022 в справі № 461/5209/19 (провадження № 61-20295св21)

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/103893018>

Недійсність договору як приватно-правова категорія, покликана не допускати або присікати порушення цивільних прав та інтересів або ж їх відновлювати.

До правових наслідків недійсності правочину належить те, що він не створює юридичних наслідків.

Тобто, правовим наслідком недійсності договору є по своїй суті «нівельювання» правового результату породженого таким договором (тобто вважається, що не відбулося переходу/набуття прав взагалі).

Тлумачення статей 215, 216 ЦК України свідчить, що для визнання судом оспорюваного правочину недійсним необхідним є: пред'явлення позову однією із сторін правочину або іншою заінтересованою особою; наявність підстав для оспорення правочину; встановлення, чи порушується (не визнається або оспорується) суб'єктивне цивільне право або інтерес особи, яка звернулася до суду. Як наявність підстав для визнання оспорюваного правочину недійсним, так і порушення суб'єктивного цивільного права або інтересу особи, яка звернулася до суду, має встановлюватися саме на момент вчинення оспорюваного правочину.

Трохи про давність і удаваність

<https://t.me/glossema/155>

§ 1. Загальні положення

У приватному праві загальні засади (принципи) приватного права мають фундаментальний характер й інші джерела правового регулювання, у першу чергу, акти цивільного законодавства, мають відповідати змісту загальних засад. Це, зокрема, проявляється в тому, що загальні засади (принципи) є по своїй суті нормами прямої дії та повинні враховуватися, зокрема, при тлумаченні норм, що містяться в актах цивільного законодавства.

У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 10 листопада 2021 року в справі № 757/76070/17 (провадження № 61-5817св21) вказано, що «у приватному праві, частиною якого є трудове право, недійсність може стосуватися або «вражати» різноманітні договори, не є винятком й трудові договори. При цьому для трудового законодавства є характерним, з урахуванням того, що імперативні норми гарантують не тільки мінімальні соціально-трудова стандарти, але і визначають підстави нікчемності договорів (їх умов) у сфері праці. В статті 9 КЗпП передбачений спеціальний випадок нікчемності умови, якщо відповідні умови договорів погіршують становище працівників порівняно з законодавством України про працю».

У частині першій статті 9 ЦК України передбачено, що положення цього Кодексу застосовуються до врегулювання відносин, які виникають у сферах використання природних ресурсів та охорони довкілля, а також до трудових та сімейних відносин, якщо вони не врегульовані іншими актами законодавства.

Тобто, положення ЦК України субсидіарно застосовуються для регулювання трудових відносин, якщо вони не врегульовані іншими актами законодавствами.

У трудовому законодавстві відсутнє регулювання як конструкції удаваності договору, так і відповідно строку звернення до суду з вимогою про визнання удаваним договору.

Конструкція як удаваності договору, так і позовна давність до вимоги про визнання удаваним договором, регулюється ЦК України.

У цивільному законодавстві закріплено об'єктивні межі застосування позовної давності. Об'єктивні межі застосування позовної давності встановлюються:

(а) прямо (стаття 268 ЦК України). Серед переліку вимог, на які позовна давність не поширюється (стаття 268 ЦК України), відсутня вимога про визнання недійсним свідоцтва про право на спадщину;

(б) опосередковано (із врахуванням сутності заявленої вимоги). Зокрема, у пункті 96 Постанови Великої Палати Верховного Суду від 04 липня 2018 року у справі № 653/1096/16-ц зроблено висновок про незастосування позовної давності до негативного позову.

Сутність вимоги про визнання договору удаваним не виключає застосування до неї позовної давності, і на таку вимогу має поширюватися загальна позовна давність в три роки.

Відсутність згоди кредитора на переведення боргу не зумовлює нікчемності договору про переведення боргу між новим та первісним боржниками.

<https://t.me/glossema/159>

Постанова КЦС ВС від 27.04.2022 в справі № 321/1260/19

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/104113097>

Законодавець встановлює обмеження на заміну боржника у зобов'язанні поза волею кредитора. Такий підхід має на меті убезпечити кредитора від непередбачуваного та неочікуваного ризику невиконання зобов'язання внаслідок заміни особи боржника. Необхідність отримання згоди кредитора на переведення боргу зумовлена тим, що особа боржника завжди має істотне значення для кредитора. При вступі в договірні відносини, кредитор розраховував на отримання виконання з огляду на якості конкретного боржника (здатність виконати обов'язок, платоспроможність, наявність у боржника майна тощо). Як свідчить тлумачення статей 520, 521 ЦК України при заміні боржника первісний боржник вибуває із зобов'язання і замінюється новим боржником.

Для породження переведенням боргу правових наслідків необхідним є існування двох складових:

по-перше, вчинення договору (двостороннього правочину) між новим та первісним боржниками, причому такий правочин має вчинятися у такій самій формі, що і правочин, на підставі якого виникло зобов'язання;

по-друге, надання кредитором згоди на переведення боргу.

Відсутність згоди кредитора на переведення боргу не зумовлює нікчемності договору про переведення боргу між новим та первісним боржниками. Відсутність згоди кредитора на переведення боргу свідчить, що договір про переведення боргу між новим та первісним боржниками не породив правових наслідків для кредитора, тобто не відбулося переведення боргу.

У справі, що переглядається:

суди не звернули увагу, що нікчемність правочину конструюється за допомогою «текстуальної» недійсності, оскільки вона існує тільки у разі прямої вказівки закону. Така пряма вказівка може втілюватися, зокрема, в термінах «нікчемний», «є недійсним». Відсутність згоди кредитора на переведення боргу не зумовлює нікчемності договору про переведення боргу між новим та первісним боржниками;

суди не врахували, що відсутність згоди кредитора на переведення боргу свідчить, що договір про переведення боргу між новим та первісним боржниками не породив правових наслідків для кредитора, тобто не відбулося переведення боргу;

суди встановили, що позивач не надавав згоди на переведення боргу, а тому саме банк є належним відповідачем.

За таких обставин колегія суддів погоджується із доводами касаційної скарги про те, що суди необґрунтовано констатували нікчемність договору переведення боргу від 17 листопада 2014 року.

До недійсності шлюбного договору (його частини) підлягають застосуванню норми § 2 «Правові наслідки недодержання сторонами при вчиненні правочину вимог закону» глави 16 ЦК України.

<https://t.me/glossema/186>

Постанова КЦС ВС від 10.05.2022 в справі № [755/5802/20](https://reyestr.court.gov.ua/Review/104258375)
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/104258375>

Договір як універсальний регулятор приватних відносин, покликаний забезпечити їх регулювання та має бути направлений на встановлення, зміну або припинення приватних прав та обов'язків.

З урахуванням принципів приватного права, зокрема, добросовісності, справедливості та розумності, сумніви щодо дійсності, чинності та виконуваності договору (правочину) повинні тлумачитися судом на користь його дійсності, чинності та виконуваності.

Недійсність договору як приватно-правова категорія, покликана не допускати або прискіпати порушення приватних прав та інтересів або ж їх відновлювати. До правових наслідків недійсності правочину належить те, що він не створює юридичних наслідків. Тобто, правовим наслідком недійсності договору є по своїй суті «нівелювання» правового результату породженого таким договором (тобто вважається, що не відбулося переходу/набуття/зміни/встановлення/припинення прав взагалі).

У статті 103 СК України законодавець частково урегулював оспорюваність шлюбного договору.

З урахуванням того, що положення ЦК України субсидіарно застосовуються для регулювання сімейних відносин, то до недійсності шлюбного договору (його частини) підлягають застосуванню норми

§ 2 «Правові наслідки недодержання сторонами при вчиненні правочину вимог закону» глави 16 ЦК України.

Для визнання судом оспорюваного шлюбного договору (його частини) недійсним необхідним є: наявність підстав для оспорення шлюбного договору (його частини); встановлення, чи порушується (не визнається або оспорується) суб'єктивне приватне право або інтерес особи, яка звернулася до суду.

Як наявність підстав для визнання оспорюваного шлюбного договору (чи його частини) недійсним, так і порушення (не визнання або оспорювання) суб'єктивного приватного права або інтересу особи, яка звернулася до суду, має встановлюватися саме на момент вчинення оспорюваного шлюбного договору.

§ 1. Загальні положення

Під змістом шлюбного договору розуміється сукупність умов, викладених в ньому. Під вимогами, яким не повинен суперечити шлюбний договір (його частина), мають розумітися ті правила, що містяться в імперативних приватно-правових нормах.

У статті 60 СК України закріплено принцип спільності майна подружжя.

Сторони шлюбного договору мають можливість домовитися про непоширення на майно, набуте ними за час шлюбу, положень статті 60 СК України. Тобто, сторони шлюбного договору можуть домовитися, що: майно, набуте за час шлюбу, але після укладення шлюбного договору, буде набуватися сторонами на праві спільної часткової власності; режим спільності майна (стаття 60 СК України) може бути змінений за домовленістю сторін на режим роздільності.

Сторони можуть включити до шлюбного договору умову, що повністю виключає можливість виникнення в майбутньому спільного подружнього майна. При цьому майно, набуте за час шлюбу, належатиме кожному з подружжя на праві приватної власності (роздільне майно).

Обміркувавши аргументи касаційної скарги, підстави відкриття касаційного провадження, колегія суддів вважає, що:

суди встановили, що укладеним між сторонами шлюбним договором встановлено виключно умови щодо прав кожного з подружжя на майно та за оспорюваними умовами шлюбного договору перехід права власності на нерухоме майно від одного власника до іншого, яке підлягає державній реєстрації, не відбувся. Позивачем не доведено, що ці умови шлюбного договору ставлять його у надзвичайно не вигідне матеріальне становище;

встановивши, що відсутні підстави для визнання недійсними оспорюваних частин шлюбного договору, суди зробили обґрунтований висновок про відмову в задоволенні позову;

судові рішення в оскарженій частині не суперечать висновкам, зробленим у постанові Верховного Суду України від 28 січня 2015 року в справі № 6-230цс14, в постанові Верховного суду в складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 26 лютого 2020 року в справі № 755/19197/18 (провадження № 61-18343св19) та в постанові Верховного суду в складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 25 листопада 2020 року в справі № 201/4255/16-ц (провадження № 61-9533св19).

Колегія суддів відхиляє аргументи касаційної скарги про те, що шлюбний договір поставив позивача у надзвичайно не вигідне матеріальне становище після розірвання шлюбу та те, що судами попередніх інстанцій взагалі не досліджувалися, як вартість нерухомого майна, так і матеріальний стан позивача, наявність чи відсутність у нього іншого нерухомого майна, оскільки як наявність підстав для визнання оспорюваного шлюбного договору (чи його частини) недійсним, так і порушення (не визнання або оспорювання) суб'єктивного приватного права або інтересу особи, яка звернулася до суду, має встановлюватися саме на момент вчинення оспорюваного шлюбного договору.

Приватно-правовий інструментарій (зокрема, вчинення договору не для регулювання цивільних відносин та не для встановлення, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу (коштів, збитків, шкоди) або виконання судового рішення про стягнення боргу (коштів, збитків, шкоди), що набрало законної сили чи виконавчого напису.

<https://t.me/glossema/206>

Постанова КЦС ВС від 13.05.2022 в справі № 370/423/19

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/104330117>

Дії учасників цивільних правовідносин мають бути добросовісними. Тобто відповідати певному стандарту поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення.

Договір як приватно-правова категорія, оскільки є універсальним регулятором між учасниками цивільних відносин, покликаний забезпечити регулювання цивільних відносин, та має бути направлений на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Приватно-правовий інструментарій (зокрема, вчинення договору не для регулювання цивільних відносин та не для встановлення, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу (коштів, збитків, шкоди) або виконання судового рішення про стягнення боргу (коштів, збитків, шкоди), що набрало законної сили чи виконавчого напису.

Державні органи, органи місцевого самоврядування, нотаріуси, інші суб'єкти при здійсненні ними владних управлінських функцій відповідно до законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень, у разі звернення особи за вчиненням певної дії щодо майна, що належить боржнику, який внесений до Єдиного реєстру боржників, зобов'язані не пізніше наступного робочого дня повідомити про це зазначений у Єдиному реєстрі боржників орган державної виконавчої служби або приватного виконавця із зазначенням відомостей про майно, щодо якого звернулася така особа. Банки у разі відкриття рахунку на ім'я фізичної особи, внесеної до Єдиного реєстру боржників, у тому числі через відокремлені підрозділи банку, або закриття рахунку такою особою зобов'язані у день відкриття або закриття рахунку повідомити про це зазначений у Єдиному реєстрі боржників орган державної виконавчої служби або приватного виконавця. Виконавець не пізніше наступного робочого дня з дня отримання повідомлення зобов'язаний прийняти рішення про накладення арешту на майно та (або) на кошти на рахунках боржника в банках у порядку, визначеному статтею 56 цього Закону, крім випадку, коли на таке майно арешт уже накладено з тих самих підстав. Укладення протягом строку, зазначеного в

§ 1. Загальні положення

частині третій цієї статті, правочину щодо майна боржника, який призвів до неможливості задовольнити вимоги стягувача за рахунок такого майна, є підставою для визнання такої правочину недійсним (частина третя та четверта статті 9 Закону України «Про виконавче провадження», в редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин).

У справі, що переглядається:

суди встановили, що 12 грудня 2018 на підставі виконавчого напису нотаріуса приватним виконавцем винесено постанову про відкриття виконавчого провадження № 57908595 та накладено арешт на все майно боржника у межах суми звернення стягнення з урахуванням основної винагороди приватного виконавця та витрат виконавчого провадження, загальна сума - 2 839 599,98 грн. Разом з відкриттям виконавчого провадження інформація про боржника була внесена до Єдиного реєстру боржників відповідно до статті 9 Закону України «Про виконавче провадження»;

ОСОБА_3 подарувала сину спільне сумісне майно подружжя у період, коли державним виконавцем накладено арешт на все майно її чоловіка ОСОБА_2;

відчуження майна призводить до неможливості виконання виконавчого напису нотаріуса про стягнення із ОСОБА_5 на користь ОСОБА_1 заборгованості за договором позики.

За таких обставин суди зробили правильний висновок про задоволення позовних вимог про визнання договорів дарування недійсними та скасування рішень про державну реєстрацію прав.

Визнання недійсним договору оренди, який порушує переважне право, не є ефективним способом захисту, адже задоволення цієї позовної вимоги не здатне поновити майнову сферу позивача, а тому вимога не відповідає ефективному способу захисту

<https://t.me/glossema/216>

Постанова ВП ВС від 25.01.2022 в справі № 143/591/20

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/104415080>

6.7. Ухвалою Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 21 квітня 2021 року справа передана на розгляд Великої Палати Верховного Суду з підстави, передбаченої підпунктом 7 пункту 1 розділу XIII «Перехідні положення» ЦПК України. Ця ухвала мотивована тим, що Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду вважає необхідним відійти від висновку ВСУ, викладеного у його постанові № 6-55цс15, за яким належним способом захисту порушеного переважного права

§ 1. Загальні положення

орендаря на укладення договору оренди на новий строк у разі укладення договору оренди з новим орендарем та при отриманні орендодавцем письмового повідомлення попереднього орендаря про намір реалізувати це переважне право є позов про визнання другого договору оренди недійсним. Натомість ефективним способом захисту, який забезпечуватиме відновлення порушеного переважного права на укладення договору оренди на новий строк є позов про переведення прав та обов'язків наймача, який слід застосовувати за аналогією закону. (<https://opendatabot.ua/court/96484122-fe13840952336d860593480aff8fca8c>)

8.6. Верховний Суд України у своїх постановках неодноразово виснував, що майнові відносини, які виникають з договору найму (оренди) земельної ділянки, є цивільно-правовими, ґрунтуються на засадах рівності, вільного волевиявлення та майнової самостійності сторін договору, тому, окрім спеціальних актів земельного законодавства - Земельного кодексу України (далі - ЗК України) та Закону про оренду землі, регулюються загальними нормами цивільного законодавства щодо договору та щодо договору найму.

8.9. Відповідно до положень частини другої статті 792 ЦК України відносини щодо найму (оренди) земельної ділянки регулюються законом, зокрема ЗК України, Законом про оренду землі. Тобто до спірних правовідносин підлягають застосуванню саме спеціальні норми ЗК України та Закону про оренду землі.

8.16. Закінчення строку дії договору оренди землі спричиняє усталені та законодавчо визначені наслідки, зокрема припиняються права та обов'язки, що випливають із договору, за винятком тих, які продовжують існувати після закінчення договірних відносин. Власник земельної ділянки вправі користуватися та розпоряджатися земельною ділянкою після закінчення договору оренди за правилами статті 317 ЦК України, укладати договори оренди з іншими орендарями на власний розсуд.

8.18. Як зазначалось вище, під час розгляду цієї справи суди попередніх інстанцій встановили, що на момент укладення та державної реєстрації права оренди, а саме договору оренди від 20 січня 2020 року з новим орендодавцем (ОСОБА_2), був чинним договір, укладений позивачем та орендодавцем у 2009 році щодо тієї самої земельної ділянки, строк дії якого не закінчився, і той факт, що цей договір в установленому договором чи законом порядку розірваний, є неукладеним, нікчемним або визнаний недійсним судом, не підтверджено.

8.19. Висновки судів попередніх інстанцій про строк дії первинного договору оренди у цій справі є правильними та відповідають Закону про оренду землі й правовим висновкам, висловленим Великою Палатою Верховного Суду, зокрема у її постанові від 15 січня 2020 року у справі № 322/1178/17. Велика Палата Верховного Суду не вбачає підстав відступати від цього правового висновку.

8.20. Звертаючись із цим позовом про переведення на нього прав і обов'язків орендаря за новим договором (укладеним з новим орендарем), позивач зазначив про порушення його переважного права перед іншими особами на укладення договору оренди землі на новий строк.

8.21. Випадки та умови, коли права і обов'язки сторін за договором оренди продовжують існувати після закінчення узгодженого строку дії цього договору незалежно від волевиявлення власника, обмежуючи останнього у його правомочностях щодо здійснення права власності, обумовлюються договором або законом.

8.22. Законодавець передбачає різні способи продовження строку дії договору оренди на новий строк, які можуть полягати у визначенні для сторони договору необхідності вдатися до

§ 1. Загальні положення

активних дій для отримання бажаного результату або, навпаки, у вказівці для досягнення бажаного результату утриматися від певних дій.

8.25. За змістом частини четвертої статті 33 Закону про оренду землі, умови, на яких договір може бути поновлений, у будь-якому випадку узгоджуються сторонами. Якщо відсутня згода будь-якої сторони (в тому числі орендодавця) щодо орендної плати та інших істотних умов договору, переважне право орендаря на укладення договору оренди землі припиняється.

8.26. Норми про переважне право орендаря на поновлення договору спрямовані лише на забезпечення пріоритету його інтересів перед інтересами інших осіб. Будь-якого іншого змісту переважне право не має. Воно не може трансформуватися у право на спонукання орендодавця до укладення договору на новий строк за відсутності його згоди зі зміненими умовами.

8.27. Водночас предмет регулювання статті 33 Закону про оренду землі не може бути звужений винятково до реалізації орендарем свого переважного права, оскільки за змістом цього закону юридичним фактом, у силу якого договір укладається на новий строк (поновлюється), є досягнення згоди між сторонами щодо усіх істотних умов договору оренди землі.

8.28. Аналіз змісту цієї статті дає підстави стверджувати, що вона містить два законодавчих механізми такого поновлення: а) укладення договору оренди землі на новий строк з орендарем, який має переважне право перед іншими особами (частини друга-п'ята статті 33 Закону про оренду землі); б) поновлення (продовження) існуючого договору оренди землі на той самий строк і на тих же умовах, які були передбачені договором, у загальному порядку; при цьому таке поновлення не передбачає наявності інших осіб, які виявили намір орендувати відповідну земельну ділянку (після закінчення строку дії існуючого договору), тобто в ситуації, коли переважне право орендаря не виникає (частина шоста статті 33 Закону про оренду землі).

8.29. При цьому стаття 33 Закону про оренду землі не передбачає застосування такого спеціального способу його захисту, як переведення на нього прав орендаря.

8.30. Поряд із цим застосування статті 362 ЦК України за аналогією не є можливим, оскільки відносини з оренди земельної ділянки єдиного власника не є подібними до відносин з продажу частки у праві спільної часткової власності. Крім того, спосіб захисту, не вказаний у законі, може застосовуватись (зокрема і за аналогією) лише в разі, якщо жодний спосіб, передбачений законом, не є ефективним у певних правовідносинах. У цьому випадку в законі наявна прогалина, і суд заповнює її, застосовуючи не передбачений законом спосіб (у тому числі за аналогією). Натомість у законодавстві, що підлягає застосуванню у цій справі, прогалини немає, бо законом передбачений ефективний спосіб захисту (постанова Великої Палати Верховного Суду від 26 травня 2020 року у справі № 908/299/18, пункт 67).

8.35. Передаючи цю справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду з метою відступу від правової позиції, сформованої ВСУ, Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду цілком обґрунтовано вказав на те, що при визнанні недійсним договору оренди, який порушує переважне право, жодним чином не відновлюються інтереси особи, переважне право якої порушене.

8.36. Визнання недійсним правочину, вчиненого з порушенням переважного права, не поновлює порушеного переважного права, тому що таке визнання само по собі не має наслідком обов'язок власника земельної ділянки (орендодавця) укласти договір оренди із суб'єктом переважного права (орендарем). За цих підстав, закономірною є неприйнятність та неефективність такого способу для захисту переважного права.

§ 1. Загальні положення

8.41. Разом із цим Велика Палата Верховного Суду зазначає, що визнання недійсним договору оренди, який порушує переважне право, не є ефективним способом захисту, адже задоволення цієї позовної вимоги не здатне поновити майнову сферу позивача, а тому вимога не відповідає ефективному способу захисту. Сам по собі факт визнання недійсним договору оренди, укладеного з новим орендарем, не зумовлює автоматичного поновлення переважного права попереднього орендаря, яке підлягає захисту у спосіб, установлений законом, а саме шляхом визнання укладеною додаткової угоди до договору оренди.

8.45. За таких умов, якщо первинний орендар має право на укладення договору оренди (додаткової угоди до неї), то наявні два різні порушення прав первинного орендаря: з боку орендодавця (який відмовляється укласти додаткову угоду до договору оренди) та з боку наступного орендаря (який незаконно заволодів майном - правом оренди - шляхом реєстрації цього права). Тому належним способом захисту прав первинного орендаря відповідають дві позовні вимоги - про спонукання до укладення додаткової угоди (тобто про визнання такої угоди укладеною) та про визнання відсутнім права оренди наступного орендаря. На належність такого способу захисту, як визнання відсутнім права, вже вказувала Велика Палата Верховного Суду (постанов від 19 січня 2021 року у справі № 916/1415/19, пункти 6.12, 6.14).

8.47. З огляду на вищевикладене належним способом захисту переважного права орендаря - ТОВ «ПОГРЕБИЩЕНСЬКЕ» є вимога про визнання укладеною додаткової угоди до договору 2009 року, а тому постанову суду апеляційної інстанції про відмову в позові про переведення прав та обов'язків орендаря слід залишити без змін.

9.3. Відповідно до обставин справи № 6-55цс15 договір оренди з наступним орендарем укладено після закінчення строку договору оренди з первісним орендарем. Натомість у справі, що переглядається, такий договір з наступним орендарем укладено, а право оренди зареєстровано до закінчення договору оренди з первісним орендарем, тобто до виникнення в останнього переважного права на укладення договору на новий строк.

9.4. Отже, обставини справи, що переглядається, і справи № 6-55цс15 не є подібними. Тому Велика Палата Верховного Суду не вбачає підстав для розгляду питання про відступлення від висновку ВСУ, викладеного у його постанові № 6-55цс15.

Визнання недійсними витягів із списку та довідок є неналежним способом захисту прав та інтересів.

<https://t.me/glossema/250>

Постанова КЦС ВС від 01.06.2022 в справі № 686/4698/20

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/104644685>

У приватному праві недійсність (нікчемність чи оспорюваність) може стосуватися або «вразати» договір, правочин, акт органу юридичної особи, державну реєстрацію чи документ.

Недійсність правочину, договору, акту органу юридичної особи чи документу як приватно-правова категорія, покликана не допускати або присікати порушення цивільних прав та інтересів або ж їх відновлювати.

По своїй суті ініціювання спору про недійсність правочину, договору, акту органу юридичної особи чи документу не для захисту цивільних прав та інтересів є недопустимим.

По своїй суті витяги із списків та довідки, видані ЖБК «Гранд Палас», не є тими документами, до яких законодавець допускає застосування конструкції недійсності, що має бути направлена на недопущення або присікання порушення цивільних прав та інтересів або ж їх відновлення.

Тому визнання недійсними витягів із списку та довідок, виданих ЖБК «Гранд-Палас», є неналежним способом захисту прав та інтересів.

Про визнання недійсним договору дарування у зв'язку з встановленням недобросовісності при його укладенні як дарувальника, так і обдаровуваних.

<https://t.me/glossema/260>

Постанова КЦС ВС від 04.05.2022 в справі № 686/34195/19

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/104292091>

У постанові Великої Палати Верховного Суду від 29 червня 2021 року у справі № 916/2813/18 (провадження № 12-71гс20) вказано, що: «пунктом 6 статті 3 ЦК України до засад цивільного законодавства віднесено, серед іншого, добросовісність. Тому укладення одним з подружжя договору щодо розпорядження спільним майном без згоди другого з подружжя може бути підставою для визнання такого договору недійсним лише в тому разі, якщо суд встановить, що третя особа (контрагент за таким договором) діяла недобросовісно, зокрема знала чи за обставинами справи не могла не знати про те, що майно належить подружжю на праві спільної сумісної власності і що той з подружжя, хто укладає договір, не отримав згоди на це другого з подружжя».

З 02 листопада 2005 року ОСОБА_1 та ОСОБА_2 перебували у шлюбі, з 2012 року фактично припинили сімейні відносини, від шлюбу дітей не мають, що встановлено рішенням у справі № 686/14321/17.

§ 1. Загальні положення

У жовтні 2017 року ОСОБА_1 зверталася до суду з позовом до ОСОБА_2 про поділ майна подружжя, у якому, серед іншого, заявила вимоги про визнання садового будинку у Садівничому товаристві «Берізка» мкрн Лезневе в місті Хмельницькому загальною площею 58,2 кв. м об'єктом права спільної сумісної власності подружжя та визнання за нею права власності на S частину цього будинку, які рішенням Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 22 квітня 2019 року у справі № 686/20754/17 задоволені та яке в подальшому постановою Хмельницького апеляційного суду від 19 вересня 2019 року скасоване з ухваленням у цій частині нового рішення про відмову у задоволенні означених вимог.

Повний текст постанови Хмельницького апеляційного суду від 19 вересня 2019 року у справі № 686/20754/19 складено 26 вересня 2019 року.

10 жовтня 2019 року, тобто на 14-й день після складення повного тексту постанови Хмельницького апеляційного суду від 19 вересня 2019 року у справі № 686/20754/17 про відмову у визнанні спільною сумісною власністю подружжя садового будинку площею 58,2 кв. м та визнання за ОСОБА_1 S частини цього будинку, з тих підстав, що внаслідок реконструкції ОСОБА_2 цього будинку після припинення шлюбних відносин з позивачкою, побудованого подружжям під час шлюбу, цей будинок набув іншої якості (його площа збільшена до 106,2 кв м), ОСОБА_2 без згоди ОСОБА_1 подарував (відчужив) спірний будинок своїм донькам ОСОБА_3 та ОСОБА_4 в рівних частках.

Обдаровувані, які на той час були дорослими (1987 і 1990 років народження) і за обставинами справи не могли не знати про те, що майно належить ОСОБА_2 та ОСОБА_1 на праві спільної сумісної власності, що свідчить про їх недобросовісність.

За таких обставин, дата вчинення оспорюваного договору дарування та передання ОСОБА_2 у дар садового будинку своїм донькам свідчать про те, що обдаровувані мали змогу знати про те, що будинок є спільною сумісною власністю їх батька та ОСОБА_1 . Наведені обставини вказують на недобросовісність при укладенні оспореного договору дарування як дарувальника, так і обдаровуваних, у зв'язку з чим цей договір як такий, що укладений одним із співвласників без згоди іншого правильно визнаний судом першої інстанції не дійсним. Оскільки в мотивах рішення суду першої інстанції задоволення цієї вимоги не зазначено про недобросовісність одного із співвласників (відчужувача) спірного нерухомого майна і його контрагентів (набувачів), мотивувальну частину рішення суду першої інстанції належить змінити з наведених мотивів.

Для передання майна неповнолітній дитині у власність за договором дарування не потрібний дозвіл органу опіки та піклування і тому такий договір не може бути кваліфікований як нікчемний на підставі частини першої статті 224 ЦК України

<https://t.me/glossema/349>

Постанова КЦС ВС від 29.06.2022 в справі № 571/1607/20

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105036574>

Ключовим питанням, яке залишили без відповіді суди, є те чи можуть бути кваліфіковані як нікчемні договори дарування будинку та земельної ділянки, які вчиненні між позивачем (неповнолітньою особою на час вчинення правочину, обдаровуваною) та ОСОБА_6 (дарувальником), оскільки відсутній дозвіл органу опіки та піклування.

Загальні засади (принципи) є по своїй суті нормами прямої дії та повинні враховуватися, зокрема, при тлумаченні норм, що містяться в актах цивільного законодавства.

На вчинення неповнолітньою особою правочину щодо транспортних засобів або нерухомого майна повинна бути письмова нотаріально посвідчена згода батьків (усиновлювачів) або піклувальника і дозвіл органу опіки та піклування (абзац 2 частини другої статті 32 ЦК України).

Піклувальник не може давати згоду на укладення договорів між підопічним та своєю дружиною (своїм чоловіком) або своїми близькими родичами, крім передання майна підопічному у власність за договором дарування або у безоплатне користування на підставі договору позички (частина перша статті 70 ЦК України).

Опікун не має права без дозволу органу опіки та піклування: 1) відмовитися від майнових прав підопічного; 2) видавати письмові зобов'язання від імені підопічного; 3) укладати договори, які підлягають нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, в тому числі договори щодо поділу або обміну житлового будинку, квартири; 4) укладати договори щодо іншого цінного майна. Піклувальник має право дати згоду на вчинення правочинів, передбачених частиною першою цієї статті, лише з дозволу органу опіки та піклування (стаття 71 ЦК України).

Правочин, вчинений без дозволу органу опіки та піклування (стаття 71 цього Кодексу), є нікчемним (частина перша статті 224 ЦК України).

Тлумачення вказаних норм, з урахуванням принципу розумності, свідчить, що:

дозвіл органу опіки та піклування по своїй суті є адміністративним актом, який має приватноправову дію та орієнтований на приватне право;

такий дозвіл потрібний для охорони державою інтересів окремих осіб, зокрема, з метою недопущення припинення права, зменшення майна, і тому держава вважає за необхідне в певних випадках «втручатися» в приватноправові відносини батьків (осіб, які їх замінюють, опікунів, піклувальників) та вимагати отримання дозволу;

для передання майна неповнолітній дитині у власність за договором дарування не потрібний дозвіл органу опіки та піклування і тому такий договір не може бути кваліфікований як нікчемний на підставі частини першої статті 224 ЦК України.

Не відповідатиме завданням цивільного судочинства звернення до суду з позовом про визнання протоколів зборів уповноважених та передаточного (розподільчого) балансу такими, що не підтверджують відображених в них фактів і такі позови не підлягають судовому розгляду.

<https://t.me/glossema/375>

Постанова КЦС ВС від 06.07.2022 в справі № 299/4116/19

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105190645>

Наявність підстав для недійсності правочину, договору, акту органу юридичної особи чи документу має встановлюватися судом на момент його вчинення.

Оскільки оспорювані протоколи та передавальний акт складені у 1998 році, то цей спір має вирішуватися на підставі норм, які були чинними в момент їх складення, тобто ЦК УРСР.

У судовому порядку недійсним може бути визнано акт органу юридичної особи (зокрема, рішення загальних зборів), а не протокол, який є документом, що фіксує факт прийняття рішення відповідним органом.

По своїй суті протокол не є тим документом, до яких законодавець допускає застосування конструкції недійсності, що має бути направлена на недопущення або прискікання порушення цивільних прав та інтересів або ж їх відновлення.

В ЦК УРСР не передбачалося нікчемності передаточного (розподільчого) балансу.

Завданням цивільного судочинства є саме ефективний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Такий захист можливий за умови, що права, свободи чи інтереси власне порушені, а учасники цивільного обороту використовують цивільне судочинство для такого захисту. Обставини щодо підтвердження/непідтвердження протоколами зборів уповноважених та передаточним (розподільчим) балансом відображених в них фактів, можуть складати сутність доводів сторони у межах спору про визнання недійсним акту органу юридичної особи (зокрема, визнання недійсними рішень загальних зборів), а не бути предметом окремого позову.

Відсутність у позивача юридичної можливості пред`явити позов про визнання протоколів та передаточного (розподільчого) балансу такими, що не підтверджують відображених в них фактів є легітимним обмеженням, покликаним забезпечити юридичну визначеність у застосуванні норм процесуального права. Таке обмеження не шкодить суті права на доступ до суду та є пропорційним означеній меті. Остання досягається гарантуванням того, що аргументи сторони підтвердження/непідтвердження протоколами зборів уповноважених та передаточним (розподільчим) балансом відображених в них фактів має перевірити суд, за наявності для цього

§ 1. Загальні положення

підстав у межах спору про визнання недійсним акту органу юридичної особи (зокрема, визнання недійсними рішень загальних зборів).

Тому не відповідатиме завданням цивільного судочинства звернення до суду з позовом про визнання протоколів зборів уповноважених та передаточного (розподільчого) балансу такими, що не підтверджують відображених в них фактів і такі позови не підлягають судовому розгляду.

По своїй суті вимога про визнання недійсним державного акту про право власності на землю не може бути кваліфікована як негаторний позов.

<https://t.me/glossema/426>

Постанова КЦС ВС від 20.07.2022 в справі № 683/2422/19

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105533336>

У приватному праві не передбачалося нікчемності для оспорюваного державного акту про право власності на землю. Заявляти вимогу про визнання недійсним державного акту про право власності на землю може будь-яка особа, цивільні права чи інтереси якої порушені видачею державного акту про право власності на землю. Тобто, оспорювання акту відбувається тільки за ініціативою заінтересованої особи шляхом пред'явлення вимоги про визнання його недійсним (позов про оспорювання акту).

У цивільному законодавстві закріплено об'єктивні межі застосування позовної давності. Об'єктивні межі застосування позовної давності встановлюються:

а) прямо (стаття 268 ЦК України). Серед переліку вимог, на які позовна давність не поширюється (стаття 268 ЦК України), відсутня вимога про визнання недійсним державного акту про право власності на землю;

б) опосередковано (із врахуванням сутності заявленої вимоги). Зокрема, у пункті 96 Постанови Великої Палати Верховного Суду від 04 липня 2018 року у справі № 653/1096/16-ц зроблено висновок про незастосування позовної давності до негаторного позову.

Вимога про визнання недійсним державного акту про право власності на землю є «вимогою» у розумінні статей 256, 268 ЦК України. З урахуванням того, що оспорювання акту відбувається за волею відповідної особи, законодавець не передбачив конструкцію нікчемності акту, то на таку вимогу має поширюватися позовна давність. Тобто сутність вимоги про визнання недійсним державного акту про право власності на землю не виключає застосування до неї позовної давності.

§ 1. Загальні положення

По своїй суті вимога про визнання недійсним державного акту про право власності на землю не може бути кваліфікована як негаторний позов.

Укладення удаваного правочину не може бути кваліфіковане як усталене правило поведінки; яке не встановлене актами цивільного законодавства, оскільки має детальну правову регламентацію в нормах ЦК України (стаття 235 ЦК України).

<https://t.me/glossema/457>

Постанова КЦС ВС від 04.08.2022 у справі № 607/5148/20

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105693591>

Колегія суддів відхиляє доводи касаційної скарги про те, що в Україні існує звичай, згідно якого, як правило родичі, для приховування майна від інших осіб укладають між собою удавані правочини.

У доктрині приватного права виокремлюються такі ознаки звичаю: звичай представляє собою певне правило поведінки; він не встановлений актами цивільного законодавства; звичай є усталеним у певній сфері цивільних відносин (див.: Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т. 1: Загальні положення. Особи / за ред. І. В. Спасибо-Фатеевої. - Харків : ЕКУС, 2020. - С. 67).

Об'єднана палата Касаційного цивільного суду вже звертала увагу на те, що тлумачення приватно-правових норм має бути розумним та вказала, що «загальними засадами цивільного законодавства є, зокрема, справедливість, добросовісність та розумність (пункт 6 статті 3 ЦК України). Тлумачення як статті 3 ЦК України загалом, так і пункту 6 статті 3 ЦК України, свідчить, що загальні засади (принципи) цивільного права мають фундаментальний характер й інші джерела правового регулювання, в першу чергу, акти цивільного законодавства, мають відповідати змісту загальних засад. Це, зокрема, проявляється в тому, що загальні засади (принципи) є по своїй суті нормами прямої дії та повинні враховуватися, зокрема, при тлумаченні норм, що містяться в актах цивільного законодавства» (див: постанова Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 18 квітня 2022 року в справі № 520/1185/16-ц (провадження № 61-28728сво18).

Звичай, що суперечить договору або актам цивільного законодавства, у цивільних відносинах не застосовується (частина друга статті 7 ЦК України).

Тлумачення частини другої статті 7 ЦК України, з урахуванням принципу розумності, свідчить, що законодавець встановив обмеження у застосуванні звичаю, який суперечить

§ 1. Загальні положення

договору або актам цивільного законодавства. Тобто, не допускається існування звичаю проти закону (*contra legem*).

Укладення удаваного правочину не може бути кваліфіковане як усталене правило поведінки; яке не встановлене актами цивільного законодавства, оскільки має детальну правову регламентацію в нормах ЦК України (стаття 235 ЦК України).

Відсутність порушення прав та інтересів позивача у зв'язку з укладенням договору іпотеки із заявлених позивачем підстав є самостійною підставою для відмови в позові про визнання цього договору недійсним, що обумовлює відсутність необхідності надавати оцінку іншим доводам касаційної скарги.

<https://t.me/glossema/556>

[Постанова ВП ВС від 17.08.2022 у справі № 910/10006/19](#)

51. Звертаючись до суду з позовом про визнання правочину недійсним, позивач має довести наявність порушення спірним правочином його прав та охоронюваних законом інтересів виходячи із заявлених підстав позову, а суд, вирішуючи питання про можливість спростування презумпції правомірності спірного правочину, має встановити не лише наявність підстав недійсності правочину, але й порушення прав позивача, визначити, яке саме право порушено, у чому полягає його порушення та чи відповідає порушене право заявленим підставам позову.

53. Рішенням Шевченківського районного суду міста Києва від 14 квітня 2017 року у справі № 761/13017/16-ц, залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду міста Києва від 05 липня 2017 року, визнано недійсним договір від 25 лютого 2014 року про розірвання договору іпотеки. На підставі цих рішень у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно відновлено запис про іпотеку за договором іпотеки та заборону відчуження майна (предмета іпотеки). За твердженням позивача, саме внаслідок зазначених обставин він у 2017 році дізнався про наявність договору іпотеки та існування обтяжень на своє майно. У подальшому ухвалою Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 04 жовтня 2017 року зазначені судові рішення були скасовані, а справу направлено на новий розгляд, де вона зараз перебуває.

54. Позивач вважає, що спірний договір порушує його права як чинного власника іпотечного майна на повноцінне розпорядження ним, а відновлення іпотеки призведе до накладення обтяжень, звернення стягнення на іпотечне майно та припинення права власності позивача на це майно, тому у 2019 році він звернувся до суду з позовом про визнання договору іпотеки недійсним з підстав, вказаних у позовній заяві.

§ 1. Загальні положення

55. Разом з тим, викладаючи обставини, якими позивач обґрунтовує свої вимоги та правові підстави позову, останній зазначає, що спірний договір суперечить статті 71 Закону № 514-VI, оскільки укладений ОСОБА_1 (іпотекодавцем) як заінтересованою в його укладенні особою, за відсутності рішення спостережної ради та/або загальних зборів учасників ПАТ «Європейський газовий банк» про надання згоди на укладення цього правочину і без подальшого схвалення договору відповідним органом Банку.

59. З наведених норм права вбачається, що у разі дійсності іпотеки для набувача іпотечного майна особа, до якої перейшло право власності на предмет іпотеки, набуває статус іпотекодавця, має всі його права і несе всі його обов'язки за іпотечним договором, відповідно може оскаржувати в суді дійсність цього договору, якщо він порушує її права або охоронювані законом інтереси як іпотекодавця іпотечного майна.

60. Натомість позивач оскаржує спірний договір з тих підстав, що він був укладений без погодження наглядової ради або загальних зборів учасників ПАТ «Європейський газовий банк», що може свідчити про порушення прав та інтересів цього банку як іпотекодержателя, проте ніяким чином не впливає на права або охоронювані законом інтереси позивача як іпотекодавця за спірним договором.

61. ВП ВС в цій частині погоджується з висновками суду апеляційної інстанції, викладеними в постанові від 14 вересня 2021 року, та зазначає, що відсутність порушення прав та інтересів позивача у зв'язку з укладенням договору іпотеки із заявлених позивачем підстав є самостійною підставою для відмови в позові про визнання цього договору недійсним, що обумовлює відсутність необхідності надавати оцінку іншим доводам касаційної скарги.

З урахуванням принципу тлумачення *favor contractus* (тлумачення договору на користь дійсності) сумніви щодо дійсності, чинності та виконуваності договору (правочину) повинні тлумачитися судом на користь його дійсності, чинності та виконуваності.

<https://t.me/glossema/572>

[Постанова КЦС ВС від 29.09.2022 у справі № 824/293/21](#)

Усталеним як в доктрині приватного права, так і судовій практиці, є те, що під принципами виконання зобов'язань розуміються загальні засади згідно яких здійснюється виконання зобов'язання. Як правило виокремлюється декілька принципів виконання зобов'язань, серед яких: належне виконання зобов'язання; реальне виконання зобов'язання; справедливість добросовісність та розумність (частина третя статті 509 ЦК України). Принцип належного

§ 1. Загальні положення

виконання полягає в тому, що виконання має бути проведене: належними сторонами; щодо належного предмету; у належний спосіб; у належний строк (термін); у належному місці. Принцип реального виконання слід розуміти як виконання зобов'язання в натурі, тобто вчинення саме тих дій які складають зміст зобов'язання. За нормально розвитку зобов'язальних правовідносин зобов'язання виконується належно і реально. Особливості прояву принципу реального виконання зобов'язання передбачені ЦК для випадків його порушення. «Порушення зобов'язання» є родовою категорією, яка складається з двох видів: невиконання зобов'язання і неналежного виконання зобов'язання (див., зокрема: Цивільне право : підручник : у 2 т. / за ред. В.І. Борисової, ОСОБА_5 , В.Л. Яроцького. - Х.: Право, 2011. - Т. 2. - С. 32 - 50; Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців) / За ред. проф. І.В. Спасибо-Фатеевої. - Х. : Страйд, 2012. - Том 7 : Загальні положення про зобов'язання та договір. - С. 471; [постанову Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 01 березня 2021 року у справі № 180/1735/16-ц \(провадження № 61-18013сво18\)](#)).

У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 10 березня 2021 року у справі № 607/11746/17 (провадження № 61-18730св20) зазначено, що «з урахуванням принципів цивільного права, зокрема, добросовісності, справедливості та розумності, сумніви щодо дійсності, чинності та виконаності договору (правочину) повинні тлумачитися судом на користь його дійсності, чинності та виконаності».

Тобто, з урахуванням принципу тлумачення *favor contractus* (тлумачення договору на користь дійсності) сумніви щодо дійсності, чинності та виконаності договору (правочину) повинні тлумачитися судом на користь його дійсності, чинності та виконаності. Тому є очевидним, що термін «виконання» охоплює в собою спори і пов'язані із невиконанням контракту.

За таких обставин, необґрунтованими є доводи апеляційної скарги ТОВ «Сіейті» про те, що МКАС при ТПП України винесено рішення щодо спору не передбаченого арбітражною угодою, а також щодо спору, що не підпадає під умови арбітражної угоди. Тому відсутні підстави для скасування рішення МКАС при ТПП України від 05 листопада 2021 року у справі №143/2021 з підстави, передбаченої підпунктом в) пункту 1) частини другої статті 459 ЦПК України.

Трохи про статтю 514 ЦК України та недійсність договору

<https://t.me/glossema/577>

Окрема думка КЦС ВС від 28.07.2021 у справі № 761/33403/17

8. У частині першій статті 514 ЦК України регулюються відносини між первісним кредитором та новим кредитором.

Дійсність вимоги (суб'єктивного права) означає належність первісному кредитору того чи іншого суб'єктивного права та відсутності законодавчих або договірних заборон (обмежень) на його відступлення.

У разі, зокрема, коли право вимоги не виникло (наприклад у разі нікчемності чи недійсності договору) або припинене до моменту відступлення (зокрема, внаслідок платежу чи зарахування) чи існують законодавчі заборони (або обмеження), то така вимога не переходить від первісного до нового кредитора. Тобто, відступлення права вимоги (цесія) в такому випадку не має розпорядчого ефекту.

Проте це не зумовлює недійсність договору між первісним кредитором та новим кредитором, тому що правовим наслідком відсутності критеріїв дійсності права вимоги є цивільно-правова відповідальність первісного кредитора перед новим кредитором.

[Постанова ВП ВС від 15.09.2022 у справі № 91 0/12525/20](#)

104. Отже, торги є правочином. Якщо вони завершуються оформленням договору купівлі-продажу, то оскаржити можна договір, а вимоги про визнання недійсними торгів (аукціону) та протоколу електронного аукціону не є належними та ефективними способами захисту.

129. Правовідносини - одна з основоположних категорій права, структуру якої складають: учасники або суб'єкти правовідносин (особи, які беруть участь у правовідносинах); об'єкти правовідносин (немайнове або майнове благо, стосовно якого виникає певний зв'язок між суб'єктами правовідносин); зміст правовідносин (суб'єктивні цивільні права та суб'єктивні цивільні обов'язки їх учасників). Існування правовідносин неможливе за відсутності одного (або декількох) зі складових елементів їх структури.

132. За змістом зазначених норм, права кредитора у зобов'язанні переходять до іншої особи (набувача, нового кредитора), якщо договір відступлення права вимоги з такою особою укладений саме кредитором. Отже, якщо такий договір був укладений особою, яка не володіє правом вимоги з будь-яких причин (наприклад, якщо право вимоги було раніше відступлене третій особі або якщо права вимоги не існує взагалі, зокрема у зв'язку з припиненням зобов'язання виконанням), тобто якщо ця особа не є кредитором, то права кредитора в зобов'язанні не переходять до набувача.

137. Суди першої та апеляційної інстанцій визнали договір недійсним на підставі положень частини першої статті 203 ЦК України, відповідно до якої зміст правочину не може суперечити цьому Кодексу, іншим актам цивільного законодавства, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам.

138. Разом з тим положення частини першої статті 203 ЦК України прямо встановлюють, що застосовуються саме до змісту правочину (сукупності його умов), а не до його суб'єктного складу.

139. В тому випадку, коли особа відступає право вимоги, яке їй не належить, у правовідносинах відсутній управнений на таке відступлення суб'єкт. За загальним правилом

§ 1. Загальні положення

пункту 1 частини першої статті 512, статті 514 ЦК України у цьому разі заміна кредитора у зобов'язанні не відбувається.

140. Аналогічно відступлення припиненого права вимоги (тобто майнового права вимоги, якого не існує на момент укладення відповідного договору у будь-якого суб'єкта) також не створює жодних правових наслідків для особи - власника майна, яке було обтяжено іпотекою.

Суд, якщо виявить нікчемність правочину, має її враховувати за власною ініціативою в силу свого положення, навіть якщо жодна із заінтересованих осіб цього не вимагає.

<https://t.me/glossema/584>

Постанова КЦС ВС від 28.09.2022 в справі № 530/1995/18

Нікчемним є той правочин, недійсність якого встановлена законом і для визнання його недійсним не вимагається рішення суду (частина друга статті 215 ЦК України).

Нікчемність правочину конструюється за допомогою «текстуальної» недійсності, оскільки вона існує тільки у разі прямої вказівки закону. Така пряма вказівка може втілюватися, зокрема, в термінах «нікчемний», «є недійсним».

Нікчемність правочину має абсолютний ефект, оскільки діє щодо всіх.

Нікчемний правочин не створює юридичних наслідків, тобто, не зумовлює переходу/набуття/зміни/встановлення/припинення прав ні для кого.

Саме тому посилатися на нікчемність правочину може будь-хто.

Суд, якщо виявить нікчемність правочину, має її враховувати за власною ініціативою в силу свого положення, навіть якщо жодна із заінтересованих осіб цього не вимагає.

Односторонню відмову від договору, яка стосується зміни договору, в тих випадках, коли вона допускається законом або договором, слід кваліфікувати як односторонній правочин

<https://t.me/glossema/636>

[Постанова КЦС від 26.10.2022 в справі № 761/13409/15-ц](#)

У справі, що переглядається, ключовим питанням, з урахуванням встановлених обставин та аргументів сторін щодо припинення поруки на підставі частини четвертої статті 559 ЦК, на яке повинен надати відповідь суд, є те, коли настав строк виконання основного зобов'язання за кредитним договором відповідно до вимоги Банку про дострокове повернення кредиту.

За допомогою такого універсального регулятора приватних відносин як договір його сторони можуть регулювати, зокрема, вчинення між сторонами односторонніх правочинів, підстави для односторонньої відмови і коли ці правочини породжують відповідні правові наслідки щодо зміни договору.

У цивільному законодавстві закріплено конструкцію «зміна договору» (статті 651 - 654 ЦК). Вона охоплює собою зміну договору: за згодою (домовленістю) сторін; за рішенням суду; внаслідок односторонньої відмови від договору. Односторонню відмову від договору, яка стосується зміни договору, в тих випадках, коли вона допускається законом або договором, слід кваліфікувати як односторонній правочин, оскільки вона є волевиявленням особи, спеціально спрямованим на зміну цивільних прав та обов'язків.

У справі, що переглядається:

банк направив на адресу позичальника та поручителя вимогу про дострокове повернення кредиту 13 серпня 2014 року. Вимога містить посилання на те, що у випадку її невиконання термін повернення кредиту визнається Банком таким, що настав достроково на 61 день з моменту отримання цієї вимоги;

банк має право достроково стягнути заборгованість за кредитом. Якщо після направлення вимоги про дострокове повернення кредиту і не усунення позичальником порушень умов договору протягом 30 календарних днів з дати відправлення вимоги, вважається термін повернення кредиту таким що настав на 31 календарний день з дати відправлення вимоги про дострокове повернення кредиту (пункт 5.2.5 кредитного договору);

з урахуванням змісту кредитного договору, вчинення вимоги про дострокове повернення кредиту обумовлює зміну строку виконання зобов'язання (не усунення позичальником порушень умов договору протягом 30 календарних днів з дати відправлення вимоги) та вважається, що настав термін повернення кредиту на 31 день. Вчинення такої вимоги по своїй суті є односторонньою відмовою від договору. З урахуванням положень ЦК та договору, як основних регуляторів приватних відносин, сторони в договорі могли передбачити, що термін повернення настає на 61 день або, що банк на підставі одностороннього правочину може змінити момент повернення кредиту. Проте сторони договору такою можливістю для саморегуляції своїх відносин не скористалися.

Тому вчинення банком одностороннього правочину із вказівкою про те, що термін повернення настає на 61 день з моменту отримання вимоги, не зумовлює правових наслідків щодо зміни договору, оскільки сторони в договорі домовилися про їх настання на 31 календарний день з дати відправлення вимоги про дострокове повернення кредиту. Тому суд апеляційної

§ 1. Загальні положення

інстанції зробив помилковий висновок, що Банк мав право надати відповідачам більш тривалий строк, ніж передбачений договором, для дострокового погашення кредиту, оскільки права відповідачів при цьому не порушено;

за таких обставин строк повернення кредиту відповідно до вимоги Банку про дострокове повернення кредиту настав 13 вересня 2014 року, тобто на 31 календарний день з дати відправлення кредитором позичальнику повідомлення (вимоги) про дострокове повернення кредиту, тому Банк мав звернутись до суду з позовом до поручителя до 13 березня 2015 року, а звернувся до суду 24 березня 2015 року, тобто за межами шестимісячного строку чинності поруки за договором № 054-2900/756-0884-Р/1. Тому порука відповідача за цим договором є припиненою.

Хоча й законодавець і вказує на допустимість надання мотиву правочину значення істотної помилки у випадках, встановлених у законі але таких випадків на рівні норми закону законодавець не передбачив.

<https://t.me/glossema/641>

[Постанова КЦС ВС від 26.10.2022 у справі № 947/32485/20](#)

Якщо особа, яка вчинила правочин, помилилася щодо обставин, які мають істотне значення, такий правочин може бути визнаний судом недійсним. Істотне значення має помилка щодо природи правочину, прав та обов'язків сторін, таких властивостей і якостей речі, які значно знижують її цінність або можливість використання за цільовим призначенням. Помилка щодо мотивів правочину не має істотного значення, крім випадків, встановлених законом (частина перша статті 229 ЦК України, в редакції, чинній на момент вчинення оспорюваного правочину).

Під помилкою розуміється неправильне, помилкове, таке, що не відповідає дійсності уявлення особи про природу чи елементи вчинюваного нею правочину. Законодавець надає істотне значення помилці щодо: природи правочину; прав та обов'язків сторін; властивостей і якостей речі, які значно знижують її цінність; властивостей і якостей речі, які значно знижують можливість використання за цільовим призначенням. Особа на підтвердження своїх вимог про визнання правочину недійсним на підставі статті 229 ЦК України повинна довести, що така помилка дійсно мала місце, а також те, що вона має істотне значення.

Під природою правочину слід розуміти сутність правочину, яка дозволяє відмежувати його від інших правочинів. Причому природа правочину охоплюватиме собою його характеристику з позицій: а) оплатності або безоплатності (наприклад, особа вважала, що укладає договір довічного утримання, а насправді уклала договір дарування); б) правових наслідків його вчинення

§ 1. Загальні положення

(наприклад, особа вважала, що укладає договір комісії, а насправді це був договір купівлі-продажу з відстроченням платежу).

Помилка, яка істотним чином впливає на формування волі сторони правочину, повинна існувати на момент його вчинення. Схематично вплив обставин, які мають істотне значення можливо відобразити таким чином: «немає істотної помилки - відсутнє вчинення правочину».

Незнання закону не включено до переліку помилок, яким надається істотне значення. Це по суті є відображенням ще римського принципу *ignorantia juris nocet* (з лат. - незнання закону шкодить).

Поза віднесенням до обставин, які можуть бути розцінені як такі, що мають істотне значення, знаходиться мотив правочину.

Мотив правочину - це стимул його вчинення і дозволяє встановити, чому саме особа вчинює правочин. Тому мотив, за яким вчинено правочин, правового значення не має. Хоча й законодавець і вказує на допустимість надання мотиву правочину значення істотної помилки у випадках, встановлених у законі. Проте таких випадків на рівні норми закону законодавець не передбачив.

При задоволенні позову про оспорування окремих умов договору потрібно з'ясувати, що договір був би укладений сторонами і без включення до нього умов, які визнаються недійсними.

<https://t.me/glossema/705>

[Постанова КЦС ВС від 30.11.2022 у справі № 334/7687/21](#)

Недійсність окремої частини правочину не має наслідком недійсності інших його частин і правочину в цілому, якщо можна припустити, що правочин був би вчинений і без включення до нього недійсної частини (стаття 217 ЦК України).

Під змістом правочину (договору) розуміється сукупність умов.

У статті 217 ЦК України встановлено правові наслідки недійсності окремих частин правочину.

Окремою частиною правочину в контексті статті 217 ЦК України є окрема частина змісту правочину (договору), тобто його умова.

При цьому, недійсність окремої частини договору не має наслідком недійсності інших його частин і правочину в цілому, якщо буде встановлено, що договір був би укладений сторонами і без включення до нього умов, які визнаються недійсними або є нікчемними.

§ 1. Загальні положення

Слід враховувати, що при задоволенні позову про оспорювання окремих умов договору потрібно з'ясувати, що договір був би укладений сторонами і без включення до нього умов, які визнаються недійсними.

Рішення суду про визнання договору дійсним при недодержанні сторонами вимоги закону про нотаріальне посвідчення договору «зцілює» тільки таку ваду як відсутність нотаріального посвідчення договору.

<https://t.me/glossema/706>

[Постанова КЦС ВС від 07.12.2022 в справі № 142/119/20](#)

ОП КЦС звертала увагу на те, що приватно-правовий інструментарій (зокрема, ініціювання спору про недійсність договору не для захисту цивільних прав та інтересів) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для невиконання публічних обов'язків, звільнення майна з під арешту в публічних відносинах або створення преюдиційного рішення суду для публічних відносин. Стаття 352 ЦПК України визначає коло осіб, які наділені процесуальним правом на апеляційне оскарження судового рішення і які поділяються на дві групи - учасники справи, а також особи, які участі у справі не брали, але судові рішення стосується їх прав, інтересів та (або) обов'язків. При цьому, у разі використання приватно-правового інструментарію не для захисту цивільних прав та інтересів, а для невиконання публічних обов'язків, звільнення майна з під арешту в публічних відносинах або створення преюдиційного рішення суду для публічних відносин, судові рішення стосується прав, інтересів та (або) обов'язків відповідного державного органу, покликаного захищати інтереси держави у відповідних відносинах ([див. постанову Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 05 вересня 2019 року у справі № 638/2304/17 \(провадження № 61-2417сво19\)](#)).

З урахуванням принципу розумності, очевидно, що позов про визнання договору дійсним на підставі частини другої статті 220 ЦК України є способом захисту цивільних прав та інтересів учасників приватних відносин.

Рішення суду про визнання договору дійсним при недодержанні сторонами вимоги закону про нотаріальне посвідчення договору «зцілює» тільки таку ваду як відсутність нотаріального посвідчення договору. При цьому наступне нотаріальне посвідчення договору не вимагається в силу прямої вказівки в частині другій статті 220 ЦК України.

Проявом розумності є те, що законодавець не пов'язує можливість визнання дійсним договору із залученням податкового чи іншого органу, який контролює сплату фізичною особою

§ 1. Загальні положення

податків, зборів чи інших обов'язкових платежів. Очевидно, що для контролю сплати фізичною особою податків, зборів чи інших обов'язкових платежів в публічному праві існують відповідні механізми, які зовсім не пов'язуються із оскарженням в апеляційному порядку та скасуванням судового рішення про визнання дійсним договору.

Цивільний суд за позовом про визнання договору дійсним на підставі частини другої статті 220 ЦК України вирішує цивільний спір, а не визначає, розмір та порядок сплати податків, зборів чи інших обов'язкових платежів.

Трохи про нікчемність договору

<https://t.me/glossema/446>

Постанова ВП ВС від 11.01.2022 у справі № 910/10784/16

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105637695>

7.45. Як зазначалось вище, порушення заборони НБУ на здійснення розрахунків за правочинами не через кореспондентський рахунок само по собі не свідчить про нікчемність договору, оскільки за змістом положень частини третьої статті 38 Закону № 4452-VI такі дії не віднесено до підстав визнання правочинів нікчемними. Разом з тим і зазначення у договорі зобов'язання про оплату передачі права вимоги та наявність платіжного доручення на переказ зазначених коштів без підтвердження їх фактичного надходження та зарахування на відповідні рахунки не є достатніми доказами для підтвердження оплатності такого договору.

7.46. Такі протиправні дії разом з іншими обставинами свідчать про наявність передбачених частиною третьою статті 38 Закону № 4452-VI підстав нікчемності правочинів, за якими банк безоплатно здійснив відчуження майна, узяв на себе зобов'язання без установлення обов'язку контрагента щодо вчинення відповідних майнових дій, відмовився від власних майнових вимог (пункт 1); або банк до дня визнання неплатоспроможним узяв на себе зобов'язання, внаслідок яких став неплатоспроможним; або виконання його грошових зобов'язань перед іншими кредиторами повністю або частково стало неможливим (наприклад, у зв'язку з неотриманням реальних грошових коштів) (пункт 2); або банк уклав угоду щодо відчуження майна на умовах, що не є поточними ринковими умовами (пункт 3); або банк уклав правочини, умови яких передбачають платіж чи передачу майна банку з метою надання іншим кредиторам переваг, кошти для оплати яких надійшли з рахунків, відкритих у цьому самому банку, у тому числі за правочинами про відступлення права вимоги за кредитними договорами та договорами забезпечення (пункт 7).

§ 1. Загальні положення

7.47. Оцінка дій учасників цих правочинів з метою встановлення підстав для визнання правочинів нікчемними повинна здійснюватися відповідно до усіх наданих доказів та встановлених фактичних обставин справи, а тому суди повинні робити висновки щодо наявності таких підстав, як у відповідності до загальних принципів цивільного права та принципів ділового обороту, так і усіх положень законодавства, у тому числі локального і індивідуального характеру в кожному конкретному випадку.

7.48. Касаційний цивільний суд у постановках від 11 вересня 2019 року у справі № 203/4466/17, від 18 листопада 2020 року у справі № 359/4886/15-ц, від 27 січня 2021 року у справі № 554/9710/17, розглядаючи спори, правовідносини у яких виникли також у зв'язку з прийняттям Постанови НБУ від 30 квітня 2015 року № 293/БТ та здійсненням банком банківських операцій з фізичними особами через рахунки у ПАТ «УПБ», а не через кореспондентські рахунки, відкриті в НБУ, дійшов висновку, зокрема про те, що здійснення таких операцій є порушенням законодавства і зазначеної постанови НБУ та разом з порушенням заборони на відчуження майна свідчать про нікчемність укладеного банком договору купівлі-продажу майна.

7.49. Зазначений правовий висновок повністю відповідає наведеному в цій постанові висновку, відступати від якого Велика Палата Верховного Суду не вбачає правових підстав.

8.2. Відповідно до законодавства за ступенем недійсності всі правочини поділяються на абсолютно недійсні з моменту їх вчинення (нікчемні), недійсність яких прямо передбачена законом, та відносно недійсні, які можуть бути визнані судом недійсними за певних умов (оспорювані).

8.3. Нікчемний правочин недійсний через пряму вказівку у правовій нормі у момент його вчинення, тому судового рішення про визнання його недійсним не вимагається (*quae contra ius fiunt debent utique pro infectis haberi* - зроблене проти закону повинне вважатися нікчемним). Нікчемний правочин не підлягає виконанню. На нікчемність правочину мають право посилатися і вимагати в судовому порядку застосування наслідків його недійсності будь-які заінтересовані особи.

8.5. Правочин є нікчемним з моменту його вчинення незалежно від пред'явлення позову про визнання його недійсним і бажання сторін. Бажання сторін про визнання його дійсним до уваги не беруться, оскільки такий правочин суперечить нормам закону. Суд допускає визнання такого правочину дійсним лише у випадках, визначених законом. Наприклад, при недодержанні нотаріальної форми договору за умови його повного або часткового виконання, якщо одна зі сторін ухилилася від його нотаріального посвідчення, суд може визнати такий договір дійсним (частина друга статті 220 ЦК України). Наявність можливості визнання дійсним вчиненого правочину не зобов'язує суд виносити таке рішення, оскільки правочин може порушувати інші умови дійсності правочинів або навіть бути неукладеним у зв'язку із недосягненням згоди за всіма істотними умовами.

8.6. Нікчемний правочин не породжує правових наслідків, притаманних правочинам даного виду, і сторони не досягнуть бажаного результату внаслідок вчинення нікчемного правочину.

8.7. Нікчемний правочин породжує лише наслідки, пов'язані з його недійсністю. Відповідно до статті 216 ЦК України такими наслідками будуть поновлення сторін у початковому становищі (двостороння реституція) та відшкодування збитків або моральної шкоди, завданих другій стороні або третій особі внаслідок його вчинення.

8.9. Звертаючись до суду з цим позовом, позивач зазначав, що укладені банком договори про відступлення прав вимоги є нікчемними відповідно до пунктів 3 та 7 статті 38 Закону № 4452-VI.

8.22. Для оцінки нікчемності договору відповідно до цього речення пункту 2 частини третьої статті 38 Закону № 4452-VI слід встановити: чи відбулась угода до визнання банку неплатоспроможним, яке зобов'язання за наслідками цього правочину взяв на себе банк, чи є це зобов'язання настільки суттєвим, що виконання банком взятих на себе зобов'язань позбавляє інших кредиторів банку того, на що вони могли розраховувати, якби такі зобов'язання банком не були взяті.

8.23. Як встановили суди, ТОВ «ФК «Аурум фінанс» було кредитором ПАТ «УПБ» за договором комплексного банківського обслуговування та договором банківського вкладу. За договором відступлення права вимоги товариство набуло права за кредитними договорами та договорами забезпечення та зобов'язане було перерахувати банку 4 600 000 грн. При цьому заборгованість за одним кредитним договором складає 2 280 086,28 доларів США, за іншим 1 668 698, 24 грн, а передбачена договором сума за оплату уступки права вимоги складає 4 600 000 грн.

8.24. Велика Палата Верховного Суду вважає, що сама передача права вимоги за договорами іпотеки цілісного майнового комплексу - меблевого комбінату та застави його обладнання за ціною, що суттєво нижча, ніж заборгованість за кредитним договором, за умови, що в разі визнання банку неплатоспроможним це майно може бути продане з аукціону за справедливую ціну, унеможливила таку реалізацію, а й відтак повернення іншим кредиторам належних їм від банку сум у процедурі виведення банку з ринку фінансових послуг. За таких обставин у комісії було достатнього підстав для визнання такого договору нікчемним за пунктом 2 частини третьої статті 38 Закону № 4452-VI.

8.25. За пунктом 7 частини третьої статті 38 цього Закону правочин вважається нікчемним, якщо умови правочину передбачають платіж чи передачу майна банку з метою надання окремим кредиторам переваг (пільг), кошти для оплати яких надійшли з рахунків, відкритих у цьому ж банку, у тому числі за правочинами про відступлення права вимоги за кредитними договорами та договорами забезпечення.

8.26. Як установили суди, перерахування коштів, передбачених умовами договору, відбулось шляхом їх списання в день укладення договору відступлення права вимоги (27 травня 2015 року) з поточного банківського рахунку ТОВ «ФК «Аурум фінанс», а не через кореспондентський рахунок, відкритий у НБУ.

8.27. Такий платіж, у супереч постанові про заборону таких розрахунків, позбавив НБУ можливості контролю за проведеною операцією та створив перевагу для ТОВ «ФК «Аурум фінанс» перед іншими кредиторами. Отримавши право вимоги на іпотечне та заставне майно, що складає цілісний майновий комплекс - меблевий комбінат, та сплативши за нього суму, що дорівнює розміру коштів, зазначеному на рахунку, ТОВ «ФК «Аурум фінанс» фактично отримало переваги на компенсацію своїх можливих збитків, спричинених віднесенням банку до неплатоспроможних, шляхом звернення стягнення на це майно, тим самим отримавши переваги перед іншими кредиторами банку, які такого права не набули. А відтак у комісії було достатньо підстав для визнання договорів про відступлення прав вимоги нікчемними, зокрема й за пунктом 7 частини третьої статті 38 Закону № 4452-VI.

8.35. Задовольняючи позов ПАТ «УПБ», суд виходив з того, що право вимоги за кредитними договорами до ТОВ «ФК «Аурум фінанс» не перейшло, оскільки договір є нікчемним та таким, що

суперечить постанові НБУ № 293/БТ про заборону передавати в забезпечення іншим вкладникам майно та активи банку. Отже, суд погодився з тим, що договір про відступлення права вимоги є нікчемним і таким, що не породжує для його учасників жодних прав та обов'язків. Факти, встановлені у цій справі, є преюдиційними, однак суди на них уваги не звернули та належної оцінки цьому не надали.

8.36. На підставі зазначеного вище Велика Палата Верховного Суду вважає посилання позивача на нікчемність спірного правочину обґрунтованими, а позовні вимоги про застосування наслідків нікчемного договору - такими, що підлягають задоволенню.

8.25. За пунктом 7 частини третьої статті 38 цього Закону правочин вважається нікчемним, якщо умови правочину передбачають платіж чи передачу майна банку з метою надання окремим кредиторам переваг (пільг), кошти для оплати яких надійшли з рахунків, відкритих у цьому ж банку, у тому числі за правочинами про відступлення права вимоги за кредитними договорами та договорами забезпечення.

8.26. Як установили суди, перерахування коштів, передбачених умовами договору, відбулось шляхом їх списання в день укладення договору відступлення права вимоги (27 травня 2015 року) з поточного банківського рахунку ТОВ «ФК «Аурум фінанс», а не через кореспондентський рахунок, відкритий у НБУ.

8.27. Такий платіж, у супереч постанові про заборону таких розрахунків, позбавив НБУ можливості контролю за проведеною операцією та створив перевагу для ТОВ «ФК «Аурум фінанс» перед іншими кредиторами. Отримавши право вимоги на іпотечне та заставне майно, що складає цілісний майновий комплекс - меблевий комбінат, та сплативши за нього суму, що дорівнює розміру коштів, зазначеному на рахунку, ТОВ «ФК «Аурум фінанс» фактично отримало переваги на компенсацію своїх можливих збитків, спричинених віднесенням банку до неплатоспроможних, шляхом звернення стягнення на це майно, тим самим отримавши переваги перед іншими кредиторами банку, які такого права не набули. А відтак у комісії було достатньо підстав для визнання договорів про відступлення прав вимоги нікчемними, зокрема й за пунктом 7 частини третьої статті 38 Закону № 4452-VI.

8.35. Задовольняючи позов ПАТ «УПБ», суд виходив з того, що право вимоги за кредитними договорами до ТОВ «ФК «Аурум фінанс» не перейшло, оскільки договір є нікчемним та таким, що суперечить постанові НБУ № 293/БТ про заборону передавати в забезпечення іншим вкладникам майно та активи банку. Отже, суд погодився з тим, що договір про відступлення права вимоги є нікчемним і таким, що не породжує для його учасників жодних прав та обов'язків. Факти, встановлені у цій справі, є преюдиційними, однак суди на них уваги не звернули та належної оцінки цьому не надали.

8.36. На підставі зазначеного вище Велика Палата Верховного Суду вважає посилання позивача на нікчемність спірного правочину обґрунтованими, а позовні вимоги про застосування наслідків нікчемного договору - такими, що підлягають задоволенню.

8.38. Вимоги позивача про зобов'язання повернути на користь ПАТ «УПБ» права майнової вимоги, отримані за договором, Велика Палата Верховного Суду вважає, такими, що задоволенню не підлягають.

8.39. Згідно зі статтею 387 ЦК України власник має право витребувати своє майно від особи, яка незаконно, без відповідної правової підстави заволоділа ним. Відповідно до частини першої статті 388 ЦК України якщо майно за відплатним договором придбане в особи, яка не мала права його відчужувати, про що набувач не знав і не міг знати (добросовісний набувач), власник має

§ 1. Загальні положення

право витребувати це майно від набувача лише у разі, якщо майно: 1) було загублене власником або особою, якій він передав майно у володіння; 2) було викрадене у власника або особи, якій він передав майно у володіння; 3) вибуло з володіння власника або особи, якій він передав майно у володіння, не з їхньої волі іншим шляхом.

8.40. У цивільному праві України залежно від моменту виникнення прав та обов'язків у суб'єктів договору виділяють консенсуальні та реальні договори з огляду на момент набуття прав та обов'язків за договором. Консенсуальний договір - це договір у якому права та обов'язки виникають з моменту досягнення згоди за усіма істотними умовами договору між учасниками, і саме із цього моменту ці договори вважаються укладеними і набувають юридичного значення.

8.41. Разом з тим умови договору, щодо яких має бути досягнута згода, не повинні суперечити законодавчо визначеним умовам, за яких такий договір може бути укладений (стаття 6 ЦК України). У протилежному випадку такий договір є нікчемним або визнається судом недійсним. Нікчемність консенсуального договору полягає не тільки у неможливості досягнення згоди щодо умов договору, а й у невиникненні у сторін прав та обов'язків, навіть якщо така згода була досягнута. Виконання умов такого договору не свідчить про реальну передачу прав та обов'язків за цим договором та реальне виникнення їх у сторін цього договору. Будь-які дії, вчинені у зв'язку з укладенням нікчемного правочину, не можуть призвести до правових наслідків у вигляді виникнення нового правовідношення або ж до зміни, припинення правовідношення, яке існує на момент укладення нікчемного правочину. Тобто ТОВ «ФК «Аурум фінанс» не могло розпорядитись на користь ТОВ «Гурман 2014» правами вимоги, оскільки останні до нього не переходили та йому не належали.

8.42. Оскільки спірний договір є нікчемним у силу приписів закону, то й права і обов'язки за цим договором не виникли й не могли виникнути у його учасників, як наслідок, право вимоги за спірним договором до набувача цього права не перейшло, а залишилось у його відчужувача. А тому підстав для витребування цього майнового права у відповідачів немає, і в цій частині позову слід відмовити.

8.43. Разом з тим суди попередніх інстанції встановили, що ТОВ «ФК «Аурум фінанс» за договором про відступлення права вимоги за кредитним та іпотечним договорами від 02 та 20 липня 2015 року відчужило отримані від позивача за спірним договором права вимоги на користь ТОВ «Гурман 2014», а також передало йому оригінали документів, отримані за спірним договором.

8.44. Отже, ТОВ «ФК Аурум фінанс» не може повернути позивачу отримані за спірним договором оригінали документів, оскільки на час подання позову та вирішення спору цього майна у нього не було. Так само не може бути витребуване за нікчемним консенсуальним договором право вимоги і ТОВ «Гурман 2014». А відтак позовні вимоги про витребування майнових прав не підлягають задоволенню.

8.52. Щодо позовних вимог про внесення змін до Державного реєстру речових прав, Державного реєстру обтяжень рухомого майна, Велика Палата Верховного Суду зазначає таке.

8.53. У статті 4 ГПК України передбачено, що право на звернення до господарського суду в установленому цим Кодексом порядку гарантується. Ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи у господарському суді, до юрисдикції якого вона віднесена законом. Юридичні особи та фізичні особи - підприємці, фізичні особи, які не є підприємцями, державні органи, органи місцевого самоврядування мають право на звернення до господарського суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав та законних інтересів у справах,

§ 1. Загальні положення

віднесених законом до юрисдикції господарського суду, а також для вжиття передбачених законом заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням.

8.54. При цьому законодавство визначає певний перелік можливих способів захисту порушеного права, у тому числі у спосіб, визначений договором (стаття 16 ЦК України). Спосіб захисту порушеного права повинен бути таким, що найефективніше захищає або відновляє порушене право позивача, тобто повинен бути належним. Належний спосіб захисту повинен гарантувати особі спосіб повне відновлення порушеного права та/або можливість отримання нею відповідного відшкодування.

8.55. За змістом пункту 1 частини першої статті 2 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» державна реєстрація речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень - це офіційне визнання і підтвердження державою фактів набуття, зміни або припинення речових прав на нерухоме майно, обтяжень таких прав шляхом внесення відповідних відомостей до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

8.56. Відповідно до статті 11 зазначеного Закону державний реєстратор самостійно приймає рішення за результатом розгляду заяв у сфері державної реєстрації прав. Втручання, крім випадків, передбачених цим Законом, будь-яких органів влади, їх посадових осіб, юридичних осіб, громадян та їх об'єднань у діяльність державного реєстратора під час проведення реєстраційних дій забороняється і тягне за собою відповідальність згідно із законом.

8.57. Таким чином, Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку, що позовні вимоги позивача щодо внесення змін до Державного реєстру речових прав, Державного реєстру обтяжень рухомого майна, не підлягають задоволенню, оскільки є неефективним способом захисту порушеного права позивача, а тому в цій частині слід у позові відмовити.

Трохи про інтервенцію в чужі договірні відносини

<https://t.me/glossema/308>

Постанова КЦС ВС від 08.06.2022 в справі № 396/269/18

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/104849675>

Договір як універсальний регулятор приватних відносин, покликаний забезпечити їх регулювання, і має бути направлений на встановлення (зміни чи припинення) приватних прав і обов'язків та інших наслідків.

§ 1. Загальні положення

За загальним правилом, договір як універсальний регулятор приватних відносин, є підставою для встановлення (зміни чи припинення) приватних прав і обов'язків та інших наслідків саме для його сторін.

Тобто, по-перше, регулююча сила договору стосується його сторін.

По-друге, в певних випадках не сторона договору може наділятися правами та обов'язками (наприклад, стаття 636 ЦК України, частина перша статті 816 ЦК України).

По-третє, законодавець в окремих випадках, з урахуванням того, що інші особи (не сторони договору) не можуть ігнорувати існування договору між сторонами, а також фактичне та правове становище, яке є його результатом, передбачає спеціальні правила при «інтервенції» в «чужі» договірні відносини.

Наприклад, договір, укладений стороною корпоративного договору на порушення такого корпоративного договору, є нікчемним, якщо інша сторона за договором знала або мала знати про таке порушення (частина шоста статті 7 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»).

На рівні норм цивільного законодавства відсутня норма яка б передбачала б нікчемність договору іпотеки чи виключала можливість звернення стягнення на предмет іпотеки в разі, якщо внаслідок вчинення договору іпотеки відбулося втручання в чужі договірні відносини, зокрема договір купівлі-продажу з відстроченням платежу.

Початок перебігу за вимогою про застосування наслідків нікчемного договору іпотеки, яка пред'явлена заінтересованою особою (не стороною нікчемного договору іпотеки), починається з наступного дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила.

<https://t.me/glossema/554>

Постанова КЦС ВС від 21.09.2022 в справі № 638/16768/19

Ключовим питанням на яке належить надати відповідь у цій справі, з урахуванням доводів касаційної скарги та обставин встановлених судами, є те, з якого моменту починається перебіг позовної давності за вимогою про застосування наслідків недійсності нікчемного правочину, яка пред'явлена заінтересованою особою (не стороною нікчемного правочину).

Обміркувавши вказані норми, з урахування принципу розумності, колегія суддів зауважує, що:

§ 1. Загальні положення

положення статті 253 ЦК України поширюються на всі випадки встановлення початку перебігу строків. Колегія суддів, з урахуванням принципу розумності, враховує, що в окремих положеннях ЦК міститься правило про визначення перебігу строку «від дня» чи «з часу», а не «від наступного дня». Такий прийом законодавчої техніки законодавець застосував, керуючись принципом економії нормативного матеріалу, проте він жодним не змінює загального правила передбаченого в статті 253 ЦК України (див.: постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду 16 червня 2021 року в справі № 554/4741/19);

частина третя статті 261 ЦК України є спеціальною нормою стосовно частини першої статті 261 ЦК України. Законодавець у частині третій статті 261 ЦК України передбачив особливості початку перебігу позовної давності. З урахуванням принципу розумності та справедливості, очевидним є те, що закріплення особливого початку перебігу з початком виконання нікчемного правочин має поширюватися тільки на сторін нікчемного правочину. Оскільки саме сторони (сторона) здійснюють виконання і, зрозуміло, що їм про його здійснення має бути відомо. Тобто, презюмується, що сторони (сторона) нікчемного правочину обізнані про початок його виконання. Натомість заінтересована особа (не сторона нікчемного правочину), яка пред'являє вимогу про застосування наслідків недійсності нікчемного правочину, вочевидь може й не знати про існування нікчемного правочину, а також про те, що почалося виконання нікчемного правочину;

для визначення початку перебігу позовної давності за вимогою про застосування наслідків недійсності нікчемного правочину, яка пред'явлена заінтересованою особою (не стороною нікчемного правочину), належить застосовувати частину першу статті 261 ЦК України;

для визначення початку перебігу позовної давності за вимогою про застосування наслідків недійсності нікчемного правочину, яка пред'явлена стороною такого правочину, належить застосовувати частину третю статті 261 ЦК України. Перебіг позовної давності за вимогою про застосування наслідків нікчемного правочину, яка пред'явлена стороною такого правочину, пов'язується саме з початком виконання нікчемного правочину, незалежно від того, чи був такий нікчемний правочин виконано повністю і яка зі сторін здійснила виконання. Причому такий початок перебігу стосується будь-яких наслідків нікчемного правочину;

наслідком виконання нікчемного договору іпотеки у розумінні частини третьої статті 261 ЦК України, з урахуванням того, що договір іпотеки підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню, а право іпотеки – державній реєстрації, є набуття іпотекотримачем за нікчемним договором іпотеки права іпотеки, яке пов'язується з моментом її державної реєстрації. Тому початок перебігу за вимогою про застосування наслідків нікчемного договору іпотеки, яка пред'явлена його стороною, починається з наступного дня після державної реєстрації права іпотеки;

початок перебігу за вимогою про застосування наслідків нікчемного договору іпотеки, яка пред'явлена заінтересованою особою (не стороною нікчемного договору іпотеки), починається з наступного дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила.

§ 1.6. Особи

Про дієздатність юридичної особи

<https://t.me/glossema/78>

Постанова КЦС ВС від 16.02.2022 в справі № 554/7761/20

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/103466592>

Дієздатністю юридичної особи, як і особи фізичної, є її здатність набувати для себе цивільні права та здійснювати їх, а також набувати та виконувати цивільні обов'язки.

Однак якщо для фізичної особи це є природними діями, які вона виконує власне сама, то юридична особа в силу того, що вона є штучним утворенням, невидимим, невідчутним на дотик і таким, що існує лише у вимірі правової дійсності, набуває прав і обов'язків через, зокрема свої органи управління.

Ключовим для дієздатності юридичної особи є діяльність її виконавчого органу. Цей орган може бути одноособовим і колегіальним (наприклад, директор або правління). Директор юридичної особи у разі вчинення правочину юридичною особою виступає в такому разі не як фізична особа, а як орган юридичної особи, тобто є її частиною.

Тобто виступ в обороті від імені юридичної особи здійснюється, як правило, її виконавчим органом. При цьому виконавчий орган (наприклад, керівник колегіального виконавчого органу) діє не від свого імені, а від імені юридичної особи.

Трохи про виділ

<https://t.me/glossema/242>

<https://opendatabot.ua/court/91753060-ca3e8b0f29c2a94d546fbaf7dfdfd5d8>

§ 1. Загальні положення

Юридична особа припиняється в результаті реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації. У разі реорганізації юридичних осіб майно, права та обов'язки переходять до правонаступників (частина перша статті 104 ЦК).

Тлумачення частини 1 статті 104 ЦК України не дозволяє стверджувати, що ця норма визначає вичерпний перелік форм реорганізації юридичної особи, адже такому висновку суперечать щонайменше дві обставини:

по-перше сама стаття 104 ЦК присвячена питанням припинення юридичної особи, що однозначно впливає як з її заголовку, так і з її змісту у цілому. Відтак, норма, що міститься у першому реченні частини 1 статті 104 ЦК України не є екстенсіональним (через перерахування усіх можливих форм) визначенням поняття реорганізація, а лише вказує на ті форми реорганізації, внаслідок яких юридична особа припиняється;

по-друге, не менш важливою є й норма, що міститься у другому реченні частини 1 статті 104 ЦК України: у разі реорганізації юридичних осіб майно, права та обов'язки переходять до правонаступників.

Показово також, що присвячені регулюванню злиття, приєднання, поділу, перетворення та виділу статті 106-109 структура глави 7 чинного ЦК України вибудовані одна за одною у логічній послідовності, що наголошує на правонаступництві як результаті здійснення злиття, приєднання, поділу, перетворення та виділу.

У цивілістичній доктрині поняття реорганізація юридичної особи, передусім, пов'язується із створенням юридичної особи, а не її припиненням. При цьому, визначальною ознакою конструкції реорганізації є здійснення такого створення нових юридичних осіб в порядку універсального чи парцелярного (часткового) правонаступництва. За такого підходу виділ доволі однозначно є формою реорганізації юридичної особи поряд із злиттям, приєднанням, поділом і перетворенням.

Виділом є перехід за розподільчим балансом частини майна, прав та обов'язків юридичної особи до однієї або кількох створюваних нових юридичних осіб. Тому конструкція виділу як форми реорганізації передбачає наступництво не тільки у майнових, а й в немайнових правах, а також у відповідних обов'язках (частина перша статті 109 ЦК).

Виділ може бути визначений як форма реорганізації юридичної особи, що передбачає передання її майна (прав та обов'язків) та немайнових прав в частині, визначеній розподільчим актом (балансом), до однієї або більше нових юридичних осіб (правонаступників), які утворюються в результаті виділу.

Немає жодних підстав вважати, що права та обов'язки юридичної особи - орендаря за договором оренди землі не можуть бути передані нею за розподільчим балансом іншій юридичній особі, яка створюється в порядку виділу з такої юридичної особи - орендаря.

Це підтверджується також і приписами частини 4 статті 32 Закону України Про оренду землі, відповідно до яких реорганізація юридичної особи - орендаря не є підставою для зміни або розірвання договору оренди землі, якщо інше не передбачено самим цим договором (причому таким є зміст цієї норми як до, так і після набрання чинності Законом України від 20 вересня 2016 року № 1533-VIII).

У разі оскарження рішень президії та загальних зборів адвокатського об'єднання належним способом захисту у зазначеній ситуації є вимога про визнання відповідних рішень недійсними, а відносини щодо обмеження прав членів адвокатського об'єднання, включно з майновими, є такими, на які чинне законодавство України поширює судовий контроль.

<https://t.me/glossema/402>

Постанова ВП ВС від 01.02.2022 в справі № 750/3192/14

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105248996>

3. Велика Палата Верховного Суду, розглядаючи касаційні скарги позивача та відповідача, вирішила, зокрема, питання (а) про належний спосіб захисту у разі оскарження рішень президії та загальних зборів адвокатського об'єднання, а також (б) про те, чи поширюється юрисдикція суду на відносини щодо обмеження прав членів адвокатського об'єднання, у тому числі права на користування приміщеннями й іншим майном, на базі якого було організоване місце роботи адвоката-члена цього об'єднання. Вирішила, що належним способом захисту у зазначеній ситуації є вимога про визнання відповідних рішень недійсними, а відносини щодо обмеження прав членів адвокатського об'єднання, включно з майновими, є такими, на які чинне законодавство України поширює судовий контроль.

30. Визнання недійсним акта суб'єкта господарювання, який суперечить законодавству, є способом захисту (абзац 3 частини другої статті 20 Господарського кодексу України).

31. Велика Палата Верховного Суду раніше висувала, що підставами для визнання недійсними рішень загальних зборів учасників (акціонерів, членів) юридичної особи можуть бути: невідповідність рішень загальних зборів нормам законодавства; порушення вимог закону та/або установчих документів під час скликання та проведення загальних зборів; позбавлення учасника (акціонера, члена) юридичної особи можливості взяти участь у загальних зборах. Зокрема, рішення загальних зборів юридичної особи можуть бути визнані недійсними в судовому порядку в разі недотримання процедури їх скликання (див. постанову Великої Палати Верховного Суду від 28 січня 2020 року у справі № 924/641/17 (пункт 67)).

32. Позивачеві не можна відмовити у задоволенні вимог про визнання недійсними рішень загальних зборів тільки з мотивів недостатності його голосів для зміни результатів голосування з прийнятих загальними зборами учасників (акціонерів, членів) рішень, оскільки вплив учасника (акціонера, члена) на прийняття загальними зборами рішень не вичерпується лише голосуванням (див. постанову Великої Палати Верховного Суду від 28 січня 2020 року у справі № 924/641/17 (пункт 69)).

§ 1. Загальні положення

36. Тобто суди правильно встановили, що позивач сплатив членські внески за 2012 рік, січень - травень, липень - серпень, листопад - грудень 2013 року, а станом на 6 лютого 2014 року не сплатив їх за червень, вересень і жовтень 2013 року та за січень 2014 року. Отже, він не припинив сплачувати членські внески більше трьох місяців підряд (послідовно, без перерви). Тому не було підстав для його виключення зі складу членів АО «ЧОКА» з цієї причини.

37. З огляду на викладене правильними є висновки судів першої й апеляційної інстанцій про незаконність рішення від 6 лютого 2014 року, яке суперечить статуту АО «ЧОКА», щодо відрахування позивача зі складу членів цього об'єднання. Наведених підстав достатньо, щоби таке рішення визнати недійсним. Воно не створює жодних юридичних наслідків з моменту його прийняття.

47. Велика Палата Верховного Суду зауважує, що оскільки предметом перевірки, який обґрунтував позивач, фактично є дійсність рішення від 27 лютого 2014 року, то його скасування відповідачем, а також те, що останній не перебуває у стадії припинення, та відсутні докази передання майна відповідача на користь ГО «ЧООА», не можуть бути підставою для відмови у задоволенні відповідного позову. Скасування рішення органу управління юридичної особи цим органом не стосується періоду, який минув з моменту прийняття відповідного рішення до його скасування. У разі встановлення незаконності рішення органу управління юридичної особи таке рішення суд може визнати недійсним, що створює наслідки з моменту прийняття цього рішення.

Трохи про статтю 25 ЦК України

<https://t.me/glossema/599>

1) Постанова ВП ВС від 21.03.2018 по справі № 725/3212/16-ц

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/73125018>

Фізична особа, яка бажає реалізувати своє конституційне право на підприємницьку діяльність, після проходження відповідних реєстраційних та інших передбачених законодавством процедур за жодних умов не втрачає і не змінює свого статусу фізичної особи, якого вона набула з моменту народження, а лише набуває до нього нової ознаки - підприємця. При цьому правовий статус «фізична особа - підприємець» сам по собі не впливає на будь-які правомочності фізичної особи, зумовлені її цивільною право- і дієздатністю, та не обмежує їх.

2) Постанова ОП КЦС ВС від 20.06.2019 у справі № 185/998/16-ц

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/83301502>

Системний аналіз вказаних норм права, а також положень частин першої, другої, четвертої статті 25, частини першої статті 26 ЦК України та частини другої статті 48 чинного ЦПК України, дозволяє дійти висновку про те, що на момент звернення із позовом до суду відповідач у справі має бути живим. В іншому випадку провадження у справі не може бути відкрито, а відкрите - підлягає закриттю, оскільки справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства (пункт 1 частини першої статті 255 чинного ЦПК України, пункт 1 частини першої статті 205 ЦПК України 2004 року).

На момент звернення із позовом до суду відповідач у справі повинен мати цивільну процесуальну правосуб'єктність. В іншому випадку провадження у справі не може бути відкрито, а відкрите - підлягає закриттю, оскільки справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства (пункт 1 частини першої статті 255 чинного ЦПК України, пункт 1 частини першої статті 205 ЦПК України 2004 року).

При цьому норма статті 205 ЦПК України 2004 року (статті 255 чинного ЦПК України) є імперативною. Тобто за наявності підстав, визначених пунктами 1-8 частини першої статті 255 ЦПК України (пунктами 1-7 статті 205 ЦПК України 2004 року), незалежно від кількості процесуальних дій, які були вчинені судами та учасниками судового процесу під час розгляду справи, суд зобов'язаний закрити провадження у справі. На такі дії суду не впливає те, що у справі беруть участь відповідачі-спадкоємці, які на час розгляду справи мають цивільну процесуальну правосуб'єктність і не заявляли клопотання про закриття провадження у справі.

Вказаний висновок узгоджується з принципом правової визначеності, на якому неодноразово наголошував у своїй практиці Європейський суд з прав людини

3) Постанова ВП ВС від 07.04.2020 по справі № 473/1433/18

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/88739757>

33. Згідно із ч. 4 ст. 25 Цивільного кодексу України цивільна правоздатність фізичної особи припиняється у момент її смерті.

35. Цивільно-процесуальне законодавство України не містить норм, які б передбачали здійснення провадження у справах щодо осіб, які померли до відкриття провадження у справі.

36. Отже, ЦПК України визначає порядок процесуального правонаступництва лише у тих справах, де сторона учасник процесу, вибула з певних причин, у тому числі й у зв'язку зі смертю

§ 1. Загальні положення

після відкриття провадження у справі. У позовному провадженні процесуальне правонаступництво відбувається в тих випадках, коли права або обов'язки одного із суб'єктів спірного матеріального правовідношення в силу тих або інших причин переходять до іншої особи, яка не брала участі у цьому процесі. Отже процесуальне правонаступництво тісно пов'язане з матеріальним, оскільки процесуальне правонаступництво передбачає перехід суб'єктивного права або обов'язку від однієї особи до іншої в матеріальному праві. При цьому не залежно від підстав матеріального правонаступництва, процесуальне правонаступництво допускається лише після того, як відбудеться заміна в матеріальному правовідношенні.

37. Таким чином процесуальне правонаступництво у разі смерті фізичної особи в порядку ст. 55 ЦПК України можливо лише шляхом залучення правонаступника померлої сторони за умови, що смерть фізичної особи настала після звернення позивача до суду та відкриття провадження у справі, адже залучення правонаступників особи, яка померла до відкриття провадження у справі, суперечить принципам цивільного судочинства.

38. За таких обставин, оскільки чинним законодавством України не передбачено судового вирішення спору з особою, яка на час звернення до суду померла та правоздатність якої відповідно до вимог ст. 25 ЦК України припинено, та в силу вказаного вище не могла бути стороною у справі, провадження у справі в частині позовних вимог, пред'явлених до ОСОБА_2 підлягало закриттю з підстав, передбачених п. 1 ч. 1 ст. 255 ЦПК України у зв'язку з тим, що справа не підлягає розгляду у порядку цивільного судочинства, як правильно зробив суд апеляційної інстанції.

4) Постанова КЦС ВС від 28.02.2018 у справі № 317/3139/15-ц

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/72641734>

Цивільна процесуальна правоздатність та цивільна процесуальна дієздатність є взаємопов'язаними, обов'язковими та невід'ємними складовими елементами правового статусу фізичної особи, яка досягла повноліття, як сторони у цивільному процесі (зокрема відповідача у справі ОСОБА_5).

В аспекті положень статті 25 ЦК України основою цивільної процесуальної правоздатності та цивільної процесуальної дієздатності фізичної особи є її цивільна правоздатність, як така, що виникає у момент народження фізичної особи та припиняється у момент її смерті, здатність мати цивільні права та обов'язки.

Смерть фізичної особи є безумовною підставою для припинення її цивільної правоздатності, цивільної процесуальної правоздатності та цивільної процесуальної дієздатності.

Визнання судом у встановленому законом порядку фізичної особи безвісно відсутньою (стаття 43 ЦК України) жодним чином як не свідчить про смерть такої особи, так і не виключає самої можливості смерті.

Зазначене зумовлює одночасну наявність двох припущень щодо двох взаємовиключних життєвих станів безвісно відсутньої фізичної особи (особа жива, особа померла). До того ж,

§ 1. Загальні положення

завідоме залучення, як сторони-відповідача у справі, фактично відсутньої фізичної особи щодо якої є не скасоване судове рішення про визнання її безвісно відсутньою, всупереч вимогам закону унеможливує здійснення такою особою її процесуальних прав і виконання нею її процесуальних обов'язків, передбачених цивільним процесуальним законодавством. Фізична відсутність у сторони зазначеної вище можливості принципово позбавляє суд змоги ухвалити обґрунтоване судове рішення, що не відповідає завданню цивільного судочинства в аспекті справедливого розгляду і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, а також суперечить одній з основних засад цивільного судочинства - принципу змагальності сторін

5) Постанова КЦС ВС від 30.01.2019 у справі № 759/13771/14-ц

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/81202681>

Цивільна правоздатність фізичної особи припиняється у момент її смерті (стаття 25 ЦК України).

Встановивши, що на день подання цього позову усиновлювач ОСОБА_9 помер і за життя вимог про визнання усиновлення недійсним чи його скасування не заявляв, суд першої інстанції, з яким погодився й апеляційний суд, дійшов обґрунтованого висновку про відмову у задоволенні вимог про визнання недійсним усиновлення ОСОБА_13. ОСОБА_9.

Смерть ОСОБА_9 унеможливує з'ясування, чи бажав він набути права і обов'язки батька відповідача внаслідок усиновлення та прийняття її у сім'ю на правах дочки. Інших правових підстав для визнання усиновлення ОСОБА_13. ОСОБА_9 недійсним, визначених статтею 120 Кодексу про шлюб та сім'ю України і статтею 236 СК України, судами попередніх інстанцій не встановлено. За таких обставин висновок про відмову у задоволенні позову у цій частині правильний.

6) Постанова КЦС ВС від 03.07.2019 у справі № 639/9510/14-ц

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/83230310>

Відповідно до частини четвертої статті 25 ЦК України цивільна правоздатність фізичної особи припиняється у момент її смерті.

У разі смерті поручителя (крім випадків майнової поруки), з огляду на положення статті 607, частини першої статті 608 ЦК, а також сутності поруки як особистого зобов'язання

§ 1. Загальні положення

відповідати за належне виконання основного зобов'язання, спадкоємці поручителя не є солідарними боржниками за кредитним договором.

Таким чином, зобов'язання поручителя ОСОБА_3 за договором поруки від 23 квітня 2008 року є припиненими у зв'язку з її смертю. Апеляційний суд наведеного не урахував та необґрунтовано залучив до участі у справі правонаступника поручителя ОСОБА_3 - ОСОБА_2 .

7) Постанова КЦС ВС від 22.04.2020 у справі № 2-105/06

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/89034758>

Частиною четвертою статті 25 ЦК України визначено, що цивільна правоздатність фізичної особи припиняється у момент її смерті.

На час розгляду справи місцевим судом ОСОБА_1 був користувачем неприватизованої квартири АДРЕСА_1 .

Відповідно до пункт 7 частини першої статті 255 ЦПК України суд своєю ухвалою закриває провадження у справі, якщо настала смерть фізичної особи або оголошено її померлою чи припинено юридичну особу, які були однією із сторін у справі, якщо спірні правовідносини не допускають правонаступництва.

Правонаступництво між фізичними особами має місце у порядку спадкування.

Предметом спору у цій справі є право користування відповідачами квартирою, яка не перебувала у власності з підстав передбачених статтями 71, 72 ЖК Української РСР. За таких обставин, спірні правовідносини щодо користування ОСОБА_1 квартирою АДРЕСА_1 не допускають правонаступництва.

Вищенаведене узгоджується із правовими позиціями викладеними у постановках Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 09 жовтня 2019 року у справі № 2-3729/11 (провадження № 61-35757св18), Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 27 листопада 2019 року у справі № 2-3664/1998 (провадження № 61-46739св18), постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 21 лютого 2018 року у справі № 645/2041/14 (провадження № 61-1215св18) та постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 10 травня 2018 року у справі № 2-1617/2010 (провадження № 61-14989св18).

8) Постанова КЦС ВС від 09.12.2020 у справі № 754/5784/18

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/93835775>

§ 1. Загальні положення

Відповідно до статті 25 ЦК України здатність мати цивільні права та обов'язки (цивільну правоздатність) мають усі фізичні особи.

Судами попередніх інстанцій у процесі розгляду цієї справи встановлено, що спірне доменне найменування «ІНФОРМАЦІЯ_7» використовується відповідачем ОСОБА_2 для функціонування вебсайту, за допомогою якого здійснюється продаж косметичних засобів та аксесуарів, а отже, здійснюється господарська діяльність.

Судами попередніх інстанцій у цій справі встановлено та вбачається із матеріалів справи, що ОСОБА_1 (до зміни найменування - ОСОБА_5) є неіснуючою особою дані якої використані ОСОБА_2 з метою реєстрації спірного доменного найменування «ІНФОРМАЦІЯ_7», розробки вебсайту «ІНФОРМАЦІЯ_2» та реалізації косметичних товарів та аксесуарів під торговою маркою позивача через цей вебсайт.

Отже, ОСОБА_1 не є фізичною чи юридичною особою та не наділена цивільною процесуальною правосуб'єктністю.

Тому суд першої інстанції не повинен був відкривати провадження у справі за позовом «Мері Кей Інк.» в частині позовних вимог до ОСОБА_1, як неіснуючої особи. А, відкривши провадження у справі, суд повинен був його закрити на підставі пункту 1 частини першої статті 255 чинного ЦПК України.

9) Постанова КЦС ВС від 13.07.2022 у справі № 755/17978/20

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105402195>

Частиною першою статті 25 ЦК України встановлено, що цивільна правоздатність фізичної особи припиняється у момент її смерті.

Оскільки цивільну правоздатність має лише фізична особа, яка є живою, усунути від права на спадкування особу, яка на момент подання відповідного позову вже померла, є неможливим, оскільки її цивільна правоздатність вже припинилась.

10) Постанова КЦС ВС від 25.05.2022 у справі № 462/2075/21

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/104497142>

Визначення судом частки співвласника у праві спільної власності на нерухоме майно за померлим чи визнання майна особистою приватною власністю померлого не узгоджується з вимогами чинного законодавства, оскільки у такому разі судом буде вирішено питання про права

§ 1. Загальні положення

особи, яка не має цивільної процесуальної правоздатності та дієздатності, що свідчить, у тому числі, про неефективність способу захисту права особи відповідно до положень статті 16 ЦК України.

У такому випадку спадкоємець не позбавлений можливості захисту своїх прав шляхом подання позову про визнання права власності в порядку спадкування.

Схожий за змістом правовий висновок неодноразово було викладено Верховним Судом у постановвах від 20 червня 2018 року у справі № 640/13903/16-ц (провадження № 61-15147св18), від 19 лютого 2019 року у справі № 266/5267/18 (провадження № 61-6647св19), від 20 березня 2019 року у справі № 550/1040/16-ц (провадження № 61-8710св20), від 22 квітня 2020 року у справі № 601/2592/18 (провадження № 61-17859св19), від 22 квітня 2020 року у справі № 127/23809/18 (провадження № 61-11210св19), від 27 травня 2020 року у справі № 361/7518/16-ц (провадження № 61-43734св18), від 13 жовтня 2021 року у справі № 759/10030/18 (провадження № 61-6096св20), а тому підстави для відступлення від вказаного висновку відсутні.

Процедура ліквідації юридичної особи (боржника) не може тривати менше визначених законом граничних меж строків, необхідних для належного подання та розгляду вимог кредиторів.

<https://t.me/glossema/712>

[Постанова ВП ВС від 16.11.2022 у справі № 911/3135/20](#)

9. Висновки щодо застосування норм права

9.1. Аналіз частини третьої статті 105 ЦК України в сукупності із частиною другою статті 110 цього Кодексу дозволяє дійти висновку, що орган державної влади, який звернувся з позовом про ліквідацію юридичної особи, може бути призначений її ліквідатором, однак здійснити таке призначення має суд, який прийняв рішення про припинення юридичної особи.

9.2. За відсутності в судовому рішенні щодо припинення юридичної особи відомостей про призначення її ліквідатором органу державної влади, який ініціював такий судовий процес, цей орган не може самостійно призначити склад відповідної ліквідаційної комісії та/або виконувати функції ліквідатора юридичної особи, яка припиняється за його позовом.

9.3. Відсутність у судовому рішенні про припинення юридичної особи (боржника) встановленого судом відповідно до частини третьої статті 105 ЦК України строку заявлення

§ 1. Загальні положення

кредиторами своїх вимог не може слугувати підставою для його недотримання з огляду на те, що граничні межі цього строку визначені законом.

9.4. Так, частиною п'ятою статті 105 ЦК України передбачено, що строк заявлення кредиторами вимог до юридичної особи (боржника), що припиняється, не може становити менше двох місяців з дня оприлюднення повідомлення про рішення щодо припинення, а відповідно до частини дванадцятої статті 17 та пункту 11 частини першої статті 28 Закону про державну реєстрацію (в редакції з 01.01.2016) подання документів для державної реєстрації припинення юридичної особи (боржника) в результаті її ліквідації на підставі судового рішення про припинення юридичної особи, не пов'язаного з її банкрутством, раніше закінчення строку на заявлення вимог кредиторами є підставою для відмови у державній реєстрації.

9.5. Отже, процедура ліквідації юридичної особи (боржника) не може тривати менше визначених законом граничних меж строків, необхідних для належного подання та розгляду вимог кредиторів.

9.6. Наявність запису про припинення юридичної особи не виключає, що будь-який з її кредиторів може звернутися з позовною вимогою про відміну державної реєстрації припинення юридичної особи.

При виділі з юридичної особи юридична особа, з якої здійснено виділ, та юридичні особи, що були створені внаслідок виділу, несуть солідарну відповідальність та субсидіарний боржник є не правонаступником основного боржника, а особою, яка є додатково відповідальною за зобов'язанням основного боржника в силу прямого припису закону.

<https://t.me/glossema/202>

Постанова ВП ВС від 20.04.2022 в справі № [910/2615/18](https://reyestr.court.gov.ua/Review/104292231)
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/104292231>

6.6. Процесуальне законодавство містить норму тільки щодо заміни сторони виконавчого провадження її правонаступником, яка розрахована на випадок, коли сторона виконавчого провадження вибуває з відповідних матеріальних правовідносин, до яких натомість вступає правонаступник цієї сторони. При цьому процесуальним законодавством не враховано, що у певних випадках до матеріальних правовідносин може вступити й інша особа як боржник, хоч сторона виконавчого провадження з цих правовідносин і не вибуває (відповідний правовий висновок викладений у постановах Великої Палати Верховного Суду від 26 червня 2019 року у справі № 905/1956/15).

6.8. правонаступництвом є перехід прав і обов'язків від одного суб'єкта до іншого. Процесуальне правонаступництво виникає з юридичних фактів правонаступництва (заміни сторони матеріального правовідношення її правонаступником) і відображає зв'язок матеріального і процесуального права. Процесуальне правонаступництво фактично слідує за матеріальним. У кожному конкретному випадку для вирішення питань можливості правонаступництва господарському суду слід аналізувати відповідні фактичні обставини, передбачені нормами матеріального права.

6.11. Отже, виділ не є різновидом припинення юридичної особи, це один зі способів створення юридичної особи. Основною відмінністю виділу є те, що в результаті виділу створюється нова юридична особа, яка наділяється існуючою юридичною особою певним майном. При цьому попередня юридична особа не припиняється.

6.13. Якщо після виділу неможливо точно встановити обов'язки особи за окремим зобов'язанням, що існувало у юридичної особи до виділу, юридична особа, з якої здійснено виділ, та юридичні особи, що були створені внаслідок виділу, несуть солідарну відповідальність перед кредитором за таким зобов'язанням (частина четвертої статті 109 ЦК України).

6.14. Зі змісту положень частин третьої та четвертої статті 109 ЦК України убачається, що субсидіарна відповідальність нової юридичної особи, створеної шляхом виділу з основного боржника, може наставати щодо зобов'язань, які виникли до виділу та створення нової юридичної особи.

6.15. Подібні положення містяться в частині п'ятій статті 86 Закону України «Про акціонерні товариства», де визначено, що акціонерне товариство, з якого здійснюється виділ, несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями, які перейшли до товариства, що виділилося, згідно з розподільним балансом. Товариство, що виділилося, несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями, які виникли у товариства, з якого здійснюється виділ, перед виділом, але не перейшли до товариства, що виділилося. Якщо товариств, що виділилися, два чи більше, вони солідарно несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями разом з товариством, з якого здійснено виділ.

6.16. Отже, оскільки внаслідок виділу зберігається і юридична особа, з якої було здійснено виділ, і створюється нова юридична особа, в законі закріплено положення про взаємну субсидіарну відповідальність зазначених юридичних осіб за зобов'язаннями, боржником за якими була юридична особа, з якої здійснено виділ, та які існували перед виділом.

6.19. Отже, кредитор може пред'явити вимогу в досудовому порядку або звернутися до суду з окремим позовом до субсидіарного боржника в порядку позовного провадження.

6.20. У таких випадках субсидіарний боржник є не правонаступником основного боржника, а особою, яка є додатково відповідальною за зобов'язанням основного боржника в силу прямого припису закону.

6.21. У цивільно-правовому зобов'язанні може виникати, зокрема, солідарна та субсидіарна відповідальність. Відповідно до частини першої статті 543 ЦК України у разі солідарного обов'язку боржників (солідарних боржників) кредитор має право вимагати виконання обов'язку частково або в повному обсязі як від усіх боржників разом, так і від будь-кого з них окремо. Субсидіарна ж відповідальність має додатковий характер, який полягає, зокрема, в тому, що в разі, якщо вимога кредитора в повному обсязі задоволена основним боржником, додатковий боржник до відповідальності не притягується. Тому під час виконання зобов'язань важливо

§ 1. Загальні положення

визначити вид відповідальності; від цього залежить порядок пред'явлення вимоги кредитора, а також порядок виконання зобов'язання боржником.

6.24. Преюдиційне значення у справі надається обставинам, встановленим судовими рішеннями, а не правовій оцінці таких обставин, здійсненій іншим судом. Преюдиційне значення мають лише рішення зі справи, в якій беруть участь ті самі особи або особа, щодо якої встановлено ці обставини. Преюдицію утворюють виключно ті обставини, які безпосередньо досліджувались і встановлювались судом, що знайшло своє відображення у мотивувальній частині судового рішення. Преюдиційні факти відрізняються від оцінки іншим судом обставин справи (подібна правова позиція викладена в постанові Верховного Суду від 3 липня 2018 року у справі № 917/1345/17).

6.25. Отже, судові рішення, яким вирішено спір між кредитором та основним боржником щодо стягнення заборгованості та визначено розмір такої заборгованості, не може мати преюдиційного значення для субсидіарного боржника (подібна правова позиція викладена в постанові Верховного Суду від 12 травня 2020 року у справі № 921/730/13-г/3).

6.27. При розгляді справи про звернення кредитора з позовом до субсидіарного боржника останній може заперечувати проти суми заборгованості за зобов'язанням, навіть якщо вона встановлена судовим рішенням у справі за позовом кредитора до основного боржника, зокрема доводити, що сума боргу є меншою або відсутня взагалі.

6.28. Заміна ж основного боржника у виконавчому документі на двох боржників – основного та субсидіарного – без існування судового рішення щодо останнього позбавить субсидіарного боржника можливості реалізації в повному обсязі своїх процесуальних прав, які б він мав можливість реалізувати під час позовного провадження.

6.30. З викладеного можна висувати, що законодавець врегулював питання забезпечення прав позивача як кредитора акціонерного товариства у випадку виділу з такого, пов'язавши можливість здійснення процедури виділу із задоволенням вимог кредитора. Також під час судового розгляду кредитор як позивач наділений процесуальним правом звертатися до суду із заявою про вжиття заходів забезпечення свого позову, якщо існують обставини, які істотно ускладнюють чи унеможливають виконання рішення суду, ефективний захист або поновлення порушених чи оспорюваних прав або інтересів позивача.

6.31. Судове рішення про стягнення заборгованості з АТ «Київенерго» як основного боржника за зобов'язанням, які виникли з публічного договору № 295905/17, прийняте після завершення процедури виділу новоствореної юридичної особи – ПрАТ «ДТЕК Київські електромережі», не встановлює обставин субсидіарної відповідальності ПрАТ «ДТЕК Київські електромережі», не може мати преюдиційного значення для останнього щодо його прав та обов'язків як субсидіарного боржника, у зв'язку із чим відсутні підстави для задоволення заяви ПАТ «Київгаз» про заміну основного боржника у виконавчому документі на двох боржників – АТ «К.ЕНЕРГО» (змінено назву з АТ «Київенерго») як основного боржника та ПрАТ «ДТЕК Київські електромережі» як субсидіарного. Водночас судовим рішенням щодо основного боржника ПАТ «Київгаз» не позбавлялося можливості звернутися до суду з окремим позовом до ПрАТ «ДТЕК Київські електромережі» як до субсидіарного боржника за зобов'язаннями, які виникли у АТ «Київенерго» до завершення процедури виділу.

6.32. Правові висновки, викладені у постановою Великої Палати Верховного Суду від 26 червня 2019 року у справі № 905/1956/15 та постанові від 16 червня 2020 року у справі № 922/4519/14, стосуються обставин заміни первісного боржника у виконавчому провадженні

§ 1. Загальні положення

двома боржниками – основним і субсидіарним у разі створення нової юридичної особи шляхом виділу з основного боржника після ухвалення остаточного судового рішення щодо зобов'язань останнього, які виникли до завершення процедури виділу.

6.33. При цьому Велика Палата Верховного Суду враховувала, що передача основним боржником – стороною у виконавчому провадженні правонаступнику за наслідками реорганізації у спосіб виділу основної кількості прав, зокрема, нерухомого майна та залишення за собою лише зобов'язань, на що кредитор не впливає, може ускладнити виконання цих зобов'язань, наприклад, за рахунок відповідного нерухомого майна, тобто такий спосіб реорганізації може бути спрямований на ухилення основного боржника від виконання своїх зобов'язань. Водночас забезпечення остаточності судового рішення та його неухильного виконання спрямоване на дотримання таких вимог верховенства права, як забезпечення прав і свобод людини, правова визначеність, доступ до правосуддя, законність. Порушення принципу обов'язковості виконання судового рішення суперечить вимогам правової визначеності (пункти 6.16. та 6.18 постанови від 16 червня 2020 року у справі № 922/4519/14). В іншому ж випадку формальне дотримання положень частини другої статті 619 ЦК України до випадку виникнення субсидіарного боржника за наслідками процедури виділу призводить до висновку про можливість повторного судового розгляду справи, спір у якій уже було вирішено судом у повному та належному складі сторін, зобов'язаних у матеріальних правовідносинах (пункт 6.15 постанови від 16 червня 2020 року у справі № 922/4519/14).

6.34. Ураховуючи викладене, суди попередніх інстанцій дійшли правильного висновку про відмову в задоволенні заяви ПАТ «Київгаз» про заміну боржника у виконавчому документі, однак помилково вважали, що основною підставою такої відмови є наявність рішення у справі № 910/2615/18, яким відмовлено у задоволенні позовних вимог ПАТ «Київгаз» до ПрАТ «ДТЕК Київські електромережі» як до правонаступника АТ «Київенерго» та солідарного боржника АТ «Київенерго» за зобов'язанням, яке виникло в АТ «Київенерго» перед ПАТ «Київгаз» за публічним договором № 295905/17, не застосувавши норми матеріального права про умови та порядок субсидіарної відповідальності боржника.

6.42. Викладені Великою Палатою Верховного Суду правові висновки в постанові від 16 червня 2020 року у справі № 922/4519/14 стосуються випадків заміни первісного боржника у виконавчому провадженні двома боржниками – основним і субсидіарним у разі створення нової юридичної особи шляхом виділу з основного боржника після ухвалення остаточного судового рішення щодо зобов'язань останнього, які виникли до завершення процедури виділу.

6.43. Підстав для висновку про те, що в частині третій статті 109 ЦК України йдеться про два види субсидіарної відповідальності, та відповідно для відступу від правових висновків, викладених у пункті 23 постанови від 16 червня 2020 року у справі № 922/4519/14, не вбачається.

§ 2. Особисті немайнові права

Чинне законодавство з 19 квітня 2014 року не містить презумпції добропорядності і відсутні підстави для застосування такої конструкції при вирішенні спорів про спростування недостовірної інформації.

<https://t.me/glossema/585>

[Постанова КЦС ВС від 28.09.2022 у справі № 369/11909/20](#)

Аналіз статті 5 ЦК України свідчить, що зазвичай чинність актів цивільного законодавства не обмежена певним строком, якщо в них не передбачено іншого. Тобто акт цивільного законодавства є чинним до його скасування у встановленому порядку. Про скасування акту цивільного законодавства чи цивільно-правової норми може бути прямо вказано в новому акті цивільного законодавства.

У частині третій статті 277 ЦК України (у редакції, чинній станом на 28 березня 2014 року) передбачалося, що «негативна інформація, поширена про особу, вважається недостовірною, якщо особа, яка її поширила, не доведе протилежного».

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про інформацію» та Закону України «Про доступ до публічної інформації» № 1170-VII від 27 березня 2014 року, що набрав чинності 19 квітня 2014 року, частину третю статті 277 ЦК України виключено.

Тому чинне законодавство з 19 квітня 2014 року не містить презумпції добропорядності і відсутні підстави для застосування такої конструкції при вирішенні спорів про спростування недостовірної інформації.

Трохи про спростування і практику ЄСПЛ

<https://t.me/glossema/707>

[Постанова ВП ВС від 23.11.2022 у справі № 2318/1249/2012](#)

46. Суди першої й апеляційної інстанцій виснували, що інформація, яку поширив заявник, є недостовірною. Тому позивач має право на відшкодування завданої йому цим поширенням моральної шкоди. ЄСПЛ з цього приводу був іншої думки.

47. ЄСПЛ не погодився з Урядом у тому, що застосована до заявника у цивільній справі санкція була належною з огляду на обставини тієї справи, і що для такої санкції були відповідні та достатні підстави, наведені національними органами влади (§ 8 рішення ЄСПЛ). Звернув увагу, що обвинувачення позивача з боку заявника були серйозними, але використані формулювання не були грубими, образливими чи надмірними. До того ж, відповідні твердження заявник наводив у письмових зауваженнях, поданих до судів під час судового розгляду, та у листуванні з правоохоронними органами, а не публічно, а також не було залучено преси чи іншої форми розголосу. Тому будь-який негативний вплив на репутацію позивача внаслідок висловлення заявником своїх тверджень був досить обмеженим (§ 9 рішення ЄСПЛ).

48. ЄСПЛ вказав, що твердження, наведені заявником у скаргах до правоохоронних органів, були висловлені з основною метою їхньої перевірки компетентними органами державної влади. Ніщо не свідчить, що заявник діяв поза встановленими законодавством межами для подання таких скарг. Лише той факт, що подання скарг призвело до проведення розслідування, не можна розглядати як надмірне зазіхання на репутацію позивача (§ 10 рішення ЄСПЛ).

49. ЄСПЛ виснував, що використання заявником таких фраз як «по скільки мені відомо», «бистріше всього», «вважаю» та «виходячи з наведеного», свідчить, що деякі з його тверджень були оціночними судженнями, які відображали його суб'єктивну оцінку поведінки позивача. Тягар доведення щодо цих тверджень, як зазначив ЄСПЛ, вочевидь, було неможливо задовольнити (§ 11 рішення ЄСПЛ).

50. На відміну від наведених висновків ЄСПЛ суди першої й апеляційної інстанцій вважали інформацію, яку заявник поширив щодо позивача, твердженнями про факти, а не оціночними судженнями. Виснували, що така інформація є недостовірною з огляду на те, що заявнику суд відмовив у задоволенні позову у справі № 2-253/11, заяв про відвід головуючого судді, та у порушенні кримінальних справ.

51. ВП ВС зауважує, що відмова заявникові у задоволенні його заяв не є безумовною ознакою недостовірності наведеної у них інформації та не є безумовною підставою вважати цю інформацію твердженнями про факти. У заявах були оціночні судження, які не можна перевірити на достовірність, що могло вплинути на вирішення долі цих заяв, бо наявність фактів можна довести, а правдивість оціночних суджень - ні (див. рішення ЄСПЛ у справі «Лінґенс проти Австрії» (Lingens v. Austria) від 8 липня 1986 року, заява № 9815/82, § 46). Більше того, межі допустимої критики є ширшими, коли вона стосується публічної особи. Вона, на відміну від приватної особи, неминуче та свідомо відкривається для прискіпливого аналізу кожного свого слова і вчинку як з боку журналістів, так і громадського загалу і, як наслідок, має виявляти до цього більше терпимості ([див. також постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати](#)

[Касаційного цивільного суду від 21 березня 2019 року у справі № 368/655/17](#)). Ця критика зазвичай знаходить вираження в оціночних судженнях.

58. Суди першої й апеляційної інстанції вважали, що у діях заявника є ті ознаки неправомірної поведінки, які необхідні для задоволення позову про відшкодування моральної шкоди (див. постанову Великої Палати Верховного Суду від 7 грудня 2021 року у справі № 905/902/20 (пункт 6.12)) саме у тому розмірі, про який просив позивач. Тоді як ЄСПЛ констатував, що провадження у справі про захист честі та гідності призвело до надмірного та непропорційного тягара, покладеного на заявника (§ 14 рішення ЄСПЛ).

§ 3. Об'єкти. Речі. Речові права

Трохи про сервітут (початок)

<https://t.me/glossema/38>

Постанова КЦС ВС від 21.02.2018 у справі № 498/164/15-ц

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/72489625>

Сервітут - це право обмеженого користування чужою нерухомістю в певному аспекті, не пов'язане з позбавленням власника нерухомого майна правомочностей володіння, користування та розпорядження щодо цього майна.

Постанова КЦС ВС від 23.06.2021 у справі № 748/582/19

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/98000214>

Залежно від способу визначення суб'єкта сервітуту вони поділяються на земельні та особисті.

Вказаний критерій дозволяє відобразити специфіку суб'єктів сервітуту, тобто осіб, на користь яких встановлений сервітут.

Під земельним сервітутом варто розуміти речове право користування чужим майном у тому чи іншому відношенні.

Тобто, земельний сервітут представляє собою право здійснювати один або декілька певних видів «користування» чужою земельною ділянкою.

Земельному сервітуту притаманна властивість слідування. Сутність слідування полягає в тому, що перехід права власності на земельну ділянку до іншої особи не є підставою для припинення сервітуту. Тобто, сервітут немовби «приєднаний» до земельної ділянки, слідує за нею при зміні власника незалежно від волі останнього.

Постанова ВС від 01.11.2018 по справі № 642/3165/17

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/77586902>

Аналіз частини другої статті 402, частини другої статті 404 ЦК України дозволяє зробити висновок, що вимога про встановлення сервітуту має пред'являтися до власника (володільця) земельної ділянки, щодо якої встановлюється земельний сервітут.

Трохи про сервітут (продовження)

<https://t.me/glossema/39>

Постанова КЦС ВС від 14.08.2019 у справі № 653/2704/16-ц

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/83819699>

Земельний сервітут може бути встановлений судом за позовом особи, яка вимагає встановлення сервітуту, у разі недосягнення домовленості між цією особою та власником (володільцем) земельної ділянки (див. правовий висновок у постанові Верховного Суду від 01 листопада 2018 року у справі № 642/3165/17).

Метою сервітуту є задоволення потреб власника або землекористувача земельної ділянки для ефективного її використання; умовою встановлення є неможливість задоволення такої

потреби в інший спосіб, тобто якщо власник земельної ділянки відмовляється укласти угоду про встановлення земельного сервітуту або сторони не можуть дійти згоди про його умови.

Постанова ДП КЦС ВС від 04.09.2019 у справі № 539/2869/16-ц

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/84449355>

Постачання теплової енергії та гарячої води здійснюється не квартирі як об'єкту права власності, а певному суб'єкту (власнику, співвласнику, наймачу, суб'єкту сервітуту тощо), який проживає в квартирі. З урахуванням цього постачальник самостійно визначає особу або осіб, які є споживачами за договором постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу і мають відповідати за позовом про стягнення відповідної заборгованості.

Постанова КЦС ВС від 08.12.2021 у справі № 686/18456/18

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/101990494>

Порушення права пов'язане з позбавленням його суб'єкта можливості здійснити (реалізувати) своє право повністю або частково. Для застосування того чи іншого способу захисту, необхідно встановити які ж права (інтереси) позивача порушені, невизнані або оспорені відповідачем і за захистом яких прав (інтересів) позивач звернувся до суду.

Умовою встановлення сервітуту є неможливість задовольнити такі потреби в інший спосіб. Отже, передумовою звернення до суду за встановленням сервітуту повинен бути доказ вчинення дій зацікавленою особою щодо встановлення сервітуту та недосягнення про це згоди із власником ділянки, щодо якої планується встановити сервітут.

Якщо особа до звернення до суду не вчиняла дій щодо встановлення сервітуту за домовленістю сторін (зокрема, не звернулася до іншої сторони з пропозицією про укладення договору про встановлення сервітуту), то у суду немає підстав для задоволення відповідних вимог у зв'язку з відсутністю у позивача права вимагати встановлення сервітуту за рішенням суду.

Аналогічний за змістом висновок викладений у постановах Верховного Суду від 12 червня 2019 року у справі № 487/4106/14-ц, від 19 червня 2019 року у справі № 925/603/18, від 17 жовтня 2019 року у справі № 484/690/16-ц та від 27 листопада 2019 року у справі № 751/8865/15-ц, на які є посилання в касаційній скарзі.

На які випадки відчуження не поширюється переважне право купівлі частки в спільній частковій власності

<https://t.me/glossema/290>

Постанова КЦС ВС від 17.05.2022 в справі № 520/2224/19-ц

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/104583012>

Положення частини четвертої статті 362 ЦК України регулюють відносини виключно з переведення прав та обов'язків покупця за договором купівлі-продажу, укладеним з порушенням переважного права, а у випадку відчуження частки спільної часткової власності шляхом укладення договору міни, дарування, ренти, довічного утримання, спадкового договору або складання заповіту, а також у випадку внесення вкладу до статутного капіталу переважне право інших співвласників на придбання такої частки не існує, тому на встановлені у справі правовідносини положення цієї статті не розповсюджуються.

Формування земельних ділянок їх володільцем, зокрема внаслідок поділу та/або об'єднання, з присвоєнням їм кадастрових номерів, зміною інших характеристик не впливає на можливість захисту права власності чи інших майнових прав у визначений цивільним законодавством спосіб

<https://t.me/glossema/486>

Постанова ВП ВС від 20.07.2022 у справі № 923/196/20

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105852862>

1. Селищна рада продала ТОВ земельну ділянку комунальної власності без проведення земельних торгів. Підставою стало те, що на цій ділянці нібито знаходився об'єкт нерухомого

майна, право власності на який товариство зареєструвало за собою. Придбавши земельну ділянку, покупець поділив її на шість інших із присвоєнням їм кадастрових номерів. Незабаром рада довідалася про незаконність спорудження вказаного об'єкта, бо ні замовник будівництва, ні товариство-відповідач не мали на земельну ділянку відповідного речового права, з огляду на що управління ДАБІ скасувало реєстрацію декларації про початок виконання будівельних робіт.

2. Селищна рада звернулася до суду. Просила визнати недійсним укладений із ТОВ договір купівлі-продажу земельної ділянки та повернути утворені внаслідок поділу останньої земельні ділянки. Суд першої інстанції позовні вимоги задовольнив. Суд апеляційної інстанції під час нового розгляду справи залишив рішення суду першої інстанції без змін. ВП ВС, розглядаючи касаційну скаргу відповідача мала, зокрема, вирішити питання про те, чи є підстави визнати спірний договір недійсним і застосувати реституцію. Виснувала, що цей договір є нікчемним, бо порушує публічний порядок. Тому не потребує додаткового визнання недійсним за рішенням суду. Єдиним ефективним способом захисту прав позивача у спірних правовідносинах є зобов'язання товариства повернути відповідні земельні ділянки.

25. За змістом наведеного припису, якщо на розміщений на земельній ділянці об'єкт особа не має права власності, то підстави для застосування неконкурентних засад продажу цієї ділянки відсутні безвідносно до того, чи є цей об'єкт об'єктом незавершеного будівництва, чи завершеним об'єктом нерухомого майна, зданим в експлуатацію у встановленому законом порядку.

27. ВП ВС вважає, що припис абзацу другого частини другої статті 134 ЗК до спірних правовідносин незастосовний, бо відповідач не набув право власності на об'єкт, який є самочинним будівництвом.

39. Земля є унікальним обмеженим природним та базисним ресурсом, на якому будується добробут суспільства. Отже, розподіл землі є особливо чутливим до принципів справедливості, розумності і добросовісності, які є одними із фундаментальних засад цивільного законодавства (пункт 6 частини першої статті 3 ЦК України).

47. Отже, за встановлених у справі № 923/196/20 обставин державна реєстрація права власності на об'єкт незавершеного будівництва не означає виникнення у недобросовісного відповідача права власності на цей об'єкт і припинення правового режиму відповідного майна як самочинного будівництва. Тому ВП ВС вважає помилковим висновок апеляційного суду про те, що для вирішення справи не має значення самочинність зведення на первинній земельній ділянці об'єкта незавершеного будівництва, та погоджується з висновком суду першої інстанції, а також доводами позивача, наведеними у відзиві на касаційну скаргу, про те, що згідно з приписом частини другої статті 376 ЦК України відповідач не набув право власності на цей самочинно збудований об'єкт. Вказане унеможлиблювало набуття ним первинної земельної ділянки під цим об'єктом у неконкурентний спосіб на підставі абзацу другого частини другої статті 134 ЗК України.

52. Висновки щодо недопустимості суперечливої поведінки та зловживання правами, сформульовані у постановках ОП КЦС ВС від 10 квітня 2019 року у справі № 390/34/17, КГС ВС від 7 грудня 2018 року у справі № 910/7547/17 і КЦС ВС від 7 жовтня 2020 року у справі № 450/2286/16-ц, ВП ВС вважає незастосовними до обставин справи № 923/196/20. Останні є суттєво відмінними від обставин, які встановили суди у наведених вище справах.

56. Оскільки спірний договір купівлі-продажу за відсутності для цього підстави, визначеної в абзаці другому частини другої статті 134 ЗК України, укладений без дотримання конкурентних засад, тобто спрямований на незаконне заволодіння земельною ділянкою комунальної власності, такий договір згідно з частинами першою та другою статті 228 ЦК України є нікчемним (див.

близькі за змістом висновки щодо нікчемності договору через порушення конкурентного порядку її набуття у постанові ВП ВС від 29 вересня 2020 року у справі № 688/2908/16-ц).

69. Отже, ЦК України визначає такі загальні юридичні наслідки недійсності правочину: (1) основний - двостороння реституція - повернення сторін недійсного правочину до попереднього стану, тобто становища, яке існувало до його вчинення (абзац другий частини першої статті 216 ЦК України); (2) додатковий - відшкодування збитків і моральної шкоди винною стороною на користь другої сторони недійсного правочину та третьої особи, якщо їх завдано у зв'язку із вчиненням такого правочину (частина друга статті 216 цього кодексу).

71. Частина перша статті 14 ГПК України передбачає обов'язок господарського суду при здійсненні правосуддя керуватися принципом диспозитивності, суть якого полягає у тому, що суд розглядає справи не інакше як за зверненням особи, поданим відповідно до цього кодексу, в межах заявлених нею вимог і на підставі доказів, поданих учасниками справи або витребуваних судом у передбачених цим кодексом випадках.

72. Позивач просив повернути спірні земельні ділянки до комунальної власності. Суди встановили, що відповідач поділив первинну земельну ділянку після її придбання на шість спірних земельних ділянок з окремими кадастровими номерами. Вимогу про повернення коштів, сплачених за спірним договором купівлі-продажу позивачеві, відповідач не заявив.

73. Формування земельних ділянок їх володільцем, зокрема внаслідок поділу та/або об'єднання, з присвоєнням їм кадастрових номерів, зміною інших характеристик не впливає на можливість захисту права власності чи інших майнових прав у визначений цивільним законодавством спосіб (див. постанови ВП ВС від 29 травня 2019 року у справі № 367/2022/15-ц (пункт 56)).

75. Отже, незважаючи на те, що ТОВ «Табіті» поділило первинну земельну ділянку на шість, що за обставин цієї справи суд оцінює як відсутність наміру завершити розпочате будівництво на всій площі придбаної первинної земельної ділянки, відповідач як покупець за нікчемним спірним договором купівлі-продажу має юридичний обов'язок повернути позивачеві як продавцеві за цим договором, який діє в інтересах територіальної громади, всі спірні земельні ділянки у комунальну власність.

81.2. ВП ВС констатувала недобросовісність відповідача та ОСОБА_1. Остання за відсутності речового права на первинну земельну ділянку, будучи керівником ТОВ «ПР Трейдинг Компані», вказала у декларації про початок виконання будівельних робіт недостовірні відомості про наявність у цього товариства права оренди відповідної ділянки. Надалі, беручи участь у ТОВ «Табіті» та маючи володіти інформацією про незаконність спорудження об'єкта незавершеного будівництва, внесеного до статутного капіталу відповідача, подала позивачеві документи про реєстрацію права власності на зазначений об'єкт як підставу для того, щоби придбати первинну земельну ділянку на неконкурентних умовах, і підписала спірний договір купівлі-продажу. За таких обставин відповідач не має підстав скаржитися на непропорційність повернення спірних земельних ділянок у комунальну власність. У суду ж внаслідок задоволення вимоги про таке повернення немає підстав встановити порушення балансу інтересів, з одного боку, територіальної громади, яку представляє позивач, а з іншого боку, відповідача. Протилежний підхід стимулював би неправомірне та свавільне заволодіння чужим майном. Приписи статей 216 і 228 ЦК України забезпечують справедливий баланс між інтересами позивача та відповідача, який вимогу про повернення сплачених коштів не заявив.

Отримання в оренду земельної ділянки в розмірах, що значно перевищують площу належної відповідачу будівлі, для нового будівництва передбачає дотримання процедури проведення земельних торгів у порядку, визначеному положеннями статей 134,135 ЗК України, і Велика Палата Верховного Суду із цим висновком погоджується.

<https://t.me/glossema/488>

Постанова ВП ВС від 20.07.2022 у справі № 910/5201/19

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105852860>

2. Прокурор вказував, що Товариство з обмеженою відповідальністю «Енерджі-ВМ» (далі - ТОВ «Енерджі-ВМ», третя особа 1), будучи власником нерухомого майна площею 12,9 кв. м, незаконно отримало на підставі рішення Київради № 1136/5200 не на конкурентних засадах в оренду на 25 років земельну ділянку територіальної громади міста Києва, площа якої у 410 разів перевищує площу нерухомості, яка на ній розташована.

4. Відповідно спірне рішення прийняте з порушенням вимог статей 120, 124, 134, 135 ЗК України та статті 377 ЦК України.

56. Так, відповідно до абзацу першого частини другої статті 134 ЗК України не підлягають продажу на конкурентних засадах (земельних торгах) земельні ділянки державної чи комунальної власності або права на них у разі: розташування на земельних ділянках об'єктів нерухомого майна (будівель, споруд), що перебувають у власності фізичних або юридичних осіб.

57. Таке положення законодавства спрямоване на забезпечення принципу цілісності об'єкта нерухомості із земельною ділянкою, на якій цей об'єкт розташований (слідування юридичної долі земельної ділянки долі нерухомості, що на ній розташована), закріплений у положеннях статті 120 ЗК України та статті 377 ЦК України в редакціях, чинних на 3 червня 2015 року (момент укладення договору купівлі-продажу нерухомого майна, розташованого на спірній земельній ділянці).

60. Згідно з принципом єдності юридичної долі земельної ділянки та розташованих на ній будинку, споруди, зміст якого розкривається у наведених нормах, особа, яка законно набула у власність будинок, споруду, має цивільний інтерес в оформленні права на земельну ділянку під такими будинком і спорудою після їх набуття. Отже, відповідно до зазначених правових норм власники споруди мають право на користування земельною ділянкою, на якій вона розташована (пункти 51 та 52 постанови Великої Палати Верховного Суду від 3 квітня 2019 року у справі № 921/158/18).

63. Суди в цій справі встановили, що на земельній ділянці, переданій в оренду ТОВ «Енерджі-ВМ» на підставі спірного рішення, знаходиться нерухоме майно, придбане товариством у ОСОБА_1

на підставі договору купівлі-продажу нерухомого майна від 3 червня 2015 року, -господарська (нежитлова) споруда № 1 загальною площею 12,9 кв. м.

64. Разом із цим доказів надання ОСОБА_1 у встановленому порядку спірної земельної ділянки для зведення такої господарської споруди, як і оформлення за ним права власності або права користування спірною земельною ділянкою площею 0,5297 га, матеріали справи не містять, у договорі купівлі-продажу нерухомого майна також відсутнє посилання на розмір земельної ділянки, на якій розташований об'єкт нерухомості, що відчужувався за цим договором.

65. За відсутності в попереднього власника належним чином оформлених прав користування земельною ділянкою, на якій розміщено нерухоме майно, положення статей 120 ЗК України, 377 ЦК України в частині переходу прав на земельну ділянку до нового власника в тому ж обсязі застосуванню не підлягають.

69. Як правильно вказав суд апеляційної інстанції, отримання в оренду земельної ділянки в розмірах, що значно перевищують площу належної відповідачу будівлі, для нового будівництва передбачає дотримання процедури проведення земельних торгів у порядку, визначеному положеннями статей 134,135 ЗК України, і Велика Палата Верховного Суду із цим висновком погоджується.

70. Відповідно до статті 21 ЦК України суд визнає незаконним та скасовує правовий акт індивідуальної дії, виданий органом державної влади, органом влади Автономної Республіки Крим або органом місцевого самоврядування, якщо він суперечить актам цивільного законодавства і порушує цивільні права або інтереси. Підставами для визнання акта недійсним є невідповідність його вимогам чинного законодавства та/або визначеній законом компетенції органу, який видав цей акт.

Продавець частки у праві спільної часткової власності має право вибору покупця між іншими співвласниками цього майна на власний розсуд, при цьому правило переважного права у цьому випадку не застосовується.

<https://t.me/glossema/515>

Постанова КЦС ВС від 03.08.2022 у справі № 712/2579/21

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105726117>

Якщо бажання придбати частку у праві спільної часткової власності виявили кілька співвласників, продавець має право вибору покупця.

У разі продажу частки у праві спільної часткової власності з порушенням переважного права купівлі співвласник може пред'явити до суду позов про переведення на нього прав та обов'язків покупця. Одночасно позивач зобов'язаний внести на депозитний рахунок суду грошову суму, яку за договором повинен сплатити покупець.

Аналіз наведених норм права дає можливість дійти висновку, що продавець частки у праві спільної часткової власності має право вибору покупця між іншими співвласниками цього майна на власний розсуд, при цьому правило переважного права у цьому випадку не застосовується.

Негаторний позов може вчинятися тоді, коли майно не вибуває з володіння власника, тобто при порушенні насамперед такої правомочностей власника, як користування та розпорядження своїм майном.

<https://t.me/glossema/591>

[Постанова КЦС ВС від 21.09.2022 у справі № 545/1994/16-ц](#)

Негаторний позов - це вимога власника про усунення перешкод. Тобто негаторний позов подається з метою усунення перешкод у здійсненні власником права користування та розпорядження своїм майном, тобто припинення неправомірних дій, не пов'язаних з порушенням володіння.

Негаторний позов може вчинятися тоді, коли майно не вибуває з володіння власника, тобто при порушенні насамперед такої правомочностей власника, як користування та розпорядження своїм майном. Належним відповідачем у негаторному позові є особа, яка неправомірно перешкоджає власнику користуватися та розпоряджатися своїм майном. Тому для задоволення вимог власника необхідно встановити факт об'єктивно існуючих неправомірних перешкод у здійсненні власником своїх правомочностей.

У справі, що переглядається:

суди встановили, що згідно з актом обстеження земельної ділянки від 16 лютого 2016 року, затвердженим головою Микільської сільської ради, комісія в складі заступника голови виконкому Майбороди М. Н., депутата Микільської сільської ради Кундія І. І. та землевпорядника сільської ради Носика М. Ф., в присутності землевласника ОСОБА_1, провели обстеження належної ОСОБА_1 земельної ділянки за адресою: АДРЕСА_1 (державний акт ІУ-ПЛ № 037648 від 12 лютого 1998 року) та встановили, що без згоди землевласника та без дозволу сільської ради опори двох ліній електропередач були встановлені «КВП» с. Терешки на земельній ділянці землевласника з порушенням правил енергобезпеки і без документації;

суди встановили, що розміщення відповідачем двох опор ліній електропередач ПЛ-10 кВ на належній позивачу земельній ділянці без його згоди, здійснено з порушенням правил енергобезпеки та санітарних норм, що у свою чергу створює перешкоди власнику у вільному володінні та користуванні земельною ділянкою, а також може становити загрозу життю та здоров'ю людини. Відповідачем не були надані докази, які підтверджували б правомірність розміщення опор двох ліній електропередач на земельній ділянці позивача. Позивач довів, що він є власником земельної ділянки, на якій розміщено опори ліній електропередач, що створює йому перешкоди в користуванні, а відповідач не спростував існування зазначених перешкод. За таких обставин, суди зробили обґрунтований висновок про задоволення позову про усунення перешкод;

задовольняючи вимоги про поновлення строку на звернення до суду, суди не врахували, що така вимога не є по своїй суті позовною вимогою та те, що позовна давність до негативного позову не застосовується. Тому касаційну скаргу слід задовольнити частково, судові рішення в частині поновлення ОСОБА_1 пропущеного строку для звернення з позовом до суду скасувати; в іншій частині судові рішення змінити, виклавши їх мотивувальні частини в редакції цієї постанови.

Якщо нерухоме майно придбаває добросовісна особа, тобто така, яка не знала та не могла знати про існування обтяжень речових прав на це майно або про наявність на нього речових прав третіх осіб, вона може покладатися на відомості Державного реєстру речових прав на нерухоме майно

<https://t.me/glossema/627>

[Постанова ВП ВС від 06.07.2022 у справі № 914/2618/16](#)

38. Рішення суду про витребування нерухомого майна із чужого володіння є підставою для внесення запису про державну реєстрацію за позивачем (у спірних правовідносинах - за боржником) права власності на нерухоме майно, зареєстроване у цьому реєстрі за відповідачем (у спірних правовідносинах - за переможцем аукціону) до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно (див., зокрема постанови Великої Палати Верховного Суду від 7 листопада 2018 року у справі № 488/5027/14-ц (пункти 98, 123), від 14 листопада 2018 року у справі № 183/1617/16 (пункти 115, 116), від 19 травня 2020 року у справі № 916/1608/18 (пункт 80), від 30 червня 2020 року у справі № 19/028-10/13(пункт 10.29), від 22 червня 2021 року у справі № 200/606/18 (пункти 63, 74), від 23 листопада 2021 року у справі № 359/3373/16-ц (пункт 146)) незалежно від того, чи таке витребування відбувається у порядку ввідикації (статті 387-388 ЦК України), чи у порядку, визначеному для повернення майна від особи, яка набула його за рахунок іншої особи без

достатньої правової підстави (статті 1212-1215 ЦК України), чи у порядку примусового виконання обов'язку в натурі (пункт 5 частини другої статті 16 ЦК України).

39. Таким чином, позовні вимоги про визнання недійсними результатів аукціону та договору купівлі-продажу у спірних правовідносинах не є ефективними способами захисту інтересу та права позивача.

41. ВП ВС висувала про ефективність у спірних правовідносинах саме вимоги про витребування заставного майна на користь боржника. За змістом ця вимога не тотожна вимозі про зобов'язання переможця аукціону повернути заставне майно боржникові. У разі задоволення позовної вимоги про витребування майна з чужого незаконного володіння суд витребує таке майно на користь позивача (у даному випадку - боржника), а не зобов'язує відповідача (у цій справі - переможця аукціону) повернути відповідне майно власникові. Тому вимога зобов'язати переможця аукціону (покупця) повернути заставне майно боржникові теж не є ефективним способом захисту у спірних правовідносинах.

42. Видача нотаріусом свідоцтва про придбання майна з прилюдних торгів (аукціонів) є передбаченою пунктом 5 частини першої статті 34 Закону України «Про нотаріат» окремою нотаріальною дією, спрямованою на посвідчення відповідного права переможця аукціону, тобто є юридичним оформленням факту, що відбувся на підставі правочину. За змістом глави 12 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 року № 296/5 у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин, на відміну від дій із нотаріального посвідчення правочинів, нотаріус, який вчиняє нотаріальну дію з видачі свідоцтва про придбання майна з прилюдних торгів, не встановлює дійсні наміри сторін до вчинення правочину, відсутність заперечень щодо кожної з умов правочину, а перевіряє тільки факт набуття права власності на нерухоме майно конкретним набувачем і підтвердження цього права внаслідок проведення прилюдних торгів (див. близькі за змістом висновки Великої Палати Верховного Суду у постанові від 2 листопада 2021 року у справі № 925/1351/19 (пункти 6.21, 6.22)).

43. Визнання недійсним свідоцтва як документа, який видав нотаріус для підтвердження права власності переможця аукціону (покупця), не захистить ні інтерес кредитора у поповненні (недопущенні зменшення) ліквідаційної маси боржника, ні такий же інтерес самого боржника. Цей документ не породжує жодного права. Тому позовна вимога про визнання його недійсним не є належним способом захисту.

44. З огляду на вказане Велика Палата Верховного Суду погоджується з висновками апеляційного суду про відмову у задоволенні вимог про визнання недійсними результатів аукціону, договору купівлі-продажу та свідоцтва і про зобов'язання переможця аукціону передати (повернути) боржникові заставне майно, але з інших мотивів, ніж ті, які навів цей суд.

49. Однією з підстав державної реєстрації права власності на нерухоме майно є рішення суду, яке набрало законної сили, щодо права власності на це майно (пункт 9 частини першої статті 27 вказаного Закону у редакції, чинній на час вчинення запису).

50. Цей припис слід розуміти так, що рішення суду про витребування з володіння відповідача нерухомого майна (незалежно від того, у порядку яких статей ЦК України відбувається таке витребування, зокрема статті 1212) саме по собі є підставою для внесення до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно запису про державну реєстрацію за позивачем права власності на нерухоме майно, зареєстроване у цьому реєстрі за відповідачем. Інакше кажучи, для внесення на підставі такого рішення суду до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно

запису про державну реєстрацію права власності на нерухоме майно, зареєстроване у цьому реєстрі за відповідачем, не потрібно за окремою позовною вимогою скасовувати запис про таку реєстрацію за відповідачем (близькі за змістом висновки викладені у постановах Великої Палати Верховного Суду від 7 листопада 2018 року у справі № 488/5027/14-ц (пункти 98, 99) і від 30 червня 2020 року у справі № 19/028-10/13 (пункт 10.29)). Вимога про скасування запису про проведену державну реєстрацію права власності є неналежним способом захисту права або інтересу (постанова Великої Палати Верховного Суду від 23 листопада 2021 року у справі № 359/3373/16-ц (пункт 153)).

54. Отже, якщо нерухоме майно придбаває добросовісна особа, тобто така, яка не знала та не могла знати про існування обтяжень речових прав на це майно або про наявність на нього речових прав третіх осіб, вона може покладатися на відомості Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. За відсутності у цьому реєстрі відомостей про права інших осіб на нерухоме майно або їх обтяжень і відсутності даних про те, що набувач майна знав або міг знати про існування таких прав чи обтяжень, цей набувач, добросовісно покладаючись на відомості зазначеного реєстру, набуває відповідне право на нерухоме майно, вільне від незареєстрованих прав інших осіб та обтяжень (див. близькі за змістом висновки у постановах Великої Палати Верховного Суду від 23 жовтня 2019 року у справі № 922/3537/17 (пункт 38), від 15 червня 2021 року у справі № 922/2416/17 (пункти 7.15, 7.16), від 2 листопада 2021 року у справі № 925/1351/19(пункт 6.46)).

55. Не може вважатися добросовісною особа, яка набула майно на прилюдних торгах, якщо вона знала чи могла знати про порушення порядку реалізації майна або знала чи могла знати про набуття нею майна всупереч закону (див. близькі за змістом висновки у постанові Великої Палати Верховного Суду від 22 червня 2021 року у справі № 200/606/18 (пункт 61)).

70. За змістом цих приписів арбітражний керуючий має спеціальний статус, за яким прирівнюється до службової особи підприємства-боржника, та не набуває статусу відповідача у разі оскарження його дій (бездіяльності) як ліквідатора. Арбітражний керуючий може бути відповідачем за похідним позовом власника (учасника, акціонера) боржника про відшкодування збитків, завданих боржникові арбітражним керуючим (пункт 12 статті 20, стаття 54 ГПК України). Проте позивач звернувся до суду з іншими вимогами. За жодною із них арбітражний керуючий не є належним відповідачем. Тому апеляційний суд мав відмовити у задоволенні вимог до цього відповідача саме з наведених мотивів.

Нерозумним було б тлумачення, яке б допускало можливість для одного із співвласників в спільній сумісній власності вимагати зняття арешту із неподільної речі в цілому чи навіть допускати конструкцію зняття арешту із «частки в спільній сумісній власності»

<https://t.me/glossema/677>

[Постанова ОП КЦС ВС від 07.11.2022 в справі № 725/7187/19](#)

Застосування способу захисту права чи інтересу не має відбуватися шляхом порушення прав та/або інтересів інших суб'єктів приватних відносин.

Для приватного права априорі є притаманною така засада як розумність. Розумність характерна та властива як для оцінки/врахування поведінки учасників цивільного обороту, тлумачення матеріальних приватно-правових норм, що здійснюється при вирішенні спорів, так і тлумачення процесуальних норм (див: постанову Великої Палати Верховного Суду від 08 лютого 2022 року в справі № 209/3085/20 (провадження № 14-182цс21), постанову Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 18 квітня 2022 року в справі № 520/1185/16 (провадження № 61-28728сво18), постанову Верховного Суду від 16 червня 2021 року в справі № 554/4741/19 (провадження № 61-7013св20)).

Неподільною є річ, яку не можна поділити без втрати її цільового призначення (частина друга статті 183 ЦК).

Тобто, якщо втрачається цільове призначення речі, то вона є не подільною. Прикладом неподільних речей є транспортні засоби, побутова техніка тощо.

Особа, яка вважає, що майно, на яке накладено арешт, належить їй, а не боржникові, може звернутися до суду з позовом про визнання права власності на це майно і про зняття з нього арешту (частина перша статті 59 Закону України «Про виконавче провадження»).

Тлумачення вказаних норм з урахуванням принципу розумності свідчить, що частина першої статті 59 Закону України «Про виконавче провадження» розрахована на ті випадки, за яких вимогу про визнання права власності та про зняття з нього арешту заявляє особа, яка є одноосібним власником або співвласником подільної речі.

При цьому очевидно, що нерозумним було б тлумачення, яке б допускало можливість для одного із співвласників в спільній сумісній власності вимагати зняття арешту із неподільної речі в цілому чи навіть допускати конструкцію зняття арешту із «частки в спільній сумісній власності». Права та інтереси іншого співвласника в спільній сумісній власності на неподільну річ мають захищатися шляхом виплати компенсації.

У зв'язку з викладеним ОП КЦС вважає, що наявні підстави для відступлення від висновку, викладеного у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 18 жовтня 2021 року у справі № 607/2394/20, постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 16 жовтня 2019 року у справі № 520/5753/16-ц.

Якщо вчинене особою порушення було можливе лише як вчинене певною особою через її статус у договірному чи іншому зобов'язальному правовідношенні з власником, то негативний позов не може бути заявлено

<https://t.me/glossema/682>

[Постанова ВП ВС від 02.11.2022 у справі № 922/3166/20](#)

74. Слід звернути увагу, що використання відповідачем земельної ділянки всупереч її цільовому призначенню - це протиправні дії, які тривають у часі, існують на момент звернення позивача до суду та ухвалення рішень судами першої та апеляційної інстанцій.

75. Отже, протягом строку дії договору оренди землі орендодавець не може бути обмежений у праві звернутися до суду з позовом, покликаним усунути нецільове використання земельної ділянки, зокрема і шляхом розірвання договору оренди землі. Такий позов може бути пред'явлений протягом всього строку дії договору (та існування обумовленого таким договором обов'язку виконувати зобов'язання щодо цільового використання земельної ділянки).

89. ВП ВС зауважує, що негативний позов розглядається у вітчизняній цивілістиці як класичний речовий спосіб захисту права власності (речовий позов, *actio in rem*). З цих причин він може бути пред'явлений лише для захисту абсолютного суб'єктивного цивільного права в абсолютному речовому правовідношенні, коли власник-позивач та правопорушник-відповідач не перебувають між собою у договірних чи в інших зобов'язальних правовідносинах, або ж такі правовідносини між ними не стосуються вчиненого порушення права власності.

90. Речове право захищається за допомогою негативного позову, якщо вчинене особою порушення такого права в принципі було можливим для будь-якої особи з кола зобов'язаних за відповідним абсолютним цивільним правовідношенням (тобто фактично - з необмеженого кола осіб) і не створює саме по собі зобов'язального правовідношення.

92. Натомість, якщо вчинене особою порушення було можливе лише як вчинене певною особою через її статус у договірному чи іншому зобов'язальному правовідношенні з власником, то негативний позов не може бути заявлено, а право власника має захищатися за допомогою зобов'язально-правових способів.

93. Отже, обґрунтованими є твердження про те, що позов про розірвання договору оренди земельної ділянки належить до зобов'язально-правових способів захисту, оскільки між сторонами існують договірні правовідносини.

94. Метою позову є захист інтересів власника як учасника зобов'язальних відносин, та розрахований він на випадки порушення цих прав особою, яка знаходиться із власником чи іншим носієм цивільного права в договірних чи інших зобов'язальних правовідносинах. Тобто позов про

§ 4. Виключні права

розірвання договору не є негативним позовом, як про це зазначено у постановках КЦС від 12.06.2019 у справі № 527/600/17 та від 25.03.2020 у справі № 527/605/17. ВП ВС відступає від висновків ВС про те, що позовна вимога про розірвання договору оренди землі є негативним позовом.

§ 4. Виключні права

Про право на продовження чинності виключних прав на торговельну марку

<https://t.me/glossema/68>

Постанова КЦС ВС від 26.01.2022 в справі № 750/13341/19

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/103282428>

Очевидно, що особа яка заявляє вимогу про заборону використання певного позначення, сама має діяти добросовісно, не допускати зловживання правом, зокрема шляхом заборони суб'єкту використовувати його комерційне найменування, право на яке виникло раніше.

Обсяг правової охорони торговельної марки включає в себе предметну, територіальну та часову сферу чинності прав на торговельну марку. Обсяг правової охорони торговельної марки визначається, за загальним правилом, на підставі свідоцтва.

Предметна сфера чинності виключних прав визначається переліком товарів і послуг, згрупованих за Міжнародною класифікацією товарів і послуг для реєстрації знаків щодо яких зареєстрована торговельна марка.

Територіальна сфера чинності виключних прав проявляється в тому, що торговельна марка підлягає правовій охороні тільки в межах кордонів держави, де було зареєстровано торговельну марку. Тобто набуття правової охорони торговельною маркою на території однієї держави, не отримує автоматичного визнання на території іншої. Як наслідок, необхідно зареєструвати торговельну марку в кожній країні окремо, або здійснити міжнародну реєстрацію, але тільки на основі національної реєстрації (або ж на підставі заявки про реєстрацію торговельної марки).

Часова сфера чинності виключних прав охоплює собою строк існування виключних прав на торговельну марку, який визначається державою (стаття 496 ЦК України) або ж міжнародними договорами (наприклад, стаття 6 Мадридської угоди про міжнародну реєстрацію знаків від 14.04.1891 р). Винятком із часової сфери є чинність виключних прав на добре відому торговельну марку.

§ 5. Зобов'язальне право. Договірне право

Специфіка торговельної марки як об'єкта виключних прав впливає на можливість необмеженого їх продовження чинності. На відміну від інших об'єктів права інтелектуальної власності наприклад, таких як твір, компонування інтегральної мікросхеми, суспільство фактично не має інтересу в безперешкодному використанні певного позначення. Відсутність такого інтересу детермінує особливості у встановленні строку та правових наслідків його спливу.

Проте якби строк чинності виключних прав на торговельну марку подовжувався автоматично, то виникала б проблема з не використовуваними торговельними марками, які залишаються в реєстрах, створюючи перешкоду іншим особам (виробникам товарів, особам які надають певні послуги або виконують роботи) ідентифікувати свій товар (послугу, роботу) в певній сфері. Запобіганням цьому служить право на продовження чинності виключних прав на торговельну марку, яке може бути реалізованим тільки за допомогою активних дій.

§ 5. Зобов'язальне право. Договірне право

Про кваліфікацію договору банківського вкладу (депозиту)

<https://t.me/glossema/65>

Постанова ВП ВС від 25.01.2022 в справі № 761/16124/15-ц

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/103133074>

49 Велика Палата Верховного Суду зауважує, що не всі договори, які опосередковують зобов'язальні відносини з фінансовими ресурсами, вписуються у класичну модель послуг. Зокрема, договір банківського вкладу послугою у вказаному розумінні не є, адже вкладник як замовник такої «послуги» нічого не оплачує банку - навпаки, оплатність цього договору є зворотною: саме вкладник отримує відсотки за депозитом. Крім того, результат депозитної операції як фінансової послуги в інтересах вкладника не можна визнати невіддільним від діяльності банку та необігоздатним, адже грошові кошти, виплачені як відсотки за депозитом, очевидно є найбільш ліквідним та цілком обігоздатним майном.

50 Отже, у системі договірних зобов'язань, що запроваджена ЦК України, договір банківського вкладу (депозиту) є договором *sui generis* (свого роду), який не може бути кваліфікований як різновид договору про надання послуг.

61 У загальноприйнятому розумінні поняття «вартість послуги» - це грошові кошти у визначеному сторонами відповідного договору розмірі, які споживач сплачує виконавцю за надану останнім послугу.

§ 5. Зобов'язальне право. Договірне право

62 При цьому такі кошти після виконання договору залишаються у виконавця і не повертаються споживачеві. Тому внесені споживачами на відповідні рахунки в банку грошові кошти як за договором банківського вкладу, так і за договором банківського рахунка за жодних обставин не можна вважати вартістю відповідних банківських послуг, оскільки такі кошти завжди підлягають поверненню споживачам, тобто не є платою виконавцю за надані ним послуги. Виходячи з наведеного розмір внесених споживачами в банк грошових коштів за договорами банківського вкладу та банківського рахунка не може бути базою для обчислення пені на підставі частини п'ятої статті 10 Закону про захист прав споживачів.

67 Разом із тим Велика Палата Верховного Суду зауважує, що дійсний зміст приписів частини п'ятої статті 10 Закону про захист прав споживачів слід трактувати так, що пеня має бути виплачена виконавцем та має рахуватися від суми, що складає грошовий вимір відплатності відповідного договору. У такому разі згідно із частиною п'ятою статті 10 Закону про захист прав споживачів базою нарахування пені слід вважати розмір процентів на суму вкладу або дохід в іншій формі, що є платою фінансової установи за використання коштів споживача (статті 1058, 1061 ЦК України). Сама сума вкладу не може бути врахована в базі нарахування пені відповідно до приписів частини п'ятої статті 10 Закону про захист прав споживачів.

73 Рішення про присудження є рішенням, яким підтверджуються права, обов'язки та законні інтереси сторін і одну сторону зобов'язується виконати на користь другої певні дії або утриматися від їх виконання.

74 Рішення про стягнення грошового боргу (у тому числі й присудження відсотків за договором банківського вкладу) є типовим рішенням про присудження й лише надає праву вимоги кредитора ознак безпосередньої примусовості у реалізації, нічого не змінюючи у змісті самого спірного правовідношення.

77 Так, Велика Палата Верховного Суду висновує, що набрання законної сили рішенням про присудження не змінює і не припиняє того зобов'язання, до примусового виконання обов'язку з якого присуджений боржник. Тому немає жодних підстав вважати, що у разі присудження відсотків за договором банківського вкладу за рішенням суду таке зобов'язання виникає не з договору, а з рішення суду про задоволення вимог вкладника.

Трохи про ст. 625 ЦК (початок)

<https://t.me/glossema/47>

Постанова ОП КЦС ВС від 06.03.2019 в справі № 757/44680/15-ц

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/80783101>

§ 5. Зобов'язальне право. Договірне право

Натуральним є зобов'язання вимога в якому, не може бути захищена в судовому (примусовому) порядку, але добровільне виконання якої не є безпідставно набути майном.

Конструкція статті 625 ЦК України щодо нарахування 3 % річних та інфляційних втрат розрахована на її застосування до такого грошового зобов'язання, вимога в якому може бути захищена в судовому (примусовому) порядку.

Кредитор в натуральному зобов'язанні не має права на нарахування 3 % річних та інфляційних втрат, оскільки вимога в такому зобов'язанні не може бути захищена в судовому (примусовому) порядку.

Постанова КЦС ВС від 08.05.2018 у справі № 607/10080/16-ц

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/73902508>

Пеня та 3% річних є різними правовими конструкціями.

Пеня та 3% річних є досить схожими за способом обчислення та виражаються в певному відсотковому співвідношенні, проте 3% річних не є видом забезпечення виконання зобов'язання.

Відповідно не виключається одночасне стягнення пені, передбаченої частиною п'ятої статті 10 Закону України «Про захист прав споживачів», та 3% річних, встановлених у частині другій статті 625 ЦК України.

Постанова КЦС ВС від 03.11.2021 в справі № 705/3275/18

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/100956854>

Тлумачення частини четвертої статті 613 ЦК України свідчить, що боржник за грошовим зобов'язанням у період прострочення кредитора звільняється від обов'язку сплати як процентів, передбачених договором, так і процентів, передбачених статтею 625 ЦК України.

Слід підкреслити, що прострочення кредитора, звільняючи боржника від сплати процентів за весь період прострочення, не звільняє його від сплати суми основного боргу.

Постанова ОП КЦС ВС від 11.11.2019 по справі № 757/14073/16-ц

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/85868880>

Тлумачення статті 625 ЦК України дає підстави для висновку про те, що вона не застосовується до трудових правовідносин, які регулюються спеціальними нормами права.

Постанова КЦС ВС від 11.08.2021 у справі № 344/2483/18

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/99037677>

Правочин, недійсність якого не встановлена законом (оспорюваний правочин), породжує правові наслідки (набуття, зміну або припинення прав та обов'язків), на які він був направлений до моменту визнання його недійсним на підставі рішення суду.

Оспорювання правочину відбувається тільки за ініціативою його сторони або іншої заінтересованої особи шляхом пред'явлення вимог про визнання правочину недійсним (позов про оспорювання правочину, rescisорний позов).

Звертаючись до суду з позовом, ОСОБА_1 зазначав, що з ТОВ «Альянс-ІФ» підлягають стягненню на його користь проценти за користування чужими грошовими коштами, а також інфляційні втрати та три проценти річних від простроченої суми за період з моменту його вчинення (23 лютого 2015 року) до моменту його повернення, оскільки договір вважається недійсним з моменту його вчинення, а не з моменту ухвалення судом рішення про визнання його недійсним.

При відмові в задоволенні позовних вимог стягнення інфляційних втрат та 3 % річних за прострочення виконання грошового зобов'язання за період до 29 березня 2017 року апеляційний суд вважав, що обов'язок відповідача з повернення позивачу грошових коштів виник з часу набрання судовим рішенням про визнання недійсним договору купівлі-продажу/поставки автомобіля законної сили.

З урахуванням того, що договір купівлі-продажу/поставки автомобіля № 915930 від 23 травня 2015 року був правомірним до моменту визнання його судом недійсним, у ТОВ «Альянс-ІФ» виник обов'язок з повернення коштів ОСОБА_1 з моменту набрання законної сили рішенням суду про визнання правочину недійсним.

Трохи про ст. 625 ЦК (продовження)

<https://t.me/glossema/48>

Постанова КЦС ВС від 03.04.2019 у справі № 757/3725/15-ц

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/81171053>

По своїй суті зобов'язання про відшкодування майнової шкоди є досить специфічним зобов'язанням, оскільки не на всіх етапах свого існування характеризується визначеністю змісту, а саме щодо способу та розміру відшкодування.

Джерелом визначеності змісту обов'язку особи, що завдала шкоди, може бути: (1) договір особи, що завдала шкоди, з потерпілим, в якому сторони домовилися зокрема, про розмір, спосіб, строки відшкодування шкоди; (2) у випадку, якщо не досягли домовленості, то рішення суду в якому визначається спосіб та розмір відшкодування шкоди.

Тільки після конкретизації змісту зобов'язання про відшкодування шкоди за допомогою рішення суду або договору про відшкодування шкоди, те чи інше зобов'язання може бути кваліфіковане як грошове, і відповідно може відбутися прострочення боржника (особи, що завдала шкоди) щодо його виконання.

У справі, що переглядається, між ОСОБА_5 та ОСОБА_3 договір про відшкодування шкоди не укладався. Рішення суду про стягнення з ОСОБА_5 на користь ОСОБА_3 майнової шкоди, яке не виконувалося ОСОБА_5, не ухвалювалося.

За таких обставин, оскільки конкретизації змісту зобов'язання про відшкодування шкоди за допомогою рішення суду або договору про відшкодування шкоди не відбулося, прострочення боржника (особи, що завдала шкоди) не настало, тому підстави для стягнення з ОСОБА_5 на користь ОСОБА_3 трьох відсотків річних та інфляційних втрат відсутні.

Постанова КЦС ВС від 01.04.2020 у справі № 369/10424/17

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/88641365>

Тлумачення частини другої статті 1282 ЦК України свідчить, що стягнення інфляційних втрат та трьох відсотків річних від суми боргу пов'язуються з нездійсненням спадкоємцем (спадкоємцями) одноразового платежу, а не з фактом ухилення спадкоємця від виконання зобов'язання спадкодавця.

Постанова КЦС ВС від 12.01.2022 у справі № 336/4262/19

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/102562368>

У цивільному законодавстві закріплено об'єктивні межі застосування позовної давності. Об'єктивні межі застосування позовної давності встановлюються: прямо (стаття 268 ЦК України); опосередковано (із врахуванням сутності заявленої вимоги).

Відповідно до пункту 3 частини першої статті 268 ЦК України позовна давність не поширюється, зокрема, на вимогу про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю. Суди встановили, що вироком Ленінського районного суду м. Запоріжжя від 23 грудня 2009 року ОСОБА_2 визнано винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого частиною другою статті 286 КК України, задоволено частково цивільний позов потерпілої ОСОБА_1 та стягнуто з ОСОБА_2 на її користь моральну шкоду у розмірі 188 714,00 грн.

За змістом вироку суду відшкодування шкоди присуджено на користь ОСОБА_1 у зв'язку з ушкодженням здоров'я (каліцтвом) внаслідок вчинення злочину.

Оскільки нарахування інфляційних втрат на суму боргу та трьох процентів річних на підставі частини другої статті 625 ЦК України входять до складу грошового зобов'язання, вимоги про стягнення якого нараховані та заявлені у зв'язку з невиконанням грошового зобов'язання з компенсації моральної шкоди, завданої ушкодженням здоров'я (каліцтвом), висновок апеляційного суду про поширення на зазначені вимоги позовної давності є помилковим.

Про зменшення плати за користування майном

<https://t.me/glossema/51>

Постанова КЦС ВС від 23.12.2021 у справі № 463/8131/20

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/102149312>

§ 5. Зобов'язальне право. Договірне право

Наймач має право вимагати зменшення плати, якщо через обставини, за які він не відповідає, можливість користування майном істотно зменшилася (частина четверта статті 762 ЦК України, в редакції, чинній на момент виникнення спірних відносин).

Наймач звільняється від плати за весь час, протягом якого майно не могло бути використане ним через обставини, за які він не відповідає (частина шоста статті 762 ЦК України, в редакції, чинній на момент виникнення спірних відносин).

Тлумачення вказаних норм свідчить, що із наявністю обставин, за які не відповідає наймач, пов'язується для нього два правових наслідки.

По-перше, це право вимагати зменшення плати, якщо через обставини, за які він не відповідає, можливість користування майном істотно зменшилася. За такої ситуації можливість користування майном існує, проте воно не може бути використано в повному обсязі. Внаслідок цього допускається право вимагати зменшення плати за користування.

По-друге, це звільнення наймача від плати за весь час, протягом якого майно не могло бути використане ним. Ця підстава поширюється тільки на ті випадки, за яких зовсім неможливо користуватися предметом найму. Саме тому закріплюється звільнення від виконання обов'язку за весь час (частина четверта статті 14 ЦК України).

При цьому до обставин, за які не відповідає наймач, не відноситься здійснення наймачем приватизації предмета найму.

Наслідки смерті одного з співвідчужувачів за договором довічного утримання

<https://t.me/glossema/71>

Постанова КЦС ВС від 09.02.2022 у справі № 199/8422/17

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/103282487>

Загальні засади (принципи) є по своїй суті нормами прямої дії та повинні враховуватися, зокрема, при тлумаченні норм, що містяться в актах цивільного законодавства.

Солідарні (від лат. solidus - цілий, увесь) зобов'язання виникають у випадках, встановлених договором або законом, зокрема, у разі неподільності предмета зобов'язання (стаття 541 ЦК України).

Законодавець передбачає смерть відчужувача як підставу для припинення договору в тому разі, якщо відчужувач один і на його стороні відсутня множинність осіб. Натомість, у разі смерті одного із співвідчужувачів при їх множинності, з урахуванням принципу розумності, договір

довічного утримання (догляду) не припиняється, а відповідно зменшується лише обсяг зобов'язання набувача (співнабувачів).

Трохи про іпотеку

<https://t.me/glossema/74>

1)Постанова КЦС ВС від 16.05.2018 у справі № 449/1154/14

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/74536892>

Добросовісність (пункт 6 статті 3 ЦК) - це певний стандарт поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення.

Суди встановили, що на момент укладення договору іпотеки ОСОБА_9 був власником житлового будинку переданого в іпотеку, була згода його дружини на укладення цього договору, інших зареєстрованих співвласників на той час не існувало.

Право власності на 1/2 будинку за його батьком не було зареєстроване. І лише рішенням Перемишлянського районного суду 27 квітня 2015 року було визнано право власності на частки в цьому будинку як за спадкоємцями ОСОБА_9 (який помер у 2006 році) так і спадкоємцями ОСОБА_12 - батька іпотекодавця ОСОБА_9 (який помер в 2008 році).

Банк, як добросовісний іпотекодержатель, який поклався на дані реєстру прав на нерухомість, про те, що ОСОБА_9 був одноособовим власником житлового будинку, і тому уклав договір іпотеки. В такій ситуації відмова у задоволенні позову про звернення стягнення на предмет іпотеки суперечить захисту інтересів добросовісного іпотекодержателя.

2)Постанова КЦС ВС від 12.12.2018 у справі № 758/3453/16-ц

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/78750621>

§ 5. Зобов'язальне право. Договірне право

Іпотекодержателем може бути тільки особа, яка є кредитором за основним зобов'язанням. Це пов'язано з тим, що для іпотеки є характерною така властивість як слідування, оскільки іпотека слідує за основним зобов'язанням з метою його забезпечення.

Для відступлення прав за іпотечним договором необхідним є вчинення правочину в письмовій формі з нотаріальним посвідченням.

Законом України «Про іпотеку» не передбачено існування конструкції «абстрактної» іпотеки, при якій іпотека існує поза зв'язком із забезпеченням основного зобов'язання. Тобто, законодавством не допускається такої конструкції, коли суб'єктом права вимоги за основним договором буде один суб'єкт, який набув право вимоги внаслідок відступлення, а іпотекодержателем – інший суб'єкт, адже призначенням іпотеки є забезпечення основного зобов'язання.

3) Ухвала КЦС ВС від 24.11.2021 у справі № 754/8750/19

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/101519371>

колегія суддів Третньої судової палати Касаційного цивільного суду визнає за необхідне передати справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду з метою відступити від висновку щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухвалених постанові Верховного Суду у складі колегії судів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 12 грудня 2018 року у справі № 758/3453/16-ц (провадження № 61-18037св18) та постановою Верховного Суду у складі колегії судів Касаційного господарського суду від 01 жовтня 2019 року у справі № 5016/1284/2012, від 21 вересня 2021 року у справі № 910/3647/20, від 06 жовтня 2021 року у справі № 922/3371/19.

4) Постанова КЦС ВС від 02.07.2018 у справі № 206/3076/17

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/75042756>

Право застави може стосуватися тільки чужого майна. Якщо заставодержатель (іпотекодержатель) набуває право власності на заставлене (іпотечне) майно, то логічним правовим наслідком цього має бути припинення права застави (іпотеки). До випадків, за яких набуття права власності на предмет застави (іпотеки) відбувається з дотриманням процедури, встановленої для права застави, можливо, зокрема, віднести передачу: у власність заставодержателя предмета застави, якщо публічні торги оголошено такими, що не відбулися

(частина третя статті 591 ЦК України); іпотекодержателю права власності на предмет іпотеки (стаття 37 Закону України «Про іпотеку»).

Підстави припинення права застави визначені статтею 593 ЦК України, а щодо іпотеки, як її окремого виду, також і статтею 17 Закону України «Про іпотеку», серед яких не передбачено такої підстави як зміна зобов'язання, що призводило б до збільшення обсягу відповідальності іпотекодавця.

5) Постанова КЦС ВС від 18.08.2021 у справі № 201/15310/16

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/99250652>

Слід розмежовувати вимогу про стягнення боргу за основним зобов'язанням (actio in personam) та вимогу про звернення стягнення на предмет іпотеки (actio in rem). Вимога про звернення стягнення на предмет іпотеки «піддається» впливу позовної давності. На неї поширюється загальна позовна давність тривалістю у три роки. На вимогу про звернення стягнення на предмет іпотеки поширюються всі правила щодо позовної давності (початок перебігу, зупинення, переривання, наслідки спливу тощо).

Тлумачення статті 264 ЦК України дає підстави для висновку, що вона пов'язує переривання позовної давності з будь-якими активними діями іпотекодавця, внаслідок яких він визнає існування саме іпотеки. Тому переривання перебігу позовної давності за основним зобов'язанням не перериває перебігу позовної давності за іншим обов'язком, у тому числі забезпечувальним.

Отже, вчиненням позичальником дій, що свідчать про визнання ним свого боргу за основним зобов'язанням, не переривається позовна давність за вимогою про звернення стягнення на предмет іпотеки, оскільки вимога про стягнення боргу за основним зобов'язанням і вимога про звернення стягнення на предмет іпотеки є різними вимогами (основною та додатковою), застосування до додаткових вимог наслідків переривання перебігу позовної давності за основною вимогою законом не передбачено.

6) Ухвала КЦС ВС від 27.10.2021 у справі № 755/13805/16-ц

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/101519401>

Стаття 264 ЦК України не розкриває поняття «перебігу позовної давності», визначає випадки (обставини, що спричиняють переривання позовної давності, та наслідки переривання позовної давності: 1) вчинення особою дії, що свідчить про визнання свого боргу або іншого обов'язку; 2)

пред`явлення особою позову до одного із кількох боржників, а також якщо предметом позову є лише частина вимоги, право на яку має позивач.

Необхідно зазначити, що серед науковців немає єдності думок щодо обставин переривання позовної давності. Відповідні наукові висновки щодо переривання позовної давності наведені у справі № 201/ 15310/ 16, провадження № 61-547св21.

«1. Відповідно до статті 266 ЦК України зі спливом позовної давності до основної вимоги вважається, що позовна давність сплила і до додаткової вимоги (стягнення неустойки, накладення стягнення на заставлене майно тощо).

Оскільки додаткові вимоги обумовлені основною вимогою, вплив позовної давності за основною вимогою автоматично поширюється на додаткові вимоги. У зв'язку з цим не має підстав вважати, що може існувати позовна давність за додатковою вимогою незалежно від існування позовної давності за основною вимогою.

Разом із початком перебігу позовної давності за основною вимогою починається перебіг позовної давності за додатковою вимогою, початок перебігу позовної давності як за основною так само і за додатковою вимогою визначається моментом порушення права особи за основним зобов'язанням. Закон не встановлює іншого моменту початку перебігу позовної давності для додаткової вимоги. Будь-яка заява про застосування наслідків у позовній давності за зобов'язаннями боржника за акцесорними зобов'язаннями в тому числі іпотеки, застави), за змістом статті 266 ЦПК України подаватися не повинна.

Іпотека має похідний характер від основного зобов'язання і є дійсною до припинення основного зобов'язання або до закінчення строку дії іпотечного договору (частина п'ята статті 3 Закону). Тому, якщо суд застосував наслідки спливу позовної давності і відмовив у задоволенні вимог кредитора до боржника, що ґрунтуються на основному зобов'язанні, це означає, що і забезпечувальне іпотечне зобов'язання цього кредитора залишається без примусового захисту, стає за давним. Кінцевим результатом реалізації права застави за загальним правилом, винятки з якого можуть бути передбачені договором, є саме задоволення грошових вимог кредитора за рахунок предмета застави.

Якщо припустити, що позовна давність за основним зобов'язанням перервалася вчиненням боржником дій, що свідчать про визнання ним боргу, і після цього перебіг позовної давності почався заново, а позовна давність за додатковою вимогою (звернення стягнення на предмет іпотеки) не перервалася, то в певний момент позовна давність за додатковою вимогою сплине, а за основною вимогою триватиме ще деякий час. Тобто зі спливом позовної давності за додатковою вимогою забезпеченість основної вимоги не буде підтримуватись можливістю судового примусу звернення стягнення на предмет іпотеки, що позбавляє сенсу іпотеку як акцесорне зобов'язання. І хоча іпотека як така не припиняється, оскільки не припиняється основне зобов'язання, проте забезпечення цього зобов'язання без судового захисту стає ілюзорним (див.: науковий висновок к. ю. н. Беяневича В. Е.).

2. Необхідно розмежовувати вимогу про стягнення боргу за основним зобов'язанням і вимогу про звернення стягнення на предмет іпотеки, які виникають на підставі основного та додаткового зобов'язань, і за своєю правовою природою є основною та додатковою вимогами. Сторони правовідносин, забезпечених іпотекою, перебувають одночасно у двох зобов'язаннях - основному, за яким виступають кредитором і боржником (і яке виникає на підставі договорів позики, кредиту, купівлі-продажу, лізингу), і додатковому, в якому вони ж виступають заставо держателем і заставодавцем, і яке виникає з інших підстав, виконання якого забезпечене

іпотекою. Виняток становить іпотека, стороною в якій є майновий поручитель. Іпотека має похідний характер від основного зобов'язання і є дійсною до припинення основного зобов'язання або до закінчення строку дії договору іпотеки, а, отже, іпотека не може існувати самостійно без зобов'язання. Недійсність договору, забезпеченого іпотекою, тягне й недійсність іпотеки.

Закон передбачає особливості застосування позовної давності до основних вимог і додаткових вимог. Відповідно до частини першої статті 266 ЦК зі спливом позовної давності до основної вимоги вважається, що позовна давність спливла і до додаткової вимоги (стягнення неустойки, накладення стягнення на заставлене майно тощо). Визнання особою свого боргу або іншого обов'язку за основним зобов'язанням, зокрема, з кредитного договору, не вважається визнанням цією особою свого боргу або іншого обов'язку за додатковим зобов'язанням, зокрема з іпотеки. Законом передбачено застосування позовної давності до додаткових вимог (стягнення неустойки, накладення стягнення на заставлене майно тощо) у випадку спливу позовної давності. Відповідно до частини першої статті 266 ЦК зі спливом позовної давності до основної вимоги вважається, що позовна давність спливла і до додаткової вимоги (стягнення неустойки, накладення стягнення на заставлене майно тощо).

Застосування переривання перебігу позовної давності за основною вимогою до додаткової вимоги, зокрема, звернення стягнення на предмет іпотеки, законом не передбачено. Із цього випливає, що з перериванням позовної давності до основної вимоги, зокрема вчиненням особою дії, що свідчить про визнання нею свого боргу або іншого обов'язку за основним зобов'язанням, вважається, що позовна давність не перервана до додаткової вимоги, зокрема звернення стягнення на предмет іпотеки.

Отже, вчиненням позичальником дій, що свідчать про визнання ним свого боргу за основним зобов'язанням, не переривається позовна давність за вимогою про звернення стягнення на предмет іпотеки, оскільки вимога про стягнення боргу за основним зобов'язанням і вимога про звернення стягнення на предмет іпотеки є різними вимогами - основною та додатковою вимогами, які виникають із основного та додаткового зобов'язань. Аналіз викладених правових висновків у наведених прикладах свідчить про існування різного підходу до вирішення схожих справ, що викликає необхідність усунення виявлених розбіжностей у практиці розгляду подібних спорів Верховним Судом. (див.: науковий висновок д. ю. н., професора Майданика Р. А.).

3. Порушення вимог основного, як і порушення обов'язків визначених у додатковому (акцесорному) зобов'язанні кожен по-своєму створює умови дня початку перебігу строку позовної давності. Позовна давність обчислюється окремо щодо основної і щодо кожної додаткової вимоги. Відтак можливий сплив позовної давності щодо додаткової вимоги, тоді як за основною вимогою позовна давність триватиме. Але якщо позовна давність спливла за основною вимогою, то вважатиметься, що вона спливла і стосовно додаткової вимоги. При вчиненні позичальником дій, що свідчать про визнання ним боргу по основному зобов'язанню не переривається позовна давність за вимогою про звернення стягнення на предмет іпотеки, оскільки строки давності за основним і акцесорним (додатковим) зобов'язаннями обчислюються окремо (див.: науковий висновок д. ф. п. Єфімова О. М.).

4. Чи переривається позовна давність за вимогою про звернення стягнення на предмет іпотеки вчиненням позичальником дій, що свідчать про визнання ним боргу за основним зобов'язанням? В Законі України «Про іпотеку» чітко прослідковується сутнісний та темпоральний зв'язок іпотеки та основного зобов'язання: «Іпотека має похідний характер від основного зобов'язання і є дійсною до припинення основного зобов'язання або до закінчення строку дії

іпотечного договору». Це дає підстави зробити висновок, що при вчиненні боржником дій, що свідчать про визнання ним свого основного зобов'язання, можна вважати їх такими, що відносяться і до договору іпотеки. До таких дій, за установленою практикою, відносяться: визнання пред'явленої претензії; зміна договору, з якої вбачається, що боржник визнає існування боргу, а так само прохання боржника про таку зміну договору; письмове прохання відстрочити сплату боргу; підписання уповноваженою на це посадовою особою боржника разом з кредитором акта звірки взаєморозрахунків, який підтверджує наявність заборгованості в сумі, щодо якої виник спір; письмове звернення боржника до кредитора щодо гарантування сплати суми боргу; часткова сплата боржником або з його згоди іншою особою основного боргу та/або сум санкцій (див.: науковий висновок д. ю. н. Харитонова Є.О.)».

Колегія суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду вважає, що справа містить виключну правову проблему і її передача на розгляд Великої Палати Верховного Суду необхідна для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовчої практики щодо застосування позовної давності до основної і додаткової вимоги у зобов'язанні, забезпечення розумної передбачуваності судових рішень.

7) Постанова ДП КЦС ВС від 17.06.2021 у справі № 761/12692/17

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/97926353>

Тлумачення статей 215, 216 ЦК України свідчить, що для визнання судом оспорюваного правочину недійсним необхідним є: пред'явлення позову однією із сторін правочину або іншою заінтересованою особою; наявність підстав для оспорення правочину; встановлення, чи порушується (не визнається або оспорується) суб'єктивне цивільне право або інтерес особи, яка звернулася до суду. Як наявність підстав для визнання оспорюваного правочину недійсним, так і порушення суб'єктивного цивільного права або інтересу особи, яка звернулася до суду, має встановлюватися саме на момент вчинення оспорюваного правочину.

У справі, що переглядається:

звертаючись з позовом ОСОБА_1 посилалась на те, що договір іпотеки є недійсним в силу статей 203, 215 ЦК України, як такий, що укладений з порушенням вимог статті 5 Закону України «Про іпотеку» (в редакції, яка була чинною на час виникнення спірних правовідносин).

суди встановили, що ОСОБА_2, як іпотекодавець, у січні 2008 року передала належні саме їй майнові права на об'єкт незавершеного будівництва в іпотеку на підставі оспорюваного договору. ОСОБА_1 набула квартиру у власність на підставі договору дарування від 27 жовтня 2011 року, тобто після укладення оспорюваного договору іпотеки між ЗАТ КБ «ПриватБанк» та ОСОБА_2;

при відмові у задоволенні позову, суди зробили правильний висновок, що ОСОБА_1 не була стороною договору іпотеки від 30 січня 2008 року, і відсутнє порушення суб'єктивного цивільного права або інтересу особи, яка звернулася до суду, саме на момент укладення оспорюваного договору іпотеки. Тому Верховний Суд погоджується з висновками судів про відсутність підстав для визнання недійсним договору іпотеки від 30 січня 2008 року.

§ 5. Зобов'язальне право. Договірне право

За таких обставин, Верховний Суд у складі Другої судової палати Касаційного цивільного суду вважає за необхідне відступити від висновку Верховного Суду у складі Другої судової палати Касаційного цивільного суду, викладеного в постанові від 19 лютого 2020 року у справі № 761/22265/17 (провадження № 61-5216св19), в якій суд за аналогічних обставин дійшов протилежного висновку про наявність підстав для часткового задоволення позову, вважаючи порушеним право позивача на спірне майно та обраний ним спосіб захисту ефективним.

8)Постанова КЦС ВС від 11.08.2021 у справі № 523/7609/17

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/99037636>

Тлумачення як статті 3 ЦК України загалом, так і пункту 6 статті 3 ЦК України, свідчить, що загальні засади (принципи) цивільного права мають фундаментальний характер й інші джерела правового регулювання, в першу чергу, акти цивільного законодавства, мають відповідати змісту загальних засад. Це, зокрема, проявляється в тому, що загальні засади (принципи) є по своїй суті нормами прямої дії та повинні враховуватися, зокрема, при тлумаченні норм, що містяться в актах цивільного законодавства.

Дії учасників цивільних правовідносин мають бути добросовісними. Тобто відповідати певному стандарту поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення.

Тлумачення статей 215, 216 ЦК України свідчить, що для визнання судом оспорюваного правочину недійсним необхідним є: пред'явлення позову однією із сторін правочину або іншою заінтересованою особою; наявність підстав для оспорення правочину; встановлення, чи порушується (не визнається або оспорується) суб'єктивне цивільне право або інтерес особи, яка звернулася до суду. Як наявність підстав для визнання оспорюваного правочину недійсним, так і порушення суб'єктивного цивільного права або інтересу особи, яка звернулася до суду, має встановлюватися саме на момент вчинення оспорюваного правочину.

У справі, що переглядається, суди встановили, що на момент укладення договору іпотеки 14 серпня 2007 року ОСОБА_1 була власником переданого

в іпотеку нежитлового приміщення, договір купівлі-продажу від 07 травня 2007 року про придбання нею спірного об'єкту нерухомості був правомірний, а право власності якої зареєстроване в державному реєстрі речових прав. Лише рішенням Суворовського районного суду м. Одеси від 11 жовтня 2010 року по справі № 2-1129/2010 договір купівлі-продажу від 07 травня 2007 року, укладений між ОСОБА_3 та ОСОБА_1, визнаний недійсним, а майно витребуване у ОСОБА_1. Банк покладался на відповідні обставини на момент укладення оспорюваного договору і тому уклав договір іпотеки.

За таких обставин та урахування, що обставин щодо недобросовісності іпотекодержателя суди у цій справі не встановили, підстав для визнання недійсним договору іпотеки, а також похідних вимог щодо скасування записів про державну реєстрацію та обтяження, не має.

9) Постанова КЦС ВС від 17.02.2021 у справі № 127/1557/14-ц

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/95066908>

У постановках Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 25 листопада 2020 року у справі № 752/1839/19 (провадження № 61-976св20) та від 11 листопада 2020 року у справі № 760/16979/15-ц (провадження № 61-4848св19) зазначено, що: «відповідно до частин першої та третьої статті 367 ЦПК України суд апеляційної інстанції переглядає справу за наявними в ній і додатково поданими доказами та перевіряє законність і обґрунтованість рішення суду першої інстанції в межах доводів та вимог апеляційної скарги. Докази, які не були подані до суду першої інстанції, приймаються судом лише у виняткових випадках, якщо учасник справи надав докази неможливості їх подання до суду першої інстанції з причин, що об'єктивно не залежали від нього. За змістом статті 367 ЦПК України, суд апеляційної інстанції перевіряє законність рішення суду першої інстанції в межах тих обставин та подій, які мали місце під час розгляду справи судом першої інстанції».

У справі, яка, переглядається, встановлено, що:

суд першої інстанції при визначенні розміру заборгованості за кредитним договором, у рахунок погашення якої слід звернути стягнення на предмет іпотеки, послався на рішення Вінницького міського суду Вінницької області від 10 лютого 2015 року у справі № 127/12183/13-ц;

суд апеляційної інстанції при визначенні розміру заборгованості за кредитним договором, у рахунок погашення якої слід звернути стягнення на предмет іпотеки, послався на рішення Господарського суду Вінницької області від 21 серпня 2019 року по справі № 902/326/16.

Апеляційний суд при скасуванні рішення суду першої інстанції та ухваленні нового рішення послався на обставини, встановлені рішенням Господарського суду Вінницької області від 21 серпня 2019 року по справі № 902/326/16, що виникли після ухвалення рішення суду першої інстанції. Однак такі обставини не існували на момент розгляду справи в суді першої інстанції, не впливали на оцінку законності чи обґрунтованості його рішення апеляційним судом, а тому не могли бути і підставою скасування рішення суду першої інстанції при апеляційному перегляді. Тому апеляційний суд не перевіряв законність і обґрунтованість рішення суду першої інстанції в межах позовних вимог та підстав позову, що були предметом розгляду в суді першої інстанції, доводів та вимог апеляційної скарги. За таких обставин, апеляційний суд зробив передчасний висновок про незаконність та необґрунтованість рішення суду першої інстанції в частині позовних вимог про звернення стягнення на предмет іпотеки та визначення способу реалізації предмета іпотеки.

10) Постанова КЦС ВС від 30.09.2020 у справі № 405/1873/14-ц
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/92065560>

У справі за позовом іпотекодержателя про визнання права іпотеки та звернення стягнення на предмет іпотеки, який перебуває в спільній частковій власності, як відповідачі мають залучатись всі співвласники предмета іпотеки.

11) Постанова ОП КЦС ВС від 11.11.2019 по справі № 756/15538/15-ц
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/85903468>

Іпотека виникає на підставі договору, закону або рішення суду (частина перша статті 3 Закону України «Про іпотеку»). Вона має похідний характер від основного зобов'язання і, за загальним правилом, є дійсною до припинення основного зобов'язання або до закінчення строку дії іпотечного договору (частина п'ята статті 3 Закону України «Про іпотеку»).

Оскільки Закон України «Про іпотеку», який є спеціальним законом щодо урегулювання правовідносин з приводу іпотечного майна, не передбачено таких підстав для припинення іпотеки, як витребування майна від добросовісного набувача або відсутність згоди власника на передачу нерухомого майна в іпотеку, тому такі підстави не припиняють основне зобов'язання та не є самостійною підставою для припинення іпотеки.

12) Постанова КЦС ВС від 19.05.2021 у справі № 756/2298/18
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/97103747>

Перебіг позовної давності зупиняється у разі відстрочення виконання зобов'язання (мораторій) на підставах, встановлених законом (пункт 2 частини першої статті 263 ЦК України).

Під зупиненням перебігу позовної давності слід розуміти таку зміну порядку обчислення строку, за якою в період дії певної обставини перебіг строку зупиняється, а після припинення цієї обставини продовжується в частині, що залишилася. У період зупинення позовної давності час плине, але він не зараховується до позовної давності. До цього строку зараховується лише час,

який сплинув до зупинення позовної давності, та строк, що минув після продовження її перебігу. Мораторій на стягнення майна, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті, установлений Законом України «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті», тимчасово забороняє примусово стягувати (відчужувати без згоди власника) предмет іпотеки, а не встановлює відстрочення виконання зобов'язання. Рішення суду в частині звернення стягнення на предмет іпотеки на час дії закону не підлягає примусовому виконанню. Дія мораторію не впливає на право банку звернутись до суду із позовом про звернення стягнення на предмет іпотеки, не перешкоджає ухваленню судом рішення за таким позовом, та не свідчить про наявність підстав для зупинення перебігу позовної давності.

У справі за позовом іпотекодержателя про звернення стягнення на предмет іпотеки належним відповідачем є іпотекодавець або особа, яка набула статус іпотекодавця.

13) Постанова КЦС ВС від 17.11.2021 у справі № 937/5316/20

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/101279929>

Установивши, що АТ «Укрсоцбанк» реорганізовано шляхом приєднання до АТ «Альфа-Банк», суди не врахували, що при універсальному правонаступництві:

передача заборгованості на користь (у власність) іншої особи у розумінні Закону України «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті» не відбувається, тому цей Закон не поширюється на універсальне правонаступництво, яким по своїй суті є реорганізація юридичної особи шляхом приєднання;

відсутнє порушення суб'єктивного цивільного права або інтересу заявника у зв'язку та на момент затвердження оспорюваного передавального акта.

14) Постанова КЦС ВС від 18.11.2020 у справі № 336/7326/17

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/93053317>

У приватному праві недійсність (нікчемність чи оспорюваність) може стосуватися або «вражати» договір, правочин, акт органу юридичної особи чи документ. Проте недійсність (нікчемність чи оспорюваність), з урахуванням її направленості на не допущення або присікання порушення цивільних прав та інтересів чи їх відновлення, не може стосуватися вимоги.

По своїй суті в частині четвертій статті 36 Закону України «Про іпотеку» (в редакції чинній на момент виникнення спірних правовідносин) встановлено спеціальну підставу припинення

забезпеченого іпотекою зобов'язання. Тобто, частина четверта статті 36 Закону України «Про іпотеку» (в редакції чинній на момент виникнення спірних правовідносин) є спеціальною нормою, яка поширюється лише на зобов'язання, забезпечені іпотекою, що виключає застосування загальної норми статті 599 ЦК України про припинення зобов'язання лише належним виконанням. Така спеціальна підстава припинення забезпеченого іпотекою зобов'язання означає, що припиняються будь-які наступні вимог іпотекодержателя щодо виконання боржником основного зобов'язання. Тобто це правило поширюється на усі випадки позасудового врегулювання вимог іпотекодержателя на основне зобов'язання у повному обсязі, включаючи як основний обов'язок боржника, так і додаткові обов'язки, що існують в межах того ж самого зобов'язального правовідношення. Та обставина, чи залишилося після вказаного позасудового врегулювання фактично не виконаною будь-яка частина основного зобов'язання значення не має.

15) Постанова КЦС ВС від 06.10.2021 у справі № 263/11275/18

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/100352102>

Аналіз статті 205 ЦК України свідчить, що волевиявлення учасника(-ів) правочину може виражатися в: певних діях; мовчанні; усній формі; письмовій (електронній) формі. Мовчання слід вважати вираженням волі сторони правочину, коли воно при конкретній ситуації може бути підданим оцінці як прояв волі, направленої на вчинення правочину. Законодавець передбачає можливість вираження волі сторони правочину мовчанням тільки в разі якщо це встановлено договором або законом (частина третя статті 205 ЦК України). Традиційним прикладом такого випадку виступає конструкція поновлення договору найму (*tacite reconduction*). Якщо наймач продовжує користуватися річчю після закінчення строку договору найму, то за відсутності заперечень наймодавця протягом одного місяця договір вважається поновленим на строк, який був раніше встановлений договором (стаття 764 ЦК України).

Правочин щодо відчуження іпотекодавцем переданого в іпотеку майна або його передачі в наступну іпотеку, спільну діяльність, лізинг, оренду чи користування без згоди іпотекодержателя є недійсним (частина третя статті 12 Закону України «Про іпотеку»).

Нікчемність правочину конструюється за допомогою «текстуальної» недійсності, оскільки вона існує тільки у разі прямої вказівки закону. Така пряма вказівка може втілюватися, зокрема, в термінах «нікчемний», «є недійсним».

У справі, що переглядається:

ОСОБА_4 посилався на те, що приміщення АДРЕСА_1 передано ОСОБА_2 в іпотеку на підставі договору від 08 грудня 2016 року, а тому поновлення договору оренди 01 липня 2018 року на підставі пункту 4.2. договору оренди є нікчемним правочином відповідно до частини третьої статті 12 Закону України «Про іпотеку», оскільки таке поновлення відбулося без його згоди як іпотекодержателя;

суди не звернули увагу, що: мовчання слід вважати вираженням волі сторони правочину, коли воно при конкретній ситуації може бути підданим оцінці як прояв волі, направленої на

вчинення правочину; при поновленні договору він поновлюється на той же строк та з умовами, що були передбачені у договорі; поновлення договору найму (стаття 764 ЦК) відбувається внаслідок вчинення правочину мовчанням, і такий правочин також може бути кваліфікований як нікчемний;

з урахуванням того, що ОСОБА_4 як іпотекодержатель не надавав свою згоду на поновлення договору оренди, то поновлення договору оренди на строк до 01 липня 2020 року є нікчемним та не створює жодних юридичних наслідків. Тому договір оренди припинився 30 червня 2018 року. В задоволенні позовних вимог ОСОБА_7 слід відмовити внаслідок того, що у неї відсутнє право чи інтерес, які б підлягали захисту. Також відсутні підстави для задоволення вимог ОСОБА_2 про розірвання договору, оскільки такий договір припинено. За таких обставин, судові рішення підлягають скасуванню з ухваленням нового рішення у справі про відмову в задоволенні первісного та зустрічного позовів.

16) Постанова КЦС ВС від 01.12.2021 у справі № 569/16702/19

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/101754116>

Недійсність договору як приватно-правова категорія, покликана не допускати або присікати порушення цивільних прав та інтересів або ж їх відновлювати. До правових наслідків недійсності правочину належить те, що він не створює юридичних наслідків. Тобто, правовим наслідком недійсності договору є по своїй суті «нівелювання» правового результату породженого таким договором (тобто вважається, що не відбулося переходу/набуття прав взагалі).

У справі, яка переглядається, суди встановили, що право власності на квартиру АДРЕСА_1 зареєстровано за АТ КБ «Приватбанк» 17 жовтня 2016 року (номер запису 17118671) внаслідок укладення між ПАТ КБ «ПриватБанк» та ТОВ «Естейт Селлінг» договору купівлі-продажу квартири від 27 травня 2016 року та договору іпотеки від 25 липня 2016 року. При цьому рішенням Рівненського міського суду від 12 жовтня 2017 року визнано недійсним з моменту його укладення договір купівлі-продажу квартири від 27 травня 2016 року, укладений між АТ КБ «ПриватБанк» та ТОВ «Естейт Селлінг».

З набранням законної сили судовим рішенням про визнання договору купівлі-продажу квартири недійсним, укладеного в порядку звернення стягнення на належне позивачам нерухоме майно, відпала правова підстава припинення права власності позивачів на квартиру.

За таких обставин, оскільки договір купівлі-продажу квартири від 27 травня 2016 року, укладений між АТ КБ «ПриватБанк» та ТОВ «Естейт Селлінг» визнано недійсним, суди зробили правильний висновок про те, що квартира вибула з володіння позивачів поза їх волею, у зв'язку з чим підлягає витребуванню від АТ КБ «ПриватБанк» на підставі статті 387 ЦК України.

Вимоги частини п'ятої та дев'ятої статті 1109 ЦК України розраховані на їх застосування до тих ситуацій, якщо між сторонами вчинено ліцензійний договір. У разі, якщо вчинено непонайменованій договір, то положення частини п'ятої та дев'ятої статті 1109 ЦК України не підлягають застосуванню.

<https://t.me/glossema/147>

Постанова КЦС ВС від 13.04.2022 в справі № 366/599/19

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/103986053>

Перекваліфікація відповідного договору може мати місце, зокрема, при: (а) недійсності договору (зокрема, удаваності договору); (б) тлумаченні змісту договору. Перекваліфікація договору можлива тільки в тих випадках, коли вона відбувається в межах спору, що стосується такого договору. Саме такий висновок зумовлений тим, що по своїй суті перекваліфікація направлена на з'ясування справжньої волі сторін договору, який перекваліфіковується в інший. А це, відповідно, можливо зробити тільки в рамках спору щодо такого договору.

Тлумачення статті 6 ЦК України свідчить, що сторони мають право укладати договори, які не передбачені актами цивільного законодавства, за умови, що вони відповідають загальним засадам цивільного законодавства. Такі договори є непонайменованими, оскільки не визначені в актах законодавства. Свої відносини в непонайменованих договорах сторони врегульовують на власний розсуд.

З урахуванням принципів цивільного права, зокрема, добросовісності, справедливості та розумності, сумніви щодо дійсності, чинності та виконаності договору (правочину) повинні тлумачитися судом на користь його дійсності, чинності та виконаності.

Предметом ліцензійного договору не можуть бути права на використання об'єкта права інтелектуальної власності, які на момент укладення договору не були чинними (частина п'ята статті 1109 ЦК України).

Умови ліцензійного договору, які суперечать положенням цього Кодексу, є нікчемними (частина дев'ята статті 1109 ЦК України).

Тлумачення вказаних норм свідчить, що вимоги частини п'ятої та дев'ятої статті 1109 ЦК України розраховані на їх застосування до тих ситуацій, якщо між сторонами вчинено ліцензійний договір. У разі, якщо вчинено непонайменованій договір, то положення частини п'ятої та дев'ятої статті 1109 ЦК України не підлягають застосуванню.

Якщо в договорі іпотеки земельної ділянки не визначено, що іпотека поширюватиметься й на будівлю (споруду) чи об'єкт незавершеного будівництва, що будуть збудовані після укладення договору іпотеки, то підстави для поширення іпотеки на такі об'єкти відсутні.

<https://t.me/glossema/192>

Постанова ОП КЦС ВС від 18.04.2022 в справі № [520/1185/16-ц](https://reyestr.court.gov.ua/Review/104308921)
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/104308921>

Висновки про правильне застосування норм права

Тлумачення статей 5 та 6 Закону України «Про іпотеку» (у редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин та які були чинними на момент розгляду судами першої і апеляційної інстанції цієї справи), свідчить, що:

іпотека як право на чужу річ поширюється на конкретну індивідуально-визначену річ, що визначена в договорі;

існують такі окремі об'єкти цивільних прав, як земельна ділянка і об'єкт незавершеного будівництва, який зведений на цій ділянці. Унаслідок цього відбувається окреме регулювання іпотеки земельної ділянки та визначення, за яких випадків об'єкт незавершеного будівництва, який зведений на цій ділянці, буде предметом іпотеки;

частини п'ята та шоста статті 6 Закону України «Про іпотеку» (у редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин та які були чинними на момент розгляду судами першої і апеляційної інстанції цієї справи) регулювала правовідносини щодо передачі в іпотеку земельної ділянки, на якій вже були розташовані будівлі чи об'єкт незавершеного будівництва на момент укладення договору іпотеки. У такому разі предметом іпотеки були і будівлі (споруди) чи об'єкт незавершеного будівництва передачі;

учасники цивільних відносин за допомогою такого універсального регулятора приватних відносин як договір могли встановити в договорі іпотеки, що іпотека поширюватиметься й на будівлю (споруду) чи об'єкт незавершеного будівництва, що будуть збудовані після укладення договору іпотеки. У випадку відсутності такої вказівки в договорі іпотеки, що іпотека поширюватиметься й на будівлю (споруду) чи об'єкт незавершеного будівництва, що будуть збудовані після укладення договору іпотеки, підстави для поширення іпотеки на такі об'єкти відсутні.

Трохи про юридично-значимі повідомлення

<https://t.me/glossema/201>

Постанова КЦС ВС від 12.05.2022 в справі № 756/15123/18

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/104330072>

Договір як універсальний регулятор приватних відносин, покликаний забезпечити їх регулювання та має бути направлений на встановлення, зміну або припинення приватних прав та обов'язків.

За допомогою такого універсального регулятора приватних відносин як договір його сторони можуть регулювати застосування в своїх відносинах юридично-значимих повідомлень (зокрема, порядок надсилання, визначати, коли повідомлення вважатиметься отриманим).

Обміркувавши обставини встановлені судами та обставини, які визнавалися учасниками справи, аргументи касаційної скарги, колегія суддів, вважає, що:

суди не звернули увагу, що договір як універсальний регулятор приватних відносин, покликаний забезпечити їх регулювання та має бути направлений на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. За допомогою такого універсального регулятора приватних відносин як договір його сторони можуть регулювати застосування в своїх відносинах юридично-значимих повідомлень (зокрема, порядок надсилання, визначати, коли повідомлення вважатиметься отриманим);

суди не врахували, що належним слід вважати надсилання вимоги з дотриманням встановленого договором порядку на адресу отримувача, яка вказана в договорі або додатково повідомлена відповідно до умов договору. В разі дотримання іпотекодержателем порядку належного надсилання вимоги про усунення порушення основного зобов'язання діє презумпція належного повідомлення іпотекодавця про необхідність усунення порушень основного зобов'язання, яка може бути спростована іпотекодавцем в загальному порядку;

тлумачення змісту пункту 8.4. іпотечного договору № 008/2037 Кс/І від 05 січня 2012 року дає підстави для висновку, що сторони у своєму регуляторі приватних відносин визначили порядок надсилання повідомлень за цим договором, зокрема вимоги, передбаченої частиною першою статті 35 Закону України «Про іпотеку», та встановили, що таку вимогу слід вважати зробленою належним чином у випадку, якщо вона здійснена у письмовій формі та надіслана рекомендованим листом, кур'єром, телеграфом, або зроблені особисто за зазначеними адресами сторін. Датою отримання такої письмової вимоги буде вважатися дата її особистого вручення, або дата поштового штемпеля відділення зв'язку одержувача;

16 серпня 2017 року ТОВ «ФК «Довіра та гарантія» направило ОСОБА_1 за адресою: АДРЕСА_1 , претензію-вимогу про усунення порушень від 16 серпня 2017 року № 008/2037 Ксі відповідно до пункту 8.4 іпотечного договору № 008/2037 Кс/І від 05 січня 2012 року така вимога вважається отриманою з дати поштового штемпеля відділення зв'язку одержувача (тобто, з 16 серпня 2017 року).

презумпція належного повідомлення іпотекодавця про необхідність усунення порушень основного зобов'язання позивачем в загальному порядку належними та допустимими доказами не спростована. Тому іпотекодержатель, який з дотриманням пункту 8.4 іпотечного договору № 008/2037 Кс/І від 05 січня 2012 року направив вимогу, передбачену частиною першою статті 35 Закону України «Про іпотеку», правомірно звернувся на предмет іпотеки.

За таких обставин, суди зробили неправильний висновок про задоволення позовної вимоги про визнання недійсним договору купівлі-продажу. Тому судові рішення в оскарженій частині належить скасувати та ухвалити нове рішення про відмову в задоволенні позовної вимоги про визнання недійсним договору купівлі-продажу.

Щодо «конкуренції» примірників договору

<https://t.me/glossema/219>

Постанова КЦС ВС від 18.05.2022 в справі № [613/1436/17](https://reyestr.court.gov.ua/Review/104443483)

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/104443483>

Щодо «конкуренції» примірників договору

У справі, що переглядається:

позивачі наполягали на тому, що відповідач замінив аркуші в оспорюваних договорах, зокрема щодо строку оренди в оспорюваних договорах (з 3 років на 25 років);

суди вважали, що позивачами не доведено заміну аркушів в оспорюваних договорах. Оспорювані договори оренди вчинені строком на 25 років;

ключовими питаннями, з урахуванням встановлених обставин та відсутності доведення заміни аркушів в договорі, на яке повинен надати відповідь суд в цій справі є те, чи можуть примірники одного й того ж самого договору мати відмінні редакції змісту його умов та як розв'язати «конкуренцію» примірників договору.

Тлумачення абзаца 1 частини першої статті 207 ЦК України (в редакції чинній на момент виникнення спірних правовідносин) свідчить, що:

§ 5. Зобов'язальне право. Договірне право

правочин оформлюється шляхом фіксації волі сторони (сторін) та його змісту. Така фіксація здійснюється різними способами;

першим і найпоширенішим з них є складання одного або кількох документів, які текстуально відтворюють волю сторін;

зазвичай правочин фіксується в одному документі. Це стосується як односторонніх правочинів (наприклад, складення заповіту), так і договорів (дво-і багатосторонніх правочинів). Домовленість сторін дво- або багатостороннього правочину, якої вони досягли, фіксується в його тексті, який має бути ідентичним у всіх сторін правочину.

У постанові Верховного Суду в складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 10 березня 2021 року у справі № 607/11746/17 (провадження № 61-18730св20) зазначено, що «з урахуванням принципів цивільного права, зокрема, добросовісності, справедливості та розумності, сумніви щодо дійсності, чинності та виконуваності договору (правочину) повинні тлумачитися судом на користь його дійсності, чинності та виконуваності».

У силу різних причин не виключені в цивільному обороті ситуації, за яких примірники одного й того ж договору матимуть відмінні (не ідентичні) редакції.

Договір як універсальний регулятор приватних відносин, покликаний забезпечити їх регулювання та має бути направлений на встановлення, зміну або припинення приватних прав та обов'язків.

За допомогою такого універсального регулятора приватних відносин як договір його сторони можуть регулювати застосування, зокрема:

парафування (підписання кожної із сторінок договору) з метою забезпечення ідентичності примірників договору;

визначення того, який із примірників договору має пріоритет при різних редакціях примірників договору.

У разі наявності таких правил в договорі, то саме за їх допомогою має вирішуватися «конкуренція» примірників договору стосовно тих чи інших умов.

У випадку, коли сторони не урегулювали в договорі парафування (підписання кожної із сторінок договору) та визначення того, який із примірників договору має пріоритет при різних редакціях примірників договору, то найбільш розумним та прийнятним є висновок, що сторони не домовилися щодо тих умов, які відрізняються і в цьому разі відносини сторін мають регулюватися нормами актів цивільного законодавства.

Якщо строк найму не встановлений, договір найму вважається укладеним на невизначений строк. Кожна із сторін договору найму, укладеного на невизначений строк, може відмовитися від договору в будь-який час, письмово попередивши про це другу сторону за один місяць, а у разі найму нерухомого майна - за три місяці. Договором або законом може бути встановлений інший строк для попередження про відмову від договору найму, укладеного на невизначений строк (частина друга статті 763 ЦК України).

Під невизначеним строком договору найму (оренди) розуміється відсутність домовленості сторін про встановлення строку договору. Тобто сторони при укладанні договору визначають тільки момент, коли «починається» договір найму, проте без встановлення його кінцевого моменту. За умови, що сторони не встановили строк договору найму, він є укладеним на невизначений строк.

Правові наслідки укладання договору найму на невизначений строк полягають в тому, що кожна зі сторін договору найму, укладеного на невизначений строк, може відмовитися від

договору в будь-який час, письмово попередивши про це другу сторону за один місяць, а у разі найму нерухомого майна - за три місяці. Відмова від договору найму не залежить від причин, які детермінували намір однієї зі сторін.

Обміркувавши обставини встановлені судами та обставини, які визнавалися учасниками справи, аргументи касаційної скарги, суд вважає, що:

на користь позиції позивачів є аргумент про те, що надані позивачами договори, якими передбачено строк оренди 3 роки, містять підписи та скріплені на кожній сторінці печаткою відповідача;

на користь позиції відповідача є аргумент про те, що в актах прийому-передачі земельних ділянок вказаний строк оренди 25 років;

«зважаючи» ці аргументи суд підкреслює, що у всіх примірниках міститься вказівка про однакову юридичну силу трьох примірників, і з очевидністю навряд чи можливо прийняти аргументи позивачів чи відповідача, а тому найбільш розумним є висновок, що сторони не домовилися щодо строку оренди і, з урахуванням частини другої статті 763 ЦК України, договори оренди укладені на невизначений строк;

суди на ключовий аргумент позивачів щодо строку оренди відповіли по іншому, вважаючи, що строк оренди складає 25 років, а тому оскаржені рішення слід змінити в мотивувальній частині.

Аргумент касаційної скарги про необхідність врахування висновків про *contra proferentem* зроблених в постанові Верховного Суду в складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 18 квітня 2018 року у справі № 753/11000/14-ц колегія суддів відхиляє з таких мотивів.

У постанові Верховного Суду в складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 18 квітня 2018 року у справі № 753/11000/14-ц (провадження № 61-11сво17) зроблено висновок, що «у разі, якщо з'ясувати справжній зміст відповідної умови договору неможливо за допомогою загальних підходів до тлумачення змісту правочину, передбачених у частинах третій та четвертій статті 213 ЦК України, слід застосовувати тлумачення *contra proferentem*. *Contra proferentem* (лат. *verba chartarum fortius accipiuntur contra proferentem* - слова договору повинні тлумачитися проти того, хто їх написав). Особа, яка включила ту або іншу умову в договір, повинна нести ризик, пов'язаний з неясністю такої умови. При цьому це правило застосовується не тільки в тому випадку, коли сторона самостійно розробила відповідну умову, але й тоді, коли сторона скористалася стандартною умовою, що була розроблена третьою особою. Це правило підлягає застосуванню не тільки щодо умов, які «не були індивідуально узгоджені» (*no individually negotiated*), але також щодо умов, які хоча і були індивідуально узгоджені, проте були включені в договір «під переважним впливом однієї зі сторін» (*under the dominant influence of the party*)».

Тобто *contra proferentem* має застосовуватися у разі, якщо є два різні тлумачення умови (чи умов) договору, а не дві відмінні редакції певної умови (умов) договору, з врахуванням того, що:

contra proferentem має на меті поставити сторону, яка припустила двозначність, в не вигідне становище. Оскільки саме вона допустила таку двозначність;

contra proferentem спрямований на охорону обґрунтованих очікувань сторони, яка не мала вибору при укладенні договору (у тому числі при виборі мови і формулювань);

contra proferentem застосовується у тому випадку, коли очевидно, що лише одна сторона брала участь в процесі вибору відповідних формулювань чи формулюванні тих або інших умов в договорі чи навіть складала проект усього договору або навіть тоді, коли сторона скористалася стандартною умовою, що була розроблена третьою особою;

у разі неясності умов договору тлумачення умов договору повинно здійснюватися на користь контрагента сторони, яка підготувала проект договору або запропонувала формулювання відповідної умови. Поки не доведене інше, презюмується, що такою стороною була особа, яка є професіоналом у відповідній сфері, що вимагає спеціальних знань.

Обставини щодо ступеня вини учасників ДТП при зіткненні транспортних засобів можуть складати сутність заперечень відповідача у межах позову про стягнення коштів (збитків, шкоди) з такої особи, а не бути предметом окремого позову

<https://t.me/glossema/235>

Постанова КЦС ВС від 18.05.2022 в справі № [442/2458/19](https://reyestr.court.gov.ua/Review/104517014)
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/104517014>

Завданням цивільного судочинства є саме ефективний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів.

Такий захист можливий за умови, що права, свободи чи інтереси власне порушені, а учасники цивільного обороту використовують цивільне судочинство для такого захисту.

Обставини щодо ступеня вини учасників ДТП при зіткненні транспортних засобів можуть складати сутність заперечень відповідача у межах позову про стягнення коштів (збитків, шкоди) з такої особи, а не бути предметом окремого позову.

Відсутність у позивача юридичної можливості пред'явити позов про визначення ступеня вини кожного з учасників ДТП є легітимним обмеженням, покликаним забезпечити юридичну визначеність у застосуванні норм процесуального права. Таке обмеження не шкодить суті права на доступ до суду та є пропорційним означеній меті. Остання досягається гарантуванням того, що аргументи учасника ДТП про ступінь вини кожного з учасників ДТП має перевірити суд, за наявності для цього підстав, при розгляді позову про стягнення коштів (збитків, шкоди) з такої особи. Тому не відповідатиме завданням цивільного судочинства звернення до суду з позовом про визначення ступеня вини кожного з учасників ДТП і такі позови не підлягають судовому розгляду.

У справі, що переглядається:

ОСОБА_1 звернувся з зустрічним позовом про визначення ступеня вини кожного з учасників ДТП, в задоволенні якого суди відмовили у зв'язку із необґрунтованістю;

суди не врахували, що ефективний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів позивача у цивільному процесі можливий за умови, що такі права, свободи чи інтереси справді порушені, а позивач використовує цивільне судочинство саме для такого захисту;

суди не звернули увагу, що обставини щодо ступеня вини учасників ДТП при зіткненні транспортних засобів можуть складати сутність заперечень відповідача у межах позову про стягнення коштів (збитків, шкоди) з такої особи, а не бути предметом окремого позову. Аргументи учасника ДТП про ступінь вини кожного з учасників ДТП має перевірити суд, за наявності для цього підстав, при розгляді позову про стягнення коштів (збитків, шкоди) з такої особи. Тому не відповідатиме завданням цивільного судочинства звернення до суду з позовом про визначення ступеня вини кожного з учасників ДТП і такі позови не підлягають судовому розгляду;

суди зробили помилковий висновок про відмову у задоволенні зустрічного позову, судові рішення судів в частині зустрічного позову належить скасувати та а провадження у справі закрити на підставі пункту 1 частини першої статті 255 ЦПК України.

До страховика, який виплатив страхове відшкодування за договором майнового страхування, у межах фактичних витрат переходить право вимоги, яке страхувальник або інша особа, що одержала страхове відшкодування, має до особи, відповідальної за завдані збитки (стаття 993 ЦК України).

У разі наявності юридичних фактів передбачених статтею 993 ЦК України відбувається перехід права вимоги від страхувальника (вигодонабувача) до страховика (суброгація). Нового зобов'язання із відшкодування збитків при цьому не виникає, оскільки відбувається заміна кредитора: від потерпілого (страхувальника) переходить страховику право вимоги до особи, відповідальної за завдання шкоди. Страховик внаслідок виконання обов'язку винної особи (боржника) перед потерпілим (кредитором), набуває права кредитора в частині фактичних витрат. При цьому деліктне зобов'язання не припиняється, але відбувається заміна сторони у цьому зобов'язанні (заміна кредитора) - замість потерпілої особи прав кредитора набуває страховик.

Вживання терміну «перехід» означає, що право вимоги існувало раніше та продовжує існувати, але переходить від однієї особи до іншої, відповідно - від потерпілої особи у деліктному зобов'язанні до страховика.

У справі, що переглядається:

суди встановили, що постановою Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області від 17 вересня 2018 року в справі № 442/5648/18 ОСОБА_1 визнано винним у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого статтею 124 КУПП, та притягнуто до адміністративної відповідальності у виді штрафу в розмірі 340 грн. У постанові Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області від 17 вересня 2018 року в справі № 442/5648/18 зазначено, що правопорушник ОСОБА_1 у судовому засіданні вину у вчиненні адміністративного правопорушення визнав повністю. Просить суворо не карати. Вина ОСОБА_1 стверджується матеріалами адміністративної справи, зокрема, протоколом серії БД № 085276 від 19 серпня 2018 року, схемою місця ДТП. Тому у настанні ДТП винною особою є ОСОБА_1. При цьому ОСОБА_2, який керував іншим транспортним засобом, причетним до ДТП, яка мала місце 17 вересня 2018 року, до адміністративної відповідальності не притягувався;

ПАТ «СК Уніка» здійснено виплату страхового відшкодування у розмірі 476 104,29 грн шляхом перерахування коштів на рахунок ТОВ «Ніко Захід Моторс», а тому до нього перейшло право вимоги до завдавача шкоди у деліктному зобов'язанні у межах фактичних витрат. Тобто

відбулася заміна кредитора у деліктних відносинах, що виникли у зв'язку із завданням шкоди в порядку суброгації;

з урахуванням того, що цивільно-правова відповідальність ОСОБА_1 на момент настання ДТП була застрахована у ПАТ «НАСК «Оранта», яке сплатило відшкодувало страхове відшкодування у межах ліміту за полісом АМ 007486389 в розмірі 99 000,00 грн, і невідшкодованими залишилися 377 104,29 грн, то суди зробили обґрунтований висновок про стягнення цих коштів з ОСОБА_1 . Тому в цій частині судові рішення належить залишити без змін.

Колегія суддів відхиляє аргументи касаційної скарги про те, що суди не дослідили висновку експерта Львівського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру від 22 червня 2020 року № 15/2/686, оскільки, як свідчить аналіз оскаржених судових рішень суди, з урахуванням постанови Дрогобицького міськрайонного суду Львівської області від 17 вересня 2018 року в справі № 442/5648/18, висновків зроблених в постанові Верховного Суду в складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 05 вересня 2019 року у справі № 234/16272/15-ц (провадження № 61-31395сво18), оцінили його та вказали про це в мотивувальній частині судових рішень.

Зобов'язання про компенсацію моральної шкоди є досить специфічним зобов'язанням, оскільки не на всіх етапах свого існування характеризується визначеністю змісту, а саме щодо способу та розміру компенсації.

<https://t.me/glossema/238>

Постанова КЦС ВС від 25.05.2022 в справі № [487/6970/20](https://reyestr.court.gov.ua/Review/104539336)
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/104539336>

За загальним правилом підставою виникнення зобов'язання про компенсацію моральної шкоди є завдання моральної шкоди іншій особі.

Зобов'язання про компенсацію моральної шкоди виникає за таких умов: наявність моральної шкоди; протиправність поведінки особи, яка завдала моральної шкоди; наявність причинного зв'язку між протиправною поведінкою особи яка завдала моральної шкоди та її результатом - моральною шкодою; вина особи, яка завдала моральної шкоди.

У разі встановлення конкретної особи, яка завдала моральної шкоди, відбувається розподіл тягаря доказування: (а) позивач повинен довести наявність моральної шкоди та причинний зв'язок; (б) відповідач доводить відсутність протиправності та вини.

§ 5. Зобов'язальне право. Договірне право

Завдання моральної шкоди явище завжди негативне. Проте з цього не слідує, що будь-яка завдана моральна шкода породжує зобов'язання з її відшкодування. Покладення обов'язку відшкодувати завдану моральну шкоду може мати місце лише за умови, коли шкода була викликана протиправною поведінкою відповідальної за неї особи.

Гроші виступають еквівалентом моральної шкоди. Грошові кошти, як загальний еквівалент всіх цінностей, в економічному розумінні «трансформують» шкоду в загальнодоступне вираження, а розмір відшкодування «обчислює» шкоду. Розмір визначеної компенсації повинен, хоча б наближено, бути мірою моральної шкоди та відновленого стану потерпілого.

При визначенні компенсації моральної шкоди складність полягає у неможливості її обчислення за допомогою будь-якої грошової шкали чи прирівняння до іншого майнового еквіваленту. Тому грошова сума компенсації моральної шкоди є лише ймовірною, і при її визначенні враховуються характер правопорушення, глибина фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступінь вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, інші обставини, які мають істотне значення, вимоги розумності і справедливості.

По своїй суті зобов'язання про компенсацію моральної шкоди є досить специфічним зобов'язанням, оскільки не на всіх етапах свого існування характеризується визначеністю змісту, а саме щодо способу та розміру компенсації.

Джерелом визначеності змісту обов'язку особи, що завдала моральної шкоди, може бути: (1) договір особи, що завдала моральної шкоди, з потерпілим, в якому сторони домовилися зокрема, про розмір, спосіб, строки компенсації моральної шкоди; (2) у випадку, якщо не досягли домовленості, то рішення суду в якому визначається спосіб та розмір компенсації моральної шкоди.

Ознайомлення з паспортом споживчого кредиту, його підписання споживачем не означає укладення договору про споживчий кредит та дотримання його форми, оскільки в паспорті кредиту не відбувається фіксація волі сторін договору та його змісту.

<https://t.me/glossema/243>

Постанова ОП КЦС ВС від 23.05.2022 в справі № 393/126/20

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/104580342>

§ 5. Зобов'язальне право. Договірне право

У справі, яка переглядається, ключовим питанням, на яке слід надати відповідь Об'єднаній палаті Касаційного цивільного суду є те, чи належить паспорт споживчого кредиту до письмової форми договору споживчого кредитування.

Під формою правочину розуміється спосіб вираження волі сторін та/або його фіксація; правочин оформлюється шляхом фіксації волі сторони (сторін) та його змісту.

Така фіксація здійснюється різними способами: першим і найпоширенішим з них є складання одного або кількох документів, які текстуально відтворюють волю сторін; зазвичай правочин фіксується в одному документі. Це стосується як односторонніх правочинів, (наприклад, складення заповіту), так і договорів (дво- і багатосторонніх правочинів). Домовленість сторін дво- або багатостороннього правочину, якої вони досягли, фіксується в його тексті, який має бути ідентичним у всіх сторін правочину.

Потрібно розмежовувати форму правочину та спосіб підтвердження виконання переддоговірного обов'язку кредитодавцем по наданню споживачу інформації, необхідної для порівняння різних пропозицій кредитодавця.

Способом підтвердження виконання переддоговірного обов'язку кредитодавця є паспорт споживчого кредиту. Ознайомлення з паспортом споживчого кредиту, його підписання споживачем не означає укладення договору про споживчий кредит та дотримання його форми, оскільки в паспорті кредиту не відбувається фіксація волі сторін договору та його змісту.

За таких обставин Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду вбачає наявні підстави для відступу від висновку Верховного Суду, викладеного у постановах Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 02 грудня 2020 року у справі № 284/157/20-ц (провадження № 61-13569св20), від 18 листопада 2020 року у справі № 313/346/20 (провадження № 61-14573св20) та у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 26 грудня 2019 року у справі № 467/555/19 (провадження № 61-17707св19), про те, що паспорт споживчого кредиту є невід'ємною складовою частини спірного кредитного договору з огляду на згоду позичальника з умовами кредитування, яка підтверджена його підписом.

Про *lex commissoria* до Закону від 03 липня 2018 року № 2478-VIII

<https://t.me/glossema/275>

Постанова ВП ВС від 22.02.2022 в справі № 761/36873/18

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/104728577>

7.16. Велика Палата Верховного Суду звертає увагу на те, що нею вже висловлена подібна правова позиція. Так, у постанові від 18 січня 2022 року у справі № 910/17048/17 Велика Палата Верховного Суду висловила позицію щодо застосування частини четвертої статті 36 Закону України «Про іпотеку» у кредитних правовідносинах за наявності декількох видів або предметів забезпечення, зокрема «у випадку забезпечення виконання основного зобов'язання декількома способами, основне зобов'язання не припиняється у разі, якщо реалізація іпотекодержателем своїх прав на звернення стягнення на предмет іпотеки не потягла повного задоволення його вимог».

8. Щодо виключної правової проблеми про застосування частини четвертої статті 36 Закону України «Про іпотеку» (у редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин)

8.1. Колегія суддів Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду, направляючи справу на розгляд Великої Палати, також зазначала про необхідність вирішити виключну правову проблему щодо застосування частини четвертої статті 36 Закону України «Про іпотеку» (у редакції, чинній до введення в дію Закону № 2478-VIII).

8.2. Зокрема, у постановах від 13 лютого 2019 року у справі № 759/6703/16-ц (провадження № 61-22462св18) та від 20 листопада 2019 року у справі № 295/795/19 (провадження № 61-12137св19) Верховний Суд у складі різних колегій суддів Касаційного цивільного суду зазначив, що згідно із частиною четвертою статті 36 Закону України «Про іпотеку» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) після завершення позасудового врегулювання спору та звернення стягнення на майно, передане в іпотеку, будь-які наступні вимоги іпотекодержателя щодо виконання боржником основного зобов'язання є недійсними і підстав для звернення стягнення на інше майно, що знаходиться в іпотеці, або стягнення коштів з боржника немає.

8.3. Вирішуючи виключну правову проблему щодо тлумачення та застосування норми права, що міститься в частині четвертій статті 36 Закону України «Про іпотеку», Велика Палата Верховного Суду виходить з такого.

8.5. Зокрема, Закон України «Про іпотеку» як акт цивільного законодавства визначає правові підстави для припинення не тільки іпотеки як додаткового зобов'язання, а й основного зобов'язання, що впливає з кредитного договору.

8.6. Так, стаття 36 зазначеного Закону передбачає, що сторони іпотечного договору можуть вирішити питання про звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом позасудового врегулювання на підставі договору. Позасудове врегулювання здійснюється згідно із застереженням про задоволення вимог іпотекодержателя, що міститься в іпотечному договорі, або згідно з окремим договором між іпотекодавцем і іпотекодержателем про задоволення вимог іпотекодержателя, що підлягає нотаріальному посвідченню, який може бути укладений одночасно з іпотечним договором або в будь-який час до набрання законної сили рішенням суду про звернення стягнення на предмет іпотеки.

8.9. Частина четверта статті 591 ЦК України містить загальне правило, що якщо сума, одержана від реалізації предмета застави, не покриває вимоги заставодержателя, він має право отримати суму, якої не вистачає, з іншого майна боржника в порядку черговості відповідно до статті 112 ЦК України, якщо інше не встановлено договором або законом. Водночас частина четверта статті 36 Закону України «Про іпотеку» встановлює спеціальне правило, яке підлягає переважному застосуванню.

8.10. Відповідно до частини четвертої статті 36 Закону України «Про іпотеку» після звернення позасудового врегулювання будь-які наступні вимоги іпотекодержателя щодо виконання боржником основного зобов'язання є недійсними.

8.11. Норма права, яка міститься в зазначеній частині Закону, передбачає недійсність вимог іпотекодержателя, які можуть виникнути до боржника після будь-якого позасудового врегулювання, зокрема після звернення стягнення на предмет іпотеки, а отже, має обмежувальний характер регулювання, тому не може тлумачитися розширено.

8.12. Із цього випливає неможливість для кредитора вимагати виконання боржником основного зобов'язання в розмірі, який перевищує визначену суб'єктом оціночної діяльності вартість такого предмета іпотеки, якщо кредитор (іпотекодержатель) звернув стягнення на предмет іпотеки шляхом позасудового врегулювання за цією ціною (оберненням його у свою власність).

8.13. У той же час виходячи з розуміння зобов'язання як правовідношення, у якому боржнику належить юридичний обов'язок вчинити певну дію на користь кредитора (або ж утриматися від її вчинення), а також і право кредитора вимагати від боржника виконання такого обов'язку, відсутність кореспондуючого праву обов'язку призводить до припинення існування між кредитором та боржником цього зобов'язання в цілому, тобто до припинення зобов'язання з підстав, визначених законом.

8.14. Велика Палата Верховного Суду вважає, що, допускаючи можливість задоволення вимог іпотекодержателя шляхом набуття права власності на предмет іпотеки, законодавець тим встановлює правило про те, що після завершення позасудового врегулювання, зокрема стягнення на предмет іпотеки, переданий боржником, будь-які наступні вимоги іпотекодержателя щодо виконання боржником основного зобов'язання є недійсними.

8.15. Позасудове звернення стягнення на предмет іпотеки вважається таким, що погашає всі вимоги кредитора до боржника, незалежно від того, чи перевищує вартість предмета іпотеки розмір вимог кредитора.

8.16. До такого висновку слід дійти з огляду на правову природу забезпечувальних заходів, спрямованість їх на повне забезпечення виконання зобов'язань за кредитним договором та добросовісність поведінки сторін кредитного договору. Велика Палата Верховного Суду вважає, що саме на кредитора законодавством покладено контроль за тим, щоб заборгованість за кредитним договором не перевищувала забезпечувальні заходи, і саме для цього законодавець передбачив спрощені процедури звернення стягнення на заставне майно та солідарну відповідальність поручителя з боржником. Незастосування цих заходів своєчасно тягне для кредитора негативні наслідки недобросовісності своїх дій.

8.17. Законодавець у такий спосіб встановив баланс між майновими правами та інтересами кредитора-іпотекодержателя і боржника, надавши можливість швидкого та ефективного задоволення його вимог, запобігаючи при цьому можливості зловживанням кредитором своїм становищем та вимагаючи добросовісної поведінки всіх учасників правовідносин.

8.18. Разом із цим при тлумаченні вказаних норм права враховується принцип свободи договору як загальної засади цивільного законодавства, оскільки сторони є вільними при укладенні договору, що означає можливість забезпечення основного зобов'язання як у повному обсязі, так і в його частині відповідно до умов забезпечувального правочину, а кредитор при укладенні іпотечного договору не позбавлений можливості оцінити всі звичайні ризики, у тому

числі і вірогідність того, що за рахунок вартості іпотечного майна (як забезпечувального правочину) не буде забезпечено основне зобов'язання в повному обсязі.

8.19. Водночас частина третя статті 6 ЦК дозволяє сторонам у договорі відступити від положень актів цивільного законодавства і врегулювати свої відносини на власний розсуд, крім випадків, якщо відступ від положень закону в цих актах прямо це заборонено, а також у разі, якщо обов'язковість для сторін положень актів цивільного законодавства впливає з їх змісту або із суті відносин між сторонами. Частина четверта статті 591 ЦК додатково вказує, що якщо сума, одержана від реалізації предмета застави, не покриває вимоги заставодержателя, він має право отримати суму, якої не вистачає, з іншого майна боржника в порядку черговості відповідно до статті 112 ЦК, якщо інше не встановлено договором або законом. Отже, керуючись принципом свободи договору, сторони можуть відступити від положень як статті 36 Закону України «Про іпотеку», так і загальних положень ЦК щодо реалізації предмета іпотеки.

8.20. Якщо такого відступу від положень цивільного законодавства не було здійснено за договором, кредитор не може вимагати виконання боржником основного зобов'язання після звернення стягнення та стягувати різницю між сумою зобов'язання та вартістю предмета іпотеки.

8.21. Разом з тим відповідно до частини першої статті 528 ЦК України виконання обов'язку може бути покладено боржником на іншу особу, якщо з умов договору, вимог ЦК України, інших актів цивільного законодавства або суті зобов'язання не впливає обов'язок боржника виконати зобов'язання особисто. У цьому разі кредитор зобов'язаний прийняти виконання, запропоноване за боржника іншою особою, а інша особа повинна виконати це зобов'язання на вимогу кредитора.

8.22. За змістом зазначеної норми зобов'язання боржника може бути ним покладено на іншу особу, однак передоручення виконання не тягне за собою заміну боржника в зобов'язанні. При цьому боржник зберігає свій правовий статус, покладаючи на третю особу тільки обов'язок виконати фактичні дії.

8.23. ЦК України також передбачає, що у випадку виконання іншою особою зобов'язань боржника до неї переходить право вимоги кредитора до боржника (частина перша статті 512 ЦК України).

8.24. Аналіз зазначених норм права дозволяє дійти до висновку, що законодавець розрізняв наслідки досудового врегулювання шляхом звернення стягнення на підставі іпотечного договору, стороною якого є боржник, та інших забезпечувальних договорів, стороною яких є інша особа.

8.25. Як зазначалось, Велика Палата Верховного Суду вже висловила своє рішення щодо припинення основного зобов'язання за кредитним договором у випадках забезпечення його виконання декількома способами (видами забезпечення).

8.26. З огляду на зазначене Велика Палата Верховного Суду погоджується з висновками Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду, викладеними в постановках від 13 лютого 2019 року у справі № 759/6703/16-ц (провадження № 61-22462св18) та від 20 листопада 2019 року у справі № 295/795/19 (провадження № 61-12137св19), про те, що в разі завершення такого позасудового врегулювання, тобто звернення стягнення на предмет іпотеки у способи, визначені статтею 37 Закону України «Про іпотеку», зобов'язання припиняється, оскільки за положеннями цього Закону всі наступні вимоги є недійсними.

8.27. При цьому Велика Палата Верховного Суду наголошує, що частина четверта статті 36 Закону України «Про іпотеку» (у відповідній редакції) вказує на недійсність будь-яких наступних вимог іпотекодержателя щодо виконання саме боржником основного зобов'язання після

завершення позасудового врегулювання шляхом звернення стягнення на іпотечне майно, передане в іпотеку саме боржником, за відсутності інших забезпечувальних договорів.

Враховуючи акцесорний характер визначених статтею 625 ЦК України зобов'язань, спори про відшкодування передбачених ними грошових сум, з огляду на їх похідний характер від основного спору, підлягають розгляду за правилами тієї юрисдикції, за правилами якої підлягає розгляду основний спір.

<https://t.me/glossema/285>

Постанова ВП ВС від 04.05.2022 в справі № 761/28949/17

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/104728587>

Правовідносини між Фондом і вкладником, який претендує на отримання гарантованого державою відшкодування за рахунок коштів Фонду в межах граничної суми, складаються без участі банку-боржника та мають управлінський характер.

У цих правовідносинах Фонд виконує управлінські функції щодо гарантованої державою виплати відшкодування за банківським вкладом у межах граничного розміру за рахунок коштів Фонду незалежно від перебігу процедури ліквідації банку (продажу його майна). А тому у вказаних відносинах у фізичних осіб виникають майнові вимоги не до банку-боржника, що ліквідується, а до держави в особі Фонду.

Отже, спір щодо права фізичної особи на відшкодування за вкладом за рахунок коштів Фонду в сумі, що не перевищує 200 000 грн (якщо адміністративна рада Фонду згідно з пунктом 17 частини першої статті 9 Закону № 4452-VI не прийняла рішення про збільшення граничної суми такого відшкодування), є публічно-правовим і пов'язаний з виконанням Фондом владної управлінської функції з організації виплати цього відшкодування. А тому такий спір має розглядатися за правилами адміністративного судочинства.

Із цього приводу Велика Палата Верховного Суду напрацювала усталену практику, зокрема в постановях від 13 жовтня 2020 року у справі № 369/10789/14-ц (провадження № 14-703цс19), від 25 березня 2020 року у справі № 761/29213/18 (провадження № 14-541цс19), від 12 травня 2020 року у справі № 761/44056/17 (провадження № 14-571цс16), від 27 лютого 2019 року у справі № 814/4104/15 (провадження № 11-846ап18), від 19 лютого 2020 року у справі № 234/11395/14-ц (провадження № 14-349цс19) та багатьох інших.

Велика Палата Верховного Суду вже вирішувала питання предметної юрисдикції у подібних справах (постанови від 18 квітня 2018 року у справі № 813/921/16, від 23 травня 2018 року у справі

№ 820/3770/16, від 20 червня 2018 року у справах № 761/7978/15-ц, № 805/2090/17-а, № 820/3664/16, від 31 жовтня 2018 року у справі № 815/2229/16, від 28 листопада 2018 року у справі № 592/13020/17 та інші).

У вказаних судових рішеннях Велика Палата Верховного Суду зробила висновок, що правовідносини між Фондом і вкладниками, які претендують на отримання гарантованого відшкодування за рахунок коштів Фонду, зокрема і відносини щодо формування переліку осіб, які мають право на таке відшкодування, складаються без участі банку-боржника.

Тому спір стосовно права на відшкодування вкладів фізичних осіб за рахунок коштів Фонду в межах гарантованого державою відшкодування за вкладом є публічно-правовим, має особливий характер і стосується виконання окремої владної функції Фонду, а саме організації виплат відшкодувань за вкладом.

Позивач просив стягнути з Фонду в межах установленого законом граничного розміру відшкодування кошти за вкладом, що включають: невиплачені кошти за відповідним вкладом станом на день витребування цього вкладу, а також суми, передбачені статтею 625 ЦК України, за цей же період, тому спірні правовідносини між Фондом і вкладником мають управлінський характер.

У разі несвоєчасного виконання боржником грошового зобов'язання у нього в силу закону (частини другої статті 625 ЦК України) виникає обов'язок сплатити кредиторі разом із сумою основного боргу суму інфляційних втрат як компенсацію знецінення грошових коштів за основним зобов'язанням внаслідок інфляційних процесів у період прострочення їх оплати та три проценти річних від простроченої суми.

Велика Палата Верховного Суду вже звертала увагу на те, що нарахування інфляційних втрат на суму боргу та трьох процентів річних відповідно до статті 625 ЦК України є мірою відповідальності боржника за прострочення грошового зобов'язання, оскільки виступає способом захисту майнового права та інтересу, який полягає у відшкодуванні матеріальних втрат кредитора від знецінення грошових коштів унаслідок інфляційних процесів та отриманні компенсації боржника за неналежне виконання зобов'язання. Ці кошти нараховуються незалежно від вини боржника, зупинення виконавчого провадження чи виконання рішення суду про стягнення грошової суми. Подібні правові висновки сформульовані, зокрема, у постановях Великої Палати Верховного Суду від 19 червня 2019 року у справах № 703/2718/16-ц (провадження № 14-241цс19) та № 646/14523/15-ц (провадження № 14-591цс18), від 13 листопада 2019 року у справі № 922/3095/18 (провадження № 12-105гс19), від 18 березня 2020 року у справі № 902/417/18 (провадження № 12-79гс19).

Велика Палата Верховного Суду в постанові від 07 квітня 2020 року у справі № 910/4590/19 (провадження № 12-189гс19), аналізуючи правову природу правовідносин, які виникають на підставі положень статті 625 ЦК України зробила висновок про те, що зобов'язання зі сплати інфляційних втрат та трьох процентів річних є акцесорним, додатковим до основного, залежить від основного зобов'язання і поділяє його долю. Відповідно й вимога про їх сплату є додатковою до основної вимоги (пункт 43 постанови), а поєднання цих вимог в одній справі не є обов'язковим.

Відтак ураховуючи акцесорний характер визначених статтею 625 ЦК України зобов'язань, спори про відшкодування передбачених ними грошових сум, з огляду на їх похідний характер від основного спору, підлягають розгляду за правилами тієї юрисдикції, за правилами якої підлягає розгляду основний спір.

До аналогічних висновків дійшла Велика Палата Верховного Суду в постанові від 10 квітня 2019 року по справі № 761/10730/18 (провадження № 14-116цс19) та в постанові від 25 березня 2020 року у справі № 761/29213/18 (провадження № 14-541цс19), а також у постанові від 09 лютого 2021 року у справі № 520/17342/18, на яку посилається Касаційний цивільний суд, оскільки при розгляді адміністративних справ субсидіарно можливо застосовувати і норми ЦК України та, приймаючи до уваги висновок про акцесорні вимоги, зазначені вимоги підлягають розгляду в порядку адміністративного судочинства.

І відшкодування упущеної вигоди, і відшкодування моральної шкоди передбачають необхідність встановлення певних обставин, а саме протиправних дій чи бездіяльності заподіювача шкоди та зв'язок цих протиправних дій чи бездіяльності заподіювача шкоди із самою шкодою, майновою чи моральною.

Аналіз положень частини п'ятої статті 21 КАС України та частини першої статті 19 КАС України у їх поєднанні дозволяє висувати, що юрисдикція спору про стягнення моральної шкоди із суб'єкта владних повноважень визначається як за правовою природою правовідносин, зокрема публічно-правових, так і у зв'язку з тим, чи пред'явлено позов про стягнення моральної шкоди в одному провадженні з вимогою про вирішення публічно-правового спору.

У випадку пред'явлення позову про відшкодування шкоди, у тому числі моральної, в іншому судовому провадженні такий спір підлягає розгляду за правилами цивільної або господарської юрисдикції, за виключенням випадку, якщо можливість об'єднання спорів в одне провадження в адміністративній юрисдикції не втрачена.

Такого висновку дійшла Велика Палата Верховного Суду в постанові від 09 лютого 2021 року у справі № 520/17342/18 (провадження № 14-158цс20).

У справі, що розглядається, позовні вимоги пов'язані з необхідністю визначення, чи є бездіяльність Фонду з виплати гарантованого відшкодування відповідно до статей 26, 27 Закону № 4452-VI неправомірною, що має відбуватися за правилами адміністративного судочинства.

Оскільки вимоги про стягнення відповідно до частини другої статті 625 та статті 22 ЦК України відшкодування майнової та моральної шкоди пов'язані з необхідністю дослідження бездіяльності Фонду, то і мають розглядатися в межах одного провадження за правилами адміністративного судочинства.

Можливість стягнення компенсації моральної шкоди ставиться в залежність не від того, що це передбачено нормою закону або положеннями договору, а від порушення цивільного права особи.

<https://t.me/glossema/306>

Постанова КЦС ВС від 16.06.2022 в справі № 569/20510/19

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/104849701>

Презумпція вини особи має бути спростована тільки за умови, якщо буде встановлено, що саме внаслідок дій або бездіяльності конкретної особи завдано збитків.

Тому тільки за умови встановлення конкретної особи, яка завдала збитків, відбувається розподіл тягаря доказування: (а) позивач повинен довести наявність збитків та причинний зв'язок; (б) відповідач доводить відсутність протиправності та вини.

За загальним правилом підставою виникнення зобов'язання про компенсацію моральної шкоди є завдання моральної шкоди іншій особі.

Зобов'язання про компенсацію моральної шкоди виникає за таких умов: наявність моральної шкоди; протиправність поведінки особи, яка завдала моральної шкоди; наявність причинного зв'язку між протиправною поведінкою особи яка завдала моральної шкоди та її результатом - моральною шкодою; вина особи, яка завдала моральної шкоди.

Тлумачення статті 23 ЦК України свідчить, що вона є нормою, яка має поширюватися на будь-які цивільно-правові відносини, в яких тій чи іншій особі було завдано моральної шкоди. Це, зокрема, підтверджується тим, що законодавець вживає формулювання «особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав».

Тобто можливість стягнення компенсації моральної шкоди ставиться в залежність не від того, що це передбачено нормою закону або положеннями договору, а від порушення цивільного права особи.

У справі, що переглядається:

суди встановили, що відповідач, отримавши пропозицію провести експертизу якості продукції, ухилився від її проведення, позивач довів обставини продажу відповідачем неякісного газу автомобільного PLUS та завдання цим збитків у зв'язку з необхідністю зливання газу з газового обладнання автомобіля та чистки газового балону автомобіля, доказів на спростування відсутності вини у завданні збитків відповідач не надав. За таких обставин, суди зробили обґрунтований висновок про наявність підстав для стягнення збитків в розмірі 1 500 грн;

встановивши, що позивачу завдана моральна шкода, суди, з урахуванням вимог розумності та справедливості, обґрунтовано визначили розмір грошової компенсації моральної шкоди в сумі 1 000 грн.

Для переможця торгів у процедурі продажу активів банку у процесі його ліквідації сплата вартості лота у встановлений строк є тією умовою, яка має бути виконана до підписання договору купівлі-продажу, оскільки її невиконання має наслідком втрату ним гарантійного внеску.
<https://t.me/glossema/316>

Постанова ВП ВС від 09.02.2022 в справі № 910/6939/20 (Провадження № 12-45гс21)
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/104728571>

12. Висновок щодо застосування норм права

12.1. Правовідносини з продажу активів банку у процедурі його ліквідації регулюються Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», який встановлює спеціальний порядок та умови виведення неплатоспроможного банку з ринку та його ліквідації.

Права заставодержателя у процедурі продажу активів банку у процесі його ліквідації захищаються положенням частини третьої статті 52 Закону, за яким майно банку, що є предметом застави, включається до складу ліквідаційної маси, але використовується виключно для позачергового задоволення вимог заставодержателя. Заставодержатель має право звернути стягнення на заставлене майно у порядку, встановленому законодавством або договором застави, та отримати задоволення своїх вимог за рахунок заставленого майна за ціною, визначеною суб'єктом оціночної діяльності, який визначений Фондом.

Отже, кошти отримані від продажу заставного майна, спрямовуються в акцептованому розмірі на задоволення вимог заставодержателя, який також має право звернути стягнення на заставне майно за ціною, визначеною суб'єктом оціночної діяльності.

Цей Закон не містить положень, що вимагають отримання Фондом згоди заставодержателя як умови передачі заставного майна на реалізацію в процедурі ліквідації банку.

Передача на продаж у процедурі ліквідації активів (майна) банку, які перебувають у заставі, здійснюється у визначеному Законом та Положенням № 388 порядку, що не вимагає отримання Фондом згоди заставодержателя на продаж таких активів, Фонд у таких правовідносинах не є заставодавцем, оскільки здійснює спеціальні функції щодо задоволення вимог кредиторів неплатоспроможного банку, а відсутність згоди заставодержателя та/або її відкликання не є підставою недійсності проведених відкритих торгів або скасування їх результатів.

12.2. Здійснений у контексті спірних правовідносин у цій справі аналіз положень Закону, Положення № 388 у взаємозв'язку із загальними нормами цивільного законодавства дозволяє дійти висновку, що у правовідносинах з продажу активів (майна) неплатоспроможного банку у процедурі його ліквідації на торгах (аукціоні) протокол торгів, підписання якого має місце за

результатами їх проведення, є за своєю правовою природою попереднім договором, за яким у сторін виникає обов'язок укласти відповідний договір купівлі-продажу у встановлений Положенням № 388 строк, і невиконання якого має наслідки для кожної зі сторін.

Для переможця торгів сплата вартості лота у встановлений строк є тією умовою, яка має бути виконана до підписання договору купівлі-продажу, оскільки її невиконання має наслідком втрату ним гарантійного внеску.

Натомість ухилення (невиконання обов'язку) банку від укладення основного договору купівлі-продажу з переможцем торгів за виконання тим обов'язку щодо сплати повної вартості лота та вчинення дій, що свідчать про зацікавленість в укладенні такого договору, має наслідком право переможця торгів вимагати укладення такого договору.

Враховуючи, що на момент ухвалення Верховним Судом рішення про звернення стягнення на предмет іпотеки воєнний стан в Україні триває, виконання рішення суду зупиняється на період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану та у тридцятиденний строк після його припинення або скасування.

<https://t.me/glossema/364>

Постанова КЦС ВС від 22.06.2022 в справі № 296/7213/15

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105011832>

Верховний Суд врахував, що згідно з Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022, затвердженим Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-ІХ «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»», на території України діє воєнний стан у зв'язку із військовою агресією Російської Федерації проти України.

Законом України від 22 травня 2022 року № 2263-ІХ «Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні»» Верховна Рада України затвердила Указ Президента України від 17 травня 2022 року № 341/2022 «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні», яким продовжено строк дії воєнного стану з 05 години 30 хвилин 25 травня 2022 року строком на 90 діб.

Відповідно до Закону України від 15 березня 2022 року № 2120-ІХ «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України Верховна

Рада України постановила розділ VI «Прикінцеві положення» Закону України «Про іпотеку» доповнити пунктом 5-2 такого змісту:

«5-2. У період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану та у тридцятиденний строк після його припинення або скасування щодо нерухомого майна (нерухомості), що належить фізичним особам та перебуває в іпотеці за споживчими кредитами, зупиняється дія статті 37 (у частині реалізації права іпотекодержателя на набуття права власності на предмет іпотеки), статті 38 (у частині реалізації права іпотекодержателя на продаж предмета іпотеки), статті 40 (у частині виселення мешканців із житлових будинків та приміщень, переданих в іпотеку, щодо яких є судові рішення про звернення стягнення на такі об'єкти), статей 41, 47 (у частині реалізації предмета іпотеки на електронних торгах) цього Закону».

Враховуючи, що на момент ухвалення Верховним Судом рішення про звернення стягнення на предмет іпотеки воєнний стан в Україні триває, виконання рішення суду зупиняється на період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану та у тридцятиденний строк після його припинення або скасування.

У такому висновку Верховний Суд виходить з того, що згадані норми права не втратили свою чинність, оскільки не були виключені з тексту зазначеного Закону, а спеціальним законом лише запроваджене зупинення виконання цих правил на певний період. Надалі у разі припинення запровадження воєнного стану дія згаданих правил відновить свою дію без окремого рішення та закону.

Якщо первісний кредитор відчужив права вимоги за договорами новому кредитору, то він передав останньому і право на судовий захист відповідних прав вимоги, у тому числі тоді, якщо щодо цих прав є оспорюваний первісним кредитором правочин. Після відступлення цивільного права первісний кредитор не зберігає за собою право його судового захисту.

<https://t.me/glossema/387>

Постанова ВП ВС від 08.02.2022 в справі № 761/13017/16-ц (провадження № 14-149цс21)

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105248995>

6. Велика Палата Верховного Суду мала відповісти на питання про те, чи допускається процесуальне правонаступництво за заявою нового кредитора за договором іпотеки у спорі щодо дійсності укладеного первісним кредитором договору про розірвання за згодою сторін того

самого договору іпотеки? Вирішила, що відповідь на це питання – позитивна. Тому у задоволенні касаційної скарги відмовила.

36. Велика Палата Верховного Суду бере до уваги, що у позивача з ПП «Л-Джастіс» є кредитне зобов'язання, належне виконання якого з боку позичальника забезпечила відповідачка, уклавши договір іпотеки. Суди попередніх інстанцій встановили, що кредитор за кредитним договором і за договором іпотеки був замінений іншою особою, – ТзОВ «ФК Інвестохілс Веста» – на підставі договору відступлення права вимоги. Новий кредитор, окрім прав та обов'язків за умовами кредитного договору та договору іпотеки, набув право на їх захист у разі порушення, невизнання або оспорювання, зокрема у разі розірвання договору іпотеки, яке не відповідає закону.

37. Первісний кредитор звернувся до суду з позовом про визнання недійсним договору про розірвання договору іпотеки, відстоюючи власні права й інтереси іпотекодержателя у зобов'язанні за договором іпотеки. Інтерес іпотекодержателя полягав у тому, щоби, на його думку, незаконно розірваний договір іпотеки забезпечував повернення позичальником коштів за кредитним договором через можливість звернення стягнення на предмет іпотеки у разі прострочення основного зобов'язання.

38. Замінивши первісного кредитора у вказаному матеріальному правовідношенні, ТзОВ «ФК Інвестохілс Веста» набуло той самий інтерес щодо захисту вже своїх прав іпотекодержателя за договором іпотеки. Позбавлення такого нового кредитора права брати участь у розгляді справи у якості позивача, правонаступником якого він є у матеріальних правовідносинах щодо виконання зобов'язань за кредитним договором і за договором іпотеки, суперечить завданню та засадам цивільного судочинства.

44. Велика Палата Верховного Суду звертає увагу на те, що одним із прав сторони у матеріальних відносинах (зокрема за договором іпотеки) є право на судовий захист порушених, невизнаних або оспорюваних цивільних прав чи інтересів (у тому числі, якщо порушення відбувається внаслідок розірвання договору іпотеки за згодою сторін). Таке право сторона може реалізувати, зокрема, у цивільних процесуальних відносинах (зокрема за позовом про визнання недійсним договору про розірвання договору іпотеки).

45. Інакше кажучи, якщо первісний кредитор відчужив права вимоги за договорами новому кредитору, то він передав останньому і право на судовий захист відповідних прав вимоги, у тому числі тоді, якщо щодо цих прав є оспорюваний первісним кредитором правочин. Після відступлення цивільного права первісний кредитор не зберігає за собою право його судового захисту. З огляду на вказане Велика Палата Верховного Суду відступає від наведеного вище висновку Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду, викладеного у постанові від 15 червня 2020 року у справі № 910/10006/19.

54. Одним із прав сторони у матеріальних відносинах є право на судовий захист порушених, невизнаних або оспорюваних цивільних прав чи інтересів. Таке право вона може реалізувати, зокрема, у цивільних процесуальних відносинах. Якщо первісний кредитор відчужив права вимоги за договорами новому кредитору, то він передав останньому і право на судовий захист відповідних прав вимоги, у тому числі тоді, якщо щодо цих прав є оспорюваний первісним кредитором правочин. Після відступлення цивільного права первісний кредитор не зберігає за собою право його судового захисту.

Строки, передбачені частиною першою статті 1211 ЦК України, за цільовим призначенням є строками існування права (на відшкодування шкоди), а за своєю сутністю є присічними строками. Такі строки не є позовною давністю, а тому норми про позовну давність, її зупинення і переривання на них поширені бути не можуть.

<https://t.me/glossema/408>

Постанова КЦС ВС від 06.07.2022 в справі № 0808/7199/2012

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105190722>

Виготовлювач товару, що є нерухомим майном, виконавець робіт (послуг) зобов'язаний відшкодувати шкоду, завдану фізичній або юридичній особі внаслідок конструктивних, технологічних, рецептурних та інших недоліків товару, робіт (послуг), а також недостовірної або недостатньої інформації про них. Відшкодування шкоди не залежить від вини виготовлювача товару, що є нерухомим майном, виконавця робіт (послуг), а також від того, чи перебував потерпілий з ними у договірних відносинах (частина перша статті 1209 ЦК України).

Виготовлювач товару, що є нерухомим майном, виконавець робіт (послуг) звільняються від відшкодування шкоди, якщо вони доведуть, що шкода виникла внаслідок непереборної сили або порушення потерпілим правил користування або зберігання товару, результатів робіт (послуг) (частина друга статті 1209 ЦК України).

Шкода, завдана внаслідок недоліків товару, що є нерухомим майном, підлягає відшкодуванню виготовлювачем товару (абз. 1 частини першої статті 1210 ЦК України).

Шкода, завдана внаслідок недоліків товару, що є нерухомим майном, робіт (послуг), підлягає відшкодуванню, якщо її завдано протягом встановленого строку служби (строку придатності) товару, результатів робіт (послуг), а якщо він не встановлений, - протягом десяти років з дня виготовлення товару, виконання роботи (надання послуги) (частина перша статті 1211 ЦК України).

В інтересах охорони прав фізичних та юридичних осіб у рамках недоговірних зобов'язань з відшкодування шкоди передбачено механізм регулювання відносин, пов'язаних із відшкодуванням шкоди внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг).

Зобов'язання з відшкодування шкоди внаслідок недоліків товару, що є нерухомим майном, – це правовідношення, у силу якого одна сторона (потерпілий) має право вимагати відшкодування завданої шкоди внаслідок конструктивних, технологічних, рецептурних та інших недоліків товару, робіт (послуг), а також недостовірної або недостатньої інформації про них, а інша сторона (боржник) зобов'язана відшкодувати завдану шкоду в повному розмірі.

§ 5. Зобов'язальне право. Договірне право

Підставою виникнення зобов'язання про відшкодування шкоди внаслідок недоліків товару, що є нерухомим майном, є завдання майнової шкоди іншій особі.

Суб'єктами такого зобов'язання є кредитор (потерпілий) та боржник (виготовлювач товару, що є нерухомим майном).

Боржник звільняється від відшкодування шкоди, якщо доведе, що шкода виникла внаслідок непереборної сили або порушення потерпілим правил користування або зберігання товару.

Строки, передбачені частиною першою статті 1211 ЦК України, за цільовим призначенням є строками існування права (на відшкодування шкоди), а за своєю сутністю є присічними строками. Такі строки не є позовною давністю, а тому норми про позовну давність, її зупинення і переривання на них поширені бути не можуть.

Умова договору про споживчий кредит, укладеного після набуття чинності Законом України «Про споживче кредитування» (10 червня 2017 року), щодо оплатності інформації про стан кредитної заборгованості, яку споживач вимагає один раз на місяць, є нікчемною відповідно до частин першої та другої статті 11, частини п'ятої статті 12 Закону України «Про споживче кредитування».

<https://t.me/glossema/411>

Постанова ВП ВС від 13.07.2022 в справі № 496/3134/19

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105423479>

ВП ВС, розглядаючи касаційну скаргу позивача, має дати відповідь на питання про те, (а) чи можливе встановлення комісії за обслуговування кредиту згідно Закону України «Про споживче кредитування»; (б) чи має кваліфікуватися умова договору, що передбачає комісію, як дійсна/нікчемна/оспорювана.

31.14. 10 червня 2017 року набув чинності Закон України «Про споживче кредитування», у зв'язку з чим у Законі України «Про захист прав споживачів» текст статті 11 викладено в такій редакції: «Цей Закон застосовується до відносин споживчого кредитування у частині, що не суперечить Закону України «Про споживче кредитування».

31.15. Положення частин першої, другої, п'ятої статті 18 Закону України «Про захист прав споживачів» з набуттям чинності Закону України «Про споживче кредитування» залишилися незмінними, проте, враховуючи ультраактивну форму дії Закону України «Про захист прав споживачів», визначені ним наслідки включення до договору споживчого кредиту умови, якою

встановлено плату за надання інформації щодо кредиту, підлягають перевірці на відповідність змісту положень Закону України «Про споживче кредитування».

31.18. Таким чином, Законом України «Про споживче кредитування» безпосередньо передбачено право банку встановлювати у кредитному договорі комісію за обслуговування кредиту.

31.26. Закон України «Про споживче кредитування» розмежовує оплатність та безоплатність надання інформації про кредит залежно від періодичності звернення споживача із запитом щодо надання такої інформації.

31.28. Відповідно до частини п'ятої статті 12 Закону України «Про споживче кредитування» умови договору про споживчий кредит, які обмежують права споживача порівняно з правами, встановленими цим Законом, є нікчемними.

31.29. З урахуванням викладеного, комісія за обслуговування кредитної заборгованості може включати плату за надання інформації про стан кредиту, яку споживач вимагає частіше одного разу на місяць. Умова договору про споживчий кредит, укладеного після набуття чинності Законом України «Про споживче кредитування» (10 червня 2017 року), щодо оплатності інформації про стан кредитної заборгованості, яку споживач вимагає один раз на місяць, є нікчемною відповідно до частин першої та другої статті 11, частини п'ятої статті 12 Закону України «Про споживче кредитування».

31.30. Аналогічних висновків дійшов Верховний Суд у постанові від 21 жовтня 2020 року у справі № 194/1387/19 (провадження № 61-7416св20), на яку посилається заявник на підтвердження наявності підстав касаційного оскарження судових рішень у справі.

31.33. Велика Палата Верховного Суду відступає від висновків, викладених у постанові Верховного Суду від 01 квітня 2020 року у справі № 583/3343/19 (провадження № 61-22778св19) й постанові Верховного Суду від 15 березня 2021 року в справі № 361/392/20 (провадження № 61-16470св20), та зазначає, що умова договору про споживчий кредит, укладеного після набуття чинності Законом України «Про споживче кредитування» (10 червня 2017 року), щодо оплатності інформації про стан кредитної заборгованості, яку споживач вимагає один раз на місяць, є нікчемною відповідно до частин першої та другої статті 11, частини п'ятої статті 12 Закону України «Про споживче кредитування».

32.1. Щодо наслідків включення до договору споживчого кредиту умови, якою встановлено плату за надання інформації, що за законом повинна надаватися безоплатно, має застосовуватися той нормативно-правовий акт, який набув чинності на момент виникнення спірних правовідносин та в цій частині відміння дію попереднього нормативно-правового акта, тобто застосуванню підлягає Закон України «Про споживче кредитування».

32.3. Розмір плати за обслуговування кредиту визначений у пункті 6 кредитного договору (у графіку щомісячних платежів) та змінюється залежно від погашення кредиту: перший платіж за обслуговування кредиту становить 1 923 грн 49 коп., останній - 118 грн 61 коп.

32.4. Надання інших послуг за обслуговування кредиту, не пов'язаних з інформуванням про стан кредитної заборгованості, за вказану плату умовами договору не передбачено.

32.5. При цьому одночасно пунктом 3.2.4. кредитного договору визначено, що позичальник має право не частіше одного разу на місяць вимагати у банку безоплатного надання інформації про поточний розмір його заборгованості, розмір суми кредиту, повернутої банку, виписку з рахунків щодо погашення заборгованості та іншої інформації, яка повинна надаватися позичальнику за законом.

32.6. Зміст пункту 3.2.4. кредитного договору контекстуально дублює положення пункту 1.4 кредитного договору в розрізі послуг щодо надання інформації за кредитом (розмір заборгованості, розмір суми кредиту, повернутої банку, виписку з рахунків щодо погашення заборгованості, тощо), але в пункті 3.2.4. кредитного договору безоплатно, а в пункті 1.4 кредитного договору - з оплатою наданих послуг.

32.7. Фактично на вимогу споживача не частіше одного разу на місяць послуги з надання інформації по рахункам позичальника з використанням телефонних каналів зв'язку, а саме зі стаціонарних телефонів по Україні, в контакт-центрі, шляхом направлення СМС-повідомлень щодо суми платежу за цим договором, щодо зарахування платежу в погашення заборгованості за кредитом тощо; надання інформації по рахунку позичальника із використанням засобів електронного зв'язку шляхом направлення інформації про стан рахунку на адресу електронної пошти позичальника; опрацювання запитів позичальника, що направлені банку позичальником із використанням різних каналів зв'язку тощо, мають оплатний характер, що суперечить як змісту пункту 3.2.4. кредитного договору, так і вимогам частин першої та другої статті 11 Закону України «Про споживче кредитування».

32.8. Враховуючи те, що позивачу встановлено щомісячну плату за послуги банку, які за законом повинні надаватись безоплатно, Велика Палата дійшла висновку про те, що положення пунктів 1.4 та 6 кредитного договору, укладеного між ОСОБА_1 та АТ «Ідея Банк», щодо обов'язку позичальника сплачувати плату за обслуговування кредиту щомісячно в терміни та у розмірах, визначених графіком щомісячних платежів за кредитним договором, є нікчемними.

33.6. Велика Палата Верховного Суду знов наголошує, що судовий захист повинен бути повним та відповідати принципу процесуальної економії, тобто забезпечити відсутність необхідності звернення до суду для вжиття додаткових засобів захисту. Такі висновки сформульовані в пункті 63 постанови Великої Палати Верховного Суду від 22 вересня 2020 року у справі № 910/3009/18 (провадження № 12-204гс19), пункт 6.13 постанови Великої Палати Верховного Суду від 19 січня 2021 року у справі № 916/1415/19 (провадження № 12-80гс20). Судове рішення щодо правових наслідків недійсного правочину, в якому суд у мотивувальній частині робить висновки щодо дійсності чи нікчемності правочину, відповідає зазначеному принципу.

33.7. Таким чином позовні вимоги про визнання недійсними положень пунктів 1.4 та 6 кредитного договору не підлягають задоволенню саме у зв'язку із обранням неналежного способу захисту порушеного права.

34.1. Відповідно до частини першої статті 216 ЦК України недійсний правочин не створює юридичних наслідків, крім тих, що пов'язані з його недійсністю. У разі недійсності правочину кожна із сторін зобов'язана повернути другій стороні у натурі все, що вона одержала на виконання цього правочину, а в разі неможливості такого повернення, зокрема тоді, коли одержане полягає у користуванні майном, виконаній роботі, наданій послугі, - відшкодувати вартість того, що одержано, за цінами, які існують на момент відшкодування.

34.2. За правилами вказаної статті реституція як спосіб захисту цивільного права застосовується лише в разі наявності між сторонами укладеного договору, який є нікчемним чи який визнано недійсним.

34.3. З огляду на встановлені у справі обставини, а також сформульовані у цій постанові висновки щодо нікчемності пунктів 1.4 та 6 кредитного договору, Велика Палата Верховного Суду вважає за необхідне у порядку застосування наслідків виконання нікчемного правочину

зобов'язати ПАТ «Ідея Банк» здійснити перерахунок заборгованості ОСОБА_1 за кредитним договором від 19 червня 2018 року № P24.00301.004034055 з огляду на нікчемність пунктів 1.4 та 6 цього договору, що забезпечує захист інтересу позивача у правовій визначеності.

(2) Щодо судових витрат

45. Фактично за наслідками касаційного розгляду справи позовні вимоги задоволені (констатовано нікчемність окремих пунктів кредитного договору та проведено реституцію), а тому незалежно від форми їх заявлення питання щодо розподілу судових витрат вирішується відповідно до частини шостої статті 141 ЦПК України.

46. Оскільки позивача звільнено від сплати судових витрат й вона не оплачувала судовим збором позовну заяву, апеляційну та касаційну скаргу, в цій частині судові витрати на відповідача не покладаються.

47. У додаткових поясненнях до касаційної скарги ОСОБА_1 компенсувати понесені витрати на правову допомогу за подання касаційної скарги у розмірі 15 000 грн. Вказує, що та обставина, що особа, яка надає правову допомогу, не є адвокатом у справі, не може бути підставою для відмови у стягненні судових витрат, які стороною у справі фактично та реально понесено.

59. Предметом касаційного оскарження є судові рішення, ухвалені у справі про визнання недійсним кредитного договору на підставі Закону України «Про захист прав споживачів». Справа № 496/3134/19 не є справою з ціною позову, що перевищує двісті п'ятдесят розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Тобто справа № 496/3134/19 є малозначною у силу вимог закону.

60. Відповідно до частини другої статті 60 ЦПК України під час розгляду спорів, що виникають з трудових відносин, а також справ у малозначних спорах (малозначні справи) представником може бути особа, яка досягла вісімнадцяти років, має цивільну процесуальну дієздатність, за винятком осіб, визначених у статті 61 цього Кодексу.

61. Отже, у малозначній справі здійснювати представництво особи в суді може особа, яка не є адвокатом.

62. Проте поняття «надання професійної правничої допомоги» не тотожне поняттю «представництво особи в суді». Надання професійної правничої допомоги здійснюють лише адвокати, натомість представництво особи у суді може бути здійснене за вибором особи адвокатом або іншим суб'єктом (абзац другий підпункту 2.2.1 підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини висновку Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії) (реєстр. № 1013) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 31 жовтня 2019 року № 4-в/2019).

63. Таким чином, витрати на юридичні послуги, надані стороні у справі іншою, ніж адвокат, особою, не належать до витрат на професійну правничу допомогу та не можуть бути відшкодовані у порядку частини четвертої статті 137, частини сьомої статті 139 та частини третьої статті 141 ЦПК України.

Суд може застосувати такий спосіб звернення стягнення, як передача рухомого майна, що є предметом забезпечувального обтяження, у власність обтяжувача в рахунок виконання забезпеченого обтяженням зобов'язання

<https://t.me/glossema/442>

Постанова ВП ВС від 13.07.2022 в справі № 199/8324/19

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105624086>

Позивачем у позові про визнання права власності може бути будь-який учасник цивільних відносин, який вважає себе власником певного майна, однак не може належним чином реалізувати свої правомочності у зв'язку з наявністю щодо цього права сумнівів або претензій з боку третіх осіб. Відповідачем у позові про визнання права власності виступає будь-яка особа, яка сумнівається в належності майна позивачеві, або не визнає за ним права здійснювати правомочності володіння, користування і розпорядження таким майном, або має власний інтерес у межах існуючих правовідносин.

Наведений правовий висновок викладено в постанові Великої Палати Верховного Суду від 14 грудня 2021 року у справі 344/16879/15-ц.

Разом з тим, спірні правовідносини врегульовані Законом № 1255-IV, який передбачає можливість звернення стягнення на предмет забезпечувального обтяження шляхом передачі рухомого майна у власність обтяжувача, а не шляхом визнання права власності обтяжувача на нього.

Не передбачає такої можливості і стаття 1282 ЦК України ні в чинній редакції, ні в редакції, яка діяла на час виникнення спірних правовідносин.

У цій статті було вказано, що спадкоємці зобов'язані задовольнити вимоги кредитора повністю, але в межах вартості майна, одержаного у спадщину. Кожен зі спадкоємців зобов'язаний задовольнити вимоги кредитора особисто, у розмірі, який відповідає його частці у спадщині. Вимоги кредитора спадкоємці зобов'язані задовольнити шляхом одноразового платежу, якщо домовленістю між спадкоємцями та кредитором інше не встановлено. У разі відмови від одноразового платежу суд за позовом кредитора накладає стягнення на майно, яке було передане спадкоємцям у натурі.

Отже, можливим було лише звернення стягнення на майно, передане спадкоємцям у натурі відповідно до вимог чинного законодавства, у цьому випадку до вимог Закону № 1255-IV.

Позивач подав позов про звернення стягнення на заставлене майно шляхом визнання за ним права власності на нього, що не відповідає приписам щодо неможливості в судовому порядку звертати стягнення на заставлене рухоме майно шляхом визнання права власності на нього.

Також у постанові від 16 травня 2018 року у справі № 320/8269/15-ц (провадження № 14-83цс18) за позовом про визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню, Велика Палата Верховного Суду зазначила, що для звернення стягнення на предмет застави необхідно письмово повідомити боржника та зареєструвати в Державному реєстрі обтяжень відомості про звернення стягнення на предмет забезпечувального обтяження. Вказані вимоги є імперативними і не виконуються на розсуд стягувача.

Отже невстановлення судами факту реєстрації в Державному реєстрі обтяжень відомостей про звернення стягнення на предмет обтяження, а також факту надіслання іншим обтяжувачам повідомлення про початок судового провадження у справі про звернення стягнення на предмет застави свідчить про недотримання позивачем процедури звернення стягнення на заставлене майно та є підставою для відмови в задоволенні позовної вимоги про звернення стягнення на заставлене майно саме з цих підстав, оскільки у протилежному випадку можуть бути порушені права інших заставодержателів і такі порушення можуть бути невідновними.

Частина друга статті 4 ЦК України закріплює пріоритет норм цього Кодексу над нормами інших законів. До того ж такий спосіб вирішення колізії норм ЦК України з нормами інших законів – з констатацією пріоритету норм цього Кодексу над нормами інших законів підтримувався як Конституційним Судом України (Рішення від 13 березня 2012 року у справі № 5-рп/2012), так і Верховним Судом України (постанови від 30 жовтня 2013 року у справі № 6-59цс13, від 16 грудня 2015 у справі № 6-2023цс15). Вказане узгоджується і з правовою позицією, висловленою у постанові Великої Палати Верховного Суду від 22 червня 2021 року у справі № 334/3161/17.

Особливості правовідносин між кредитором і спадкоємцями боржника, зокрема, у зобов'язаннях, забезпечених заставою, регламентуються спеціальними нормами ЦК України про спадкування.

Відповідно до частини другої статті 1282 ЦК України в редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин, вимоги кредитора спадкоємці зобов'язані задовольнити шляхом одноразового платежу, якщо домовленістю між спадкоємцями та кредитором інше не встановлено. У разі відмови від одноразового платежу суд за позовом кредитора накладає стягнення на майно, яке було передане спадкоємцям у натурі.

У наведеній нормі передбачається спеціальний, додатковий за своєю правовою природою спосіб захисту цивільних прав та інтересів кредитора спадкодавця в разі, якщо спадкоємці не виконають його вимог.

Разом з тим зазначена норма не конкретизує способів звернення стягнення на майно та не передбачає можливості звернути стягнення на майно, отримане спадкоємцями, шляхом визнання на нього права власності за кредитором, а лише встановлює обов'язок суду в разі пред'явлення відповідного позову та доведення його підстав звернути стягнення на майно, яке було передане спадкоємцям у натурі.

У справі № 910/21156/16 за позовом про звернення стягнення на заставлене майно шляхом визнання за заставодержателем права власності на нього Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду зробив висновок про те, що з огляду на положення пункту 4 частини другої статті 25 та пункту 1 частини першої статті 26 Закону № 1255-IV та умови договору застави, ураховуючи те, що обтяжувач при зверненні до суду з позовом про звернення стягнення на

§ 5. Зобов'язальне право. Договірне право

предмет застави на власний розсуд обирає спосіб звернення стягнення на предмет забезпечувального обтяження, а суд у разі задоволення такого позову.

У цілому з висновком КГС можна погодитися з такими уточненнями: із системного аналізу пункту 4 частини другої статті 25 та пункту 1 частини першої статті 26 Закону № 1255-IV убачається, що суд може застосувати такий спосіб звернення стягнення, як передача рухомого майна, що є предметом забезпечувального обтяження, у власність обтяжувача в рахунок виконання забезпеченого обтяженням зобов'язання в порядку, встановленому цим Законом.

Разом з тим, КЦС ухвалював у аналогічних справах постанови від 19 червня 2019 року у справі № 758/11743/15-ц, від 31 липня 2019 року у справі № 461/12019/15-ц, від 14 серпня 2019 року у справі № 638/11078/15-ц, від 21 серпня 2019 року у справі № 370/615/15, у яких зробив висновок, що позовні вимоги про звернення стягнення на предмет застави шляхом продажу обтяжувачем предмета забезпечувального обтяження з укладенням договору купівлі-продажу з іншою особою-покупцем на виконання зобов'язання про сплату заборгованості є позасудовим способом звернення стягнення на предмет застави, який здійснюється без звернення до суду, тобто є позасудовим способом звернення стягнення на предмет застави.

Однак такий висновок не відповідає висновку Великої Палати, викладеному у цій постанові, про можливість застосування звернення стягнення на предмет застави шляхом передачі його у власність заставодержателя чи продажу третім особам, а тому Велика Палата відступає від правового висновку КЦС у зазначених вище постановках.

03 липня 2018 року Верховна Рада України прийняла Закон України № 2478-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення кредитування» (далі – Закон № 2478-VIII). Згідно з пунктом 10 розділу I цього Закону частину четверту статті 24 Закону № 1952-IV доповнено пунктом 7 про те, що відмова в державній реєстрації прав з підстави, зазначеної у пункті 6 частини першої цієї статті, не застосовується у разі державної реєстрації права власності на нерухоме майно іпотекодержателем – фінансовою установою в порядку, передбаченому статтями 33–38 Закону № 898-IV. Наявність зареєстрованих після державної реєстрації іпотеки обтяжень, інших речових прав, у тому числі іпотеки, на передане в іпотеку майно не є підставою для відмови у державній реєстрації права власності за іпотекодержателем.

У пунктах 1, 2 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 2478-VIII передбачено, що цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування, та вводиться в дію через три місяці з дня набрання чинності цим Законом. Цей Закон застосовується до відносин, що виникли після введення його в дію, а також до відносин, що виникли до введення його в дію та продовжують існувати після введення його в дію, крім частини четвертої статті 36 Закону № 898-IV, що застосовується виключно до договорів і угод, укладених після введення в дію цього Закону.

Закон № 2478-VIII опублікований 03 листопада 2018 року, набрав чинності 04 листопада 2018 року та введений в дію 04 лютого 2019 року, тому його приписи не застосовуються до спірних правовідносин.

Водночас Велика Палата Верховного Суду звертає увагу на те, що законодавство України, складаючись з окремих законодавчих актів, становить єдину цілісну систему. Тому законодавчий акт та його окремі положення мають застосовуватись не окремо, а в сукупності як з іншими положеннями того ж законодавчого акта, так і з положеннями інших законодавчих актів. Тлумачення законодавства судам слід здійснювати системно, враховувати правову природу спірних відносин, загальну спрямованість законодавства та права України в цілому, а результат

§ 5. Зобов'язальне право. Договірне право

тлумачення законодавства має бути розумним та справедливим (пункт 6 статті 3 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України)). Національне законодавство має тлумачитися таким чином, щоб результат тлумачення відповідав принципам справедливості, розумності та узгоджувався з положеннями Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (постанова Великої Палати Верховного Суду від 20 травня 2020 року у справі № 815/1226/18 (провадження № 11-1206ап19, пункт 80)).

Відповідно до пункту 1 частини першої статті 2 Закону № 1952-IV державна реєстрація речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень – офіційне визнання і підтвердження державою фактів набуття, зміни або припинення речових прав на нерухоме майно, обтяжень таких прав шляхом внесення відповідних відомостей до Державного реєстру прав. Державна реєстрація речових прав виконує важливу функцію інформування третіх осіб про права та обтяження на майно, а у випадках, встановлених законом, з такою реєстрацією пов'язується виникнення прав на нерухоме майно (абзац третьої частини другої статті 331 ЦК України). Хоча державна реєстрація права за певною особою не є безспірним підтвердженням наявності в цієї особи права, але створює спростовувану презумпцію права такої особи (постанови Великої Палати Верховного Суду від 02 липня 2019 року у справі № 48/340 (провадження № 12-14звг19, пункт 6.30), від 12 березня 2019 року у справі № 911/3594/17 (провадження № 12-234гс18, пункт 4.17), від 19 січня 2021 року у справі № 916/1415/19 (провадження № 12-80гс20, пункт 6.13)).

Тому загальна спрямованість Закону № 1952-IV полягає у забезпеченні достовірності та несуперечливості відомостей Державного реєстру прав.

Механізм реалізації цього фундаментального підходу закріплений, зокрема, у пункті 5 частини першої статті 24 Закону № 1952-IV, яким встановлено, що у державній реєстрації прав та їх обтяжень може бути відмовлено у разі, якщо наявні суперечності між заявленими та вже зареєстрованими речовими правами на нерухоме майно та їх обтяженнями. Отже, інші положення цього Закону повинні застосовуватись у сукупності з нормою цього пункту.

Наприклад, якщо зареєстроване право іпотеки на нерухоме майно, але власник майна вважає іпотеку нечинною і звернувся до суду з позовом про визнання права іпотеки відсутнім з метою подальшої державної реєстрації припинення права іпотеки (постанова Великої Палати Верховного Суду від 19 січня 2021 року у справі № 916/1415/19 (провадження № 12-80гс20, пункт 6.14)), а суд наклав арешт на таке майно на забезпечення цього позову, то такий арешт накладений на користь власника майна. За таких умов звернення стягнення на це майно (у тому числі державна реєстрація права власності за іпотекодержателем) суперечило б зареєстрованому обтяженню – арешту майна на користь власника майна, а тому така реєстрація згідно з пунктом 5 частини першої статті 24 Закону № 1952-IV не допускається.

Наявна зареєстрована заборона відчуження майна, здійснена на користь самого іпотекодержателя, не є підставою для відмови в державній реєстрації права власності за іпотекодержателем, адже в такому випадку державна реєстрація права власності за іпотекодержателем не свідчить про суперечність уже зареєстрованому обтяженню (подібні висновки містяться у пункті 5.49 постанови Великої Палати Верховного Суду від 23 травня 2018 року у справі № 916/5073/15).

Відповідно при вирішенні такого спору судам насамперед необхідно з'ясувати питання щодо того, про захист яких саме прав особи йдеться та чи порушені ці права. Отже, суд першочергово перевіряє, чи були порушені права позивача, яким способом вони мають бути поновлені і чи є відповідні позовні вимоги у справі.

Спирні правовідносини виникли з приводу того, що у зв'язку з неналежним виконанням позивачем укладеного з банком кредитного договору утворилася заборгованість. На забезпечення виконання зобов'язання за кредитним договором банк звернув стягнення на предмет іпотеки, право власності на яке за банком зареєстроване державним реєстратором.

З урахуванням установлених судами попередніх інстанцій обставин справи, а саме наявності невиконаного основного зобов'язання, існування чинного договору іпотеки, умови якого позивачем не оспорується, Велика Палата Верховного Суду вважає, що права позивача не порушено, оскільки іпотека виникла до ухвалення державним виконавцем постанови про накладення арешту та заборони на предмет іпотеки, заборона на предмет іпотеки також була вже накладена на предмет іпотеки для забезпечення прав іпотекодержателя, який і задовольнив свої вимоги за рахунок заставленого майна.

Заявлені позивачем вимоги про визнання протиправними рішень про державну реєстрацію права власності на нерухоме майно, скасування записів про державну реєстрацію права власності не впливають і не можуть вплинути на права позивача щодо права на предмет іпотеки.

Тому в позові необхідно відмовити.

Вимога про визнання протиправними і скасування реєстраційних дій Департаменту щодо скасування у ЄДР записів є неефективним способом захисту прав особи, яка є іпотекодержателем, оскільки не дозволяє цій особі реалізувати свої права щодо предмета іпотеки.

<https://t.me/glossema/445>

Постанова ВП ВС від 20.07.2022 у справі № 806/5244/15

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105637710>

9.10. Оцінюючи належність обраного позивачем способу захисту та обґрунтовуючи відповідний висновок щодо нього, суди мають враховувати його ефективність. Це означає, що вимога про захист цивільного права має відповідати змісту порушеного права, характеру правопорушення, а також забезпечувати поновлення порушеного права, а в разі неможливості такого поновлення - гарантувати особі можливість отримання нею відповідного відшкодування.

9.11. Розглядаючи справу, суд має з'ясувати: 1) з яких саме правовідносин сторін виник спір; 2) чи передбачений обраний позивачем спосіб захисту законом або договором; 3) чи передбачений законом або договором ефективний спосіб захисту порушеного права позивача; 4) чи є спосіб захисту, обраний позивачем, ефективним для захисту його порушеного права у спірних

правовідносинах. Якщо суд дійде висновку, що обраний позивачем спосіб захисту не передбачений законом або договором та/або є неефективним для захисту порушеного права позивача, у цих правовідносинах позовні вимоги останнього не підлягають задоволенню (такий висновок викладений у пунктах 6.6, 6.7 постанови Великої Палати Верховного Суду від 19 січня 2021 року у справі № 916/1415/19 (провадження № 12-80гс20)).

9.30. Заявлена Банком вимога про визнання протиправними і скасування реєстраційних дій Департаменту щодо скасування у ЄДР записів про припинення ЗАТ «Житомирські ласощі» та про державну реєстрацію ТДВ «ЖЛ» порушує права і законні інтереси ЗАТ «Житомирські ласощі» і ТОВ «Будстайл-XXI», спрямована на спростування дій державного реєстратора з виконання судового рішення, а тому таку вимогу не можна вважати добросовісним способом захисту позивачем своїх прав та інтересів. Також ЗАТ «Житомирські ласощі» і ТОВ «Будстайл-XXI» не залучалися до участі у цій справі як відповідачі, в той час як відновлення ТДВ «ЖЛ» мало б наслідком припинення цих юридичних осіб як засновників.

9.31. Велика Палата Верховного Суду вважає, що така вимога є неефективним способом захисту прав особи, яка є іпотекодержателем, оскільки не дозволяє цій особі реалізувати свої права щодо предмета іпотеки. Отже, позов заявлено до неналежного відповідача - Департаменту, який не володіє предметом іпотеки.

9.32. Велика Палата Верховного Суду зауважує, що судовий захист повинен бути повним та відповідати принципу процесуальної економії, тобто забезпечити відсутність необхідності звернення до суду для вжиття додаткових засобів захисту. Такі висновки сформульовані в пункті 63 постанови Великої Палати Верховного Суду від 22 вересня 2020 року у справі № 910/3009/18 (провадження № 12-204гс19).

9.33. У справі, що переглядається, задоволення вимог Банку про скасування реєстраційних дій щодо внесення до ЄДР записів про скасування державної реєстрації ТДВ «ЖЛ» і відновлення ЗАТ «Житомирські ласощі», яке було припинено внаслідок його незаконної реорганізації, не приведе до захисту майнових прав Банку як кредитора - іпотекодержателя майна юридичної особи, створеної з порушенням закону. Відтак ці вимоги не є ефективним способом захисту прав Банку врозумінні статті 13 Конвенції, вони потребуватимуть вжиття додаткових засобів захисту.

9.34. Велика Палата Верховного Суду також погоджується з висновками судів попередніх інстанцій про те, що вимоги про скасування реєстраційних дій Департаменту щодо внесення у ЄДР записів від 27 листопада 2015 року № 13051070026001658 про зміну керівника ЗАТ «Житомирські ласощі» і № 13053330025001658 - актуалізація реєстраційної дії щодо поновлення ЗАТ «Житомирські ласощі» - не є належним способом захисту майнових прав Банку. Реєстраційна дія щодо зміни керівника ЗАТ «Житомирські ласощі» не зумовила для позивача реальних правових наслідків і зміни його прав та обов'язків, а щодо дії із внесення запису про поновлення юридичної особи ЗАТ «Житомирські ласощі», то позивач належно не обґрунтував, які саме його права буде відновлено за наслідком скасування цієї реєстраційної дії.

Вимога про зобов'язання банку перерахувати кредитну заборгованість є вимогою про примусове виконання обов'язку в натурі й ефективним способом захисту.

<https://t.me/glossema/481>

Постанова ВП ВС від 13.07.2022 в справі № 363/1834/17

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105852863>

3. Велика Палата Верховного Суду, розглядаючи касаційну скаргу позивача, мала вирішити, зокрема, такі питання:

3.1. Чи є недійсною (нікчемною) умова укладеного до 13 січня 2006 року кредитного договору про встановлення додаткової плати (комісії) за управління кредитом? Виснувала, що означена умова кредитного договору є оспорюваною згідно з частиною першою статті 21 Закону № 1023-XII у редакції, чинній на час його укладення, та частиною третьою статті 215 Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 року (далі – ЦК України). Таку умову суд може визнати недійсною на підставі приписів статті 55 Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 року (далі – Закон № 2121-III), частини першої статті 21 Закону № 1023-XII у вказаній редакції, пункту 6 частини першої статті 3 та частини третьої статті 509 ЦК України.

3.2. Чи є ефективним способом захисту прав позивача вимога про зобов'язання банку перерахувати кредитну заборгованість? Вирішила, що така вимога є вимогою про примусове виконання обов'язку в натурі (пункт 5 частини другої статті 16 ЦК України) й ефективним способом захисту у спірних правовідносинах.

36. Велика Палата Верховного Суду зауважує, що практику застосування наведених приписів під час вирішення питання про недійсність (оспорюваність, нікчемність) умови про плату (комісію) за управління кредитом (за обслуговування кредиту), інші подібні платежі у договорах про споживчий кредит треба формувати на підставі сукупного аналізу законодавства, чинного на момент укладення відповідного договору, з урахуванням його неодноразової зміни:

36.1. На час укладення кредитного договору стаття 21 Закону № 1023-XII передбачала таке: «Умови договору, які обмежують права споживача порівняно з правами, встановленими законодавством, визнаються недійсними. Якщо в результаті застосування умов договору, що обмежують права споживача, споживачеві завдано збитків, то вони повинні бути відшкодовані винною особою у повному обсязі. Споживач має право на відшкодування збитків, завданих йому виробником (виконавцем, продавцем) у зв'язку з використанням останнім переваг свого становища у виробничій чи торговельній діяльності». У вказаній редакції зазначена стаття діяла до 13 січня 2006 року, що є датою набрання чинності Законом № 3161-IV, згідно з яким Закон № 1023-XII виклали у новій редакції.

36.2.3 13 січня 2006 року також почали діяти нові редакції:

-статті 18 Закону № 1023-XII, яка визначила підстави для визнання недійсними умов договорів, що обмежують права споживача. Такі умови є несправедливими тоді, якщо всупереч принципу добросовісності наслідком договору є істотний дисбаланс договірних прав та обов'язків на шкоду споживача (частина друга статті 18 Закону № 1023-XII у редакції Закону № 3161-IV). Якщо положення договору визнано несправедливим, включаючи ціну договору, таке положення може бути змінено або визнано недійсним (частина п'ята вказаної статті);

-статті 19 Закону № 1023-XII про заборону нечесної підприємницької практики – будь-якої підприємницької діяльності або бездіяльності, що суперечить правилам, торговим та іншим чесним звичаям та впливає або може вплинути на економічну поведінку споживача щодо продукції (пункт 14 статті 1 Закону № 1023-XII у редакції Закону № 3161-IV). Поняттям такої практики охоплюється, зокрема, будь-яка діяльність (дії або бездіяльність), що вводить споживача в оману (пункт 2 частини другої статті 19). За змістом абзацу першого частини другої цієї статті підприємницька практика вводить в оману, якщо вона спонукає або може спонукати споживача дати згоду на здійснення правочину, на який в іншому випадку він не погодився б. Така практика вводить в оману, зокрема, стосовно ціни або способу розрахунку ціни, потреби у послугах (пункти 3 і 4 частини другої статті 19 Закону № 1023-XII у редакції Закону № 3161-IV, чинній до 10 грудня 2019 року включно). Підприємницька практика є такою, що вводить в оману, якщо під час пропонування продукції споживачу не надається або надається у нечіткій, незрозумілій або двозначній спосіб інформація, необхідна для здійснення свідомого вибору (абзац восьмий частини другої вказаної статті у редакції Закону № 3161-IV, чинній до 10 грудня 2019 року включно). Правочини, здійснені з використанням нечесної підприємницької практики, є недійсними (частина шоста статті 19 Закону № 1023-XII у редакції Закону № 3161-IV).

36.4. 16 жовтня 2011 року набрав чинності Закон № 3795-VI. Згідно з абзацом дев'ятим пункту 8 розділу I цього Закону частину четверту статті 11 Закону № 1023-XII було доповнено новим абзацом третім такого змісту: «Кредитодавцю забороняється встановлювати у договорі про надання споживчого кредиту будь-які збори, відсотки, комісії, платежі тощо за дії, які не є послугою у визначенні цього Закону. Умова договору про надання споживчого кредиту, яка передбачає здійснення будь-яких платежів за дії, які не є послугою у визначенні цього Закону, є нікчемною». Наведені приписи у такій редакції діяли до 10 червня 2017 року, коли набрав чинності Закон № 1734-VIII. Згідно з останнім текст статті 11 Закону № 1023-XII виклали у новій редакції, що не передбачала нікчемності зазначених умов договору, а звужувала дію Закону № 1023-XII до відносин споживчого кредитування у частині, що не суперечить Закону № 1734-VIII.

36.5. Закон № 1734-VIII у редакції, чинній до 19 жовтня 2019 року (дати набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав споживачів фінансових послуг» від 20 вересня 2019 року), до загальних витрат за споживчим кредитом відносив витрати споживача, включаючи проценти за користування кредитом, комісії та інші обов'язкові платежі за додаткові та супутні послуги кредитодавця та кредитного посередника (за наявності), для отримання, обслуговування і повернення кредиту (пункт 4 частини першої статті 1). Цей же пункт з 19 жовтня 2019 року визначив, що до загальних витрат за споживчим кредитом належать витрати споживача, пов'язані з отриманням, обслуговуванням та поверненням кредиту, включаючи проценти за користування кредитом, комісії та інші обов'язкові платежі за супровідні послуги кредитодавця, кредитного посередника (за наявності) та третіх осіб.

37. Наведені вище приписи ЦК України, Закону № 1023-XII у редакції, чинній на момент укладення кредитного договору, та Закону № 2121-III прямо не вказували на недійсність умови кредитного договору про встановлення плати за управління кредитом. Станом на час укладення кредитного договору частина перша статті 21 Закону № 1023-XII передбачала можливість визнання недійсними умов договорів, у тому числі про надання кредитів на споживчі цілі, якщо ці умови обмежують права споживача порівняно з правами, встановленими законодавством.

38. Станом на час введення в дію Закону № 1023-XII (1 жовтня 1991 року), – частина перша статті 15 якого передбачала близькі за змістом приписи, як і редакція його частини першої статті 21, введена у дію з 15 січня 1994 року, – діяв Цивільний кодекс Української РСР. Він не встановлював інституту нікчемності правочину, який запровадили аж у ЦК України, що набрав чинності 1 січня 2004 року. Єдиним механізмом підтвердження недійсності угоди, що існував до появи вказаного інституту, було визнання такої недійсності за рішенням суду. Тому застосоване у чинній на час укладення кредитного договору редакції частини першої статті 21 Закону № 1023-XII формулювання «визнаються недійсними» потрібно розуміти як визнання саме судом недійсною умови договору, що обмежує права споживача порівняно з правами, встановленими законодавством, а не як її нікчемність, поняття якої запровадили значно пізніше, ніж зазначену редакцію Закону № 1023-XII.

39. Отже, припис частини першої статті 21 Закону № 1023-XII у редакції, чинній на час укладення кредитного договору, та припис частини третьої статті 215 ЦК України, передбачають визнання умови договору (правочину) недійсною (недійсним). За історичного та системного тлумачення цих приписів таке визнання в обох випадках здійснює суд.

40. За змістом частини першої статті 21 Закону № 1023-XII у вказаній редакції та частини третьої статті 55 Закону № 2121-III оспорюваний пункт 1.3.2 кредитного договору зобов'язав позивача придбати платну послугу з управління кредитом, чим обмежив надані йому законодавством права, зумовлені заборотою банку вимагати від клієнта придбання будь-яких послуг як обов'язкову умову, зокрема, для отримання кредиту. Тому висновки судів першої й апеляційної інстанцій, а також доводи відповідача, наведені у відзиві на касаційну скаргу, щодо відсутності підстав для задоволення вимоги про визнання недійсною умови кредитного договору про внесення позичальником на користь банку плати за управління кредитом слід є помилковими. Згідно з частиною третьою статті 215 ЦК України таку умову слід визнати недійсною.

42. Умова кредитного договору про щомісячне внесення позивачем на користь банку плати за управління кредитом обмежує права позивача як сторони договору та клієнта банку. Ця умова не була спрямована на незаконне заволодіння майном позивача. Її встановлення пов'язане з різним тлумаченням сторонами приписів частини першої статті 21 Закону № 1023-XII у редакції, чинній на час укладення кредитного договору, та частини третьої статті 55 Закону № 2121-III. Тому Велика Палата Верховного Суду вважає, що відсутні визначені частиною першою статті 228 ЦК України підстави вважати пункт 1.3.2 кредитного договору таким, що порушує публічний порядок і є нікчемним.

59. З огляду на встановлені судами попередніх інстанцій обставини, а також сформульовані у цій постанові висновки щодо недійсності пункту 1.3.2 кредитного договору вимогу про зобов'язання банку перерахувати заборгованість позивача слід задовольнити. Її задоволення з огляду на встановлення незаконності нарахування плати за управління кредитом унеможливить стягнення з позивача тієї суми заборгованості, з якою він підставно не погодився (зазначене

узгоджується з висновками Великої Палати Верховного Суду, викладеними у постанові від 26 жовтня 2021 року у справі № 766/20797/18 (пункти 23-25, 102)).

90. Істотна зміна обставин, якими сторони керувалися, укладаючи договір, має бути не наслідком поведінки сторін, а бути зовнішньою щодо юридичного зв'язку між ними. Зміна договору у зв'язку з істотною зміною обставин за рішенням суду, виходячи з принципу свободи договору (пункт 3 частини першої статті 3, частина перша статті 627 ЦК України), є винятковим заходом. Для застосування судом відповідного повноваження потрібна як сукупність чотирьох умов, визначених у частині другій статті 652 ЦК України, так і встановлення того, що розірвання договору суперечить суспільним інтересам або потягне для сторін шкоду, яка значно перевищує затрати, необхідні для виконання договору на умовах, змінених судом (частина четверта цієї статті), тобто що таке розірвання буде необґрунтованим згідно з принципом «найменших негативних наслідків» для сторін договору (близькі за змістом висновки див. у постановках Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 12 вересня 2019 року у справі № 910/17469/18 (пункти 41 – 42), від 19 листопада 2019 року у справі № 910/9859/18 (пункти 37, 41 – 44), від 25 лютого 2020 року у справі № 922/2279/19 (пункти 8.8 – 8.12), від 19 липня 2022 року у справі № 910/14155/21 (пункт 8)).

91. Велика Палата Верховного Суду зауважує, що, підписуючи кредитний договір, позивач не міг не усвідомлювати можливість коливання курсу національної валюти щодо валюти кредиту, а також те, що еквівалент суми кредиту у національній валюті на час погашення кредитної заборгованості може не співпадати із сумою на момент укладення кредитного договору, тим паче з урахуванням 240 місяців (10 років) строку кредитування, про який домовились сторони. Інакше кажучи, позивач не мав підстав стверджувати ні про те, що на момент укладення кредитного договору сторони вважали, що зміна курсу національної валюти щодо валюти кредиту не відбудеться, ні про те, що він міг розраховувати на незмінність цього курсу. Вже з огляду навіть на вказане зміна умов договору за рішенням суду відповідно до статті 652 ЦК України неможлива. Висновок суду апеляційної інстанції про те, що зміна валютного курсу не є підставою ані для визнання оспорюваної умови договору недійсною, ані для її зміни, є правильним.

99. Суд на підставі приписів статті 55 Закону № 2121-III, частини першої статті 21 Закону № 1023-XII у редакції, що діяла до набрання чинності Законом № 3161-IV, пункту 6 частини першої статті 3 та частини третьої статті 509 ЦК України може визнати недійсною умову про плату (комісію) за управління кредитом (обслуговування його), інші подібні платежі, встановлені у договорі про надання споживчого кредиту, укладеному до 13 січня 2006 року.

Відповідальність за несвоєчасне виконання платіжних доручень у вигляді пені, яку належить сплатити на користь отримувача (стягувача), не може покладатись на юридичну особу, що здійснює обслуговування рахунка платника, тобто «банк платника» в розумінні Закону № 2346-III - Державну казначейську службу України.

<https://t.me/glossema/507>

Постанова ВП ВС від 17.08.2022 у справі № 910/10427/19

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105935911>

80. Наведене вище свідчить, що переказ коштів з рахунку платника - це послуга, яка надається платнику банком, що його обслуговує, на підставі відповідного договору, укладеного між ними. Разом із цим зарахування суми переказу на рахунок отримувача - це послуга, яка надається отримувачу банком, що його обслуговує, на підставі відповідного договору, укладеного між ними.

81. ВП ВС дійшла висновку, що у розумінні пункту 32.2 статті 32 Закону № 2346-III банк, який обслуговує отримувача - особа, яка надає отримувачу послуги з розрахунково-касового обслуговування на підставі відповідного договору, укладеного між ними.

83. З огляду на викладене вище саме по собі зобов'язання скаржника перерахувати кошти виключно позивачеві і нікому іншому не може свідчити про те, що Казначейство виконує функції банку, який обслуговує отримувача. Таке перерахування - це послуга, яка надається платнику згідно з умовами відповідного договору.

84. Враховуючи обставини, встановлені судами попередніх інстанцій, матеріали справи не містять доказів укладення відповідного договору між скаржником та позивачем. Отже, позивачем не було доведено, що скаржник є банком, який обслуговує отримувача (ПрАТ «ЦЗФ «Вуглегірська»).

85. Натомість скаржник є банком, який обслуговує платника (Міністерство юстиції України). Вказане, зокрема, підтверджується обставинами, які встановив суд апеляційної інстанції (пункт 10 цієї постанови).

86. З огляду на зазначене вище ВП ВС висноває, що у цих правовідносинах суд не може застосовувати до скаржника санкції, передбачені абзацом другим пункту 32.2 статті 32 Закону № 2346-III. Відповідальність за несвоєчасне виконання платіжних доручень у вигляді пені, яку належить сплатити на користь отримувача (стягувача), не може покладатись на юридичну особу, що здійснює обслуговування рахунку платника, тобто «банк платника» в розумінні Закону № 2346-III - Державну казначейську службу України.

87. Разом із цим позивач не позбавлений можливості відновити свої порушені права в порядку відшкодування шкоди, передбаченому абзацом четвертим пункту 32.2 статті 32 Закону № 2346-III.

88. КГС вважає за необхідне відступити від висновку ВСУ щодо можливості поширення на відносини щодо затримки платежу з вини банку відправника - органу Державної казначейської служби України наслідків, передбачених законом для відносин між отримувачем та банком, що обслуговує отримувача (абзац другий пункту 32.2 статті 32 Закону № 2346-III).

89. Відповідно до правової позиції, викладеної у постанові ВСУ від 05.07.2017 у справі № 760/11577/15-ц, відповідальність за несвоєчасне виконання платіжних доручень у вигляді пені, яку належить сплатити отримувачу (стягувачу), покладається на юридичну особу, що здійснює обслуговування рахунку платника, тобто «банк платника» в розумінні Закону № 2346-III.

90. Натомість у цій постанові ВП ВС дійшла такого висновку: відповідальність за несвоєчасне виконання платіжних доручень у вигляді пені, яку належить сплатити на користь отримувача (стягувача), не може покладатись на юридичну особу, що здійснює обслуговування рахунка платника, тобто «банк платника» в розумінні Закону № 2346-III.

91. Враховуючи викладене, ВП ВС відступає від висновку ВСУ, викладеного у постанові від 05.07.2017 у справі № 760/11577/15-ц, стосовно можливості поширення на відносини щодо затримки платежу з вини банку відправника - органу Державної казначейської служби України наслідків, передбачених законом для відносин між отримувачем та банком, що обслуговує отримувача (абзац другий пункту 32.2 статті 32 Закону № 2346-III).

На відміну від форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили), які роблять неможливим виконання зобов'язання в принципі, істотна зміна обставин є оціночною категорією <https://t.me/glossema/528>

Постанова КГС ВС від 31.08.2022 у справі №910/15264/21
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/106078967>

89. Тобто на відміну від форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили), які роблять неможливим виконання зобов'язання в принципі, істотна зміна обставин є оціночною категорією, яка полягає у розвитку договірної зобов'язання таким чином, що виконання зобов'язання для однієї зі сторін договору стає більш обтяженим, ускладненим, наприклад, у силу збільшення для сторони вартості виконуваного або зменшення цінності отриманого стороною виконання, чим суттєво змінюється рівновага договірних стосунків, призводячи до неможливості виконання зобов'язання.

90. Подібний висновок наведений у постанові Великої Палати Верховного Суду від 02.07.2019 у справі №910/15484/17 та у постанові Верховного Суду від 21.07.2021 у справі №912/3323/20.

91. На відміну від форс-мажору істотна зміна обставин не впливає на строк виконання зобов'язань (не змінює його) і не звільняє сторону від відповідальності за невиконання, а дозволяє припинити таке виконання (розірвання договору) чи змінити умови такого виконання або умови договору в цілому (для досягнення балансу інтересів сторін, який був порушений через істотну зміну обставин).

92. У рекомендаціях Міжнародної ТПП щодо застосування форс-мажорних застережень та застережень про істотну зміну обставин (hardship) 2020 року (ICC Force Majeure and Hardship

Clauses 2020), у яких враховано специфіку відносин у період пандемії, також звертається увага на різне визначення та різні правові наслідки форс-мажору та істотної зміни обставин. Розрізняються ці поняття і у Принципах УНІДРУА та Принципах Європейського договірного права.

93. Відтак форс-мажор (ст.617 ЦК) та істотна зміна обставин (ст.652 ЦК) є різними правовими ситуаціями, ст.652 ЦК може бути застосована у випадку відсутності існування форс-мажору, але позивач має довести наявність всіх чотирьох умов, необхідних для внесення змін до договору за рішенням суду, чого скаржник не довів відповідно до висновків суду апеляційної інстанції.

94. Верховний Суд також звертає увагу на те, що внесення змін до договору за рішенням суду є виключною мірою, яка пов'язана з втручанням суду в свободу договору, господарську діяльність сторін, і таке втручання може відбуватися лише у разі виникнення значного і вочевидь несправедливого дисбалансу між інтересами сторін внаслідок зміни обставин.

95. У Принципах Європейського договірного права вказано, що якщо сторони не досягли згоди щодо врахування істотної зміни обставин у розумний строк, суд може припинити дію договору на дату та час, визначені судом, або змінити договір таким чином, щоб розподілити між сторонами справедливою мірою втрати та вигоди, які є результатом зміни обставин (ст.6.111).

96. У цій справі позивач порушив умови Договору (взагалі не поставив 1 750 шт. товару, що складає більше половини закупленої партії, а іншу партію товару поставив із запізненням). Зміни, які позивач просив суд унести до Договору (зменшити кількість товару на 1 750 шт., та продовжити строк виконання до фактичної дати поставки), спрямовані на захист інтересів виключно позивача і по суті перекладають на Міноборони всі негативні наслідки від затримки постачання першої партії товару і односторонньої відмови позивача від постачання другої партії. Таким чином, у разі задоволення такого позову судом був би не дотриманий принцип справедливого розподілу між сторонами негативних наслідків зміни обставин.

Специфікою зобов'язання зі зберігання що виникають на підставі вказівки закону, є те, що вони, звісно, не виникають безпосередньо із закону, для цього необхідні відповідні юридичні факти, інші ніж договір.

<https://t.me/glossema/536>

[Постанова КЦС ВС від 31.08.2022 в справі № 188/1095/15](#)

Юридичними фактами є певні факти реальної дійсності, з якими нормою права пов'язується настання правових наслідків, зокрема виникнення, зміна або припинення цивільних

§ 5. Зобов'язальне право. Договірне право

прав та обов'язків. Тлумачення частини третьої статті 11 ЦК України свідчить, що правові норми самі по собі не можуть створювати суб'єктивних прав та обов'язків, оскільки необхідна наявність саме юридичного факту (див: постанову Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 20 червня 2019 року у справі № 632/580/17 (провадження № 61-51сво18).

Відповідно статті 954 ЦК України положення цієї глави застосовуються до зберігання, яке здійснюється на підставі закону.

Тлумачення положень статті 954 ЦК України свідчить, що слід розмежовувати зобов'язання зі зберігання, що виникають на підставі договору, та зобов'язання зі зберігання, що виникають на підставі вказівки закону.

Специфікою зобов'язання зі зберігання що виникають на підставі вказівки закону, є те, що вони, звісно, не виникають безпосередньо із закону, для цього необхідні відповідні юридичні факти, інші ніж договір.

З урахуванням того, що норми глави 66 ЦК України розраховані на регулювання зобов'язання зі зберігання, що виникають на підставі договору, то в статті 954 ЦК України прямо вказано про необхідність їх застосування до зобов'язання зі зберігання, що виникають на підставі вказівки закону.

До зобов'язань зі зберігання, що виникають на підставі вказівки закону, належить, зокрема, зберігання майна, на яке накладено арешт (стаття 59 Закону України «Про виконавче провадження» від 21 квітня 1999 року № 606-XIV).

З огляду на засаду розумності (пункт 6 частини першої статті 3 ЦК України) для цілей відшкодування втраченого доходу фізичної особи-підприємця, якій завдану майнову шкоду внаслідок каліцтва або іншого ушкодження здоров'я (постійної чи тимчасової втрати працездатності), розмір такого доходу не може мати від'ємного значення.

<https://t.me/glossema/541>

[Постанова ВП ВС від 29.06.2022 у справі № 477/874/19](#)

40. ВП ВС зауважує, що такий висновок суду першої інстанції є неточним. Внаслідок взаємодії кількох джерел підвищеної небезпеки шкода може бути завдана як власникам (володільцям), наприклад, транспортних засобів, так і третім особам, зокрема пасажиром, пішоходам. Особливості відшкодування шкоди, завданої внаслідок взаємодії кількох джерел підвищеної небезпеки, визначені у частині першій статті 1188 ЦК України, а особливості відшкодування шкоди, завданої внаслідок взаємодії кількох джерел підвищеної небезпеки третім

особам, - частиною другою цієї статті. Приписи останньої та пункту 36.3 статті 36 Закону № 1961-IV застосовні у тому разі, якщо декілька осіб є саме відповідальними за завдану шкоду, тобто якщо вони спільними неправомірними діями чи бездіяльністю її завдали. За таких умов не має значення вина кожного з них у завданні шкоди. Останню вони зобов'язані відшкодувати у відповідній пропорції незалежно від вини.

41. Отже, припис частини другої статті 1188 ЦК України застосовний за таких умов: 1) відбулася взаємодія джерел підвищеної небезпеки; 2) потерпілим від неї є інша особа, ніж власники (володільці), наприклад, транспортних засобів; 3) ці власники (володільці) завдали шкоди потерпілому спільно, тобто поведінка кожного із них була неправомірною (зокрема, у разі порушення кожним певних Правил дорожнього руху, що призвело до взаємодії джерел підвищеної небезпеки та завдання внаслідок цього шкоди третій особі). Тоді їхня вина у завданій потерпілому шкоді не має значення, і вони зобов'язані відшкодувати цю шкоду незалежно від такої вини.

48. Суди обох інстанцій по суті правильно вважали, що приписи частини другої статті 1188 ЦК України та пункту 36.3 статті 36 Закону № 1961-IV незастосовні у цій справі. Водій автомобіля, у якому знаходилась позивачка, - хоч і став учасником ДТП, але його поведінка, як встановив апеляційний суд, не була протиправною. Тому не можна вважати, що він спільно зі страхувальником завдав позивачці шкоду. Підстава для його солідарної відповідальності зі страхувальником перед потерпілою незалежно від їхньої вини відсутня.

55. ВП ВС вважає, що з огляду на аргументацію її постанови у цій справі висновки про застосування частини другої статті 1188 ЦК України, сформульовані у постановях ККС ВС від 2 липня 2019 року № 689/1388/16-к і КЦС ВС від 3 грудня 2018 року у справі № 715/1586/17, потребують конкретизації таким чином:

55.1. За змістом частини першої статті 614 ЦК України вина як підстава відповідальності за порушення зобов'язання - це невжиття особою всіх залежних від неї заходів для належного виконання зобов'язання, зокрема для запобігання заподіяння шкоди. З огляду на це припис частини другої статті 1188 ЦК України застосовний не тоді, коли встановлена вина кожного з власників (володільців), наприклад, транспортних засобів, внаслідок взаємодії джерел підвищеної небезпеки яких завдана шкода третій особі (тобто не тоді, коли встановлено невжиття залежних від цих власників (володільців) заходів для запобігання заподіяння такої шкоди), а тоді, коли поведінка кожного із власників (володільців) була неправомірною (зокрема, якщо кожен із них порушував правила безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту, у зв'язку з чим відбулася вказана взаємодія та була завдана шкода третій особі). Встановлення неправомірності діяння кожного з власників (володільців), які спільно завдали шкоди третій особі внаслідок взаємодії джерел підвищеної небезпеки, достатньо для покладення на цих власників (володільців) солідарного обов'язку з відшкодування шкоди.

55.2. За змістом частини другої статті 1188 ЦК України іншою особою, якій унаслідок взаємодії джерел підвищеної небезпеки власники (володільці), наприклад, транспортних засобів спільно завдали шкоди, є будь-яка третя особа. Вона може бути, зокрема, пішоходом або пасажиром транспортного засобу, від зіткнення із яким іншого транспортного засобу завдано шкоди. Іншою, ніж та, яка завдала шкоди, особою може бути і власник транспортного засобу, який передав право керування, а сам був пасажиром.

63. Наведені приписи ЦК України та Закону № 1961-IV по-різному регулюють порядок визначення доходу фізичної особи-підприємця, втраченого внаслідок тимчасової непрацездатності через каліцтво або інше ушкодження здоров'я. Різниця полягає у тому, що за

ЦК України розмір втраченого доходу фізичної особи-підприємця треба визначати шляхом множення середньомісячного доходу за попередній до того, в якому було ушкоджене здоров'я, рік на кількість місяців, в яких такий дохід був відсутній через тимчасову непрацездатність. Натомість за Законом № 1961-IV неотримані доходи фізичної особи-підприємця за час втрати нею працездатності слід обчислювати як різницю між її сумарним доходом за попередній календарний рік і доходом, отриманим нею у тому календарному році, коли вона була тимчасово непрацездатною.

64. Підхід до визначення втраченого доходу фізичної особи-підприємця на підставі припису абзацу третього частини першої статті 25 Закону № 1961-IV фактично допускає ситуацію, за якої такий втрачений дохід може мати від'ємне значення, а саме, якщо дохід фізичної особи-підприємця за певний період того календарного року, коли вона стала непрацездатною, до настання такої непрацездатності перевищував її підприємницькі доходи за попередній рік.

65. ВП ВС зауважує, що з огляду на засаду розумності (пункт 6 частини першої статті 3 ЦК України) для цілей відшкодування втраченого доходу фізичної особи-підприємця, якій завдану майнову шкоду внаслідок каліцтва або іншого ушкодження здоров'я (постійної чи тимчасової втрати працездатності), розмір такого доходу не може мати від'ємного значення. Здійснення людиною успішної підприємницької діяльності зі зростанням доходу у кожному наступному році не може бути підставою для того, щоби через негативну різницю між її сумарним доходом за попередній календарний рік і доходом, отриманим нею у тому календарному році, коли вона була непрацездатною, відмовити у відшкодуванні шкоди, завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я.

69. ВП ВС вже висувала, що якщо ЦК України та інший нормативно-правовий акт, який має юридичну силу закону України, містять однопредметні приписи різного змісту, то пріоритетними є приписи ЦК України (див. постанови Великої Палати Верховного Суду від 22 червня 2021 року у справі № 334/3161/17 (пункт 17), від 18 січня 2022 року у справі № 910/17048/17 (пункт 78)).

70. Отже, визначаючи розмір неотриманого позивачкою як підприємцем доходу за час тимчасової втрати нею працездатності, слід застосовувати приписи статті 1198 ЦК України, а не абзацу третього частини першої та частини другої статті 25 Закону № 1961-IV.

72. ВП ВС вважає, що спірні правовідносини у справах № 335/13421/15-ц і № 201/10980/16-ц та у справі № 477/874/19 є подібними за змістовим критерієм, незважаючи на певні відмінності обставин за критерієм суб'єктивним (детальніше про визначення подібності правовідносин див. постанову Великої Палати Верховного Суду від 12 жовтня 2021 року у справі № 233/2021/19 (пункти 25-27, 97)). З огляду на те, що Велика Палата Верховного Суду неодноразово (зокрема і у цій постанові щодо визначення розміру неотриманого позивачкою як підприємцем доходу за час тимчасової втрати нею працездатності) констатувала пріоритет приписів ЦК України перед приписами будь-яких інших законів, які регулюють однопредметні цивільні відносини інакше, ніж ЦК України, слід відступити від висновку, викладеного у постановках Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 11 липня 2018 року у справі № 335/13421/15-ц і від 22 травня 2019 року у справі № 201/10980/16-ц, про вирішення колізії між приписами статті 1198 ЦК України та статті 25 Закону № 1961-IV на користь останніх.

88. По своїй суті зобов'язання з компенсації моральної шкоди є досить специфічним, оскільки не на всіх етапах свого існування характеризується визначеністю змісту щодо способу та розміру компенсації. Джерелом визначеності змісту обов'язку особи, яка завдала моральної шкоди, може бути: (1) договір цієї особи з потерпілим, у якому сторони домовилися, зокрема, про

розмір, спосіб, строки компенсації моральної шкоди; (2) у випадку, якщо не досягли домовленості, - рішення суду, у якому визначені спосіб і розмір такої компенсації (див. висновок ОП КЦС, сформульований у постанові від 1 березня 2021 року у справі № 180/1735/16-ц).

89. Суди першої й апеляційної інстанції вважали, що розумним і справедливим грошовим відшкодуванням позивачці моральної шкоди буде 200 000,00 грн. Для визначення цього розміру вони врахували: перенесені позивачкою фізичний біль від завданих тілесних ушкоджень середньої тяжкості; її моральні страждання, зумовлені безпомічністю через отримані травми; неможливість вести повноцінне життя у період непрацездатності, приділити належну увагу та турботу неповнолітнім дітям; переживання через поведінку винного у цих її стражданнях страхувальника, який байдуже поставився до наслідків скоєного й ухилився від надання будь-якої допомоги, зокрема матеріальної.

90. З урахуванням обставин справи, які встановили суди попередніх інстанцій, Велика Палата Верховного Суду вважає, що розмір грошового відшкодування позивачці моральної шкоди, який ці суди визначили згідно з наведеними ними критеріями, є розумним і справедливим. Доводи позивачки про те, що на збільшення такого розміру має вплинути роз'яснення Верховним Судом змісту терміну «інші обставини, які мають істотне значення» шляхом викладу вичерпного переліку тих із них, котрі треба враховувати під час визначення розміру грошового відшкодування моральної шкоди, Велика Палата Верховного Суду оцінює критично:

90.1. По-перше, абзац другий частини третьої статті 23 ЦК України, у якому вжитий термін «інші обставини, які мають істотне значення» саме тому і не визначає повний перелік цих обставин, що вони можуть різнитися залежно від ситуації кожного потерпілого, особливості якої він доводить суду. Обсяг немайнових втрат потерпілого є відкритим, і в кожному конкретному випадку може бути доповнений обставиною, яка впливає на формування розміру грошового відшкодування цих втрат.

90.2. По-друге, крім тих критеріїв, які прямо зазначені в абзаці другому частини третьої статті 23 ЦК України, суди у цій справі врахували сімейну ситуацію позивачки, наявність у неї неповнолітніх дітей, необхідність турботи за них і їхнього догляду, а також поведінку страхувальника, який після ДТП не надав позивачці та її сім'ї жодної допомоги матеріального чи нематеріального характеру.

90.3. По-третє, формулювання виключного переліку обставин, які мають істотне значення для визначення розміру грошового відшкодування моральної шкоди, аж ніяк не означатиме збільшення для позивачки такого розміру до заявленого у позові. Розмір відшкодування моральної шкоди перебуває у взаємозв'язку з фізичним болем, моральними стражданнями, іншими немайновими втратами, яких зазнала потерпіла особа, а не із виключністю переліку та кількістю обставин, які суд має врахувати. Ті, обставини, які суди встановили, вплинули на обґрунтування ними розміру присудженого позивачці відшкодування. Інші обставини, якщо би такі були і їх встановили суди, могли би впливати, зокрема, на зменшення цього відшкодування порівняно з уже присудженим.

187.1. Припис частини другої статті 1188 ЦК України застосовний за таких умов: 1) відбулася взаємодія джерел підвищеної небезпеки; 2) потерпілим від неї є інша особа, ніж власники (володільці), наприклад, транспортних засобів; 3) ці власники (володільці) завдали шкоди потерпілому спільно, тобто поведінка кожного із них була неправомірною (зокрема, у разі порушення кожним певних Правил дорожнього руху, що призвело до взаємодії джерел підвищеної

небезпеки та завдання внаслідок цього шкоди третій особі). Тоді їхня вина у завданій потерпілому шкоді не має значення, і вони зобов'язані відшкодувати цю шкоду незалежно від такої вини.

187.2. За змістом частини першої статті 614 ЦК України вина як підстава відповідальності за порушення зобов'язання - це невжиття особою всіх залежних від неї заходів для належного виконання зобов'язання, зокрема для запобігання заподіяння шкоди. З огляду на це припис частини другої статті 1188 ЦК України застосовний тоді, коли поведінка кожного із власників (володільців), наприклад, транспортних засобів (унаслідок взаємодії джерел підвищеної небезпеки яких завдана шкода третій особі) була неправомірною (зокрема, якщо кожен із них порушував правила безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту, у зв'язку з чим відбулася вказана взаємодія та була завдана шкода третій особі). Встановлення неправомірності діяння кожного з цих власників (володільців) достатньо для покладення на них солідарного обов'язку з відшкодування третім особам шкоди, завданої внаслідок взаємодії джерел підвищеної небезпеки. Такий обов'язок не залежить від вини осіб, які спільно неправомірними діями завдали шкоди.

187.3. За змістом частини другої статті 1188 ЦК України іншою особою, якій унаслідок взаємодії джерел підвищеної небезпеки власники (володільці), наприклад, транспортних засобів спільно завдали шкоди, є будь-яка третя особа. Вона може бути, зокрема, пішоходом або пасажиром транспортного засобу, від зіткнення із яким іншого транспортного засобу завдано шкоди. Іншою, ніж та, яка завдала шкоди, особою може бути і власник транспортного засобу, який передав право керування, а сам був пасажиром.

188.1. Припис пункту 36.3 статті 36 Закону № 1961-IV розрахований на випадки, якщо: 1) шкода завдана взаємопов'язаними, сукупними діями декількох осіб, які за це відповідальні, тобто поведінка яких обов'язково є неправомірною, внаслідок чого вони разом спричинили завдання шкоди; 2) остання є неподільною (як-от у випадках із завданням шкоди здоров'ю чи моральної шкоди). Тільки за таких умов розмір страхового відшкодування (регламентної виплати) за кожен особу з тих, які завдали шкоди, треба визначати шляхом поділу її розміру на кількість осіб, які цю шкоду завдали.

188.2. З урахуванням змісту статті 541, частини першої статті 544, частини першої статті 1190 ЦК України у разі, якщо потерпілий від взаємодії джерел підвищеної небезпеки, що стала наслідком неправомірних дій або бездіяльності власників (володільців), наприклад, транспортних засобів, заявить вимогу про відшкодування неподільної шкоди (як-от шкоди, завданої здоров'ю, моральної шкоди) одним із таких власників (володільців), і той відшкодує цю шкоду у повному обсязі, він отримує право зворотної вимоги до інших власників (володільців) у відповідній частці. За змістом припису пункту 36.3 статті 36 Закону № 1961-IV частки відповідальних за завдання неподільної шкоди страхувальників (їхніх страховиків або Моторного (транспортного) страхового бюро України) є рівними.

190.1. Колізію між приписами абзаців першого та третього частини першої статті 25 Закону № 1961-IV і частиною першою статті 1198 ЦК України слід вирішувати на користь застосування приписів статті 1198 ЦК України.

Трохи про договір довічного утримання (догляду)

<https://t.me/glossema/551>

1) [Постанова КЦС ВС від 30.01.2019 у справі № 489/1795/16-ц](#)

Тлумачення пункту 1 частини першої статті 755 ЦК України свідчить, що договір довічного утримання (догляду) може бути розірваний за рішенням суду за умови доведення відчужувачем факту порушення набувачем своїх обов'язків за договором довічного утримання (догляду), що може проявлятися у вигляді неповного чи неналежного забезпечення доглядом, допомогою, харчуванням відчужувача або у вигляді повного невиконання вказаних дій.

2) [Постанова КЦС ВС від 09.02.2022 у справі № 199/8422/17](#)

Солідарні (від лат. solidus - цілий, увесь) зобов'язання виникають у випадках, встановлених договором або законом, зокрема, у разі неподільності предмета зобов'язання (стаття 541 ЦК України).

Законодавець передбачає смерть відчужувача як підставу для припинення договору в тому разі, якщо відчужувач один і на його стороні відсутня множинність осіб. Натомість, у разі смерті одного із співвідчужувачів при їх множинності, з урахуванням принципу розумності, договір довічного утримання (догляду) не припиняється, а відповідно зменшується лише обсяг зобов'язання набувача (співнабувачів).

3) [Постанова КЦС ВС від 18.08.2021 у справі № 645/3284/19](#)

§ 5. Зобов'язальне право. Договірне право

Аналіз статті 744 ЦК України свідчить, що законодавець, передбачивши можливість визначення в договорі обов'язків як з утримання, так і догляду, розмежував указані поняття. Так, утримання характерне для зобов'язань майнового характеру, в той час як догляд, з-поміж іншого, може полягати в конкретних діях, турботі та опікуванні набувача над відчужувачем у силу його похилого віку та потребі в сторонній допомозі.

У справі, що переглядається, пред'являючи позов, ОСОБА_1 посилалася на те, що відповідачка не спроможна забезпечити виконання взятих на себе зобов'язань за договором, до яких, зокрема, входить догляд за відчужувачем, оскільки перебуває за кордоном. Згідно з пунктом 5 договору ОСОБА_2 зобов'язалася довічно утримувати ОСОБА_1, надаючи їй необхідне харчування, одяг і забезпечуючи за нею належний догляд та необхідну допомогу. У пункті 7 договору сторони визначили вартість харчування, одягу та необхідної допомоги в розмірі 400 грн щомісячно, які набувач зобов'язалася перераховувати відчужувачу шляхом поштового переказу або через банківські установи, або іншим зручним для сторін способом. Тобто, сторони погодили, що майновій оцінці в 400 грн підлягає виключно вартість харчування, одягу та необхідної допомоги. Належний догляд за відчужувачем є окремим обов'язком набувача, що передбачений в пункті 5 договору.

Установивши, що ОСОБА_2 з червня 2018 року проживає за межами України та в порушення умов договору не здійснює догляду за ОСОБА_4, яка є особою похилого віку та потребує сторонньої допомоги, суд першої інстанції зробив правильний висновок про наявність підстав для задоволення позову та розірвання договору довічного утримання.

4) [Постанова КЦС ВС від 03.10.2018 у справі № 759/17065/14-ц](#)

Під природою правочину слід розуміти сутність правочину, яка дозволяє відмежувати його від інших правочинів. Причому природа правочину охоплюватиме собою його характеристику з позицій: а) оплатності або безоплатності (наприклад, особа вважала, що укладає договір довічного утримання, а насправді уклала договір дарування);

5) [Постанова КЦС ВС від 23.05.2018 у справі № 285/1055/16-ц](#)

Заповітом може бути охоплено: (а) ті права і обов'язки, які належать спадкодавцю на момент його складення; не тільки права і обов'язки, які належать спадкодавцю на момент його складення, а й ті, що виникнуть у спадкодавця після складання заповіту. Заповідач, як власник, може на свій розсуд як набувати права на майно, так і припиняти їх. Наявність заповіту не обмежує

заповідача в тому, щоб майно, вказане в заповіті, продати, подарувати або укласти щодо нього договір довічного утримання тощо.

Визнання права у позитивному значенні (визнання існуючого права) та у негативному значенні (визнання відсутності права та відповідного йому обов'язку) є способом захисту інтересу у юридичній визначеності.

<https://t.me/glossema/576>

[Постанова ВП ВС від 22.09.2022 в справі № 462/5368/16-ц](#)

Висновки щодо застосування норм матеріального права

Стаття 16 ЦК України не передбачає способом захисту права та інтересу визнання договору припиненим. Позовна вимога про визнання договору поруки припиненим є неналежним способом захисту прав та інтересів поручителя, який стверджує про зміну основного зобов'язання без його згоди, внаслідок чого збільшився обсяг його ж відповідальності.

Способом захисту цивільних прав та інтересів може бути визнання права (пункт 1 частини другої статті 16 ЦК України).

Визнання права у позитивному значенні (визнання існуючого права) та у негативному значенні (визнання відсутності права та відповідного йому обов'язку) є способом захисту інтересу у юридичній визначеності. Застосування такого способу захисту інтересу є належним лише тоді, якщо юридична невизначеність триває, суд не розглядає ініційований кредитором для захисту його прав спір із боржником і не вирішив цей спір раніше. За цих умов боржник (поручитель) може звернутися до суду з позовом про визнання відсутності права вимоги кредитора за договором поруки (визнання його права припиненим), зокрема про визнання поруки припиненою, і такий спосіб захисту буде належним та ефективним. У разі задоволення цього позову суд у резолютивній частині визнає відсутнім право вимоги кредитора за договором поруки, зокрема визнає поруку припиненою, а не припиняє поруку.

Оскільки оплатність договору найму (найму житла) має імперативний характер, то сторони договору найму (найму житла) самостійно визначають розмір плати або буде застосовуватися механізм, передбачений в ЦК.

<https://t.me/glossema/581>

Постанова КЦС ВС від 28.09.2022 в справі № 529/201/20

У справі, що переглядається:

сторони вважали, що між ОСОБА_1 і ОСОБА_2 вчинений безоплатний та безстроковий договір найму житла;

суди вважали, що між ОСОБА_1 і ОСОБА_2 вчинений безоплатний та безстроковий договір найму житла, і, відповідно вирішили спір на підставі норм, які регулюють найм та найм житла;

ключовим питанням, з урахуванням встановлених обставин та аргументів сторін, на яке повинен надати відповідь суд, як має бути кваліфікований договір від 01 липня 2011 року, укладений між ОСОБА_1 і ОСОБА_2, що передбачає надання ОСОБА_2 житлової кімнати у житловому будинку безоплатно та безстроково.

У доктрині приватного права зауважується, що договір найму є оплатним, в якому обов'язку однієї сторони вчинити певну дію з надання певного блага кореспондує такий само зустрічний обов'язок іншої сторони. Тобто наймодавець за надання предмета найму отримує від наймача плату за користування майном. Оплата договору найму має імперативний характер, що зумовлюється змістом глави 58 ЦК. Плата за користування майном (стаття 762 ЦК) є тим критерієм, що дозволяє відрізнити договір найму від договору позички (стаття 827 ЦК) (див. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців) / За ред. проф. І.В. Спасибо-Фатеевої. - Х.: Страйд, 2013. - Том 8 : Договори про передачу майна у власність та користування. - С. 346).

Тлумачення вказаних норм, з урахуванням принципу розумності, свідчить, що:

за своєю юридичною суттю договір найму (найму житла) є імперативно оплатним;

оскільки оплатність договору найму (найму житла) має імперативний характер, то сторони договору найму (найму житла) самостійно визначають розмір плати (абзац перший частини першої статті 762, частина перша статті 820 ЦК) або буде застосовуватися механізм, передбачений в ЦК (абзац другий частини першої статті 762, 632 ЦК України);

плата за користування майном (стаття 762 ЦК) чи плата за користуванням житлом (стаття 820 ЦК) є тим критерієм, що дозволяє відрізнити договір найму (найму житла) від договору позички (стаття 827 ЦК);

§ 5. Зобов'язальне право. Договірне право

у разі якщо вчинений між сторонами договір, який передбачає користування житлом, є безоплатним, то такий договір має кваліфікуватися як договір позички (глава 60 ЦК України), а не найму (глава 58 ЦК України) чи найму житла (глава 59 ЦК України).

Обміркувавши обставини, встановлені судами, та обставини, які визнавалися учасниками справи, касаційний суд вважає, що:

при кваліфікації відносин між ОСОБА_1 та ОСОБА_2 суди не врахували, що за своєю юридичною суттю договір найму (найму житла) є імперативно оплатним;

установлені судами факти, зміст договору від 01 липня 2011 року та тлумачення його змісту (зокрема, безоплатність користування житлом) дозволяють зробити висновок про те, що між ОСОБА_1 (позичкодавець) і ОСОБА_2 (користувач) укладено договір позички житла;

суди здійснили неправильну кваліфікацію відносин позичкодавця та користувача і, як наслідок, неправильно застосували норми матеріального права, які регулюють найм і найм житла, для вирішення спору, що виник на підставі договору позички.

Згідно з частиною третьою статті 827 ЦК України договір позички будівлі, іншої капітальної споруди (їх окремої частини) укладається у формі, яка визначена відповідно до статті 793 цього Кодексу.

Договір найму будівлі або іншої капітальної споруди (їх окремої частини) строком на три роки і більше підлягає нотаріальному посвідченню (частина друга статті 793 ЦК України в редакції, чинній на момент вчинення договору від 01 липня 2011 року).

Тлумачення вказаних норм дає підстави для висновку, що обов'язковому нотаріальному посвідченню підлягає договір позички будівлі чи іншої капітальної споруди (їх окремої частини) на строк три роки і більше. У разі коли в позичку надається житло, то достатньо письмової форми, оскільки нотаріального посвідчення закон не вимагає.

Вчинення стороною договору такого одностороннього правочину, як відмова від договору, за відсутності рішення суду про визнання його недійсним або підстав нікчемності, зумовлює необхідність з'ясувати, чи зумовив такий правочин припинення цивільних прав та обов'язків (тобто чи є підстави для односторонньої відмови від договору, передбачені договором та/або законом). Це пояснюється тим, що одностороння відмова від договору як вид одностороннього правочину розрахована на сприйняття іншими особами. У разі якщо встановлена відсутність підстав для односторонньої відмови від договору, то такий односторонній правочин не зумовлює розірвання договору. При цьому слід розмежовувати підстави недійсності цього одностороннього правочину (зокрема, суперечність імперативній цивільно-правовій нормі) і підстави для односторонньої відмови від договору.

Тлумачення статті 651 ЦК України свідчить, що договір може бути розірваний на підставі рішення суду в разі, якщо він не розірваний за згодою (домовленістю) сторін або внаслідок односторонньої відмови від договору.

У справі, що переглядається:

у пункті 2 договору від 01 липня 2011 року передбачено, що договір може бути розірваний за бажанням однієї зі сторін після попередження не менш як за 15 днів до розірвання договору;

суди не звернули уваги, що тлумачення змісту договору від 01 липня 2011 року, зокрема, шляхом порівняння різних частин правочину як між собою, так і зі змістом правочину в цілому, свідчить, що пункт 2 встановлює право на відмову від договору будь-якої із його сторін;

суди не врахували, що односторонню відмову від договору в тих випадках, коли вона допускається законом або договором, слід кваліфікувати як односторонній правочин, оскільки

вона є волевиявленням особи, спеціально спрямованим на припинення цивільних прав та обов'язків. 12 листопада 2019 року ОСОБА_1 направила заяву ОСОБА_2 і ОСОБА_3 про звільнення житла (а. с. 14), яку відповідачі отримали 19 листопада 2019 року, тобто відмовилася від договору.

За таких обставин суди зробили неправильний висновок про задоволення позовної вимоги ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про розірвання договору. Тому судові рішення в цій частині належить скасувати та в задоволенні цієї позовної вимоги відмовити.

Трохи про попередній договір

<https://t.me/glossema/603>

Постанова ВП ВС від 22.08.2018 по справі № 401/3856/16-ц

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/77197575>

36. Відповідно до частини другої статті 635 ЦК України сторона, яка необґрунтовано ухиляється від укладення договору, передбаченого попереднім договором, повинна відшкодувати другій стороні збитки, завдані простроченням, якщо інше не встановлено попереднім договором або актами цивільного законодавства.

37. Отже, наслідки порушення попереднього договору однією зі сторін розкриті у частині другій статті 635 ЦК України. І вони застосовуються, якщо інше не встановлено тим самим попереднім договором або актами цивільного законодавства. А оскільки наслідків, про застосування яких просить позивач, немає ні у попередньому договорі, ні у цивільному законодавстві України. Тому Велика Палата Верховного Суду погоджується з висновками апеляційного суду про наявність підстав для скасування згаданого рішення.

Постанова ВП ВС від 09.02.2022 у справі № 910/6939/20

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/104728571>

11.66. З огляду на наведене Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку про те, що з урахуванням положень Закону та Положення № 388 протокол, підписаний за результатами

проведення відкритих торгів (аукціону) з продажу майна неплатоспроможного банку у процедурі його ліквідації, слід розглядати як такий, що за своєю правовою природою є попереднім договором купівлі-продажу, ураховуючи таке.

11.67. Відповідно до частини першої статті 635 ЦК України попереднім є договір, сторони якого зобов'язуються протягом певного строку (у певний термін) укласти договір в майбутньому (основний договір) на умовах, встановлених попереднім договором.

11.68. Характерною ознакою попереднього договору є саме те, що він не встановлює для його сторін інших обов'язків, крім обов'язку укласти відповідний договір протягом певного строку в майбутньому на умовах, встановлених попереднім договором.

11.69. Водночас момент погодження умов договору, який буде укладено за результатами торгів, визначається ставкою учасника торгів, який переміг, а наслідком визначення переможця та підписання протоколу торгів є саме обов'язок сторін (замовника та переможця торгів, який сплатив повну вартість лота) підписати відповідний договір купівлі-продажу у встановлений в Положенні № 388 строк.

11.70. При цьому вважається погодженою і така істотна умова як ціна, яка до проведення торгів визначається встановленою замовником певною межею та її фактичний розмір погоджується в момент прийняття пропозиції учасника.

11.71. Отже, протокол торгів за наслідками, які він створює для сторін, свідчить про наявність ознак попереднього договору. Протокол є тією встановленою спеціальним законом формою для попереднього договору, укладеного на торгах, з огляду на те, що у спірних правовідносинах положення статті 635 ЦК України мають застосовуватися з урахуванням особливостей, визначених спеціальними нормами Закону.

Постанова КЦС ВС від 06.03.2018 у справі № 760/10884/15-ц

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/72670206>

Тлумачення статті 635 ЦК свідчить, що сторони в попередньому договорі можуть домовитися про встановлення в ньому як строку, так і терміну укладення основного договору.

У пункті 1.3.1 попереднього договору купівлі-продажу сторонами було передбачено, що сторони зобов'язуються укласти основний договір протягом 1 кварталу 2016 року, з урахуванням вимог п. 5.2. цього договору, але в будь-якому разі не раніше отримання товариством правовстановлюючих документів на об'єкт - надання Державною реєстраційною України та/або відповідними державними органами документів, що є необхідними для належного укладення та нотаріального посвідчення основного договору. Тобто учасники цивільних відносин досягли домовленості про встановлення строку укладення основного договору. Не укладення основного договору, у встановлений в попередньому договорі строк, може свідчити про порушення попереднього договору, а не про його недійсність. Оскільки недійсність договору має існувати в момент його укладення, а не в результаті невиконання укладеного договору.

Постанова КЦС ВС від 25.11.2020 у справі № 344/434/16-ц
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/93336309>

Тлумачення статей 540 та 541 ЦК України дає підстави для висновку, що при існуванні множинності осіб у зобов'язанні виникають часткові зобов'язання. Тому стягувач у частковому зобов'язанні має право вимагати виконання, а кожний із боржників повинен виконати свій обов'язок у рівній частці. Натомість солідарне зобов'язання виникає у випадках, встановлених договором або законом, зокрема, у разі неподільності предмета зобов'язання.

Як свідчить аналіз судових рішень в них відсутнє посилання на будь-яку норму закону, що передбачала б виникнення солідарного зобов'язання в такому випадку. Також немає вказівки й на пункт попереднього договору від 12 серпня 2014 року, який встановлює виникнення солідарного зобов'язання.

Таким чином, оскільки на підставі попереднього договору від 12 серпня 2014 року виникло зобов'язання із множинністю осіб, то таке зобов'язання є частковим і кожний із боржників повинен виконати обов'язок у рівній частці.

Тому з відповідачів на користь позивача слід стягнути грошові кошти та неустойку в розмірі 1 064 000 грн пропорційно розміру їх часток у статутному капіталі, а саме: з ОСОБА_2 та ОСОБА_3 по 425 600 грн, а з ОСОБА_4 - 212 800 грн, мотивувальну частину судових рішень та резолютивну частину постанови апеляційного суду слід змінити.

Колегія суддів відхиляє аргумент касаційної скарги про те, що укладаючи від імені ОСОБА_4 попередній договір від 12 серпня 2014 року, ОСОБА_8 діяв з перевищенням повноважень, з таких підстав.

В матеріалах справи міститься копія заяви ОСОБА_4 про скасування 29 квітня 2016 року довіреності на представництво його інтересів, посвідченої приватним нотаріусом Дрогобицького районного нотаріального округу Львівської області Куртяк О. О., 03 липня 2013 року за реєстром № 913, виданої на ім'я ОСОБА_8 (т.1 арк. спр. 124).

В довіреності від 03 липня 2013 року вказано, що ОСОБА_4 уповноважив ОСОБА_8 вести від його імені будь-які справи в усіх без винятку підприємствах, установах та організаціях виключно з питань, які стосуватимуться його як учасника ТОВ «Грушів Агрозахід», крім розпорядження майном (т. 1 арк. спр. 63).

Аналіз статті 635 ЦК України свідчить, що по своїй суті попередній договір є організаційним і на його підставі не відбувається розпорядження майном. Тому ОСОБА_8, при укладенні попереднього договору діяв від імені ОСОБА_4 відповідно наданим йому повноваженням.

Постанова КЦС ВС від 17.11.2021 в справі № 172/1159/20

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/101240426>

Попередній договір укладається у формі, встановленій для основного договору, а якщо форма основного договору не встановлена, - у письмовій формі (абзац 4 частини першої статті 635 ЦК України).

З урахуванням змісту абзацу 4 частини першої статті 635 ЦК України та статті 14 Закону України «Про оренду землі» (в редакції чинній на момент укладення попередніх договорів оренди землі від 27 лютого 2019 року) попередній договір оренди землі мав бути вчинений у письмовій формі. Станом на 27 лютого 2019 року в законодавстві була відсутня вимога про необхідність проведення державної реєстрації попереднього договору оренди землі.

Тлумачення положень частини першої статті 549 ЦК України дозволяє стверджувати, що за допомогою неустойки (штрафу, пені) допускається забезпечуватися виконання значної кількості зобов'язань.

Зокрема, неустойка може забезпечувати виконання: договірних зобов'язань, що традиційно для цивільного обороту, оскільки в більшості випадків саме в договорі його сторони встановлюють неустойку (штраф або пеню). Причому це може відбуватися як під час укладення договору для забезпечення виконання зобов'язання, так і після, але до виконання тих зобов'язань, які виникли на його підставі.

Не виключається забезпечення зобов'язань, які виникли на підставі організаційного договору (зокрема, попереднього); недоговірних зобов'язань, що не характерно, проте положеннями статті 549 ЦК не виключається; позитивних та негативних зобов'язань. Як правило, неустойка встановлюється для забезпечення позитивних зобов'язань, які передбачають вчинення певних дій (передача речі, сплата грошовитих коштів та ін.).

Сутність негативних зобов'язань полягає в тому, що предметом виконання є утримання від дій, і зобов'язання виконується протягом усього часу його існування. Негативні зобов'язання можуть бути забезпечені тільки за допомогою штрафу, адже після порушення такого зобов'язання необхідність стимулювати його виконання шляхом нарахування пені, як це може мати місце при позитивних зобов'язаннях, не призведе до очікуваного результату, тобто його виконання.

Постанова КЦС ВС від 25.11.2021 у справі № 461/3197/18

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/101404740>

§ 5. Зобов'язальне право. Договірне право

Аналіз положень статей 6, 627, 546 ЦК України дає підстави дійти висновку, що у попередньому договорі, крім основного зобов'язання, сторонами також може бути передбачена відповідальність сторін на випадок невиконання тієї або іншої його умови, зокрема за неналежне виконання зобов'язання у виді штрафних санкцій.

При цьому, відповідно до положень частини третьої статті 635 ЦК України припиняються зобов'язання сторін укласти основний договір, що унеможлиблює спонукання до укладення основного договору в судовому порядку, виконання обов'язку в натурі чи виникнення основного договірною зобов'язання як правової підстави для виникнення у набувача права власності на майно. Втім, припинення зобов'язання за попереднім договором не звільняє сторони від відповідальності, зокрема передбаченої умовами попереднього договору, за порушення, вчинене під час його дії.

Наведене узгоджується з правовим висновком, викладеним у постанові Верховного Суду від 02 вересня 2019 року у справі № 911/1274/18.

Постанова КЦС ВС від 03.06.2021 у справі № 522/970/18

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/97495247>

Примусове виконання зобов'язання в натурі суперечить принципу вільного волевиявлення учасника правочину та вимогам статті 635 ЦК України про правові наслідки порушення зобов'язання за попереднім договором.

Відповідно до частини третьої статті 635 ЦК України зобов'язання, встановлене попереднім договором, припиняється, якщо основний договір не укладений протягом строку, встановленого попереднім договором.

Припинення зобов'язання з попереднього договору внаслідок неукладення основного договору протягом встановленого попереднім договором строку унеможлиблює спонукання до укладення основного договору в судовому порядку, визнання такого договору дійсним, виконання обов'язку в натурі чи виникнення основного договірною зобов'язання як правової підстави для виникнення в набувача права власності на майно.

Укладення попереднього договору та виконання умов, які у ньому були передбачені, є лише передумовами для укладення основного договору, і не заміняє собою основний договір. Навпаки, внаслідок неукладення основного договору зобов'язання, встановлене попереднім договором, припиняється.

Положеннями ЦК України й інших актів цивільного законодавства, прямо не передбачено такий правовий наслідок невиконання попереднього договору, як визнання права власності на річ, що мала бути придбана в майбутньому за договором купівлі-продажу.

Постанова КЦС ВС від 19.04.2021 у справі № 328/2512/18

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/96498345>

Вирішуючи спір, суди, належним чином дослідивши та давши оцінку поданим сторонами доказам, дійшли правильного висновку про те, що укладення ОСОБА_2 спірного договору оренди земельної ділянки з іншим контрагентом всупереч попереднього договору від 20 серпня 2017 року не тягне за собою його недійсність. ОСОБА_2 мала право на свій розсуд обрати контрагента при укладанні договору оренди належної їй земельної ділянки. Разом з тим, позивач має право на відшкодування збитків, завданих ОСОБА_2 у зв'язку із невиконанням нею умов укладеного попереднього договору, проте зазначених вимог позивач не пред'явив.

Посилання касаційної скарги на те, що товариство мало переважне право на укладення основного договору оренди землі не спростовують висновки судів про те, що порушення відповідачем зобов'язання, що ґрунтується на попередньому договорі, не тягне за собою недійсність договору оренду землі, укладеного з іншим контрагентом.

Постанова КЦС ВС від 10.11.2021 у справі № 463/6208/16-ц

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/101179889>

Попередній договір укладається у формі, встановленій для основного договору, а якщо форма основного договору не встановлена, - у письмовій формі.

Отже, оскільки укладення попереднього договору між ОСОБА_1 та ОСОБА_3, яка діяла від імені ОСОБА_2, було обумовлене наявністю у сторін намірів щодо укладення в подальшому договору купівлі-продажу нерухомого майна, який згідно з положеннями частини першої статті 657 ЦК України підлягає нотаріальному посвідченню, то недотримання сторонами вимог щодо нотаріального посвідчення попереднього договору вказує про його нікчемність відповідно до частини першої статті 220 ЦК України.

Встановивши нікчемність попереднього договору купівлі-продажу нерухомого майна від 11 січня 2014 року, апеляційний суд дійшов правильного висновку про відсутність між сторонами договірних правовідносин.

Постанова КГС ВС від 15.07.2019 у справі № 926/225/17

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/83087004>

26. Згідно приписів ч. 1 ст. 635 ЦК України, попереднім є договір, сторони якого зобов'язуються протягом певного строку (у певний термін) укласти договір в майбутньому (основний договір) на умовах, встановлених попереднім договором.

27. Основна правова мета попереднього договору полягає у виконанні ним двох функцій: 1) спонукання до укладення основного договору, 2) фіксації умов основного договору.

Постанова КГС ВС від 17.07.2018 у справі № 910/13249/17

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/75399009>

В частині 6 статті 182 Господарського кодексу України передбачено, що угода сторін про наміри (протокол про наміри тощо) не визнається попереднім договором і не породжує юридичних наслідків.

Отже, стаття 635 Цивільного кодексу України та стаття 182 Господарського кодексу України розрізняють два поняття - попередній договір і угода сторін про наміри (протокол про наміри, меморандум тощо).

При укладенні попереднього договору необхідно погодження всіх його істотних умов, до яких належать всі істотні умови основного договору, оскільки відсутність хоча б однієї з істотних умов майбутнього договору виключає можливість кваліфікувати відносини між сторонами як договірні. Угоди про наміри, протоколи про наміри, меморандуми тощо не є договорами і не породжують зобов'язання укласти в майбутньому основний договір. Тобто різниця між попереднім договором та угодою сторін про наміри полягає в тому, що угода про наміри, на відміну від попереднього договору, фактично не породжує для сторін ніяких правових наслідків.

Постанова КГС ВС від 27.02.2018 у справі № 922/1537/17

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/72605014>

§ 5. Зобов'язальне право. Договірне право

Відповідно до приписів статті 635 Цивільного кодексу України та статті 182 Господарського кодексу України попереднім є договір, сторони якого зобов'язуються протягом певного строку (у певний термін) укласти договір у майбутньому (основний договір) на умовах, встановлених попереднім договором. Термін "попередній" щодо договору не означає незавершеності вияву волі сторін, а лише вказує на те, що за договором, який відбувся, має слідувати інший - основний договір. Таким чином, предметом попереднього договору є обов'язок укласти договір у майбутньому основний договір, яким сторони мають встановити основне господарське правовідношення. Такий договір повинен привести до господарської мети, заради якої встановлюються юридичні відносини між сторонами.

Між тим, як встановлено судами попередніх інстанцій у даному спорі вже укладений основний договір - договір поставки продукції від 09.02.2011 №75/02/11.

Існування основного зобов'язання підтверджується підставою позову і доказами, наданими самим позивачем - ІП "Омбілік Інвестментс", адже останній, протягом вирішення спору, наполягає на тому, що отримав право вимоги за цим договором від Man Oil Group AG (Швейцарія).

Укладання попереднього договору після укладання основного зобов'язання неможливо в силу самої правової сутності попереднього договору.

Таким чином, суд апеляційної інстанції вірно зазначив, що доводи ІП "Омбілік Інвестментс" про те, що додаткова угода №4 є попереднім договором, є помилковими і такими, що суперечать чинному законодавству.

Окрема думка КЦС ВС від 15.06.2022 у справі № 461/6934/20

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/104827660>

Загальний порядок укладення договорів, як і регулювання кожної із його стадій, відбувається в статтях 638-646 ЦК України.

Попереднім є договір, сторони якого зобов'язуються протягом певного строку (у певний термін) укласти договір в майбутньому (основний договір) на умовах, встановлених попереднім договором (частина перша статті 635 ЦК України).

Загальний порядок укладення договору розрахований, більшою мірою, на його застосування для взаємоузгоджених договорів. При нетиповому порядку укладення договору, внаслідок тієї чи іншої специфіки, відбувається зміна загального порядку укладення договору.

Порядок укладення договору відрізняється, зокрема, залежно від того:

(а) чи існує обов'язок певного суб'єкта на переддоговірному етапі укладення договору. Такий обов'язок може бути встановлений для майбутніх контрагентів на підставі попереднього договору (стаття 635 ЦК України), для однієї з майбутніх сторін (двох сторін) на основі норм ЦК України (статті 633) або ж іншого закону (наприклад, пункт 1 частини другої статті 7, пункт 1 частини другої статті 8 Закону України «Про житлово-комунальні послуги»);

(б) який спосіб визначення умов договору. Зазвичай, при укладенні договору всі сторони майбутнього договору беруть участь у формуванні його умов, але можливо і досить своєрідне

узгодження умов договору. Це може відбуватися, зокрема, при укладенні договору: приєднання; на основі типового або примірного договору. Публічні торги (аукціон) спрямовані, зокрема, на те, щоб визначити за майно найкращу ціну. І по суті, при проведенні торгів, саме учасник торгів, який пропонує за майно найвищу ціну, визначає таку умову договору купівлі-продажу.

Кваліфікація протоколу торгів як попереднього договору не враховує те, що попередній договір по своїй суті є організаційним, спрямований на те, щоб урегулювати переддоговірний етап відносин майбутніх контрагентів основного договору, та встановити для них обов'язок по укладенню основного договору.

Натомість кваліфікація протоколу торгів як попереднього договору «поєднує не поєднане», оскільки застосовується порядок який характерний для переддоговірного етапу (попередній договір) та нівелюється те, що при проведенні торгів, саме учасник торгів, який пропонує за майно найвищу ціну, визначає таку умову договору купівлі-продажу. Внаслідок чого «розмивається» власне розуміння торгів як способу укладення договору. Окрім цього така кваліфікація протоколу торгів як попереднього договору позначається на застосуванні інших правових конструкцій (зокрема, підстав недійсності торгів та підстав недійсності протоколу торгів);

Чи можливе вчинення попереднього договору за відсутності у відчужувача права власності на річ (чи права)

<https://t.me/glossema/608>

1) в [постанові КГС ВС від 18.09.2019 у справі № 908/2118/18 вказано](#), що:

4.10 Захист інтересів власника майна, щодо якого іншими особами укладено попередній договір купівлі-продажу, можливий шляхом пред'явлення позову про визнання такого договору недійсним, оскільки у такому разі майно ще не вибуло з володіння власника, проте є можливість порушення його права власності іншими особами внаслідок укладання основного договору купівлі-продажу у майбутньому.

4.11. Закінчення строку, в який сторони мають укласти основний договір, не виключає право оскаржувати попередній договір, оскільки відповідно до частини 1 статті 236 Цивільного кодексу України нікчемний правочин або правочин, визнаний судом недійсним, є недійсним з моменту його вчинення.

4.12. За таких обставин позивач, як власник майна, вправі звертатися із позовом про визнання попереднього договору купівлі-продажу недійсним відповідно до положень частини третьої статті 215 ЦК України, навіть якщо основний договір купівлі-продажу не був укладений.

2) [Касаційний суд Італії у постанові від 04.08.2022](#) зазначив, що ч. 1 ст. 1479 Цивільного кодексу Італії, що закріплює право покупця, який добросовісно помилявся про наявність у продавця права власності на річ, вимагати розірвання договору купівлі-продажу, не застосовується до попереднього договору купівлі-продажу. Це пов'язано з тим, що незалежно від знання майбутнього покупця про те, що річ не належить майбутньому продавцю, останній до закінчення строку, встановленого для укладання основного договору купівлі-продажу, може набути право власності на цю річ або забезпечити, щоб воно було іншим чином перенесено на покупця.

Заміна у зобов'язанні первісних кредитора та/чи боржника означає, що посвідчення договору вчинене і стосовно нових кредитора та/чи боржника, які є сторонами у відповідному зобов'язанні за цим договором. а тому новий кредитор, який замінив у зобов'язанні за договором іпотеки первісного кредитора, має право отримати від нотаріуса дублікат договору іпотеки.

<https://t.me/glossema/630>

[Постанова ВП ВС від 26.10.2022 у справі № 210/2257/19](#)

Чи має право новий кредитор, який на підставі договору про відступлення права вимоги замінив у зобов'язанні за договором іпотеки первісного кредитора, отримати від нотаріуса на підставі статті 53 Закону України «Про нотаріат» у редакції, чинній до 7 серпня 2020 року включно, дублікат договору іпотеки?

10. Позивач як новий кредитор просив зобов'язати нотаріуса видати йому дублікат договору іпотеки. Суди обох інстанцій, відмовляючи у задоволенні позову, вважали, що правонаступник первісного кредитора за змістом статей 8 і 53 Закону України «Про нотаріат» у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин, не належав до числа осіб, які мали право на отримання дубліката нотаріально посвідченого документа. ВП ВС з висновками судів не погоджується.

18. За змістом пункту 6 частини першої статті 3 ЦК України до загальних засад цивільного законодавства належать, зокрема, розумність і справедливість. Отже, приписи цивільного законодавства треба тлумачити так, щоби його застосування на практиці зумовлювало справедливі та розумні наслідки для учасників цивільного обороту.

30. ВП ВС зауважує, що таке тлумачення відповідних приписів статей 8 і 53 Закону України «Про нотаріат» (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин), за якого після заміни в основному та забезпечувальному зобов'язаннях первісного кредитора (банку) на нового кредитора останній позбавлений права отримати від нотаріуса дублікат договору іпотеки, є обмежувальним (звужувальним). Це тлумачення може унеможливити задоволення новим кредитором його вимог за відповідним договором. Воно фактично позбавляє юридичного сенсу припис статті 514 ЦК України, який передбачає, що за загальним правилом новий кредитор має той самий обсяг прав у зобов'язанні, якими володів первісний кредитор. Тому це тлумачення є несумісним із призначенням інституту забезпечення виконання зобов'язань і суперечить принципам розумності, справедливості та рівності сторін.

31. За змістом першого речення частини сьомої статті 8, частини першої статті 53 Закону України «Про нотаріат» у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин, і підпункту 1.1 пункту 1 глави 22 розділу I Порядку нотаріус видає дублікат нотаріально посвідченого документа двом групам осіб: 1) за дорученням яких вчинена нотаріальна дія; 2) щодо яких вчинена така дія.

32. Позивач як новий кредитор, який набув права вимоги на підставі договору про відступлення (купівлі-продажу) прав вимоги, не належить до числа осіб, за дорученням якого посвідчений договір іпотеки, бо нотаріус вчинив таку дію за дорученням первісного кредитора (банку) та іпотекодавців. Однак, ВП ВС звертає увагу на те, що прийменник «щодо» в українській мові використовується у значенні «стосовно до кого-, чого-небудь», «відносно когось, чогось». Нотаріальну дію з посвідчення договору нотаріус вчиняє щодо сторін у зобов'язанні, тобто стосовно кредитора і боржника. Заміна у цьому зобов'язанні первісних кредитора та/чи боржника означає, що посвідчення договору вчинене і стосовно нових кредитора та/чи боржника, які є сторонами у відповідному зобов'язанні за цим договором.

33. Отже, наведені вище положення статті 8 Закону України «Про нотаріат» і Порядку застосовні до сторін у зобов'язанні за нотаріально посвідченим договором. Тому ці положення застосовні до нових кредитора та/чи боржника, які бажають отримати дублікат нотаріально посвідченого договору. Таке посвідчення вчинене щодо сторін у зобов'язанні за договором, якими у разі заміни первісних кредитора та/чи боржника стають нові кредитор і/або боржник.

35. Реалізація позивачем такого права не залежить від бажання іпотекодавців і не впливає на їхні права й обов'язки за чинним договором іпотеки. У разі заміни іпотекодавців на нових боржників останні теж у визначених Законом України «Про нотаріат» випадках мають право на отримання дублікату договору іпотеки. Рішення суду про зобов'язання нотаріуса видати позивачеві як новому кредитору дублікат договору іпотеки не встановлює обставин, які стосуються прав і обов'язків іпотекодавців, які не брали участі у справі, та не позбавляє їх права не виконувати свого обов'язку новому кредиторіві до надання їм доказів переходу до нового кредитора прав у відповідному зобов'язанні (частина друга статті 517 ЦК України), а також заперечувати проти вимоги нового кредитора (стаття 518 ЦК України).

36. ВП ВС бере до уваги, що Закон України від 14 липня 2020 року № 775-ІХ «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо усунення законодавчих колізій та прогалин» вніс зміни, зокрема, і до статті 53. У новій редакції ця стаття передбачає, що у разі втрати або зіпсуття

документа, посвідченого або виданого нотаріусом чи посадовою особою органу місцевого самоврядування за письмовою заявою осіб, за дорученням яких або щодо яких вчинялася нотаріальна дія, нотаріусом чи посадовою особою органу місцевого самоврядування видається дублікат втраченого або зіпсованого документа. Дублікати документів, посвідчених або виданих нотаріусом, посадовою особою органу місцевого самоврядування, можуть бути видані за письмовою заявою правонаступників осіб, за дорученням яких або щодо яких вчинялася нотаріальна дія, а дублікат іпотечного договору - в тому числі за письмовою заявою іпотекодержателя за іпотечним договором.

37. Такі зміни, спрямовані на удосконалення механізму отримання дублікату нотаріально посвідченого документа, також підтверджують, що, формулюючи відповідні приписи статей 8 і 53 Закону України «Про нотаріат» у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин, парламент не мав на меті позбавити нових кредитора та/чи боржника у зобов'язанні за нотаріально посвідченим договором права отримати дублікат останнього у нотаріуса.

46. З огляду на висновок, який ВП ВС сформулювала у цій постанові у справі № 210/2257/19, вона відступає від висновку Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду, викладеного у постанові від 28 жовтня 2020 року у справі № 200/19062/17, про те, що новий іпотекодержатель, який набув відповідні права на підставі договору про відступлення права вимоги, не має права на отримання у нотаріуса дублікату договору іпотеки. Велика Палата Верховного Суду зауважує, що право на отримання такого дублікату має новий іпотекодержатель, який у встановленому порядку замінив первісного у зобов'язанні за договором іпотеки. Обставини заміни сторони у зобов'язанні, зокрема переходу права іпотекодержателя від первісного до нового, потрібно встановлювати у конкретній справі на підставі належних, допустимих, достовірних і достатніх доказів.

Висновок щодо застосування норм матеріального права

57. За змістом першого речення частини сьомої статті 8, частини першої статті 53 Закону України «Про нотаріат» у редакції, чинній до 7 серпня 2020 року включно, і підпункту 1.1 пункту 1 глави 22 розділу I Порядку нотаріус видає дублікат нотаріально посвідченого документа двом групам осіб: 1) за дорученням яких вчинена нотаріальна дія; 2) щодо яких вчинена така дія.

58. Нотаріальну дію з посвідчення договору нотаріус вчиняє щодо сторін у зобов'язанні, тобто стосовно кредитора і боржника. Заміна у цьому зобов'язанні первісних кредитора та/чи боржника означає, що посвідчення договору вчинене і стосовно нових кредитора та/чи боржника, які є сторонами у відповідному зобов'язанні за цим договором. Тому ці нові кредитор і/або боржник мають право на отримання від нотаріуса дублікату нотаріально посвідченого договору, у зобов'язанні за яким вони є сторонами.

У разі якщо договір виконувався обома сторонами, то кваліфікація договору як неукладеного виключається, такий договір оренди вважається укладеним та може бути оспорюваним.

<https://t.me/glossema/644>

[Постанова ВП ВС від 26.10.2022 у справі № 227/3760/19-ц](#)

6.35. У постанові Великої Палати Верховного Суду від 5 червня 2018 року у справі № 338/180/17 (провадження № 14-144цс18) зроблено правовий висновок про те, що не можна вважати неукладеним договір після його повного чи часткового виконання сторонами. Якщо дії сторін свідчать про те, що договір фактично був укладений, суд має розглянути по суті питання щодо відповідності цього договору вимогам закону.

6.36. За змістом законодавчого регулювання, наведеного як у загальних положеннях про правочини, так і в спеціальних приписах глави 58 ЦК України, якщо договір оренди (найму) будівлі хоча й має ознаки неукладеного, але виконувався обома його сторонами, то така обставина захищає відповідний правочин від висновку про неукладеність і в подальшому він розглядається як укладений та чинний, якщо тільки не є нікчемним чи оспорюваним з інших підстав.

6.37. Тобто суду необхідно встановити не просто факт використання спірного майна орендарем, а й те, чи сплачував орендар за таке використання орендодавцю та його правонаступникам і чи приймали вони таку оплату.

6.38. У разі якщо договір виконувався обома сторонами (зокрема, орендар користувався майном і сплачував за нього, а орендодавець приймав платежі), то кваліфікація договору як неукладеного виключається, такий договір оренди вважається укладеним та може бути оспорюваним (за відсутності законодавчих застережень про інше).

6.39. Висловлене вище про можливість визначити фактичне укладення правочину у спосіб його виконання (за відсутності законодавчих застережень про інше) не суперечить викладеному в постанові Великої Палати Верховного Суду від 16 червня 2020 року у справі № 145/2047/16-ц (провадження № 14-499цс19) правовому висновку про те, що правочин, який не вчинено (договір, який не укладено), не може бути визнаний недійсним. Наслідки недійсності правочину також не застосовуються до правочину, який не вчинено.

6.40. У справі, що розглядається, позивачка звернулася з вимогою про визнання недійсним договору оренди (майнового найму) нежитлового приміщення, мотивованою тим, що її син орендодавець ОСОБА_5 цей договір не підписував, його умови не погоджував.

6.41. За встановленими у справі обставинами, оспорюваний договір ОСОБА_5 не підписував та, відповідно, волевиявлення щодо правочину не було, істотних умов цього договору не погоджував.

Оскільки відмова від договору має бути адресована та сприйнята орендарем, то про нього слід повідомити саме орендаря, а не державного реєстратора.

<https://t.me/glossema/648>

[Постанова КЦС від 02.11.2022 в справі № 146/1094/21](#)

Договір як приватно-правова категорія, оскільки є універсальним регулятором між учасниками цивільних відносин, має на меті забезпечити регулювання цивільних відносин, та має бути спрямований на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Потреба в тлумаченні виникає в разі різного розуміння змісту правочину його сторонами, зокрема при невизначеності і незрозумілості буквального значення слів, понять і термінів.

Касаційний суд особливо акцентує увагу, що при застосуванні умов договору при вирішенні спору суд здійснює тлумачення змісту договору, навіть за відсутності позовної вимоги про тлумачення змісту договору.

Односторонню відмову від договору в тих випадках, коли вона допускається законом або договором, слід кваліфікувати як односторонній правочин, оскільки вона є волевиявленням особи, спеціально спрямованим на припинення цивільних прав та обов'язків (див., зокрема, постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 08 вересня 2021 року в справі № 727/898/19 (провадження № 61-7157св20).

У справі, що переглядається:

суди при частковому задоволенні позову вважали, що пункт 47 договору №128 від 20 січня 2014 року не містить чіткого механізму із зазначенням алгоритму дій орендодавця. Із позовом щодо тлумачення змісту правочину сторони до суду не зверталися;

в касаційній скарзі ФГ «Садівник-А» наполягає на тому, що орендодавець згідно пункту 47 договору №128 від 20 січня 2014 року набула право на односторонню відмову від договору;

суди не врахували, що при застосуванні умов договору при вирішенні спору суд здійснює тлумачення змісту договору, навіть за відсутності позовної вимоги про тлумачення змісту договору;

тлумачення змісту договору № 128 від 20 січня 2014 року, зокрема, з урахуванням принципу розумності та шляхом порівняння пунктів 39 і 47 як між собою, так і зі змістом правочину в цілому, а також з намірами сторін, які вони виражали при вчиненні правочину, дозволяє стверджувати, що орендодавець за договором № 128 набув право на односторонню відмову від договору № 128 після спливу п'яти років оренди (з 28 червня 2019 року);

орендодавець мав право на односторонню відмову від договору оренди на підставі пункту 47 договору оренди землі № 128 від 20 січня 2014 року. Тому очевидно, що суди надали

неправильну відповідь на одне з ключових питань всупереч нормам матеріального права. Як наслідок судові рішення підлягають зміні в мотивувальній частині.

Для приватного права апіорі притаманна диспозитивність, яка проявляється, зокрема, в тому, що особа, з урахуванням принципу свободи правочину, сама вирішує вчиняти чи не вчиняти певний правочин (див. постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 06 липня 2022 року в справі № 303/2983/19 (провадження № 61-4745св21).

Залежно від сприйняття волі сторони одностороннього правочину такі правочини поділяються на:

суто односторонні - не адресовані нікому та без потреби в прийнятті їх іншою (іншими) особою. До них, зокрема, належить відмова від права власності, відмова від спадщини, прийняття спадщини;

такі, що розраховані на їх сприйняття іншими особами, до яких можливо віднести, зокрема, оголошення конкурсу, публічну обіцянку винагороди, відмову від спадщини на користь іншої особи, видачу довіреності, видачу векселя, розміщення цінних паперів, односторонню відмову від договору (див., зокрема, постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 24 листопада 2021 року в справі № 357/15284/18 (провадження № 61-13518св21).

Вчинення стороною договору такого одностороннього правочину як відмова від договору, за відсутності рішення суду про визнання його недійсним або підстав нікчемності, зумовлює необхідність з'ясувати чи зумовив такий правочин припинення цивільних прав та обов'язків (тобто чи є підстави для односторонньої відмови від договору передбачені договором та/або законом). Це обумовлено тим, що одностороння відмова від договору як вид одностороннього правочину розрахована на сприйняття іншими особами. У разі, якщо встановлена відсутність підстав для односторонньої відмови від договору, то такий односторонній правочин не зумовлює розірвання договору. При цьому слід розмежовувати підстави недійсності цього одностороннього правочину (зокрема, суперечність імперативній цивільно-правовій нормі) від підстав для односторонньої відмови від договору (див., зокрема, постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 24 листопада 2021 року в справі № 357/15284/18 (провадження № 61-13518св21).

За допомогою такого універсального регулятора приватних відносин як договір його сторони можуть регулювати, зокрема, вчинення між сторонами односторонніх правочинів, підстави для односторонньої відмови або відсутність таких, чи коли одна із сторін набуває право на односторонню відмову.

Одностороння відмова від договору оренди, як вид одностороннього правочину, розрахована на сприйняття саме іншою стороною договору оренди. Це зумовлено тим, що якщо існують підстави для односторонньої відмови або вона не залежить від певних підстав, то для орендаря вчинення такої відмови породжує істотні правові наслідки у вигляді розірвання договору.

Тому в разі якщо орендодавець має право на односторонню відмову від договору оренди землі і вчиняє такий односторонній правочин, оскільки відмова від договору має бути адресована та сприйнята орендарем, то про нього слід повідомити саме орендаря, а не державного реєстратора.

Державний реєстратор не є учасником приватних відносин і повідомлення державного реєстратора про вчинення орендодавцем односторонньої відмови від договору оренди не може породжувати для орендаря правові наслідки у вигляді розірвання договору оренди.

У разі, коли право вимоги не виникло або яке припинене до моменту відступлення чи існують законодавчі заборони (або обмеження), то така вимога не переходить від первісного до нового кредитора.

<https://t.me/glossema/650>

[Постанова КЦС від 02.11.2022 в справі № 947/23885/19](#)

Недійсність договору як приватно-правова категорія, покликана не допускати або присікати порушення цивільних прав та інтересів або ж їх відновлювати.

По своїй суті ініціювання спору про недійсність договору не для захисту цивільних прав та інтересів є недопустимим.

До нового кредитора переходять права первісного кредитора у зобов'язанні в обсязі і на умовах, що існували на момент переходу цих прав, якщо інше не встановлено договором або законом (частина перша статті 514 ЦК України).

Первісний кредитор у зобов'язанні відповідає перед новим кредитором за недійсність переданої йому вимоги, але не відповідає за невиконання боржником свого обов'язку, крім випадків, коли первісний кредитор поручився за боржника перед новим кредитором (частина перша статті 519 ЦК України).

Аналіз вказаних норм свідчить, що частина перша статті 514 ЦК України регулює відносини між первісним кредитором та новим кредитором. Дійсність вимоги (суб'єктивного права) означає належність первісному кредитору того чи іншого суб'єктивного права та відсутності законодавчих або договірних заборон (обмежень) на його відступлення.

У разі, зокрема, коли право вимоги не виникло (наприклад у разі нікчемності чи недійсності договору) або яке припинене до моменту відступлення (зокрема, внаслідок платежу чи зарахування) чи існують законодавчі заборони (або обмеження), то така вимога не переходить від первісного до нового кредитора. Тобто, відступлення права вимоги (цесія) в такому випадку не має розпорядчого ефекту.

Проте це не зумовлює недійсність договору між первісним кредитором та новим кредитором, тому що правовим наслідком відсутності критеріїв дійсності права вимоги є цивільно-правова відповідальність первісного кредитора перед новим кредитором.

У разі якщо кредитор уже ініціював судовий процес, спрямований на захист порушеного, на його думку, права, або такий спір суд уже вирішив, звернення боржника з позовом про визнання відсутності права вимоги у кредитора або кореспондуючого обов'язку боржника не є належним способом захисту.

<https://t.me/glossema/681>

[Постанова ВП ВС від 19.10.2022 у справі № 910/14224/20](#)

68. Одним з таких законних інтересів є інтерес до правової визначеності у відносинах у суспільстві для знання та розуміння своїх прав й обов'язків, а також передбачуваності наслідків своїх дій чи бездіяльності.

69. Якщо дії або бездіяльність інших осіб створюють для особи правову невизначеність щодо її прав і обов'язків у відносинах із цими особами, така особа може звернутись до суду для захисту свого інтересу у правовій визначеності у відносинах із цими особами.

70. У цій справі позивач звернувся до суду не за захистом свого права на припинення зобов'язання (як помилково вважає відповідач), а за захистом свого законного інтересу у правовій визначеності щодо прав і обов'язків у відносинах з відповідачем за Кредитним договором.

71. Ураховуючи цей висновок, Велика Палата Верховного Суду відхиляє аргумент відповідача про те, що подання позивачем позову в цій справі не спрямовано на захист його прав, а є спробою встановлення обставин для використання в подальшому в судових спорах в іноземних державах.

85. Виходячи з наведеного способами захисту інтересу особи у правовій визначеності при виконанні договірних зобов'язань можуть бути: 1) визнання права позивача; 2) визнання відсутнім (припиненим) обов'язку позивача; 3) визнання відсутнім (припиненим) права вимоги відповідача.

86. Схожі висновки викладені в постанові Верховного Суду України від 21 листопада 2012 року у справі № 6-134цс12 та постанові Великої Палати Верховного Суду від 26 січня 2021 року у справі № 522/1528/15-ц.

87. Водночас застосування конкретного способу захисту цивільного права залежить як від змісту права чи інтересу, за захистом якого звернулася особа, так і від характеру його порушення, невизнання або оспорення. Такі право чи інтерес мають бути захищені судом у спосіб, який є ефективним, тобто таким, що відповідає змісту відповідного права чи інтересу, характеру його порушення, невизнання або оспорення та спричиненим цими діями наслідкам. Спосіб захисту

порушеного права або інтересу має бути таким, щоб у позивача не виникала необхідність повторного звернення до суду.

88. Зокрема, неефективними є такі способи захисту права чи законного інтересу, як визнання права вимоги виконання зобов'язання від відповідача або визнання наявності договірною обов'язку відповідача, оскільки такі способи не ведуть до виконання боржником свого зобов'язання, у тому числі в примусовому порядку, та отримання кредитором належного на виконання зобов'язання. У цьому випадку в позивача виникне потреба повторного звернення до суду.

89. Також слід ураховувати, що наведені вище способи захисту інтересу особи у правовій визначеності при виконанні договірних зобов'язань будуть належними лише в разі, якщо така невизначеність триває, ініційований кредитором спір про захист його прав суд не вирішив і відповідне провадження не було відкрите. Зокрема, у таких випадках: кредитор у правовідносинах без звернення до суду з відповідним позовом може звернути стягнення на майно особи, яку він вважає боржником, інших осіб або інакше одержати виконання поза волею цієї особи-боржника в позасудовому порядку; особа не вважає себе боржником у відповідних правовідносинах і не може захистити її право в межах судового розгляду, зокрема, про стягнення з неї коштів на виконання зобов'язання, оскільки такий судовий розгляд кредитор не ініціював (постанова Великої Палати Верховного Суду від 26 січня 2021 року у справі № 522/1528/15-ц).

90. У разі якщо кредитор уже ініціював судовий процес, спрямований на захист порушеного, на його думку, права, або такий спір суд уже вирішив, звернення боржника з позовом про визнання відсутності права вимоги у кредитора або кореспондуючого обов'язку боржника не є належним способом захисту.

Встановлення ступеня втрати професійної працездатності особи має значення для визначення розміру втраченого нею заробітку і не може бути визначальним фактом, від якого залежить відновлення порушеного права позивача, а визначальним є заподіяння шкоди в результаті ДТП

<https://t.me/glossema/683>

[Постанова ВП ВС від 05.10.2022 у справі № 906/1318/19](#)

54. Відповідно до частини першої статті 1195 ЦК України фізична або юридична особа, яка завдала шкоди каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я фізичній особі, зобов'язана відшкодувати потерпілому заробіток (дохід), втрачений ним внаслідок втрати чи зменшення

професійної або загальної працездатності, а також відшкодувати додаткові витрати, викликані необхідністю посиленого харчування, санаторно-курортного лікування, придбання ліків, протезування, стороннього догляду тощо.

55. Для виникнення у потерпілого права на відшкодування втраченого заробітку (доходу) обов'язковою умовою є факт втрати чи зменшення професійної або загальної працездатності.

56. Як правильно зазначає позивач, висновком експерта від 26.11.2019 № 93 встановлено факт прямого причинно-наслідкового зв'язку між ДТП, отриманою позивачем травмою та зменшенням ступеня його професійної працездатності. Тобто зменшення ступеня професійної працездатності позивача на певний відсоток відбулося внаслідок ДТП та отриманої позивачем травми.

57. Саме лише невстановлення МСЕК ступеня втрати працездатності при встановленні групи інвалідності позивачу не може свідчити про відсутність втрати працездатності в момент отримання позивачем травми.

70. Отже, момент, із яким пов'язується виникнення у позивача права на відповідне відшкодування - це момент заподіяння шкоди. Оскільки між заподіянням шкоди та ДТП встановлено прямий причинно-наслідковий зв'язок, то момент ДТП є одночасно і моментом набуття позивачем права на відшкодування шкоди.

73. Разом із цим, у статті 1197 ЦК України зазначено, що розмір втраченого заробітку (доходу) визначається саме з урахуванням ступеня втрати професійної працездатності. Тобто закон не пов'язує виникнення відповідного права на відшкодування з моментом встановлення ступеня втрати професійної працездатності у відсотках.

74. Вказане свідчить, що встановлення ступеня втрати професійної працездатності особи має значення для визначення розміру втраченого нею заробітку і не може бути визначальним фактом, від якого залежить відновлення порушеного права позивача. Визначальним є заподіяння шкоди в результаті ДТП 02.08.2013.

84. У постанові від 20.06.2018 КЦС у справі № 348/2116/16-ц за подібних правовідносин установив, що висновком судово-медичної експертизи від 09.06.2017 № 028 встановлений прямий причинний зв'язок між ДТП та наслідками травмування у вигляді тяжких тілесних ушкоджень здоров'я позивачки, що спричинило інвалідність. Встановлено 50 % втрати професійної працездатності. Суд зазначив, що позивачу II групи інвалідності за загальним захворюванням встановлено 13.05.2009, тому відповідні суми підлягають стягненню із цієї дати.

85. Натомість у цій постанові ВП ВС дійшла висновку, що визначення розміру відшкодування повинно здійснюватися з урахуванням встановленого ступеня втрати професійної працездатності та з моменту, коли у позивача з'явилося право на відповідне відшкодування - тобто з 02.08.2013 (дати ДТП та отримання позивачем травми).

86. Враховуючи викладене, ВП ВС відступає від висновків КЦС, викладених у постанові від 20.06.2018 у справі № 348/2116/16-ц, щодо дати набуття потерпілою особою права на відшкодування заробітку, втраченого внаслідок втрати чи зменшення професійної або загальної працездатності на підставі статей 1195, 1197 ЦК України.

Трохи про статтю 545 ЦК України

<https://t.me/glossema/684>

[Постанова КГС ВС від 02.07.2018 у справі № 910/20193/17](#)

15. Відповідно до частини 1 статті 545 ЦК України кредитор, прийнявши виконання зобов'язання, повинен на вимогу боржника видати йому розписку про одержання виконання частково або в повному обсязі. Вказана норма закріплює право боржника на отримання доказів, що підтверджують виконання зобов'язання. Право боржника вимагати від кредитора підтвердження прийняття виконання покликане забезпечити виконання боржником покладеного на нього тягаря доведення належного виконання зобов'язання.

16. Як встановлено судами у цій справі, Позивач як замовник виконав свій обов'язок з переказу Відповідачу авансу у розмірі 1 048 900,48 гривень, з виконанням якого Договір пов'язує початок перебігу строку на виконання Відповідачем свого обов'язку із виконання робіт. Тягар доведення належного виконання Відповідачем свого обов'язку за Договором, а так само обставин, які перешкоджали виконанню цього обов'язку, несе Відповідач як боржник у цьому зобов'язанні.

[Постанова КЦС ВС від 19.12.2018 у справі № 544/174/17-ц](#)

Згідно частини другої статті 545 ЦК України якщо боржник видав кредиторowi борговий документ, кредитор, приймаючи виконання зобов'язання, повинен повернути його боржникові. У разі неможливості повернення боргового документа кредитор повинен вказати про це в розписці, яку він видає. Тобто кредитор має виконати свій обов'язок з повернення боргового документа, або видачі розписки при неможливості повернення боргового документа під час прийняття виконання.

Зміст розписки про одержання виконання у статті 545 ЦК України не встановлений, але, для забезпечення визначеності у відносинах суб'єктів логічним видається вказувати в ній, зокрема: підставу виникнення зобов'язання (наприклад, номер та дату укладення договору); ім'я (найменування) кредитора та боржника; суб'єктів, які здійснили виконання (боржник або інша

особа) та які прийняли виконання (кредитор або уповноважена ним особа); зміст зобов'язання (наприклад, сплата грошових коштів); дату або момент виконання зобов'язання; місце виконання зобов'язання; обсяг виконання (повний або частковий); місце знаходження (проживання) кредитора та боржника. дату і місце складення розписки.

У частині 545 ЦК України передбачено презумпцію належності виконання обов'язку боржником, оскільки наявність боргового документа в боржника підтверджує виконання ним свого обов'язку. І навпаки, якщо борговий документ перебуває у кредитора, то це свідчить про неналежне виконання або невиконання боржником його обов'язку.

У контексті презумпції належності виконання обов'язку боржником потрібно акцентувати на декількох аспектах: (а) формулювання «наявність боргового документа у боржника» варто розуміти розширено, адже такий документ може перебувати в іншій особі, яка на підставі статті 528 ЦК України виконала зобов'язання; (б) вона є спростовною, якщо кредитор доведе протилежне. Тобто кредитор має можливість доказати той факт, що не зважаючи на «знаходження» в боржника (іншої особи) боргового документа, він не виконав свій обов'язок належно; (в) у частині третій статті 545 ЦК України регулюються як матеріальні, так і процесуальні відносини. Матеріальні втілюються в тому, що наявність боргового документа в боржника (іншої особи) свідчить про належність виконання зобов'язання. У свою чергу, процесуальні відносини проявляються в тому, що презумпція належності виконання розподіляє обов'язки з доказування обставин під час судового спору; (г) частина третя статті 545 ЦК України не охоплює всіх підстав підтвердження виконання зобов'язання, перерахованих у коментованій статті. Це пов'язано з тим, що і розписка про одержання виконання доводить належність виконання боржником обов'язків, особливо у тих випадках, за яких кредитору не передавався борговий документ. Тобто й наявність у боржника (іншої особи) розписки кредитора про одержання виконання підтверджує належність виконання боржником свого обов'язку.

[Постанова КГС ВС від 28.05.2019 у справі № 916/1035/18](#)

50. З огляду на положення статей 6, 629, 631 ЦК України Суд вважає, що сторони мають право врегулювати на власний розсуд свої відносини, зокрема ті, які існували між ними на момент укладення договору. Таке волевиявлення сторін може бути як підтвердженням визнання ними наявності відповідних правовідносин, так і підставою їх зміни згідно з узгодженими сторонами умовами. Консенсуальний характер договору купівлі-продажу не обмежує сторін у наведеному праві.

51. У зв'язку з викладеним Суд зазначає, що лише відсутність розписки про отримання Позивачем готівкових коштів від Відповідача-1 і Відповідача-2 не є достатньою підставою для висновку про несплату таких коштів, адже встановлене частиною 1 статті 545 Цивільного кодексу України правило не є імперативним і розписка видається кредитором саме за наявності вимоги боржника. Більш того, борговий документ повертається боржникові у відповідних випадках.

[Постанова ВП ВС від 08.09.2020 по справі № 916/667/18](#)

7.26. Щодо правової оцінки пункту 5 спірного договору як розписки ВП ВС звертає увагу на те, що під розпискою на практиці, як правило, розуміється письмовий документ, який містить відомості про певні обставини, наприклад про отримання однією особою від іншої грошей, іншого майна тощо. Розписка у такому значенні є письмовим доказом згідно із частиною першою, пунктом 1 частини другої статті 73 ГПК України.

7.27. Таке розуміння узгоджується із законом. Так, відповідно до частини першої статті 545 ЦК України, прийнявши виконання зобов'язання, кредитор повинен на вимогу боржника видати йому розписку про одержання виконання частково або в повному обсязі. Відповідно до частини першої статті 545 ЦК України в разі відмови кредитора повернути борговий документ або видати розписку боржник має право затримати виконання зобов'язання; у цьому разі настає прострочення кредитора. Відповідно до абзацу третього частини першої статті 937 ЦК України письмова форма договору зберігання вважається дотриманою, якщо прийняття речі на зберігання посвідчено розпискою, квитанцією або іншим документом, підписаним зберігачем. Відповідно до частини другої статті 1047 ЦК України на підтвердження укладення договору позики та його умов може бути представлена розписка позичальника або інший документ, який посвідчує передання йому позикодавцем визначеної грошової суми або визначеної кількості речей.

7.28. Тому пункт 5 спірного договору в тій його частині, у якій він містить відомості про отримання покупцями грошей до підписання договору, суму цих грошових коштів та пропорції, у якій вони отримані кожним з продавців, є розпискою.

[Постанова КАС ВС від 20.08.2020 у справі № 826/1304/17](#)

За приписами частини першої статті 545 ЦК України прийнявши виконання зобов'язання, кредитор повинен на вимогу боржника видати йому розписку про одержання виконання частково або в повному обсязі. Отже, розписка є документом, що засвідчує виконання покупцем взятого на себе обов'язку з оплати цінних паперів за договором купівлі-продажу, який укладений між фізичними особами.

[Окрема думка судді КЦС ВС від 10.11.2021 у справі № 204/2270/18](#)

Тлумачення частини першої статті 545 ЦК України свідчить, що: при отриманні частково або в повному обсязі виконання зобов'язання розписку про одержання виконання видає кредитор для боржника.

оскільки саме кредитор видає боржнику розписку, то оригінал розписки про одержання виконання повністю або частково має бути саме у боржника;

законодавець не передбачає обов'язку для учасників цивільного обороту оформлювати декілька розписок, щоб одна була у кредитора, який видав її, а інша передавалася боржнику. Звісно сторони зобов'язання можуть зафіксувати часткове виконання, наприклад, оформивши спільну розписку, проте такого обов'язку в сторін не існує.

Трохи про [валюту боргу та платежу](#)
<https://t.me/glossema/687>

[Ухвала КЦС від 29.08.2018 по справі № 373/2054/16-ц](#)

Законодавцем не забороняється стягнення боргу за договором позики в іноземній валюті. Більше того, цивільним законодавством покладається обов'язок на позичальника повернути те, що він отримав на підставі договору позики.

[Постанова ВП ВС від 16.01.2019 по справі № 373/2054/16-ц](#)

§ 5. Зобов'язальне право. Договірне право

Як укладення, так і виконання договірних зобов'язань в іноземній валюті, зокрема позики, не суперечить чинному законодавству. Суд має право ухвалити рішення про стягнення грошової суми в іноземній валюті, при цьому з огляду на положення частини першої статті 1046 ЦК, а також частини першої статті 1049 ЦК належним виконанням зобов'язання з боку позичальника є повернення коштів у строки, у розмірі та саме у тій валюті, яка визначена договором позики, а не в усіх випадках та безумовно в національній валюті України.

[Окрема думка суддів КЦС від 13.02.2019 у справі № 757/21343/15-ц](#)

2.3. Традиційним є розмежування валюти боргу та валюти платежу як елементів грошового зобов'язання. Валюта боргу - це грошові одиниці, в яких обчислена сума зобов'язання (що дозволяє визначити його ціннісне значення). У свою чергу, під валютою платежу розуміються грошові знаки, які є засобом погашення грошового зобов'язання і в яких повинне здійснюватися його фактичне виконання. Якщо екстраполювати розуміння валюти боргу крізь призму ціни договору, то потрібно зробити висновок, що валюта боргу визначатиметься при укладенні договору за допомогою встановлення ціни в договорі.

2.4. За своєю сутністю ціна договору - це збірне поняття, що може стосуватися як вартості певної речі, так і права (права найму, виключного права на використання торговельної марки, права на частку в статутному капіталі, права вимоги тощо). Ціна відображає мінову вартість певного об'єкта, за способом вираження вона може бути грошовою та/або натуральною. Грошове вираження ціни відбувається, відповідно, в національній або іноземній валюті. За такого тлумачення поняття ціни договору буде ширшим і охоплюватиме валюту боргу, тобто ті грошові одиниці, в яких сторони оцінили мінову вартість певного об'єкта.

2.5. Таким чином, ЦК надає сторонам договору можливість встановити «валютне застереження» у вигляді грошового еквівалента в іноземній валюті при укладенні договору. При цьому грошовий еквівалент в іноземній валюті буде виступати складовим елементом ціни в договорі.

[Постанова КЦС від 30.09.2019 у справі № 755/9348/15-ц](#)

Сторони можуть визначити грошовий еквівалент зобов'язання в іноземній валюті. Таким чином, ЦК України надає сторонам договору можливість встановити «валютне застереження» у вигляді грошового еквівалента в іноземній валюті при укладенні договору.

§ 5. Зобов'язальне право. Договірне право

При цьому грошовий еквівалент в іноземній валюті буде виступати складовим елементом ціни в договорі.

За загальним правилом при наявності «валютного застереження», тобто визначення грошового еквіваленту в іноземній валюті, сума, що підлягає сплаті у гривнях, визначається за офіційним курсом відповідної валюти на день платежу, якщо інший порядок її визначення не встановлений договором або законом чи іншим нормативно-правовим актом. Інші правила визначення суми платежу можуть встановлюватися, зважаючи на прямий припис в частині другій статті 533 ЦК, тільки договором, законом чи іншими нормативно-правовими актами.

[Постанова КГС від 05.08.2020 у справі № 906/282/16](#)

6.22. При цьому, якщо грошове зобов'язання певним чином виражене в іноземній валюті, у складі такого зобов'язання виокремлюються два взаємопов'язаних елементи: валюта боргу (грошова одиниця, в яких нарахована сума зобов'язання, що дає змогу визначити її вартісне значення) та валюта платежу (грошові знаки, що є засобом погашення грошового зобов'язання і в яких має відбуватися їх фактичне виконання).

Трохи про натуральні зобов'язання

<https://t.me/glossema/639>

[Постанова ОП КЦС ВС від 06.03.2019 у справі № 757/44680/15-ц](#)

Тлумачення частини першої статті 509, частини першої статті 267, статті 625 ЦК України свідчить, що:

натуральним є зобов'язання вимога в якому, не може бути захищена в судовому (примусовому) порядку, але добровільне виконання якої не є безпідставно набути майном;

§ 5. Зобов'язальне право. Договірне право

конструкція статті 625 ЦК України щодо нарахування 3 % річних та інфляційних втрат розрахована на її застосування до такого грошового зобов'язання, вимога в якому може бути захищена в судовому (примусовому) порядку;

кредитор в натуральному зобов'язанні не має права на нарахування 3 % річних та інфляційних втрат, оскільки вимога в такому зобов'язанні не може бути захищена в судовому (примусовому) порядку.

[Постанова КГС ВС від 17.11.2020 у справі № 904/6892/17](#)

51. Незважаючи на те, що за змістом положень статей 549, 625 ЦК України і статті 230 ГК України кредитор має право нараховувати пеню, інфляційні втрати і 3% річних за допущене боржником прострочення виконання основного зобов'язання, яке (основне зобов'язання) не припинилося у встановленому порядку, наявність такого, що набрало законної сили, судового рішення про відмову в задоволенні позову про стягнення основного боргу в зв'язку з необґрунтованістю відповідного позову, ухваленого за наслідками розгляду судом іншої справи між тими ж самими сторонами, унеможливорює подальше притягнення кредитором боржника до відповідальності у виді штрафної санкції (пені), оскільки її практичне застосування є додатковим зобов'язанням, яке впливає з основного зобов'язання (сплати основного боргу), тоді як підтверджена рішенням суду остаточна втрата позивачем (кредитором) права на задоволення вимоги щодо основного зобов'язання (основного боргу) в процесуальному (судовому) порядку призводить до втрати ним права на стягнення штрафних санкцій як додаткової вимоги.

Адже, натуральним є зобов'язання, вимога в якому не може бути захищена в судовому (примусовому) порядку, але добровільне виконання якої не є безпідставно набутиим майном. Конструкція статті 549 ЦК України щодо нарахування пені розрахована на її застосування до такого грошового зобов'язання, вимога в якому може бути захищена в судовому (примусовому) порядку. Кредитор у натуральному зобов'язанні не має права на нарахування пені у разі, якщо вимога в такому зобов'язанні не може бути захищена в судовому (примусовому) порядку.

Схожий правовий висновок щодо питання застосування інфляційних втрат і 3% річних наведено у постанові ОП КЦС ВС від 06.03.2019 у справі № 757/44680/15-ц зі спору, що виник з кредитних правовідносин.

[Постанова КЦС ВС від 27.07.2021 у справі № 545/747/20](#)

§ 5. Зобов'язальне право. Договірне право

Натуральним є зобов'язання, вимога в якому не може бути захищена в судовому (примусовому) порядку, але добровільне виконання якої не є безпідставно набути майном (постанова Верховного Суду у складі ОП КЦС від 06 березня 2019 року у справі № 757/44680/15-ц (провадження № 61-32171сво18)).

Спирні правовідносини сторін за іпотекою після відмови у задоволенні позову банку про стягнення заборгованості за кредитним договором у зв'язку зі спливом позовної давності не припиняються, а трансформуються в натуральне зобов'язання.

Про натуральне та за давнине зобов'язання

<https://t.me/glossema/691>

[Постанова КЦС ВС від 23.11.2022 в справі № 285/3536/20](#)

Особа, яка виконала зобов'язання після спливу позовної давності, не має права вимагати повернення виконаного, навіть якщо вона у момент виконання не знала про сплив позовної давності (частина перша статті 267 ЦК України).

Не допускається зарахування зустрічних вимог у разі спливу позовної давності (пункт 4 частини першої статті 602 ЦК України).

Тлумачення вказаних норм, з урахуванням принципу розумності свідчить, що:

натуральним зобов'язання (*obligatio naturalis*) є зобов'язання, вимога в якому не може бути захищена в судовому (примусовому) порядку, оскільки боржник заявив про застосування позовної давності і яка застосована судом, але добровільне виконання якої не є безпідставно набути майном;

за давненим зобов'язанням є зобов'язання, в якому стосовно за давненої вимоги сплила позовна давність, кредитор не пред'являє в судовому порядку позову про захист за давненої вимоги і боржник відповідно не заявив про застосування до неї позовної давності;

законодавець в пункті 4 частини першої статті 602 ЦК України передбачає заборону для зарахування зустрічних вимог у разі спливу позовної давності в за давненому зобов'язанні для охорони інтересів боржника. Сплив позовної давності при пред'явленій позовній вимозі кредитором в судовому порядку про стягнення боргу, за яким сплинула позовна даність, дозволяє боржнику заявити про застосування позовної давності. Зарахування, яке є по своїй суті замінником належного виконання зобов'язання, не має створювати механізм обходу заборони передбаченої в пункті 4 частини першої статті 602 ЦК України. Така заборона стосується випадку, коли кредитор ініціює зарахування за давненою вимогою. У такому разі кредитор за допомогою

§ 6. Спадкове право

зарахування може обійти охорону, що надається боржнику при спливі позовної давності, і досягнути результату, який недоступний кредиторю в межах пред'явленої позовної вимоги кредитором в судовому порядку про стягнення боргу, за яким сплинула позовна даність, і яка дозволяє боржнику заявити про застосування позовної давності;

очевидно, що аналогічний підхід для охорони інтересів боржника при задавненому зобов'язанні має бути й стосовно 3 % річних та інфляційних втрат, нарахованих на задавнену вимогу в задавненому зобов'язанні. Пред'явлення кредитором, при існуванні задоволеної вимоги, тільки позову про стягнення 3 % річних та інфляційних втрат, без позовної вимоги про стягнення задоволеної вимоги, на яку нараховуються 3 % річних та інфляційних втрат, дозволяє кредиторю обійти охорону, що надається боржнику при спливі позовної давності, і досягнути результату, який недоступний кредиторю при пред'явленні позовної вимоги про стягнення задоволеної вимоги, і яка забезпечує можливість боржнику заявити про застосування до неї позовної давності. Тобто складається доволі нерозумна ситуація: зі спливом позовної давності і неможливістю захисту задоволеної вимоги кредитор зберігає можливість постійно подавати вимоги про стягнення 3 % річних та інфляційних втрат, нарахованих на задавнену вимогу, що означає по суті виконання задоволеної вимоги і без можливості боржнику заявити про застосування позовної давності до задоволеної вимоги;

приватне право не може допускати ситуацію за якої кредитор, при існуванні задоволеної вимоги, пред'являє тільки позов про стягнення 3 % річних та інфляційних втрат, без позовної вимоги про стягнення задоволеної вимоги, на яку нараховуються 3 % річних та інфляційних втрат. Оскільки це позбавляє боржника можливості заявити про застосування до задоволеної вимоги позовну давність, а кредиторю надає можливість обійти застосування до задоволеної вимоги позовної давності. Тому кредитор, для охорони інтересів боржника, може пред'явити позов про стягнення 3 % річних та інфляційних втрат, які нараховані на задавнену вимогу, тільки разом з пред'явленням позову про стягнення задоволеної вимоги.

§ 6. Спадкове право

Тлумачення змісту заповіту може здійснюватися щодо призначення спадкоємця (спадкоємців) і/або визначення спадкового майна (спадщини)

<https://t.me/glossema/140>

Постанова КЦС ВС від 23.02.2022 в справі № 474/454/18 (провадження № 61-17277св20)

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/103886369>

Розпорядження в заповіті можуть стосуватися призначення спадкоємця (спадкоємців) і/або визначення спадкового майна (спадщини).

Аналіз статті 1256 ЦК України свідчить, що:

тлумачення заповіту може здійснюватися як при розгляді власне позовної вимоги про тлумачення змісту заповіту, так і, зокрема, при розгляді позовної вимоги про визначення додаткового строку для прийняття спадщини;

з урахуванням того, що зміст заповіту може містити розпорядження про призначення спадкоємця (спадкоємців) і/або визначення спадкового майна (спадщини), то і тлумачення змісту заповіту може здійснюватися щодо таких розпоряджень заповідача.

В ЦК УРСР не передбачалося конструкції нікчемності заповіту внаслідок його складення з порушенням вимог щодо форми та посвідчення.

<https://t.me/glossema/184>

Постанова КЦС ВС від 04.05.2022 в справі № 752/11266/20

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/104258271>

У червні 2020 року прокурор в інтересах міської ради звернувся з позовом до фізичних осіб про визнання недійсним свідоцтва про право на спадщину за заповітом, визнання недійсним договору купівлі-продажу, скасування державної реєстрації та визнання спадщини відумерлою.

Наявність підстав для визнання заповіту недійсним має встановлюватися судом на момент його вчинення. Оскільки заповіт було вчинено у 2002 році, то спір про визнання заповіту недійсним має вирішуватися на підставі норм, які були чинними в момент його вчинення, тобто ЦК УРСР.

В ЦК УРСР не передбачалося конструкції нікчемності заповіту внаслідок його складення з порушенням вимог щодо форми та посвідчення. У разі складення заповіту з порушенням вимог щодо форми та посвідчення такий заповіт міг оспорюватися у разі пред'явлення відповідної позовної вимоги.

У справі, що переглядається:

суди не врахували, що оскільки заповіт було вчинено у 2002 році, то спір про визнання заповіту недійсним має вирішуватися на підставі норм, які були чинними в момент його вчинення, тобто ЦК УРСР;

суди не звернули увагу, що в ЦК УРСР не передбачалося конструкції нікчемності заповіту внаслідок його складення з порушенням вимог щодо форми та посвідчення; у разі складення заповіту порушенням вимог щодо форми та посвідчення такий заповіт міг оспорюватися у разі пред'явлення відповідної позовної вимоги;

суди помилково констатували нікчемність заповіту 2002 року, а позивач позовної вимоги про визнання заповіту 2002 року недійсним не заявляв.

За таких обставин, оскільки саме нікчемність заповіту 2002 року була покладена судами в основу задоволення позову, то судові рішення належить скасувати та ухвалити нове рішення про відмову в задоволенні позовних вимог.

При визначенні спадкового активу який складається із прав інтелектуальної власності необхідно встановити чи відносяться відповідні права до майнових.

<https://t.me/glossema/297>

Постанова КЦС ВС від 08.05.2019 у справі № 646/1750/17

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/82001334>

Визначення переліку прав інтелектуальної власності, які підлягають спадкуванню, має здійснюватися із врахуванням положень статей 1218 та 1219 ЦК України. Їх тлумачення, крізь призму наявності майнових та особистих немайнових прав інтелектуальної власності, дозволяє стверджувати, що спадкуватися можуть тільки майнові права.

Як наслідок при визначенні спадкового активу який складається із прав інтелектуальної власності необхідно встановити чи відносяться відповідні права до майнових.

Розуміння «місця складення заповіту» як певного місця де здійснюється вираження волі спадкодавця, не дозволяє кваліфікувати вказівку на місце як елемент письмової форми.

<https://t.me/glossema/379>

Постанова КЦС ВС від 06.07.2022 в справі 681/196/20

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105234003>

Місце нотаріального посвідчення та місце вчинення правочину є сутнісно різноплановими категоріями, що виконують різне змістовне навантаження в правовому регулюванні. Перша встановлена для нотаріусів на рівні імперативної публічно-правової норми. У свою чергу, друга закріплена на рівні диспозитивної, яку має можливість змінювати сторона (сторони) правочину.

Правила визначення місця вчинення правочину передбачені статтею 211 є диспозитивними. Місце вчинення правочину встановлюється, за загальним правилом, у правочині стороною (сторонами), і тільки за умови відсутності такої вказівки для його визначення застосовуються положення ЦК України. При цьому воно пов'язується з місцем: вираження волі сторони одностороннього правочину; проживання фізичної або місцезнаходження юридичної особи, яка зробила пропозицію укласти договір.

З огляду на те, що законодавець у диспозитивному порядку урегулював місце вчинення правочину, у цивільному законодавстві йому відводиться незначна роль. Наприклад, порядок видачі, строк дії, припинення та правові наслідки припинення довіреності визначаються правом держави, в якій видана довіреність (стаття 34 Закону України «Про міжнародне приватне право»).

У деяких випадках законодавством вимагається вказівка місця вчинення правочину, зокрема, у заповіті повинно міститися місце його складення.

При викладенні частини першої статті 1247 ЦК України «місце складення» використано поряд із «письмовою формою». У доктрині та судовій практиці під формою правочину розуміється спосіб вираження волі сторони (сторін) та/або його фіксація. Проте розуміння «місця складення заповіту» як певного місця де здійснюється вираження волі спадкодавця, не дозволяє кваліфікувати вказівку на місце як елемент письмової форми.

Під змістом правочину у доктрині та судовій практиці розуміється сукупність умов, викладених у ньому. Аналіз положень книги 6 ЦК України дозволяє стверджувати, що зміст заповіту складає розпорядження заповідача відносно належних йому прав та обов'язків. Тобто розпорядження, як правило, про призначення спадкоємців та розподіл між ними належних спадкодавцю прав та обов'язків. Натомість «місце складення заповіту» сутнісно відмінна від розпоряджень спадкодавця, спрямованих на визначення юридичної долі його прав та обов'язків.

«Місце складення заповіту» не належить до форми та змісту заповіту, а по своїй суті є реквізитом заповіту.

Відсутність у заповіті вказівки на місце його складення не має наслідком його недійсність (нікчемність або оспорюваність).

Оскільки цивільну правоздатність має лише фізична особа, яка є живою, усунути від права на спадкування особу, яка на момент подання відповідного позову вже померла, є неможливим, оскільки її цивільна правоздатність вже припинилась.

<https://t.me/glossema/410>

Постанова КЦС ВС від 13.07.2022 в справі № 755/17978/20

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105402195>

Питання щодо усунення від права на спадкування врегульоване статтею 1224 ЦК України.

Усунення від права на спадкування спадкоємців за законом та за заповітом можливе виключно на підставі рішення суду.

Частиною першою статті 1224 ЦК України встановлено, що не мають права на спадкування особи, які умисно позбавили життя спадкодавця чи будь-кого з можливих спадкоємців або вчинили замах на їхнє життя. Положення абзацу першого цієї частини не застосовується до особи, яка вчинила такий замах, якщо спадкодавець, знаючи про це, все ж призначив її своїм спадкоємцем за заповітом.

Враховуючи визначення суб`єкта кримінального правопорушення, особою, яка може бути усунена судом від права на спадкування внаслідок умисного позбавлення життя спадкодавця чи будь-кого з можливих спадкоємців або вчинення замаху на їхнє життя, є лише фізична особа.

Оскільки фізичні особи володіють певними правами та обов`язками та реалізують їх, вони наділяються цивільною правосуб`єктністю, що складається з цивільної правоздатності та цивільної дієздатності.

Цивільна правоздатність - це визнана за фізичною особою можливість мати цивільні права і нести цивільні обов`язки. Її мають усі фізичні особи (частина перша статті 25 ЦК України).

Зміст правоздатності складає сукупність тих цивільних прав та обов`язків, які можуть мати фізичні особи.

Частиною першою статті 25 ЦК України встановлено, що цивільна правоздатність фізичної особи припиняється у момент її смерті.

Оскільки цивільну правоздатність має лише фізична особа, яка є живою, усунути від права на спадкування особу, яка на момент подання відповідного позову вже померла, є неможливим, оскільки її цивільна правоздатність вже припинилась.

Встановлено, що ІНФОРМАЦІЯ_1 ОСОБА_5 помер.

ОСОБА_1 звернувся до суду з позовом про усунення ОСОБА_5 від права на спадкування за законом у листопаді 2020 року, тобто після смерті останнього.

Зазначене унеможлиблює вирішення спору шляхом усунення померлого ОСОБА_5 від права на спадкування, внаслідок чого позовні вимоги ОСОБА_1 задоволенню не підлягають.

У випадку якщо спадкодавець звернувся до суду з вимогою про компенсацію моральної шкоди й помер на стадії розгляду справи не допускається процесуальне правонаступництво за вимогою про компенсацію моральної шкоди.

<https://t.me/glossema/414>

Постанова КЦС ВС від 13.07.2022 в справі № 753/15095/17

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105371766>

До спадкоємця переходить право на відшкодування моральної шкоди, яке було присуджено судом спадкодавцеві за його життя (частина третя статті 1230 ЦК України).

В цивілістичній доктрині під моральною шкодою розуміються фізичні та душевні страждання, завдані фізичній особі неправомірними рішеннями діями чи бездіяльністю, якими порушуються її особисті немайнові блага або посягають на належне фізичній особі майно, а також приниження честі, гідності та ділової репутації фізичної особи.

По своїй суті право на компенсацію моральної шкоди є особистим, оскільки внаслідок заподіяння моральної шкоди відбувається негативний вплив на особисті немайнові блага фізичної особи.

Саме тому у частині третій статті 1230 ЦК передбачено правило, що спадкується право на відшкодування моральної шкоди, яке було присуджено судом спадкодавцеві за його життя.

У випадку якщо спадкодавець звернувся до суду з вимогою про компенсацію моральної шкоди й помер на стадії розгляду справи не допускається процесуальне правонаступництво за вимогою про компенсацію моральної шкоди.

У разі наявності фізичних вад у заповідача, які позбавляють його можливості прочитати заповіт, посвідчення заповіту відбувається лише при свідках і саме в цьому разі недотримання такої вимоги щодо порядку посвідчення заповіту відповідно до частини першої статті 1257 ЦК України має наслідком нікчемність заповіту.

<https://t.me/glossema/427>

Постанова КЦС ВС від 20.07.2022 в справі № 461/2565/20

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105533339>

За загальним правилом, нотаріальне посвідчення такого правочину як заповіт в Україні здійснюється нотаріусом.

Нотаріальне посвідчення заповіту за кордоном покладено на консульські установи та дипломатичні представництва України.

Право на заповіт може бути здійснене протягом всього життя особи і включає в себе як право на складення заповіту або кількох заповітів, так і права на їх зміну чи скасування. Усі наведені правомочності заповідача в сукупності із засобами їх правової охорони та захисту є реалізацією свободи заповіту, яка є принципом спадкового права.

Свобода заповіту охоплює особисте здійснення заповідачем права на заповіт шляхом вільного волевиявлення, яке, будучи належним чином вираженим, піддається правовій охороні і після смерті заповідача.

Свобода заповіту як принцип спадкового права включає, серед інших елементів, також необхідність поваги до волі заповідача та обов'язковість її виконання.

Кваліфікація заповіту як нікчемного із мотивів розширеного розуміння вимог до форми і порядку його посвідчення, про які згадується у частині першій статті 1257 ЦК України, порушить принцип свободи заповіту. За відсутності дефектів волі та волевиявлення заповідача при складанні і посвідченні заповіту кваліфікація останнього як нікчемного з підстав, що прямо не передбачені ані цією статтею, ані взагалі нормами глави 85 ЦК України, по суті скасовує вільне волевиявлення заповідача без можливості виразити свою волю шляхом складання іншого заповіту у зв'язку з його смертю.

Тільки у разі наявності фізичних вад у заповідача, які позбавляють його можливості прочитати заповіт, посвідчення заповіту відбувається лише при свідках. І саме в цьому разі недотримання такої вимоги щодо порядку посвідчення заповіту відповідно до частини першої статті 1257 ЦК України має наслідком нікчемність заповіту.

У справі за позовом особи, яка вчинила відмову від прийняття спадщини на користь спадкоємця за законом, про визнання недійсним такого одностороннього правочину як відмова від прийняття спадщини на користь спадкоємця за законом належним відповідачем є спадкоємець на користь якого вчинена відмова, а не нотаріус чи нотаріальна контора.

<https://t.me/glossema/498>

Постанова КЦС ВС від 22.08.2022 в справі № 136/2075/19

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105862411>

У статті 229 ЦК України наявні такі формулювання, як зокрема «прав та обов'язків сторін», «другій стороні». Тобто, законодавець допускає оспорювання на підставі статті 229 ЦК України переважно дво- та багатосторонніх правочинів. Однак це не виключає й можливість оспорювання односторонніх правочинів.

Відмова від прийняття спадщини може бути визнана судом недійсною з підстав, встановлених статтею 229 ЦК України. За своєю сутністю відмова від прийняття спадщини є одностороннім правочином. Тому не виключається оспорювання такого одностороннього правочину у разі коли особа, яка відмовляється від прийняття спадщини, помилялась щодо його природи.

Помилка, яка істотним чином впливає на формування волі сторони правочину, повинна існувати на момент його вчинення. Схематично вплив обставин, які мають істотне значення можливо відобразити таким чином: «немає істотної помилки - відсутнє вчинення правочину». Незнання закону не включено до переліку помилок, яким надається істотне значення. Це по суті є відображенням ще римського принципу *ignorantia juris nocet* (з лат. - незнання закону шкодить).

У справі за позовом особи, яка вчинила відмову від прийняття спадщини на користь спадкоємця за законом, про визнання недійсним такого одностороннього правочину як відмова від прийняття спадщини на користь спадкоємця за законом належним відповідачем є спадкоємець на користь якого вчинена відмова, а не нотаріус чи нотаріальна контора.

Якщо інші спадкоємці оспорюють чи не визнають право на частку спадкоємця, то ефективним є такий спосіб захисту як визнання права на частку спадкоємця.

<https://t.me/glossema/573>

[Постанова КЦС ВС від 21.09.2022 у справі № 127/23627/20](#)

Якщо спадкодавець склав заповіт і в ньому не зазначив частки спадкоємців, вони вважаються рівними. Навпаки, якщо заповідач розподілив спадщину між спадкоємцями в нерівних частках, то кожний має право саме на ту частку, яку вказав спадкодавець. За відсутності заповіту частки кожного спадкоємця в спадщині визнаються рівними. Відступ від цього принципу можливий за домовленістю спадкоємців між собою (стаття 1267 ЦК України). Спадщина належить спадкоємцям, які прийняли її на праві спільної часткової власності (частина четверта статті 355 ЦК України), а тому при її поділі застосовуються правила передбачені в главі 26 ЦК України, які регулюють відносини спільної часткової власності. Якщо згоди про поділ спадщини досягти не вдалося, то поділ провадиться в судовому порядку відповідно до часток, які належать кожному із спадкоємців за законом або за заповітом. Вирішення судового спору щодо поділу спадкового майна не залежить від отримання спадкоємцями свідоцтва про право на спадщину.

По своїй суті такий спосіб захисту як визнання права може застосовуватися тільки тоді, коли суб'єктивне цивільне право виникло і якщо це право порушується (оспорюється або не визнається) іншою особою.

Якщо інші спадкоємці оспорюють чи не визнають право на частку спадкоємця, то ефективним є такий спосіб захисту як визнання права на частку спадкоємця.

У справі, що переглядається:

позивач, посилався на те, що не може оформити право на спадщину після смерті матері - ОСОБА_8 , у зв'язку з відсутністю документів, які підтверджують її право на спадкове майно - житловий будинок, що знаходиться в АДРЕСА_1 , тобто в нього виник спадковий спір;

рішенням Вінницького міського суду Вінницької області від 21 лютого 2017 року, яке залишене без змін ухвалою Апеляційного суду Вінницької області від 18 квітня 2017 року, та набрало законної сили, визначено, що частка ОСОБА_8 , яка померла ІНФОРМАЦІЯ_1 , в праві спільної сумісної власності на житловий будинок, що знаходиться в АДРЕСА_1 - становила 1/2;

суди при відмові в задоволенні позовних вимог, вважали їх безпідставними та необґрунтованими, оскільки оспорюване рішення виконавчого комітету Вінницької міської ради «Про оформлення права приватної власності на об'єкти нерухомого майна» № 2004 від 12 вересня 2013 року прийнято у відповідності до передбачених чинним законодавством норм та у відповідності до поданих документів, а інші вимоги - похідними;

суди не врахували, що якщо інші спадкоємці оспорюють чи не визнають право на частку спадкоємця, то ефективним є такий спосіб захисту як визнання права на частку. Тому позовні вимоги щодо визнання незаконним та скасування рішення виконкому в частині оформлення права приватної власності на ім'я ОСОБА_2 на домоволодіння, що розташоване по АДРЕСА_1 , визнання незаконним та скасування свідоцтва про право власності на дане домоволодіння, визнання незаконним, скасування рішення та запису про державну реєстрацію прав та їх обтяжень, на об'єкт нерухомого майна, що розташований по АДРЕСА_1 на ім'я ОСОБА_2 , не є ефективними способами захисту, оскільки не відновлюють порушеного права позивача. Тому судові рішення належить змінити в мотивувальній частині, а в іншій частині - залишити без змін.

Позов про оспорення свідоцтва про право на спадщину не є негативним

<https://t.me/glossema/575>

Постанова ОП КЦС ВС від 05.09.2022 в справі № 385/321/20

У приватному праві не передбачено нікчемності для свідоцтва про право на спадщину.

В ЦК України закріплено тільки можливість пред'явити позовну вимогу про визнання недійсним свідоцтва про право на спадщину.

Заявляти вимогу про визнання недійсним свідоцтва про право на спадщину може будь-яка особа, цивільні права чи інтереси якої порушені видачею свідоцтва про право на спадщину. Тобто, оспорювання свідоцтва про право на спадщину відбувається тільки за ініціативою заінтересованої особи шляхом пред'явлення вимоги про визнання його недійсним (позов про оспорювання свідоцтва).

Положеннями глави 19 ЦК України встановлено загальне правило про поширення позовної давності на всі цивільно-правові вимоги, окрім тих, що як виняток зазначені у статті 268 ЦК України.

У частині першій статті 268 ЦК України законодавець визначив, на які позовні вимоги не поширюється позовна давність. У частині другій статті 268 ЦК України закріплено, що законом можуть бути встановлені також інші вимоги, на які не поширюється позовна давність.

Серед переліку вимог, на які відповідно до закону позовна давність не поширюється, немає вимоги про визнання недійсним свідоцтва про право на спадщину.

Факт видачі спадкоємцю свідоцтва про право власності в порядку спадкування на спадкове майно, право на яке має інший спадкоємець, або видача свідоцтва особі, яка не має прав на спадщину, доводить порушення прав та інтересів особи і саме тому перебіг позовної давності

необхідно пов'язувати із фактом видачі свідоцтва про право на спадщину другому із спадкоємців (чи особі, яка не є спадкоємцем), а у разі якщо особа, права та інтереси якої порушені видачою такого свідоцтва, доведе, що про існування такого свідоцтва, яким порушуються його права, йому стало відомо пізніше, то перебіг позовної давності варто пов'язувати саме з таким моментом.

Факт неотримання позивачем свідоцтва про право на спадщину та невизначення законодавцем строку, протягом якого спадкоємець має оформити свої спадкові права, не може підтверджувати, що у такого спадкоємця не виникло право на позов, оскільки видача свідоцтва про право на спадщину іншому із спадкоємців (чи особі, яка не є спадкоємцем) перешкоджає завершенню оформлення своїх спадкових прав другому із спадкоємців, який не отримав свідоцтва про право на спадщину, а отже обґрунтовує виникнення у цього спадкоємця права на позов у матеріально-правовому аспекті.

Припинення страхових виплат за життя спадкодавця з підстав, не передбачених законом, та не оскарження дій фонду спадкодавцем не зумовлює припинення вже призначених страхових виплат і не позбавляє його спадкоємців можливості спадкувати право на отримання страхових виплат.

<https://t.me/glossema/129>

Постанова ОП КЦС ВС від 14.02.2022 в справі № 243/13575/19 (провадження № 61-11268сво20)

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/103844358>

Тлумачення статті 1227 ЦК України свідчить, що:

цією нормою встановлено сингулярне правонаступництво членів сім'ї спадкодавця на отримання належних йому та неотриманих ним за життя грошових сум заробітної плати, пенсії, стипендії, аліментів, інших соціальних виплат. Указані суми включаються до складу спадщини лише у разі відсутності у спадкодавця членів сім'ї чи їх відмови від права на отримання вказаних сум. Специфіка правонаступництва прав на отримання сум заробітної плати, пенсії, стипендії, аліментів, допомог у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю, відшкодувань у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, інших соціальних виплат обґрунтовується необхідністю: а) створення умов для охорони майнових інтересів членів сім'ї спадкодавця в разі, коли вони не є його спадкоємцями; б) забезпечення можливості реалізації права на одержання членами сім'ї спадкодавця належних йому грошових коштів без дотримання передбаченої ЦК України процедури оформлення спадщини;

§ 7. Сімейне право

право на одержання грошових сум заробітної плати, пенсії, стипендії, аліментів, інших соціальних виплат виникає у членів сім'ї спадкодавця внаслідок вказівки закону (стаття 1227 ЦК) та додаткового юридичного факту - смерті спадкодавця. Окрім цього, звичайно, необхідно щоб спадкодавець не реалізував належне йому право на отримання певних сум. Причини, через які ці суми не були отримані, можуть бути різноманітними, але закон не надає їм юридичного значення. Моментом, з якого виникатимуть права на отримання виплат, буде момент смерті спадкодавця. Законодавець не вказує, що перехід права на отримання цих сум є спадкуванням, а члени сім'ї - спадкоємцями. Це має важливе значення, оскільки дозволяє зробити висновок, що на набуття права на одержання грошових сум відповідно до статті 1227 ЦК України не поширюються норми про спадкування за заповітом або законом, зокрема, щодо усунення від спадкування (стаття 1224), прийняття, строків прийняття та оформлення спадщини, врахування цих сум при визначенні розміру обов'язкової частки (стаття 1241 ЦК), задоволення вимог кредиторів (стаття 1281 ЦК). Відповідно при включенні зазначених прав до складу спадщини їх спадкування має відбуватися за правилами, встановленими для спадкування за заповітом або законом;

право на перерахунок певних виплат, яке мав винятково спадкодавець, що був їх одержувачем, оскільки така можливість пов'язана з його суб'єктивним правом (зокрема, право на страхові виплати). Саме тому у членів сім'ї спадкодавця або ж у спадкоємців не виникає права вимагати перерахунку відповідних сум. Теж саме стосується і випадку вимагати призначення тієї чи іншої виплати. Тому потрібно відмежовувати ситуації при застосуванні положень статті 1217 ЦК за яких члени сім'ї чи спадкоємці вимагають перерахунку чи призначення певних виплат та випадки за яких спадкодавцю неправомірно припиняють ті чи інші виплати.

Припинення страхових виплат за життя спадкодавця з підстав, не передбачених законом, та не оскарження дій фонду спадкодавцем не зумовлює припинення вже призначених страхових виплат і не позбавляє його спадкоємців можливості спадкувати право на отримання страхових виплат. Право на такі виплати у спадкодавця зберігається і в розумінні положень статті 1227 ЦК України ці виплати вважаються такими, що належали до виплати спадкодавцю.

У зв'язку з викладеним Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду вважає за необхідне відступити від висновків, викладених у постановках: від 26 лютого 2020 року у справі № 243/2404/19-ц (провадження № 61-20134св19); від 14 квітня 2020 року у справі № 431/6232/18-ц (провадження № 61-17311св19); від 09 грудня 2020 року у справі № 243/9613/19-ц (провадження № 61-7355св20); від 16 грудня 2020 року у справі № 428/12730/19 (провадження № 61-15863св20), ухвалених Верховним Судом у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду.

§ 7. Сімейне право

Трохи про аліменти і пеню

<https://t.me/glossema/13>

Постанова КЦС ВС від 19.01.2022 в справі № 711/679/21

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/102704816>

Положення ЦК України субсидіарно застосовуються для регулювання сімейних відносин.

У СК України не передбачено як відбувається погашення вимог за грошовим зобов'язанням. Тому в такому разі підлягають застосуванню норми цивільного законодавства, а саме стаття 534 ЦК України.

При здійсненні часткових платежів аліментів такі кошти спочатку зараховуються на погашення заборгованості за аліментами, яка виникла у попередньому місяці (попередніх місяцях), починаючи з першого місяця її виникнення, а тільки згодом, у разі відсутності заборгованості, на погашення платежу за поточний місяць.

Загальні засади (принципи) приватного права мають фундаментальний характер й інші джерела правового регулювання, у першу чергу, акти сімейного законодавства, мають відповідати змісту загальних засад. Це, зокрема, проявляється в тому, що загальні засади (принципи) є по своїй суті нормами прямої дії та повинні враховуватися, зокрема, при тлумаченні норм, що містяться в актах сімейного законодавства.

Учасники сімейних правовідносин можуть мати особисті та майнові суб'єктивні сімейні обов'язки. Свої обов'язки учасники сімейних відносин здійснюють різними способами: здійснення активних дій; утримання від здійснення активних дій. Якщо невиконання особистих обов'язків учасників сімейних відносин у випадках, передбачених в законі, може припинитися або не зумовлювати відповідних наслідків, то невиконання сімейного обов'язку майнового характеру не допускається. Оскільки на відміну від особистих, майнові обов'язки можуть виконуватися незалежно від самого носія такого обов'язку за допомогою інших суб'єктів.

Невиконання або ухилення від виконання сімейного обов'язку може бути підставою для застосування відповідних правових наслідків, що можуть визначатися в: нормах СК України; домовленості (договорі) сторін. Наслідки невиконання або ухилення від виконання сімейного обов'язку можуть мати: особистий характер, коли негативний вплив відбувається на особисту сферу зобов'язаної особи; майновий характер, якщо такий вплив здійснюється на майнову сферу зобов'язаної особи.

При застосуванні формулювання «не більше 100 відсотків заборгованості» в абзаці 1 частини 1 статті 196 СК України якщо обмежувати нарахування пені поточною заборгованістю (тобто, тією яка існує за всі місяці станом на момент пред'явлення позову чи на інший момент), то при пред'явленні позову за період коли існувало прострочення, а на момент пред'явлення позову поточна заборгованість відсутня, то і не буде межі, яку не повинна перевищувати пеня. Як наслідок, очевидно, що потрібно розмежовувати сукупну поточну заборгованість та заборгованість за аліментами за певний місяць. Колегія суддів, з урахуванням принципу розумності, вважає, що оскільки пеня є змінною величиною, основою для обчислення якої є саме заборгованість за аліментами за певний місяць, то формулювання «не більше 100 відсотків

заборгованості» означає, що розмір пені не повинен перевищувати розмір заборгованості, на яку вона нараховується. У разі, якщо позивач, з урахуванням принципу диспозитивності пред'явив позов про стягнення пені за декілька місяців, то розмір пені за ці місяці не повинен перевищувати сукупний розмір заборгованості, на яку вона нараховується.

Трохи про неукладеність шлюбу

<https://t.me/glossema/122>

Постанова КЦС ВС від 24.09.2018 у справі № 344/14781/15-ц

<https://opendatabot.ua/court/76822785-f237628b86e91d812fcdcca4e7cf3ff2>

Статтею 34 СК України визначено, що присутність нареченої та нареченого в момент реєстрації їхнього шлюбу є обов'язковою.

Відповідно до висновку експерта від 18 червня 2014 року № 09/03-259 підпис від імені ОСОБА_10 у актовому записі про шлюб № 1737 від 20 жовтня 2005 року виконаний не ОСОБА_10, а іншою особою.

Згідно з вимогами статті 48 СК України шлюб, зареєстрований у відсутності нареченої і (або) нареченого, вважається неукладеним. Запис про такий шлюб у органі державної реєстрації актів цивільного стану анулюється за рішенням суду за заявою заінтересованої особи.

Суди попередніх інстанцій, дійшли обґрунтованого висновку про те, що відсутність підпису ОСОБА_10 у актовому записі про шлюб свідчить про те, що він був відсутній при реєстрації шлюбу, а тому шлюб між ОСОБА_10 ОСОБА_6 є неукладеним.

Потрібно розмежовувати недійсність та неукладеність шлюбу. Неукладений шлюб зовсім не обумовлює правових наслідків, а недійсний шлюб може бути підставою їх виникнення.

<https://t.me/glossema/126>

У доктрині сімейного права вважається неукладеним шлюб, який зареєстрований за відсутності сторін або однієї з них. Вказане порушення має фундаментальний характер. У ч. 1 ст.

51 Конституції України передбачено, що шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка. Присутність нареченої та нареченого в момент реєстрації їхнього шлюбу є обов'язковою (ч. 1 ст. 34 СК України). Це зумовлено тим, що сторони повинні підтвердити свою вільну згоду на укладення шлюбу. Відсутність сторін або однієї з них унеможливорює вираження такої волі, чим позбавляє шлюбний союз важливого фундаменту.

У разі державної реєстрації неукладеного шлюбу:

будь-яка із сторін не набуває прав та обов'язків подружжя;

дитина, яка народилася у неукладеному шлюбі вважається такою, що народилася поза шлюбом; неукладений шлюб не потребує визнання неукладеним в судовому порядку, тобто він є таким в силу вказівки закону (*ipso jure*). З урахуванням того, що неукладений шлюб не породжує будь-яких наслідків, то законодавець передбачив що відбувається анулювання за заявою заінтересованої особи запису про такий шлюб у органі державної реєстрації актів цивільного стану на підставі рішенням суду.

Постанова КЦС ВС від 19.11.2019 у справі № 591/6428/17

<https://opendatabot.ua/court/85836180-e8f553063beab430206902e53660e173>

Відповідно до частини першої статті 34 СК України, присутність нареченої та нареченого в момент реєстрації їхнього шлюбу є обов'язковою.

Статтею 48 СК України передбачено, що шлюб, зареєстрований у відсутності нареченої і (або) нареченого, вважається неукладеним. Запис про такий шлюб у органі державної реєстрації актів цивільного стану анулюється за рішенням суду за заявою заінтересованої особи.

Установивши, що позивач як на підставу своїх вимог не надав суду жодного належного та допустимого доказу про те, що ОСОБА_3 був відсутнім під час реєстрації шлюбу із ОСОБА_4, суд першої інстанції, з яким погодився й суд апеляційної інстанції, дійшов правильного висновку про відмову у задоволенні позову, оскільки факт наявності виконаних різними особами підписів у актовому записі про шлюб від 08 травня 2015 року та у заяві про реєстрацію шлюбу від 19 березня 2015 року не свідчать про те, що наречений ОСОБА_3 під час реєстрації шлюбу був відсутній, а підпис, зроблений у актовому записі про шлюб, йому не належить.

Оскільки з анулюванням актового запису про шлюб закон пов'язує встановлення факту відсутності нареченого і (або) нареченого під час реєстрації шлюбу, суди, ухвалюючи рішення у цій справі, та встановивши, що ОСОБА_3 та ОСОБА_4 вчинені усі передбачені чинним законодавством дії, спрямовані на зміну свого цивільного стану, та за відсутності достовірних доказів про відсутність ОСОБА_3 при реєстрації шлюбу, дійшли правильного висновку про відсутність підстав для задоволення вимог ОСОБА_1 у зв'язку із недоведеністю позовних вимог.

Постанова КАС ВС від 01.07.2020 у справі № 818/184/17

<https://opendatabot.ua/court/90127156-c33387b755752dbf02693c2afb1844f4>

Предметом розгляду у цій справі є правомірність вчиненого відповідачем актового запису про шлюб №309 від 08.05.2015 щодо реєстрації шлюбу між ОСОБА_4 та ОСОБА_2 .

В обґрунтування позовних вимог позивач зазначав, що ОСОБА_4 не був особисто присутній під час реєстрації шлюбу, а підписи у заяві про реєстрацію шлюбу і в актовому записі про шлюб вчинені іншою особою.

Отже, Суд зазначає, що об`єктом перевірки судами у цій справі є встановлення обставин, що підтверджують або спростовують факт укладення шлюбу між ОСОБА_4 та ОСОБА_2 , і залежно від встановлених обставин повинно вирішуватись питання правомірності вчиненого відповідачем актового запису про реєстрацію цього шлюбу.

Спір у цій справі не є публічно-правовим та не підлягає розгляду в порядку адміністративного судочинства.

Про розмежування вимог про визнання материнства на підставі статті 131 СК України, до якої позовна давність не застосовується, та вимогу про визнання материнства з правових підстав визначених частиною другою статті 139 СК України, до якої застосовується позовна давність в один рік

<https://t.me/glossema/180>

Постанова КЦС ВС від 29.04.2022 в справі № [314/3131/20](https://reyestr.court.gov.ua/Review/104165205)

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/104165205>

У справі, що переглядається:

суд першої інстанції вважав, що вимоги про визнання материнства застосовується позовна давність в один рік, яка починається від дня, коли особа дізналася або могла дізнатися, що є матір`ю дитини (частина третя статті 139 СК України);

натомість апеляційний суд був переконаний в тому, що слід розмежовувати вимогу про визнання материнства на підставі статті 131 СК України, до якої позовна давність не застосовується, та вимогу про визнання материнства з правових підстав визначених частиною другою статті 139 СК України до якої застосовується позовна давність в один рік, передбачена частиною третьою статті 139 СК України застосовується;

ключовим питанням на яке слід надати відповідь суду, з урахуванням меж оскарження та аргументів касацій, є те, чи підлягає застосуванню позовна давність до вимоги про визнання материнства на підставі статті 131 СК України.

Тлумачення норм СК України свідчить, що:

законодавець передбачив різні підстави для пред`явлення позовної вимоги про визнання материнства згідно статті 131 СК України та частини другої статті 139 СК України;

у статті 131 СК України регулюється випадок, за якого державна реєстрація народження дитини проводиться за рішенням органу опіки та піклування, яким визначається прізвище, власне ім`я, по батькові дитини і відомості про батьків. Саме в такому разі особа, яка вважає себе матір`ю дитини, може подати до суду позовну заяву про визнання свого материнства. При цьому, з врахуванням змісту частини першої статті 20 СК України та статті 131 СК України, позовна вимога про визнання материнства згідно статті 131 СК України виключена законодавцем із сфери дії позовної давності;

частина друга статті 139 СК України стосується ситуації, за якої оспорити материнство може жінка, яка вважає себе матір`ю дитини, а матір`ю дитини записана інша жінка. Тобто позивачем є жінка, яка вважає себе матір`ю дитини, а відповідачем - жінка, яка записана матір`ю дитини. Предметом доказування в цьому разі є відсутність кровної спорідненості між дитиною і жінкою, записаною як матір в актовому записі про народження дитини, та наявність такої спорідненості між дитиною й жінкою, яка вважає себе її матір`ю. До позовної вимоги про визнання материнства згідно частини другої статті 139 СК України застосовується позовна давність в один рік.

Обміркувавши аргументи учасників справи колегія суддів вважає, що:

апеляційний суд обґрунтовано розмежовував вимогу про визнання материнства на підставі статті 131 СК України, до якої позовна давність не застосовується, та вимогу про визнання материнства з правових підстав визначених частиною другою статті 139 СК України, до якої застосовується позовна давність в один рік, передбачена частиною третьою статті 139 СК України;

встановивши, що позивач є біологічною матір`ю малолітньої ОСОБА_6 , ІНФОРМАЦІЯ_2 , відомості про матір малолітньої дитини ОСОБА_5 були зазначені на підставі рішення органу опіки та піклування відповідно до частини другої статті 135 СК України, і така вимога виключена законодавцем із сфери дії позовної давності, апеляційний суд зробив обґрунтований висновок про задоволення позову.

Правила передбачені для позовної давності для поділу майна подружжя поширюються і на випадки поділу майна жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі

<https://t.me/glossema/210>

Постанова КЦС ВС від 12.05.2022 в справі № 212/10842/19

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/104392754>

Сімейні відносини регулюються на засадах справедливості, добросовісності та розумності, відповідно до моральних засад суспільства (частина дев'ята статті 7 СК України).

Загальні засади (принципи) приватного права мають фундаментальний характер й інші джерела правового регулювання, у першу чергу, акти сімейного законодавства, мають відповідати змісту загальних засад. Це, зокрема, проявляється в тому, що загальні засади (принципи) є по своїй суті нормами прямої дії та повинні враховуватися, зокрема, при тлумаченні норм, що містяться в актах сімейного законодавства.

До вимог, що впливають із сімейних відносин, позовна давність не застосовується, крім випадків, передбачених частиною другою статті 72, частиною другою статті 129, частиною третьою статті 138, частиною третьою статті 139 цього Кодексу. У випадках, передбачених частиною першою цієї статті, позовна давність застосовується судом відповідно до Цивільного кодексу України, якщо інше не передбачено цим Кодексом (частини перша - друга статті 20 СК України).

Позовна давність не застосовується до вимог про поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, якщо шлюб між ними не розірвано. До вимоги про поділ майна, заявленої після розірвання шлюбу, застосовується позовна давність у три роки. Позовна давність обчислюється від дня, коли один із співвласників дізнався або міг дізнатися про порушення свого права власності (стаття 72 СК України).

Тлумачення статті 72 СК України, з урахуванням принципу розумності, свідчить, що:

в силу вказівки в частині другій статті 74 СК правила передбачені для позовної давності для поділу майна подружжя поширюються і на випадки поділу майна жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі;

законодавець розмежував випадки для подружжя, коли позовна давність застосовується (після розірвання шлюбу) та коли не застосовується (коли шлюб не розірвано). Вочевидь, такий же критерій має бути і щодо позовної давності для поділу майна жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі. Тобто,

позовна давність не застосовується коли жінки та чоловік проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі. І, навпаки, позовна давність застосовується, якщо жінки та чоловік припиняють проживають однією сім'єю.

Тлумачення абзацу 3 частини 2 статті 3 СК України, з урахуванням принципу розумності, свідчить, що у разі роздільного проживання батьків, дитина належить до сім'ї того з них, з яким вона проживає, і не належить до сім'ї іншого з батьків.

<https://t.me/glossema/278>

Постанова КЦС ВС від 10.06.2022 в справі № 544/856/20

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/104713569>

У справі, що переглядається:

суд першої інстанції, встановивши, що автомобіль Hyundai Tucson відчужено без відома та згоди ОСОБА_1, обґрунтовано задовольнив позовну вимогу про стягнення з ОСОБА_2 компенсації за автомобіль Hyundai Tucson;

суди надали оцінку як доказу довідці № 113 від 20 липня 2020 року про оцінку середньої ринкової вартості технічного засобу аналогічного автомобілю Hyundai Tucson універсал 2017 року випуску, VIN НОМЕР_5 в розмірі 612 340,00 грн. ОСОБА_1 звертаючись з первісною вимогою до ОСОБА_2 про стягнення компенсації за автомобіль Hyundai Tucson, та ОСОБА_2 звертаючись з зустрічною вимогою до ОСОБА_1 про стягнення компенсації за автомобіль Hyundai Tucson, посилалися на довідку № 113 від 20 липня 2020 року про оцінку автомобіля Hyundai Tucson універсал 2017 року випуску, VIN НОМЕР_5 в розмірі 612 340,00 грн, що також враховано судами при оцінці доказів у справі, а тому відповідні аргументи касаційної скарги необґрунтовані.

При цьому ОСОБА_2 клопотань про проведення будь-якої експертизи не заявляв в суді першої інстанції, а тому несе ризик настання наслідків, пов'язаних із невчиненням нею процесуальних дій.

Аргумент касаційної скарги про те, що спірний автомобіль відчужений в інтересах сім'ї і лише на її потреби, оскільки право власності на нього набула спільна з ОСОБА_1 донька ОСОБА_3, а відповідно до частини другої статті 3 СК України дитина належить до сім'ї своїх батьків і тоді, коли спільно з ними не проживає, колегія суддів відхиляє з таких підстав.

Дитина належить до сім'ї своїх батьків і тоді, коли спільно з ними не проживає (абзац 3 частини 2 статті 3 СК України).

Об'єднана палата Касаційного цивільного суду вже звертала увага на те, що тлумачення приватно-правових норм має бути розумним та вказала, що «загальними засадами цивільного законодавства є, зокрема, справедливість, добросовісність та розумність (пункт 6 статті 3 ЦК України). Тлумачення як статті 3 ЦК України загалом, так і пункту 6 статті 3 ЦК України, свідчить, що загальні засади (принципи) цивільного права мають фундаментальний характер й інші джерела правового регулювання, в першу чергу, акти цивільного законодавства, мають відповідати змісту загальних засад. Це, зокрема, проявляється в тому, що загальні засади (принципи) є по своїй суті нормами прямої дії та повинні враховуватися, зокрема, при тлумаченні норм, що містяться в актах цивільного законодавства» (див: постанова Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 18 квітня 2022 року в справі № 520/1185/16-ц (провадження № 61-28728 сво 18).

Тлумачення абзацу 3 частини 2 статті 3 СК України, з урахуванням принципу розумності, свідчить, що у разі роздільного проживання батьків, дитина належить до сім'ї того з них, з яким вона проживає, і не належить до сім'ї іншого з батьків.

У разі посилення учасників сімейного спору на факти вчинення одним із учасників домашнього насильства обов'язково слід перевіряти чи відбувалося домашнє насильство щодо дитини або за її присутності.

<https://t.me/glossema/336>

Постанова КЦС ВС від 22.06.2022 в справі № 757/33742/19-ц

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/104921880>

Під час розгляду судом та/або органом опіки та піклування спорів щодо участі одного з батьків у вихованні дитини, визначення місця проживання дитини, відібрання дитини, позбавлення та поновлення батьківських прав, побачення з дитиною матері, батька дитини, які позбавлені батьківських прав, відібрання дитини від особи, яка тримає її у себе не на законних підставах або не на основі рішення суду, обов'язково беруться до уваги факти вчинення домашнього насильства стосовно дитини або за її присутності (частина четверта статті 22 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»).

Законодавець поклав на суд обов'язок при вирішенні спорів щодо участі одного з батьків у вихованні дитини, визначення місця проживання дитини, відібрання дитини, позбавлення та поновлення батьківських прав, побачення з дитиною матері, батька дитини, які позбавлені батьківських прав, відібрання дитини від особи, яка тримає її у себе не на законних підставах або

не на основі рішення суду враховувати як факти вчинення домашнього насильства стосовно дитини, так і за присутності дитини.

Тобто, у разі посилання учасників сімейного спору на факти вчинення одним із учасників домашнього насильства обов'язково слід перевіряти чи відбувалося домашнє насильство щодо дитини або за її присутності.

Зазначені обставини слід також перевіряти при вирішенні питання про забезпечення позову у справах про визначення місця проживання дитини.

Якщо позивач (один із подружжя чи колишній чоловік, колишня дружина) вимогу про припинення права відповідача на частку у спільній власності не заявив, то підстави для внесення ним відповідної суми коштів на депозитний рахунок суду відсутні.

<https://t.me/glossema/400>

Постанова ВП ВС від 08.02.2022 в справі № 209/3085/20

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105325146>

1. Сторони спору певний час перебували у зареєстрованому шлюбі. Позивачка ініціювала його розірвання та звернулася з позовом до відповідача про поділ набутого ними під час шлюбу автомобіля. Оскільки об'єктом поділу є неподільна річ, просила, зокрема, визнати право власності на автомобіль за відповідачем, за яким він зареєстрований, а їй сплатити грошову компенсацію замість її частки у праві спільної сумісної власності на цю річ.

2. Суд першої інстанції позов задовольнив: визнав автомобіль спільним майном подружжя; припинив їхнє право спільної сумісної власності на цей об'єкт і виділив його у власність відповідача; стягнув з останнього на користь позивачки грошову компенсацію у розмірі 1/2 ринкової вартості автомобіля.

3. Апеляційний суд у межах предмета оскарження відмовив у задоволенні позову в частині вимог про припинення права спільної сумісної власності подружжя на автомобіль, виділення його відповідачеві у власність і стягнення з нього на користь позивачки грошової компенсації. Вважав, що поділ автомобіля є неможливим без згоди відповідача на викуп у позивачки її частки у спільному майні подружжя та без внесення ним на депозитний рахунок суду відповідної суми.

5. Велика Палата Верховного Суду мала, зокрема, відповісти на питання про те, чи має відповідач внести на депозитний рахунок суду суму компенсації, яку з нього хоче стягнути позивачка за належну їй частку у праві спільної сумісної власності подружжя на неподільну річ. Вирішила, що не має.

41. Загальними засадами цивільного законодавства є, зокрема, справедливість, добросовісність та розумність (пункт 6 частини першої статті 3 ЦК України).

42. Результат тлумачення приватно-правових норм, тобто діяльності зі з'ясування їхнього змісту (сенсу), має бути розумним. Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду вже звертав увагу на те, що загальні засади (принципи) цивільного права є фундаментальними, й інші джерела правового регулювання, насамперед акти цивільного законодавства, мають відповідати змісту цих засад (принципів). Останні мають пряму дію, а тому їх слід ураховувати, здійснюючи, зокрема, тлумачення приписів актів цивільного законодавства (див. постанову Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 18 квітня 2022 року в справі № 520/1185/16-ц).

43. Позивачка не претендує на те, щоби автомобіль залишити собі, припинивши право відповідача на частку у праві спільної сумісної власності з компенсацією йому за цю частку. Вона навпаки дала згоду на те, щоби отримати грошову компенсацію за її частку у праві спільної сумісної власності на автомобіль від відповідача.

44. Велика Палата Верховного Суду зауважує, що приписи частин четвертої та п'ятої статті 71 СК України і статті 365 ЦК України з урахуванням принципу розумності (пункт 6 частини першої статті 3 ЦК України) треба розуміти так:

а) правила про необхідність попереднього внесення коштів на депозитний рахунок суду стосуються тих випадків, коли позивач (один із подружжя чи колишній чоловік, колишня дружина) згідно зі статтею 365 ЦК України заявив вимогу про припинення права відповідача на частку у спільній власності (такі кошти забезпечують отримання відповідачем грошової компенсації);

б) якщо позивач (один із подружжя чи колишній чоловік, колишня дружина) таку вимогу не заявив (а вимагає, наприклад, поділити неподільну річ шляхом виділення її у власність відповідача та стягнення з нього грошової компенсації замість частки позивача у праві спільної сумісної власності на цю річ), то підстави для внесення ним відповідної суми коштів на депозитний рахунок суду відсутні.

Законодавець передбачив можливість дитині, яка усиновлена однією особою, зберегти правовий зв'язок із батьком або матір'ю за походженням, які не позбавлені батьківських прав та надали згоду на усиновлення, що можливо лише у спосіб, який виключає ситуацію в якій у дитини, з юридичної точки зору, будуть одночасно наявні дві матері або два батька

<https://t.me/glossema/527>

Постанова КЦС ВС від 31.08.2022 у справі № 522/5039/21

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/106051894>

Ухвалюючи судові рішення про стягнення аліментів із ОСОБА_2 на утримання неповнолітньої ОСОБА_7, суди попередніх інстанцій вважали, що аналіз положень частини першої статті 232 СК України дає підстави для наступних висновків: юридичний акт усиновлення змінює суб'єктний склад батьківських правовідносин - батьки усиновленої особи перестають бути суб'єктами батьківських прав та обов'язків, і водночас, між усинолювачем та усиновленим встановлюються правові зв'язки, які існують між батьками та дітьми; суб'єктний склад може не змінюватися, а доповнюватися, оскільки батьківські права та обов'язки щодо дитини виконуватимуться і батьками, і усинолювачами. Крім того, суди вказали, що із конструкції частини першої статті 232 СК України вбачається альтернативність підходу щодо збереження батьківських прав та обов'язків в залежності від особливостей усиновлення; в ситуації усиновлення однією особою (другим з подружжя) закон вказує на можливість збереження майнових обов'язків (права на аліменти), а загальною умовою реалізації права на аліменти є виявлення бажання другим з батьків за походженням на отримання аліментів.

Верховний Суд вважає, що судами попередніх інстанцій допущене неправильне застосування норм матеріального права, а саме помилкове тлумачення закону, оскільки аналіз вищенаведених положень сімейного законодавства свідчить про те, що обов'язок утримувати дитину до її повноліття заснований на факті батьківства, натомість усиновлення змінює суб'єктний склад правовідносин матері, батька та дитини.

Щодо тлумачення положень абзацу другої частини першої статті 232 СК України в контексті збереження прав та обов'язків з дитиною одним із батьків за походженням, то їх треба розуміти таким чином, що законодавець передбачив можливість дитині, яка усиновлена однією особою, зберегти правовий зв'язок із батьком або матір'ю за походженням, які не позбавлені батьківських прав та надали згоду на усиновлення.

При цьому таке збереження правового зв'язку можливо лише у спосіб, який виключає ситуацію в якій у дитини, з юридичної точки зору, будуть одночасно наявні дві матері або два батька. Тобто у разі, якщо дитина усиновлена чоловіком, збереження прав та обов'язків між дитиною та її батьком за походженням (біологічним батьком) виключене, однак можливе збереження прав та обов'язків між матір'ю та дитиною.

Відповідно, якщо усинолювачем є жінка, збереження прав та обов'язків між дитиною та її матір'ю за походженням (біологічною матір'ю) виключається, але можуть бути збережені права та обов'язки між батьком та дитиною. Сімейне законодавство України не передбачає обов'язку батька за походженням, чия дитина усиновлена іншим чоловіком, утримувати таку дитину до досягнення нею повноліття.

У розглядуваній справі судами встановлено, що в 2015 році, на підставі рішення суду, ОСОБА_3 (після зміни прізвища та по-батькові ОСОБА_11) була усиновлена ОСОБА_4, а отже з моменту здійснення усиновлення, саме у ОСОБА_4 в силу закону виник обов'язок утримувати дитину, натомість особисті та майнові права і обов'язки між ОСОБА_2 і ОСОБА_3 (ОСОБА_7) припинені, у тому числі в частині обов'язку утримувати дитину до її повноліття, та не можуть бути відновлені лише за бажанням матері дитини - ОСОБА_1. Відомості про визнання недійсним або скасування усиновлення ОСОБА_3 у матеріалах справи відсутні.

Виходячи з наведеного, суди попередніх інстанцій дійшли помилкового висновку про наявність правових підстав для стягнення з ОСОБА_2 аліментів на утримання ОСОБА_7.

Трохи про підстави для недійсності усиновлення

<https://t.me/glossema/560>

Для приватного права апріорі є притаманною така засада як розумність. Розумність характерна та властива як для оцінки/врахування поведінки учасників цивільного обороту, тлумачення матеріальних приватно-правових норм, що здійснюється при вирішенні спорів, так і тлумачення процесуальних норм (див. напр.: [постанову Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 05 вересня 2022 року в справі № 519/2-5034/11](#)).

На основі принципу розумності А. Скаліа та Б. Гарнер запропонували такий підхід до тлумачення як «метод чесного читання», тобто розуміння тексту до фактів на основі того, як розумний читач, який повністю володіє мовою, зрозумів би текст на час його прийняття (див.: Scalia Antonin, Garner Bryan A. Reading Law. The Interpretation of Legal Texts. West : West Publishing Company, 2012. 608 p.).

У приватному праві недійсність (нікчемність чи оспорюваність) може стосуватися або «вразити» договір, правочин, акт органу юридичної особи, державну реєстрацію чи документ, усиновлення.

У доктрині приватного права з приводу підстав для недійсності усиновлення вказується про їх вичерпний перелік. Зокрема:

а) «стаття 236 СК України закріплює вичерпний перелік підстав, за наявності яких усиновлення може бути визнаним недійсним» (див.: Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. І.В. Жилінкової. – Х.: Ксилон, 2008. – С. 236);

б) «перелік правових підстав для визнання усиновлення недійсним у коментованій статті встановлений вичерпно і розширювальному тлумаченню не підлягає» (див.: Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України: за ред. Ю.С. Червоного. – К. ; О. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 377);

в) «недійсність усиновлення - це вада усиновлення як правомірного юридичного факту, акта, що не призводить до тих наслідків, заради яких здійснюється усиновлення (ст. 232 СК України). У зв'язку з цим законом окреслений перелік підстав для визнання усиновлення недійсним, при чому він є вичерпним і не підлягає розширеному тлумаченню» (див.: Науково-практичний коментар до статті 236 Сімейного кодексу України).

Усиновлення визнається недійсним за рішенням суду, якщо воно було проведене без згоди дитини та батьків, якщо така згода була необхідною (частина перша статті 236 ЦК України).

Усиновлення дитини провадиться без згоди батьків, якщо вони, зокрема, позбавлені батьківських прав щодо дитини, яка усиновлюється (пункт 4 частини першої статті 219 СК України).

Усталеним в доктрині приватного права є те, що наявність підстав для недійсності, зокрема і недійсності усиновлення, має існувати на момент появи юридичного факту (усиновлення).

Рішення суду про скасування рішення суду позбавлення батьківських прав не має зворотної дії в часі і не може породжувати правові наслідки, в тому числі й щодо недійсності усиновлення, або впливати на інші юридичні факти, що настали до набрання законної сили рішенням суду про скасування рішення суду про позбавлення батьківських прав. Сам законодавець передбачає те, що усиновлення проводиться без згоди батьків, якщо вони позбавлені батьківських прав.

Тому, з урахуванням принципу розумності, слід констатувати, що скасування судового рішення про позбавлення одного з батьків дитини батьківських прав після усиновлення дитини іншою особою з дотриманням вимог закону в період чинності судового рішення про позбавлення батьківських прав не може бути підставою для визнання усиновлення недійсним на підставі частини першої статті 236 СК України.

Суд апеляційної інстанції не надав належної оцінки доводами відповідачки про факти вчинення відносно дії позивачем домашнього насильства, не встановив, чи є співмірним втручання в особисті права відповідачки, передбачені статтею 8 Конвенції, проживання позивача у спірному будинку з огляду на вчинення позивачем домашнього насильства

<https://t.me/glossema/563>

[Постанова КЦС ВС від 14.09.2022 у справі № 201/5795/21](#)

Діяльність, спрямована на запобігання та протидію домашньому насильству, ґрунтується на таких засадах: гарантування постраждалим особам безпеки та основоположних прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на життя, свободу та особисту недоторканість, на повагу до приватного та сімейного життя, на справедливий суд, на правову допомогу, з урахуванням практики Європейського суду з прав людини (пункт 1 частини першої статті 4 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»).

У справі, що переглядається:

при залишенні без змін рішення суду першої інстанції апеляційний суд вважав, що відповідач вимушена закрити двері своєї кімнати на замок, у зв'язку з протиправними діями позивача задля збереження свого життя та здоров'я, колегія суддів відхилила, оскільки позивач, як власник свого майна, має право вимагати усунення будь-яких порушень його права;

апеляційний суд не звернув уваги, що в апеляційній скарзі ОСОБА_2 вказувала про те, що ОСОБА_1, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, постійно влаштовує сварки, вчиняє щодо відповідача дії психологічного та фізичного насильства, погрожуючи фізичною розправою. У

зв'язку із цим ОСОБА_2 неодноразово зверталася од правоохоронних органів за результатом розгляду яких було складено адміністративні матеріали на підставі частин першої статті 173-2 КУпАП України, а також до ЄРДР внесені відомості про вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статтею 126-1 КК України (а. с. 67);

в апеляційній скарзі ОСОБА_2 також вказувала, що постановами Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 27 травня 2020 року у справах № 201/4824/20 (провадження № 3/201/2478/2020), № 201/4822/20 (провадження № 3/201/2476/2020) та від 23 вересня 2020 року у справах № 201/9136/20 (провадження № 3/201/4287/2020) та № 201/9128/20 (провадження № 3/201/4282/2020) ОСОБА_1 визнано винуватим у скоєнні адміністративного правопорушення, передбаченого частиною першою статті 173-2 КУпАП України. А на даний час у провадженні Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська знаходяться матеріали об'єднаного кримінального провадження, відомості про які внесені до ЄРДР за № 12020040650001234 від 12 червня 2020 року та за № 12020040650001793 від 21 жовтня 2020 року за обвинуваченням вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого статтею 126-1 КК України (а. с. 67);

суд апеляційної інстанції не надав належної оцінки доводами відповідачки про факти вчинення відносно дії позивачем домашнього насильства, не встановив, чи є співмірним втручання в особисті права відповідачки, передбачені статтею 8 Конвенції, проживання позивача у спірному будинку з огляду на вчинення позивачем домашнього насильства.

За таких обставин, апеляційний суд зробив передчасний висновок про залишення рішення суду першої інстанції без змін.

Не є ефективним способом захисту позов про визнання договору недійсним у разі, якщо особа має на меті отримати лише еквівалент вартості своєї частки у спільному майні, оскільки такий спосіб захисту не захищає та не відновлює в результаті її порушене право в той спосіб, який вона обрала

<https://t.me/glossema/693>

[Постанова ВП ВС від 22.09.2022 у справі № 125/2157/19](#)

56. З огляду на зазначене, якщо під час розгляду позовних вимог про визнання правочину недійсним суд встановить, що позов пред'явлено не до всіх учасників цього правочину, тобто встановить неналежний суб'єктний склад учасників справи, суд відмовляє в задоволенні позову із зазначеної підстави або за клопотанням сторони спору здійснює заміну відповідача на належного або залучає співвідповідача.

75. Вирішуючи питання ефективності способу захисту порушеного права шляхом пред'явлення позовних вимог про визнання договору недійсним, Велика Палата Верховного Суду виснує, що пред'явлення позову стороною договору або іншою особою (зацікавленою особою) про визнання недійсним договору є ефективним способом захисту порушеного права у разі, якщо такий позов заявлений з метою повернення одному з подружжя, чії права порушено, майнових прав та/або частки в спільному майні подружжя, у тому числі шляхом визнання прав на частку, та/або одночасного виділення частки в порядку поділу майна подружжя або встановлення порядку користування цим майном тощо. При цьому підлягає встановленню добросовісність, насамперед, набувача за таким договором (див. [постанову Великої Палати Верховного Суду від 29 червня 2021 року у справі №916/2813/18 \(пункт 8.67\)](#)).

76. В іншому випадку, у разі якщо сторона договору або інша особа (зацікавлена особа) хоче отримати еквівалент вартості майна, яке було відчужено без її згоди, вона має право подати позов про стягнення компенсації в розмірі частки відчуженого спільного майна, що є ефективним способом захисту без визнання правочину недійсним та застосування реституції. У цьому випадку важливим є встановлення на час вирішення спору ринкової вартості спільного майна, яке було відчужено, а у разі неможливості визначення такої вартості саме цього майна - ринкової вартості майна, подібного за якостями (технічними характеристиками) до відчуженого.

77. Велика Палата Верховного Суду вказує, що не є ефективним способом захисту позов про визнання договору недійсним у разі, якщо особа має на меті отримати лише еквівалент вартості своєї частки у спільному майні, оскільки такий спосіб захисту не захищає та не відновлює в результаті її порушене право в той спосіб, який вона обрала.

88. Сторони правочинів повинні діяти добросовісно й у випадку порушення цього обов'язку вони позбавляються захисту (стаття 13 ЦК України). Зазначене свідчить, що відчуження одним із подружжя спільного подружнього майна за ціною, нижчою за ринкову вартість цього майна, без згоди на таку вартість іншого з подружжя є порушенням права цього подружжя на мирне володіння своїм майном та отримання за нього справедливої ціни, а також є проявом недобросовісності відчужувача, що позбавляє останнього права виплатити компенсацію саме у визначеному договором розмірі.

89. У випадку відчуження майна одним із подружжя проти волі іншого з подружжя та у зв'язку з цим - неможливості встановлення його дійсної (ринкової) вартості, визначенню підлягає ринкова вартість подібного за своїми якостями (технічними характеристиками) майна на час розгляду справи.

90. Такий підхід є гарантією справедливої сатисфакції іншому з подружжя (співвласнику) у зв'язку з припиненням його права на спільне майно. При цьому вартість майна, що підлягає поділу, у разі недосягнення згоди між подружжям, визначається на час розгляду справи, а не на час продажу майна одним з подружжя проти волі іншого. Аналогічний правовий висновок викладено в [постанові Верховного Суду від 03 жовтня 2018 року у справі № 127/7029/15-ц \(провадження № 61-9018сво18\)](#). Він є сталим при вирішенні вказаного правового питання у спірних правовідносинах. Підстав для відступу від нього немає.

При застосуванні положень частини другої статті 110 СК України визначальним є факт перебування дружини у стані вагітності або наявність у неї дитини, якій не виповнилося одного року, на день пред`явлення позову про розірвання шлюбу до суду

<https://t.me/glossema/708>

[Постанова ОП КЦС ВС від 07.11.2022 у справі № 361/1017/20](#)

Висновки про застосування норм права (частина друга статті 416 ЦПК України)

При застосуванні положень частини другої статті 110 СК України визначальним є факт перебування дружини у стані вагітності або наявність у неї дитини, якій не виповнилося одного року, на день пред`явлення позову про розірвання шлюбу до суду.

Апеляційний суд у порушення вищевказаних вимог закону не звернув уваги на доводи позивача про те, що він та ОСОБА_3 не проживають разом із вересня 2019 року, шлюбні відносини між сторонами були припинені 15 листопада 2019 року, проте відповідачка завагітніла у серпні 2020 року, тобто після пред`явлення ним позову та через одинадцять місяців після припинення спільного проживання. Відповідачкою ці обставини не спростовані.

У зв`язку з викладеним Верховний Суд у складі Об`єднаної палати Касаційного цивільного суду вважає, що наявні підстави для відступлення від висновку, викладеного у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 17 жовтня 2018 року у справі № 753/8546/17 (провадження № 61-32372 св 18), оскільки перешкодою для звернення до суду з позовом про розірвання шлюбу є вагітність дружини або наявність у неї дитини, якій не виповнилося одного року, саме на день пред`явлення позову до суду першої інстанції.

Отже, апеляційний суд дійшов безпідставного висновку про закриття провадження у справі, тому що на час пред`явлення ОСОБА_6 позову про розірвання шлюбу ОСОБА_3 не була вагітною, унаслідок чого відсутні докази порушення положень частини другої статті 110 СК України

ОП КЦС належало вказати, що частина друга статті 110 СК України та пункт 5 частини четвертої статті 185 ЦПК України суперечать статті 55 Конституції України

<https://t.me/glossema/709>

[Окрема думка від 07.11.2022 у справі № 361/1017/20](#)

Перед ОП КЦС постало питання, на яке потрібно було відповісти: чи суперечить частина друга статті 110 СК України статті 55 Конституції України?

Аналіз норм Конституції України дозволяє стверджувати, що:

обмеження конституційних прав і свобод, що передбачені в розділі 2 Конституції України, допускається тільки у разі, якщо це передбачено Конституцією України (частина перша статті 64 Конституції України);

обмеження конституційних прав і свобод, що закріплені в розділі 2 Конституції України, не допускається за жодних умов щодо прав і свобод, передбачених статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції України. Тобто, обмеження конституційних прав і свобод можуть мати місце тільки стосовно прав і свобод, що не охоплюються переліком, що закріплений у частині другій статті 64 Конституції України;

обмеження окремих конституційних прав і свобод, що передбачені в розділі 2 Конституції України та відсутні в переліку у частині другій статті 64 Конституції України, може відбуватися: а) в умовах воєнного або надзвичайного стану (частина друга статті 64 Конституції України); б) на підставі закону (наприклад, частина третя статті 30 Конституції України); в) на підставі рішення суду (зокрема, частина друга статті 39 Конституції України);

обмеження окремих конституційних прав і свобод, що передбачені в розділі 2 Конституції України та відсутні в переліку у частині другій статті 64 Конституції України мають бути тимчасовими, із зазначенням строку дії.

Очевидно, що ця справа стосувалася насамперед питання дотримання Верховною Радою при прийнятті законів (кодексів) тих конституційних цінностей (стаття 55 Конституції України), які не можуть бути обмежені навіть в умовах воєнного чи надзвичайного стану і складають фундамент сучасного конституційного ладу.

ОП КЦС належало:

вказати, що частина друга статті 110 СК України та пункт 5 частини четвертої статті 185 ЦПК України суперечать статті 55 Конституції України. Це зумовлено тим, що право на судовий захист є гарантією реалізації прав і свобод. Стаття 55 Конституції України містить загальну норму, яка означає право кожного звернутися до суду, якщо його права чи свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші ущемлення прав та свобод. Ніхто не може бути обмежений у праві на доступ до правосуддя, яке охоплює можливість особи ініціювати судовий розгляд (пред'явити позов про розірвання шлюбу). Повернення позову про розірвання шлюбу (закриття провадження в справі про розірвання шлюбу) на підставі частини другої статті 110 СК України, пункту 5 частини четвертої статті 185 ЦПК України, оформленого відповідно до процесуального закону, є порушенням права на судовий захист, яке згідно частини другої статті 64 Конституції України не може бути обмежене навіть в

§ 8. Трудове право

умовах надзвичайного чи воєнного стану. Це пов'язано з тим, що право на судовий захист є фундаментом сучасного конституційного ладу;

застосувати статтю 55 Конституції України як норму прямої дії, касаційну скаргу задовольнити частково, справу передати на новий розгляд до апеляційного суду, відступити від висновку зробленого у постанові КЦС ВС від 17 жовтня 2018 року у справі № 753/8546/17;

після ухвалення постанови у справі звернутися до Верховного Суду для вирішення питання стосовно внесення до Конституційного Суду України подання щодо конституційності частини другої статті 110 СК України, пункту 5 частини четвертої статті 185 ЦПК України.

§ 8. Трудове право

Середній заробіток за час затримки розрахунку при звільненні не входить до структури заробітної плати.

<https://t.me/glossema/165>

Постанова ВП ВС від 08.02.2022 в справі № 755/12623/19

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/103893132>

Висновки щодо застосування норм права

Середній заробіток за час вимушеного прогулу, передбачений частиною другою статті 235 КЗпП України та середній заробіток за час затримки розрахунку при звільненні, визначений статтею 117 КЗпП України мають різну правову природу.

Середній заробіток за частиною другою статті 235 КЗпП України за своїм змістом є заробітною платою, право на отримання якої виникло у працівника, який був незаконно позбавлений можливості виконувати свою трудову функцію з незалежних від нього причин, оскільки особа поновлюється на роботі з дня звільнення, тобто вважається такою, що весь цей час перебувала в трудових відносинах.

Середній заробіток за статтею 117 КЗпП України за своєю правовою природою є спеціальним видом відповідальності роботодавця, який нараховується у розмірі середнього заробітку і спрямований на захист прав звільнених працівників щодо отримання ними в передбачений законом строк винагороди за виконану роботу (усіх виплат, на отримання яких працівники мають право згідно з умовами трудового договору і відповідно до державних гарантій)

та є своєрідною санкцією для роботодавця за винні дії щодо порушення трудових прав найманого працівника.

Середній заробіток за час затримки розрахунку при звільненні не входить до структури заробітної плати.

Спир про стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу, який виник у зв'язку з незаконним звільненням працівника, який був позбавлений можливості виконувати роботу не з власної вини, є трудовим спором, пов'язаним з недотриманням законодавства про працю та про оплату праці. За пред'явлення вимоги про стягнення середнього заробітку, передбаченого частиною другою статті 235 КЗпП України позивачі звільняються від сплати судового збору в усіх судових інстанціях на підставі пункту 1 частини першої статті 5 Закону № 3674-VI. Працівник має право звернутися до суду з позовом про стягнення цього середнього заробітку без обмеження будь-яким строком згідно з частиною другою статті 233 КЗпП України та не позбавлений права після ухвалення судового рішення про поновлення його на роботі в подальшому звернутися до суду із позовом про стягнення на його користь середнього заробітку за час вимушеного прогулу, визначеного частиною другою статті 235 КЗпП України.

На вимоги позивачів про стягнення середнього заробітку за час затримки розрахунку при звільненні відповідно до статті 117 КЗпП України пільга щодо сплати судового збору, передбачена пунктом 1 частини першої статті 5 Закону № 3674-VI, не поширюється та застосовується тримісячний строк звернення до суду, визначений частиною першою статті 233 КЗпП України, перебіг якого розпочинається з дня, коли звільнений працівник дізнався або повинен був дізнатися про те, що власник або уповноважений ним орган, з вини якого сталася затримка виплати всіх належних при звільненні сум, фактично розраховувався з ним.

Висновок Великої Палати Верховного Суду щодо правової природи середнього заробітку за час вимушеного прогулу, передбаченого частиною другою статті 235 КЗпП України, висловлений у цій постанові, узгоджується з висновком Верховного Суду України, викладеним у постанові від 26 жовтня 2016 року у справі № [362/7105/15-ц](#) та Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду, викладеним в постанові від 12 лютого 2020 року у справі № [620/3884/18](#), від 05 вересня 2019 року у справі № [813/1247/17](#), від 30 жовтня 2018 року у справі № 826/12721/17 та не узгоджується з висновком об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду, викладеним у постанові від 10 жовтня 2019 року у справі № 369/10046/18 від якої Велика Палата Верховного Суду відступає.

Висновок Великої Палати Верховного Суду щодо правової природи середнього заробітку за час затримки розрахунку при звільненні, передбаченого статтею 117 КЗпП України, викладений у цій постанові, узгоджується з висновком Великої Палати Верховного Суду, викладеним у постанові від 30 січня 2019 року у справі № [910/4518/16](#).

§ 9. Процесуальні питання

Трохи про завдання цивільного судочинства

<https://t.me/glossema/10>

Постанова КЦС ВС від 19.01.2022 в справі № 753/9175/20

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/102704818>

Завданням цивільного судочинства є саме ефективний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів.

Такий захист можливий за умови, що права, свободи чи інтереси власне порушені, а учасники цивільного обороту використовують цивільне судочинство для такого захисту.

По своїй суті ініціювання питання про стягнення боргу за договором позики та визнання позову відповідачем при наявності невиконаного судового рішення про стягнення з боржника боргу для створення переваг одного кредитора перед іншим в процедурі виконавчого провадження є недопустимим.

При цьому, у разі ініціювання питання про стягнення боргу за договором позики та визнання позову відповідачем при наявності невиконаного судового рішення про стягнення з боржника боргу для створення переваг одного кредитора перед іншим в процедурі виконавчого провадження судове рішення стосується прав та/або інтересів кредитора.

Про обов'язкове зупинення провадження у справі

<https://t.me/glossema/28>

Постанова КЦС ВС від 08.12.2021 у справі № 761/33089/20

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/101913105>

Тлумачення пункту 6 частини першої статті 251 ЦПК України свідчить, що обов'язкове зупинення провадження у справі можливе за наявності у сукупності таких умов: 1) об'єктивної неможливості розгляду справи до вирішення іншої справи, тобто неможливість для суду самостійно встановити обставини, які встановлюються іншим судом в іншій справі; 2) пов'язаність справ - пов'язаною зі справою є така інша справа, у якій інший суд встановлює обставини, що впливають чи можуть вплинути на подання і оцінку доказів у даній справі; у тому числі йдеться про факти, які мають преюдиційне значення.

Аналіз статті 367 ЦПК свідчить, що суд апеляційної інстанції перевіряє законність рішення суду першої інстанції в межах тих обставин та подій, які мали місце підчас розгляду справи судом першої інстанції.

Про апеляційне оскарження ухвали суду першої інстанції про відмову поновити пропущений строк для пред'явлення виконавчого документа до виконання

<https://t.me/glossema/33>

Постанова КЦС ВС від 19.01.2022 в справі № 1316/4225/12

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/102828809>

Особливість ухвали суду першої інстанції про відмову поновити пропущений строк для пред'явлення виконавчого документа до виконання полягає у тому, що вона постановляється на стадії виконання судового рішення і оскаржити її разом з рішенням суду неможливо.

Тому положення пункту 24 частини першої статті 353 ЦПК України необхідно розуміти як можливість учасника справи оскаржити в апеляційному порядку окремо від рішення суду ухвалу суду першої інстанції як про поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого документа до виконання, так і про відмову поновити пропущений строк для пред'явлення виконавчого документа до виконання.

У разі подання апеляційної скарги особи, яка не брала участі у справі і апеляційним судом встановлено, що судовим рішенням питання про права, свободи, інтереси та (або) обов`язки такої особи не вирішувалося, апеляційне провадження підлягає закриттю
<https://t.me/glossema/50>

Постанова КЦС ВС від 12.01.2022 у справі № 201/2760/20
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/102570643>

За позовом особи, яка видала довіреність, про визнання недійсною цієї довіреності, належним відповідачем є повірений (особа, якій видано довіреність).

У разі подання апеляційної скарги особи, яка не брала участі у справі і апеляційним судом встановлено, що судовим рішенням питання про права, свободи, інтереси та (або) обов`язки такої особи не вирішувалося, апеляційне провадження підлягає закриттю, а рішення суду першої інстанції не має переглядатися по суті.

Апеляційний суд не врахував, що за позовом особи, яка видала довіреність, про визнання недійсною цієї довіреності, належним відповідачем є повірений (особа, якій видано довіреність), а рішенням Жовтневого районного суду міста Дніпропетровська від 16 квітня 2020 року, яким визнано недійсною довіреність від 25 листопада 2015 року, посвідчену приватним нотаріусом Дніпропетровського міського нотаріального округу, зареєстровану в реєстрі за № 755, не вирішувалось питання про права та обов`язки ОСОБА_3, у зв`язку з чим апеляційне провадження за його апеляційною скаргою необхідно було закрити на підставі пункту 3 частини першої статті 362 ЦПК України.

Про судовий збір
<https://t.me/glossema/76>

1) Ухвала КЦС ВС від 14.02.2018 в справі № 761/24881/16-ц

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/72243509>

Як свідчить аналіз матеріалів справи, при постановленні оскарженої ухвали, судом не застосовувалася стаття 22 Закону України «Про захист прав споживачів». Стосовно застосування статті 22 Закону України «Про захист прав споживачів» висловлені правові висновки, які містяться в постановках Верховного Суду України від 6 вересня 2017 року у справі № 6-185цс17 та від 11 жовтня 2017 року у справі № 6-916цс17.

Аналіз висновків, які містяться у постановках Верховного Суду України від 6 вересня 2017 року № 6-185цс17 та від 11 жовтня 2017 року у справі № 6-916цс17 дозволяє стверджувати, що вони досить суперечливі. З однієї сторони, Верховний Суд України акцентував увагу на тому, що «Закон № 484-VIII є спеціальним законом у питаннях звільнення від сплати судового збору. Стаття 5 цього закону передбачала безумовне звільнення від сплати судового збору споживачів, але внаслідок викладення статті 5 цього Закону в новій редакції згідно із Законом № 484-VIII споживачі на сьогодні відсутні в переліку осіб, що мають пільги щодо сплати судового збору у всіх судових інстанціях». З іншої - зробив висновок про те, що «споживач, право якого порушене і який у зв'язку саме з цим подає позов, відповідно до статті 22 Закону № 3674-VI, звільняється від сплати судового збору за подання саме позовної заяви до суду першої інстанції та має обов'язок щодо сплати судового збору при вчиненні відповідних дій у всіх інших судових інстанціях та у Верховному Суді України».

У свою чергу, це дозволяє серйозно сумніватися в передбачуваності застосування статті 22 Закону України «Про захист прав споживачів». Відсутність доступного і розумно передбачуваного судового тлумачення призводить до порушень прав споживачів. Надана судам роль в ухваленні судових рішень якраз і полягає в розвіюванні тих сумнівів щодо тлумачення, які існують. Оскільки завжди існуватиме потреба в з'ясуванні неоднозначних моментів і адаптації до обставин, які змінюються (Веренцов проти України, № 20372/11, § 65, від 11 квітня 2013 року; DEL RHO PRADA проти Іспанії, № 42750/09, § 93, від 21 жовтня 2013 року).

Системне тлумачення норм статті 5 Закону України «Про судовий збір» та статті 22 Закону України «Про захист прав споживачів» дозволяє зробити висновок про те, що сама по собі відсутність такої категорії осіб як споживачі серед переліку осіб, які мають пільги щодо сплати судового збору, не може безумовно означати те, що споживачі такої пільги не мають або позбавлені. Оскільки така пільга встановлена спеціальною нормою (стаття 22 Закону України «Про захист прав споживачів»), що закріплена в законі, який гарантує реалізацію та захист прав споживачів. Причому звільнення споживачів від сплати судового збору має відбуватися не тільки у суді першої інстанції (при пред'явленні позову), але й на наступних стадіях цивільного процесу (при подачі апеляційної та касаційної скарги). Ці стадії судового захисту є єдиним цивільним процесом, завдання якого є справедливий розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушеного права. У зв'язку з наведеним колегія суддів вважає за необхідне відступити від висновків щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладених в раніше

ухваленому рішеннях Верховного Суду України (постанови Верховного Суду України від 6 вересня 2017 року у справі № 6-185цс17 та від 11 жовтня 2017 року у справі № 6-916цс17).

2)Постанова ВП ВС від 21.03.2018 по справі № 761/24881/16-ц

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/73054749>

При прийнятті Закону України «Про судовий збір» законодавець передбачив можливість застосування Закону України «Про захист прав споживачів» при визначенні пільг певних категорій осіб щодо сплати судового збору.

У постановах Верховного Суду України від 06 вересня 2017 року у справі № 6-185цс17 та від 11 жовтня 2017 року у справі № 6-916цс17 висловлена правова позиція про те, що споживач звільняється від сплати судового збору лише при поданні позовної заяви і має сплатити судовий збір за подання до суду, зокрема апеляційної скарги.

Відступаючи від практики Верховного Суду України, колегія суддів Великої Палати Верховного Суду вважає, що порушені права можуть захищатись як у суді першої інстанції (при пред'явленні позову), так і на наступних стадіях цивільного процесу, а саме при апеляційному перегляді. Ці стадії судового захисту є єдиним цивільним процесом, завдання якого є справедливий розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушеного права (ст. 22 «Про захист прав споживачів», ст. 1 ЦПК України у редакції на час постановлення оскарженої ухвали, ст. 2 ЦПК України у редакції на час розгляду справи Верховним Судом). Апеляційний суд наведеного не врахував та безпідставно поклав на ОСОБА_3, який звернувся до суду за захистом прав споживача, обов'язок зі сплати судового збору та передчасно визнав його апеляційну скаргу неподаною і повернув її.

3)Постанова КЦС ВС від 27.06.2018 у справі № 756/4441/17

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/75068308>

Тлумачення пункту 5 частини другої статті 3 Закону України «Про судовий збір» свідчить, що особи звільняються від сплати судового збору не лише за подання заяви про винесення додаткового судового рішення, але й за подання апеляційної скарги на додаткове рішення або ухвалу про відмову у задоволенні заяви про винесення додаткового судового рішення.

4) Постанова КЦС ВС від 03.10.2018 у справі № 705/7233/16-ц

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/77037045>

Тлумачення статті 409 ЦПК України (в редакції, чинній на момент подання апеляційної скарги) у справі про відновлення втраченого провадження заявник звільняється від оплати судових витрат не тільки у суді першої інстанції (при пред'явленні позову), але й на наступних стадіях цивільного процесу (при подачі апеляційної та касаційної скарги). Ці стадії судового захисту є єдиним цивільним процесом, завдання якого є справедливий розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушеного права.

5) Постанова КЦС ВС від 06.02.2019 у справі № 454/577/17

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/79744930>

Тлумачення пункту 13 частини другої статті 3 Закону України «Про судовий збір» (в редакції, чинній на момент подання апеляційної скарги) свідчить, що у справі про відшкодування шкоди, заподіяної особі незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їх посадовою або службовою особою, а так само незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів дізнання, досудового слідства, прокуратури або суду позивач звільняється від сплати судового збору не тільки у суді першої інстанції (при пред'явленні позову), але й на наступних стадіях цивільного процесу (при подачі апеляційної та касаційної скарги). Ці стадії судового захисту є єдиним цивільним процесом, завдання якого є справедливий розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушеного права.

6) Постанова КЦС ВС від 11.12.2019 у справі № 752/4567/19

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/86468252>

§ 9. Процесуальні питання

Повернення апеляційної скарги з тих підстав, що особа не виконала вимоги ухвали про усунення недоліків, можливо лише в тому випадку, коли особа отримала відповідну ухвалу суду, але ухилилась від виконання вимог, вказаних в ухвалі.

Повертаючи апеляційну скаргу, суд апеляційної інстанції зробив висновок про те, що представник ОСОБА_1 - ОСОБА_3 не сплатив судовий збір за подання апеляційної скарги.

Апеляційний суд не прийняв як доказ сплати судового збору квитанцію, оскільки у назві реквізиту «Платник» указано особу, яка не є стороною у справі і яка не подає апеляційну скаргу.

Однак до поданої апеляційної скарги додано квитанцію про сплату судового збору у необхідному розмірі. Окрім того, у назві реквізиту «Призначення платежу», зазначено, зокрема, номер справи, оскаржене рішення та особу, в інтересах якої подано скаргу.

Європейський суд з прав людини зауважив, що внутрішньодержавним судам при застосуванні процесуальних норм належить уникати як надмірного формалізму, так і надмірної гнучкості, які можуть призвести до скасування процесуальних вимог, встановлених законом (SHISHKOV v. RUSSIA, № 26746/05, § 110, ЄСПЛ, від 20 лютого 2014 року).

З урахуванням вищенаведеного, суд касаційної інстанції вважає, що висновок суду апеляційної інстанції щодо неможливості прийняття квитанції як доказ сплати судового збору у зв'язку із зазначенням у ній платником іншої особи, а не учасника справи чи представника, а відтак і застосування наслідків невиконання вимог ухвали про залишення апеляційної скарги без руху, є обмеженням особи в доступі до суду, передбаченим статтею 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

7)Постанова КЦС ВС від 20.03.2019 у справі № 726/1921/16

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/80715827>

У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 04 липня 2018 року у справі № 686/114/16-ц (провадження № 61-16723св18) зроблено висновок, що «відмовляючи у задоволенні заяви про зменшення розміру судового збору та одночасно визнаючи неподаною та повертаючи апеляційну скаргу, апеляційний суд не надав можливості особі, яка з нею звернулась, відреагувати на позицію суду щодо вирішення заявленого клопотання. Таким чином, повертаючи скаргу і вирішуючи питання про зменшення розміру судового збору, апеляційний суд неправильно застосував положення ЦПК України, Закону України «Про судовий збір» та статті 6 Конвенції».

Ухвалою апеляційного суду Чернівецької області від 12 травня 2017 року апеляційну скаргу ОСОБА_1, в інтересах якого ОСОБА_2, на рішення Садгирського районного суду м. Чернівці від 04 квітня 2017 року залишено без руху та надано строк для усунення недоліків.

На виконання вимог ухвали апеляційного суду Чернівецької області від 12 травня 2017 року ОСОБА_1, в інтересах якого ОСОБА_2, подав клопотання про зменшення розміру судового збору за подання апеляційної скарги або звільнення від його сплати, яке мотивоване тим, що є судові рішення, якими стягнуто з нього заборгованість за кредитними договорами та звернуто стягнення

на будинок його матері в рахунок погашення заборгованості, він є особою з інвалідністю третьої групи та хворіє на рак горла, має поганий фінансовий стан. На підтвердження вказаних обставин надано копії судових рішень, довідку про його заробітну плату за період лютий-квітень 2017 року, довідку огляду МСЕК, свідоцтва про смерть матері та брата. Ухвалою апеляційного суду Чернівецької області від 26 травня 2017 року відмовлено в задоволенні клопотання ОСОБА_1, в інтересах якого ОСОБА_2, про зменшення розміру судового збору за подання апеляційної скарги або звільнення від його сплати. Апеляційну скаргу ОСОБА_1, в інтересах якого ОСОБА_2, на рішення Садгірського районного суду м. Чернівці від 04 квітня 2017 року визнано неподаною та повернуто. За таких обставин, відмовивши у задоволенні клопотання ОСОБА_1 зменшення розміру судового збору за подання апеляційної скарги або звільнення від його сплати, апеляційний суд не надав можливості особі, яка звернулася з апеляційною скаргою виконати вимоги ухвали про залишення апеляційної скарги без руху.

8) Постанова КЦС ВС від 12.08.2020 у справі № 638/6060/18

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/91037275>

Тлумачення статті 5 Закону України «Про судовий збір» та статті 22 Закону України «Про захист прав споживачів» свідчить, що звільнення споживачів від сплати судового збору має відбуватися не тільки у суді першої інстанції при пред`явленні позову, що пов`язаний з порушенням прав споживача, але й при поданні заяв про забезпечення доказів або забезпечення такого позову.

9) Постанова КЦС ВС від 19.05.2021 у справі № 755/15473/20

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/97103758>

Тлумачення пункту 1 частини першої статті 5 Закону України «Про судовий збір» свідчить, що звільнення позивача у справах про стягнення заробітної плати має відбуватися і при подачі апеляційної скарги на ухвалу суду першої інстанції про повернення позову.

У справі, що переглядається: ОСОБА_1 звернувся з позовом до ТОВ «Технобудсервіс 2006» про стягнення заборгованості із заробітної плати; апеляційний суд не врахував, що позивач в справі про стягнення заробітної плати на підставі пункту 1 частини першої статті 5 Закону України «Про судовий збір» звільняється від сплати судового збору і за оскарження в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції про повернення позову. Тому апеляційний суд зробив помилковий висновок про повернення апеляційної скарги.

10) Постанова КЦС ВС від 22.09.2021 у справі № 308/5733/2

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/99861125>

Тлумачення пункту 2 частини першої статті 5 Закону України «Про судовий збір» дозволяє зробити висновок про те, що звільнення позивачів у справах про відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, а також смертю фізичної особи, від сплати судового збору має відбуватися не тільки у суді першої інстанції (при пред'явленні позову), але й на наступних стадіях цивільного процесу (при подачі апеляційної та касаційної скарги, а також при здійсненні судового контролю за виконанням судових рішень). Ці стадії судового захисту є єдиним цивільним процесом, завданням якого є справедливий розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушеного права.

За умови, що сторона знає про смерть іншої сторони у справі, де правонаступництво є неможливим, як і відновлення сімейних відносин, поведінка сторони, яка заявила після спливу значного проміжку часу про перегляд заочного рішення з формальних підстав, є зловживанням процесуальними правами.

<https://t.me/glossema/120>

Постанова ОП КЦС ВС від 14.02.2022 у справі № 2-4744/11

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/103525086>

Задоволення заяви про перегляд заочного рішення та його скасування, закриття провадження у справі через значний проміжок часу й після смерті сторони у спорі, де неможливе правонаступництво, без наміру відновлення сімейних відносин в силу смерті однієї із сторін, не може вважатися виправданим при обставинах, що істотно змінились з часу ухвалення відповідного рішення (одруження позивача з іншої жінкою, народження дитини в іншому шлюбі та смерть позивача).

§ 9. Процесуальні питання

Задоволення заяви про перегляд заочного рішення та його скасування, з подальшим закриттям провадження у справі через значний проміжок часу й після смерті сторони у спорі, де неможливе правонаступництво, без наміру відновлення сімейних відносин в силу смерті однієї із сторін, при обставинах, що істотно змінились з часу ухвалення відповідного рішення (одруження позивача з іншою жінкою, народження дитини в іншому шлюбі та смерть позивача) не відповідатиме вимогам статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо справедливого судового розгляду та принципу юридичної визначеності.

Не повідомлення про дату судового засідання у даному випадку не можуть бути підставою для скасування такого заочного рішення та закриття провадження у справі у зв'язку зі смертю сторони у спорі про розірвання шлюбу.

За умови, що сторона знає про смерть іншої сторони у справі, де правонаступництво є неможливим, як і відновлення сімейних відносин, поведінка сторони, яка заявила після спливу значного проміжку часу про перегляд заочного рішення з формальних підстав, є зловживанням процесуальними правами.

Постанова ОП КЦС ВС від 14.02.2022 у справі № 2-4744/11

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/103525086>

Задоволення заяви про перегляд заочного рішення та його скасування, закриття провадження у справі через значний проміжок часу й після смерті сторони у спорі, де неможливе правонаступництво, без наміру відновлення сімейних відносин в силу смерті однієї із сторін, не може вважатися виправданим при обставинах, що істотно змінились з часу ухвалення відповідного рішення (одруження позивача з іншою жінкою, народження дитини в іншому шлюбі та смерть позивача).

Задоволення заяви про перегляд заочного рішення та його скасування, з подальшим закриттям провадження у справі через значний проміжок часу й після смерті сторони у спорі, де неможливе правонаступництво, без наміру відновлення сімейних відносин в силу смерті однієї із сторін, при обставинах, що істотно змінились з часу ухвалення відповідного рішення (одруження позивача з іншою жінкою, народження дитини в іншому шлюбі та смерть позивача) не відповідатиме вимогам статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо справедливого судового розгляду та принципу юридичної визначеності.

Не повідомлення про дату судового засідання у даному випадку не можуть бути підставою для скасування такого заочного рішення та закриття провадження у справі у зв'язку зі смертю сторони у спорі про розірвання шлюбу.

За умови, що сторона знає про смерть іншої сторони у справі, де правонаступництво є неможливим, як і відновлення сімейних відносин, поведінка сторони, яка заявила після спливу

значного проміжку часу про перегляд заочного рішення з формальних підстав, є зловживанням процесуальними правами.

При вирішенні клопотання щодо зупинення апеляційного провадження на підставі пункту 6 частини першої статті 251 ЦПК України, суд не може посилається на об'єктивну неможливість розгляду справи у випадку, коли зібрані докази дозволяють встановити та оцінити обставини (факти), які є предметом судового розгляду.

<https://t.me/glossema/123>

Постанова ОП КЦС ВС від 14.02.2022 у справі № 357/10397/19

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/103525087>

При вирішенні клопотання щодо зупинення апеляційного провадження на підставі пункту 6 частини першої статті 251 ЦПК України, суд має враховувати приписи статті 367 ЦПК України, якою регламентується межі розгляду справи судом апеляційної інстанції й не може посилається на об'єктивну неможливість розгляду справи у випадку, коли зібрані докази дозволяють встановити та оцінити обставини (факти), які є предметом судового розгляду.

З урахуванням наведеного, Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду вважає за необхідне відступити від висновків Верховного Суду, викладених у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 17 червня 2021 року у справі № 357/9123/18 (провадження № 61-4806св21), в якій суд за аналогічних обставин дійшов протилежного висновку - про наявність підстав для зупинення апеляційного провадження на підставі пункту 6 частини першої статті 251 ЦПК України.

У спорах щодо повернення дітей, які незаконно утримуються в державі, відмінній від держави їх постійного проживання, урегульованих положеннями Гаазької Конвенції, можливе вжиття заходів забезпечення позову шляхом заборони дитині у будь-чиєму супроводі перетинати державний кордон України.

<https://t.me/glossema/135>

Постанова ОП КЦС ВС від 14.02.2022 в справі № 754/7569/21 (провадження № 61-15886сво21)

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/103871642>

З урахуванням положень пункту «b» частини другої статті 7, статті 12 Гаазької Конвенції позивачі у справах про повернення дитини до іноземної держави можуть подавати до суду клопотання про вжиття заходів для забезпечення позову. Зокрема, такими заходами забезпечення можуть бути заборона дитині у будь-чиєму супроводі перетинати державний кордон України.

Тому Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду вважає, що у спорах щодо повернення дітей, які незаконно утримуються в державі, відмінній від держави їх постійного проживання, урегульованих положеннями Гаазької Конвенції, можливе вжиття заходів забезпечення позову шляхом заборони дитині у будь-чиєму супроводі перетинати державний кордон України.

§ 9. Процесуальні питання

У таких спорах забезпечення позову шляхом обмеження права на виїзд за межі України буде адекватним заходом з метою ефективного виконання судового рішення.

В усіх інших спорах, що виникають, зокрема, між батьками щодо визначення місця проживання дитини, визначення порядку участі у спілкуванні та вихованні дитини та інших, які вирішуються за законодавством України без застосування Гаазької Конвенції, забезпечення позову шляхом обмеження права, зокрема, на виїзд за межі України не є можливим.

У справі № 643/5842/16-ц, яку розглядав Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду, спір виник щодо позбавлення батьківських прав, визначення місця проживання дитини, надання дозволу на виготовлення закордонного паспорту та виїзд дитини за межі України без згоди батька.

За обставинами справи № 288/162/19-ц, яку розглядав Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду, спір виник між батьками дитини щодо визначення порядку участі у спілкуванні та вихованні дитини.

У справах № 643/5842/16-ц та № 288/162/19-ц вирішувалося питання щодо заборони виїзду за межі України малолітніх дітей, проживання яких на території України ніким не оспорується і не піддається сумніву, а їх вирішення здійснюється на підставі законодавства України без застосування Гаазької Конвенції.

Тому Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду вважає, що відсутні підстави для відступу від висновку, викладеного у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 27 березня 2019 року у справі № 643/5842/16-ц (провадження № 61-47217св18) та у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 12 лютого 2020 року у справі № 288/162/19-ц (провадження № 61-11750св19) у зв'язку із різними фактичними обставинами справ та нормами правозастосування.

Заява про заміну сторони подана без додержання вимог частини першої або другої цієї статті, а тому суд першої інстанції повинен був повернути її заявнику без розгляду (частина четверта статті 183 ЦПК України).

<https://t.me/glossema/137>

Постанова КЦС ВС від 16.02.2022 в справі № 755/6297/21 (провадження № 61-16884св21)

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/103871578>

§ 9. Процесуальні питання

Касаційна скарга мотивована тим, що заява про заміну сторони у справі не підписана генеральним директором ТОВ «Вердикт Капітал» Іжаковським О. В., оскільки всупереч вимог ЦПК України підпис від імені генерального директора виконано за допомогою факсиміле, а не власноруч підписантом.

У квітні 2021 року до Дніпровського районного суду м. Києва від ТОВ «Вердикт Капітал» надійшла заява про заміну сторони у справі, шляхом зміни стягувача його правонаступником.

Аналіз матеріалів справи свідчить, що заява та надані копії документів засвідчені за допомогою факсиміле генерального директора ТОВ «Вердикт Капітал» Іжаковського О. В., а не власноручним підписом.

У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 08 липня 2021 року у справі № 916/3209/10 зазначено, що «оскільки процесуальним законодавством за загальним правилом передбачено особисте звернення позивача до суду та власноручне підписання ним заяв по суті справи, то подання процесуальних заяв з використанням факсимільного відтворення підпису позивача (його представника), що є штампом із зображенням підпису та може бути виготовлений і використаний будь-ким, не відповідає приписам частини другої статті 4, статей 42, 46, частини другої статті 162 ГПК України та не може бути доказом волевиявлення особи на підписання відповідного документа. Близьку за змістом правову позицію щодо застосування частини восьмої статті 42 та/чи частини другої статті 162 ГПК України за обставин факсимільного відтворення підпису уповноваженої особи на процесуальних документах викладено у постановах Верховного Суду від 24.05.2018 у справі № 5027/805-6/2012, від 26.06.2018 у справі № 922/4478/16, від 23.11.2018 у справі № 5023/1668/11 врахування якої судами попередніх інстанцій у цій справі колегія суддів касаційної інстанції вважає обґрунтованим».

Відповідно до частини другої статті 183 ЦПК України письмові заява, клопотання чи заперечення підписуються заявником чи його представником.

Згідно частини четвертої статі 183 ЦПК України суд, встановивши, що письмову заяву (клопотання, заперечення) подано без додержання вимог частини першої або другої цієї статті, повертає її заявнику без розгляду.

Таким чином, заява про заміну сторони подана без додержання вимог частини першої або другої цієї статті, а тому суд першої інстанції повинен був повернути її заявнику без розгляду (частина четверта статті 183 ЦПК України).

Апеляційний суд зробив передчасний висновок про наявність підстав для визнання неподаною та повернення апеляційної скарги

<https://t.me/glossema/153>

Постанова КЦС ВС від 13.04.2022 в справі № 283/2629/19

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/103986046>

У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 04 липня 2018 року у справі № 686/114/16-ц (провадження № 61-16723св18) вказано, що «відмовляючи у задоволенні заяви про зменшення розміру судового збору та одночасно визнаючи неподаною та повертаючи апеляційну скаргу, апеляційний суд не надав можливості особі, яка з нею звернулася, відреагувати на позицію суду щодо вирішення заявленого клопотання. Таким чином, повертаючи скаргу і вирішуючи питання про зменшення розміру судового збору, апеляційний суд неправильно застосував положення ЦПК України, Закону України «Про судовий збір» та статті 6 Конвенції».

Аналіз матеріалів справи свідчить, що на виконання ухвали Житомирського апеляційного суду від 20 вересня 2021 року про залишення апеляційної скарги без руху в зв'язку з несплатою судового збору, 20 жовтня 2021 року до апеляційного суду від представника ОСОБА_3 - ОСОБА_4 надійшло клопотання про звільнення від сплати судового збору.

Заявник посилався на те, що сума судового збору перевищує 5 % річного доходу ОСОБА_3. Крім того, скаржник є непрацюючою особою, має пенсійний вік, пенсію отримує у мінімальному розмірі, субсидій, майна та інших доходів не має. Тому її майновий стан об'єктивно перешкоджає сплаті судового збору при зверненні до апеляційного суду в сумі 2881,50 грн.

Європейський суд з прав людини (далі - ЄСПЛ) вказав, що внутрішньодержавним судам при застосуванні процесуальних норм належить уникати як надмірного формалізму, так і надмірної гнучкості, які можуть призвести до скасування процесуальних вимог, встановлених законом (SHISHKOV v. RUSSIA, № 26746/05, § 110, ЄСПЛ, від 20 лютого 2014 року).

Відмовляючи у задоволенні вказаного клопотання та одночасно повертаючи апеляційну скаргу ОСОБА_3, суд апеляційної інстанції не вирішив питання продовження строку для усунення недоліків апеляційної скарги, тим самим не надав можливості особі, яка з нею звернулася, відреагувати на позицію суду щодо вирішення заявленого клопотання. За таких обставин апеляційний суд зробив передчасний висновок про наявність підстав для визнання неподаною та повернення апеляційної скарги ОСОБА_3.

Розгляд справи в суді першої інстанції за відсутності учасника справи, якого не було повідомлено про місце, дату і час судового засідання, є обов'язковою та безумовною підставою для скасування судового рішення суду першої інстанції та ухвалення нового судового рішення судом апеляційної інстанції, якщо такий учасник справи обґрунтовує свою апеляційну скаргу такою підставою.

<https://t.me/glossema/157>

Постанова ОП КЦС ВС від 18.04.2022 в справі № 522/18010/18 (провадження № 61-13667сво21)

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/104086146>

Обов'язок суду повідомити учасників справи про місце, дату і час судового засідання суд повідомляє є реалізацією однією із основних засад (принципів) цивільного судочинства - відкритості судового процесу. Невиконання (неналежне виконання) судом цього обов'язку призводить до порушення не лише права учасника справи бути повідомленим про місце, дату і час судового засідання, але й основних засад (принципів) цивільного судочинства.

Розгляд справи в суді першої інстанції за відсутності учасника справи, якого не було повідомлено про місце, дату і час судового засідання, є обов'язковою та безумовною підставою для скасування судового рішення суду першої інстанції та ухвалення нового судового рішення судом апеляційної інстанції, якщо такий учасник справи обґрунтовує свою апеляційну скаргу такою підставою.

За відсутності підстав відновлення виконавчого провадження, яке було закінчене, досягнення цієї процесуальної мети неможливе. Тому разом із заявою щодо правонаступництва, якщо виконавче провадження закінчене, заявник має здійснювати процесуальні дії (наприклад, оскаржити постанову про закінчення виконавчого провадження), спрямовані на відновлення виконавчого провадження, а суд має оцінювати ці питання в комплексі.

<https://t.me/glossema/161>

Постанова ВП ВС від 08.02.2022 в справі № 2-7763/10 (провадження № 14-197цс21)

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/104076441>

(3) Висновок про застосування норми права

124. Відповідно до частини першої статті 2 ЦПК України, завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

125. Окреслене завдання включає в себе як своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ, так і досягнення мети ефективного захисту порушених прав шляхом своєчасного та ефективного виконання судового рішення.

126. Заміна будь-якого учасника справи судом носить не виключно формальний характер, покликаний зафіксувати процесуальне правонаступництво на підставі матеріального правонаступництва, а здійснюється для реалізації завдань цивільного судочинства, передбачених частиною першою статті 2 ЦПК України, в межах стадій судового процесу.

127. Реалізація процесуального правонаступництва має мати процесуальну мету, яку суд також враховує разом із доказами матеріального правонаступництва, яке стало підставою процесуального правонаступництва. Заміна судом сторони справи на підставі матеріального правонаступництва здійснюється з процесуальною метою реалізації правонаступником прав щодо виконання судового рішення у виконавчому провадженні, відтак потребує розгляду підстав поновлення такого виконавчого провадження, якщо воно вважається закінченим.

128. Враховуючи завдання виконавчого провадження як складової судового провадження, процесуальною метою заміни як сторони відкритого виконавчого провадження, так і сторони справи (стягувача у виконавчому документі) в цьому контексті є отримання виконання судового рішення в межах виконавчого провадження. За відсутності підстав відновлення виконавчого провадження, яке було закінчене, досягнення цієї процесуальної мети неможливе. Тому разом із заявою щодо правонаступництва, якщо виконавче провадження закінчене, заявник має здійснювати процесуальні дії (наприклад, оскаржити постанову про закінчення виконавчого провадження), спрямовані на відновлення виконавчого провадження, а суд має оцінювати ці питання в комплексі.

129. За відсутності підстав для відновлення закінченого виконавчого провадження відсутні і підстави для процесуального правонаступництва.

130. Якщо ж виконавче провадження не закінчене, але виконавчий документ був повернутий стягувачу без виконання, у його правонаступника є можливість отримати право на повторне звернення з виконавчим документом до виконання за умови дотримання строків звернення виконавчого документа до виконання. Якщо ці строки пропущені, то разом з питанням процесуального правонаступництва заявник повинен звернутися з заявою про поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого документа до виконання. За відсутності

підстав для поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого документа до виконання відсутні і підстави для процесуального правонаступництва.

Державне казначейство України не може бути окремим відповідачем у справах з вимогою про відшкодування моральної шкоди у сенсі Закону № 266/94-ВР та наказу № 6/5/3/41, оскільки належним відповідачем у цих справах є держава як учасник цивільних відносин, як правило, в особі органу, якого відповідач зазначає порушником своїх прав <https://t.me/glossema/172>

Постанова ВП ВС від 08.02.2022 в справі № 201/10234/20 (провадження № 14-77цс21) <http://reyestr.court.gov.ua/Review/104076189>

114. Системний аналіз зазначених норм права свідчить про те, що заява про відшкодування моральної шкоди розглядається тільки судом з урахуванням фактичних обставин щодо наявності моральної шкоди в межах, встановлених саме цивільним законодавством, з дослідженням доказів, у тому числі висновків експертизи. Такі процесуальні дії суду притаманні змагальному процесу, яким є за чинними на цей час процесуальними кодексами саме позовне провадження.

115. Слід при цьому звернути увагу на те, що стаття 136 ЦПК УРСР 1963 року «Прийняття заяви», яка діяла на час прийняття Закону № 266/94-ВР та час прийняття наказу № 6/5/3/41, зазначала, що суддя одноособово вирішує питання про прийняття заяви у цивільній справі, суддя відмовляє в прийнятті заяви. Одночасно стаття 137 ЦПК УРСР 1963 року визначала форму позовної заяви, відносно якої суддя мав право здійснити дії, зазначені у статті 136 цього Кодексу.

116. Лише у ЦПК України 2004 року, як і в наступних редакціях цього Кодексу, у параграфі 1 глави 1 розділу 3 розмежовуються поняття «заява у позовному провадженні» та «позовна заява».

117. За таких обставин термін «заява» при зверненні потерпілої особи до суду з вимогою про відшкодування моральної шкоди у сенсі Закону № 266/94-ВР та наказу № 6/5/3/41 слід розуміти як вимогу про відшкодування шкоди, і такі справи слід розглядати за правилами позовного провадження. При цьому не має значення назва такої вимоги, якщо з її змісту вбачаються усі складові елементи відповідно до вимог статті 175 ЦПК України.

118. При цьому позивачем у цих справах повинна бути потерпіла особа, а відповідачем – держава в особі відповідного органу.

119. Державне казначейство України не може бути окремим відповідачем у цих справах, оскільки належним відповідачем у цих справах є держава як учасник цивільних відносин, як правило, в особі органу, якого відповідач зазначає порушником своїх прав (див. постанови Великої Палати Верховного Суду від 27 листопада 2019 року у справі № [242/4741/16-ц](#), від 31 жовтня 2018 року у справі № 383/596/15).

120. У полі правового аналізу в цій справі постають такі правові проблеми: чи може розглядатися судом заява про відшкодування моральної шкоди, завданої незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду, за відсутності оформленої відповідно до вимог статті 175 ЦПК України позовної заяви, що підлягає розгляду в позовному провадженні; чи існує між сторонами цих правовідносин спір про право.

121. Правовий спір – це юридичний конфлікт між учасниками правовідносин, у якому кожен з учасників правовідносин захищає свої суб'єктивні права.

Вирішальним питанням, що постає перед судами при зверненні особи до суду з відповідною заявою, що за формою і змістом не відповідає позовній заяві, є те, чи існує в спірних правовідносинах спір про право.

<https://t.me/glossema/173>

Постанова ВП ВС від 08.02.2022 в справі № 201/10234/20 (провадження № 14-77цс21)

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/104076189>

122. Відповідно до частини другої статті 19 ЦПК України цивільне судочинство здійснюється за правилами, передбаченими цим Кодексом, у порядку: 1) наказного провадження; 2) позовного провадження (загального або спрощеного); 3) окремого провадження.

123. При цьому перелік справ, які розглядаються в порядку окремого провадження, міститься в частинах другій та третій статті 293 ЦПК України. Разом з тим, як впливає зі змісту частини третьої цієї статті, у порядку окремого провадження розглядаються також і інші справи у випадках, встановлених законом.

124. Відповідно до частини шостої статті 294 ЦПК України якщо під час розгляду справи у порядку окремого провадження виникає спір про право, який вирішується в порядку позовного провадження, суд залишає заяву без розгляду і роз'яснює заінтересованим особам, що вони мають право подати позов на загальних підставах.

125. Таким чином, вирішальним питанням, що постає перед судами при зверненні особи до суду з відповідною заявою, що за формою і змістом не відповідає позовній заяві, є те, чи існує в спірних правовідносинах спір про право.

126. Дуалізм окремого і позовного провадження полягає в різній сутності та специфічній матеріально-правовій природі, яка визначається певними особливостями об'єктів та способів судового захисту.

127. У цьому сенсі звертає на себе увагу положення частини третьої статті 13 Закону № 266/94-ВР, за змістом якої відшкодування моральної шкоди за час перебування під слідством чи судом провадиться виходячи з розміру не менше одного мінімального розміру заробітної плати за кожен місяць перебування під слідством чи судом.

128. Зазначена норма містить мінімальну гарантію потерпілій особі – гарантований державою мінімальний розмір відшкодування моральної шкоди, який повинні визначити суди у будь-якому випадку. Визначення мінімального розміру моральної шкоди свідчить про неможливість спору щодо її розміру, якщо потерпілою особою заявлено позовну заяву (заява) про відшкодування моральної шкоди саме в такому розмірі, а відтак і неможливість оцінки будь-яких доказів, що впливають на її розмір.

131. Передбачене статтею 4 Закону № 266/94-ВР відшкодування моральної шкоди провадиться в разі, коли незаконні дії органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду завдали моральної втрати громадянинові, призвели до порушення його нормальних життєвих зв'язків і вимагають від нього додаткових зусиль для організації свого життя. Моральною шкодою визнаються страждання, заподіяні громадянинові внаслідок фізичного чи психічного впливу, що призвело до погіршення або позбавлення можливостей реалізації ним своїх звичок і бажань, погіршення відносин з оточуючими людьми, інших негативних наслідків морального характеру.

132. Відтак моральна шкода у цих правовідносинах у випадках, передбачених статтею 1176 ЦК України та статтею 4 Закону № 266/94-ВР, відшкодовується особі, щодо якої допущено передбачені статтею 1 цього Закону дії без встановлення вини органу, що відповідає за відшкодування такої шкоди. Факт спричинення моральної шкоди, як і її розмір, що перевищує мінімально встановлений законом, підлягають встановленню та доведенню при розгляді відповідної вимоги, поданої у будь-якій формі з дотриманням необхідних, передбачених статтею 175 ЦПК України елементів у позовному провадженні.

Скасування заходів забезпечення позову у випадку закриття провадження у справі на підставі пункту 1 частини першої статті 255 ЦПК України та передачею справи для продовження розгляду до суду першої інстанції, до юрисдикції якого віднесено розгляд такої справи.

<https://t.me/glossema/178>

Постанова ОП КЦС ВС від 18.04.2022 в справі №
[705/4132/19](http://reyestr.court.gov.ua/Review/104165229) (провадження № 61-317сво21
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/104165229>

У справі, яка є предметом перегляду об'єднаної палати, встановлено, що ухвалою Уманського міськрайонного суду Черкаської області від 12 вересня 2019 року задоволено заяву ОСОБА_1 про забезпечення позову. Заборонено вчинення реєстраційних дій щодо нежитлового приміщення - магазину, що знаходиться на АДРЕСА_1 ; реєстраційний номер майна 24033411; реєстраційний номер об'єкта нерухомого майна 1821371171108.

Постановою Черкаського апеляційного суду від 18 грудня 2020 року скасовано рішення Уманського міськрайонного суду Черкаської області від 17 липня 2020 року, яким відмовлено у задоволенні позову ОСОБА_1 , та ухвалено нове судове рішення про часткове задоволення позовних вимог.

Постановою Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 17 листопада 2021 року скасовано судові рішення судів попередніх інстанцій, закрито провадження в цій справі на підставі пункту 1 частини першої статті 255 ЦПК України й роз'яснено позивачу його право на звернення до Верховного Суду у складі Касаційного цивільного суду із заявою про направлення справи за встановленою юрисдикцією.

Ухвалою Верховного Суду у складі Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 15 грудня 2021 року справу № [705/4132/19](http://reyestr.court.gov.ua/Review/104165229) передано для продовження розгляду до Господарського суду м. Києва.

Відповідно до пункту 1 частини першої статті 255 ЦПК України суд своєю ухвалою закриває провадження у справі, якщо справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства.

Згідно з частиною дев'ятою статті 158 ЦПК України у випадку залишення позову без розгляду, закриття провадження у справі або у випадку ухвалення рішення щодо повної відмови у задоволенні позову суд у відповідному судовому рішенні зазначає про скасування заходів забезпечення позову.

Метою застосування інституту скасування заходів забезпечення позову є закінчення розгляду справи шляхом закриття провадження у ній.

Разом із тим, Законом України від 15 січня 2020 року № 460-IX «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ» внесено зміни до частини четвертої статті 414 ЦПК України й встановлено, що у разі закриття судом касаційної інстанції провадження у справі на підставі пункту 1 частини першої статті 255 цього Кодексу суд за заявою позивача постановляє в порядку письмового провадження ухвалу про передачу справи для продовження розгляду до суду першої інстанції, до юрисдикції якого віднесено розгляд такої справи, крім випадків закриття провадження щодо

кількох вимог, які підлягають розгляду в порядку різного судочинства, чи передачі справи частково на новий розгляд або для продовження розгляду.

Аналіз вказаної норми свідчить про те, що у випадку закриття провадження у справі на підставі пункту 1 частини першої статті 255 ЦПК України, суд касаційної інстанції наділений повноваженнями постановити ухвалу про передачу справи для продовження розгляду до суду першої інстанції, до юрисдикції якого віднесено розгляд такої справи.

Отже, виникла необхідність Об'єднаною палатою Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду розтлумачити положення частини дев'ятої статті 158, пункту 1 частини першої статті 255 і частини четвертої статті 414 ЦПК України у їх системному зв'язку і призначенням.

Їх системний аналіз надає підстави для висновку, що оскільки розгляд даної справи не закінчений, справа передана для продовження розгляду до суду першої інстанції, до юрисдикції якого віднесено розгляд такої справи, судове рішення по суті не ухвалено, а отже й потреба у забезпеченні позову не відпала.

Зважаючи на викладене та з урахуванням наведених вище положень закону, Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду вважає, що підстави для скасування заходів забезпечення позову у разі закриття провадження у справі згідно з пунктом 1 частини першої статті 255 ЦПК України відсутні з огляду на те, що розгляд справи не завершений.

Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду вважає за необхідне відступити від висновків Верховного Суду, викладених у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 13 травня 2021 року у справі № 757/35284/19 (провадження № 61-19662св20), ухвалах Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 01 вересня 2021 року у справі № 677/994/16-ц (провадження № 61-7408св20), у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 03 червня 2020 року у справі № [177/1092/18](#) (провадження № 61-1674св20).

За таких обставин, Об'єднана Палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду дійшла висновку про відсутність підстав для задоволення клопотання товариства з обмеженою відповідальністю «Фінансова компанія «Централ Фінанс» та скасування заходів забезпечення позову, вжитих ухвалою Уманського міськрайонного суду Черкаської області від 12 вересня 2019 року.

Висновки щодо застосування норми права

Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду дійшов висновку про те, що у випадку закриття провадження у справі на підставі пункту 1 частини першої статті 255 ЦПК України суд касаційної інстанції наділений повноваженнями постановити ухвалу про передачу справи для продовження розгляду до суду першої інстанції, до юрисдикції якого віднесено розгляд такої справи. Враховуючи, що розгляд справи не завершений, судові рішення по суті не прийнято, а отже й потреба у забезпеченні позову не відпала, підстави для скасування заходів забезпечення позову, про що зазначено у частині дев'ятій статті 158 ЦПК України, у зв'язку із закриттям провадження у справі на підставі пункту 1 частини першої статті 255 ЦПК України, відсутні, оскільки розгляд справи не завершений.

У випадку підписання заяви про забезпечення позову представником, який не має повноважень на момент подання заяви, то вона має повертатися без розгляду, а не розглядатися по суті.

<https://t.me/glossema/198>

Постанова КЦС ВС від 12.05.2022 в справі № 196/143/21

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/104330074>

У разі подання заяви про забезпечення позову представником, вона має бути підписана представником, який має повноваження на момент подання.

У випадку підписання заяви про забезпечення позову представником, який не має повноважень на момент подання заяви, то вона має повертатися без розгляду, а не розглядатися по суті.

Аналіз матеріалів справи свідчить, що:

в справі відсутня заява про забезпечення позову ОСОБА_1 подана до апеляційного суду;

04 лютого 2022 року представник ТОВ АК «Самара» - Зінченко Г. В. звернулася до Дніпровського апеляційного суду із заявою про забезпечення позову (а. с. 147 - 151); до заяви про забезпечення позову додано: квитанцію про сплату судового збору, в якій платником зазначено ТОВ «Самара» (а. с. 152); копію ордеру на представництво адвокатом Зінченко Ганною Вікторівною від 17 травня 2021 року ТОВ АК «Самара» в Царичанському районному суді Дніпропетровської області (а. с. 160);

оскарженою ухвалою Дніпровського апеляційного суду від 08 лютого 2022 року заяву представника ОСОБА_1 - ОСОБА_3 про забезпечення позову задоволено частково (а. с. 162 -164); в справі відсутній документ, що посвідчує його повноваження адвоката Зінченко Г. В. представляти ТОВ АК «Самара» в Дніпровському апеляційному суді на момент подання заяви про забезпечення позову (а. с.1 - 166).

У справі, що переглядається:

апеляційний суд не звернув увагу, що: у разі подання заяви про забезпечення позову представником, вона має бути підписана представником, який має повноваження на момент подання; у випадку підписання заяви про забезпечення позову представником, який не має повноважень на момент подання заяви, то вона має повертатися без розгляду, а не розглядатися по суті;

апеляційний суд не врахував, що: з заявою про забезпечення позову звернувся представник ТОВ АК «Самара» - Зінченко Г. В.; в справі відсутній документ, що посвідчує

§ 9. Процесуальні питання

повноваження адвоката Зінченко Г. В. представляти ТОВ АК «Самара» в Дніпровському апеляційному суді на момент подання заяви про забезпечення позову.

За таких обставин, оскаржену ухвалу апеляційного суду належить скасувати та передати справу до апеляційного суду для вирішення питання про повернення заяви про забезпечення позову.

Якщо договір купівлі-продажу вчинений за множинності осіб на стороні покупця (чи продавця), то в справі за позовом одного з учасників такого договору про визнання його удаваним як відповідачі мають залучатись всі учасники правочину, а не тільки учасники правочину на стороні покупця.

<https://t.me/glossema/226>

Постанова КЦС від 18.05.2022 в справі № [369/7073/18](https://reyestr.court.gov.ua/Review/104443482)

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/104443482>

Удаваним є правочин, який вчинено сторонами для приховання іншого правочину, який вони насправді вчинили. Якщо буде встановлено, що правочин був вчинений сторонами для приховання іншого правочину, який вони насправді вчинили, відносини сторін регулюються правилами щодо правочину, який сторони насправді вчинили (стаття 235 ЦК України).

Якщо договір купівлі-продажу вчинений за множинності осіб на стороні покупця (чи продавця), то в справі за позовом одного з учасників такого договору про визнання його удаваним як відповідачі мають залучатись всі учасники правочину, а не тільки учасники правочину на стороні покупця.

Довідка про участь особи у ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС в зоні відчуження не є правовстановлюючим документом, а тому цей факт не може бути встановлений на підставі пункту б частини першої статті 315 ЦПК України.

<https://t.me/glossema/233>

Постанова ОП КЦС ВС від 23.05.2022 в справі № 539/4118/19

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/104453594>

Встановити факт належності архівної довідки на підтвердження тих чи інших обставин можливо винятково під час розгляду справи у суді адміністративної юрисдикції у зв'язку з оскарженням рішення суб'єкта владних повноважень про відмову у видачі (заміні) посвідчення особи, яка постраждала внаслідок Чорнобильської катастрофи.

В адміністративній справі встановлення такого факту не є самоцільною метою, а є передумовою задоволення адміністративного позову.

Довідка про участь особи у ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС в зоні відчуження не є правостановлюючим документом, а тому цей факт не може бути встановлений на підставі пункту б частини першої статті 315 ЦПК України.

У порядку окремого провадження підлягає встановленню факт належності правостановлюючих документів особі, прізвище, ім'я, по батькові, місце і час народження якої, що зазначені в документі, не збігаються з прізвищем, ім'ям, по батькові, місцем і часом народження цієї особи, зазначеними у свідоцтві про народження або в паспорті, а не у будь-яких документах.

У випадку, коли на стадії накладення арешту на грошові кошти боржника-фізичної особи, що знаходяться на рахунку боржника та є заробітною платою боржника, виконавцю не вдалось виявити правову природу (статус) цих грошових коштів, як коштів на які накладення арешту заборонено законом, то арешт на такі грошові кошти підлягає зняттю на підставі відповідного повідомлення банку або заяви боржника з наданням ним відповідних документів на підтвердження цього та/або за результатами перевірки зазначених звітів.

<https://t.me/glossema/279>

Постанова ВП ВС від 20.04.2022 в справі № 756/8815/20

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/104728588>

64. З наведених норм права вбачається, що виконавець має повноваження звернути стягнення на заробітну плату боржника лише за відсутності іншого майна, на яке можливо звернення стягнення та для виконання рішення про стягнення періодичних платежів, однак у розмірі не більше 20 відсотків за наявності одного виконавчого документа та 50 відсотків заробітної плати за наявності декількох виконавчих документів (зведене виконавче провадження). Таке стягнення здійснюється підприємствами, установами, організаціями, фізичними особами, фізичними особами - підприємцями, які виплачують боржнику відповідно заробітну плату, пенсію, стипендію та інші доходи.

65. Встановлення відрахувань у певному відсотковому визначенні від заробітної плати боржника покликане гарантувати людині право на своєчасне, у передбачені законом строки, одержання винагороди за працю, що становить одне з основних трудових прав людини, тому й законодавець обмежив розмір будь-яких утримань із заробітної плати, і таке обмеження є законодавчо встановленою заборонаю на накладення арешту на заробітну плату, що виплачена боржнику після таких утримань, або частину заробітної плати, що перевищує граничну межу таких відрахувань.

66. Накладення арешту на кошти, що складають заробітну плату боржника після здійснення утримань із неї за виконавчими документами та понад встановлений законом розмір для відрахувань із заробітної плати, є надмірним тягарем для боржника та порушенням його прав на одержання винагороди за працю та достойні умови життя.

67. Таким чином, не може бути накладений арешт на кошти, що складають заробітну плату боржника після фактичного здійснення утримань із неї за виконавчими документами та на усі кошти заробітної плати боржника поза межами дозволених законом розмірів відрахувань із такої заробітної плати, а якщо такий арешт накладений, то він має бути знятий. При цьому на кошти, що знаходяться на рахунках та які не є коштами, що складають заробітну плату, таке обмеження не розповсюджується.

68. Зняття арешту з коштів, що складають заробітну плату, здійснюється виконавцем відповідно до частини четвертої статті 59 Закону № 1404-VIII на підставі поданих боржником документів, підтверджуючих статус коштів виключно із заробітної плати, або на підставі повідомлення банку про заборону накладення арешту на такий рахунок відповідно до частини другої вищевказаної статті.

74. При цьому передбачене абзацом другим частини другої статті 59 Закону № 1404-VIII зобов'язання виконавця зняти арешт на підставі повідомлення банку не виключає зняття такого арешту на підставі повідомлення боржника, та за наслідками здійснення контролю за правильністю стягнення на підставі наданих звітів про стягнення, оскільки у відповідності до підпункту 1 частини четвертої статті 59 цього закону підставами для зняття виконавцем арешту з майна боржника або його частини є отримання ним документального підтвердження, що звернення стягнення на такі кошти боржника заборонено законом.

75. Для боржника надання вищевказаних підтверджуючих документів є процесуальною можливістю відновити свої права, порушені у зв'язку накладенням незаконного арешту, а для виконавця зняття такого арешту є здійсненням повноважень для усунення спричинених негативних наслідків. Однак це не виключає зобов'язання банку при виконанні приписів державного та/або приватного виконавця окремо від боржника повідомити виконавця про неможливість накладення арешту на грошові кошти боржника у зв'язку з заборонаю встановленою законом.

76. Одночасно слід звернути увагу, що наявність у виконавчому провадженні звітів підприємства, установи, організації, фізичної особи-підприємця, що здійснюють боржнику певні виплати про нарахування доходів та розмір утримань з цього доходу на погашення боргу, надає можливість виконавцю здійснювати не тільки контроль за правильністю такого утримання, а й можливість визначення розмір коштів, які складають дохід боржника, з якого здійснення стягнення неможливе.

77. Враховуючи вищевикладене, Велика Палата Верховного Суду вважає, що у випадку, коли на стадії накладення арешту на грошові кошти боржника-фізичної особи, що знаходяться на рахунку боржника та є заробітною платою боржника, виконавцю не вдалось виявити правову природу (статус) цих грошових коштів, як коштів на які накладення арешту заборонено законом, то арешт на такі грошові кошти підлягає зняттю на підставі відповідного повідомлення банку або заяви боржника з наданням ним відповідних документів на підтвердження цього та/або за результатами перевірки зазначених звітів.

99. Так, судами встановлено, що 06 лютого 2019 року та 16 березня 2020 року на підставі постанов приватного виконавця виконавчого округу Донецької області Літвиненка О. В. звернуто стягнення на доходи боржника ОСОБА_1, які він отримує у ПАТ «Донецькоблгаз», шляхом здійснення відрахувань із доходів боржника у розмірі 20 % до повного погашення загальної суми боргу зі щомісячним звітом підприємства про здійснення цих відрахувань.

100. Постановою приватного виконавця виконавчого округу Донецької області Літвиненка О. В. від 24 лютого 2020 року у виконавчому провадженні № 61315525 накладено арешт на грошові кошти боржника ОСОБА_1 які знаходяться на рахунку № НОМЕР_1 в АТ «Ощадбанк», призначеного для виплати заробітної плати.

101. Відповідно до довідки ПАТ «По газопостачанню та газифікації «Донецькоблгаз» від 22 червня 2020 року № 07/04-1527 на підставі виконавчих проваджень із заробітної плати ОСОБА_1 щомісячно проводяться утримання на підставі виконавчих документів в розмірі 20 % заробітної плати і лише після проведення утримань на картковий рахунок ОСОБА_1 № НОМЕР_1 в АТ «Ощадбанк», перераховується заробітна плата.

102. ОСОБА_1 надав приватному виконавцю підтверджуючі документи про те, що арешт було накладено на кошти, які є його заробітною платою, яка розміщена на рахунку призначеному для зарахування заробітної плати, однак приватний виконавець в порушення пункту 1 частини четвертої статті 59 Закону № 1404-VIII арешту з грошових коштів не зняв.

103. При цьому державний виконавець у касаційній скарзі не посилається і судами не було встановлено, що на підставі матеріалів виконавчого провадження та звітів, повідомлень банку про здійснені банківські операції за зазначеним боржником рахунком було перевірено та встановлено, що зазначені суми не є заробітною платою. Залишення арешту на кошти, які складають заробітну плату боржника, та звернення на них стягнення унеможлиблює отримання ОСОБА_1 будь-яких коштів заробітної плати, як єдиного джерела та порушує його право на отримання винагороди за працю.

104. За таких обставин, суди попередніх інстанцій обґрунтовано визнали бездіяльність державного виконавця незаконною та задовольнили скаргу позивача.

Не можуть бути переглянуті за нововиявленими обставинами і судові рішення судів апеляційної інстанції, ухвалені за результатами апеляційного перегляду ухвал судів першої інстанції, якими не закінчено розгляд справи.

<https://t.me/glossema/294>

Постанова КЦС ВС від 08.06.2022 в справі № 335/8527/20

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/104712699>

У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 11 листопада 2020 року по справі № 461/11703/15-ц (провадження № 61-2382св20) вказано, що:

перегляду у зв'язку з нововиявленими обставинами підлягають рішення суду першої інстанції (у тому числі заочне або додаткове рішення), ухвалені за будь-яким видом судового провадження, що набрало законної сили, а також рішення суду апеляційної чи касаційної інстанції, якими вказані рішення місцевих судів було змінено або ухвалено нове рішення.

При цьому, ухвалами, якими закінчено розгляд справи і які можуть бути предметом перегляду у зв'язку з нововиявленими обставинами, є:

ухвали суду першої інстанції про закриття провадження у справі чи залишення заяви без розгляду; відмову у задоволенні заяви про скасування рішення третейського суду; скасування рішення третейського суду; видачу виконавчого листа та відмову у видачі виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду;

ухвали суду апеляційної чи касаційної інстанції про скасування судового рішення із закриттям провадження у справі або залишенням заяви без розгляду.

Разом із тим, інші ухвали судів не можуть бути переглянуті за нововиявленими обставинами, оскільки не відносяться до ухвал, якими закінчено розгляд справи.

Аналогічні висновки містяться у постановках Верховного Суду від 27 червня 2019 року у справі № 127/2-н-439/09 (провадження № 61-18192св18), від 06 березня 2020 року у справі № 1121/1717/12-ц (провадження № 61-22788св19).

Відповідно, не можуть бути переглянуті за нововиявленими обставинами і судові рішення судів апеляційної інстанції, ухвалені за результатами апеляційного перегляду ухвал судів першої інстанції, якими не закінчено розгляд справи.

У справі, що переглядається:

ОСОБА_1 звернулася з заявою про перегляд за нововиявленими обставинами постанови Запорізького апеляційного суду від 25 травня 2021 року, якою заяву ТОВ «Укрдебт Плюс» про видачу дублікату

§ 9. Процесуальні питання

виконавчого листа по цивільній справі № 2-624/2010 про стягнення заборгованості з ОСОБА_1 за кредитним договором задоволено;

апеляційний суд не звернув уваги, що постанова апеляційного суду, якою було видачу дублікату виконавчого листа не є судовим рішенням, яким закінчено розгляд справи.

У разі посилання учасників сімейного спору на факти вчинення одним із учасників домашнього насильства обов`язково слід перевіряти чи відбувалося домашнє насильство щодо дитини або за її присутності.

<https://t.me/glossema/311>

Постанова КЦС ВС від 08.06.2022 в справі № 753/23626/17

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/104849674>

Під час розгляду судом та/або органом опіки та піклування спорів щодо участі одного з батьків у вихованні дитини, визначення місця проживання дитини, відібрання дитини, позбавлення та поновлення батьківських прав, побачення з дитиною матері, батька дитини, які позбавлені батьківських прав, відібрання дитини від особи, яка тримає її у себе не на законних підставах або не на основі рішення суду, обов`язково беруться до уваги факти вчинення домашнього насильства стосовно дитини або за її присутності (частина четверта статті 22 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»).

Тлумачення вказаної норми свідчить, що законодавець поклав на суд обов`язок при вирішенні спорів щодо участі одного з батьків у вихованні дитини, визначення місця проживання дитини, відібрання дитини, позбавлення та поновлення батьківських прав, побачення з дитиною матері, батька дитини, які позбавлені батьківських прав, відібрання дитини від особи, яка тримає її у себе не на законних підставах або не на основі рішення суду враховувати як факти вчинення домашнього насильства стосовно дитини, так і за присутності дитини.

Тобто, у разі посилання учасників сімейного спору на факти вчинення одним із учасників домашнього насильства обов`язково слід перевіряти чи відбувалося домашнє насильство щодо дитини або за її присутності.

У випадку закриття апеляційного провадження мають бути враховані судові витрати, які понесли інші учасники справи у зв'язку зі зверненням з апеляційною скаргою та відкриттям апеляційного провадження.

<https://t.me/glossema/318>

Постанова ВП ВС від 08.06.2022 у справі № 357/380/20

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/104769594>

Подача апеляційної скарги та відкриття апеляційного провадження вимагає від інших учасників справи вчинення дій на захист своїх інтересів та спонукає до здійснення певних дій, які б не були реалізовані за відсутності апеляційної скарги.

Тому і у випадку закриття апеляційного провадження мають бути враховані судові витрати, які понесли інші учасники справи у зв'язку зі зверненням з апеляційною скаргою та відкриттям апеляційного провадження.

У такому випадку в апеляційного суду немає необхідності обґрунтовувати добросовісність чи недобросовісність особи, яка подала апеляційну скаргу, оскільки така особа реалізує своє право на апеляційний перегляд судового рішення, однак самостійно прийняла рішення в межах принципу диспозитивності (пункт 5 частини третьої статті 2, стаття 13 ЦПК України) про відмову від апеляційної скарги, усвідомлюючи наслідки такої відмови, а саме згідно з частиною п'ятою статті 364 ЦПК України унеможливлення для цієї особи апеляційного перегляду судового рішення.

Отже, у разі закриття апеляційного провадження у зв'язку з відмовою особи, яка падала апеляційну скаргу, від такої, унеможливорюється повторне звернення цієї особи з апеляційною скаргою на оскарження судового рішення, однак інші учасники справи, які добросовісно реагували на відкриття апеляційного провадження поданням відзиву на апеляційну скаргу, понесли судові витрати, оскільки, у цьому випадку, звернулися за правничою допомогою до адвоката (стаття 15 ЦПК України), а відтак могли розраховувати на відшкодування вказаних витрат у випадку відмови у задоволенні апеляційної скарги. Однак такий же за своїми наслідками результат вони б отримали і у разі закриття апеляційного провадження, оскільки судові рішення, ухвалені судом першої інстанції по суті спору, залишається без змін.

Тому у випадку закриття апеляційного провадження відсутні будь-які обставини, які б унеможливлювали або нівелювали загальний принцип відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалені судові рішення (пункт 12 частини третьої статті 2 ЦПК України).

З огляду на зазначене, враховуючи фактичний обсяг наданих позивачу юридичних послуг, час, витрачений адвокатом на виконання відповідних робіт (надання послуг), а також відсутність клопотання ТДВ «Шамраївський цукровий завод» про зменшення розміру витрат на професійну

§ 9. Процесуальні питання

правничу допомогу, Велика Палата Верховного Суду вважає обґрунтованими вимоги представника ТОВ «Агрофірма «Матюші» Тетері С. І. про відшкодування судових витрат на професійну правничу допомогу у справі № 357/380/20, понесених у суді апеляційної інстанції. Посилання Київського апеляційного суду на те, що нормами ЦПК України не передбачено ухвалення додаткового рішення судом, що постановив ухвалу про закриття апеляційного провадження, не є підставою для відмови у задоволенні вимоги сторони про відшкодування понесених нею судових витрат.

З урахуванням наведеного Велика Палата Верховного Суду вважає, що не вбачається підстав для відступу від висновку Великої Палати Верховного Суду, викладеного в ухвалі від 29 травня 2019 року у справі № 820/4918/16 (провадження № 11-52ап19), оскільки у вказаній справі Велика Палата Верховного Суду вирішувала питання про повернення судового збору особі, яка подала касаційну скаргу, а потім відмовилася від неї.

У справі, що перебуває на розгляді, вирішено питання про відшкодування судових витрат, понесених учасником справи, відмінним від особи, яка подала апеляційну скаргу, у зв'язку з відкриттям апеляційного провадження. Тобто обставини справи не є подібними.

Тлумачення частини другої статті 14 ЦПК України свідчить, що звернення особи до суду в інший спосіб без використання підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи є підставою для обов'язкової реєстрації відповідного процесуального документу в Єдиній судовій інформаційно-комунікаційній системі в день його надходження та не є підставою для повернення такого документа.

<https://t.me/glossema/321>

Ухвала КЦС ВС від 22.06.2022 в справі № 204/2321/22

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/104921879>

Ніхто не може бути обмежений у праві на доступ до правосуддя, яке охоплює можливість особи ініціювати судовий розгляд та брати безпосередню участь у судовому процесі, або позбавлений такого права. Відмова суду в прийнятті позовних заяв, скарг, оформлених відповідно до процесуального закону, є порушенням права на судовий захист, яке згідно статті 64 Конституції України не може бути обмежене, навіть в умовах воєнного стану.

Гарантування кожному права на судовий захист та заборона обмеження в такому праві, в тому числі в умовах інтенсивної діджиталізації суспільства, пандемії коронавірусу COVID-19, повномасштабної збройної агресії проти України російської федерації та введення воєнного стану

на всій території України, хоча б з точки зору найвищої соціальної цінності життя та здоров'я людини, спонукають до сприяння в забезпеченні плюралізму способів звернення до суду, а не їх обмеження судами.

Слід розмежувати спосіб звернення до суду із вимогами до оформлення процесуального документа. Якщо електронний документ підписаний накладенням електронного підпису, який забезпечує ідентифікацію особи, втім електронний підпис накладений без використання підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, а процесуальний документ направлений на офіційну електронну адресу суду, то відсутні правові підстави стверджувати, що такий електронний документ не підписаний. Протилежний підхід нівелює приписи про юридичну силу електронного документа та суперечить частині першій статті 8 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг».

Вимога про звернення до суду через підсистеми Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи не є вимогою належного оформлення апеляційної скарги чи будь-якого іншого процесуального документа. По своїй суті це лише один із способів звернення до суду, який з урахуванням системного тлумачення абзацу 2 частини восьмої статті 14 ЦПК України, частин п'ятої та шостої статті 43 ЦПК України є обов'язковим виключно для осіб, які зареєстрували офіційні електронні адреси в Єдиній судовій інформаційно-комунікаційній системі.

Тлумачення частини другої статті 14 ЦПК України свідчить, що звернення особи до суду в інший спосіб без використання підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи є підставою для обов'язкової реєстрації відповідного процесуального документа в Єдиній судовій інформаційно-комунікаційній системі в день його надходження та не є підставою для повернення такого документа.

Звернення особи до суду через офіційну електронну адресу суду з процесуальним електронним документом, який підписаним електронним цифровим підписом є належним та правомірним способом безпосереднього звернення до суду, який нічим не відрізняється від безпосереднього звернення до суду через канцелярію або традиційними засобами поштового зв'язку і має кваліфікуватися саме як безпосереднє звернення до суду.

Наявність в судів офіційних електронних адрес, з урахуванням принципу пропорційності, свідчить, що направлення підписаного електронного процесуального документа на офіційну, загальновідому, електронну адресу суду є безпосереднім зверненням до суду з письмовим документом та зумовлює обов'язкове прийняття судами електронних процесуальних документів, які направлені на офіційну електронну адресу суду та відповідають вимогам частини восьмої статті 43 ЦПК України, оскільки держава не вправі обмежувати права особи без певної мети для захисту якогось суспільного інтересу.

Слід зауважити, що в практиці Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду та Великої Палати Верховного Суду вже поставало питання про тлумачення підпункту 15.5 пункту 1 розділу XIII Перехідні положення ЦПК України (див: постанову Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 20 червня 2018 року в справі № 514/134/17 (провадження № 61-12112сво18), постанову Великої Палати Верховного Суду від 15 січня 2020 року по справі № 145/1330/17 (провадження № 14-549цс19), та зроблено висновок, що «застосування принципу пропорційності при здійсненні судочинства вимагає такого тлумачення підпункту 15.5 пункту 1 розділу XIII «Перехідні положення» ЦПК України, яке б гарантувало особі право на безпосереднє звернення з апеляційною скаргою до апеляційного суду, як визначено у статті 355 ЦПК України,

оскільки держава не вправі обмежувати права особи без певної мети для захисту якогось суспільного інтересу».

Аналіз Єдиного державного реєстру судових рішень свідчить, що в практиці Верховного Суду сформувалося два підходи щодо допустимості/ недопустимості звернення до суду з електронним процесуальним документом, який підписаний електронним підписом, шляхом направлення його на офіційну електронну адресу суду.

Колегія суддів вважає за необхідне відступити від висновків щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладених у постановах Верховного Суду: у складі колегії суддів колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 12 серпня 2021 року по справі № 200/6370/20-а (адміністративне провадження № К/9901/33163/20), у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 21 грудня 2019 року по справі № 910/12245/19, від 17 червня 2020 року по справі № 910/8423/19, від 07 жовтня 2021 року по справі № 904/4137/20(210/1218/20).

Строк на апеляційне оскарження судового рішення, у разі, коли в судовому засіданні було оголошено тільки вступну та резолютивну частини судового рішення, починає перебіг з наступного дня після складення повного судового рішення.

<https://t.me/glossema/397>

Постанова КЦС ВС від 13.06.2022 в справі № 753/2961/17

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105301426>

Перебіг процесуального строку починається з наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, з якою пов'язано його початок (стаття 123 ЦПК України).

Апеляційна скарга на рішення суду подається протягом тридцяти днів, а на ухвалу суду - протягом п'ятнадцяти днів з дня його (її) проголошення. Якщо в судовому засіданні було оголошено лише вступну та резолютивну частини судового рішення або у разі розгляду справи (вирішення питання) без повідомлення (виклику) учасників справи, зазначений строк обчислюється з дня складення повного судового рішення (частина перша статті 354 ЦПК України).

Тлумачення вказаних норм свідчить, що строк на апеляційне оскарження судового рішення, у разі, коли в судовому засіданні було оголошено тільки вступну та резолютивну частини судового рішення, починає перебіг з наступного дня після складення повного судового рішення.

У справі, яка переглядається:

§ 9. Процесуальні питання

вступна та резолютивна частини рішення Дарницького районного суду м. Києва проголошені 17 травня 2021 року;

ОСОБА_4 отримав вступну та резолютивну частину рішення Дарницького районного суду м. Києва від 17 травня 2021 року - 16 червня 2021 року;

рішення Дарницького районного суду м. Києва від 17 травня 2021 року (його вступна та резолютивна частини), не містять дату складення повного судового рішення;

24 червня 2021 року ОСОБА_4 подав апеляційну скаргу на рішення Дарницького районного суду м. Києва від 17 травня 2021 року;

апеляційний суд встановив, що згідно наявного супровідного листа повний текст рішення направлено сторонам 05 листопада 2021 року (т. 2, а. с. 237);

апеляційний суд не врахував, що строк на апеляційне оскарження судового рішення, у разі, коли в судовому засіданні було оголошено тільки вступну та резолютивну частини судового рішення, починає перебіг з наступного дня після складення повного судового рішення;

суд апеляційної інстанції не звернув уваги, що апеляційна скарга ОСОБА_4 була подана 24 червня 2021 року, тобто до дня складення повного судового рішення, а тому зробив безпідставний висновок про пропуск строку на апеляційне оскарження, залишення апеляційної скарги без руху та її повернення.

Крім того, за змістом статті 358 ЦПК України наслідком не подання заяви про поновлення строку на апеляційне оскарження у визначений судом строк, є відмова у відкритті апеляційного провадження, а не повернення апеляційної скарги.

Спори щодо оскарження особами з числа військовослужбовців рішень, дій чи бездіяльності відомчих житлових (житлово-побутових, з контролю за розподілом житла) комісій є спорами з приводу проходження позивачами військової служби як різновиду служби публічної. Такі спори належать до юрисдикції адміністративних судів.

<https://t.me/glossema/401>

Постанова ВП ВС від 08.06.2022 в справі № 362/643/21

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105301901>

1. Позивач, який є військовослужбовцем Збройних Сил України (далі - ЗС України), звернувся до житлової комісії його військової частини з рапортом про зарахування на квартирний облік для отримання житла. До того як житлова комісія розглянула цей рапорт, позивача з військової служби звільнили. Але адміністративний суд на службі поновив. Після цього позивач попросив

житлову комісію розглянути вищевказаний рапорт. Вона це зробила і відмовила у зарахуванні позивача на квартирний облік через те, що він не надав необхідні документи. Тому позивач подав новий рапорт і звернувся до суду з вимогами визнати неправомірним діяння його військової частини, яка в особі житлової комісії не зарахувала позивача на квартирний облік, зобов'язати відповідача розглянути первинний рапорт про таке зарахування, а також відшкодувати моральну шкоду.

2. Суд першої інстанції постановив ухвалу про відмову у відкритті провадження у справі. Вважав, що спір треба розглядати за правилами адміністративного судочинства, бо він стосується проходження позивачем публічної (військової) служби, за яку держава передбачила соціальну гарантію у вигляді права на поліпшення житлових умов. Апеляційний суд цю ухвалу підтримав.

3. Велика Палата Верховного Суду, розглядаючи касаційну скаргу позивача, мала вирішити питання про те, за правилами якого судочинства треба розглядати заявлені військовослужбовцем позовні вимоги. Вирішила, що такий спір належить до юрисдикції адміністративного суду. Проте через юрисдикційний конфлікт, який виник між загальними й адміністративними судами після закриття ними проваджень у справах за аналогічними вимогами позивача, вважала, що для забезпечення позивачеві доступу до суду розгляд цього спору треба продовжити за правилами цивільного судочинства.

(4) Висновки щодо застосування норм процесуального права

81. Юрисдикція адміністративних судів поширюється на справи у публічно-правових спорах, зокрема з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби (пункт 2 частини першої статті 19 КАС України).

82. Спори щодо оскарження особами з числа військовослужбовців рішень, дій чи бездіяльності відомчих житлових (житлово-побутових, з контролю за розподілом житла) комісій є спорами з приводу проходження позивачами військової служби як різновиду служби публічної. Такі спори належать до юрисдикції адміністративних судів.

Проведення оцінки майна – об'єкта нерухомості повинно здійснюватися з обов'язковим призначенням для оцінки суб'єкта оціночної діяльності – суб'єкта господарювання відповідно до положень абзацу другої частини третьої статті 57 та статті 20 Закону № 1404-VIII на підставі постанови виконавця.

<https://t.me/glossema/452>

Постанова ВП ВС від 20.07.2022 у справі № 910/10956/15

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105637736>

9.10. Аналіз статті 57 Закону № 1404-VIII дозволяє дійти висновку, що для завдань виконавчого провадження вартість майна боржника може бути визначена двома шляхами: 1) за згодою сторін (та заставодержателя), про досягнення якої вони мають повідомити виконавця у встановленому порядку; 2) у разі недосягнення такої згоди виконавець самостійно визначає вартість майна за ринковими цінами, які діють на день визначення; 3) залучення для оцінки майна суб'єкта оціночної діяльності-суб'єкта господарювання.

9.11. Велика Палата Верховного Суду вже висловлювала висновок про те, що визначення вартості майна боржника є процесуальною дією державного виконавця (незалежно від того, яка конкретно особа - сам державний виконавець чи залучений ним суб'єкт оціночної діяльності - здійснювала відповідні дії) щодо примусового виконання рішень відповідних органів, уповноважених осіб та суду (див. постанову від 12 червня 2019 року у справі № 308/12150/16-ц, пункт 31 постанови від 20 березня 2019 року у справі № 821/197/18/4440/16).

9.12. Разом із цим в залежності від виду майна, вартість якого має бути визначена, Закон № 1404-VIII розмежовує випадки, за яких залучення суб'єкта оціночної діяльності - суб'єкта господарювання для проведення оцінки майна є або правом, або обов'язком виконавця.

9.13. Так, абзац другий частини третьої статті 57 Закону № 1404-VIII визначає, що для проведення оцінки за регульованими цінами, оцінки нерухомого майна, транспортних засобів, повітряних, морських та річкових суден виконавець залучає суб'єкта оціночної діяльності - суб'єкта господарювання. Зазначена норма за своїм змістом є імперативною, у зв'язку із чим зобов'язує виконавця у визначених нею випадках залучити до оцінки майна суб'єкта оціночної діяльності.

9.14. На відміну від цього частина четверта статті 57 Закону № 1404-VIII передбачає право виконавця залучати суб'єкта оціночної діяльності - суб'єкта господарювання для проведення оцінки майна у разі, якщо визначити вартість майна (окремих предметів) йому складно.

9.16. Беручи до уваги викладене, Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку, що повноваження виконавця вирішувати, залучати чи не залучати суб'єкта оціночної діяльності - суб'єкта господарювання, стосуються лише проведення оцінки майна, вартість якого він може визначити самостійно, та не розповсюджуються на проведення оцінки нерухомого майна, стосовно якої частина четверта статті 57 Закону № 1404-VIII передбачає лише один варіант поведінки, який є обов'язковим для виконавця - залучення суб'єкта оціночної діяльності - суб'єкта господарювання.

9.17. При цьому Велика Палата Верховного Суду доходить висновку, що положення статті 57 Закону № 1404-VIII не зобов'язують виконавця самостійно з'ясувати, чи досягли сторони між собою згоди щодо вартості майна боржника, та керуватись для визначення вартості майна боржника лише повідомленням про намір досягнути такої згоди в майбутньому, а тому відхиляє протилежні доводи Товариства, та погоджується з доводами НБУ та ВДВС про те, що Державний виконавець не допускав порушень частини першої статті 57 Закону № 1404-VIII.

9.27. Відповідно до частини першої статті 10 Закону № 2658-III оцінка майна проводиться на підставі договору між суб'єктом оціночної діяльності - суб'єктом господарювання та замовником оцінки або на підставі ухвали суду про призначення відповідної експертизи щодо оцінки майна.

9.28. Разом з тим частиною другою цієї статті передбачено, що у випадках, визначених нормативно-правовими актами з оцінки майна, які затверджуються Кабінетом Міністрів України, суб'єкти оціночної діяльності - органи державної влади та органи місцевого самоврядування

здійснюють оцінку майна самостійно на підставі наказу керівника. При цьому, якщо законодавством передбачена обов'язковість проведення незалежної оцінки майна, органи державної влади та органи місцевого самоврядування виступають замовниками проведення такої оцінки майна шляхом укладання договорів з суб'єктами оціночної діяльності – суб'єктами господарювання, визначеними на конкурсних засадах у порядку, встановленому законодавством.

9.29. Аналізуючи частину другу цієї статті, слід дійти висновку, що її положення регулюють та розповсюджуються на випадки самостійної оцінки майна суб'єктами оціночної діяльності, якими є органи влади та місцевого самоврядування. Зазначені випадки визначаються нормативно-правовими актами з оцінки майна затвердженими Кабінетом Міністрів України і на випадки оцінки майна, передбачені Законом №1404-VIII, не розповсюджуються.

9.30. На користь такого висновку свідчить як буквальне тлумачення змісту цієї норми, так і той факт, що посилання на призначення суб'єкта оціночної діяльності на конкурсних засадах міститься у другому реченні цього абзацу, який починається словами «при цьому», а не винесено законодавцем в окремий абзац.

9.35. Відтак порядок призначення оцінювача - суб'єкта оціночної діяльності - суб'єкта господарювання передбачений частиною другої статті 10 Закону № 2658-III не стосується порядку призначення такого суб'єкта у виконавчому провадженні, оскільки проведення незалежної оцінки майна боржника передбачено не постановами Кабінету Міністрів України, а Законом № 1404-VIII. Таким чином, положення щодо конкурсних засад визначення суб'єкта оціночної діяльності для такої оцінки на здійснення оцінки у процедурі виконавчого провадження не розповсюджуються, а призначення суб'єкта оціночної діяльності відбувається на підставі постанови виконавця. Закон №2658-III розповсюджується на правовідносини у виконавчому провадженні лише у частині, що не суперечить Закону № 1404-VIII, який щодо виконавчих процедур є спеціальним законом.

9.36. Протилежний висновок призвів би до безпідставного затягування виконання судових рішень та інших виконавчих документів, збільшення витрат на проведення виконавчих дій та як наслідок порушення стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі - Конвенція) щодо швидкого виконання судових рішень, що набули чинності.

9.37. Проведення конкурсних процедур передбачає не тільки їх тривалість, а й можливість оскарження їх результатів, що з наявними у законодавстві на час підставами для оскарження дій виконавців, торгів та інше безпідставно призведе до порушень прав на справедливий суд.

10.5. З огляду на правову позицію, висловлену у цій постанові, Велика Палата Верховного Суду відходить від правового висновку, висловленого у постанові Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду 09 вересня 2021 року у справі № 640/11311/19, шляхом уточнення та зазначає, що проведення оцінки майна - об'єкта нерухомості повинно здійснюватися з обов'язковим призначенням для оцінки суб'єкта оціночної діяльності - суб'єкта господарювання відповідно до положень абзацу другого частини третьої статті 57 та статті 20 Закону № 1404-VIII на підставі постанови виконавця.

У випадку якщо спадкодавець звернувся до суду з вимогою про компенсацію моральної шкоди й помер на стадії розгляду справи не допускається процесуальне правонаступництво за вимогою про компенсацію моральної шкоди.

<https://t.me/glossema/474>

Постанова КЦС ВС від 13.07.2022 в справі № 753/15095/17

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105371766>

В цивілістичній доктрині під моральною шкодою розуміються фізичні та душевні страждання, завдані фізичній особі неправомірними рішеннями діями чи бездіяльністю, якими порушуються її особисті немайнові блага або посягають на належне фізичній особі майно, а також приниження честі, гідності та ділової репутації фізичної особи.

По своїй суті право на компенсацію моральної шкоди є особистим, оскільки внаслідок заподіяння моральної шкоди відбувається негативний вплив на особисті немайнові блага фізичної особи.

Саме тому у частині третій статті 1230 ЦК передбачено правило, що спадкується право на відшкодування моральної шкоди, яке було присуджено судом спадкодавцеві за його життя.

У випадку якщо спадкодавець звернувся до суду з вимогою про компенсацію моральної шкоди й помер на стадії розгляду справи не допускається процесуальне правонаступництво за вимогою про компенсацію моральної шкоди.

Якщо у справі наявні вимоги немайнового характеру, то розгляд такої справи у суді апеляційної інстанції здійснюється в судовому засіданні з повідомленням учасників справи.

<https://t.me/glossema/509>

Постанова ВП ВС від 10.08.2022 у справі № 202/4233/16-ц

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105961909>

24.14. Про дату, час та місце розгляду справи повідомляються учасники справи, якщо справа відповідно до цього Кодексу розглядається з їх повідомленням (абзац другий статті 366 ЦПК України).

24.15. Згідно зі статтею 368 ЦПК України справа розглядається судом апеляційної інстанції за правилами, встановленими для розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження, з особливостями, встановленими цією главою. Розгляд справ у суді апеляційної інстанції здійснюється в судовому засіданні з повідомленням учасників справи, крім випадків, передбачених статтею 369 цього Кодексу.

24.16. Відповідно до частини першої статті 369 ЦПК України апеляційні скарги на рішення суду у справах з ціною позову менше ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, розглядаються судом апеляційної інстанції без повідомлення учасників справи.

24.17. Зі змісту частини першої статті 176 ЦПК України вбачається, що ціна позову наявна виключно в позовах, де заявлені вимоги майнового характеру. У позовах немайнового характеру ціна позову не визначається.

24.18. Системний аналіз змісту зазначених норм дає підстави для висновку про те, що приписи частини першої статті 369 ЦПК України щодо письмового провадження за наявними у справі матеріалами без повідомлення сторін можуть бути застосовані судами апеляційної інстанції лише у випадку розгляду апеляційних скарг на рішення суду, якщо наявні виключно вимоги майнового характеру і розмір ціни позову менше ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, крім тих, які не підлягають розгляду в порядку спрощеного позовного провадження.

24.19. Якщо ж у справі наявні вимоги немайнового характеру, то розгляд такої справи у суді апеляційної інстанції здійснюється в судовому засіданні з повідомленням учасників справи.

24.20. Відповідний правовий висновок викладений у постановках Верховного Суду від 21 липня 2021 року у справі № 761/47244/19 (провадження № 61-5178св21), від 18 серпня 2021 року у справі № 199/7148/20 (провадження № 61-7998св21), 24 травня 2021 року у справі №391/35/19 (провадження № 61-7814св20).

24.21. Суд апеляційної інстанції визначив розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення учасників справи.

24.22. Проте предметом заявленого позову є немайнові вимоги - визнання патенту України на корисну модель недійсним та зобов'язання вчинити певні дії.

24.23. Отже, розгляд цієї справи судом апеляційної інстанції мав відбуватися з повідомленням (викликом) учасників справи.

24.24. Таким чином, апеляційний суд на вказане належної уваги не звернув, оцінки зазначеним обставинам не надав та дійшов помилкового висновку про те, що відповідно до частин першої, другої статті 369 ЦПК України зазначена справа в апеляційному порядку може бути розглянута без повідомлення учасників справи - в порядку письмового провадження за наявними у справі матеріалами.

Заперечення на ухвали, що не підлягають оскарженню окремо від рішення суду, включаються до апеляційної скарги на рішення суду

<https://t.me/glossema/519>

Постанова КЦС ВС від 31.08.2022 в справі № 761/31423/19

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/106017720>

У частині першій статті 353 ЦПК України передбачений перелік ухвал суду першої інстанції, які можна оскаржити в апеляційному порядку окремо від рішення суду. Відсутня у цьому переліку ухвала суду першої інстанції про скасування заочного рішення.

Заперечення на ухвали, що не підлягають оскарженню окремо від рішення суду, включаються до апеляційної скарги на рішення суду (частина друга статті 353 ЦПК України).

Апеляційна скарга не приймається до розгляду і повертається судом апеляційної інстанції також, якщо скаргу подано на ухвалу, що не підлягає оскарженню окремо від рішення суду (пункті 4 частини п'ятої статті 357 ЦПК України).

Об'єднана палата Касаційного цивільного суду вже неодноразово звертала увагу на те, що тлумачення та застосування положень статті 353 ЦПК України має відбуватися із урахуванням можливості/неможливості поновити свої права особою, яка подає апеляційну скаргу, в інший спосіб, аніж шляхом оскарження в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції окремо від рішення суду. При цьому будь-яка ухвала суду підлягає перегляду в апеляційному порядку окремо або разом з рішенням суду (див: постанову Верховного Суду в складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 01 листопада 2021 року у справі № 2-41/2006 (провадження № 61-12703сво21), та постанову Верховного Суду в складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 01 листопада 2021 року у справі № 520/14132/18 (провадження № 61-13531сво21).

У справі, що переглядається:

ухвалою суду першої інстанції скасовано заочне рішення;

ухвалою суду апеляційної інстанції повернуто апеляційну скаргу на ухвалу суду першої інстанції про скасування заочного рішення із посилання на те, що така ухвала в переліку статті 353 ЦПК України відсутня, а тому не підлягає оскарженню окремо від рішення суду;

апеляційний суд не врахував, що будь-яка ухвала суду підлягає перегляду в апеляційному порядку окремо або разом з рішенням суду;

в апеляційному порядку позивач в одній апеляційній скарзі оскаржувала два судові рішення суду першої інстанції: ухвалу Шевченківського районного суду м. Києва від 25 вересня 2020 року про скасування заочного рішення Шевченківського районного суду м. Києва від 07 листопада 2019 року в справі за № 761/31423/19-ц; рішення Шевченківського районного суду м. Києва від 25

вересня 2021 року (Том 1, а. с. 21'0 – 212). Тобто позивач разом з рішенням суду першої інстанції оскаржувала в апеляційному порядку ухвалу суду першої інстанції про скасування заочного рішення. За таких обставин, апеляційний суд зробив помилковий висновок про повернення апеляційної скарги.

У разі розгляду судом справи без виклику учасників справи або учасники справи в судове засідання не з'явились, ухвалення рішення відбувається у такому самому порядку, проте з урахуванням певних винятків

<https://t.me/glossema/553>

Постанова ОП КЦС ВС від 05.09.2022 в справі № 1519/2-5034/11

У разі розгляду судом справи без виклику учасників справи або учасники справи в судове засідання не з'явились, ухвалення рішення відбувається у такому самому порядку, проте з урахуванням певних винятків: а) рішення не проголошується; б) датою ухвалення рішення є дата складання повного судового рішення. У разі неявки всіх учасників справи у судове засідання таке судово засідання не проводиться. У цьому випадку судово рішення не проголошується (частина четверта статті 268 ЦПК України) і датою його ухвалення є дата складання повного судового рішення (друге речення частини п'ятої статті 268 ЦПК України).

У передбачених нормами ЦПК України випадках повне судово рішення може відображати дату судового засідання, яким завершено судовий розгляд (відповідна дата вказана у вступній частині судового рішення) та дату складання повного судового рішення (відповідна дата вказана у резолютивній частині або після резолютивної частини судового рішення). У випадках, коли відбувається проголошення судового рішення, датою такого судового рішення є дата судового засідання, яким завершено судовий розгляд. І навпаки, якщо проголошення судового рішення не відбувається, то датою його ухвалення є дата складання повного судового рішення, навіть у випадку, якщо фактичне прийняття такого рішення відбулось у судовому засіданні, яким завершено розгляд справи і в яке не з'явились всі учасники такої справи. При цьому, дата, яка зазначена як дата ухвалення судового рішення, може бути відмінною від дати судового засідання, яким завершився розгляд справи і у яке не з'явились всі учасники такої справи.

З урахуванням розумності положення частини п'ятої статті 268 ЦПК України слід розуміти таким чином: у разі ухвалення судового рішення за відсутності учасників справи, суд повинен зазначати датою ухвалення ту дату, на яку було призначено розгляд справи, та вказувати у резолютивній частині дату складання повного судового рішення. Проте у разі зазначення судом

датою ухвалення судового рішення дати складення повного судового рішення, внаслідок чого дата судового засідання та дата ухвалення судового рішення не співпадатимуть, це не є порушенням прав сторін.

Аналіз [постанови від 14 липня 2021 року у справі № 496/1332/18 \(провадження № 61-559св21\)](#) свідчить, що Верховний Суд погодився з тим, що датою постанови апеляційного суду є дата складення повного її тексту, оскільки справа була розглянута за відсутності учасників справи без проголошення скороченого судового рішення (вступної та резолютивної частин) та в цьому випадку застосовуються положення другого речення частини п'ятої статті 268 ЦПК України.

Тому Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду вважає, що відсутні підстави для відступу від висновку, викладеного у [постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 14 липня 2021 року у справі № 496/1332/18 \(провадження № 61-559св21\)](#).

Звертаючись із позовом в інтересах держави, прокурор є суб'єктом сплати судового збору та самостійно здійснює права та виконує обов'язки, пов'язані з розподілом судових витрат <https://t.me/glossema/605>

[Постанова ВП ВС від 05.10.2022 у справі № 923/199/21](#)

8.11. За наслідками перегляду цього рішення Південно-західний апеляційний господарський суд постановою від 28.09.2021 апеляційну скаргу Пансіонату задовольнив; рішення Господарського суду Херсонської області від 18.05.2021 скасував та ухвалив нове рішення, яким відмовив у задоволенні позову, поданого прокурором в інтересах держави в особі Ради та Департаменту; стягнув з Прокуратури на користь Пансіонату витрати, пов'язані зі сплатою судового збору за розгляд справи в суді апеляційної інстанції в розмірі 13 620 грн.

8.12. Звертаючись до суду касаційної інстанції з касаційною скаргою, Прокурор просить скасувати вказану постанову суду апеляційної інстанції лише в частині розподілу судових витрат щодо покладення на нього обов'язку з відшкодування на користь Пансіонату суми судового збору, сплаченого останнім за розгляд апеляційної скарги.

8.23. Отже, звертаючись до суду з позовом в інтересах держави в особі відповідного уповноваженого органу, прокурор не замінює цей орган у судовому процесі, однак і не виконує функцію його представництва, оскільки представляє державу та є окремим самостійним суб'єктом звернення.

§ 9. Процесуальні питання

8.31. ВП ВС доходить висновку, що за змістом наведених положень процесуального закону прокурор, який звертається до суду в інтересах держави, набуває статусу сторони у справі - позивача лише у випадках, передбачених відповідним процесуальним законом, однак у разі відкриття провадження у справі за поданим ним позовом, він має ті ж права та обов'язки, що їх має позивач, за винятком права укласти мирову угоду.

8.32. З урахуванням наведеного, звертаючись із позовом в інтересах держави, прокурор є суб'єктом сплати судового збору та самостійно здійснює права та виконує обов'язки, пов'язані з розподілом судових витрат.

8.35. Ураховуючи викладене, ВП ВС вважає, що суд апеляційної інстанції, скасувавши рішення місцевого господарського суду про задоволення позову та прийнявши нове про відмову в задоволенні позовних вимог, дійшов правильного висновку про існування підстав для покладення на прокурора обов'язку з відшкодування витрат зі сплати судового збору за розгляд апеляційної скарги на користь Пансіонату.

Схожих висновків ВП ВС дійшла, здійснюючи розподіл судових витрат за участі прокуратури за наслідками касаційного перегляду судових рішень у справах № 905/1227/17 (постанова від 27.11.2018), № 362/44/17 (додаткова постанова від 21.08.2019).

8.39. Водночас у постанові від 09.04.2019 у справі № 911/169/18 КГС ВС дійшов висновку про те, що прокурор у розподілі судових витрат у справі участі не бере.

8.40. Схожі висновки викладені також у постановах від 15.01.2019 у справі № 908/799/17, від 23.11.2020 у справі № 908/1578/19, від 12.01.2021 у справі № 908/730/19, від 23.02.2021 у справі № 908/2005/19, від 15.06.2021 у справі № 922/4293/19, на які послалася колегія суддів КГС ВС, передаючи цю справу на розгляд Великої Палати Верховного Суду, а також у постановах від 22.02.2021 у справі № 922/3439/19, від 20.04.2021 у справі № 905/34/19, від 07.12.2021 у справі № 915/1118/20, від 09.04.2019 у справі № 911/169/18, від 16.03.2021 у справі № 908/900/19, від 24.05.2022 у справі № 923/794/21, від 09.06.2022 у справі № 922/3463/19, від 09.09.2021 у справі № 925/1276/19, від 13.01.2022 у справі № 910/6341/21, від 06.08.2021 у справі № 922/2030/20, від 25.05.2022 у справі № 916/1976/18, від 22.04.2022 у справі № 922/1658/20, від 30.05.2019 у справі № 918/163/18, від 14.07.2021 у справі № 707/218/20, від 26.05.2022 у справі № 707/207/20, від 04.05.2022 у справі № 363/1409/18, від 20.07.2022 у справі № 707/209/20.

8.41. За наведених вище мотивів ВП ВС відступає від висновків, викладених у вказаних постановах ВС, стосовно застосування норм ГПК України щодо розподілу судових витрат у справах за позовами прокурора в інтересах держави.

Право подати апеляційну скаргу в цивільній справі належить заступнику керівника обласної прокуратури, а не обласній прокуратурі

<https://t.me/glossema/634>

[Постанова КЦС від 26.10.2022 в справі № 554/9193/19](#)

Право подання апеляційної чи касаційної скарги на судові рішення в цивільній, адміністративній, господарській справі надається прокурору, який брав участь у судовому розгляді, а також незалежно від участі в розгляді справи прокурору вищого рівня: Генеральному прокурору, його першому заступнику та заступникам, керівникам обласних та окружних прокуратур, першим заступникам та заступникам керівників обласних прокуратур, керівнику, заступникам керівника, керівникам підрозділів Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (абзац перший частини третьої статті 24 Закону України «Про прокуратуру», в редакції чинній на момент подання апеляційної скарги).

Аналіз вказаної норми свідчить, що право подати апеляційну скаргу в цивільній справі належить заступнику керівника обласної прокуратури, а не обласній прокуратурі. Тому в разі подання апеляційної скарги в цивільній справі питання про поновлення строку має вирішуватися для належного суб`єкта, а не обласної прокуратури.

У справі, що переглядається:

у липні 2021 року рішення Октябрського районного суду м. Полтави від 19 листопада 2019 року оскаржено в апеляційному порядку заступником керівника Полтавською обласною прокуратурою в інтересах держави в особі Полтавської міської ради та державного комунального житлово-експлуатаційного підприємства «Будівельник»;

згідно відомостей, що містяться у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань державного комунального житлово-експлуатаційного підприємства «Будівельник» є комунальним підприємством, яке створене Полтавською обласною радою (а. с. 75), тобто не є державним органом. Проте апеляційний суд не врахував, що чинний на час подання апеляційної скарги закон не передбачав право прокурора представляти інтереси комунального підприємства. За таких обставин апеляційна скарга Полтавської обласної прокуратури в інтересах держави в особі ДК ЖЕП «Будівельник» підлягала поверненню на підставі пункту 1 частини п`ятої статті 357 ЦПК України.

апеляційний суд не звернув увагу, що право подати апеляційну скаргу в цивільній справі належить, належить, заступнику керівника обласної прокуратури, а не обласній прокуратурі. Тому в разі подання апеляційної скарги в цивільній справі питання про поновлення строку має вирішуватися для належного суб`єкта, а не обласної прокуратури. Натомість апеляційний суд поновив строк на апеляційне оскарження рішення суду першої інстанції Полтавській обласній прокуратурі (а. с. 126);

при поновленні Полтавській обласній прокуратурі строку на апеляційне оскарження рішення Октябрського районного суду м. Полтави від 19 листопада 2019 року, апеляційний суд послався на те, що: «повний текст рішення було проголошено 19 листопада 2019 року за відсутності сторін. Копія повного тексту судового рішення судом скаргнику не направлялась оскільки прокуратура не була залучена до участі у справі. Тому строк апеляційного оскарження пропущено з поважних причин і суд вважає за можливе його поновити»;

апеляційний суд, при поновленні строку на апеляційне оскарження рішення суду першої інстанції: не врахував, що заступник керівника Полтавської обласної прокуратури подав апеляційну скаргу на рішення Октябрського районного суду м. Полтави від 19 листопада 2019 року у червні 2021 року, тобто, зі спливом одного року; не встановив чи було відомо Полтавській міській раді про оскаржене рішення; не навів належного обґрунтування поновлення такого строку з урахуванням положень частини другої статті 358 ЦПК України.

Заява про заміну сторони виконавчого провадження, відкритого на виконання виконавчого напису нотаріуса, підлягає розгляду у порядку цивільного судочинства.

<https://t.me/glossema/638>

Постанова ВП ВС від 12.10.2022 в справі № 183/4196/21

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/107140909>

На розгляд ВП ВС поставлено питання: у порядку якого судочинства підлягає розгляду заява про заміну сторони виконавчого провадження, подана щодо виконавчого провадження, відкритого на виконання виконавчого напису нотаріуса?

За вимогами статті 446 ЦПК України процесуальні питання, пов'язані з виконанням судових рішень у цивільних справах, вирішуються судом, який розглядав справу як суд першої інстанції, якщо інше не визначено цим розділом. Процесуальні питання, пов'язані з виконанням рішень інших органів (посадових осіб), вирішуються судом за місцем виконання відповідного рішення.

Оскільки тільки в ЦПК України врегульовано правило заміни сторони виконавчого провадження, порушеного через необхідність виконання рішення «несудового» органу, можна зробити такий висновок: заява про заміну сторони виконавчого провадження, відкритого на виконання виконавчого напису нотаріуса, підлягає розгляду у порядку цивільного судочинства.

Врегулювання цього питання саме нормами ЦПК України обумовлено відсутністю спору між стороною виконавчого провадження та виконавцем, що свідчить про відсутність потреби в задіянні суду адміністративної юрисдикції, оскільки сторона виконавчого провадження не оспорує його рішень, дій чи бездіяльності, бо вирішення вказаного питання перебуває поза межами компетенції виконавця. Однак саме цивільний суд спроможний кваліфіковано встановити, чи є правонаступником заявник, який просить замінити собою попереднього учасника виконавчого провадження.

За таких обставин рішення судів попередніх інстанцій не можна вважати законними й обґрунтованими, тому вони підлягають скасуванню з направленням справи для продовження розгляду до суду першої інстанції.

З урахуванням наведеного ВП ВС вважає за необхідне відступити від висновків, викладених у постановках ВС у складі колегії суддів КАС від 28 жовтня 2021 року у справі № 280/456/20 (провадження № К/9901/32676/20) та від 22 липня 2019 року у справі № 822/1659/18 (провадження № К/9901/63678/18), про те, що заява про заміну сторони виконавчого провадження, подана щодо виконавчого провадження, відкритого на виконання виконавчого напису нотаріуса, повинна розглядатись у порядку адміністративного судочинства.

Ухвала суду першої інстанції про залишення позовної заяви без руху в якій визначено розмір судового збору щодо вирішення питання про повернення судового збору може бути оскаржена в апеляційному порядку

<https://t.me/glossema/661>

[Постанова КЦС ВС від 02.11.2022 у справі № 760/9685/22](#)

Розумність характерна як для оцінки/врахування поведінки учасників цивільного обороту, тлумачення матеріальних приватно-правових норм, що здійснюється при вирішенні спорів, так і для тлумачення процесуальних норм.

Тлумачення пункту 13 частини першої статті 353, статті 133 ЦПК України та інших норм процесуального законодавства, з урахуванням принципу розумності, свідчить, що визначення розміру судових витрат охоплює собою, в тому числі, й визначення розміру судового збору, якій підлягає сплаті позивачем в ухвалі про залишення позовної заяви без руху. Тому ухвала суду першої інстанції про залишення позовної заяви без руху в якій визначено розмір судового збору щодо вирішення питання про повернення судового збору може бути оскаржена в апеляційному порядку.

У справі, що переглядається:

апеляційний суд не звернув уваги, що визначення розміру судових витрат охоплює собою, в тому числі, й визначення розміру судового збору, якій підлягає сплаті позивачем в ухвалі про залишення позовної заяви без руху. Тому ухвала суду першої інстанції про залишення позовної заяви без руху в якій визначено розмір судового збору щодо вирішення питання про повернення судового збору може бути оскаржена в апеляційному порядку;

§ 9. Процесуальні питання

в ухвалі суду першої інстанції від 09 серпня 2022 року: позивачу визначено розмір сплати судового збору у сумі 2848,21 грн; вказано, що ухвала в частині визначення розміру судових витрат може бути оскаржена до Київського апеляційного суду шляхом подання апеляційної скарги протягом п'ятнадцяти днів з дня складення повного судового рішення (а. с. 41 - 42);

в апеляційній скарзі на ухвалу суду першої інстанції від 09 серпня 2022 року представник ОСОБА_1 - ОСОБА_2 зазначав, зокрема, що: місцевий суд, встановивши, що позовна заява подана за допомогою системи «Електронний суд», при визначенні розміру судового збору у розмірі 2848.21 грн, не застосував передбачений частиною третьою статті 4 Закону України «Про судовий збір» коефіцієнт 0,8 для пониження розміру ставки судового збору; позивач звільнена від сплати судового збору за подання позову із посилання на висновки зроблені в постанові Великої Палати Верховного Суду від 08 лютого 2022 року в справі № 755/12623/19 (а. с. 54 - 56). Тобто позивач не погоджувалася з висновками суду першої інстанції в частині визначення розміру судових витрат.

За таких обставин, апеляційний суд зробив неправильний висновок про повернення апеляційної скарги.

У випадку встановленого договором фіксованого розміру гонорару сторона може доводити неспівмірність витрат у тому числі, але не виключно, без зазначення в детальному описі робіт (наданих послуг) відомостей про витрати часу на надання правничої допомоги.

<https://t.me/glossema/694>

[Постанова ВП ВС від 16.11.2022 у справі № 922/1964/21](#)

128. ВП ВС зауважує, що неврахування судом умов договору про надання правової допомоги щодо порядку обчислення гонорару не відповідає принципу свободи договору, закріпленому у статті 627 ЦК України.

129. Частинами першою та другою статті 30 Закону № 5076-VI встановлено, що порядок обчислення гонорару (фіксований розмір, погодинна оплата), підстави для зміни розміру гонорару, порядок його сплати, умови повернення тощо визначаються в договорі про надання правової допомоги. При встановленні розміру гонорару враховуються складність справи, кваліфікація і досвід адвоката, фінансовий стан клієнта та інші істотні обставини. Гонорар має бути розумним та враховувати витрачений адвокатом час.

130. З аналізу зазначеної норми слідує, що гонорар може встановлюватися у формі: фіксованого розміру, погодинної оплати.

131. Вказані форми відрізняються порядком обчислення - при зазначенні фіксованого розміру для виплати адвокатського гонорару не обчислюється фактична кількість часу, витраченого адвокатом при наданні послуг клієнту, і навпаки - підставою для виплати гонорару, який визначений у формі погодинної оплати, є кількість витрачених на надання послуги годин помножена на вартість такої (однієї) години того чи іншого адвоката в залежності від його кваліфікації, досвіду, складності справи та інших критеріїв.

132. Оскільки до договору про надання правової допомоги застосовують загальні вимоги договірного права, то гонорар адвоката, хоч і визначається частиною першою статті 30 Закону № 5076-VI як "форма винагороди адвоката", але в розумінні ЦК України становить ціну такого договору.

133. Фіксований розмір гонорару у цьому контексті означає, що у разі настання визначених таким договором умов платежу - конкретний склад дій адвоката, що були вчинені на виконання цього договору й призвели до настання цих умов, не має жодного значення для визначення розміру адвокатського гонорару в конкретному випадку.

134. Таким чином, визначаючи розмір суми, що підлягає сплаті в порядку компенсації гонорару адвоката іншою стороною, суди мають виходити зі встановленого у самому договорі розміру та/або порядку обчислення таких витрат, що узгоджується з приписами статті 30 Закону № 5076-VI, враховуючи при цьому положення законодавства щодо критеріїв визначення розміру витрат на правничу допомогу.

135. ВП ВС зауважує, що не є обов'язковими для суду зобов'язання, які склалися між адвокатом та клієнтом у контексті вирішення питання про розподіл судових витрат. Вирішуючи останнє, суд повинен оцінювати витрати, що мають бути компенсовані за рахунок іншої сторони, ураховуючи як те, чи були вони фактично понесені, так і оцінювати їх необхідність. Подібний висновок викладений у пункті 5.44 постанови Великої Палати Верховного Суду від 12.05.2020 у справі № 904/4507/18.

147. Отже, у випадку встановленого договором фіксованого розміру гонорару сторона може доводити неспівмірність витрат у тому числі, але не виключно, без зазначення в детальному описі робіт (наданих послуг) відомостей про витрати часу на надання правничої допомоги. Зокрема, посилаючись на неспівмірність суми фіксованого гонорару зі складністю справи, ціною позову, обсягом матеріалів у справі, кількістю підготовлених процесуальних документів, кількістю засідань, тривалістю розгляду справи судом тощо.

170. Враховуючи наведені вище висновки, ВП ВС вважає за необхідне відступити від зазначених висновків [Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду, викладених у постанові від 23.11.2020 у справі № 638/7748/18.](#)

З огляду на суб'єктний склад спору (участь фізичної особи - приватного виконавця), предмет позову (повернення безпідставно набутого майна) та характер спірних правовідносин (приватно-правовий) спір про стягнення за правилами статті 1212 ЦК України з фізичної особи (приватного виконавця) безпідставно набутих коштів набутих у зв'язку з примусовим виконанням рішення суду підлягає розгляду за правилами цивільного судочинства.

<https://t.me/glossema/695>

[Постанова ВП ВС від 26.10.2022 у справі № 229/1026/21](#)

74. За змістом позовної заяви предметом спору у цій справі є не оскарження дій/бездіяльності відповідача (приватного виконавця) як суб'єкта владних повноважень, а неправомірність та безпідставність набуття відповідачем грошових коштів, які належать позивачу, що свідчить про приватно-правовий, а не публічно-правовий характер спірних правовідносин.

75. Аналізуючи зміст наведених вище правових норм у контексті вирішення питання юрисдикційної належності тих вимог, які ставить перед судом позивач, Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку, що фактично спірні правовідносини в цій справі стосуються реалізації права позивача на захист майнових прав.

76. Велика Палата Верховного Суду зазначає, що спір у цій справі не пов'язаний з захистом прав, свобод чи інтересів позивача у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку приватного виконавця, що, відповідно, виключає можливість розгляду цієї справи за правилами адміністративного судочинства.

77. Таким чином, оскільки предметом розгляду у цій справі не є вимоги про оскарження дій приватного виконавця, Велика Палата Верховного Суду погоджується з висновком апеляційного суду про те, що вказаний позов не може бути віднесений до адміністративної юрисдикції як такий, що підлягає розгляду адміністративними судами на підставі частини другої статті 74 Закону України «Про виконавче провадження» та частини першої статті 287 КАС України.

84. У цій справі спір про стягнення за правилами статті 1212 ЦК України з фізичної особи (приватного виконавця) безпідставно набутих коштів виник з правовідносин, пов'язаних із примусовим виконанням рішення суду.

85. Велика Палата Верховного Суду зазначає про відсутність імперативних норм вказаної статті 20 ГПК України щодо виключної належності вказаного спору, одним із учасників якого є фізична особа, за предметом цих правовідносин до господарської юрисдикції.

91. З огляду на все вищезазначене, Велика Палата Верховного Суду погоджується з висновком апеляційного суду про те, що, оскільки у цій справі спірні правовідносини пов'язані з

безпідставним, на думку позивача, неповерненням відповідачем (фізичною особою) йому грошових коштів, то спір не є публічно-правовим, а впливає з відносин, які стосуються реалізації права позивача на захист майнових прав, що виключає можливість розгляду цієї справи за правилами адміністративного судочинства. При цьому, враховуючи відсутність між сторонами господарських правовідносин, як і спору про право, який виник з таких правовідносин, відсутність імперативних норм процесуального закону про віднесення такого виду спору до юрисдикції господарських судів, спір у цій справі має вирішуватися в порядку цивільного судочинства.

92. До таких висновків щодо юрисдикції спору дійшов [Верховний Суд у складі Касаційного господарського суду у постанові від 22 жовтня 2020 року у справі № 910/4286/20](#), та у складі Касаційного цивільного суду [в постанові від 05 лютого 2020 року у справі № 201/8493/18](#), підстав для відступу від яких не вбачається.

104. Таким чином, з огляду на суб`єктний склад спору (участь фізичної особи - приватного виконавця), предмет позову (повернення безпідставно набутого майна) та характер спірних правовідносин (приватно-правовий) Велика Палата Верховного Суду вважає, що спір підлягає розгляду за правилами цивільного судочинства.

Ухвалення попереднього судового рішення про визнання протиправними дій (бездіяльності) державного виконавця не є обов`язковим для вирішення іншої справи, в якій розглядаються позовні вимоги про відшкодування шкоди, завданої такими діями
<https://t.me/glossema/700>

[Постанова ВП ВС від 16.11.2022 у справі № 910/6355/20](#)

9.2. У розрізі положень частини першої статті 77 ГПК ВП ВС зауважує, що законодавство не містить обмежень у засобах доказування обставин, які можуть свідчити про протиправність діянь державного виконавця, зокрема закон не передбачає попереднього ухвалення судового рішення про визнання протиправними відповідних дій, рішень чи бездіяльності державного виконавця при здійсненні виконавчого провадження як єдиного допустимого доказу на підтвердження існування підстав для відшкодування завданих такими діями збитків.

9.9. Ураховуючи наведене, ВП ВС доходить висновку, що ухвалення попереднього судового рішення про визнання протиправними дій (бездіяльності) державного виконавця не є обов`язковим для вирішення іншої справи, у якій розглядаються позовні вимоги про відшкодування збитків (шкоди), завданих такими діями, оскільки законодавство не містить обмежень у засобах доказування обставин, що можуть свідчити про протиправність діянь

державного виконавця, а господарський суд може самостійно встановити наявність чи відсутність складу відповідного цивільного правопорушення, яке стало підставою для звернення до суду, шляхом оцінки наданих сторонами доказів.

9.10. Попереднє рішення суду може бути враховано під час розгляду такого спору та слугувати підставою для звільнення учасників процесу від доказування певних обставин з урахуванням передбачених статтею 75 ГПК правил, зокрема, що преюдиціальне значення надається виключно обставинам, установленим судовими рішеннями, серед яких можна виокремити обставини (факти) того, чи мали місце ці діяння та чи вчинені вони цією особою, а не правовій оцінці таких обставин, яка може полягати, зокрема, у висновках суду про те, чи певна поведінка є правомірною або неправомірною.

9.11. Водночас у постанові ВСУ від 25.10.2005 у справі № 32/421 містяться протилежні висновки - про те, що «збитки, заподіяні державним виконавцем громадянам чи юридичним особам при здійсненні виконавчого провадження, підлягають відшкодуванню в порядку, передбаченому законом, а тому предметом доказування у такій справі будуть факти неправомірних дій (бездіяльності) державного виконавця при виконанні вимог виконавчого документа, виникнення шкоди та причинний зв'язок між неправомірними діями (бездіяльністю) державного виконавця і заподіянням ним шкоди. Причому належним доказом неправомірності дій (бездіяльності) державного виконавця має підтверджуватись відповідним рішенням суду, яке буде мати преюдиціальне значення для справи про відшкодування збитків».

9.12. ВП ВС вважає цей висновок ВСУ таким, що не може бути врахований у цій справі, та не вбачає підстав для відступу від нього, оскільки висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду України, мають враховуватись іншими судами при застосуванні таких норм права, коли вони висловлені після набрання чинності Законом України від 07.07.2010 № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів», яким до процесуального законодавства були запроваджені зміни стосовно обов'язковості врахування висновків Верховного Суду України щодо застосування норм права при розгляді інших справ (див. *mutatis mutandis* висновки ВП ВС у пунктах 29, 33-35 постанови від 01.09.2020 у справі № 233/3676/19 (провадження № 14-65цс20)). Отже, правова позиція, викладена у постанові ВСУ від 25.10.2005 у справі № 32/421, хоч і є частиною практики ВСУ, однак не створює для судів процесуального обов'язку щодо її врахування чи необхідності відступу від неї, а тому у ВП ВС відсутні підстави для вирішення питання відступу.

9.13. Разом із цим ВП ВС звертає увагу, що ця практика ВСУ була поширена і видозмінена у численних постановках КЦС ВС, ухвалених за результатами перегляду у касаційному порядку судових рішень у спорах про відшкодування шкоди, завданої діями (бездіяльністю) державного виконавця.

9.14. Так, висновки ВСУ, які містяться у постанові від 25.10.2005 у справі № 32/421, були покладені в основу висновків КЦС ВС, викладених у постановках від 20.03.2019 у справі № 753/19110/15-ц, від 23.12.2019 у справі № 752/4100/17, від 24.12.2019 у справі № 461/3508/17, від 18.03.2020 у справі № 2-7317/11, від 12.03.2020 у справі № 757/74887/17-ц, від 03.06.2020 у справі № 642/3839/17, від 12.08.2020 у справі № 761/7165/17, від 23.12.2020 у справі № 757/63732/18, від 29.04.2021 у справі № 405/500/18, від 01.09.2021 у справі № 554/10055/20, від 10.11.2021 у справі № 760/26905/17 та від 01.12.2021 у справі № 757/64086/19, про те, що неправомірність дій (бездіяльності) державного виконавця має підтверджуватись належними доказами, зокрема відповідним рішенням суду, яке може мати преюдиційне значення для справи про відшкодування збитків.

9.15. ВП ВС не вбачає підстав для відступу від цих висновків КЦС ВС, від яких колегія суддів КГС ВС пропонувала відступити в ухвалі від 08.07.2021, оскільки на відміну від висновку ВСУ, викладеного у постанові від 25.10.2005 у справі № 32/421, вони не визначають надання рішення суду про задоволення скарги на дії судового виконавця як необхідної преюдиційної обставини у доказуванні підстав для задоволення позову про стягнення із судового виконавця збитків, завданих утратою арештованого майна, а зазначають про можливість подання такого доказу поряд з іншими доказами.

11.1. Зі змісту статей 73, 74, 75, 77, 86 ГПК України вбачається, що ухвалення попереднього судового рішення про визнання протиправними дій (бездіяльності) державного виконавця не є обов'язковим для вирішення іншої справи, в якій розглядаються позовні вимоги про відшкодування шкоди, завданої такими діями, оскільки законодавство не містить обмежень у засобах доказування обставин, що можуть свідчити про протиправність діянь державного виконавця, а господарський суд може самостійно встановити наявність чи відсутність складу відповідного цивільного правопорушення, яке стало підставою для звернення до суду, шляхом оцінки наданих сторонами доказів.

11.2. Зазначене попереднє рішення може бути враховано під час розгляду такого спору та слугувати підставою для звільнення учасників процесу від доказування певних обставин з урахуванням передбачених статтею 75 ГПК України правил, зокрема, що преюдиціальне значення надається виключно обставинам, установленим судовими рішеннями, серед яких можна виокремити обставини (факти) про те, чи мали місце ці дії та чи вчинені вони цією особою, а не правовій оцінці таких обставин, яка може полягати, зокрема, у висновках суду про те, чи певна поведінка є правомірною або неправомірною.

Касаційний суд звертає увагу на специфіку тягаря доказування у справах щодо надання медичних послуг.

<https://t.me/glossema/710>

[Постанова КЦС ВС від 30.11.2022 в справі № 344/3764/21](#)

З урахуванням принципу розумності, очевидно, що виконавець медичних послуг зобов'язаний здійснювати ведення відповідної медичної документації про лікування. Така документація має містити, зокрема, інформацію, зібрану в результаті попередніх розмов із пацієнтом, досліджень або консультацій, інформацію про згоду пацієнта й інформацію, що стосується послуг, які надаються.

§ 9. Процесуальні питання

Виконавець зобов'язаний, отримавши розумну вимогу, надати пацієнтові, а якщо пацієнт перебуває у стані, який не дає йому змоги висловити свою волю, – особі чи організації, уповноваженій приймати рішення на користь пацієнта, доступ до документації; і якщо це розумно, відповідати на запитання щодо змісту документації. Якщо пацієнту завдано шкоди і він стверджує, що це є результатом того, що відповідальна особа не виконала обов'язок виявити професіоналізм і турботливість, то невиконання обов'язку проявити професіоналізм і турботливість, а також причинний зв'язок між цим порушенням і шкодою, що настає, презюмуються.

Касаційний суд звертає увагу на специфіку тягаря доказування у справах щодо надання медичних послуг. Мають пред'являтися пропорційні вимоги до ступеня деталізації обставин справи, які надаються пацієнтами. Від пацієнтів не можна очікувати та вимагати точного володіння медичними знаннями. Вони не мають точного розуміння процесів лікування та необхідної кваліфікації для аналізу та надання обставин справи, що становлять предмет спору. З метою належної участі в цивільному процесі сторона не повинна мати професійні медичні знання. У зв'язку з цим сторона процесу, яка є пацієнтом, має право обмежитися доповіддю, що дасть змогу припустити про порушення зі сторони обслуговуючого персоналу в силу наслідків, що настали для пацієнта.

Тому, з урахуванням принципу розумності, пацієнту, який звернувся до суду за захистом порушених прав, що полягають у завданні шкоди здоров'ю, слід тільки вказати на порушення, а далі тягар доказування покладається на медичну установу чи на лікаря. При цьому вказане не призводить до порушення принципу диспозитивності судового процесу, а навпаки слугує для забезпечення процесуальної рівності сторін.

Забезпечення позову у спосіб зупинення продажу арештованого майна (земельної ділянки) у випадку подання позову про визнання права власності на виставлене на продаж арештоване майно є ефективним і унеможлиблює відкриття нових судових проваджень щодо оспорення результатів торгів у разі, якщо позов про визнання права власності на спірне майно буде задоволено.

<https://t.me/glossema/722>

[Постанова ОП КЦС ВС від 05.12.2022 у справі № 757/22558/20](#)

У пункті 5 частини першої статті 150 ЦПК України визначено, що позов забезпечується зупиненням продажу арештованого майна, якщо подано позов про визнання права власності на це майно і про зняття з нього арешту.

§ 9. Процесуальні питання

Зупинення продажу арештованого майна, якщо подано позов про визнання права власності на це майно і про зняття з нього арешту, є спеціальним способом забезпечення позову, який застосовується лише у справах за позовом про визнання права власності на це майно.

Розглядаючи заяву про забезпечення позову, суд з урахуванням доказів, наданих позивачем на підтвердження своїх вимог, має пересвідчитися, зокрема, у тому, що між сторонами дійсно виник спір та існує реальна загроза невиконання чи утруднення виконання можливого рішення суду про задоволення позову; з'ясувати обсяг позовних вимог, дані про особу відповідача, а також відповідність виду забезпечення позову, який просить застосувати особа, котра звернулася з такою заявою, позовним вимогам. Зазначене згоджується із правовим висновком Великої Палати Верховного Суду, викладеним у постанові від 12 лютого 2020 року у справі № 381/4019/18, провадження № 14-729цс19.

Отже, суди попередніх інстанцій обґрунтовано, застосовуючи пункт 5 частини першої статті 150 ЦПК України, задовольнили заяву ОСОБА_1 про забезпечення позову у спосіб зупинення продажу арештованого майна (земельної ділянки), оскільки позивач подав позов про визнання права власності на виставлене на продаж арештоване майно.

Саме для такого випадку законодавець передбачив можливість забезпечення позову шляхом зупинення продажу арештованого майна. Дія наведеної норми процесуального права насамперед направлена на те, щоб запобігти відчуженню майна у порядку виконання судового рішення, яке належить не боржнику, а іншій особі. Зазначений вид забезпечення позову є ефективним і унеможливує відкриття нових судових проваджень щодо оспорення результатів торгів у разі, якщо позов про визнання права власності на спірне майно буде задоволено.

З огляду на викладене ОП КЦС вважає за необхідне уточнити висновки, викладені у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 25 листопада 2020 року у справі № 524/7234/18, провадження № 61-12652св20, щодо застосування пункту 5 частини першої статті 150 ЦПК України, враховуючи, що безпосередньо обставини наведених справ (подібність) відрізняються, так як у наведеній справі, на відміну від справи, яка переглядається, позов було заявлено боржником у виконавчому провадженні й власником спірного майна.

§ 10. Трохи статей про приватне право

Трохи з історії наукової думки в приватному праві

<https://t.me/glossema/41>

Ділюся неопублікованим українським перекладом статті Гредескула Миколи Андрійовича 1906 року. Глибина аналізу, розуміння світових процесів, далекоглядність та стиль викладення – те що часто спонукає перечитувати такі роботи.

М. А. Гредескул

ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ В СУЧАСНОМУ ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ¹

Вважав приємним для себе обов'язком зі своєї сторони, як представник кафедри цивільного права в Харківському університеті, привітати народження нашого товариства і побажати йому енергійної та плідної діяльності. Я хотів би звернути вашу доброзичливу увагу на одну рису в нинішньому положенні цивільного права, яке, як мені здається, робить особливо необхідним існування вчених юридичних товариств і в той же час обіцяє їм сприятливу і корисну діяльність. Мої шановані попередники вже вказали на користь і необхідність юридичного товариства в різних, притому дуже вагомих точках зору, – тепер мені, зокрема, хотілося б звернути вашу увагу на те, які вимоги і запити виникли та висуваються в сучасному цивільному праві, і показати, що для їх задоволення також потрібна саме діяльність юридичних товариств.

Якби ми захотіли в декількох словах охарактеризувати положення сучасного цивільного права, то повинні були б відмітити, що воно пройняте прагненням до реформ, воно – на шляху до змін, воно вимагає великих творчих зусиль. Творчість – ось те слово, яке характеризує те, чого потребує сучасне цивільне право.

Правда, шляхом творчості, а не якого-небудь іншого процесу виникло і усе існуюче цивільне право. Але, по-перше, ця творчість, принаймні у своїй головній, основній масі, відбулася дуже давно, а по-друге, нова творчість, що вимагається зараз в цивільному праві, повинна керуватися зовсім іншими завданнями і здійснюватися при абсолютно інших умовах, ніж стара творчість, яка існувала колись.

Ніхто не стане сперечатися проти того, що в основі сучасного цивільного права лежить римське право. Це ж є плодом дуже віддаленої від нас творчості. Шляхом багатовікового історичного процесу, що почався задовго до початку нашої ери, воно досягло свого повного – і

¹ Переклад статті: Гредескул Н. А. Творческие задачи в современном гражданском праве // Гредескул Н.А. Современные вопросы права. – Харьков: Издание книжного магазина П.А. Брейтигама, 1906. – С. 17 – 32. на українську мову здійснений в 2011 році Кратом В. І. та Голубовським І. В. для україномовної версії монографії Харьковская цивилистическая школа: в духе традиций. Опублікований не був.

матеріального, і формального – завершення через п'ятсот років після Р. Х. у кодифікації імператора Юстиніана. Ось ця давня римська творчість створила світу величезну масу цивільного права, тонко розвиненого, детально виробленого, систематично побудованого. Всіма визнано, що римський народ, з його величезною вольовою енергією і з його холодним розумом, був особливо здатний і придатний до створення системи цивільного права, і він виконав це завдання з такою досконалістю, яка, по справедливості, є предметом подиву і захоплення. Але ця римська правова творчість здійснилася, закінчилася і на щастя – збереглася, у вигляді багатії спадщини для наступних народів. Важко сказати, як би склався правовий розвиток нових європейських народів без цього спадку, яких зусиль коштували б їм муки народження власного права і якої якості було б це право, але вони цей спадок отримали і цим надовго, на багато віків вперед, було нескінченно полегшено їх правове завдання і був визначений той внутрішній процес, якому належало заповнити їх правове життя в області цивільного права: на місце власної творчості стала рецепція, запозичення, засвоєння і привласнення чужого права. Не скрізь ця рецепція відбувалася, так би мовити, з однаковою наочністю і очевидністю, не скрізь вона була прив'язана прямо до текстів *Corpus juris civilis*, – римське право запозичало і побічно через візантійські збірки, через кодекси, що вже раніше сприйняли в себе римську основу, нарешті, ще більше опосередковано шляхом впливу доктрини і вченої розробки права, – але в глибині і по суті правовий процес полягав все-таки не в творчості і винахідливості, а в запозиченні і пристосуванні. Правда, джерела національної юридичної творчості ніде не були абсолютно пригнічені і знищені рецепцією; вони продовжували подекуди співвідноситись не дуже щедрими лініями; правда і те, що поряд із рецепційованою римською основою, нові європейські народи самостійно виробили деякі інститути, яких не було в римському праві, тобто створили те, що іменують новоутвореннями в сучасному європейському цивільному праві; але усі ці новоутворення не так то значні і по своїй масі і по своїй ролі в нинішньому праві: ціла конструкція сучасного цивільного права все ще залишається римською і по своєму фундаменту, і по головній масі свого матеріалу, і по основному стилі своєї будови.

Отже, ми все ще живемо в сфері цивільного права, багатою римською спадщиною, але ми нею вже не задоволені. Ми не лише не вважаємо вже римське право *ratio scripta* (писаний розум), як його колись називали, – не лише вбачаємо його окремі недоліки, не лише прагнемо внести в нього технічні покращення, – але ми починаємо сумніватися у вічній непорушності самих його засад, ми хотіли б перемістити конструкцію нашого цивільного права на іншу, не римську основу.

Усі ці нові впливи і течії з особливою силою і ясністю позначилися при виробленні нового німецького уложення, що нині стало вже чинним законом. Як відомо, перший проект цього уложення, охрещений глузливою кличкою «маленького Віндшейда», являв собою осколок з римського права, і це спричинило в Німеччині загальний і рішучий осуд. Проект був підданий суворій критиці, і мало-помалу опозиція проекту прийшла до двох гасел, однаково негативних для його «римського» характеру: цивільний кодекс має бути національним, з одного боку, і соціальним, з іншого – ось що говорили з докором «маленькому Віндшейду» з різних таборів. Але що означає, щоб цивільний кодекс був «національним»? Ця вимога може мати два абсолютно різних значення: або цим хочуть сказати, що цивільний кодекс має бути плодом власного, самостійного національного творчого зусилля, або цим вимагають, щоб цивільне право було одягнене в різне архаїчне приладдя старих національних установ. Власне, ні та, ні інша вимога не підходить як слід до цивільного права: друга – тому, що вона абсолютно аналогічна бажанню одягнути сучасних панів і пані в які-небудь старовинні костюми, а перша – тому, що цивільне право є та сфера, де

менше всього може бути місця для національної відокремленості, – де, навпаки, панує універсальна загальність. Римське право тому і опанувало світ, що воно було по своєму характеру універсальним, тому що воно, хоча і утворилося в межах однієї держави, але держави, що охопила собою весь тогочасний світ, тому що в основі його лежало *jus gentium*. Те право, яке змінить собою у нових народів право римське, буде звісно, також правом універсальним, та навряд чи воно буде і плодом окремого зусилля якого-небудь одного народу, будь це навіть самі німці. Напевно можна сказати, що воно буде створено спільною роботою багатьох народів, в яку кожен з них буде вносити свій посильний внесок. З причини цього і бажання створити «національне» цивільне право потрібно визнати, власне, нездійсненною химерою. Принаймні німці, за усього бажання не створили собі національного кодексу².

Інакше йде справа з вимогою, щоб цивільний кодекс був «соціальним». Над нею, дійсно, варто замислитися, і чи не вона має бути визнана показником майбутнього подальшого шляху сучасному цивільному праву і метою майбутніх творчих зусиль в цій сфері.

Насправді, чому ми невдоволені системою римського цивільного права? Здається, ще Гейне, з властивою йому дотепністю, назвав десь римське право «біблією егоїзму». І ця характеристика має бути визнана напрочуд влучною. Система римського права уся наскрізь пройнята якщо не прямо егоїзмом, то повним індивідуалізмом. У сфері майнових відносин вона дає індивідууму повний простір, звільняє його від всяких «союзних» обмежень і обмежує тільки таким же простором і такою ж свободою інших індивідуумів. Коли влаштовують поєдинок або змагання між декількома особами, тоді їм відводять окрему, вільну площу і зрівнюють їх в усіх зовнішніх відносинах, щоб поставити результат боротьби в залежність тільки від особистих сил і здібностей кожного. Ось це саме і є основний принцип римського цивільного права у сфері майнового обороту: тут кожен отримує вільне поле для прояву своїх сил і здібностей, тут ніхто не

² Звичайно, самі німці, особливо захисники кодексу, навряд чи погодяться з тим, що нещодавно створене ними цивільне уложення не може бути визнане «національним», – проте для всякого неупередженого спостерігача це абсолютно зрозуміло. Втім для мого задоволення, я можу привести тут в підтвердження правильності заперечення за німецьким уложенням національного характеру витяг з доповіді одного з найгарячіших і найталановитіших захисників уложення, - витяг, в якому він називає німецьке уложення національним, а характеризує його так, що стає очевидним абсолютно протилежне. Я маю на увазі тут доповідь Зом (як відомо він був навіть офіційним захисником проекту уложення при обговоренні його в рейхстагу), зроблену ним влітку в 1900 році в Парижі на міжнародному конгресі порівняльного права, під назвою «Le code civil francais et le code civil allemand». Зіставляючи між собою французький і німецький кодекси, Зом говорить наступне: «Французький цивільний кодекс і німецький кодекс однакові по своїй сутності (sont de la mēme essence). Обое виражають життя і силу третього стану. Обое є пам'ятками національної єдності і суспільної свободи. Обое житимуть до тих пір, поки ці дві великі ідеї зберігатимуть свою владу над світом» (р. 8). Чи не зрозуміло, що національна ідея в цьому поєднанні відіграє роль простої прикраси, тоді як центром тяжіння є суспільна свобода, в чому дійсно німецький кодекс подібний до французького, тільки із запізненням на ціле століття?

У іншому місці цієї ж доповіді Зом так характеризує німецьке уложення, вже не зіставляючи його з французьким: «Німецьке цивільне уложення, як і усе у наш час, носить на собі відбиток торгівлі і обігу. Інтерес обігу є пануючим. Цей інтерес торжествує в ньому навіть в галузях сімейного і спадкового права. Третій добросовісний набувач - ось його головна фігура. Інтерес останнього завжди розглядається як вирішальний. Точка зору забезпеченості здійснених добросовісних угод проведена і поставлена в ньому дивною технікою. Інтерес власності відступає перед інтересом обігу». Енергія, з якою приведені цей принцип складає характерну особливість німецького уложення. Дух, пронизуючий собою це уложення, є дух бюргера, міщанина, купця. Німецьке цивільне уложення, по суті, містить в собі право міське, право буржуазне («droit urbain, droit bourgeois»). Саме з права міст (du droit des villes) витекло це нинішнє імперське право (р. 5). Хіба ця м'яка і прекрасна характеристика внутрішньої сутності німецького уложення, яка походить, притому, від такого авторитетного ученого, не представляє собою прямого заперечення його, нібито, національного характеру? Хіба третій добросовісний набувач, міщанин, буржуа – національна фігура?

має правових переваг перед іншими, тут усі рівні і вільні – і результат боротьби залежить тільки від особистих якостей бійців.

Не важко помітити, що така система в основному сприятлива одному – а саме прояву і розвитку особистих індивідуальних сил. Будучи вільною цивільною особою, кожен тут розуміє, що його благополуччя або нещастя залежить тільки від нього самого, від його особистих зусиль, винахідливості, уміння, витривалості, терпіння і ін., з іншого боку, всякий знає, те, що він своїми силами відвоює у природи або у інших бійців, то за ним право закріпить міцно і непорушно, бо це право допускає повне привласнення у владу особи усіх майнових об'єктів (інститут приватної власності) і повну свободу взаємних угод (свобода договору). Ця система сприяє розвитку сил і здібностей особи більше, ніж всяка інша, – і в цьому не лише її історичне виправдання, але і її історична необхідність: без попередньої школи цього крайнього індивідуалізму сили особи не досягли б такої високої напруги і розквіту, не викувалися б так, як це можна спостерігати в древньому римлянинові або в сучасному американцеві або англійцеві.

Але якщо ця система така сприятлива формуванню і виробленню особи, то як вона повинна відобразитись в економічній сфері, який її вплив на сили і форми економічного побуту?

Ми навряд чи помилимося, якщо скажемо, що вона особливо сприятлива енергії виробництва і накопиченню багатств. Вільна особа, надана своїм власним силам і зрівняна в правовому відношенні з іншими особами, розвиває на економічному полі *maximum* діяльності, щоб досягнути *maximum* благополуччя. Економічна боротьба усіх захоплює і особистий егоїзм, що розігрався в цій боротьбі, не знаходить межі своїм бажанням, – чим більше тут набувають чогось, тим більше хочуть, тут *l'appétit vient en mangeant...*

Але і цей вплив індивідуалізму вже не на особистість, а на економічний побут також повинен бути визнаний провізорно добродійним і абсолютно необхідним. Насправді, для того, щоб забезпечити матеріальне благополуччя все зростаючому людству, потрібно перш за все накопичити певну масу багатств і розвинути достатню енергію виробництва, – тільки після цього можна з користю вирішувати проблему справедливого розподілу.

Такі основні тенденції системи повного індивідуалізму, втілені в римському праві. Тепер уявимо собі, що повинно вийти після того, як ця система діяла достатньо довго; це тим менш важко, що результати тривалої дії цієї системи можна прямо спостерігати в сучасній Європі і Америці. Сили особи не тільки мобілізовані і розгорнуті, але навіть до крайності напружені: економічна боротьба ведеться якщо не з повною нещадною, то все ж з достатньою зневагою інтересів інших; у цій боротьбі усі можливості пущені в хід, і результат її у кожному окремому випадку залежить від складного співвідношення обставин, де тонко врахований кожен чинник, зважений кожен вплив. Але сили і здібності окремих осіб не рівні і не можуть бути рівні, так само як і енергія окремих народів, що взаємно змагаються між собою на міжнародних економічних теренах. І ось ми бачимо одне і те ж явище як усередині сучасних суспільств, так і в міжнародній сфері: пріоритет сильніших над слабшими і прагнення довести цей пріоритет до крайніх можливих меж. Усередині суспільства сильніші не зупиняються перед тим, щоб приректи маси на абсолютно залежне економічне існування, а в міжнародній сфері енергійніші народи абсолютно відкрито прагнуть до економічного захоплення кращих, продуктивніших сил земної кулі і до економічного поневолення не лише нижчих, але і зовсім не нижчих народів. Кінець минулого століття побачив, вже відкрито проголошену теорію англосакського панування над світом, та і тепер ми здається, не далекі від проектів розділу цього панування між англосаксами і німцями з підпорядкуванням їм усіх інших.

Такі справи з силами і енергією особи: що стосується економічних результатів її вільної діяльності, то вони виражаються у величезному накопиченні багатств, в дуже напруженому і великому виробництві і – в край неадекватному розподілі, де важко миритися з обома крайніми полюсами, – з одного боку з безмірним зосередженням благ в одних руках, а з іншої – з повною їх відсутністю; з одного боку, з безумством міліардерства, а з іншої – з лихом повного пауперизму, що повертає його нещасних представників на ланку дикунів в сучасному цивілізованому суспільстві.

Після усього сказаного чи не будемо ми в праві прийти до висновку, що система індивідуалізму, втілена в римському цивільному праві, реципійованому і новими народами, вже повною мірою дала свої добрі результати – розвиток сил особи і накопичення матеріальних благ – і починає все більш і більш виявляти свої погані сторони – егоїстичне панування сильного над слабким і край нерівномірний розподіл багатств? Продовжувати йти усе в ту ж сторону, чи не означало б це прийти, з одного боку, до ніцшеанському *Übermensch'y*, що не зустрічає ніяких економічних перешкод до задоволення щонайменших намірів своєї примхливої і вередливої натури, а з іншої – до маси «нижчої» натури, приреченої на роль живого придатка до складних машин і механізмів і призначених майже до тваринного існування. Правда, деяких чомусь хворобливо приваблює цей потворний суспільний ідеал, але більшість здорових і нормальних людей, звичайно, не можуть йому співчувати і починають відчувати і усвідомлюють, що потрібно зменшити простір, відведений індивідуалізму, що прийшла пора не лише ставити на його шляхах турнікети і перешкоди, але і подумати про заміну його, навіть і в області цивільної вдачі, суспільним початком... Ось що є істинним змістом прагнень, що яскраво виступили при новітніх кодифікаціях, усунути «римську» основу цивільного права і зробити його більш соціальним. «Захист слабких, заступництво знедоленим і незаможним» – ось вимоги, які з багатьох сторін були пред'явлені останньою німецькою кодифікацією, і ці ж вимоги висловлені і у нас нашою російською кодифікаційною комісією. «Закон передусім має бути справедливим», – читаємо ми в пояснювальній записці до проекту п'ятої книги уложення, від нашої російської редакційної комісії. – Захищаючи рівноправність сторін в зобов'язальних відносинах, закон в той же час повинен захистити інтереси усіх слабких, беспорядних – словом усіх тих, хто по своєму особистому або майновому становищу потребує особливого захисту закону, не будучи в змозі з достатньою енергією відстоювати свої права».

Таким чином на наших очах заломлюються основні завдання цивільного права: останнє переживає момент, якого воно ще не переживало впродовж усієї нової європейської історії. Досі європейське цивільне право прагнуло до вивільнення особи від різних феодалських та інших старовинних пут і оков; кращим помічником йому в цьому було римське право, яке саме тому жадібно вбиралося до усіх європейських кодексів. Але тепер це завдання завершено, – у Франції, наприклад, ще на початку століття з виданням Code Napoleon – особа вивільнена, енергія її розгорнута, і перед нами постало тепер інше завдання – направити цю енергію в суспільне русло, погоджувати інтереси приватні з інтересами суспільними.

Завдання величезної важливості, але і найбільшої складності! Можна сказати, що тільки небагато мислячих людей зважають і вбачають нині всі складності цього завдання. Улюблений і якнайлегший шлях, яким звичайно йде людське мислення, – це мислення за протилежністю. Коли починають усвідомлювати незадовільність або небажаність якого-небудь явища, тоді завдання про те, що ж потрібно і бажано, вирішують дуже простим способом: оголошують потрібним і бажаним якраз протилежне. Але – на жаль! – цим виявляють і *minimum* творчості, і *minimum*

розсудливості. Що-небудь не так, ну значить, потрібно його поставити вгору ногами – ось спосіб мислення, з яким постійно доводиться боротися, особливо суспільному філософові. Цей спосіб робить легким будь-яке завдання, але – на жаль! – тільки до тих пір, поки утримуються від його практичного здійснення, а як тільки приступають до останнього, реальність дає жорстокі уроки.

Можна і в заперечення індивідуалізму римського права виставити початок, якраз йому протилежний, і наполягати прямо на його здійсненні, як це і робили представники так званого утопічного соціалізму. Але навряд чи це рішення, будучи самим легким, в той же час може бути визнане і найкращим, принаймні з практичної точки зору. Поки йдеться про чисту теорію, можна одну основу протиставляти іншій, можна на одну з них нападати, іншу захищати – і чим різкіше ставляться тут тези, тим це, можливо, краще для з'ясування істини, – але до практичної дії на життя потрібно приступати з надзвичайною обережністю. Рецепт такої дії може бути не абстрактний початок, а тільки творчо знайдений компроміс абстрактних основ з життєвими силами, – компроміс, який не пропустив би нічого практично досяжного, і в той же час не переходив би меж цього досяжного. Рецепт практичної дії на життя має бути подібний до прицілу зброї, розрахованого на усю її далекобійність, але все ще, безумовно, влучному! Адже всяке слово закону призначене не виражати абстрактну ідею, а саме попадати в ціль, практично впливати на життя, тому закон має бути побудований так, щоб він у взаємодії з життєвими силами, давав найкращі з можливих результати.

Відразу і абсолютно, вигнати з сучасного цивільного права основу індивідуалізму та поставити на його місце основу суспільну – це річ практично неможлива і небажана не лише тепер, але і, ймовірно, ще впродовж довгого майбутнього. Небажана – тому, що енергія особи, а разом з нею і енергія виробництва і накопичення матеріальних благ все ще тісно пов'язані саме з індивідуалізмом, так що усунення його в корені підірвало б те, що в усякому разі потрібно зберегти. Неможлива – тому що індивідуалізм міцний ще не лише в законі, але і в характері людей, а звідти його не можна викреслити одним розчерком пера, якщо він і тут заміниться колись – можливо, цілком – началом суспільним, то це станеться лише через дивовижну творчу силу природи і шляхом довгої історичної еволюції.

Але якщо не можна індивідуалізм зовсім вигнати з цивільного права, то не можна його там і залишати абсолютним хазяїном, як це було в римському праві. Тут, безумовно, потрібен поворот в сторону суспільної основи, а отже потрібні зусилля, які дали б нам такі формули закону, які рухали б нас у бажану сторону не занадто поспішно, але і не занадто повільно. У цій новій творчій діяльності римське право нам вже не помічник ні у своєму готовому вигляді, тому що усе, що в нім було для нас придатне, вже давно реципіровано, – ні в процесі своєї власної творчості, тому що останнє йшло у бік індивідуалізму, а наша теперішня творчість повинна змінити цей курс і взяти, в сторону від індивідуалізму.

Отже, перед сучасним цивільним правом ставиться творче завдання, яке потрібно виконати абсолютно самостійними зусиллями; завдання, яке було б нескінченно простішим, якби його можна було вирішити простою теоретичною заміною однієї основи іншою; завдання, яке полягає в тому, щоб йти за історичним процесом, що здійснюється, але в той же час і допомагати його правильному розвитку свідомими зусиллями; завдання вкрай важке, тому що йому доводиться зважати на найбільш глибокі грані людської психіки і суспільного життя, – так би мовити, з їх нижніми течіями...

Виникає запитання, хто ж вирішить це завдання? На кого повинен лягти цей важкий і відповідальний тягар? Колишній ректор віденського університету, професор кафедри цивільного

права і судочинства, кращий представник і гарячий проповідник соціального напрямку в юриспруденції – Антон Менгер, відповідає на це питання так: цей тягар лягає на юристів. Правда, виховані в основному на римському праві, вони ще мало підготовлені до цього завдання, по суті, майже ще за неї не бралися, а інші – далекі від усвідомлення самого завдання; правда, що за вирішення цього завдання набагато раніше за юристів взялися економісти і запропонували немало формул для бажаної, на їх думку, регламентації економічного побуту. Але критика цих економічних формул, так би мовити, з юридичної точки зору, критика, над якою не мало і з успіхом потрудився проф. Антон Менгер, показує, що економісти занадто односторонні для законотворчості, що їм бракує дуже важливої для цієї ролі властивості, а саме – усвідомлення інерції і опору дійсності законодавчим формулам, тобто бракує того, що може стати спеціальною рисою юристів, якщо вони захочуть не обмежуватись знанням текстів закону, вникати і в механізм їх соціальної дії, якщо вони приєднають до своєї юридичної освіти ще і ґрунтовне соціологічне... Проф. Антон Менгер вважає, що якщо юристи виявляться на висоті покликання, що висувається тепер для них часом, то на їх частку випаде найпочесніша і впливовіша роль в сучасному суспільстві.

От як виражається він із цього приводу у своїй промові «Про соціальні завдання юриспруденції». Якби юристи виконували цю творчу роботу в праві, з повною незалежністю згори і знизу, то на їх частку в майбутньому, поза сумнівом, дісталася б роль третейських суддів у боротьбі між різними класами громадянського суспільства.³

Але якщо усе це так, якщо правда, що на теп. мм. рр., на юристів, падає нині завдання, не обмежуватись одним застосуванням існуючого права, виявити вищі творчі здібності і відшукати, ті формули, які, будучи перетворені на закон, рухали б цивільне право у бік суспільного начала з усією поспішністю, яка потрібна становищу справи, але і без тієї квапливості, яка так часто псує усю справу і примушує починати її з початку, – то де ж ми краще можемо виконати це завдання, як не у зборах, подібних до сьогодні, в цьому взаємному спілкуванні юристів усіх покликань як між собою, так і з представниками інших сфер суспільного знання і суспільного управління? Працюючи на різних теренах, стикаючись з різними сферами суспільного життя, ми нагромаджуємо, кожен в межах свого покликання, багатий досвід, який з однієї сторони містить сприйняті і залежно від можливостей пояснені кожним із нас факти, а з іншої – зроблені у кожного з нас висновки про те, що повинно бути, як слід направляти суспільне життя до кращого майбутнього. Де ж краще, як не під дахом юридичного товариства, привести у взаємодію духовні надбання кожного з нас, щоб з них блиснула дорогоцінна творча думка, здатна повести нас до кращого майбутнього? Під цим дахом ми вільні від поточних і односторонніх щоденних турбот кожного з нас; тут своя особлива атмосфера, відмінна від тієї, в якій кожен з нас проводить свій буденний день: вступаючи сюди, ми як би потрапляємо в поле дії сильного магніту, один полюс якого обернений у бік істини, а інший – у бік суспільного блага. Тут ми і пов'язані відповідальністю перед істиною та суспільним благом, і незалежні від поточних втручань і впливів різного роду. Нарешті, тут ми в спілкуванні один з одним і взаємною підтримкою, так само як і взаємною критикою, можемо утримати нашу справу на висоті належної їй відповідальності і належної їй незалежності. Дозвольте ж побажати, дорогі товариші, щоб наше товариство з честю потрудилося не лише на ниві вивчення, тлумачення та застосування права, але і на ниві його реформи, здатної повести нас до кращого майбутнього.

³ Социальные задачи юриспруденции. – Харьков, 1896. – С. 12.

Реквізиція в цивільному праві

<https://t.me/glossema/94>

Василь Крат,
суддя Верховного Суду

I. Що таке реквізиція?

Під *реквізицією* варто розуміти примусове оплатне відчуження майна державою у власника при існуванні надзвичайних обставин на підставі та в порядку, визначеному законом, за умови попереднього і повного відшкодування його вартості або без такого.

Метою реквізиції є усунення або запобігання тим наслідкам, що виникли або можуть наступити через стихійне лихо, аварію, епідемію, епізоотію, воєнний або надзвичайний стан та за інших надзвичайних обставин. Наприклад, забезпечити безпеку фізичних осіб, врятувати майно або ж знищити заражених тварин чи рослин у випадках епізоотії або епіфітотії.

Зокрема, КЦС зазначив, що «під реквізицією варто розуміти примусове оплатне відчуження майна державою у власника при існуванні надзвичайних обставин на підставі та в порядку, встановленому законом, за умови попереднього і повного відшкодування його вартості або без такого. Метою реквізиції є усунення або запобігання тим наслідкам, що виникли або можуть виникнути наступити через стихійне лихо, аварію, епідемію, епізоотію, воєнний або надзвичайний стан та за інших надзвичайних обставин. У статті 353 ЦК України відбувається регулювання оплатного примусового припинення права власності. Натомість позивач, на підставі судового рішення набула право на компенсацію взамін права на будинок у зоні радіоактивного забруднення. Тобто позивач, як спадкоємець, сам примусив відповідні органи для набуття права на компенсацію за допомогою судового рішення»⁴.

З огляду на те, що реквізиція застосовується за надзвичайних обставин, які вимагають негайних дій, вона провадиться в позасудовому (адміністративному) порядку за рішенням органів державної влади. Адміністративний порядок реквізиції майна у власника обумовлений необхідністю швидкої реакції від органів державної влади на надзвичайні обставини.

1.5. Норми, що регулюють реквізицію, спрямовані на вирішення колізії публічного інтересу та цивільного права (зокрема, права власності, інших цивільних прав), розв'язання якої відбувається на користь публічного інтересу. При цьому необхідно зважати й на практику Європейського суду з прав людини.

⁴ Постанова КЦС ВС від 08.08.2018 у справі № 284/276/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75793874>

*Наприклад, у справі «Іванова проти України» суд вказав, що позбавлення власності може бути виправдане лише в тому випадку, якщо наявно, *inter alia*, що воно здійснене «у інтересах суспільства» і «відповідно до вимог, передбачених законом». Більше того, повинно бути досягнуто «справедливого балансу» між вимогами загального інтересу суспільства і вимогами захисту основних прав осіб (IVANOVA v. UKRAINE, № 74104/01, § 35, ЄСПЛ, від 13 вересня 2005 року)⁵.*

Реквізиція є одночасно підставою припинення (п. 9 ч. 1 ст. 346 ЦК України) та набуття права власності. Причому як підстава набуття права власності вона може бути застосована **тільки державою**, що виключає можливість проведення реквізиції органами місцевого самоврядування. Оскільки при реквізиції враховується тільки воля набувача майна (держави), то вона належить до первісних способів набуття прав.

Правовим наслідком реквізиції є перехід реквізованого майна у власність держави або його знищення. Останнє, як правило, пов'язане з карантинними заходами щодо хворих тварин та заражених рослин.

Реквізиція розглядається законодавцем як правомірна дія органів державної влади. Такий підхід зумовлює висловлення досить важливого висновку в контексті можливості відшкодування шкоди, заподіяної власнику майна при проведенні реквізиції. При цьому потрібно мати на увазі, що шкода, завдана правомірними діями, відшкодовується *у випадках, встановлених ЦК та іншим законом* (ч. 4 ст. 1166 ЦК України). Тому відшкодування шкоди, заподіяної припиненням права власності на майно, при реквізиції виключається.

Здійснення державою реквізиції не виключає припинення й інших цивільних прав, через що постає питання про відшкодування певних втрат суб'єктам таких прав. Законодавством передбачається, що в разі вжиття державою заходів щодо примусового вилучення заставленого майна або майнових прав (націоналізація, *реквізиція*, конфіскація, накладення секвестру, а також інших заходів, аналогічних за своїми наслідками), держава відшкодовує *збитки, заподіяні заставодержателю внаслідок здійснення цих заходів* (ч. 2 ст. 57 Закону України «Про заставу»). Однак такого роду правило є єдиним у сучасному українському законодавстві й стосується тільки захисту прав заставодержателя. Хоча не виключається виникнення аналогічних ситуацій і, зокрема, з орендарем, лізингодержувачем.

II. Види реквізиції

Аналіз ст. 353 ЦК України дозволяє виокремити, залежно від підстави проведення реквізиції, два її види:

- (а) реквізиція при надзвичайних обставинах (ч. 1 ст. 353 ЦК України);
- (б) реквізиція при воєнному або надзвичайному стані (ч. 2 ст. 353 ЦК України).

Реквізиція при надзвичайних обставинах (ч. 1 ст. 353 ЦК України). Перелік надзвичайних обставин сформульовано законодавцем не вичерпно.

До таких, зокрема, належить:

аварія - небезпечна подія техногенного характеру, що спричинила ураження, травмування населення або створює на окремій території чи території суб'єкта господарювання загрозу життю

⁵ HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-70130>

або здоров'ю населення та призводить до руйнування будівель, споруд, обладнання і транспортних засобів, порушення виробничого або транспортного процесу чи спричиняє наднормативні, аварійні викиди забруднюючих речовин та інший шкідливий вплив на навколишнє природне середовище (п. 4 ст. 2 Кодексу цивільного захисту України);

епідемія – масове поширення інфекційної хвороби серед населення відповідної території за короткий проміжок часу (абз. 7 ст. 1 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб»);

епіфітотія - широке поширення на території однієї або кількох адміністративно-територіальних одиниць заразної хвороби рослин, що значно перевищує звичайний рівень захворюваності на цю хворобу на відповідній території (п. 10 ст. 2 Кодексу цивільного захисту України);

стихийне лихо – надзвичайна подія, пов'язана з дією природних стихій;

епізоотія - широке поширення заразної хвороби тварин за короткий проміжок часу, що значно перевищує звичайний рівень захворюваності на цю хворобу на відповідній території (п. 9 ст. 2 Кодексу цивільного захисту України)⁶.

Наприклад КГС ВС вказав, що «захворювання сільськогосподарських тварин на африканську чуму свиней, відноситься до надзвичайної ситуації природного характеру, яка не залежить від дій чи бездіяльності позивача. Таким чином, з огляду на встановлені фактичні обставини, суди попередніх інстанцій дійшли вірного висновку про те, що до спірних правовідносин підлягають застосуванню положення статті 353 ЦК України, оскільки матеріалами справи підтверджено настання надзвичайної обставини у вигляді епізоотії, суспільна необхідність щодо примусового відчуження майна у власника на підставі та в порядку, встановлених законом, тобто, реквізиція».⁷

Перелік «інших надзвичайних обставин» невичерпний оскільки:

по-перше, на відміну від реквізиції, в умовах надзвичайного чи воєнного стану, в ч. 1 ст. 353 ЦК України передбачається попередня оплата примусово відчуженого майна. Таке положення має на меті запобігати зловживанню державою своїм правом примусово відчужувати майно, адже відповідний орган державної влади повинен враховувати реальну потребу в тому чи іншому майні, за яке має бути сплачена компенсація;

по-друге, на відміну від обставин, що обумовлюють введення надзвичайного стану, перелік яких сформульовано у ст. 4 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану», надзвичайні обставини у ч. 1 ст. 353 ЦК України не зумовлюють обмеження чи звуження конституційних прав та свобод людини та громадянина;

по-третє, органам державної влади має бути надана достатня «гнучкість» у визначенні надзвичайних обставин у кожному випадку для ефективного захисту конституційних прав та свобод фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, безпеки та нормальної життєдіяльності суспільства, адже загрози безпеки можуть мати різноманітний характер.

«Інші надзвичайні обставини» мають у сукупності характеризуватися:

⁶ *Епізоотія* – поширення інфекційної хвороби тварин на значній території. Див: Словник іншомовних слів. – К.: Вища школа, 1977. – С. 254.

⁷ Постанова КГС ВС від 14.12.2021 у справі № 908/2587/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102147578>

неординарністю та непередбачуваністю обставини, тобто вона не має бути звичайною; створенням обставиною реальної загрози для майна та/або життя юридичних та/або фізичних осіб;

неможливістю повністю контролювати чи відвернути настання обставини за наявного рівня розвитку науки або техніки.

Реквізиція при воєнному або надзвичайному стані (ч. 2 ст. 353 ЦК України).

Примусове відчуження майна - позбавлення власника права власності на індивідуально визначене майно, що перебуває у приватній або комунальній власності та яке переходить у власність держави для використання в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану за умови попереднього або наступного повного відшкодування його вартості (п.1 ст. 1 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану»).

Воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень (ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»).

Надзвичайний стан - це особливий правовий режим, який може тимчасово вводиться в Україні чи в окремих її місцевостях при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства і передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування відповідно до цього Закону повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове, обумовлене загрозою, обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень (ст. 1 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану»).

Аналіз ч. 2 ст. 353 ЦК України, зумовлює питання в чому ж саме полягає різниця між «нормальною» реквізицією (ч. 1 ст. 353 ЦК України) та реквізицією в умовах надзвичайного чи воєнного стану (ч. 2 ст. 353 ЦК України)?

Єдиною різницею є *момент відшкодування вартості майна*. у першому випадку це має бути проведено *до примусового відчуження майна*, а в другому випадку обов'язок держави відшкодувати вартість майна настає *після його примусового відчуження*. Таким чином, ч. 2 ст. 353 ЦК України має розуміється як виняток з загального правила, передбаченого ч. 1 ст. 353 ЦК України.

III. Підстави для проведення реквізиції

Тлумачення положень ст. 353 ЦК України⁸ дозволяє констатувати, що для правомірності проведення реквізиції мають бути наявними в сукупності чотири підстави:

порядок та підстави проведення реквізиції мають встановлюватися законом;

настання обставин, що носять надзвичайний характер;

метою примусового відчуження має бути усунення або запобігання тим наслідкам, що виникли або можуть виникнути внаслідок надзвичайних обставин;

реквізиції має передувати повне відшкодування вартості майна, що примусово відчужується, за винятком її проведення при воєнному та надзвичайному стані.

IV. Об'єкти реквізиції

Визначення того, на які об'єкти поширюються повноваження держави застосувати реквізицію, має важливе значення для її проведення.

В Законі України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» передбачено, що:

«позбавлення власника права власності *на індивідуально визначене майно*» (п. 1 ст. 1);

«в акті про примусове відчуження зазначаються, зокрема, опис майна, достатній для його ідентифікації. *Для нерухомого майна - відомості про місцезнаходження (адреса), для рухомого майна (наземні, водні та повітряні транспортні засоби) - відомості про реєстраційний номер транспортного засобу, марку, модель, номер шасі, рік випуску та інші реєстраційні дані*» (п. 4 ч. 1 ст. 7).

Законодавець вживає в ст. 353 ЦК України термін «майно». При його тлумаченні потрібно враховувати положення ст. 190 ЦК України, внаслідок чого допустимим є припинення права власності на будь-яку індивідуально-визначену річ або сукупність речей.

У ст. 353 ЦК України не визначено, майно яких суб'єктів права власності може примусово відчужуватися.

У п. 1 ст. 1 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» використано формулювання для позначення суб'єктів, в яких може відбуватися примусове відчуження, «майно, що перебуває у *приватній або комунальній власності*». З урахуванням зазначеного та того, що у ст. 353 ЦК України вживається термін «власник» і набуття майна відбувається саме державою, то такими суб'єктами можуть бути фізичні, юридичні особи, територіальні громади.

V. Повернення майна як правовий наслідок припинення надзвичайних обставин

Право вимагати повернення майна обумовлюється наявністю у особи статусу «колишнього» власника. За допомогою такої конструкції законодавець створює передумови для охорони інтересів приватних осіб.

Повернення майна можливе за умови:

⁸ У ст. 353 ЦК України, порівняно зі ст. 41 Конституції України, суттєво конкретизовано межі суспільної необхідності, за наявності якої дозволяється реквізиція майна. До трьох необхідних підстав реквізиції (суспільна необхідність, встановлення порядку застосування реквізиції законом та попереднє відшкодування вартості) у ст. 353 ЦК України передбачено надзвичайні обставини, за яких можливе примусове відчуження майна.

припинення надзвичайних обставин, тобто стихійного лиха, аварії, епідемії, епізоотії, воєнного або надзвичайного стану та ін.;

збереження майна;

заявлення власником позовної вимоги про його повернення до органу, що проводив його реквізицію або якому передано відповідне майно;

встановлення можливості повернення.

У разі якщо після скасування правового режиму воєнного чи надзвичайного стану майно, яке було примусово відчужене, збереглося, а колишній власник або уповноважена ним особа наполягає на поверненні майна, таке повернення здійснюється в судовому порядку. Підставою для повернення майна є рішення суду, яке набрало законної сили. У разі повернення майна особі у неї поновлюється право власності на це майно. Одночасно особа зобов'язується повернути грошову суму, яка була нею одержана у зв'язку з відчуженням майна, з вирахуванням розумної плати за використання цього майна. Колишній власник майна, яке було примусово відчужене, може вимагати взамін надання йому іншого майна, якщо це можливо (ст. 12 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану»).

З огляду на те, що законодавець використовує в ч. 6 ст. 353 ЦК України словосполучення «особа, якій воно належало», «повернення майна особі» та з урахуванням положень ч. 1 ст. 2 ЦК України потрібно зробити висновок, що право на повернення реквізованого майна належить юридичним та фізичним особам.

Зворотнім правовим наслідком виникнення права власності для власника, є повернення грошової суми або речі, яка була нею одержана у зв'язку з реквізицією, з вирахуванням розумної плати за використання цього майна.

Значення конструкції конфіскації в приватному праві

<https://t.me/glossema/100>

Василь Крат,
суддя Верховного Суду

I. Загальне розуміння конфіскації

Політико-правовий підхід допускає існування різних конструкцій конфіскації. Як наслідок в світовій практиці сформувалося дві різновиди конфіскації: проти особи (особиста конфіскація, *in personam*); проти речі (речова конфіскація, *in rem*).⁹

Традиційно зазначені різновиди конфіскації розмежовуються:

⁹Див. напр.: Non-Conviction-Based Confiscation in Europe: Possibilities and Limitations on Rules Enabling Confiscation without a Criminal Conviction / Rui, J. P., & Sieber, U. (Eds.). – Berlin: Duncker & Humblot. 2015. – 306 p.

(1) процедурою вилучення майна: конфіскація *in personam* застосовується в кримінальному судочинстві (або в тому яке кваліфікується як кримінальне), а *in rem* – в цивільному судочинстві. Зокрема ЄСПЛ зазначив, що «обговорюваний порядок, незважаючи на термінологію, яка використовується у національному законодавстві, має мало спільного з виключно адміністративною конфіскацією, а, навпаки, стосується попередньої наявності кримінального обвинувачення державної посадової особи, і тому за своєю суттю є цивільною процедурою *in rem*, яка спрямована на повернення майна, набутого незаконним шляхом або походження якого неможливо пояснити і яке належить державним посадовим особам та їхньому близькому оточенню (GOGITIDZE AND OTHERS v. GEORGIA», № 36862/05. ЄСПЛ, від 12 серпня 2015 року)¹⁰;

(2) стандартами доказування, які застосовуються: для конфіскації *in personam* має застосовуватися кримінально-правовий стандарт «поза розумним сумнівом» (*beyond reasonable doubt*). Натомість в конфіскації *in rem* використовується стандарт «баланс ймовірностей» (*balance of probabilities*). Наприклад, ЄСПЛ зауважив, що тягар доведення законності походження майна, яке, як стверджувалось, було отримано незаконним шляхом, міг бути законним чином перекладений на відповідачів цих некримінальних проваджень щодо конфіскації, у тому числі цивільних проваджень *in rem*. У випадку, коли рішення про конфіскацію було видано в результаті цивільного провадження *in rem*, яке стосувалося доходів від серйозних злочинів, у таких процедурах суду не потрібні докази «поза сумнівом» щодо незаконності походження майна. Натомість доказ щодо балансу вірогідностей або високої ймовірності незаконного походження майна в поєднанні з неможливістю власником цього майна довести протилежне був достатній для перевірки критерію пропорційності відповідно до статті 1 Протоколу №1. Національні органи влади відповідно до Конвенції надалі отримали свободу дій у питанні застосування конфіскаційних заходів не лише стосовно осіб, безпосередньо обвинувачених у злочинах, а й членів їхніх сімей та інших близьких родичів, які могли володіти та неформально управляти незаконно набутим майном від імені підозрюваних правопорушників, а також будь-кого, хто не мав необхідного статусу добросовісності (*bona fide*) (GOGITIDZE AND OTHERS v. GEORGIA», № 36862/05. ЄСПЛ, від 12 серпня 2015 року)¹¹.

Українська модель конфіскації *in rem* отримала своє вираження в конструкції «необґрунтовані активи»¹², що мають досить нетиповий правовий режим. Такий специфічний правовий режим, *по-перше*, проявляється в досить суттєвих особливостях правового регулювання. Правове регулювання конструкції необґрунтованих активів відбувається частково в: ЦК України (ч. 5 ст. 258, ч. 7 ст. 261, ч. 2 ст. 328, п. 12 ч. 1 ст. 346, ч. 6 ст. 1032); ЦПК України (зокрема, абз. 2 ч. 2 ст. 81, ч. 4 ст. 89, глава 12), причому із специфічним відсиланням до КК України та Закону України «Про запобігання корупції»; Законі України «Про запобігання корупції» (зокрема, ч. 2 ст. 69).

При цьому, законодавець застосував досить «специфічну» законодавчу техніку, оскільки: матеріально-правове регулювання необґрунтованих активів в більшій мірі здійснюється на рівні процесуального закону, а не в ЦК України; сам інструментарій (активи, набуття активів, необґрунтовані активи, законні доходи) повністю неузгоджений із ЦК України, що містить тільки

¹⁰ HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-154398>

¹¹ HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-154398>

¹² Слід зауважити, що законодавець не кваліфікує визнання активів необґрунтованими як конфіскацію із посиланням на ст. 354 ЦК України.

фрагментарне регулювання певних аспектів позовної давності, кваліфікацію рішення про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави як спростування презумпції правомірності набуття права власності та підстави припинення права власності.

По-друге, суб'єктами до яких може бути пред'явлений позов про визнання активів необґрунтованими є публічні особи та «пов'язані» з ними особи (ч. 4 ст. 290 ЦПК України). Тобто, правовий режим необґрунтованих активів є свого роду додатковим обмеженням для публічних фізичних осіб. Натомість для звичайних суб'єктів така конструкція нехарактерна і невласлива.

По-третьє, законодавець не здійснює конструювання правового режиму необґрунтованих активів через використання конструкції недійсності.

Хоча в літературі вказується, що «презумпція правомірності правочину, так само як і правомірності правонабуття майна у власність, передбачає встановлення тягаря доведення обставин незаконності, недійсності або нікчемності особою, яка заявляє відповідні вимоги в порядку позовного провадження»¹³.

Апеляційна палата ВАКС зазначила, що «суд першої інстанції дійшов обґрунтованого висновку про те, що надані прокурором докази в сукупності свідчать про як про неотримання, так і про невикористання згаданим підприємством у господарський діяльності Об'єкта оренди, а правочин щодо нього має ознаки фіктивності та укладений з метою створення формальних підстав для перерахування коштів ОСОБА_1 за оренду нерухомого майна, яке йому не належить»¹⁴.

Дійсно, на перший погляд, процес кваліфікації активу як необґрунтованого безпосередньо «дотичний» до певного юридичного факту, з урахуванням, того що набуття активів відбувається на підставі тих чи інших юридичних фактів (правочинів, договорів і т. п.).

Визнання договору недійсним сконструйоване в ст. 16 ЦК України як *універсальний спосіб захисту цивільних прав та інтересів*. Тобто, від «виняткового» правового засобу, яким була реституція в римському приватному праві, визнання договору недійсним в українському правопорядку еволюціонувало і набуло характеристики універсального правового засобу. Разом з тим, навряд чи можливо безапеляційно стверджувати, що такий спосіб можливо застосовувати до захисту більшості особистих немайнових прав, особливо тих, які не можуть «зачіпатися» при укладенні договору. Крім того, досить часто визнання договору недійсним застосовується, особливо в сфері податкового права, для захисту публічних інтересів (наприклад, оспорювання договору контролюючим органом, з метою донарахування податків чи зборів). Але, природно, що недійсність договору не розрахована для такої мети.

Тому очевидно, з урахуванням сутності та призначення конструкції недійсності правочину вона не розрахована на її використання при визнанні необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави. Оскільки в цьому разі достатньо спростувати презумпцію правомірності набуття права власності (ч. 2 ст. 328 ЦК України).

¹³ Корчагін М. П. Коментар ст. 290 - 292 // Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. Василюк Н. В., Гулька Б. І., Кота О.О. – Київ : ВД «Дакор», 2021. – С. 577.

¹⁴ Постанова Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 27.10.2021 в справі № 991/3401/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100837765>

Аналіз норм ЦК України, зокрема ст. 328, п. 10, 12 ч. 1 ст. 346, 354 ЦК України, свідчить, що в статті 354 ЦК України здійснюється приватноправове регулювання конфіскації проти особи (*in personam*).

Конфіскація *in personam* відноситься до достатньо специфічних правових конструкцій, оскільки їй властива міжгалузева та цілком публічна спрямованість. Сутність конфіскації *in personam* як санкції за вчинене правопорушення обумовлює переважне регулювання її публічним законодавством, хоча її застосування не позбавлене приватно-правових наслідків.

Стаття 354 ЦК України, з огляду на її розміщення в ЦК України, за логікою повинна була б містити регулювання саме цивільно-правових аспектів конфіскації *in personam* (момент припинення права власності на майно, припинення інших цивільних прав і наслідки цього та ін.). Однак закріплені в ній положення тільки відтворюють конституційні норми та мають загальний характер. Це, у свою чергу, викликає необхідність у системному тлумаченні норм законодавства в контексті, перш за все, цивільно-правового регулювання конфіскації *in personam*.

На відміну від реквізиції, конфіскація *in personam* не відбувається з мотивів суспільної необхідності. Конфіскація *in personam* не просто позбавлення майна правопорушника, це ще й демонстрація суспільством того, що воно не дозволить правопорушнику користуватися «плодами» своїх правопорушень. Конфіскація має запобігати вчиненню злочинів з метою злочинного збагачення. Завдяки конфіскації майно (наприклад, зброя або наркотичні речовини) вилучається з цивільного обороту, що запобігає його незаконному обороту, забезпечує безпеку суспільства й збереження публічного порядку.

II. Поняття, види конфіскації та суміжні правові конструкції

Конфіскація *in personam* (від лат. *confiscatio* – відібрання майна в казну) – це позбавлення права власності особи на майно за рішенням суду як санкція за вчинення правопорушення у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом, внаслідок чого майно безоплатно переходить у власність держави.

Законодавець завдяки використанню в ст. 354 ЦК України термінів «*позбавлення*», «*правопорушення*» підкреслює примусовий характер конфіскації та її беззаперечний вплив на припинення суб'єктивного права власності.

Аналіз законодавства дозволяє виокремити такі конструкції конфіскації як:

- а) адміністративного стягнення за: вчинення адміністративного правопорушення (ст. 29 КУпАП); порушення митних правил (ст. 465 МК України);
- б) покарання за вчинення злочину (ст. 59 КК України);
- в) іншого заходу кримінально-правового характеру (ст. 96-1 КК України);
- г) захід кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичних осіб (ст. 96-8 КК України);
- г') наслідку несплати іноземною юридичною особою накладеного штрафу (ч. 5 ст. 30 Закону України «Про виключну (морську) економічну зону України»);
- д) наслідку вчинення корупційного правопорушення (ч. 1 ст. 69 Закону України «Про запобігання корупції»).

Окремо потребує з'ясування співвідношення поняття «конфіскації» та такої суміжної правової конструкції як «*безоплатне вилучення*».

Конструкція «**безоплатне вилучення**» вживається у двох протилежних, і навіть взаємовиключних значеннях, як словосполучення, яким:

а) *розкривається сутність конфіскації* (наприклад, ч. 1 ст. 59 КК України);

б) позначається відмінне від конфіскації вилучення певних об'єктів, набутих завдяки вчиненню правопорушення (наприклад, ч. 6 ст. 68 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», абз. 2 ч. 1 ст. 24 Закону України «Про виключну (морську) економічну зону України»).

Втім «конфіскація» та «безоплатне вилучення» є сутнісно різними правовими конструкціями. Такий висновок обумовлюється системним тлумаченням нормативних положень, за допомогою яких регулюються випадки безоплатного вилучення майна в поєднанні зі ст. 328 ЦК України. У цивільному законодавстві діє презумпція законності набуття права власності, однак вона може бути спростована судом, приписом закону або при встановленні необґрунтованості активів.

Законодавець, як правило, при встановленні правового наслідку у вигляді безоплатного вилучення майна передбачає незаконність його набуття. Наприклад, «*незаконно* добуті (зібрані) об'єкти тваринного світу, виготовлена з них продукція» (ч. 5 ст. 63 Закону України «Про тваринний світ»); «*незаконно* добуті в природі ресурси та виготовлена з них продукція» (ч. 6 ст. 68 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»); «безоплатне вилучення *незаконно* видобутих ресурсів» (абз. 2 ч. 1 ст. 24 Закону України «Про виключну (морську) економічну зону України»).

За перелічених випадків відсутня правомірна підстава для набуття майна у власність, оскільки вона спростована вказівкою того чи іншого закону. Особа, яка діяла з порушенням закону, не набуває права власності, і конфіскацію, як примусову підставу припинення права власності, застосувати не можна.

Крім «безоплатного вилучення», для ситуацій, за яких особи не набувають права власності на майно через незаконність власних дій, інколи законодавець використовує й інші формулювання чи звороти задля вказівки про вилучення такого майна. Наприклад, прибуток, одержаний від продажу фальсифікованих вин, вермутів, коньяків України і брендів, *вилучається до державного бюджету в судовому порядку* податковими органами за поданням центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну аграрну політику, політику у сфері сільського господарства (ч. 5 ст. 15 Закону України «Про виноград та виноградне вино»).

III. Об'єкти конфіскації in personam та правовий режим конфіскованого майна

Важливе значення має і *обсяг майна, що підлягає конфіскації*. Як у ч. 2 ст. 354 ЦК України, ст. 41 Конституції України, так і в інших законодавчих актах (зокрема, ст. 59 КК України, ст. 29 КУпАП) передбачається бланкетна норма про його встановлення на рівні закону. Тобто іншим нормативно-правовим актом обсяг конфіскації визначатися не може.

Емпіричний огляд законодавства дозволяє стверджувати, що певною мірою, як об'єкти, так і виключення закріплені для *конфіскації як виду покарання за вчинення злочину*. Це й не дивно, оскільки в більшості випадків конфіскація застосовується саме як наслідок вчинення злочину.

У ч. 1 ст. 49 Кримінально-виконавчого кодексу України передбачено, що конфіскації підлягає майно, яке є *власністю засудженого*, в тому числі його частка у спільній власності, статутному фонді суб'єктів господарської діяльності, гроші, цінні папери та інші цінності,

включаючи ті, що знаходяться на рахунках і на вкладах чи на зберіганні у фінансових установах, а також майно, передане засудженим у довірче управління.

У статті 354 ЦК України для характеристики суб'єкта права власності, яке припиняється внаслідок конфіскації, вживається термін «особа». У свою чергу, під «особами», відповідно до ч. 1 ст. 2 ЦК України, розуміються тільки фізичні та юридичні особи. Тому потрібно зробити висновок, що майно може бути конфіскованим тільки у фізичних та юридичних осіб.

Не підлягає конфіскації майно, що належить засудженому на правах приватної власності чи є його часткою у спільній власності, необхідне для засудженого та осіб, які перебувають на його утриманні (ч. 2 ст. 49 КВК України).

Відповідно до ч. 1 та 2 ст. 62 Закону України «Про виконавче провадження» виконання рішень про конфіскацію майна здійснюється органами державної виконавчої служби в порядку, встановленому цим Законом. Реалізація конфіскованого майна здійснюється в порядку, встановленому цим Законом. Тому визначення майна, що не підлягає конфіскації, відбувається згідно Переліку майна, на яке не може бути звернено стягнення за виконавчими документами (Додаток до Закону України «Про виконавче провадження»).

Окрім цього аналіз чинного законодавства дозволяє стверджувати про інші випадки виключення певного майна з об'єктів конфіскації. Такі винятки можуть детермінуватися як статусною характеристикою окремих суб'єктів, так і специфікою правового режиму того чи іншого об'єкта.

Зокрема, *не може бути застосована конфіскація.*

- *до неповнолітніх* (ст. 24-1 КУпАП, ст. 98 КК України);
- *до осіб, для яких полювання є основним джерелом існування: конфіскація вогнепальної зброї, інших знарядь полювання й бойових припасів* (ч. 2 ст. 29 КУпАП);
- *об'єкта фінансового лізингу у зв'язку з будь-якими діями або бездіяльністю лізингоодержувача, крім випадків, встановлених законом* (ч. 6 ст. 7 Закону України «Про фінансовий лізинг»);
- *пенсійних активів накопичувальної системи пенсійного страхування* (ч. 10 ст. 80 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»);
- *пенсійних активів, якщо вони сформовані за рахунок коштів, отриманих на підставах, що не суперечать законодавству* (ч. 7 ст. 47 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення»);
- *консульських приміщень, предметів їх обстановки, усього рухомого і нерухомого майна консульської установи, враховуючи засоби пересування* (ч. 1 ст. 11 Консульської конвенції між Україною та Італійською Республікою від 23.12.2003 р.).

Відсутність належного механізму конфіскованого майна обумовила навіть прийняття Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 17.11.2006 р. «Про заходи щодо вдосконалення діяльності органів державної влади під час здійснення операцій з конфіскованим і безхазяйним майном». У ньому Рада констатувала, що в Україні відсутня цілісна система нормативно-правового регулювання здійснення операцій з конфіскованим та безхазяйним майном, а стан обліку, зберігання та оцінки таких матеріальних цінностей потребує поліпшення. Втім, протягом часу, що сплинув, регулювання правового режиму конфіскованого майна зовсім не змінилося.

Наявність певних нормативних положень у законодавстві дозволяє стверджувати, що держава, напевне, створює для конфіскованого майна нетиповий правовий режим, порівняно із

майном, яке перебуває у власності юридичних чи фізичних осіб. Він проявляється, зокрема, тому що:

- конфісковане майно, що переходить у державну власність за рішенням суду, є об'єктом управління державної власності (абз. 10 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про управління об'єктами державної власності»);
- контролюючі органи організують роботу з обліку, попередньої оцінки, зберігання майна, вилученого *та конфіскованого* за порушення митного і податкового законодавства (Підпункт 19-1.1.23 пункту 19-1.1 статті 19-1 ПК України);
- *конфісковані дорогоцінні метали і дорогоцінне каміння, дорогоцінне каміння органогенного утворення та напівдорогоцінне каміння* зараховуються до Державного фонду дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України (абз. 1 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними»);
- *конфісковані самородки дорогоцінних металів, дорогоцінні метали і дорогоцінне каміння, дорогоцінне каміння органогенного утворення та напівдорогоцінне каміння у виробі та брухті* надходять до Державного сховища дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння України без відповідної переробки (ч. 3 ст. 7 Закону України «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними»);
- з метою поліпшення матеріального забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, митні органи зобов'язані безоплатно передавати закладам, в яких виховуються діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, дитячим будинкам сімейного типу, прийомним сім'ям *дитячі речі, м'який інвентар, транспортні засоби тощо, затримані митними органами і конфісковані в установленому порядку*, а також ті, за якими не звернувся власник до закінчення терміну їх зберігання під митним контролем, у кількості, що не перевищує необхідних річних потреб відповідного закладу або сім'ї, за зверненням служби у справах дітей (ст. 24 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»);
- якщо *конфісковані культурні цінності* обернені відповідно до закону в доход держави, питання про безоплатну передачу цих культурних цінностей для постійного зберігання в державну частину музейного, бібліотечного та архівного фондів або релігійним організаціям вирішується відповідно до законодавства (ч. 4 ст. 28 Закону України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей»);
- до цільових екологічних фондів природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, регіональних ландшафтних парків, ботанічних садів, дендрологічних парків та зоологічних парків фондів надходять частина штрафів та грошових стягнень за шкоду, заподіяну їм у результаті порушення законодавства про природно-заповідний фонд, у розмірі 70 відсотків загальної суми штрафів та грошових стягнень (ч. 1 та 2 ст. 48 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»).

IV. Умови правомірності конфіскації *in personam*

До умов правомірності конфіскації слід віднести, застосування конфіскації: до особи тільки як санкції за правопорушення; тільки на підставі рішення суду; до майна, що належить особі на праві власності.

По-перше, застосування конфіскації до особи тільки як санкції за правопорушення (кримінальне, адміністративне тощо). Конфіскація майна має бути пропорційна конфіскації вчиненому правопорушенню.

Європейський суд з прав людини вказав, що «для того, щоб втручання було пропорційним, воно має відповідати серйозності скоєного правопорушення, а санкція - серйозності злочину, який вона має покарати, у цій справі - ухилення від сплати ввізного мита, яке виникло через стверджуване неналежне декларування місця проживання заявника (див. рішення у справах "Гирлян проти Росії" (Gyrlan v. Russia), заява № 35943/15, пункт 28, від 09 жовтня 2018 року, та "Габріч проти Хорватії" (<...>), заява № 9702/04, пункт 39, від 05 лютого 2009 року).

Ніщо не свідчить про те, що заявник ввозив заборонені товари, коли-небудь обвинувачувався у скоєнні інших злочинів, пов'язаних з порушенням митних правил, або володів автомобілем незаконно. З огляду на останню підставу між цією справою та іншими справами, в яких стягнення у вигляді конфіскації стосувалося активів, які вважалися такими, що мали незаконне походження (див. рішення у справі "Раймондо проти Італії" (Raimondo v. Italy), від 22 лютого 1994 року, пункт 29, Серія А № 281-А, ухвали щодо прийнятності у справах "Аркурі та інші проти Італії" (Arcuri and Others v. Italy), заява № 52024/99, від 05 липня 2001 року, та "Рієла та інші проти Італії" (Riela and Others v. Italy), заява № 52439/99, від 04 вересня 2001 року) або використовувалися для незаконної діяльності, має бути проведена різниця (див. ухвалу щодо прийнятності у справі "Батлер проти Сполученого Королівства" (Butler v. the United Kingdom), заява № 41661/98, від 27 червня 2002 року).

Щодо судового провадження на національному рівні Суд зауважує, що рішення національних органів влади по суті ґрунтувалися на таких елементах: (i) під час перетину кордону заявник продовжував бути реєстрованим як житель міста Бердянська; (ii) він не був взятий на постійний або тимчасовий облік у консульстві України за кордоном; (iii) Т. неправильно застосував у справі заявника митні правила (див. пункти 16, 18 і 21). Проте органи державної влади не розглянули детальних аргументів заявника, наведених в його апеляційній скарзі, щодо пропорційності втручання під час накладення стягнення у вигляді конфіскації (див. пункт 19). Отже, Суд вважає, що межі проведеного національними судами розгляду справи були занадто вузькими, щоб відповідати вимозі встановлення "справедливого балансу", притаманній другому абзацу статті 1 Першого протоколу до Конвенції (див. згадані рішення у справах "Садоха проти України" (Sadocha v. Ukraine), пункт 33, та "Гирлян проти Росії" (Gyrlan v. Russia), пункт 30).

Насамкінець Суд зазначає, що формулювання статті 351 Митного кодексу України (чинного на момент подій), за якою заявника було визнано винним, надало національним судам певну свободу розсуду щодо накладання стягнень. Зокрема, вона передбачала, що заборонені дії є підставою для накладення штрафу, конфіскації товарів, у тому числі конфіскації транспортних засобів. Проте враховуючи, що на момент розгляду справи заявника строки для накладення інших стягнень, окрім конфіскації, закінчилися, відповідно

до статей 322 і 328 Митного кодексу України національні суди могли накласти лише стягнення у вигляді конфіскації. На думку Суду, звуження вибору санкцій до стягнення у вигляді конфіскації без встановлення жодних строків руйнує саму суть необхідного справедливого балансу між вимогами загального інтересу та захистом права особи на власність (див., mutatis mutandis, згадане рішення у справі "Гирлян проти Росії" (Gyrlyan v. Russia), пункт 31, в якому національне законодавство не дозволило судам розглянути більш м'яку санкцію, аніж штраф, еквівалентний щонайменше незадекларованій сумі коштів, або конфіскація незадекларованої готівки). За цих обставин, беручи до уваги зазначені міркування у сукупності, Суд доходить висновку, що оскаржувана конфіскація була непропорційною скоєному правопорушенню, а тому поклала на заявника надмірний тягар. Отже, було порушено статтю 1 Першого протоколу до Конвенції» (МУАКОТИН v. UKRAINE, № 29389/09, § 55, 59 - 62, ЄСПЛ, від 17 грудня 2019 року).

По-друге, застосування конфіскації тільки на підставі рішення суду. Тобто єдиним органом, який вправі прийняти рішення про конфіскацію, є суд.

Очевидно, що рішення суду є необхідною умовою застосування конфіскації, оскільки тільки суд, як незалежний та неупереджений орган, здійснює свої повноваження з дотриманням процесуальної форми на засадах змагальності. Саме це дозволяє забезпечити можливість власника майна висловити свою позицію стосовно доцільності та допустимості конфіскації, а також, що застосування конфіскації не порушуватиме прав і законних інтересів третіх осіб.

Парадоксально, але не зважаючи на конституційні та цивілістичні приписи, що конфіскація застосовується тільки на підставі рішення суду, окремими законами передбачені випадки *адміністративної (позасудової) конфіскації*. До таких варто віднести, зокрема: застосування головними державними санітарними лікарями (їх заступниками) **вилучення з реалізації (конфіскація)** небезпечних для здоров'я хімічних та радіоактивних речовин, біологічних матеріалів у порядку, що встановлюється законодавством (п. «є» ч. 1 ст. 42 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення»).

У випадку застосування адміністративної конфіскації вона в будь-якому разі не відповідатиме нормам Конституції України та ЦК України, і власник майна матиме право вимагати відшкодування шкоди, завданої незаконною конфіскацією.

По-третє, застосування конфіскації майна, що належить особі на праві власності. Розташування ст. 354 у гл. 25 ЦК України «Припинення права власності», позначення конфіскації як однієї з підстав припинення права власності (п. 10 ч. 1 ст. 346 ЦК України) та тлумачення положень самої норми дозволяють зробити висновок, що *майно може конфіскуватися тільки у власника*.

Вилучення при спеціальній конфіскації може стосуватися й майна, що належить добросовісним третім особам. При цьому слід враховувати, що на рівні міжнародних договорів України закріплено принцип, відповідно до якого конфіскація не повинна завдавати *шкоду правам добросовісних третіх осіб* (наприклад, ч. 5 ст. 8 Міжнародної конвенції Організації Об'єднаних Націй про боротьбу з фінансуванням тероризму від 09.12.1999 р., ч. 9 ст. 31 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003 р.).

Спеціальна конфіскація не може бути застосована до майна, яке перебуває у власності добросовісного набувача (абз. 3 ч. 4 ст. 96-2 КК України).

Крім того, в контексті розгляду зазначеної умови правомірності конфіскації виникає й суміжне риторичне питання про можливість «перебування» у власності особи права на частку та грошових коштів на рахунках і, як наслідок, їх припинення на підставі конфіскації. У ч. 1 ст. 49 КВК України закріплено, що конфіскації підлягає майно, яке є *власністю засудженого*, зокрема частка в статутному фонді суб'єктів господарської діяльності, гроші, що знаходяться на рахунках і на вкладах.

Аналогічні висновки зумовлює й тлумачення ст. 354 ЦК України, в якій законодавець використовує термін «майно». При її тлумаченні потрібно враховувати положення ст. 190 ЦК України.

Тому допустимим є припинення конфіскацією як права власності на будь-яку річ чи сукупність речей, так й інших прав. Така ситуація викликана тим, що в цивільному обороті на майнові права поширюється правовий режим речей.

V. Правові наслідки конфіскації *in personam*

Застосування конфіскації зумовлює настання, зокрема, таких правових наслідків:

для власника:

- припинення права власності (п. 10 ч. 1 ст. 346 ЦК України);
- платник податку може відновити право на включення частини суми процентів, фактично сплачених за новим іпотечним житловим кредитом, до податкової знижки без дотримання зазначених у ст. 175 статті строків ((п. 175.4 ст. 175 ПК України);

для інших осіб:

- припинення інших (аніж право власності) цивільних прав. Про припинення *інших речових прав на тварин* внаслідок конфіскації вказується в ч. 2 ст. 12 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження». Хоча, окрім володіння, всі інші речові права стосуються нерухомості й не можуть встановлюватися щодо тварин. Однак подібного роду правило, звісно, може застосовуватися в інших випадках.

З огляду на те, що конфіскація є примусовою підставою припинення права власності на майно і відноситься до первісних способів набуття права власності державою (не залежить від прав попереднього власника), інші права (речові, зобов'язальні) стосовно майна, що конфісковане, повинні припинятися в результаті припинення права власності.

При припиненні інших прав постає питання про відшкодування втрат їх суб'єктам. Законодавством передбачається, що в разі вжиття державою заходів до примусового вилучення заставленого майна або майнових прав (націоналізація, реквізиція, **конфіскація**, накладення секвестру, а також інших заходів, аналогічних за своїми наслідками), держава відшкодовує *збитки, заподіяні заставодержателю внаслідок здійснення цих заходів* (ч. 2 ст. 57 Закону України «Про заставу»);

- визнання недійсним договору страхування, якщо його предметом є майно, яке підлягає конфіскації (п. 2. абз. 2 ч. 1 ст. 998 ЦК України);

для держави:

- виникнення права власності в держави на конфісковане майно. Причому моментом виникнення є набрання законної сили рішенням суду;

§ 10. Трохи статей про приватне право

- виконання рішення суду про конфіскацію майна, що здійснюється державним виконавцем (ст. 62 Закону України «Про виконавче провадження»).

У разі «відпадиння правової підстави» (скасування рішення суду) конфіскації може постати питання про повернення конфіскованого майна чи відшкодування шкоди.

У п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» передбачено відшкодуванню шкоди, завданої внаслідок незаконної конфіскації майна.

Європейський суд з прав людини зазначив, що «28% магазину були майном заявниці. Кримінальна справа щодо неї за підозрою в отриманні нею права власності на це майно незаконним шляхом була закрита у зв'язку з відсутністю складу злочину (див. пункт 22). Крім того, у всіх трьох ініційованих заявницею провадженнях національні суди виходили з припущення, що вона була єдиним законним власником відповідного майна.

Отже, конфіскація зазначеної нерухомості та відмова держави повернути це майно заявниці чи відшкодувати їй його вартість після припинення застосування цього заходу становило втручання в її майнові права відповідно до статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

*Наразі слід встановити, чи було це втручання законним. Суд зауважує, що оскаржувана конфіскація ґрунтувалася на вирокі Славутського суду від 17 липня 2003 року, яким 28% магазину, що вважалися майном, нажитим злочинним шляхом, були передані у власність держави відповідно до статті 81 Кримінально-процесуального кодексу України (див. пункти 10 і 46). Проте правові підстави для конфіскації остаточно зникли після зняття арешту внаслідок скасування вироку та закриття кримінальної справи (див. пункти 14, 20 і 22). У зв'язку з цим Суд зазначає, що 22 жовтня 2013 року апеляційний суд постановив, що в результаті конфісковане майно мало бути повернуте або *in natura*, або, у разі неможливості, його вартість мала бути відшкодована відповідно до Закону України «Про відшкодування шкоди».*

З цього випливає, що тривале позбавлення заявниці її майна та нездатність держави-учасниці відшкодувати його вартість було незаконним. Цих міркувань достатньо для встановлення Судом порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції» (SVIRGUNETS v. UKRAINE, № 38262/10, § 77 – 82, ЄСПЛ, від 30 квітня 2020 року).

Огляд специфіки регулювання окремих цивільних відносин під час воєнного стану

<https://t.me/glossema/105>

Василь Крат,
суддя Верховного Суду

I. Загальні зауваги

В ЦК України міститься незначна кількість випадків, за яких законодавець урегулював ті чи інші цивільні відносини дотичні до воєнних дій або воєнного стану:

оголошення фізичної особи померлою (стаття 46 ЦК України);

зупинення перебігу позовної давності якщо позивач або відповідач перебуває у складі Збройних Сил України або в інших створених відповідно до закону військових формуваннях, що переведені на воєнний стан (пункт 4 частини першої статті 263 ЦК України);

не вважаються примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншими рішеннями суду, а також робота чи служба відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан (абз. 2 частини 3 статті 312 ЦК України);

в умовах воєнного або надзвичайного стану майно може бути примусово відчужене у власника з наступним повним відшкодуванням його вартості (частина 2 статті 353 ЦК України)¹⁵.

У підпунктах 2, 8, 11 пункту 3 Прикінцевих та перехідних положень Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2120-ІХ¹⁶ (далі – Закон № 2120-ІХ) урегульовано застосування окремих цивілістичних конструкцій в період воєнного стану.

II. Дія в часі підпунктів 2, 8, 11 пункту 3 Прикінцевих та перехідних положень Закону № 2120-ІХ

За загальним правилом дія актів цивільного законодавства спрямована на майбутнє. У зв'язку з цим законодавець передбачає, що акти цивільного законодавства регулюють відносини, які *виникли з дня набрання ними чинності*.

*КЦС ВС зауважив, що «тлумачення статті 5 та пункту 4 Прикінцевих та перехідних положень ЦК України свідчить, що за загальним правилом, дія актів цивільного законодавства в часі має футороспективний характер, тобто спрямована на майбутнє. У зв'язку з чим законодавець передбачає, що акти цивільного законодавства регулюють відносини, які виникли з дня набрання ними чинності».*¹⁷

Під *зворотною (ретроактивною) дією* варто розуміти поширення дії актів цивільного законодавства на відносини, що виникли до набрання ними чинності.

У доктрині приватного права виокремлюється два випадки зворотної дії норм цивільного законодавства:

по-перше, цей випадок установлено у ч. 2 ст. 5 ЦК України, і стосується ситуацій, за яких акт цивільного законодавства пом'якшує або скасовує цивільну відповідальність особи;

¹⁵ Див.: Крат В. Реквізиція в цивільному праві. URL: <https://t.me/glossema/94>

¹⁶ Голос України. – від 17 березня 2022 року. – № 58 (7808). URL: http://www.golos.com.ua/tmp/iwzkob_170322.pdf

¹⁷ Постанова КЦС ВС від 03.03.2020 в справі № 686/7590/18. Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88017547>.

по-друге, законодавець на свій розсуд може встановлювати спеціальні випадки зворотної дії актів цивільного законодавства. Зазвичай вони стосуються поширення дії норм нового закону на відносини, що не були врегульовані до його прийняття або регулювалися не повною мірою¹⁸.

У пункті 1 Прикінцевих та перехідних положень Закону № 2120-IX передбачено, що «Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування».

У пункті 1 Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022 вказано, що «Ввести в Україні воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року»¹⁹.

Аналіз підпунктів 2, 8, 11 пункту 3 Прикінцевих та перехідних положень Закону № 2120-IX свідчить, що

законодавець пов'язує наявність специфіки в регулюванні окремих цивільно-правових конструкцій із наявністю правового режиму воєнного стану;

частина змін, зокрема передбачена підпунктом 2, 8, охоплює собою скасування цивільно-правової відповідальності;

в окремих випадках застосовується формулювання «нараховані включно з 24 лютого 2022 року» (підпункти 2, 8).

Тому підпункти 2, 8, 11 пункту 3 Прикінцевих та перехідних положень Закону № 2120-IX мають зворотню дію в часі та повинні застосовуватися із 24 лютого 2022 року.

III. Окремі особливості регулювання щодо обчислення цивільно-правових строків

Згідно пункту 19 Прикінцевих та перехідних положень ЦК України у період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану строки, визначені статтями 257–259, 362, 559, 681, 728, 786, 1293 цього Кодексу, продовжуються на строк його дії.

Внаслідок закріплення пункту 19 Прикінцевих та перехідних положень ЦК України законодавець передбачив продовження окремих строків на час дії воєнного стану.

Які строки продовжуються:

(а) *загальна та спеціальна позовна давність* (статті 257–259, 681, 728, абз. 2 ч. 4 статті 362, ч. 1 статті 786, ч. 2 ст. 1293 ЦК України);

(б) *інші цивільні строки*. По-перше, строк здійснення переважного права (абз. 2 ч. 2 статті 362 ЦК). По-друге, строку поруки (ч. 4 статті 559 ЦК).

III. Окремі особливості регулювання наслідків прострочення виконання (невиконання, часткового виконання) за договором позики чи кредитним договором

Тлумачення пункту 18 Прикінцевих та перехідних положень ЦК України свідчить, що законодавець передбачив особливості у регулюванні наслідків прострочення виконання (невиконання, часткового виконання) певних грошових зобов'язань. Така особливість проявляється:

¹⁸ Див.: Крат В.І. Коментар статті 5 Дія актів цивільного законодавства в часі // Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т. 1: Загальні положення. Особи / за ред. І. В. Спасиво-Фатєєвої. – Харків : ЕКУС, 2020. – С. 49 – 60.

¹⁹ Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022>

(1) *в періоді існування особливих правових наслідків*. Таким є період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану та у тридцятиденний строк після його припинення або скасування;

(2) *в договорах на які поширюються специфічні правові наслідки*. Такими є договір позики, кредитний договір, і в тому числі договір про споживчий кредит;

(3) *у встановленні спеціальних правових наслідків прострочення виконання (невиконання, часткового виконання)*. Такі наслідки полягають в тому, що позичальник звільняється від відповідальності, визначеної частиною 2 статті 625 ЦК, а також від обов'язку сплати на користь кредитодавця (позикодавця) неустойки (штрафу, пені) за таке прострочення. У разі якщо неустойка (штраф, пеня) та інші платежі, сплата яких передбачена відповідними договорами, нараховані включно з 24 лютого 2022 року за прострочення виконання (невиконання, часткове виконання) за такими договорами, підлягають списанню кредитодавцем (позикодавцем).

IV. Окремі особливості регулювання наслідків прострочення виконання (невиконання, часткове виконання) за договором про споживчий кредит

Аналіз пункту 6-1 розділу IV Прикінцеві та перехідні положення Закону України «Про споживче кредитування» дозволяє стверджувати, що законодавець визначив особливості у регулюванні наслідків прострочення виконання (невиконання, часткового виконання) грошових зобов'язань, які виникли на підставі договору про споживчий кредит. Така особливість проявляється:

(1) *в періоді існування особливих правових наслідків*. Таким є період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану та у тридцятиденний строк після його припинення або скасування;

(2) *в договорах на які поширюються специфічні правові наслідки*. Таким є договір про споживчий кредит, в тому числі: договори, що містять умову про споживчий кредит у формі кредитування рахунку зі строком погашення кредиту до одного місяця; договори позики, що не передбачають сплати процентів чи будь-яких інших платежів за користування наданими за такими договорами грошовими коштами; кредитні договори, метою яких є надання споживачу права вчиняти правочини з фінансовими інструментами, якщо такі правочини вчиняються за участю чи за посередництвом кредитодавця або іншого професійного учасника ринку цінних паперів; кредити, що надаються за договорами, укладеними в результаті врегулювання спору шляхом укладання мирової угоди, затвердженої судом; кредити, що надаються виключно в рамках відповідних державних програм або програм органів місцевого самоврядування визначеному колу фізичних осіб і передбачають окремі, визначені такими програмами, умови кредитування, у тому числі виплату процентів за користування кредитом; несанкціонований овердрафт, що є перевищенням суми операції, здійсненої за рахунком, над сумою встановленого кредитного ліміту, що обумовлений договором між кредитодавцем та споживачем і не є прогнозованим за розміром та часом виникнення; кредити, що надаються ломбардами у разі передання предмета застави на збереження ломбарду, за умови що зобов'язання споживача обмежуються вартістю предмета застави;

(3) *у встановленні спеціальних правових наслідків прострочення виконання (невиконання, часткового виконання)*. Такі наслідки полягають в тому, що:

споживач звільняється від відповідальності перед кредитодавцем за таке прострочення (невиконання, часткове виконання);

§ 10. Трохи статей про приватне право

в разі прострочення (невиконання, часткове виконання) споживач звільняється, зокрема, від обов'язку сплати кредитодавцю неустойки (штрафу, пені) та інших платежів, сплата яких передбачена договором про споживчий кредит за прострочення виконання (невиконання, часткове виконання) споживачем зобов'язань за таким договором. У разі якщо неустойка (штраф, пеня) та інші платежі, сплата яких передбачена договором про споживчий кредит, нараховані включно з 24 лютого 2022 року за прострочення виконання (невиконання, часткове виконання) за таким договором, підлягають списанню кредитодавцем.

забороняється збільшення процентної ставки за користування кредитом з причин інших, ніж передбачені частиною четвертою статті 1056-1 ЦК України, у разі невиконання зобов'язань за договором про споживчий кредит у в період існування особливих правових наслідків.

V. Специфіка регулювання окремих аспектів іпотечних відносин

У пункті 5-2 розділу VI Прикінцеві положення Закону України «Про іпотеку» зупинив дію статті 37 (у частині реалізації права іпотекодержателя на набуття права власності на предмет іпотеки), статті 38 (у частині реалізації права іпотекодержателя на продаж предмета іпотеки), статті 40 (у частині виселення мешканців із житлових будинків та приміщень, переданих в іпотеку, щодо яких є судові рішення про звернення стягнення на такі об'єкти), статей 41, 47 (у частині реалізації предмета іпотеки на електронних торгах).

Зупинення дії вказаних норм:

по-перше, стосується періоду дії в Україні воєнного, надзвичайного стану та у тридцятиденний строк після його припинення або скасування;

по-друге, поширюється на договори іпотеки за якими нерухоме майно, що належить фізичним особам перебуває в іпотеці та забезпечує виконання за споживчими кредитами.

У разі укладення договору іпотеки після дня набрання чинності Законом № 2120-IX (тобто після 17 березня 2022 року), або у випадку за погодженням сторін внесення змін до договорів після дня набрання чинності Законом № 2120-IX в частині продовження строків виконання зобов'язань та/або зменшення розміру процентів, штрафних санкцій зупинення дії статті 37 (у частині реалізації права іпотекодержателя на набуття права власності на предмет іпотеки), статті 38 (у частині реалізації права іпотекодержателя на продаж предмета іпотеки), статті 40 (у частині виселення мешканців із житлових будинків та приміщень, переданих в іпотеку, щодо яких є судові рішення про звернення стягнення на такі об'єкти), статей 41, 47 (у частині реалізації предмета іпотеки на електронних торгах) Закону України «Про іпотеку» не відбувається.

Трохи про недійсність та неукладеність шлюбу

<https://t.me/glossema/126>

Потрібно розмежовувати недійсність та неукладеність шлюбу. Неукладений шлюб зовсім не обумовлює правових наслідків, а недійсний шлюб може бути підставою їх виникнення.

У доктрині сімейного права вважається неукладеним шлюб, який зареєстрований за відсутності сторін або однієї з них. Вказане порушення має фундаментальний характер. У ч. 1 ст. 51 Конституції України передбачено, що шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка. Присутність нареченої та нареченого в момент реєстрації їхнього шлюбу є обов'язковою (ч. 1 ст. 34 СК України). Це зумовлено тим, що сторони повинні підтвердити свою вільну згоду на укладення шлюбу. Відсутність сторін або однієї з них унеможливорює вираження такої волі, чим позбавляє шлюбний союз важливого фундаменту.

У разі державної реєстрації неукладеного шлюбу:

будь-яка із сторін не набуває прав та обов'язків подружжя;

дитина, яка народилася у неукладеному шлюбі вважається такою, що народилася поза шлюбом;

неукладений шлюб не потребує визнання неукладеним в судовому порядку, тобто він є таким в силу вказівки закону (*ipso jure*). З урахуванням того, що неукладений шлюб не породжує будь-яких наслідків, то законодавець передбачив що відбувається анулювання за заявою заінтересованої особи запису про такий шлюб у органі державної реєстрації актів цивільного стану на підставі рішенням суду.

Трохи про принципи еластичності та спеціалітету права іпотеки

<https://t.me/glossema/144>

Василь Крат,
суддя Верховного Суду

Принципи еластичності та спеціалітету права іпотеки крізь призму дії в часі

Загальними засадами цивільного законодавства є, зокрема, справедливість, добросовісність та розумність (пункт 6 статті 3 ЦК України).

Тлумачення, як статті 3 ЦК України загалом, так і пункту 6 частини першої статті 3 ЦК України, свідчить, що загальні засади (принципи) цивільного права мають фундаментальний характер й інші джерела правового регулювання, у першу чергу, акти цивільного законодавства, мають відповідати змісту загальних засад. Це, зокрема, проявляється в тому, що загальні засади (принципи) є по своїй суті нормами прямої дії та повинні враховуватися, зокрема, при тлумаченні норм, що містяться в актах цивільного законодавства.

У частинах першій, другій статті 5 Закону України «Про іпотеку» (у редакції, чинній до набрання чинності Законом України від 03 липня 2018 року № 2478-VIII) зазначено, що предметом іпотеки можуть бути один або декілька об'єктів нерухомого майна за таких умов: нерухоме майно належить іпотекодавцю на праві власності або на праві господарського відання, якщо іпотекодавцем є державне або комунальне підприємство, установа чи організація; нерухоме

майно може бути відчужене іпотекодавцем і на нього відповідно до законодавства може бути звернене стягнення; нерухоме майно зареєстроване у встановленому законом порядку як окремий виділений у натурі об'єкт права власності, якщо інше не встановлено цим Законом. **Предметом іпотеки також може бути об'єкт незавершеного будівництва** або інше нерухоме майно, яке стане власністю іпотекодавця після укладення іпотечного договору, **за умови, що іпотекодавець може документально підтвердити право на набуття ним у власність відповідного нерухомого майна у майбутньому**. Обтяження такого нерухомого майна іпотекою підлягає державній реєстрації у встановленому законом порядку незалежно від того, хто є власником цього майна на час укладення іпотечного договору.

Відповідно до частин п'ятої та шостої статті 6 Закону України «Про іпотеку» (у редакції, чинній до набрання чинності Законом України від 03 липня 2018 року № 2478-VIII) якщо в іпотеку передається земельна ділянка, **на якій розташовані будівлі (споруди)**, які належать іпотекодавцю на праві власності, така земельна ділянка підлягає передачі в іпотеку разом з будівлями (спорудами), на якій вони розташовані. Після звернення стягнення на передану в іпотеку земельну ділянку, на якій розташовані будівлі (споруди), що належать іншій, ніж іпотекодавець, особі, новий власник земельної ділянки зобов'язаний надати власнику будівлі (споруди) такі ж умови користування земельною ділянкою, які мав іпотекодавець. Об'єкти незавершеного будівництва, **розташовані на переданій** в іпотеку земельній ділянці, вважаються предметом іпотеки, незалежно від того, хто є власником об'єкта незавершеного будівництва.

Тлумачення вказаних норм (у редакції, до набрання чинності Законом України від 03 липня 2018 року № 2478-VIII) свідчить, що:

праву іпотеки властиві певні принципи, до яких, зокрема, відноситься еластичність та спеціальність (спеціалітет);

принцип спеціальності (спеціалітету) права іпотеки проявляється в тому, що іпотека як право на чужу річ поширюється на конкретну індивідуально-визначену річ, що визначена в договорі. Спеціальність права іпотеки покликана зафіксувати певний обсяг прав іпотекодержателя щодо визначеного в договорі майна. Окрім цього, завдяки принципу спеціальності створюється механізм охорони інтересів іпотекодавця, оскільки виокремлюється майно, яке обтяжене іпотекою, від іншого майна.

принцип еластичності полягає в тому, що іпотека це право за рахунок іпотечного майна задовольнити вимоги іпотекодержателя (тобто, право на цінність), і, як наслідок, як би не змінювався саме предмет іпотеки (зокрема, внаслідок реконструкції), право іпотеки має зберігатися допоки існує фактично або юридично ця цінність;

в силу цивілістичної традиції як в українському законодавстві, судовій практиці, так і доктрині приватного права, існують такі окремі об'єкти цивільних прав, як земельна ділянка і об'єкт незавершеного будівництва, який зведений на цій ділянці. Внаслідок цього відбувається окреме регулювання іпотеки земельної ділянки та визначення за яких випадків об'єкт незавершеного будівництва, який зведений на цій ділянці, буде предметом іпотеки. Вочевидь кваліфікація як класичного об'єкта нерухомості тільки земельної ділянки не вимагала б такого регулювання;

частина п'ята та шоста статті 6 Закону України «Про іпотеку» (у редакції, до набрання чинності Законом України від 03 липня 2018 року № 2478-VIII) регулювала правовідносини щодо передачі в іпотеку земельної ділянки, на якій вже були розташовані будівлі чи об'єкт незавершеного будівництва на момент укладення договору іпотеки. У такому разі предметом

іпотеки були і будівлі (споруди) чи об'єкт незавершеного будівництва передачі. Звісно, учасники цивільних відносин за допомогою такого універсального регулятора приватних відносин як договір, могли встановити в договорі іпотеки, що іпотека поширюватиметься й на будівлю (споруду) чи об'єкт незавершеного будівництва, що будуть збудовані після укладення договору іпотеки. У випадку відсутності такої вказівки в договорі іпотеки, що іпотека поширюватиметься й на будівлю (споруду) чи об'єкт незавершеного будівництва, що будуть збудовані після укладення договору іпотеки, підстави для поширення іпотеки на такі об'єкти відсутні.

Практика касаційного суду по застосуванню норм, які містяться в частині п'ятій та шостій статті 6 Закону України «Про іпотеку» (у редакції, до набрання чинності Законом України від 03 липня 2018 року № 2478-VIII) була однаковою.

Зокрема, про це свідчить зміст:

постанови Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 31 січня 2019 року в справі № 725/4846/15-ц (провадження № 61-31868св18)²⁰;

постанови Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 07 серпня 2019 року в справі № 2-2712/12 (провадження № 61-6389св18)²¹;

постанови Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 02 жовтня 2019 року в справі № 317/2966/13-ц (провадження № 61-11551св18)²².

Слід звернути увагу, що законодавець змінив підхід до регулювання принципів еластичності та спеціальності (спеціалітету), і Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення кредитування» від 03 липня 2018 року № 2478-VIII статтю 5 Закону України «Про іпотеку» доповнено частиною п'ятою такого змісту: «у разі якщо іпотекодавцем предмет іпотеки було реконструйовано або щодо нього було проведено самочинне будівництво (у тому числі, але не виключно, споруджено нові будівлі, споруди тощо на земельній ділянці, що належить іпотекодавцю на праві власності чи перебуває в його користуванні), **всі** реконструйовані, **новостворені об'єкти нерухомості вважаються** предметом іпотеки відповідно до іпотечного договору».

У пунктах 1, 2 Прикінцевих та перехідних положень Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення кредитування» від 03 липня 2018 року № 2478-VIII встановлено, що цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування, та вводиться в дію через три місяці з дня набрання чинності цим Законом. Цей Закон застосовується до відносин, що виникли після введення його в дію, а **також до відносин, що виникли до введення його в дію та продовжують існувати після введення його в дію**, крім частини четвертої статті 36 Закону України «Про іпотеку», що застосовується виключно до договорів і угод, укладених після введення в дію цього Закону²³.

²⁰ Постанова КЦС ВС від 31.01.2019 у справі № 725/4846/15-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79572885>

²¹ Постанова КЦС ВС від 07.08.2019 у справі № 2-2721/12. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83749302>

²² Постанова КЦС ВС від 02.10.2019 у справі № 317/2966/13-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84845632>

²³ Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2478-19>

У постанові Верховного Суду в складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 27 листопада 2019 року в справі № 2-5927/2011 (провадження № 61-12789св19) вказано, що:

«згідно з частиною п'ятою статті 5 Закону України «Про іпотеку» (згідно із Законом № 2478-VIII від 03 липня 2018 року) у разі якщо іпотекодавцем предмет іпотеки було реконструйовано або щодо нього було проведено самочинне будівництво (у тому числі, але не виключно, споруджено нові будівлі, споруди тощо на земельній ділянці, що належить іпотекодавцю на праві власності чи перебуває в його користуванні), всі реконструйовані, новостворені об'єкти нерухомості вважаються предметом іпотеки відповідно до іпотечного договору. Зміни до статті 5 внесено Законом України № 2478-VIII від 03 липня 2018 року, згідно прикінцевих та перехідних положень якого він набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування, та вводиться в дію через три місяці з дня набрання чинності цим Законом, тобто, 04 лютого 2019 року. Цей Закон застосовується до відносин, що виникли після введення його в дію, а також до відносин, що виникли до введення його в дію та продовжують існувати після введення його в дію, крім частини четвертої статті 36 Закону України «Про іпотеку», що застосовується виключно до договорів і угод, укладених після введення в дію цього Закону. Рішенням виконавчого комітету Московської районної ради м. Харкова від 26 червня 2007 року № 202 ОСОБА_1 надано дозвіл на будівництво житлового будинку на АДРЕСА_1, а рішенням виконавчого комітету Московської районної ради м. Харкова № 64 від 19 лютого 2008 року від 25 березня 2008 № 98/139 будинок введено експлуатацію. 02 квітня 2008 року оформлено і видано свідоцтво про право власності ОСОБА_1 на вказаний будинок, загальною площею 378,5 кв. м, право власності зареєстровано у реєстрі прав на нерухомість у КП «БТІ м. Харкова» 21 квітня 2008 року. При таких обставинах суди попередніх інстанцій дійшли обґрунтованого висновку, що з моменту реєстрації права власності іпотекодавця на спірний будинок, вказаний об'єкт нерухомості наряду з земельною ділянкою набув статусу предмета іпотеки у відповідності до договору іпотеки від 29 травня 2007 року, договору про надання споживчого кредиту № 11161017000 від 29 травня 2007 року та вказаних вище норм матеріального права»²⁴.

Трохи про давність і удаваність.

<https://t.me/glossema/155>.

У приватному праві загальні засади (принципи) приватного права мають фундаментальний характер й інші джерела правового регулювання, у першу чергу, акти цивільного законодавства, мають відповідати змісту загальних засад. Це, зокрема, проявляється в тому, що загальні засади (принципи) є по своїй суті нормами прямої дії та повинні враховуватися, зокрема, при тлумаченні норм, що містяться в актах цивільного законодавства.

²⁴ Постанова КЦС ВС від 27.11.2019 у справі № 2-5927/2011. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86070512>

§ 10. Трохи статей про приватне право

У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 10 листопада 2021 року в справі № 757/76070/17 (провадження № 61-5817св21) вказано, що «у приватному праві, частиною якого є трудове право, недійсність може стосуватися або «вражати» різноманітні договори, не є винятком й трудові договори. При цьому для трудового законодавства є характерним, з урахуванням того, що імперативні норми гарантують не тільки мінімальні соціально-трудова стандарти, але і визначають підстави нікчемності договорів (їх умов) у сфері праці. В статті 9 КЗпП передбачений спеціальний випадок нікчемності умови, якщо відповідні умови договорів погіршують становище працівників порівняно з законодавством України про працю».

У частині першій статті 9 ЦК України передбачено, що положення цього Кодексу застосовуються до врегулювання відносин, які виникають у сферах використання природних ресурсів та охорони довкілля, а також до трудових та сімейних відносин, якщо вони не врегульовані іншими актами законодавства.

Тобто, положення ЦК України субсидіарно застосовуються для регулювання трудових відносин, якщо вони не врегульовані іншими актами законодавствами.

У трудовому законодавстві відсутнє регулювання як конструкції удаваності договору, так і відповідно строку звернення до суду з вимогою про визнання удаваним договором.

Конструкція як удаваності договору, так і позовна давність до вимоги про визнання удаваним договором, регулюється ЦК України.

У цивільному законодавстві закріплено об'єктивні межі застосування позовної давності. Об'єктивні межі застосування позовної давності встановлюються:

(а) прямо (стаття 268 ЦК України). Серед переліку вимог, на які позовна давність не поширюється (стаття 268 ЦК України), відсутня вимога про визнання недійсним свідоцтва про право на спадщину;

(б) опосередковано (із врахуванням сутності заявленої вимоги). Зокрема, у пункті 96 Постанови Великої Палати Верховного Суду від 04 липня 2018 року у справі № 653/1096/16-ц зроблено висновок про незастосування позовної давності до негативного позову.

Сутність вимоги про визнання договору удаваним не виключає застосування до неї позовної давності, і на таку вимогу має поширюватися загальна позовна давність в три роки.

Трохи про захист переважного права наймача на укладення договору найму на новий строк

<https://t.me/glossema/241>

Василь Крат,
суддя Верховного Суду

Захист переважного права наймача
на укладення договору найму на новий строк: окремі ремарки

Щодо правила про пріоритетність норм ЦК України

Основним актом цивільного законодавства України є Цивільний кодекс України. Актами цивільного законодавства є також інші закони України, які приймаються відповідно до Конституції України та цього Кодексу (далі - закон). Якщо суб'єкт права законодавчої ініціативи подав до Верховної Ради України проект закону, який регулює цивільні відносини інакше, ніж цей Кодекс, він зобов'язаний одночасно подати проект закону про внесення змін до Цивільного кодексу України. Поданий законопроект розглядається Верховною Радою України одночасно з відповідним проектом закону про внесення змін до Цивільного кодексу України (частина друга статті 4 ЦК України).

Тлумачення статті 4 ЦК України свідчить, що ієрархія актів цивільного законодавства може базуватися на їх юридичній силі (вимір по вертикалі). Вона поширюється, по-перше, на співвідношення закону та підзаконних актів та, по-друге, на співвідношення Конституції та законів (як кодифікованих, так і інших (поточних)). Одночасно слід визнати існування ієрархії між ЦК як кодифікованим законом та іншими (поточними) законами, що регулюють цивільні відносини. Ця ієрархія базується на визнанні ЦК основним актом цивільного законодавства (вимір ієрархії по горизонталі)²⁵.

Тобто в статті 4 ЦК України закріплюється пріоритет норм ЦК над нормами інших законів. Причому, що такий спосіб вирішення колізії норм ЦК із нормами інших законів, із констатацією пріоритету норм ЦК над нормами інших законів, підтримувався як Конституційним Судом України (рішення від 13 березня 2012 року у справі № 5-рп/2012), так і Верховним Судом України (постанова Верховного Суду України від 30 жовтня 2013 у справі № 6-59цс13, постанова Верховного Суду України від 16 грудня 2015 у справі № 6-2023цс15).

У рішенні Конституційного Суду України від 13 березня 2012 року у справі № 5-рп/2012 вказано, що «згідно з правовою позицією Конституційного Суду України конкретна сфера суспільних відносин не може бути водночас врегульована однопредметними нормативними правовими актами однакової сили, які за змістом суперечать один одному (абзац п'ятий пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 3 жовтня 1997 року № 4-зп). Виходячи з наведеного Конституційний Суд України вважає, що невідповідність окремих положень спеціального закону положенням Кодексу не може бути усунена шляхом застосування правила, за яким з прийняттям нового нормативно-правового акта автоматично призупиняє дію акт (його окремі положення), який був чинним у часі раніше. Оскільки Кодекс є основним актом цивільного законодавства, то будь-які зміни у регулюванні однопредметних правовідносин можуть відбуватися лише з одночасним внесенням змін до нього відповідно до порядку, встановленого абзацом третім частини другої статті 4 Кодексу».

У постанові Великої Палати Верховного Суду від 22 червня 2021 в справі № 334/3161/17 (провадження № 14-188 цс 20) вказано, що:

«14. У Рішенні Конституційного Суду України від 13 березня 2012 року у справі № 5-рп/2012 вказано: «Згідно з правовою позицією Конституційного Суду України конкретна сфера суспільних відносин не може бути водночас врегульована однопредметними нормативними правовими

²⁵ Див.: Крат В. І., Сібільов М. М. Коментар статті 4 Акти цивільного законодавства України // Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т. 1: Загальні положення. Особи / за ред. І. В. Спасиво-Фатеевої. – Харків : ЕКУС, 2020. – С. 45.

актами однакової сили, які за змістом суперечать один одному (абзац п'ятий пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 3 жовтня 1997 року № 4-зп). Виходячи з наведеного Конституційний Суд України вважає, що невідповідність окремих положень спеціального закону положенням Кодексу не може бути усунена шляхом застосування правила, за яким з прийняттям нового нормативно-правового акта автоматично призупиняє дію акт (його окремі положення), який був чинним у часі раніше. Оскільки Кодекс є основним актом цивільного законодавства, то будь-які зміни у регулюванні однопредметних правовідносин можуть відбуватися лише з одночасним внесенням змін до нього відповідно до порядку, встановленого абзацом третім частини другої статті 4 Кодексу».

15. Відтак хоч Закон № 1952-IV прийнятий пізніше, проте статтею 4 ЦК України встановлено, що інші закони України приймаються відповідно до Конституції України та ЦК України, а на суб'єкта законодавчої ініціативи, що подає до Верховної Ради проект закону, який регулює цивільні відносини інакше, ніж ЦК України, покладено обов'язок одночасно подати до Верховної Ради проект закону про внесення змін до ЦК України, які мають розглядатися одночасно.

16. Оскільки на момент виникнення спірних правовідносин відповідні зміни до ЦК України подані не були, то з огляду на положення статті 4 ЦК України та позицію Конституційного Суду України застосування колізійного принципу *lex posterior derogat priori* (лат. «пізніший закон скасовує попередній») у цій ситуації неможливе.

17. Отже, зазначення у ЦК України про необхідність прийняття інших законів відповідно до цього Кодексу є достатньою підставою вважати, що **норма ЦК України превалює над однопредметною нормою іншого нормативно-правового акта, який має юридичну силу закону України.**

Тому для вирішення того, яка норма підлягає застосуванню (ЦК чи Закону України «Про оренду землі») слід застосовувати частину другу статті 4 ЦК, яка закріплює пріоритет норм ЦК над нормами інших законів.

Щодо подібності відносин стосовно захисту переважного права та щодо ефективності позову про переведення прав та обов'язків за договором

Наймач, який належно виконує свої обов'язки за договором найму, після спливу строку договору має **переважне право перед іншими особами на укладення** договору найму на новий строк. Наймач, який має намір скористатися переважним правом на укладення договору найму на новий строк, зобов'язаний повідомити про це наймодавця до спливу строку договору найму у строк, встановлений договором, а якщо він не встановлений договором, - в розумний строк.

Умови договору найму на новий строк встановлюються за домовленістю сторін. У разі недосягнення домовленості щодо плати та інших умов договору переважне право наймача на укладення договору **припиняється** (частина перша статті 777 ЦК України).

В доктрині приватного права під *переважним правом* розуміється таке суб'єктивне цивільне право, яке надає його носієві можливість пріоритетно перед іншими особами набути інше або здійснити існуюче суб'єктивне право²⁶.

²⁶ *Крат В.І.* Переважні права: цивільно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. - Х., 2008. - С. 3.

§ 10. Трохи статей про приватне право

У постанові Верховного Суду в складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 06 листопада 2019 року в справі № 490/7071/16-ц (провадження № 61-25815св18) зазначено, що:

«усталеним є розуміння **переважного права** як такого суб'єктивного цивільного права, яке надає його носієві можливість пріоритетно перед **іншими особами** набути інше або здійснити існуюче суб'єктивне право».

Сутністю переважного права є укладення договору найму на новий строк, з встановленням умов за домовленістю сторін. Тобто переважне право стосується укладення нового договору найму на новий строк і з новими умовами.

Метою встановлення переважного права наймача на укладення договору є створення конструкції в цивільному законодавстві, за допомогою якої наймач матиме додаткові механізми, спрямовані на забезпечення стабільного користування річчю.

При реалізації переважного права наймача умови договору найму на новий строк встановлюються за домовленістю сторін. У разі недосягнення домовленості щодо плати та інших умов договору переважне право наймача на укладення договору припиняється. Переважне право наймача припиняється у випадку, якщо предмет найму необхідний для потреб його власника.

Загальними засадами цивільного законодавства є, зокрема, справедливість, добросовісність та розумність (пункт 6 частини першої статті 3 ЦК України).

Тлумачення, як статті 3 ЦК України загалом, так і пункту 6 частини першої статті 3 ЦК України, свідчить, що загальні засади (принципи) цивільного права мають фундаментальний характер й інші джерела правового регулювання, у першу чергу, акти цивільного законодавства, мають відповідати змісту загальних засад. Це, зокрема, проявляється в тому, що загальні засади (принципи) є по своїй суті нормами прямої дії та повинні враховуватися, зокрема, при **тлумаченні норм, що містяться в актах цивільного законодавства**.

Добросовісність (пункт 6 статті 3 ЦК України) – це певний стандарт поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення.

Порушення переважного права може мати місце при укладенні власником договору найму: із новим наймачем при отриманні письмового повідомлення попереднього наймача про бажання реалізувати переважне право;

у випадку недосягнення згоди щодо плати за майбутнім договором та інших умов з іншим наймачем на більш сприятливих умовах, ніж ті, що пропонувалися при реалізації переважного права;

із новим наймачем, за умови повідомлення попереднього наймача про необхідність використовувати предмет договору найму для власних потреб.

У постанові Великої Палати Верховного Суду від 23 червня 2020 року в справі № 909/337/19 (провадження № 12-35гс20) вказано, що:

«якщо власником предмета найму (оренди) порушено передбачене частиною другою статті 777 ЦК України переважне право наймача (орендаря) на придбання переданої у найм (оренду) речі, належним способом захисту відповідного переважного права наймача (орендаря) буде позов про переведення на останнього прав та обов'язків покупця відповідної речі.

Отже, до спірних правовідносин щодо захисту передбаченого частиною другою **статті 777 ЦК України** переважного права наймача (орендаря) на придбання предмета найму (оренди) **за аналогією закону підлягають застосуванню положення частини четвертої статті 362 цього Кодексу,**

яка регулює подібні правовідносини, а саме визначає порядок захисту переважного права співвласника майна на придбання частки іншого співвласника при її відчуженні останнім.

Звідси для захисту переважного права наймача (орендаря), який належним чином виконує свої обов'язки відповідно до умов договору та закону, у разі продажу речі, переданої у найм (оренду), **належним способом захисту є переведення на наймача (орендаря) прав та обов'язків покупця відповідної речі».**

Суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом чи судом у визначених законом випадках (абзац 12 частини другої статті 16 ЦК України).

Здійснюючи правосуддя, суд захищає права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб, державні та суспільні інтереси у спосіб, визначений законом або договором. У випадку, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного, невизнаного або оспореного права, свободи чи інтересу особи, яка звернулася до суду, суд відповідно до викладеної в позові вимоги такої особи може визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону (частини перша та друга статті 5 ЦПК України).

Цивільні права/інтереси захищаються у спосіб, який передбачений законом або договором, та є ефективним для захисту конкретного порушеного або оспорюваного права/інтересу позивача. Якщо закон або договір не визначають такого ефективного способу захисту, суд відповідно до викладеної в позові вимоги позивача може визначити у рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону. При розгляді справи суд має з'ясувати: чи передбачений обраний позивачем спосіб захисту законом або договором; чи передбачений законом або договором ефективний спосіб захисту порушеного права/інтересу позивача; чи є спосіб захисту, обраний позивачем, ефективним для захисту його порушеного права/інтересу у спірних правовідносинах. Якщо суд зробить висновок, що обраний позивачем спосіб захисту не передбачений законом або договором та/або є неефективним для захисту порушеного права/інтересу позивача, у цих правовідносинах позовні вимоги останнього не підлягають задоволенню. Однак, якщо обраний позивачем спосіб захисту не передбачений законом або договором, проте є ефективним та не суперечить закону, а закон або договір у свою чергу не визначають іншого ефективного способу захисту, то порушене право/інтерес позивача підлягає захисту обраним ним способом.

При оцінці обраного позивачем способу захисту потрібно враховувати його ефективність, тобто спосіб захисту має відповідати змісту порушеного права, характеру правопорушення, та **забезпечити поновлення** порушеного права.

Ефективним способом захисту, який забезпечуватиме відновлення порушеного переважного права на укладення договору оренди на новий строк, є **позов про переведення прав та обов'язків наймача**. Як наслідок це потребує застосування на підставі аналогії закону (частина перша статті 8 ЦК України) правил, що регулюють подібні за змістом відносини (частина четверта статті 362 ЦК України). При цьому подібними за змістом відносинами буде порядок та спосіб захисту переважного права, а не спільна часткова власність.

Трохи про значення договору в приватному праві

<https://t.me/glossema/247>

Василь Крат,
суддя Верховного Суду

Значення договору в приватному праві крізь призму практики Верховного Суду

I. Загальні зауваги

Договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків (частина 1 статті 626 ЦК України).

Основним регулятором договірних відносин є ЦК України, а не окремі закони.

КЦС ВС зазначив, що «тлумачення частини 3 статті 698 ЦК України дозволяє зробити висновок, що: законодавець встановив пріоритет ЦК України в регулюванні договору роздрібної купівлі-продажу; у випадку відсутності регулювання на рівні ЦК України застосовується законодавство про захист прав споживачів».²⁷

Хоча в ієрархії законодавчих актів пріоритет належить ЦК України, значна кількість законодавчих актів, що регулюють певну сферу цивільних відносин, містить власну систему, причому з різною модифікацією в їх ієрархії. Це, очевидно, неправильний підхід, він дезорієнтує учасників цивільного обороту щодо вибору норм, які регулюють відповідні відносини. У таких випадках пріоритетними є саме норми ЦК України – основного акту цивільного законодавства.

II. Значення договору

У сучасній доктрині приватного права договір розуміється в декількох значеннях.

По-перше, договір кваліфікується як юридичний факт, який породжує виникнення (набуття, зміну чи припинення приватних прав та обов'язків) чи іншого правового результату.

На підставі договору можуть виникати різні права (зобов'язальні – договірні; немайнові - договірні; речові - договір про встановлення земельного сервітуту, суперфіцію емфітевзису; тощо).

КЦС ВС зазначив, що «в довіреності від 03 липня 2013 року вказано, що ОСОБА_4 уповноважив ОСОБА_8 вести від його імені будь-які справи в усіх без винятку підприємствах, установах та організаціях виключно з питань, які стосуватимуться його як учасника ТОВ «Грушів Агрозахід», крім розпорядження майном (т. 1 арк. спр. 63).

²⁷ Постанова КЦС ВС від 10.10.2018 у справі № 362/2159/15-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77037278>

Аналіз статті 635 ЦК України свідчить, що по своїй суті попередній договір є організаційним і на його підставі не відбувається розпорядження майном. Тому ОСОБА_8, при укладенні попереднього договору діяв від імені ОСОБА_4 відповідно наданим йому повноваженням».²⁸

Договір належить до правочинів. Зокрема, кожна зі сторін двостороннього правочину виражає свою волю, що кореспондує відповідній волі іншої сторони. Так, волі однієї особи продати річ кореспондує воля іншої особи її купити, внаслідок чого їх волі узгоджуються, хоча самі їх виразники займають протилежні позиції один стосовно іншого. Усі сторони багатостороннього правочину (навіть якщо їх дві) прагнуть досягти однієї мети, на відміну від сторін двостороннього правочину, кожна з яких досягає тільки своєї мети. Оскільки у багатосторонніх правочинах досягнення їх мети можливе шляхом здійснення сторонами спільних дій, це відбувається для кожної з них практично однаковою мірою.

Тому, для того, щоб договір, як юридичний факт, породжував правові наслідки необхідна наявність волі двох або більше сторін, узгодженість волі сторін та її спрямованість на досягнення певного правового результату.

ОП КЦС ВС зазначила, що «реальним (від латинського res - річ) вважається договір, що є укладеним з моменту передачі речі або вчинення іншої дії. Для укладення реального договору необхідна наявність двох юридичних фактів: а) домовленість між його сторонами стосовно істотних умов договору; б) передача речі однією стороною іншій стороні або вчинення іншої дії. По своїй юридичній сутності договір страхування, за загальним правилом, є реальним договором»²⁹.

По-друге, договір розглядається як зобов'язальне правовідношення, яке виникає внаслідок його укладення. Втім, слід зауважити, що також існують переддоговірні відносини, які можуть істотно позначитися на дійсності договору, та постдоговірні відносини (наприклад, гарантійні зобов'язання).

КЦС ВС вказав, що «переддоговірний обов'язок страхувальника надати страховику достовірні відомості про об'єкти страхування і фактори ризику є проявом найвищої добросовісності (доктрина uberrima fides) і пов'язаний з ризиковим характером договору страхування. По суті страховику потрібна інформація для оцінки страхового ризику. Нікчемність другого договору страхування пов'язується із невиконанням переддоговірного обов'язку, який має суттєве значення для виконання майбутнього договору страхування. Цивільне законодавство не містить вказівки про те, який стандарт розкриття інформації майбутнім страхувальником має бути застосований. З урахуванням принципів цивільного права, слід зробити висновок, що для розкриття інформації майбутнім страхувальником потрібно застосувати конструкцію «розумного повідомлення

²⁸ Постанова КЦС ВС від 25.11.2020 у справі № 344/434/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/93336309>

²⁹ Постанова ОП КЦС ВС від 23.01.2019 в справі № 355/385/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79472438>

про ризик», тобто, майбутній страхувальник повинен надати інформацію, яку він знає або повинен знати щодо об'єкта, який страхується»³⁰.

По-третє, у формальному сенсі договір розглядається як документ, у якому фіксуються його умови, тобто йдеться про форму договору.

У доктрині традиційно під формою правочину розуміється спосіб вираження волі сторін та/або його фіксація. Значення форми правочину полягає не тільки в забезпеченні його достовірності, сприйняття іншими особами, що має істотне значення під час вирішення спорів, а часто і його чинності.³¹

Договір оформлюється шляхом фіксації волі сторін та його змісту. Така фіксація здійснюється різними способами. Першим і найпоширенішим з них є складання одного або кількох документів, які текстуально відтворюють волю сторін. При цьому кожна сторона договору має мати однаковий його текст. Інший варіант письмової форми правочину передбачає відсутність єдиного його тексту, умови якого фіксуються сторонами в листах, телеграмах тощо³².

(1) КЦС ВС зазначив, що «під формою правочину розуміється спосіб вираження волі сторони (сторін) та/або його фіксація. Значення форми правочину полягає не тільки в забезпеченні його достовірності, сприйняття іншими особами, що має істотне значення під час вирішення спорів, а часто і його чинності. Законодавець передбачив тільки дві форми правочинів - усну та письмову (електронну)»,³³

(2) КЦС ВС вказав, що «правочин оформлюється шляхом фіксації волі сторони (сторін) та його змісту. Така фіксація здійснюється різними способами. Першим і найпоширенішим з них є складання одного або кількох документів, які текстуально відтворюють волю сторін. Зазвичай правочин фіксується в одному документі. Це стосується як односторонніх правочинів (наприклад, складення заповіту), так і договорів (дво- або багатосторонніх правочинів). Домовленість сторін дво- або багатостороннього правочину, якої вони досягли, фіксується в його тексті, який має бути ідентичним у всіх сторін правочину»,³⁴

(3) ОП КЦС ВС зазначила, що «під формою правочину розуміється спосіб вираження волі сторін та/або його фіксація. Правочин оформлюється шляхом фіксації волі сторони (сторін) та його змісту. Така фіксація здійснюється різними способами. Першим і найпоширенішим з них є складання одного або кількох документів, які текстуально відтворюють волю сторін. Зазвичай правочин фіксується в одному документі. Це стосується як односторонніх правочинів (наприклад, складення заповіту), так і договорів (дво- і

³⁰ Постанова КЦС ВС від 10.03.2021 у справі № 753/731/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95502347>

³¹ Крат В.І. Коментар статті 205 Форма правочину. Способи волевиявлення // Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т. 2: Об'єкти. Правочини. Представництво. Строки та терміни. Позовна давність. Особисті немайнові права фізичної особи / за ред. І. В. Спасиво-Фатєєвої. – Харків: ЕКУС, 2021. – С. 211.

³² Див.: Крат В. І. Форма правочину // Нотаріат для вас. – 2011. – № 5 (139). – С. 21 – 29.

³³ Постанова КЦС ВС від 17.11.2021 у справі № 172/1159/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/101240426>

³⁴ Постанова КЦС ВС від 18.05.2022 в справі № 613/1436/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/104443483>

багатосторонніх правочинів). Домовленість сторін двоабо багатостороннього правочину, якої вони досягли, фіксується в його тексті, який має бути ідентичним у всіх сторін правочину. Потрібно розмежовувати форму правочину та спосіб підтвердження виконання переддоговірного обов'язку кредитодавцем по наданню споживачу інформації, необхідної для порівняння різних пропозицій кредитодавця. Способом підтвердження виконання переддоговірного обов'язку кредитодавця є паспорт споживчого кредиту. Ознайомлення з паспортом споживчого кредиту, його підписання споживачем не означає укладення договору про споживчий кредит та дотримання його форми, оскільки в паспорті кредиту не відбувається фіксація волі сторін договору та його змісту».³⁵

По-четверте, договір розглядається як джерело регулювання відносин сторін, в тому числі конкретизації прав та обов'язків.

Договір як універсальний регулятор приватних відносин, покликаний забезпечити їх регулювання, і має бути направлений на встановлення (набуття, зміну чи припинення) приватних прав і обов'язків та інших наслідків. Зокрема КЦС ВС вказав, що:

(1) «у силу різних причин не виключені в цивільному обороті ситуації, за яких примірники одного й того ж договору матимуть відмінні (не ідентичні) редакції. За допомогою такого універсального регулятора приватних відносин як договір його сторони можуть регулювати застосування, зокрема: парафування (підписання кожної із сторінок договору) з метою забезпечення ідентичності примірників договору; визначення того, який із примірників договору має пріоритет при різних редакціях примірників договору. У разі наявності таких правил в договорі, то саме за їх допомогою має вирішуватися «конкуренція» примірників договору стосовно тих чи інших умов. У випадку, коли сторони не урегулювали в договорі парафування (підписання кожної із сторінок договору) та визначення того, який із примірників договору має пріоритет при різних редакціях примірників договору, то найбільш розумним та прийнятним є висновок, що сторони не домовилися щодо тих умов, які відрізняються і в цьому разі відносини сторін мають регулюватися нормами актів цивільного законодавства».³⁶

(2) «договір як універсальний регулятор приватних відносин, покликаний забезпечити їх регулювання та має бути направлений на встановлення, зміну або припинення приватних прав та обов'язків. За допомогою такого універсального регулятора приватних відносин як договір його сторони можуть регулювати застосування в своїх відносинах юридично-значимих повідомлень (зокрема, порядок надсилання, визначати, коли повідомлення вважатиметься отриманим).³⁷

(3) «договір як універсальний регулятор приватних відносин, покликаний забезпечити їх регулювання та має бути направлений на встановлення, зміну або

³⁵ Постанова ОП КЦС ВС від 23.05.2022 в справі № 393/126/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/104580342>

³⁶ Постанова КЦС ВС від 18.05.2022 в справі № 613/1436/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/104443483>

³⁷ Постанова КЦС ВС від 12.05.2022 в справі № 756/15123/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/104330072>

припинення приватних прав та обов'язків. Під змістом шлюбного договору розуміється сукупність умов, викладених в ньому. Під вимогами, яким не повинен суперечити шлюбний договір (його частина), мають розумітися ті правила, що містяться в імперативних приватно-правових нормах.

У статті 60 СК України закріплено принцип спільності майна подружжя. Сторони шлюбного договору мають можливість домовитися про непоширення на майно, набуте ними за час шлюбу, положень статті 60 СК України. Тобто, сторони шлюбного договору можуть домовитися, що: майно, набуте за час шлюбу, але після укладення шлюбного договору, буде набуватися сторонами на праві спільної часткової власності; режим спільності майна (стаття 60 СК України) може бути змінений за домовленістю сторін на режим роздільності. Сторони можуть включити до шлюбного договору умову, що повністю виключає можливість виникнення в майбутньому спільного подружнього майна. При цьому майно, набуте за час шлюбу, належатиме кожному з подружжя на праві приватної власності (роздільне майно)»³⁸.

Не виключається за допомогою договору здійснити «розподіл» ризиків. За загальним правилом, ризик випадкового знищення та випадкового пошкодження (псування) майна несе його власник (стаття 323 ЦК). Сторони в договорі найму не позбавлені можливості змінити статтю 323 ЦК і передбачити, що ризик покладається на наймача і під час найму, а не тільки при затримці із повернення орендованої речі. Сутність правила про ризик випадкового знищення або пошкодження речі, яка передана в найм, зводиться до того, що: коли майнові втрати (знищення чи пошкодження) настають за відсутності чієї-небудь вини (зокрема, наймача або наймодавця) і за загальним правилом покладаються на власника (наймодавця); при розподілі ризику в договорі найму таким чином, що він «перекладений» на наймача, при випадковому знищенні або пошкодженні предмета найму наймач зобов'язаний компенсувати наймодавцю, як власнику, його майнові втрати. Це пов'язано з тим, що на наймача «покладено» ризик випадкового знищення або пошкодження³⁹.

КЦС ВС зазначив, що «за загальним правилом ризик випадкового знищення та випадкового пошкодження (псування) майна несе його власник (стаття 323 ЦК України). Сторони в договорі найму не позбавлені можливості застосувати статтю 323 ЦК України, яка є диспозитивною нормою, і передбачити, що такий ризик покладається на наймача і під час найму, а не лише в разі затримки повернення орендованої речі. Суть правила про ризик випадкового знищення або пошкодження речі, яка передана в найм, зводиться до того, що: (а) коли майнові втрати (знищення чи пошкодження) настають за відсутності вини наймача або наймодавця, то за загальним правилом покладаються на власника (наймодавця); (б) при розподілі ризику в договорі найму таким чином, що він перекладений на наймача, то у разі випадкового знищення або пошкодження предмета найму наймач зобов'язаний

³⁸ Постанова КЦС ВС від 10.05.2022 в справі № 755/5802/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/104258375>

³⁹ Див.: Крат В.І. Коментар статті 772 Ризик випадкового знищення або випадкового пошкодження речі // Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців) / За ред. проф. І.В. Спасибо-Фатеевої. – Х. : Страйд, 2013. – Том 8 : Договори про передачу майна у власність та користування. – С. 401 – 405.

компенсувати наймодавцю як власнику його майнові втрати. Це пов'язано з тим, що на наймача покладено ризик випадкового знищення або пошкодження»⁴⁰.

Договір може конкретизувати певні права та обов'язки сторін, особливо, що стосується сфери недоговірних зобов'язань. Наприклад, договір про відшкодування шкоди (компенсацію моральної шкоди) між потерпілим і деліквентом. Він тільки конкретизує права та обов'язки: визначає спосіб відшкодування, тобто як відшкодовується; розмір відшкодування; строки відшкодування; забезпечення виконання і підстави припинення.

ОП КЦС ВС вказала, що «за загальним правилом підставою виникнення зобов'язання про компенсацію моральної шкоди є завдання моральної шкоди іншій особі. По своїй суті зобов'язання про компенсацію моральної шкоди є досить специфічним зобов'язанням, оскільки не на всіх етапах свого існування характеризується визначеністю змісту, а саме щодо способу та розміру компенсації.

Джерелом визначеності змісту обов'язку особи, що завдала моральної шкоди, може бути: (1) договір особи, що завдала моральної шкоди, з потерпілим, в якому сторони домовилися зокрема, про розмір, спосіб, строки компенсації моральної шкоди; (2) у випадку, якщо не досягли домовленості, то рішення суду в якому визначається спосіб та розмір компенсації моральної шкоди. У справі, що переглядається, з урахуванням встановлених судами обставин, підставою виникнення зобов'язання про компенсацію моральної шкоди між сторонами є факт її завдання відповідачу, а рішенням Марганецького міського суду Дніпропетровської області від 12 березня 2014 року у справі № 180/149/14-ц конкретизовано її розмір (97 450,00 грн) та визначено спосіб компенсації (грошові кошти)».⁴¹

Слід підкреслити, що такий приватно-правовий інструментарій, як договір не повинен використовуватися його сторонами для невиконання публічних обов'язків, звільнення майна з під арешту в публічних відносинах або уникнення арешту та/або можливої конфіскації, що може мати наслідком визнання його недійсним в судовому порядку.

КЦС ВС зазначив, що «договір як приватно-правова категорія, оскільки є універсальним регулятором між учасниками цивільних відносин, покликаний забезпечити регулювання цивільних відносин, та має бути направлений на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Приватно-правовий інструментарій (зокрема, вчинення договору не для регулювання цивільних відносин та не для встановлення, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для невиконання публічних обов'язків, звільнення майна з під арешту в публічних відносинах або уникнення арешту та/або можливої конфіскації. Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних

⁴⁰ Постанова КЦС ВС від 22.09.2021 в справі № 207/3254/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100644122>

⁴¹ Постанова ОП КЦС ВС від 01.03.2021 у справі № 180/1735/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/95532945>

імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом»⁴².

За загальним правилом, договір як універсальний регулятор приватних відносин, є підставою для встановлення (зміни чи припинення) приватних прав і обов'язків та інших наслідків **саме для його сторін**. Тобто, регулююча сила договору стосується його сторін.

У певних випадках не сторона договору може наділятися правами та обов'язками (наприклад, стаття 636 ЦК України, частина перша статті 816 ЦК України). Інколи, з урахуванням того, що інші особи (не сторони договору) не можуть ігнорувати існування договору між сторонами, а також фактичне та правове становище, яке є його результатом, передбачає спеціальні правила при «інтервенції» в «чужі» договірні відносини. Наприклад, договір, укладений стороною корпоративного договору на порушення такого корпоративного договору, є нікчемним, якщо інша сторона за договором знала або мала знати про таке порушення (частина шоста статті 7 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»).

Трохи про сферу дії частини першої статті 523 ЦК України

<https://t.me/glossema/253>

ОП КЦС ВС вже звертала увага на те, що тлумачення приватно-правових норм має бути розумним та вказала, що «загальними засадами цивільного законодавства є, зокрема, справедливість, добросовісність та розумність (пункт 6 статті 3 ЦК України). Тлумачення як статті 3 ЦК України загалом, так і пункту 6 статті 3 ЦК України, свідчить, що загальні засади (принципи) цивільного права мають фундаментальний характер й інші джерела правового регулювання, в першу чергу, акти цивільного законодавства, мають відповідати змісту загальних засад. Це, зокрема, проявляється в тому, що загальні засади (принципи) є по своїй суті нормами прямої дії та повинні враховуватися, зокрема, при тлумаченні норм, що містяться в актах цивільного законодавства» (Див: постанова ОП КЦС ВС від 18 квітня 2022 року в справі № 520/1185/16-ц (провадження № 61-28728 сво 18)).

При заміні боржника первісний боржник вибуває із зобов'язання і замінюється новим боржником. Законодавець встановлює обмеження на переведення боргу у зобов'язанні поза волею кредитора. Такий підхід має на меті забезпечити кредитора від непередбачуваного та неочікуваного ризику невиконання зобов'язання внаслідок заміни особи боржника. Необхідність отримання згоди кредитора на переведення боргу зумовлена тим, що особа боржника завжди має істотне значення для кредитора. При вступі в договірні відносини, кредитор розраховував на отримання виконання з огляду на якість конкретного боржника (здатність виконати обов'язок, платоспроможність, наявність у боржника майна тощо)

⁴² Постанова КЦС ВС від 13.04.2022 в справі № 757/62043/18-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/103986061>

Для породження переведенням боргу правових наслідків необхідним є існування двох складових: по-перше, вчинення договору (двостороннього правочину) між новим та первісним боржниками, причому такий правочин має вчинятися у такій самій формі, що і правочин, на підставі якого виникло зобов'язання; по-друге, надання кредитором згоди на переведення боргу.

Специфікою характеризується заміна боржника при спадкуванні, оскільки у цьому разі відбувається перехід прав та обов'язків від спадкодавця до спадкоємця (-ів), який, очевидно, не залежить від волі кредитора. Тому при спадкуванні заміна боржника відбувається не внаслідок переведення боргу (частина перша статті 520 ЦК України), а як результат універсального правонаступництва (стаття 1216 ЦК України).

Звісно, що на етапі спадкового правонаступництва навіть априорі не може постати питання про отримання згоди кредитора, як при переведенні боргу, так і про отримання попереднього погодження заставодавця (іпотекодавця) забезпечувати зобов'язання за нового боржника. Натомість при реорганізації юридичної особи, оскільки цей процес є тривалим в часі, очевидна наявність можливості отримати від заставодавця (іпотекодавця) попереднє погодження забезпечувати зобов'язання за нового боржника. Навряд чи розумним є тлумачення за якого, відбувається однакове поширення правил частини першої статті 523 ЦК України про наявність/відсутність погодження від заставодавця (іпотекодавця) забезпечувати зобов'язання нового боржника при переведенні боргу, реорганізації та спадкуванні.

Тому найбільш розумним є тлумачення частини першої статті 523 ЦК України таким чином, що вона регулює випадки заміни боржника при переведенні боргу, реорганізації, оскільки ці випадки правонаступництва допускають можливість отримати від заставодавця (іпотекодавця) попереднє погодження забезпечувати зобов'язання за нового боржника. Як наслідок частина перша статті 523 ЦК України не поширюється на випадки заміни боржника при спадкуванні.

Трохи про визначення прізвища та власного імені дитини судом

<https://t.me/glossema/288>

Василь Крат,
суддя Верховного Суду

Визначення прізвища та власного імені дитини судом: окремі ремарки

I. Загальні зауваги

Ім'я фізичної особи є основним способом індивідуалізації фізичної особи.

Фізична особа набуває прав та обов'язків і здійснює їх під своїм ім'ям. Ім'я фізичної особи, яка є громадянином України, складається із прізвища, власного імені та по батькові, якщо інше не

впливає із закону або звичаю національної меншини, до якої вона належить (частина перша статті 28 ЦК України).

Ім'я фізичній особі надається відповідно до закону (частина третя статті 28 ЦК України).

II. Правила визначення імені дитини батьками

У розвиток положень ЦК України, на рівні статей 145 – 147 СК України передбачені правила визначення імені дитини (прізвища, власного імені та по батькові).

По-перше, визначення **прізвища** (стаття 145 СК України) відбувається за прізвищем батьків. Тобто при однаковому прізвищі у батьків таке ж прізвище має присвоюватися й дитині.

У тому разі, якщо у батьків різні прізвища, то прізвище дитини має визначатися за їх згодою:

- (а) батьки можуть домовитися про присвоєння дитині прізвища одного з батьків;
- (б) присвоїти дитині подвійне прізвище, утворене шляхом з'єднання їх прізвищ.

По-друге, за загальним правилом, **власне ім'я** (стаття 146 СК України) дитини визначається за згодою батьків.

Самостійно матір'ю дитини власне ім'я дитини присвоюється у разі народження дитини жінкою, яка не перебуває у шлюбі та у разі відсутності добровільного визнання батьківства.

Не виключається, що дитині може бути присвоєно не більше двох імен, якщо інше не впливає із звичаю національної меншини, до якої належать мати і (або) батько.

По-третє, визначення **по батькові дитини** (стаття 147 СК України) відбувається за власним іменем батька. При цьому очевидно, що законодавець урегулював тільки той випадок коли у батька дитини одне власне ім'я. Хоча не виключається ситуації, за яких в батька дитини подвійне власне ім'я, то в такому разі батьки вочевидь мають домовитися (стаття 9 СК України), та визначитися з по батькові дитини.

Якщо дитина, народженої жінкою, яка не перебуває у шлюбі, та батьківство щодо дитини не визнано, то по батькові визначається за іменем особи, яку мати дитини назвала її батьком.

III. Правила визначення прізвища та власного імені дитини судом

У СК України містяться норми щодо допустимості вирішення спору батьків про визначення *прізвища та/або власного імені дитини*⁴³:

спір між батьками щодо прізвища дитини може вирішуватися органом опіки та піклування або *судом* (частина третя статті 145 СК України);

спір між батьками щодо імені дитини може вирішуватися органом опіки та піклування або *судом* (частина третя статті 146 СК України).

⁴³ Втім, не можливо виключати виникнення спору щодо визначення по батькові дитини, у випадку коли в батька подвійне власне ім'я.

§ 10. Трохи статей про приватне право

У науково-практичній літературі відсутнє власне пояснення, які ж правила слід застосовувати суду при визначенні прізвища та власного імені дитини. Наприклад, зазначається, що:

- (1) прізвище дитини може бути предметом спору, але ні в літературі, ні в опублікованій судовій практиці такі випадки не зафіксовані⁴⁴. Незгоди, які іноді є між батьками щодо імені дитини, як правило, залагоджуються спільним порозумінням, тому до спорів, які передавалися б на розгляд органу опіки та піклування чи суду справа, зазвичай, не доходить⁴⁵;
- (2) коментована стаття передбачає альтернативну підвідомчість спорів між батьками щодо прізвища дитини. Хоча не виключена можливість звернення батьками спочатку до органу опіки та піклування, а потім вже й до суду, оскільки звернення за захистом до органу опіки та піклування не позбавляє особу права на звернення до суду (стаття 19 СК);⁴⁶
- (3) за відсутності згоди між батьками дитині присвоюється прізвище на підставі рішення органу опіки та піклування, або в судовому порядку. Як впливає з частини 3 коментованої статті, у разі відсутності згоди між батьками про прізвище дитини існує альтернативна підвідомчість вирішення даного спору – орган опіки та піклування або суд. У тому випадку, коли батьки (батько) звернуться до суду, питання підлягає вирішенню в порядку позовного провадження і буде пред'явлений позов про визнання. У разі відсутності згоди між батьками щодо імені дитини, спір вирішується за їх бажанням або органами опіки та піклування, або судом, тобто існує альтернативна підвідомчість.⁴⁷

В судовій практиці при вирішенні спорів про визначення прізвища та власного імені, зокрема, вказується:

(1) «з урахуванням того, що позивач ОСОБА_1, знаходячись у зареєстрованому шлюбі з відповідачем ОСОБА_2, ІНФОРМАЦІЯ_1 народила дочку, та враховуючи той факт, що відповідач не визнає своє батьківство відносно дитини, причому не заявляючи при розгляді даної справи вимог про оспорювання батьківства, тобто є спір про прізвище, ім'я, по батькові дитини між позивачем та відповідачем, суд з метою належної та своєчасної реєстрації народження дитини у органах реєстрації актів цивільного стану, виходячи з інтересів дитини, приходять до висновку, що дитині, яку народила позивач

⁴⁴ Див: Ромовська З.В. Сімейний кодекс України: Наук.-практ. коментар. – К.: ВД «Ін Юре», 2003. – С. 292.

⁴⁵ Див: Ромовська З.В. Сімейний кодекс України: Наук.-практ. коментар. – К.: ВД «Ін Юре», 2003. – С. 293.

⁴⁶ Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. І.В. Жилінкової. – Х.: Ксилон, 2008. – С. 421. Аналогічним чином пояснюється і щодо спору про власне ім'я дитини. Див. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. І.В. Жилінкової. – Х.: Ксилон, 2008. – С. 423.

⁴⁷ Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України : пер. з рос. / С.В. Ківалов, Ю.С. Червоний, Г.С. Волосатий та ін.; за ред. Ю.С. Червоного. – К.; О.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 228, 229.

ІНФОРМАЦІЯ_1 р., необхідно присвоїти прізвище «ОСОБА_1», ім'я «ОСОБА_7», по батькові «Олександрівна»⁴⁸;

(2) «позивач 16.11.2012 р. зареєструвала шлюб з відповідачем ОСОБА_2, шлюб був зареєстрований Центральним відділом державної реєстрації актів цивільного стану Кременчуцького міського управління юстиції Полтавської області, актовий запис № 1023. Після укладення шлюбу кожен з них залишив своє прізвище. ІНФОРМАЦІЯ_2 народила сина, що підтверджується медичним свідоцтвом про народження № 880, виданим 20.05.2013 пологовим будинком м. Кременчука. Згоди між ними з приводу прізвища дитини не досягнуто, досягнуто тільки згоди стосовно імені «ОСОБА_3». Бажає щоб у сина ОСОБА_3 було її прізвище «ОСОБА_3». Відповідач не бажає з'являтися в органи ДРАЦС для проходження необхідної процедури для реєстрації сина. Зараз вирішують питання про розірвання шлюбу. Небажання відповідача під час розгляду справи приймати участь в судових засіданнях, подавати докази, висловлювати свою позицію, дає суду право при заочному розгляді справи вирішити її на підставі наявних в справі доказів. Отже суд вважає, що позов підлягає задоволенню»;⁴⁹

(3) «позивач ОСОБА_4 зібрав всі необхідні документи і звернувся з заявою до Дарницького районного у місті Києві відділу державної реєстрації актів цивільного стану Центрального міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Київ) щодо реєстрації новонародженої дитини з присвоєнням їй прізвища «ОСОБА_7», імені «ОСОБА_7», по-батькові «ОСОБА_7», однак державна реєстрація не була проведена, що вбачається із відповіді вказаного державного органу (а. с.13). Аналізуючи докази, зібрані у судовому засіданні, суд приходять до висновку, що оскільки батьки зобов'язані невідкладно, але не пізніше одного місяця від дня народження дитини, зареєструвати народження своєї дитини в органі державної реєстрації актів цивільного стану, що не було здійснено сторонами по справі більше року у зв'язку з розбіжностями у поглядах на присвоєння прізвища та імені, тому, приймаючи до уваги українські національні звичаї, з урахуванням аналогічного імені, яке носить мати та баба позивача, а також відповідач та її мати присвоїти ім'я новонародженій дитині жіночої статі ІНФОРМАЦІЯ_2 «ОСОБА_7», прізвище «ОСОБА_7», так як сторони не заперечували походження дитини від позивача, а по-батькові «ОСОБА_7», з чим погоджувались сторони по справі.

Позицію відповідача ОСОБА_5 про те, що дівчинці необхідно присвоїти ім'я «ОСОБА_11», прізвище «ОСОБА_6», суд не може покласти в основу рішення, оскільки відповідач в даному цивільному провадженні з зустрічним позовом до суду не зверталась і не заявляла клопотання про об'єднання даної цивільної справи з іншою цивільною справою, яка б могла знаходитись з провадженні іншого судді за її позовом до ОСОБА_4, тому суд розглядає такий спір виключно не інакше як за зверненням особи, поданим відповідно до ЦПК України, в межах заявлених позовних вимог і на підставі доказів, поданих учасниками справи в порядку ч.1 ст.13 ЦПК України»;⁵⁰

⁴⁸ Рішення 17 червня 2010 р. Красноармійського міськрайонного суду Донецької області від 17.06.2010 в справі № 2-3418/2010. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/9979199>

⁴⁹ Рішення Автозаводського районного суду м. Кременчука Полтавської області від 16.07.2013 в справі № 524/5028/13-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/32610927>

⁵⁰ Рішення Дарницького районного суду м. Києва від 05.02.2021 в справі № 753/7395/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/94855688>

(4) «оскільки батьки зобов'язані невідкладно, але не пізніше одного місяця від дня народження дитини, зареєструвати народження своєї дитини в органі державної реєстрації актів цивільного стану, що не було здійснено сторонами по справі більше року у зв'язку з розбіжностями у поглядах на присвоєння прізвища та імені, тому, з урахуванням аналогічного імені, яке носить мати та баба позивача, а також відповідач та її мати присвоїти ім'я новонародженій дитині жіночої статі ІНФОРМАЦІЯ_2 «ОСОБА_4», прізвище «ОСОБА_5», так як сторони не заперечували походження дитини від позивача, а по-батькові «ОСОБА_6», з чим погоджувались сторони по справі. Суд апеляційної інстанції критично ставиться до доводів апеляційної скарги стосовно незаконного застосування зазначення у рішенні суду підставами для задоволення позову - українські національні звичаї. Як зазначає МЮУ в Роз'ясненнях від 29.06.2011 «Порядок присвоєння прізвища, імені, по-батькові дитини при державній реєстрації народження» основними мотивами, які в наш час визначають обрання імені для дитини є: родинна традиція, за якою сина чи дочку називають за іменем бабусі, дідуся; особисті уподобання; вшанування іменем дитини видатних осіб, літературних героїв, кінозірок, героїв телесеріалів»;⁵¹

(5) «слід зазначити, що інтереси дитини є пріоритетним і визначальним для вирішення спору між батьками щодо її прізвища та імені. Дитина народилась ІНФОРМАЦІЯ_1, до березня 2022 року її народження не зареєстровано, ім'я та прізвище не визначено, тому суд, з'ясувавши всі обставини справи та враховуючи визнання позову відповідачем у підготовчому судового засіданні, доходить висновку, що позов про визначення прізвища та імені дитини підлягає задоволенню в межах заявлених позовних вимог»⁵²;

Об'єднана палата Касаційного цивільного суду вже звертала увагу на те, що тлумачення приватно-правових норм має бути розумним та вказала, що «загальними засадами цивільного законодавства є, зокрема, справедливість, добросовісність та розумність (пункт 6 статті 3 ЦК України). Тлумачення як статті 3 ЦК України загалом, так і пункту 6 статті 3 ЦК України, свідчить, що загальні засади (принципи) цивільного права мають фундаментальний характер й інші джерела правового регулювання, в першу чергу, акти цивільного законодавства, мають відповідати змісту загальних засад. Це, зокрема, проявляється в тому, що загальні засади (принципи) є по своїй суті нормами прямої дії та повинні враховуватися, зокрема, при тлумаченні норм, що містяться в актах цивільного законодавства»⁵³.

Сімейні відносини регулюються на засадах справедливості, добросовісності та розумності, відповідно до моральних засад суспільства (частина дев'ята статті 7 СК України).

Сімейні відносини можуть бути врегульовані за домовленістю (договором) між їх учасниками (частина друга статті 7 СК України).

Загальні засади (принципи) приватного права мають фундаментальний характер й інші джерела правового регулювання, у першу чергу, акти сімейного законодавства, мають

⁵¹ Постанова Київського апеляційного суду від 06.10.2021 в справі № 753/7395/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/100214259>

⁵² Рішення Вільногірського міського суду Дніпропетровської області від 25.03.2022 в справі № 174/51/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/103770670>

⁵³ Постанова ОП КЦС ВС від 18.04.2022 в справі № 520/1185/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/104308921>

відповідати змісту загальних засад. Це, зокрема, проявляється в тому, що загальні засади (принципи) є по своїй суті нормами прямої дії та повинні враховуватися, зокрема, при тлумаченні норм, що містяться в актах сімейного законодавства.

Тлумачення статей 145, 146 СК України, з урахуванням принципу розумності, свідчить, що:

(1) при вирішенні спору між батьками дитини про визначення прізвища та власного імені дитини судом мають застосовуватися ті ж самі правила, які законодавець передбачив для присвоєння прізвища та власного імені батьками;

(2) при спільному прізвищі у батьків таке ж прізвище має присвоюватися й дитині. У разі якщо у батьків різні прізвища, і один з батьків (позивач) просить присвоїти дитині своє прізвище, а інший з батьків (відповідач), заперечуючи проти позову, наполягає на присвоєнні дитині свого прізвища, то найбільш розумним є визначення дитині подвійного прізвища;

(3) у випадку, якщо один з батьків (позивач) просить присвоїти дитині одне власне ім'я, а інший з батьків (відповідач), заперечуючи проти позову, наполягає на присвоєнні дитині іншого імені, то найбільш розумним є визначення дитині подвійного власного імені.

Трохи про зміну прізвища дитини її батьками

<https://t.me/glossema/346>

Василь Крат,
суддя Верховного Суду

Зміна прізвища дитини її батьками крізь призму судової практики

I. Загальні зауваги

Зміну прізвища дитини слід відмежовувати від визначення її прізвища.

Визначення прізвища вперше відбувається для дитини після її народження і регулюється положеннями статті 145 СК України⁵⁴.

Натомість зміна прізвища охоплює собою зміну присвоєного дитині прізвища після народження або згодом і правове регулювання зміни прізвища дитини здійснюється в статті 148 СК України.

II. Сфера дії статті 148 СК України

Сфера дії статті 148 СК України охоплює собою два аспекти.

⁵⁴ Див.: Крат В. Визначення прізвища та власного імені дитини судом: окремі ремарки. URL: <https://t.me/glossema/288>.
Опубліковано 17.06.2022.

По-перше – віковий, тобто на яких дітей поширюються положення статті 148 СК України. Аналіз норм цивільного та сімейного законодавства (зокрема, частин першої та другої 295 ЦК України, частин першої та другої статті 149 СК України) надає можливість стверджувати, що:

до досягнення дитиною 14 років право на зміну прізвища дитини здійснюється, за загальним правилом, *батьками* (стаття 148 СК України);

після досягнення 14 років дитина має право змінити своє прізвище *за згодою батьків* (абзац 1 частини другої статті 295 ЦК України);

якщо дитина досягла 16 років, то вона має право *на власний розсуд* змінити своє прізвище (частина перша статті 295 ЦК України, частина перша статті 149 СК України).

З урахуванням того, що законодавець в статті 148 СК України використовує три вікові критерії (досягла/не досягла 7 років та не досягла 14 років), а інші вікові критерії використовуються в інших нормах ЦК та СК України, то положення статті 148 СК України мають поширюватися лише на дітей віком до 14 років. Тобто, стосуватися тих випадків, за яких інші суб'єкти (зокрема, батьки чи один з них) здійснюють право на зміну імені дитини.

По-друге, суб'єктний, тобто які суб'єкти мають можливість реалізувати право на зміну імені дитини віком до 14 років на підставі статті 148 СК України. Тлумачення вказаної норми свідчить, що вона розрахована на ті випадки за яких право на зміну прізвища реалізується батьками або одним з них. Не виключається застосування правил передбачених в статті 148 СК України і в тому разі, якщо право на зміну імені дитини здійснюватиметься усиновлювачами (особами, які дорівнюються до батьків у правовому значенні обсягу їх прав).

Необхідно підкреслити, що касаційним судом зроблено висновок про те, що іншими суб'єктами на яких поширюється стаття 148 СК України є опікун малолітньої особи, яка позбавлена батьківського піклування.

Зокрема, КЦС ВС зауважив, що «одним із основних засобів ідентифікації дитини є її ім'я, яке надається дитині при народженні і складається із прізвища, власного імені та по батькові, якщо інше не впливає із закону або звичаю національної меншини, до якої вона належить. Частинами третьою, п'ятою статті 148 СК України передбачено, що у разі зміни прізвища одного з батьків прізвище дитини може бути змінено за згодою обох батьків та за згодою дитини, яка досягла семи років. У разі заперечення одним із батьків щодо зміни прізвища дитини спір між ними щодо такої зміни може вирішуватися органом опіки та піклування або судом. При вирішенні спору беруться до уваги виконання батьками своїх обов'язків щодо дитини, а також інші обставини, які засвідчують відповідність зміни прізвища інтересам дитини.

Звертаючись до суду з даним позовом ОСОБА_1 посилалась на те, що прізвище «ОСОБА_4» може негативно вплинути на дитину та її подальше життя, оскільки її мати відома багатьом з негативного боку. Дитина, несвідомо для неї, може переживати осуд з боку лікарів, поліцейських та сторонніх осіб. У дитини постійно виникають питання щодо різних прізвищ, відповіді на які з урахуванням віку дитини можуть негативно позначитись на її вразливій психиці.

Відмовляючи у задоволенні позову, суди виходили з того, що позивач як опікун, позбавлена можливості ініціювати питання про зміну прізвища дитини, позбавленої батьківського піклування.

Вирішуючи даний спір, суди не звернули уваги, що опікуни малолітніх дітей мають майже такий самий обсяг прав та обов'язків, як і батьки. Відмінність опікунських прав та обов'язків від батьківських полягає у тому, що вони децю вужчі за обсягом і перебувають під суворим контролем органу опіки та піклування.

Так, відповідно до статті 246 СК України орган опіки та піклування контролює умови утримання, виховання, навчання дитини, над якою встановлено опіку чи піклування. Права та обов'язки опікуна дитини визначені у статті 249 СК України та статті 67 ЦК України. Основний обов'язок опікуна малолітньої особи - дбати про її виховання, навчання та розвиток, здійснювати дії, які відповідають найкращим інтересам дитини. Згідно частини четвертої статті 67 ЦК України опікун зобов'язаний вживати заходів щодо захисту цивільних прав та інтересів підопічного.

Верховний Суд виходить з того, що при вирішенні спору щодо дитини судом на перше місце ставляться «якнайкращі інтереси дитини», оцінка яких включає в себе знаходження балансу між усіма елементами, необхідними для прийняття рішення. Інтереси дитини є пріоритетним і визначальним для вирішення спору щодо зміни прізвища дітей. Колегія суддів звертає увагу, що у справах зі спорів щодо зміни прізвища дитини узагальнений та формальний підхід є неприпустимим. Кожна справа потребує детального вивчення ситуації, врахування різноманітних чинників, які можуть вплинути на інтереси дитини, у тому числі її думки, якщо вона відповідно до віку здатна сформулювати власні погляди.

Суди зазначеним обставинам не дали належної правової оцінки, відмовивши у задоволенні позовних вимог з формальних підстав, а саме, що опікун не має права звертатися до суду з позовом про зміну прізвища дитини, фактично не вирішили спір по суті заявлених позовних вимог»⁵⁵.

В Окремій думці зазначено, що «в справі, що переглядалася, колегії суддів необхідно було відповісти на питання - чи має право опікун ініціювати зміну прізвища малолітньої дитини, яка позбавлена батьківського піклування, чи таке право належить батькам чи одному з них (усиновлювачам чи одному з них)?

Відповідь на поставлене питання має бути надана з аналізу норм ЦК України, що регулюють особисті немайнові права фізичної особи та обсяг дій опікуна. Суб'єктами, які мають право на зміну прізвища, є:

самі особи;

їх батьки (для зміни прізвища малолітніх осіб);

їх усиновлювачі (які дорівнюють до батьків у правовому значенні обсягу їх прав стосовно дітей).

Інші особи здійсненням особистого немайнового права малолітньої особи на ім'я законом не наділені. Опіка встановлюється з метою забезпечення особистих немайнових

⁵⁵ Постанова КЦС ВС від 19.01.2022 у справі № 165/1288/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102704859>

і майнових прав та інтересів зокрема малолітніх осіб (частина перша статті 55 ЦК України). Функції опікуна в контексті особистих немайнових прав полягають у догляді за підопічним, його лікуванні, виконанні обов'язку дбати про його виховання, навчання та розвиток (частина перша статті 67 ЦК України). Щодо майнових прав та інтересів підопічних, то опікун вчиняє правочини від імені та в інтересах підопічного (частина третя статті 67 ЦК України). Інших дій і можливостей опікуна щодо здійснення особистих немайнових прав підопічного, зокрема на зміну його імені, законом не передбачено.

Тому малолітня особа має залишатися з тим іменем, яке вона має, незалежно від призначення їй опікуна, який не вправі порушувати питання перед державними органами про зміну імені малолітнього».⁵⁶

III. Правила зміни прізвища дитини її батьками (одним з них)

По-перше, при зміні прізвища обома батьками змінюється прізвище дитини, яка не досягла семи років (частина перша статті 148 СК України). Тобто, якщо батьки дитини досягли згоди про зміну прізвища, то таке ж прізвище присвоюється дитині, яка не досягла 7 років.

По-друге, у випадку зміни прізвища одного з батьків прізвище дитини, яка не досягла семи років, може бути змінене, але за згодою обох батьків. В цьому разі батьки можуть: домовитися про зміну прізвища дитини на прізвище одного з батьків; змінити дитині прізвище і присвоїти подвійне прізвище, утворене шляхом з'єднання їх прізвищ. Хоча в статті 148 СК України прямо не зазначено про наявність такого правила, але воно слідує із системного тлумачення цієї норми.

По-третє, при зміні прізвища обома батьками прізвище дитини, яка досягла семи років, змінюється за її згодою (частина друга статті 148 СК України). Якщо батьки дитини досягли згоди про зміну прізвища, то таке ж прізвище присвоюється дитині, яка досягла 7 років, але лише за її згоди. У випадку відсутності згоди дитини, батьки не можуть змінити прізвище всупереч думці дитини.

В СК України не міститься певних вимог до згоди дитини. В науково-практичній літературі зауважується, що «така згода має бути висловлена дитиною у формі, яка відповідає рівню її розвитку. Вона може бути з'ясована представником органу опіки та піклування із складанням письмового висновку, а також висловлена дитиною безпосередньо у приміщенні державного органу РАЦС. Про одержання згоди дитини представником державного органу РАЦС у заяві батьків (одного з них) про переміну прізвища дитини має бути зроблена відповідна відмітка»⁵⁷.

По-четверте, у випадку зміни прізвища одним з батьків прізвище дитини, яка досягла семи років, може бути змінене тільки за згодою обох батьків та за згодою дитини (частина третя статті 148 СК України). При цьому батьки можуть домовитися про зміну прізвища дитини на прізвище одного з батьків; змінити дитині прізвище і присвоїти подвійне прізвище, утворене шляхом з'єднання їх прізвищ. Проте дитина, яка досягла семи років, має погодитися на таку зміну. За відсутності згоди дитини, батьки не можуть змінити прізвище всупереч думці дитини.

⁵⁶ Окрема думка суддів КЦС ВС Крата В. І., Антоненко Н. О. від 19.01.2022 у справі № 165/1288/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102704868>

⁵⁷ Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. І.В. Жилінкової. – Х.: Ксилон, 2008. – С. 425.

По-п'яте, за заявою батьків дитині, яка не досягла чотирнадцяти років та якій при реєстрації народження присвоєне прізвище одного з батьків, може бути змінено прізвище на прізвище другого з батьків (частина четверта статті 148 СК України). У частині четвертій статті 148 СК України не вказується про необхідність врахування інших вікових критеріїв (дитина досягла/не досягла 7 років) і необхідності/відсутності необхідності отримання згоди дитини, втім відсутні будь-які розумні передумови для їх незастосування. Тому якщо батьки погодилися на зміну прізвища дитини, яка досягла семи років, то необхідно отримати і її згоду. При відсутності згоди дитини, батьки не можуть змінити прізвище всупереч думці дитини.

По-шосте, право на зміну імені дитини, яка не досягла чотирнадцяти років, може бути реалізоване *одним з батьків* в тому разі, якщо другий помер, оголошений померлим, визнаний недієздатним або безвісно відсутнім, і дитині при реєстрації народження присвоєне прізвище одного з батьків, може бути змінено прізвище на прізвище другого з батьків (частина четверта статті 148 СК України). У разі, коли один з батьків вирішив змінити прізвище дитини, яка досягла семи років, то необхідно отримати і її згоду. При відсутності згоди дитини, батьки не можуть змінити прізвище всупереч думці дитини.

IV. Правила зміни прізвища дитини судом

У тому випадку, якщо батьки не досягли згоди щодо зміни прізвища (один з батьків заперечує), то такий спір може вирішуватися судом. При вирішенні спору між батьками щодо зміни прізвища судом беруться до уваги виконання батьками своїх обов'язків щодо дитини, а також інші обставини, які засвідчують відповідність зміни прізвища інтересам дитини (частина п'ята статті 148 СК України). Тобто основним критерієм для вирішення спору про зміну прізвища дитини є її інтереси дитини.

У науково-практичній літературі зауважується, що «при розв'язанні спору між батьками щодо зміни прізвища дитини приймаються до уваги різні обставини, які мають свідчити про те, що зміна прізвища дитини відповідає її інтересам. До них відноситься: виконання батьками своїх обов'язків щодо дитини; інші обставини, які засвідчують відповідність зміни прізвища дитини її інтересам (немилозвучність прізвища, важкість його вимови; бажання носити спільне з дітьми прізвище, якщо шлюб між подружжям розірваний, а у заявника (заявниці) було дошлюбне прізвище; бажання матері (батька) надати дитині своє прізвище, якщо батько (мати) не брав участі у вихованні дитини; бажання надати прізвище, відповідне національності іншого з батьків (при різних національностях батьків тощо)⁵⁸.

Наприклад, КЦС ВС вказав, що:

(1) «тлумачення частини п'ятої статті 148 СК України дозволяє зробити висновок, що при вирішенні спору між батьками щодо зміни прізвища дитини приймаються до уваги різні обставини, які мають свідчити про те, що зміна прізвища дитини відповідає її інтересам. До них відноситься: виконання батьками своїх обов'язків щодо дитини; інші обставини, які засвідчують відповідність зміни прізвища дитини її

⁵⁸ Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. І.В. Жилінкової. – Х.: Ксилон, 2008. – С. 426.

інтересам. Тобто інтереси дитини є пріоритетним і визначальним для вирішення спору щодо зміни прізвища дитини»⁵⁹;

(2) «при вирішенні справи про зміну прізвища дитини необхідно також враховувати стосунки, які існують між дитиною та її батьками, в тому числі й з тим із батьків, хто проживає окремо. Якщо той із батьків, хто має спільне з дитиною прізвище і проживає окремо від дитини, зберігає з нею близькі стосунки і продовжує брати участь в її вихованні, то не є доцільним сприяти відчуженню між батьком і дитиною, зокрема, шляхом зміни прізвища. За таких обставин, коли батько (мати) не лише не спілкується з дитиною, хоча ніхто не перешкоджає йому (їй) в цьому, не виявляє щодо дитини батьківської турботи і уваги, то його (її) заперечення не можуть бути безумовною підставою для відмови у зміні прізвища дитини за наявності обставин, які свідчать про обґрунтованість і доцільність такого рішення. Колегія суддів погоджується з висновком апеляційного суду про те, що позивач не довела належними та допустимими доказами, що відповідач свідомо та умисно не піклується про фізичний і духовний розвиток дитини, її навчання та виховання, не навідується до сина та матеріально не забезпечує. Також суд апеляційної інстанції правильно врахував висновок органу опіки та піклування Біляївської районної державної адміністрації Одеської області від 20 червня 2018 року щодо недоцільності зміни прізвища дитини, а тому дійшов правильного висновку про відсутність правових підстав для зміни прізвища дитини»;⁶⁰

(3) «суди попередніх інстанцій дійшли обґрунтованого висновку про відсутність підстав для зміни прізвища дитини, оскільки дитина від народження проживає з матір'ю та має прізвище матері «ОСОБА_3», позивачем не доведено необхідність такої зміни, а також того, що зміна прізвища буде відповідати її інтересам, психологічному та гармонійному розвитку. При цьому судами враховано Висновок органу опіки та піклування Подільської районної в місті Києві державної адміністрації від 04 грудня 2018 року, яким вирішено за доцільне не змінювати прізвище малолітньої ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_1, враховуючи емоційний стан дитини, її внутрішній дискомфорт та прив'язаність до матері ОСОБА_2».⁶¹

Трохи про lex commissoria

<https://t.me/glossema/355>

I. Яка сутність «недійсності» будь-яких наступних вимог іпотекодержателя?

⁵⁹ Постанова КЦС ВС від 15.08.2018 у справі № 759/3363/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75970124>

⁶⁰ Постанова КЦС ВС від 13.04.2020 у справі № 496/904/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88790822>

⁶¹ Постанова КЦС ВС від 15.04.2020 у справі № 365/322/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88834060>

1. Зобов'язання припиняється частково або у повному обсязі на підставах, встановлених договором або законом (частина перша статті 598 ЦК України).

1.1. Сторони іпотечного договору можуть вирішити питання про звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом позасудового врегулювання на підставі договору. Позасудове врегулювання здійснюється згідно із застереженням про задоволення вимог іпотекодержателя, що міститься в іпотечному договорі, або згідно з окремим договором між іпотекодавцем і іпотекодержателем про задоволення вимог іпотекодержателя, що підлягає нотаріальному посвідченню, який може бути укладений одночасно з іпотечним договором або в будь-який час до набрання законної сили рішенням суду про звернення стягнення на предмет іпотеки (частина перша статті 36 Закону України «Про іпотеку», в редакції, чинній до внесення змін Законом України від 03 липня 2018 року № 2478-VIII).

1.2. Після завершення позасудового врегулювання будь-які наступні вимоги іпотекодержателя щодо виконання боржником основного зобов'язання є недійсними. (частина перша статті 36 Закону України «Про іпотеку», в редакції, чинній до внесення змін Законом України від 03 липня 2018 року № 2478-VIII).

1.3. У приватному праві недійсність (нікчемність чи оспорюваність) може стосуватися або «вражати» договір, правочин, акт органу юридичної особи чи документ.

1.3.1. Проте недійсність (нікчемність чи оспорюваність), з урахуванням її направленості на не допущення або прискікання порушення цивільних прав та інтересів чи їх відновлення, не може стосуватися вимоги.

1.3.2. Тлумачення частини четвертої статті 36 Закону України «Про іпотеку» (в редакції, чинній до внесення змін Законом України від 03 липня 2018 року № 2478-VIII) свідчить, що по своїй суті, в цій нормі було передбачено спеціальну підставу припинення забезпеченого іпотекою основного зобов'язання. Тобто, частина четверта статті 36 Закону України «Про іпотеку» (в редакції, чинній до внесення змін Законом України від 03 липня 2018 року № 2478-VIII) є спеціальною нормою, яка поширюється лише на зобов'язання, які забезпечені іпотекою, що виключає застосування загальної норми статті 599 ЦК України про припинення зобов'язання належним виконанням. Така спеціальна підстава припинення забезпеченого іпотекою зобов'язання означає, що припиняються будь-які наступні вимоги іпотекодержателя щодо виконання боржником основного зобов'язання. Та обставина, чи залишилося після позасудового врегулювання фактично не виконаною будь-яка частина основного зобов'язання значення не має.

II. Яка роль договору в регулюванні «недійсності» будь-яких наступних вимог іпотекодержателя?

1. Договір як приватно-правова категорія, оскільки є універсальним регулятором між учасниками цивільних відносин, покликаний забезпечити регулювання цивільних відносин, та має бути направлений на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

2. Тлумачення пункту 3 статті 3, статті 627 ЦК України свідчить, що свобода договору має декілька складових. Зокрема, свобода укладання договору; у виборі контрагента, виду договору, визначенні умов договору, форми договору.

2.1. При реалізації принципу свободи договору слід враховувати вимоги ЦК України, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, розумності та справедливості. Тобто законодавець, закріплюючи принцип свободи договору, встановив і його обмеження. При цьому останні є одночасно й межами саморегулювання. Вони передбачені в абзаці 2 частини третьої

статті 6 ЦК України, згідно з якою сторони не можуть відступати від положень актів цивільного законодавства в разі існування однієї з таких підстав:

наявності в акті цивільного законодавства прямої вказівки про неможливість сторін відступати від його імперативного положення (наприклад, згідно з частиною п`ятою статті 576 ЦК України предметом застави не можуть бути вимоги, які мають особистий характер, а також інші вимоги, застава яких заборонена законом);

якщо зі змісту акта цивільного законодавства випливає обов`язковість його положень, яка може мати вигляд вказівки в акті цивільного законодавства на нікчемний характер відступу від його положень, або виражатися за допомогою інших правових засобів (наприклад, таким буде припис абзацу 2 частини першої статті 739 ЦК України, що умова договору, відповідно до якої платник безстрокової ренти не може відмовитися від договору ренти, є нікчемною); якщо це впливає із суті відносин між сторонами. Ця підстава не є логічним закінченням абзацу 2 частини третьої статті 6 ЦК України. Такі міркування зумовлені тим, що стаття 6 ЦК України присвячена регулюванню співвідношення актів цивільного законодавства й договору, а не їх кореляції із сутністю відносин між сторонами. Адже сутність цих відносин полягає в їх договірному характері. Тому її застосування фактично можливе лише за наявності будь-якої з двох попередніх підстав, тобто прямої вказівки, або ж якщо обов`язковість положень акту цивільного законодавства слідує з його змісту.

3. За допомогою такого універсального регулятора приватних відносин як договір його сторони могли урегулювати «недійсність будь-яких наступних вимог іпотекодержателя в своїх відносинах по іншому, ніж це передбачено в частині четвертій статті 36 Закону України «Про іпотеку» (в редакції, чинній до внесення змін Законом України від 03 липня 2018 року № 2478-VIII).

3.1. Учасники цивільних відносин могли, зокрема, встановити, що основне зобов`язання боржника не припиняється у разі, якщо:

іпотекодавцем є інша особа, а не боржник;

виконання основного зобов`язання забезпечується іншими видами забезпечення;

після позасудового врегулювання фактично не виконаною будь-яка частина основного зобов`язання.

3.2. Тому законодавець з урахуванням необхідності створення механізму охорони більш слабкої сторони при застосуванні *lex commissoria*, при конструюванні такої спеціальної підстави припинення основного зобов`язання не ставив припинення основного зобов`язання в залежність від того:

хто є іпотекодавцем (сам боржник чи інша особа);

чи забезпечується виконання основного зобов`язання іншими видами забезпечення.

3.3. За відсутності договірного регулювання відносин, очевидно, що використання іпотекодержателем (кредитором) *lex commissoria* повинно зумовлювати припинення основного зобов`язання, а як наслідок і припинення акцесорних зобов`язань, тому що припинилося основне зобов`язання.

Трохи про *contra proferentem* в українській судовій практиці

<https://t.me/glossema/511>

Василь Крат,
суддя Верховного Суду

Contra proferentem в українській судовій практиці

Правило тлумачення правочинів *contra proferentem* має римське походження⁶².

Зародження *contra proferentem* пов'язується із формулюванням Цельза (D. 34.5.26): якщо стосовно стипуляції постає питання про те, якою була її мета, то двозначність тлумачиться проти інтересів стипулятора (*cum quaeritur in stipulatione, quid acti sit, ambiguitas contra stipulatorem est*).⁶³

Таким чином, Цельз по суті сформулював ідею, що в разі двозначності має бути тлумачення, яке несприятливе для стипулятора⁶⁴.

З урахуванням ідей Цельза, середньовічні юристи при узагальненні римських джерел вказали, що у всіх типах договорів неоднозначні умови мали тлумачитися проти особи, яка їх сформулювала: «*in dubio contra proferentem*». ⁶⁵

Тлумачення правочину - це з'ясування змісту дійсного одностороннього правочину чи договору (двостороннього або багатостороннього правочину), з тексту якого неможливо встановити справжню волю сторони (сторін). Потреба в тлумаченні виникає в разі різного розуміння змісту правочину його сторонами, зокрема при невизначеності і незрозумілості буквального значення слів, понять і термінів змісту. В українському законодавстві (ч. 3 та 4 ст. 213 ЦК України) визначаються загальні способи, що застосовуватимуться при тлумаченні змісту правочину та втілюються в трьох рівнях тлумачення.

Перший рівень тлумачення здійснюється за допомогою однакових для всього змісту правочину значень слів і понять, а також загальноприйнятих у відповідній сфері відносин значення термінів.

⁶² Див: Крат В.І. Прояви римських ідей в сучасній судовій практиці / за ред. І. В. Спасибо-Фатеевої. – Харків : ЕКУС, 2022. – С. 150 – 163.

⁶³ Latin Library. URL: <https://www.thelatinlibrary.com/justinian/digest34.shtml>

⁶⁴ Див.: Zimmermann R. The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition. Cape Town; Deventer; Boston, 1992. p. 639.

⁶⁵ Vogenauer S. Interpretation of Contracts: Concluding Comparative Observations. CONTRACT TERMS, Andrew Burrows, Edwin Peel, eds., Oxford University Press, July 2007, Oxford Legal Studies Research Paper, № 7/2007, URL: <https://ssrn.com/abstract=984074>

Другим рівнем тлумачення (у разі, якщо за першого підходу не вдалося витлумачити зміст правочину) є порівняння різних частин правочину як між собою, так і зі змістом правочину в цілому, а також з намірами сторін, які вони виражали при вчиненні правочину, а також з чого вони виходили при його виконанні.

Третім рівнем тлумачення (при безрезультативності перших двох) є врахування: (а) мети правочину, (б) змісту попередніх переговорів, (в) усталеної практики відносин між сторонами (якщо сторони перебували раніше в правовідносинах між собою), (г) звичаїв ділового обороту; (ґ) подальшої поведінки сторін; (д) тексту типового договору; (е) інших обставин, що мають істотне значення⁶⁶.

Правило тлумачення змісту правочинів *contra proferentem* не передбачене цивільним законодавством.

Загальними засадами цивільного законодавства є, зокрема, справедливість, добросовісність та розумність (пункт 6 статті 3 ЦК України). Тлумачення як статті 3 ЦК України загалом, так і пункту 6 статті 3 ЦК України, свідчить, що загальні засади (принципи) цивільного права мають фундаментальний характер й інші джерела правового регулювання, в першу чергу, акти цивільного законодавства, мають відповідати змісту загальних засад. Це, зокрема, проявляється в тому, що загальні засади (принципи) є по своїй суті нормами прямої дії та повинні враховуватися, зокрема, при тлумаченні норм, що містяться в актах цивільного законодавства.

Очевидно, що для приватного права апріорі є притаманною така засада як розумність. Розумність характерна та властива як для оцінки/врахування поведінки учасників цивільного обороту, так і тлумачення приватно-правових норм, що здійснюється при вирішенні спорів⁶⁷.

В українській цивілістичній літературі вказувалося про застосування правила «*contra proferentem*» для тлумачення договорів: чи то з посилання на добросовісність⁶⁸ чи то з посиланням на частину восьму статті 18 Закону України «Про захист прав споживачів»⁶⁹.

Нечіткі або двозначні положення договорів із споживачами тлумачаться на користь споживача (частина восьма статті 18 Закону України «Про захист прав споживачів»).

В актах міжнародно-правової уніфікації, зокрема, вказується, що:

⁶⁶ Крат В.І. § 1 – 5 Глави 11 Правочини // Цивільне право : підручник : у 2 т. / за ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатеевої, В.Л. Яроцького. – Х.: Право, 2011. – Т. 1. – С. 288 – 289.

⁶⁷ Див: Постанова КЦС ВС від 16.06.2021 в справі № 554/4741/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97903488>. Постанова ВП ВС від 08.02.2022 в справі № 209/3085/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105325146>. Постанова ОП КЦС ВС від 18.04.2022 в справі № 520/1185/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/104308921>

⁶⁸ Див.: Бервено С. М. Зміст принципів справедливості, добросовісності і розумності договірних зобов'язань за Цивільним кодексом України // Вісник НУВС. - 2006. - Вип. 34. - С. 270;

⁶⁹ Див.: Харьковская цивилистическая школа: о договоре: монография / И. В. Спасибо-Фатеева, О. П. Печеный, В. И. Крат и др.; под ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. – Харьков: Право, 2017. – С. 93 – 94.

§ 10. Трохи статей про приватне право

(а) якщо умови договору, висунені однією стороною, є неясними, то перевага надається тлумаченню, яке протилежне інтересам цієї сторони (стаття 4.б. Правило «*contra proferentem*»);⁷⁰

(б) у разі сумніву відносно значення умови, що спеціально не обговорювалася сторонами, перевага надається тлумаченню, протилежному інтересам сторони, яка запропонувала умову. При виникненні сумнівів відносно значення іншої умови у випадках, коли ця умова була включена під домінуючим впливом однієї сторони, перевага віддається тлумаченню, протилежному інтересам цієї сторони (стаття II.-8: 103: Тлумачення, протилежне інтересам сторони, що запропонувала умову, або домінуючої сторони).⁷¹

Тому не виключається його застосування із урахуванням загальних засад приватного права (стаття 3 ЦК України), історичного досвіду та доктрини приватного права.

Вперше правило *contra proferentem* застосовано Об'єднаною палатою Касаційного цивільного суду в складі Верховного Суду в 2018 році.

ОП КЦС ВС зазначила, що «у разі, якщо з'ясувати справжній зміст відповідної умови договору неможливо за допомогою загальних підходів до тлумачення змісту правочину, передбачених у частинах третій та четвертій статті 213 ЦК України, слід застосовувати тлумачення contra proferentem.

Contra proferentem (лат. verba chartarum fortius accipiuntur contra proferentem - слова договору повинні тлумачитися проти того, хто їх написав). Особа, яка включила ту або іншу умову в договір, повинна нести ризик, пов'язаний з неясністю такої умови. При цьому це правило застосовується не тільки в тому випадку, коли сторона самостійно розробила відповідну умову, але й тоді, коли сторона скористалася стандартною умовою, що була розроблена третьою особою.

Це правило підлягає застосуванню не тільки щодо умов, які «не були індивідуально узгоджені», але також щодо умов, які хоча і були індивідуально узгоджені, проте були включені в договір «під переважним впливом однієї зі сторін»⁷².

В подальшому як Об'єднана палата Касаційного цивільного суду, так і Касаційний цивільний та господарський суд неодноразово застосовували правило тлумачення *contra proferentem*. Наприклад:

(1) ОП КЦС ВС зауважила, що «з метою правильного вирішення спору суд зобов'язаний з'ясувати та визначити, чи довела позивач ту обставину, що під час укладення договору добровільного страхування фінансових ризиків (захист від безробіття) пункт 4.3 частини другої цього договору не містив обмеження щодо неможливості його укладення з працівниками банківської сфери, на підставі чого зробити висновок, чи є

⁷⁰ Див.: Unidroit principles of international commercial contracts, 2016. URL: <https://www.unidroit.org/wp-content/uploads/2021/06/Unidroit-Principles-2016-English-i.pdf>

⁷¹ Див.: Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of reference (DCFR). Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group) / Ed. by Christian von Bar, Eric Clive, Hans Schulte-Nölk, European Law Publishers, Munich, 2009.

⁷² Постанова ОП КЦС ВС від 18.04.2018 по справі № 753/11000/14-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73500675>

звільнення позивача із роботи у зв'язку зі скороченням штату страховим випадком за умовами договору страхування.

Верховний Суд нагадує, що у постанові Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 18 квітня 2018 року у справі № 753/11000/14-ц зроблено висновок, що у разі, якщо з'ясувати справжній зміст відповідної умови договору неможливо за допомогою загальних підходів до тлумачення змісту правочину, передбачених у частинах третій та четвертій статті 213 ЦК України, слід застосовувати тлумачення *contra proferentem*. *Contra proferentem* (лат. *verba chartarum fortius accipiuntur contra proferentem* - слова договору повинні тлумачитися проти того, хто їх написав). Особа, яка включила ту або іншу умову в договір, повинна нести ризик, пов'язаний з неясністю такої умови»⁷³;

(2) КГС ВС вказав, що враховуючи, що сторони не визначили в укладеному Договорі правову природу спірної суми, а з їх пояснень випливає різне тлумачення вказаної умови Договору, при цьому чинні акти законодавства не передбачають умов сплати відповідних коштів, суд апеляційної інстанції дійшов висновку про необхідність застосування принципу *contra proferentem* (лат. *verba chartarum fortius accipiuntur contra proferentem* - слова договору повинні тлумачитися проти того, хто їх написав), за яким особа, яка включила ту або іншу умову в договір, повинна нести ризик, пов'язаний з неясністю такої умови.

Зважаючи на те, що вказана умова Договору неясного змісту включена до Додаткової угоди саме за ініціативи позивача, суд апеляційної інстанції погодився із висновком місцевого господарського суду про необхідність її розуміння на користь відповідача, а відтак про відсутність достатніх правових підстав для стягнення з відповідача заявлених позивачем грошових коштів. Водночас, судами зроблено висновок, що умова Договору, якою передбачено сплату спірної суми коштів, свідчить лише про намір укласти угоду про забезпечення виконання зобов'язання⁷⁴;

(3) КЦС ВС зазначив, що «за правилом *contra proferentem* - слова договору мають тлумачитися проти того, хто їх написав. Особа, яка включила ту або іншу умову у договір, повинна нести ризик, пов'язаний з неясністю такої умови. Це правило застосовується не лише у тому випадку, коли сторона самостійно розробила відповідну умову, але й тоді, коли сторона скористалася стандартною умовою, що була розроблена третьою особою. Це правило підлягає застосуванню не тільки щодо умов, які не були індивідуально узгоджені, але також щодо умов, які хоча і були індивідуально узгоджені, але були включені до договору під переважним впливом однієї зі сторін.

Правило тлумачення умов договору *contra proferentem* передбачає, що його застосування вимагає від суду з'ясування авторства спірної договірної умови.

Верховний Суд виходить з того, що, якщо не доведено інше, стороною, яка розробила і (або) запропонувала спірну умову договору, є: у договорі, укладеному між особою, що здійснює підприємницьку діяльність, і фізичною особою (у тому числі

⁷³ Постанова ОП КЦС ВС від 23.01.2019 по справі № 355/385/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79472438>

⁷⁴ Постанова КГС ВС від 30.07.2019 у справі № 910/14179/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83413071>

§ 10. Трохи статей про приватне право

споживачем), - сторона, що здійснює підприємницьку діяльність. При неясності волі сторін суд має вибрати варіант, що відповідає інтересам споживача»⁷⁵.

Слід підкреслити, що правило *contra proferentem* розраховано на ті випадки за яких існують різні тлумачення умови (чи умов) договору, а не відмінні редакції певної умови (умов) договору.

КЦС ВС вказав, що «contra proferentem має застосовуватися у разі, якщо є два різні тлумачення умови (чи умов) договору, а не дві відмінні редакції певної умови (умов) договору, з врахуванням того, що:

contra proferentem має на меті поставити сторону, яка припустила двозначність, в невідгідне становище. Оскільки саме вона допустила таку двозначність;

contra proferentem спрямований на охорону обґрунтованих очікувань сторони, яка не мала вибору при укладенні договору (у тому числі при виборі мови і формулювань);

contra proferentem застосовується у тому випадку, коли очевидно, що лише одна сторона брала участь в процесі вибору відповідних формулювань чи формулюванні тих або інших умов в договорі чи навіть складала проект усього договору або навіть тоді, коли сторона скористалася стандартною умовою, що була розроблена третьою особою;

у разі неясності умов договору тлумачення умов договору повинно здійснюватися на користь контрагента сторони, яка підготувала проект договору або запропонувала формулювання відповідної умови. Поки не доведене інше, презюмується, що такою стороною була особа, яка є професіоналом у відповідній сфері, що вимагає спеціальних знань».⁷⁶

Необхідно акцентувати увагу, що статут господарського товариства (корпоративний акт) по своїй суті не є правочином (договором)⁷⁷. Як наслідок при тлумаченні статуту господарського товариства положення ЦК України та інших законів про правочини, зокрема й норми глави 16 ЦК України, не можуть бути застосовані. Тому, з урахуванням того, що статут не є правочином (договором), то при його тлумаченні не підлягає застосуванню правило *contra proferentem*.

КГС ВС зазначив, що «стосовно аргументів скажників про те, що суд першої інстанції розтлумачив п. 7.10.3 статуту без урахування правил тлумачення, про які зазначено у постанові об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 23.01.2019 у справі № 355/385/17, необхідно зазначити таке.

У постанові об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 23.01.2019 у справі № 355/385/17 міститься висновок про те що, якщо з'ясувати справжній зміст відповідної

⁷⁵ Постанова КЦС ВС від 21.08.2019 у справі № 727/6357/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83976593>

⁷⁶ Постанова КЦС ВС від 18.05.2022 в справі № 613/1436/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/104443483>

⁷⁷ Див. напр.: Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т. 1: Загальні положення. Особи / за ред. І. В. Спасиво-Фатеевої. – Харків : ЕКУС, 2020. – С. 152; Крат В. І., Спасиво-Фатеева І. В. § 7 глави 4 Нездійсність рішень органів юридичних осіб як спосіб захисту: окремі зауваги до судової практики // Корпоративне право крізь призму судової практики : монографія / за ред. І. В. Спасиво-Фатеевої. – Харків : ЕКУС, 2021. – С. 468 – 477.

§ 10. Трохи статей про приватне право

умови договору неможливо за допомогою загальних підходів до тлумачення змісту правочину, передбачених у ч. ч. 3, 4 ст. 213 ЦК України, необхідно застосовувати тлумачення contra proferentem. При цьому, contra proferentem (лат. verba chartarum fortius accipiuntur contra proferentem) означає, що слова договору повинні тлумачитися проти того, хто їх написав. Особа, яка включила ту або іншу умову в договір, повинна нести ризик, пов'язаний з неясністю такої умови.

У справі № 355/385/17 об'єднана палата Касаційного цивільного суду висловила висновок щодо необхідності тлумачення правочину, а не Статуту, який не є правочином у розумінні ст. 202 ЦК України».⁷⁸

Трохи про favor contractus (тлумачення договору на користь дійсності)

<https://t.me/glossema/532>

Ще в Дигестах (D.34.5.12) зазначалося, що якщо в позовах або в ексцепціях вжито двозначний вираз, то найбільш зручно вважати, що обставина, про яку йдеться, швидше дійсна, аніж недійсна (Quotiens in actionibus aut in exceptionibus ambigua oratio est, commodissimum est id accipi, quo res de qua agitur magis valeat quam pereat) (див: <https://www.thelatinlibrary.com/justinian/digest34.shtml>).

В попередньому рішенні щодо юрисдикції та застосовного матеріального права від 25 травня 2020 року в справі Спадкоємці султанату Сулу проти Малайзії арбітраж ad hoc зазначив, що в тих випадках, коли арбітраж визначено неточно, неточність може бути подолана розумним тлумаченням її умов, яке може виправити патологічний аспект, відокремивши те, що робить її невиконуваною, зберігаючи при цьому достатню частину угоди, щоб забезпечити арбітражний розгляд (див: <https://jusmundi.com/en/document/decision/pdf/en-nurhima-kiram-fornan-fuad-a-kiram-sheramar-t-kiram-permaisuli-kiram-querzon-taj-mahal-kiram-tarsum-nuqui-ahmad-narзад-kiram-sampang-jenny-ka-sampang-and-widz-raunda-kiram-sampang-v-malaysia-award-on-jurisdiction-monday-25th-may-2020>).

Постанова КЦС ВС від 10.03.2021 року у справі №607/11746/17

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/95532879>

З урахуванням принципів цивільного права, зокрема, добросовісності, справедливості та розумності, сумніви щодо дійсності, чинності та виконуваності договору (правочину) повинні тлумачитися судом на користь його дійсності, чинності та виконуваності

⁷⁸ Постанова КГС ВС від 29.06.2022 у справі № 902/882/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105127723>

Трохи про підстави для недійсності усиновлення

<https://t.me/glossema/560>.

Для приватного права апіорі є притаманною така засада як розумність. Розумність характерна та властива як для оцінки/врахування поведінки учасників цивільного обороту, тлумачення матеріальних приватно-правових норм, що здійснюється при вирішенні спорів, так і тлумачення процесуальних норм (див. напр.: постанову Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 05 вересня 2022 року в справі № 519/2-5034/11 (<https://reyestr.court.gov.ua/Review/106404256>)).

На основі принципу розумності А. Скалія та Б. Гарнер запропонували такий підхід до тлумачення як «метод чесного читання», тобто розуміння тексту до фактів на основі того, як розумний читач, який повністю володіє мовою, зрозумів би текст на час його прийняття (див.: Scalia Antonin, Garner Bryan A. Reading Law. The Interpretation of Legal Texts. West : West Publishing Company, 2012. 608 p.).

У приватному праві недійсність (нікчемність чи оспорюваність) може стосуватися або «вражати» договір, правочин, акт органу юридичної особи, державну реєстрацію чи документ, усиновлення.

У доктрині приватного права з приводу підстав для недійсності усиновлення вказується про їх вичерпний перелік. Зокрема:

а) «стаття 236 СК України закріплює вичерпний перелік підстав, за наявності яких усиновлення може бути визнаним недійсним» (див.: Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. І.В. Жилінкової. – Х.: Ксилон, 2008. – С. 236);

б) «перелік правових підстав для визнання усиновлення недійсним у коментованій статті встановлений вичерпно і розширювальному тлумаченню не підлягає» (див.: Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України: за ред. Ю.С. Червоного. – К. ; О. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 377);

в) «недійсність усиновлення - це вада усиновлення як правомірного юридичного факту, акта, що не призводить до тих наслідків, заради яких здійснюється усиновлення (ст. 232 СК України). У зв'язку з цим законом окреслений перелік підстав для визнання усиновлення недійсним, при чому він є вичерпним і не підлягає розширеному тлумаченню» (див.: Науково-практичний коментар до статті 236 Сімейного кодексу України (<https://ips.ligazakon.net/document/KK002867?an=4&scop=673&fscop=1005>)).

Усиновлення визнається недійсним за рішенням суду, якщо воно було проведене без згоди дитини та батьків, якщо така згода була необхідною (частина перша статті 236 ЦК України).

§ 10. Трохи статей про приватне право

Усиновлення дитини провадиться без згоди батьків, якщо вони, зокрема, позбавлені батьківських прав щодо дитини, яка усиновлюється (пункт 4 частини першої статті 219 СК України).

Усталеним в доктрині приватного права є те, що наявність підстав для недійсності, зокрема і недійсності усиновлення, має існувати на момент появи юридичного факту (усиновлення).

Рішення суду про скасування рішення суду позбавлення батьківських прав не має зворотної дії в часі і не може породжувати правові наслідки, в тому числі й щодо недійсності усиновлення, або впливати на інші юридичні факти, що настали до набрання законної сили рішенням суду про скасування рішення суду про позбавлення батьківських прав. Сам законодавець передбачає те, що усиновлення провадиться без згоди батьків, якщо вони позбавлені батьківських прав.

Тому, з урахуванням принципу розумності, слід констатувати, що скасування судового рішення про позбавлення одного з батьків дитини батьківських прав після усиновлення дитини іншою особою з дотриманням вимог закону в період чинності судового рішення про позбавлення батьківських прав не може бути підставою для визнання усиновлення недійсним на підставі частини першої статті 236 СК України.

Таким чином, СК України не містить такої підстави недійсності усиновлення як скасування судового рішення про позбавлення батьківських прав.

Трохи про присічні строки.

<https://t.me/glossema/567>

Цікаву дискусію щодо присічних строків (https://t.me/interpretations_in_civics/12) розпочала Інна Валентинівна на каналі «Тлумачення в цивілістиці».

Задумався в контексті «гутаперчивості» присічних строків про те, а чим же такі строки відрізняються?! Чи не тим для якого права вони встановлюються?! Чи все-таки «гутаперчевості» немає і наслідки спливу присічного строку передбачені тією (тими) нормою (нормами), що і сам строк, тобто є специфічними у кожному випадку?!

От, наприклад, якщо порівняти строк здійснення переважного права (абз. 2 ч. 2 ст. 362 ЦК) і строк для прийняття спадщини (ст. 1270, 1272 ЦК).

Строк здійснення переважного права купівлі частки є присічним (абз. 2 ч. 2 ст. 362 ЦК), тобто його сплив припиняє переважне право. Переважне право є співвласника на купівлю частки є організаційним (http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=DOC/2008/08kvicpa.zip), оскільки завдяки йому створюється передумова для набуття його носієм права на частку в праві спільної часткової власності внаслідок створення можливості для укладення договору купівлі-продажу. Саме по собі переважне право учасника спільної власності не надає його суб'єктові будь-яких майнових прав (<https://reyestr.court.gov.ua/Review/82499438>) (речових, зобов'язальних та ін.), які зумовлювали б виникнення або перехід права власності. Причому відповідне майнове право виникає тільки

завдяки укладенню договору купівлі продажу частки або в результаті переведення прав та обов'язків за договором купівлі-продажу.

Строк здійснення переважного права купівлі специфічний тим, що передбачений для організаційного права (переважного права співвласника). І вочевидь саме тому, закон не передбачає можливості при пропуску такого строку пред'явити вимогу про встановлення додаткового строку на здійснення переважного права.

Строк на прийняття спадщини по своїй сутності також є присічним (ст. 1270, 1272 ЦК), оскільки його вплив призводить до того, що спадкоємець вважається таким, який не прийняв спадщину. Тобто вплив строку «присікає» право на прийняття спадщини. Проте закон, вочевидь з урахуванням сутності права на прийняття спадщини як майнового, встановлює можливість: за згодою самих спадкоємців, що прийняли спадщину, подати заяву про прийняття спадщини (ч. 2 ст. 1272 ЦК); спадкоємця звернутися з позовною вимогою та за наявності поважної причини суд визначає додатковий строк на прийняття спадщини.

Трохи про натуральні та задавлені зобов'язання.

<https://t.me/glossema/665>

В продовження обговорення розпочатого Інною Валентинівною написав трохи про натуральні та задавлені зобов'язання

Натуральним зобов'язанням (*obligatio naturalis*) є зобов'язання, вимога в якому не може бути захищена в судовому порядку, але добровільне виконання якої не є безпідставно набути майном. Конструкція статті 625 ЦК щодо нарахування 3 % річних та інфляційних втрат розрахована на її застосування до такого грошового зобов'язання, вимога в якому може бути захищена в судовому порядку. Кредитор в натуральному зобов'язанні не має права нараховувати 3 % річних та інфляційні втрати, оскільки вимога в такому зобов'язанні не може бути захищена в судовому (примусовому) порядку (див. постанову ОП КЦС від 06.03.2019 у справі № 757/44680/15-ц (<https://reyestr.court.gov.ua/Review/80783101>)).

Тлумачення ч. 1 ст. 267, п.4 ч. 1 ст. 602, ст. 625 ЦК, з урахуванням принципу розумності, свідчить, що:

натуральним зобов'язання (*obligatio naturalis*) є зобов'язання, вимога в якому не може бути захищена в судовому (примусовому) порядку, оскільки боржник заявив про застосування позовної давності і яка застосована судом, але добровільне виконання якої не є безпідставно набути майном;

задавеним зобов'язанням є зобов'язання в якому кредитор не пред'являє в судовому порядку позову про захист задавленої вимоги і боржник відповідно не заявив про застосування до неї позовної давності;

законодавець в п. 4 ч.1 ст. 602 ЦК передбачає заборону для зарахування зустрічних вимог у разі впливу позовної давності в задавленому зобов'язанні для охорони інтересів боржника. Вплив позовної давності при пред'явленій позовній вимозі кредитором в судовому порядку про

стягнення боргу, за яким сплинула позовна даність, дозволяє боржнику заявити про застосування позовної давності. Зарахування, яке є по своїй суті замінником належного виконання зобов'язання, не має створювати механізм обходу заборони передбаченої в п. 4 ч.1 ст. 602 ЦК. Така заборона стосується випадку, коли ініціює зарахування за задоволеною вимогою кредитор. У такому разі кредитор за допомогою зарахування може обійти охорону, що надається боржнику при спливі позовної давності, і досягнути результату, який недоступний кредитору в межах пред'явленої позовної вимоги кредитором в судовому порядку про стягнення боргу, за яким сплинула позовна даність, і яка дозволяє боржнику заявити про застосування позовної давності;

очевидно, що аналогічний підхід для охорони інтересів боржника при задоволеному зобов'язанні має бути й стосовно 3 % річних та інфляційних втрат в задоволеному зобов'язанні. Пред'явлення кредитором при існуванні задоволеної вимоги тільки позову про стягнення 3 % річних та інфляційних втрат, без позовної вимоги про стягнення задоволеної вимоги, на яку нараховуються 3 % річних та інфляційних втрат, дозволяє кредитору обійти охорону, що надається боржнику при спливі позовної давності, і досягнути результату, який недоступний кредитору при пред'явленні позовної вимоги про стягнення задоволеної вимоги, і яка дозволяє боржнику заявити про застосування до неї позовної давності. Тобто складається доволі нерозумна ситуація: зі спливом позовної давності і неможливістю захисту задоволеної вимоги кредитор зберігає можливість постійно подавати вимоги про стягнення 3 % річних та інфляційних втрат, нарахованих на задоволену вимогу, що означає по суті виконання задоволеної вимоги і без можливості боржнику заявити про застосування позовної давності до задоволеної вимоги;

приватне право не може допускати ситуацію за якої кредитор, при існуванні задоволеної вимоги, пред'являє тільки позов про стягнення 3 % річних та інфляційних втрат, без позовної вимоги про стягнення задоволеної вимоги, на яку нараховуються 3 % річних та інфляційних втрат. Оскільки це позбавляє боржника заявити про застосування до задоволеної вимоги позовну давність, а кредитору надає можливість обійти застосування до задоволеної вимоги позовної давності. Тому кредитор, для охорони інтересів боржника, може пред'явити позов про стягнення 3 % річних та інфляційних втрат, які нараховані на задоволену вимогу, тільки разом з пред'явленням позову про стягнення задоволеної вимоги.

Трохи про законне матеріальне представництво

<https://t.me/glossema/675>

1. Законодавче регулювання

Представництво виникає на підставі договору, закону, акта органу юридичної особи та з інших підстав, встановлених актами цивільного законодавства (частина третя статті 237 ЦК України).

Батьки (усиновлювачі) є законними представниками своїх малолітніх та неповнолітніх дітей. Опікун є законним представником малолітньої особи та фізичної особи, визнаної

недієздатною. Законним представником у випадках, встановлених законом, може бути інша особа (стаття 242 ЦК України).

Батьки мають право звертатися до суду, органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій за захистом прав та інтересів дитини, а також непрацездатних сина, дочки як їх законні представники без спеціальних на те повноважень. Батьки мають право звернутися за захистом прав та інтересів дітей і тоді, коли відповідно до закону вони самі мають право звернутися за таким захистом (частина друга та третя статті 154 СК України).

Повнолітні дочка, син мають право звернутися за захистом прав та інтересів непрацездатних, немічних батьків як їх законні представники, без спеціальних на те повноважень (частина друга статті 172 СК України).

Прийомні батьки є законними представниками прийомних дітей і діють без спеціальних на те повноважень як опікуни або піклувальники (частина четверта статті 256-2 СК України).

Батьки-вихователі є законними представниками дітей і діють без спеціальних на те повноважень як опікуни або піклувальники (частина четверта статті 256-б СК України).

Баба і дід мають право на самозахист внуків. Баба і дід мають право звернутися за захистом прав та інтересів малолітніх, неповнолітніх та повнолітніх непрацездатних внуків до органу опіки та піклування або до суду без спеціальних на те повноважень (стаття 258 СК України).

Особа, яка взяла у свою сім'ю дитину-сироту або дитину, позбавлену батьківського піклування, має права та обов'язки щодо її виховання та захисту відповідно до положень статей 249 і 262 цього Кодексу (стаття 261 СК України).

Сестра, брат, мачуха, вітчим мають право звернутися за захистом прав та інтересів малолітніх, неповнолітніх та повнолітніх непрацездатних братів, сестер, пасинка, падчерки до органу опіки та піклування або до суду без спеціальних на те повноважень (частина друга статті 262 СК України).

II. Сутнісні зауваги щодо частини другої статті 172 СК України

Функціональним призначенням права процесуального є «обслуговування» права матеріального. Не виключається, що в кодексі приватного права (зокрема, ЦК України чи СК України) міститимуться норми процесуального права, проте це зумовлено відповідними приватно-правовими наслідками (наприклад, стаття 660 ЦК України)

Матеріальне представництво регулюється на рівні норм матеріального права (зокрема, ЦК України та СК України).

При конструюванні матеріального законного представництва законодавець обрав модель, за якої в статті 242 ЦК України визначені найбільш типові випадки, коли існує законне представництво, вказавши як осіб, що матимуть статус законного представника (батьки, усиновлювачі, опікун), так і осіб, яких представляють законні представники (малолітні та неповнолітні діти, фізична особа, визнана недієздатною). При цьому в частині третій статті 242 ЦК України законодавець передбачив, що інша особа також може мати статус законного представника, у разі якщо це визначено нормою закону.

В численних випадках на рівні матеріальних норм (СК України) законодавець визначає: (1) осіб, що мають статус законного представника (батьки; повнолітні дочка, син; прийомні батьки, батьки-вихователі; баба і дід; особа, яка взяла у свою сім'ю дитину-сироту або дитину, позбавлену

батьківського піклування; сестра, брат, мачуха, вітчим); (2) осіб, яких представляють законні представники (дитина, непрацездатний син, дочка; непрацездатні, немічні батьки; прийомні діти; діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування; малолітні, неповнолітні та повнолітні непрацездатні внуки; малолітній, неповнолітній, повнолітній непрацездатний брат, сестра, пасинок, падчерка); (3) в певних випадках обсяг повноважень, що мають законні представники (наприклад, баба і дід наділені правом на самозахист внуків, на право звернення за захистом прав та інтересів до органу опіки та піклування або до суду). Специфікою вказаних випадків матеріального законного представництва є те, що законодавець їх існування пов'язує із наявністю як споріднення (зокрема, внук, баба, дід), так і інших юридичних фактів (зокрема, непрацездатність, немічність, статус дитини-сироти і дитини, позбавленої батьківського піклування).

Кваліфікація відповідної особи як матеріального законного представника на рівні матеріальної норми (СК України), за наявності юридичних фактів для матеріального законного представництва, обумовлює в неї існування статусу процесуального законного представника. Тобто наявність підстав для матеріального законного представництва, з урахуванням того, що процесуальне право «обслуговує» матеріальне, зумовлює наявність в особі і статусу процесуального законного представника, незалежно від вказівки про це на рівні процесуальної норми.

Очевидно, що процесуальні норми (зокрема, статті 60 і 62 ЦПК України) повністю не відповідають матеріальному регулюванню законного представництва, що міститься в СК України. Відсутність серед переліку осіб, яких представляють законні представники, непрацездатних, немічних батьків, не свідчить, що повнолітні дочка, син не є законними представниками своїх батьків, оскільки відповідний їх статус передбачений частиною другою статті 172 СК України.

Повнолітні дочка, син є матеріальними законними представниками, за наявності юридичних фактів для матеріального законного представництва, своїх непрацездатних, немічних батьків (частина друга статті 172 СК України). Тому за наявності підтвердження споріднення між батьками та повнолітніми дочкою чи сином, та непрацездатності чи немічності батьків, повнолітні дочка чи син можуть, зокрема, подати апеляційну чи касаційну скаргу як законні представники свої батьків.

Трохи про статтю 1005 ЦК України

<https://t.me/glossema/697>

Повірений повинен виконати дане йому доручення особисто. Повірений має право передати виконання доручення іншій особі (замісникові), якщо це передбачено договором або якщо повірений був вимушений до цього обставинами, з метою охорони інтересів довірителя. Повірений, який передав виконання доручення замісникові, повинен негайно повідомити про це довірителя. У цьому разі повірений відповідає лише за вибір замісника. Довіритель має право у будь-який час відхилити замісника, якого обрав повірений. Якщо замісник повіреного був

указаний у договорі доручення, повірений не відповідає за вибір замісника та за вчинені ним дії. Якщо договором доручення не передбачена можливість вчинення дій замісником повіреного або така можливість передбачена, але замісник у договорі не вказаний, повірений відповідає за вибір замісника (стаття 1005 ЦК).

За загальним правилом, повірений повинен виконати дане йому доручення особисто.

Повірений має право передати виконання доручення замісникові лише у двох випадках:

по-перше, якщо це передбачено договором доручення. При цьому попередня згода довірителя щодо можливості передання виконання може мати різні прояви:

а) довіритель вправі безпосередньо визначити особу замісника. У цьому разі повірений не відповідає за вибір замісника та за вчинені ним дії;

б) довіритель може надати можливість повіреному обрати свого замісника самостійно. В такому разі повірений відповідає за вибір замісника та за вчинені ним дії;

по-друге, якщо повірений був вимушений до цього обставинами, з метою охорони інтересів довірителя (наприклад, тяжка хвороба повіреного);

Повірений, який передав виконання доручення замісникові, повинен негайно повідомити про це довірителя. Якщо повірений негайно не повідомить довірителя про свою заміну, він відповідає за дії замісника. І навпаки, якщо повірений вчасно повідомить довірителя про зроблену ним заміну, він відповідає лише за вибір замісника, але не за його дії.

Аналіз глави 17 та 68 ЦК України свідчить, що замісник повіреного, якому видана довіреність в порядку передоручення, має повноваження виступати від імені довірителя. Можливі декілька варіантів як будуть регулюватися відносини між замісником повіреного та довірителем:

а) при укладенні окремого договору між довірителем та замісником повіреного, регулювання має відбуватися згідно умов такого договору. За такої ситуації допустиме пред'явлення вимог довірителем до замісника повіреного про стягнення коштів, отриманих на виконання укладеного договору від імені довірителя. Проте суди не встановили, що між довірителем та замісником повіреного був укладений такий договір;

б) при відсутності окремого договору регулювання відносин, які виникли між довірителем та замісником повіреного, може відбуватися нормами про відшкодування шкоди (глава 82 ЦК України) або щодо зобов'язань у зв'язку з набуттям, збереженням майна без достатньої правової підстави (глава 83 ЦК України).

§ 11. Трохи іншої інформації про приватне право

Основним регулятором договірних відносин є ЦК України, а не окремі закони

29 грудня 2021, 12:17

<https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1235909/>

Відео <https://youtu.be/ffFPq-gzpGA>

Презентація

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2021_12_29_presentation_Krat.pdf

Про це суддя Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Василь Крат сказав під час лекції, проведеної в рамках правового практикуму «Договірне право у юридичній доктрині та практиці Верховного Суду». Захід, організований журналом «Право України» та юридичним порталом «Ratio Decidendi», відбувся 24 грудня 2021 року в онлайн-режимі.

Передусім доповідач акцентував, що основним регулятором договірних відносин є ЦК України, а не окремі закони. Він звернув увагу на постанову КЦС ВС від 10 жовтня 2018 року у справі № 362/2159/15-ц, в якій вирішувалося питання, якими нормами регулюються відносини за договором роздрібної купівлі-продажу з участю покупця – фізичної особи. Верховний Суд вказав, що тлумачення ч. 3 ст. 698 ЦК України дозволяє зробити висновок, що:

законодавець встановив пріоритет ЦК України в регулюванні договору роздрібної купівлі-продажу;

у разі відсутності регулювання на рівні ЦК України застосовується законодавство про захист прав споживачів.

Василь Крат звернув увагу на проблеми ієрархії актів законодавства в певній сфері відносин. Хоча в ієрархії законодавчих актів пріоритет належить ЦК України, значна кількість законодавчих актів, що регулюють певну сферу цивільних відносин, містить власну систему,

причому з різною модифікацією в їх ієрархії. «Це неправильний підхід, він дезорієнтує учасників цивільного обороту щодо вибору норм, які регулюють ті чи інші відносини», – сказав він і додав, що в таких ситуаціях пріоритетними є саме норми ЦК України – основного акта цивільного законодавства.

Лектор підготував презентацію постанов Верховного Суду у сфері договірної права, яку структурував виходячи з різних аспектів значення договору, ustalених у цивілістичній доктрині.

По-перше, договір розглядається як юридичний факт, який породжує виникнення, зміну чи набуття цивільних прав та обов'язків. На підставі договору можуть виникати різні права (зобов'язальні, немайнові, речові тощо).

По-друге, договір розглядається як зобов'язальне правовідношення, яке виникає внаслідок його укладення. Хоча доповідач зауважив, що існують також переддоговірні відносини, які можуть істотно позначитися на дійсності договору (див. далі), та постдоговірні відносини (наприклад, гарантійні зобов'язання).

По-третє, у формальному сенсі договір розглядається як документ, у якому фіксуються його умови (йдеться про форму договору).

По-четверте, договір розглядається як засіб регулювання, в тому числі конкретизації прав та обов'язків. При цьому Василь Крат порекомендував ознайомитися з положеннями Кодексу європейського договірної права (European Contract Code) щодо розуміння договору як регулятора.

З огляду на зазначені аспекти розуміння договору він навів судову практику щодо кожного з них.

Так, щодо переддоговірних відносин доповідач звернув увагу на постанову КЦС ВС від 10 березня 2021 року у справі № 753/731/16, у якій зроблено висновок, що при укладенні договору страхування страхувальник повинен надати страховикові достовірні відомості про об'єкти страхування. Цивільне законодавство не містить вказівки, який стандарт розкриття інформації має бути застосований майбутнім страхувальником. Але з урахуванням принципів цивільного права для розкриття інформації майбутнім страхувальником потрібно застосувати конструкцію «розумного повідомлення про ризик», тобто майбутній страхувальник повинен надати інформацію, яку він знає або повинен знати щодо об'єкта, який страхують.

Щодо регуляторної функції договору Василь Крат зазначив, що договір може регулювати досить різноманітні відносини. Водночас суддя навів постанову Об'єднаної палати КЦС ВС від 23 січня 2019 року у справі № 355/385/17, в якій зроблено висновок, що учасники цивільних відносин не можуть на рівні того чи іншого договору здійснювати його кваліфікацію як недійсного (нікчемного чи оспорюваного), визначати правові наслідки нікчемності правочину. За домовленістю сторін можуть змінюватися тільки правові наслідки оспорюваного правочину.

Крім того, договір може конкретизувати певні обов'язки сторін. Наприклад, у постанові ОП КЦС ВС від 1 березня 2021 року у справі № 180/1735/16-ц зроблено висновок, що особа, яка завдала моральної шкоди, має право укласти з потерпілим договір, у якому домовитися, зокрема, про розмір, спосіб, строки компенсації моральної шкоди; у випадку, якщо сторони не домовилися, відповідне рішення приймає суд. При цьому доповідач зауважив, що навіть під час судового провадження сторони можуть укласти мирову угоду, яка також є договором.

Наступний блок доповіді Василь Крат назвав «Принципи та договір». Він навів постанову Великої Палати ВС від 2 листопада 2021 року у справі № 917/1338/18, в якій ідеться, що до загальних засад цивільного законодавства, передбачених ст. 3 ЦК України, належать

справедливість, добросовісність, розумність, які обмежують свободу договору, встановлюючи певну межу поведінки учасників цивільно-правових відносин. Ці засади регулюють конкретні правовідносини так, що кожен з учасників відносин зобов'язаний сумлінно здійснювати свої цивільні права та виконувати цивільні обов'язки, захищати власні права та інтереси, дбаючи водночас про права й інтереси інших учасників, зокрема передбачаючи можливість завдання своїми діями (бездіяльністю) шкоди правам та інтересам інших учасників.

У постанові ВП ВС від 25 травня 2021 року у справі № 149/1499/18 вказано, що за змістом ч. 3 ст. 6 ЦК України сторони договору на власний розсуд можуть урегулювати в договорі відносини, диспозитивно врегульовані в актах цивільного законодавства, та не можуть відступати від імперативних його положень.

Говорячи про принцип добросовісності, лектор навів ст. 1.-1:103 Принципів, визначень і модельних правил європейського приватного права (DCFR), відповідно до якої добросовісність і чесність:

1) належить до стандарту поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю та врахуванням інтересів іншої сторони угоди або відносин, про які йдеться;

2) якщо сторона діє всупереч своїм попереднім заявам або поведінці на шкоду іншій стороні, яка обґрунтовано покладалася на них, – це суперечить добросовісності та чесності.

Також Василь Крат звернув увагу на постанову ОП КЦС від 10 квітня 2019 року у справі № 390/34/17, в якій визначено, що таке добросовісність як стандарт поведінки, чим він повинен характеризуватися та що таке доктрина *venire contra factum proprium* (заборона суперечливої поведінки) тощо. Він акцентував, що ця доктрина не повинна застосовуватися для визнання договору недійсним, натомість вона спрямована на «зцілення» договору.

Доповідач порушив і питання свободи договору. Так, у постанові КЦС ВС від 30 вересня 2020 року у справі № 559/1605/18 йдеться, що свобода договору має декілька складових, зокрема: свободу укладання договору, вибору контрагента та виду договору, визначення умов договору, його форми.

При реалізації принципу свободи договору слід враховувати вимоги ЦК України, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, розумності та справедливості. Тобто законодавець, закріплюючи принцип свободи договору, встановив і його обмеження. Причому останні є одночасно й межами саморегулювання.

При цьому в постанові КЦС ВС від 21 березня 2018 року у справі № 761/11589/16-ц зазначено, що сторони мають право укладати договори, які не передбачені актами цивільного законодавства, за умови, що вони відповідають загальним засадам цивільного законодавства. Такі договори є непонайменованими. «Тобто учасники цивільного обороту мають досить широку можливість сконструювати ту чи іншу договірну конструкцію», – сказав Василь Крат.

Залежно від сфери, в якій укладається договір, він виокремив: договори у сфері речового права (наприклад, договір про встановлення сервітуту – ст. 402 ЦК України); договори у сфері зобов'язального права (книга 5 ЦК України); договори у сфері корпоративного права (наприклад, договір між акціонерами товариства); договори у сфері права інтелектуальної власності (зокрема, гл. 75 ЦК України); договори у сфері спадкового права (наприклад, договір про зміну черговості одержання права на спадкування); договори у сфері сімейного права (наприклад, шлюбний договір).

Крім того, доповідач навів практику Верховного Суду щодо обов'язковості договору (фундаментальний принцип), тлумачення його умов (зокрема, DCFR надає перевагу тлумачення

договору на користь його дійсності, і такий же підхід КЦС ВС висловив у справі № 607/11746/17), а також присвячену питанням перекваліфікації договору, його зміни, відмови від нього чи поновлення договору, розподілу ризиків в договорі тощо (див. презентацію).

Василь Крат розповів історію фраздаторності й пояснив, у яких випадках її доцільно застосовувати

23 травня 2022, 11:38

<https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1276877/>,

презентація

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/2022_05_23_prezent_Krat.pdf

Суддя Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Василь Крат прочитав лекцію для підвищення кваліфікації адвокатів на тему «Фраздаторні конструкції: судова практика». Захід організувала Рада адвокатів Дніпропетровської області 13 травня 2022 року.

Василь Крат зазначив, що фраздаторність як така в українській правовій реальності з'явилася досить недавно, хоча сьогодні вже застосовується в різних сферах. Тому він розповів, що собою являють та як формувалися фраздаторні конструкції, для чого вони потрібні, яким чином застосовуються.

Ще в Римській імперії задумалися над тим, що деякі боржники вигадували певні конструкції для зменшення своїх активів, аби на них не було звернено стягнення через несплату боргів. Щоб швидко та ефективно повертати такі активи боржникові, застосовували різні правові засоби (*interdictum fraudatorium*, *actio Pauliana*, *restitutio in integrum ob fraudem*). «Протягом тисячоліть ця конструкція видозмінювалася, але вона завжди залишалася фраздаторністю, тобто конструкціями, які вчиняються на шкоду кредиторам. Тож слід завжди пам'ятати, для чого застосовується така конструкція – щоб повернути активи боржника з метою звернення на них стягнення», – сказав Василь Крат.

З погляду регулювання фраздаторність у нашому законодавстві унормована лише в певних специфічних сферах. Перш за все йдеться про процедуру банкрутства – у Кодексі України з процедур банкрутства формалізовано конкурсне оспорювання правочинів. Передбачено пошук активів боржника, за допомогою яких можна заповнити конкурсну масу, щоб задовольнити

вимоги кредиторів. Певні норми щодо фраздаторності є в законах України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» та «Про виконавче провадження».

Лектор акцентував, що потрібно дуже чітко розмежувати конкурсне оспорювання та позаконкурсне оспорювання фраздаторних правочинів. Перше має окреме правове регулювання, позаконкурсне оспорювання такого регулювання не має.

Надалі Василь Крат зосередився на випадках, дотичних саме до позаконкурсного оспорювання фраздаторних правочинів. Для позаконкурсного оспорювання характерне застосування основоположних засад приватного права, таких як добросовісність, заборона зловживання правами тощо, з точки зору того, чи завдає той чи інший правочин або навіть конструкція шкоду кредиторам.

Лектор розповів, як Верховний Суд почав застосовувати конструкцію фраздаторності. У 2018 році при розгляді однієї зі справ постало питання, чи можна кваліфікувати правочин як фраздаторний через застосування загальних засад законодавства, зокрема справедливості, добросовісності та розумності, а також недопустимість зловживання правом.

В окремій думці судді КЦС ВС було зазначено, що фраздаторні правочини формалізовані і регулюються тільки в окремих сферах. Проте правопорядок не може залишати поза реакцією дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом. Тому не виключається визнання недійсним договору, спрямованого на уникнення звернення стягнення на майно боржника, на підставі загальних засад цивільного законодавства (п. 6 ст. 3 ЦК України) та недопустимості зловживання правом (ч. 3 ст. 13 ЦК України). Цивільно-правовий договір не може використовуватися учасниками цивільних відносин для уникнення сплати боргу або виконання судового рішення про стягнення боргу, що набрало законної сили.

«Коли учасники обороту намагаються використати правові конструкції з іншою метою, зокрема для того, щоб уникати сплати боргу, не виконувати судові рішення тощо, правопорядок не може залишати такі ситуації поза правовою реакцією, хоча формально такі дії, на перший погляд, не порушували тих чи інших імперативних норм», – сказав Василь Крат.

Позитивно вплинула на застосування конструкції фраздаторного правочину постанова Великої Палати ВС від 3 липня 2019 року у справі № 369/11268/16-ц (провадження № 14-260цс19). Справу на розгляд ВП ВС передала колегія суддів Другої судової палати КЦС ВС з мотивів необхідності відступу від висновку Верховного Суду України, який подібні до обговорюваних правочини кваліфікував як фіктивні. Натомість колегія суддів вважала, що треба розмежувати конструкції фіктивності та фраздаторності, оскільки фіктивний правочин не передбачає наміру створити правові наслідки, натомість фраздаторний їх створює – відчужується майно тощо.

ВП ВС зробила висновок, що позивач вправі звернутися до суду з позовом про визнання договору недійсним як такого, що спрямований на уникнення звернення стягнення на майно боржника, на підставі загальних засад цивільного законодавства (п. 6 ст. 3 ЦК України) та недопустимості зловживання правом (ч. 3 ст. 13 ЦК України), та послатися на спеціальну норму, що передбачає підставу визнання правочину недійсним, якою може бути як підстава, передбачена ст. 234 ЦК України, так і інша, наприклад підстава, передбачена ст. 228 ЦК України.

Після ухвалення зазначеної постанови ВП ВС напрацьовувалася судова практика щодо кваліфікації правочинів як фраздаторних у різних сферах. У відповідних постановах КЦС ВС наведено обставини, які потрібно з'ясувати в тому чи іншому випадку, зазначено, що потрібно встановлювати, як реагувати.

Лектор навів постанову КЦС ВС від 24 липня 2019 року у справі № 405/1820/17, в якій визнано фrawdаторним безоплатний договір. У цій справі боржник, щоб уникнути звернення стягнення на майно, уклав договір дарування.

У постанові КЦС ВС від 7 жовтня 2020 року у справі № 755/17944/18 йдеться про визнання фrawdаторним договору купівлі-продажу. Суд указав, що договором, який вчиняється на шкоду кредиторам (фrawdаторним договором), може бути як оплатний, так і безоплатний договір. Також лектор навів постанову КЦС ВС від 19 травня 2021 року у справі № 693/624/19, де суд врахував такі обставини, як момент вчинення договору, контрагент за договором, ціна купівлі-продажу. В цій справі підприємство продало автотранспорт одному зі своїх учасників після відкриття провадження у справі за символічну плату.

У постанові від 18 листопада 2020 року у справі № 569/6427/16-ц КЦС ВС зробив висновок про можливість визнавати недійсним правочин, який рішенням суду вже визнано дійсним. Договір раніше оспорювався через нібито недотримання його нотаріальної форми. КЦС ВС вказав, що це не заважає визнанню його недійсним через те, що він був вчинений на шкоду кредитору.

У постанові КЦС ВС від 13 квітня 2022 року у справі № 757/62043/18-ц вказано про те, що договір як приватноправова категорія, оскільки є універсальним регулятором між учасниками цивільних відносин, покликаний забезпечити регулювання цивільних відносин і має бути спрямований на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Приватноправовий інструментарій (зокрема, вчинення договору не для регулювання цивільних відносин і не для встановлення, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків) не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для невиконання публічних обов'язків, звільнення майна з-під арешту в публічних відносинах або уникнення арешту та/або можливої конфіскації.

Крім того, Василь Крат навів судову практику щодо визнання фrawdаторним одностороннього правочину, заборони використання права на зло та використання приватноправового інструментарію не за призначенням.

Він звернув увагу, що фrawdаторність може стосуватися не тільки правочинів, але й інших приватноправових конструкцій. Зокрема, це стосується поділу майна подружжя для уникнення накладення на нього стягнення. В одній зі справ йдеться про те, що чоловік, який заборгував кошти банку, та його дружина поділили майно таким чином, що дружині дісталася нерухомість і земельні ділянки, а чоловікові – кілька смартфонів.

Також Василь Крат відповів на запитання слухачів.

Трохи про набуття права на спадкування за законом

<https://t.me/glossema/292>

Таблиця ступенів споріднення

<https://t.me/glossema/268>

Трохи покращений варіант ступенів споріднення

<https://t.me/glossema/269>

Презентація набуття права на спадкування за законом:

<https://t.me/glossema/292>

У спадкових спорах застосовуються як принципи приватного права, так і принципи, що характерні для права спадкового

29 червня 2022, 11:00

<https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1289744/>

Презентація

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/Krat_24_06_2022.pdf

Василь Крат доповів на тему «Спадкові спори: практика Верховного Суду». Виступ він поділив на такі блоки (див. [презентацію](#)):

загальні категорії спадкового права;
спадщина (актив і пасив);
спадкування за заповітом та заповідальні розпорядження;
спадкування за законом;
прийняття та оформлення спадщини.

Доповідач зазначив, що при вирішенні спадкових спорів застосовуються як загальні принципи приватного права (зокрема, добросовісність, справедливість, розумність), так і принципи, що характерні для права спадкового (наприклад, свободи заповіту). Хоча спадковому праву й присвячена окрема кн. 6 ЦК України, конструкція спадкування може впливати й на інші види цивільних правовідносин.

Як приклад Василь Крат навів питання щодо спадкування іпотеки. Ще у 2013 році Верховний Суд України зробив висновок, що таке спадкування неможливе виходячи із ч. 1 ст. 523 ЦК України. Нещодавно Об'єднана палата КЦС ВС ухвалою від 23 травня 2022 року у справі № 570/3891/14 передала справу на розгляд Великої Палати ВС, вважаючи за необхідне відступити від такого висновку ВСУ. «Все ж таки передбачена законодавцем ч. 1 ст. 523 ЦК України не була розрахована на спадкові відносини, про що свідчить її тлумачення з урахуванням принципу розумності», – сказав суддя.

В ухвалі ОП КЦС ВС ідеться, що найбільш розумним є тлумачення ч. 1 ст. 523 ЦК України таким чином, що вона регулює випадки заміни боржника при переведенні боргу, реорганізації, оскільки ці випадки правонаступництва допускають можливість отримати від заставодавця (іпотекодавця) попереднє погодження забезпечувати зобов'язання за нового боржника. Як наслідок, ця норма не поширюється на випадки заміни боржника при спадкуванні.

У постанові від 18 березня 2020 року у справі № 129/1033/13-ц ВП ВС зробила висновок, що регулятором спадкових відносин можуть бути не тільки законодавчі норми, але й статут суб'єкта господарювання. У статуті можуть визначати особливості спадкування частки у статутному капіталі (фонді) після смерті учасника (співвласника), а також передбачати порядок набуття спадкоємцем померлого учасника (співвласника) прав на участь у цій юридичній особі та на управління нею.

Постановою ОП КЦС ВС від 24 травня 2021 року у справі № 671/22/19 визначено, що собою являє відкриття спадщини: це настання певних юридичних фактів, які зумовлюють виникнення спадкових правовідносин. Важливими тут є час і місце відкриття спадщини. Зокрема, на час відкриття визначаються склад спадщини, коло спадкоємців, матеріальний закон, який буде застосовуватися до спадкових відносин. «Це базові конструкції спадкового права. Без належного розуміння юридичного факту – відкриття спадщини, виникає значна кількість помилок», – сказав Василь Крат.

Перед КЦС ВС поставало питання щодо початку перебігу строку на прийняття спадщини (постанова від 16 червня 2021 року у справі № 554/4741/19). В кн. 6 ЦК України міститься правило про визначення перебігу строку «від дня» чи «з часу», а не «від наступного дня». Суд застосував одну із засад приватного права – принцип розумності (ст. 3 ЦК України) та зазначив, що такий прийом законодавчої техніки законодавець застосував, керуючись принципом економії нормативного матеріалу, проте він жодним чином не змінює загального правила, передбаченого в ст. 253 ЦК України, тобто строк для прийняття спадщини має обчислюватися з наступного дня після дня смерті особи або оголошення її померлою.

Одна з базових категорій, що мають значення для спадкового права, – місце відкриття спадщини. У постанові КЦС ВС від 6 листопада 2019 року у справі № 483/637/16-ц зроблено висновок щодо того, де одержувати свідоцтво про право на спадщину на нерухоме майно.

Суддя звернув увагу, що слід розмежовувати спадкування як універсальне правонаступництво та сингулярне правонаступництво, яке також регулюється в кн. 6 ЦК України. Стаття 1227 ЦК України передбачає право на одержання сум заробітної плати, пенсії, стипендії, аліментів, інших соціальних виплат, які належали спадкодавцеві (сингулярне правонаступництво). Нещодавно ОП КЦС ВС в постанові від 14 лютого 2022 року у справі № 243/13575/19 проаналізувала ці аспекти й розмежувала, коли має місце сингулярне правонаступництво, а коли – спадкування вказаних прав.

«Це має важливе значення, оскільки впливає на застосування таких правових конструкцій, як «усунення від спадкування», «прийняття, строків прийняття та оформлення спадщини», «задоволення вимог кредиторів» тощо», – сказав доповідач.

Василь Крат також розповів про визначення об'єкта спадкування та особливості застосування норм права залежно від нього. У згаданій справі № 243/13575/19 соціальний фонд відмовив спадкоємцям в отриманні страхових виплат, оскільки за життя спадкодавця не оскаржив відмову фонду в їх виплаті. КЦС ВС зазначив, що перехід права на такі виплати передбачений ст. 1227 ЦК України, й оскарження спадкодавцем дій соціального фонду в цьому разі не має значення.

У постанові КЦС ВС від 17 листопада 2020 року у справі № 662/541/15-ц ідеться про спадкування права на відшкодування збитків, завданих спадкодавцеві. Суд вказав, що спадкоємцю відшкодовуються завдані спадкодавцю збитки як передбачені в договірному зобов'язанні, так і коли існує недоговірне зобов'язання. «Перехід права відбувається незалежно від того, договірне чи недоговірне зобов'язання було перед спадкодавцем», – сказав доповідач.

Крім того, він навів судову практику щодо спадкування обов'язку відшкодувати майнову шкоду (збитки); прав у сфері інтелектуальної власності (якщо один із співвласників авторських прав помер, його спадкоємці можуть заявляти вимогу про визнання права інтелектуальної власності, а не про визнання спільної часткової власності); права на оспорення (до спадкоємця – учасника ТОВ переходить право на оспорення рішення загальних зборів про виключення спадкодавця із числа учасників товариства). Також суддя окреслив специфіку застосування в спадкових спорах доктрини заборони суперечливої поведінки.

Василь Крат розповів про спадкування за заповітом та заповідальні розпорядження. У постанові від 10 травня 2018 року у справі № 497/1870/16-ц КЦС ВС зробив висновок, що вкладник банку може зазначити про спадкування вкладу в заповіті або зробити відповідне розпорядження банку (заповідальне розпорядження). «При цьому заповідальне розпорядження може бути і складене як окремий документ, і міститися в договорі як окремий односторонній правочин», – зазначив Василь Крат.

Розповідаючи про судову практику щодо спадкування за законом, доповідач навів постанову КЦС ВС від 20 червня 2018 року у справі № 643/1216/15-ц. У ній вказано про необхідність розмежовувати такі правові конструкції, як «одержання права на спадкування наступною чергою» (ч. 2 ст. 1258 ЦК України) та «зміну суб'єктного складу осіб, які набувають право на спадкування за законом». У постанові КЦС ВС від 23 березня 2021 року у справі № 643/14592/18 ідеться про необхідні для спадкування за законом юридичні факти.

Доповідач порушив питання щодо прийняття та оформлення спадщини. Зокрема, він звернув увагу на постанову КЦС ВС від 10 травня 2018 року, в якій зроблено висновок про безумовний характер прийняття спадщини, що означає можливість відмовитися від її прийняття тільки протягом певного строку.

У постанові КЦС ВС від 19 червня 2019 року у справі № 359/11363/15-ц зазначено, що необхідно розмежовувати право на спадщину та право власності безпосередньо на окремий об'єкт.

Захід організований ГО «Цивілістична платформа» та видавництвом «Екус» 24 червня 2022 року.

Римські максими мають важливе значення в сучасному цивільному обороті

08 липня 2022, 16:20

<https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1293781/>

Відео – <https://www.youtube.com/watch?v=aE0IUK65YZM>

Презентація виступу

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/2022_07_07_Krat.pdf

Максими, які мають римське походження (*contra proferentem*, *favor contractus*, *venire contra factum proprium* та ін.), ефективно застосовуються в практиці Верховного Суду.

Про це сказав суддя Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Василь Крат, один з авторів монографії «Римське право крізь призму традиції і судової практики», презентованої днями.

Він зазначив, що чинне законодавство не містить відповідей на всі запитання, які виникають у сфері приватного права, та й неможливо врегулювати все законом. Тому суди у своїй практиці

застосовують римські максими, які формувалися протягом століть та в основі яких перебувають добросовісність, справедливість і розумність. Деякі з них були сформульовані ще в давньому Римі, інші мали римське коріння, але їх розвивали вже глосатори і постглосатори, які надавали римським доктринам нове правове звучання та виводили їх на новий рівень.

Одним із прикладів таких максим є правило тлумачення *contra proferentem* (слова договору повинні тлумачитися проти того, хто їх написав). Його зародження пов'язується із формулюванням Цельза про те, що коли постає питання, якою була мета стипуляції, то двозначність тлумачиться проти інтересів стипулятора. «У ЦК України цей принцип прямо не закріплений. Але його можна вивести із загальних засад цивільного законодавства, що містяться в ст. 3 Кодексу», – сказав Василь Крат.

18 квітня 2018 року Об'єднана палата КЦС ВС у постанові в справі № 753/11000/14-ц допустила застосування правила *contra proferentem* і напрацювала певні механізми, пов'язані з його застосуванням. При цьому суддя зазначив, що попри трохи інше звучання римських максим у сучасному правопорядку їх сутність не змінилася.

Правило тлумачення *favor contractus* (тлумачення правочину на користь його дійсності) сформувалося в часи класичних юристів, але також походить із римського права. Василь Крат зазначив, що цьому принципу дісталася менша увага, однак він також має важливе значення. Суддя навів постанову КЦС ВС від 10 березня 2021 року у справі № 607/11746/17, в якій зроблено висновок, що з урахуванням принципів цивільного права, зокрема добросовісності, справедливості та розумності, сумніви щодо дійсності, чинності та виконуваності договору (правочину) повинні тлумачитися судом на користь його дійсності, чинності та виконуваності.

Більш відома останнім часом доктрина *venire contra factum proprium* (заборона суперечливої поведінки), яка також має римське походження, але основні критерії її застосування формувалися вже глосаторами і постглосаторами Болонської школи.

Необхідність застосування цієї доктрини, що базується на принципі добросовісності, була обґрунтована в окремій думці суддів КЦС ВС від 22 серпня 2018 року у справі № 596/2472/16-ц. Надалі ОП КЦС ВС в постанові від 10 квітня 2019 року у справі № 390/34/17 визначила критерії суперечливої поведінки. У постанові зроблено висновок, що поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діє собі на шкоду, розумно покладається на них.

Василь Крат зазначив, що еволюція римського права відбувалась у кілька етапів: від римських юристів до глосаторів і постглосаторів, потім у канонічному праві, згодом – під час природних кодифікацій (зокрема в Кодексі Наполеона, Німецькому цивільному кодексі) і до сучасного вираження, зокрема в практиці Суду Європейського Союзу. «Європейський суд справедливості оперує римськими максимами для мотивування та аргументації під час вирішення конкретних спорів», – сказав Василь Крат.

Професор Інна Спасибо-Фатеева, за чією редакцією була підготовлена монографія та яка входить до складу Науково-консультативної ради ВС, відзначила, що Верховний Суд останнім часом почав активно застосовувати різні доктрини, що походять від римського права. І якщо спочатку деякі правники сприймали таку практику з недовірою, то зараз ситуація змінилася. «Це сталося завдяки наполегливій діяльності наших учених, які тепер є суддями Верховного Суду. І це чудово», – сказала Інна Спасибо-Фатеева.

Монографію «Римське право крізь призму традиції і судової практики» презентували 7 липня 2022 року в онлайн-режимі.

Трохи про можливість оспорення фраздаторного правочину виконавцем

<https://t.me/glossema/360>

09.07.2022

03 червня 2021 року Василь Крат взяв участь у Всеукраїнській науково-практичній конференції «Виконавче провадження: теорія та практика». Суддя КЦС ВС Василь Крат зауважив, що, говорячи про виконавче провадження, як правило, ми зосереджуємось на процесуальних аспектах, хоча на цій стадії мають ефективно взаємодіяти та застосуватися матеріальні і процесуальні норми. Зокрема, останнім часом у правничій спільноті активно обговорюється конструкція фраздаторності правочинів (вчинених на шкоду кредитору), а також питання, хто може подавати позови про визнання договорів недійсними.

Він додав, що не бачив у судовій практиці КЦС ВС справ про фраздаторність правочинів, позивачами в яких виступають державні або приватні виконавці.

Натомість відповідні позови переважно подають самі кредитори. «Виходить, що кредитор отримав судове рішення про стягнення боргу, а потім повинен знову йти до суду та просити визнати недійсними фраздаторні договори про відчуження майна, щоб звернути на нього стягнення», – пояснив Василь Крат (Див: <https://court.gov.ua/press/news/1131400>).

Постанова ВП ВС від 08.06.2022 в справі № 2-591/11

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/105110382>

47. В юридичній науці та судовій практиці договори, дії, бездіяльність та рішення органів, що вчиняються з метою завдати шкоди кредитору і така мета досягнута, називають фраздаторними правочинами.

51. Між тим, фраздаторний правочин укладається боржником у період проведення виконавчого провадження з метою виведення свого майна з-під стягнення.

58. В аспекті гарантування на конституційному рівні права кожного на судовий захист та забезпечення державою виконання судового рішення відсутність у виконавця окремо визначеного повноваження звертатися до суду із позовною заявою про оспорення фраздаторного правочину, вчиненого боржником на шкоду кредитору, не повинна перешкоджати реалізації права цього кредитора на виконання судового рішення.

59. Покладення тягаря щодо повернення майна боржника (спонукання до оспорення фраздаторного правочину, тобто ініціювання наступних судових процесів) на кредитора, який уже виграв попередній судовий процес щодо стягнення суми боргу і правомірно очікує від Держави вчинення усіх можливих дій на забезпечення виконання судового рішення компетентними органами, нівелює сутність конституційного права кредитора на судовий захист та суперечить положенням статей 3, 8, частин першої, другої статті 55, частин першої, другої статті 129-1 Конституції України.

60. Обов'язок ініціювання будь-якого наступного судового процесу з метою виконання попереднього судового рішення Законом України «Про виконавче провадження» покладено на компетентні органи, уповноважені Державою на забезпечення виконання судових рішень, а не на кредитора, який правомірно очікує від Держави належного виконання остаточного судового рішення про стягнення боргу.

61. Повноваження виконавця на звернення з позовною заявою про визначення частки майна боржника у майні, яким він володіє спільно з іншими особами, в порядку позовного провадження є повноваженням звертатися до суду в інтересах інших осіб (частина друга статті 4, частина четверта статті 42 ЦПК України), в тому числі за позовом про визнання недійсним правочину щодо майна боржника, який призвів до неможливості задовольнити вимоги стягувача за рахунок такого майна (оспорення фраздаторного правочину).

Трохи з Code civil про способи захисту прав кредитора

<https://t.me/glossema/368>

https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070721/LEGISCTA000032035223/#LEGISCTA000032035223

Replier Livre III : Des différentes manières dont on acquiert la propriété (Articles 711 à 2278)

Replier Titre IV : Du régime général des obligations (Articles 1304 à 1352-9)

Chapitre III : Les actions ouvertes au créancier (Articles 1341 à 1341-3)

Книга III: Про різні способи, якими набувається власність (Статті з 711 до 2278)

Титул IV: Про загальний режим зобов'язань (Статті з 1304 до 1352-9)

Глава III: Засоби захисту, доступні кредитору (Статті з 1341 до 1341-3)

§ 11. Трохи іншої інформації про приватне право

Article 1341 (Modifié par Ordonnance n°2016-131 du 10 février 2016 - art. 3)

Le créancier a droit à l'exécution de l'obligation ; il peut y contraindre le débiteur dans les conditions prévues par la loi.

Стаття 1341. (Змінена Законом 2016-131 від 10 лютого 2016 року – ст. 3)

Кредитор має право на виконання зобов'язання; він може примусити боржника його виконати на умовах, визначених законом.

Article 1341-1 (Création Ordonnance n°2016-131 du 10 février 2016 - art. 3)

Lorsque la carence du débiteur dans l'exercice de ses droits et actions à caractère patrimonial compromet les droits de son créancier, celui-ci peut les exercer pour le compte de son débiteur, à l'exception de ceux qui sont exclusivement rattachés à sa personne.

Стаття 1341-1. (Внесена Законом 2016-131 від 10 лютого 2016 року – ст. 3)

Коли нездійснення боржником своїх прав та засобів правового захисту сімейного характеру шкодить правам його кредитора, останній може їх здійснювати від імені боржника, за винятком тих, що винятково пов'язані з його особою.

Article 1341-2 (Création Ordonnance n°2016-131 du 10 février 2016 - art. 3)

Le créancier peut aussi agir en son nom personnel pour faire déclarer inopposables à son égard les actes faits par son débiteur en fraude de ses droits, à charge d'établir, s'il s'agit d'un acte à titre onéreux, que le tiers cocontractant avait connaissance de la fraude.

Стаття 1341-2. (Внесена Законом 2016-131 від 10 лютого 2016 року – ст. 3)

Кредитор може також позиватися від свого власного імені, щоби визнати недійсними щодо нього правочини, вчинені боржником шахрайським чином щодо його прав, за умови що доведе, в разі оплатного правочину, що третя особа-контрагент боржника знала про шахрайство.

Article 1341-3 (Création Ordonnance n°2016-131 du 10 février 2016 - art. 3)

Dans les cas déterminés par la loi, le créancier peut agir directement en paiement de sa créance contre un débiteur de son débiteur.

Стаття 1341-3. (Внесена Законом 2016-131 від 10 лютого 2016 року – ст. 3)

У випадках, визначених законом, кредитор може позиватися щодо оплати своєї вимоги напряму до боржника свого боржника.

Трохи з Código Civil

<https://t.me/glossema/386>

https://www.boe.es/biblioteca_juridica/codigos/abrir_pdf.php?fich=034_Codigo_Civil_y_legislacion_complementaria.pdf

Articulo 1111.

Los acreedores, despues de haber perseguido los bienes de que este en posesion el deudor para realizar cuanto se les debe, pueden ejercitar todos los derechos y acciones de este con el mismo fin, exceptuando los que sean inherentes a su persona; pueden tambien impugnar los actos que el deudor haya realizado en fraude de su derecho.

Стаття 1111

Кредитори, у зв'язку із необхідністю пошуку майна, яке знаходиться у власності боржника, для того, щоб стягнути належну їм суму, можуть з цією метою здійснювати всі права та використовувати всі засоби судового захисту (позови), що й боржник, за винятком тих, що пов'язані з особою боржника; вони також можуть оспорювати ті дії, які здійснює боржник, зловживаючи своїми правами.

22 липня 2022 року відбулася онлайн-семінар суддів КЦС ВС із судьями апеляційних судів з питань правозастосування

відео: <https://www.youtube.com/watch?v=16ltPwNDhs8>

Договір є універсальним регулятором приватних відносин

<https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1302864>

Детальніше про договір як «регулятор», про принципи та договори, а також про тлумачення умов договору можна ознайомитися в презентації Василя Крата за посиланням

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/2022_07_29_Krat.pdf

Суддя Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Василь Крат розповів під час лекції, як конструкцію договору застосовують у судовій практиці. Лектор зупинився на тому, як касаційний суд розглядав договірні спори та як напрацьовані цивілістикою фундаментальні засади відображалися в судовій практиці й розвивалися разом із нею.

Василь Крат зауважив, що за час дії воєнного стану регулювання договірних відносин було змінено лише в невеликій частині. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» (від 15 березня 2022 року № 2120-IX) стосується врахування інтересів окремих боржників та іпотекодавців.

Цей Закон згаданий у постанові КЦС ВС від 13 липня 2022 року у справі № 202/939/18. На момент прийняття Верховним Судом постанови, за якою рішення суду першої інстанції про звернення стягнення на предмет іпотеки підлягає залишенню в силі, був чинним Закон № 2120-IX, яким розд. VI «Прикінцеві положення» Закону України «Про іпотеку» доповнено п. 5-2, за змістом якого в період дії в Україні воєнного стану та в тридцятиденний строк після його припинення або скасування щодо нерухомого майна (нерухомості), що належить фізичним особам та перебуває в іпотеці за споживчими кредитами, зупиняється дія статей 41, 47 Закону України «Про іпотеку» (у частині реалізації предмета іпотеки на електронних торгах). З огляду на це ВС зазначив, що є підстави для зупинення виконання рішення суду першої інстанції в частині задоволення первісного позову про звернення стягнення на предмет іпотеки на період дії в Україні воєнного стану та в тридцятиденний строк після його припинення або скасування. Після спливу вказаного строку правила статей 41, 47 Закону України «Про іпотеку» відновлять свою дію без постановлення окремого рішення суду або прийняття окремого закону.

Також Василь Крат зосередився на договорі як юридичному факті. Він нагадав, що в доктрині цивілістики договір розуміють як юридичний факт, що породжує виникнення, набуття, зміну або припинення певних приватних прав, обов'язків або ж іншого правового результату.

За його словами, при застосуванні «організаційних» конструкцій у договірному праві постають численні питання. Наприклад, чи може забезпечуватися виконання «організаційного» зобов'язання? В одному з кейсів КЦС ВС розв'язував питання, чи допускається забезпечення за допомогою такого виду неустойки, як штраф, виконання попереднього договору. Верховний Суд констатував, що за допомогою неустойки (штрафу, пені) допускається забезпечення виконання значної кількості зобов'язань. Зокрема, неустойка може забезпечувати виконання: договірних зобов'язань, що традиційно для цивільного обороту, оскільки в більшості випадків саме в договорі

його сторони встановлюють неустойку (штраф або пеню). Причому це може відбуватися як під час укладення договору для забезпечення виконання зобов'язання, так і після, але до виконання тих зобов'язань, які виникли на його підставі. Не виключається забезпечення зобов'язань, які виникли на підставі організаційного договору (зокрема, попереднього); недоговірних зобов'язань, що не характерно, проте положеннями ст. 549 ЦК України не виключається; позитивних та негативних зобов'язань (постанова КЦС ВС від 17 листопада 2021 року у справі № 172/1159/20).

В іншій справі КЦС ВС вирішував, чи допускається купівля смартфона за 0 грн, відтак – чи може договір купівлі-продажу бути безоплатним. У постанові КЦС ВС від 2 вересня 2020 року у справі № 757/5252/17-ц йдеться про те, що за своєю юридичною суттю договір купівлі-продажу є імперативно оплатним. Сторони договору купівлі-продажу можуть домовитися про ціну або про спосіб її визначення, або ж буде застосовуватися механізм, передбачений ст. 632 ЦК України.

Звернув увагу Василь Крат також на договір як зобов'язальне правовідношення і на договір як документ. Він сказав, що як у доктрині, так і в судовій практиці під формою договору (правочину) розуміють спосіб вираження волі сторони (сторін) та/або його фіксацію. Значення форми правочину полягає не тільки в забезпеченні його достовірності, сприйняття іншими особами, що має істотне значення під час вирішення спорів, а часто і його чинності.

В одній із справ перед КЦС ВС постало питання, чи належить державна реєстрація правочину до його форми. З урахуванням положень ЦК України Верховний Суд констатував, що законодавець розмежував форму правочину і його державну реєстрацію, тож державна реєстрація правочину не є різновидом його форми. А одним із нещодавніх був кейс щодо «конкуренції» примірників договору.

За допомогою такого універсального регулятора приватних відносин, як договір, його сторони можуть регулювати застосування, зокрема: парафування (підписання кожної із сторінок договору) з метою забезпечення ідентичності примірників договору; визначення того, який із примірників договору має пріоритет при різних редакціях примірників договору. У разі наявності таких правил у договорі саме за їх допомогою має вирішуватися «конкуренція» примірників договору стосовно тих чи інших умов. У випадку, коли сторони не врегулювали в договорі парафування та визначення того, який із примірників договору має пріоритет при різних редакціях примірників договору, то найбільш розумним та прийнятним є висновок, що сторони не домовилися щодо тих умов, які відрізняються, і в цьому разі відносини сторін мають регулюватися нормами актів цивільного законодавства. Відмінності примірників договору зводилися до того, що в позивачів, які були орендодавцями земельних ділянок, успадкувавши їх від свого батька, строк оренди був передбачений на 3 роки. Натомість в орендаря в актах прийому-передачі земельних ділянок вказаний інший строк оренди – 25 років. Суд виходив із того, що в усіх примірниках договору міститься вказівка на їхню однакову юридичну силу. З очевидністю навряд чи можливо прийняти аргументи позивачів чи відповідача, а тому найбільш розумним є висновок, що сторони не домовилися щодо строку оренди і, з урахуванням ч. 2 ст. 763 ЦК України, договори оренди укладені на невизначений строк (постанова КЦС ВС від 18 травня 2022 року у справі № 613/1436/17).

Лекція «Договірні спори: практика Верховного Суду» відбулася в рамках циклу практичних онлайн-курсів на тему «Вплив війни на майнові, трудові, спадкові та інші права громадян і юридичних осіб України», організованого Експертно-консультаційним бюро «ЕКУС» під патронатом ГО «Цивілістична платформа» 29 липня 2022 року.

Трохи поговорили про Школу практичного права імені Ярослава Мудрого

https://www.youtube.com/watch?v=PYzFl_dT6b0

Трохи відео з обговорення про застосування принципів приватного права у фродаторних та іпотечних спорах в межах обговорення «Переробка (специфікація) та перетворення майна: наслідки для речових прав та способів захисту»

<https://t.me/glossema/435>

відеозапис всього заходу <https://youtu.be/C-OQYeBREdY>

Недійсність фродаторного правочину має гарантувати інтереси кредитора «через можливість доступу до майна боржника»

<https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1304899/>

Презентація

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/2022_08_05_Krat.pdf

Про це сказав суддя Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Василь Крат під час онлайн-заходу, присвяченого обговоренню питань щодо переробки та перетворення майна. В заході взяли участь адвокати, науковці та інші правники.

Василь Крат розповів про застосування принципів приватного права у фраздаторних та іпотечних спорах. Він зазначив, що при розгляді цих категорій спорів постає багато спільних для таких спорів питань.

Доповідач зауважив, що, розмірковуючи про сутність понять, зокрема, що таке право іпотеки, необхідно звертати увагу на мету існування тієї чи іншої конструкції. «Для чого потрібне право іпотеки? Якщо спрощено, то для того, щоб кредитор у разі неповернення боргу мав можливість за допомогою певної майнової цінності задовольнити свої вимоги», – сказав він.

При цьому для права іпотеки характерні такі принципи, як спеціальність (спеціалітет) і еластичність.

Принцип спеціальності права іпотеки проявляється в тому, що іпотека як право на чужу річ поширюється на конкретну індивідуально-визначену річ, що визначена в договорі. Спеціальність права іпотеки покликана зафіксувати певний обсяг прав іпотекодержателя щодо визначеного в договорі майна. Окрім цього, завдяки принципу спеціальності створюється механізм охорони інтересів іпотекодавця, оскільки виокремлюється майно, яке обтяжене іпотекою, з іншого майна.

Принцип еластичності полягає в тому, що іпотека – це право за рахунок іпотечного майна задовольнити вимоги іпотекодержателя (тобто право на цінність), і, як наслідок, як би не змінювався саме предмет іпотеки (зокрема, внаслідок реконструкції), право іпотеки має зберігатися, допоки існує фактично або юридично ця цінність.

Василь Крат проілюстрував застосування цих принципів у практиці Верховного Суду на прикладі постанови Об'єднаної палати КЦС ВС від 18 квітня 2022 року у справі № 520/1185/16-ц. У ній зазначено, що іпотека поширюється на конкретну річ, яка визначена в договорі. Земельна ділянка і зведений на ній об'єкт незавершеного будівництва – це окремі об'єкти. ОП КЦС на підставі чинних на момент виникнення спірних правовідносин частин 5, 6 ст. 6 Закону України «Про іпотеку» зробила висновок, що учасники цивільних відносин могли в договорі встановити, що іпотека поширюється й на будівлю, яка буде збудована на земельній ділянці, оскільки такого договором не передбачено, то на будівлю іпотека не поширюється.

Однак Законом України від 3 липня 2018 року № 2478-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення кредитування» ст. 5 Закону України «Про іпотеку» доповнено ч. 5, відповідно до якої в разі спорудження на земельній ділянці, що належить іпотекодавцю, нової будівлі, вона також вважається предметом іпотеки. При чому ця норма застосовується, в тому числі, до відносин, які виникли до введення її в дію та продовжують існувати після введення її в дію. «Об'єднана палата звернула увагу, що законодавець кардинально змінив правове регулювання цього питання. Тепер згідно із ч. 5 ст. 5 Закону України «Про іпотеку» все, що б не було зроблено з предметом іпотеки, вважається предметом іпотеки відповідно до іпотечного договору», – сказав Василь Крат.

Крім того, він порушив тему позаконкурсного оспорення правочину щодо майна боржника. Це питання обмежено регулюється ст. 9 Закону України «Про виконавче провадження». Однак на рівні ЦК України окремих положень, які б визначали наслідки укладення договорів з порушенням загальних засад цивільного законодавства, визначених у ст. 3 Кодексу, як-от справедливність, добросовісність та розумність, немає.

Доповідач зауважив, що в цивільному обороті часто буває, що правочини оспорується з метою не виконувати зобов'язання, які виникли на їх підставі. Натомість мета позаконкурсного оспорення полягає в поверненні майна боржнику, щоб звернути на нього стягнення. «Основна мета позаконкурсного оспорення – запобігти виведенню боржником за допомогою використання

франдаторних конструкції майна з-під звернення стягнення. Тобто щоб кредитор опинився в тому положенні, яке він мав до вчинення франдаторного правочину», – сказав Василь Крат.

При цьому просто оспорення правочину як франдаторного не буде задовольняти інтерес кредитора, треба, щоб він мав можливість звернути стягнення на майно боржника. Суддя КЦС ВС зазначив, що наслідки конкурсного оспорювання врегульовані у ст. 42 Кодексу України з процедур банкрутства, в якій передбачено, що в разі визнання недійсними правочинів боржника кредитор зобов'язаний повернути до складу ліквідаційної маси майно, яке він отримав від боржника, а в разі неможливості – відшкодувати його вартість.

Метою позаконкурсного оспорювання є повернення «активів» боржнику задля звернення на них стягнення, тобто щоб кредитор опинився в тому положенні, яке він мав до вчинення франдаторного правочину. Недійсність франдаторного правочину має гарантувати інтереси кредитора (кредиторів) «через можливість доступу до майна боржника», навіть і того, що перебуває в інших осіб.

Стаття 216 ЦК України визначає такі правові наслідки недійсності правочину, як реституція володіння чи компенсаційна реституція. Однак, зазначив Василь Крат, оскільки законодавець не передбачив конструкцію франдаторного правочину в параграфі 2 гл. 16 ЦК України «Правові наслідки недодержання сторонами при вчиненні правочину вимог закону», то можна сказати, що передбачений абз. 2 ч. 1 ст. 216 Кодексу правовий механізм (реституція) для правових наслідків франдаторного правочину не застосовується. «Абзац 2 ч. 1 ст. 216 ЦК України, який містить конструкцію реституції, не передбачає можливості її застосування до правових наслідків позаконкурсного оспорювання правочину», – зауважив Василь Крат.

Натомість він навів постанову КЦС ВС від 10 лютого 2021 року у справі № 754/5841/17, в якій зроблено правовий висновок, що способом захисту цивільних прав та інтересів може бути, зокрема, відновлення становища, яке існувало до порушення (п. 4 ч. 2 ст. 16 ЦК України). Суд зазначив, що сторони договору купівлі-продажу частки у праві спільної часткової власності на квартиру «вживали право на зло» для того, щоб унеможливити звернення стягнення на цю частку. Тож колегія суддів вважає, що спосіб захисту – відновлення становища, яке існувало до порушення, шляхом повернення частки в праві спільної часткової власності, передбачений п. 4 ч. 2 ст. 16 ЦК України, є ефективним для захисту порушеного права / інтересу у спірних правовідносинах.

Крім того, КЦС ВС застосував цю правову позицію і в постанові від 18 травня 2022 року у справі № 643/15604/17. Суд вказав, що ефективним способом захисту права / інтересу кредитора за вимогою про повернення сторін у первісний стан, тобто відновлення становища, яке існувало до порушення (п. 4 ч. 2 ст. 16 ЦК України), є повернення майна боржнику і для такого повернення оспорювання наступних правочинів (реєстраційних дій) щодо цього майна не вимагається.

Онлайн-захід на тему «Переробка (специфікація) та перетворення майна: наслідки для речових прав та способів захисту», організований Комітетом Асоціації правників України з цивільного, сімейного та спадкового права та ГО «Цивілістична платформа», відбувся 5 серпня 2022 року.

Трохи з Insolvenzordnung (Положення про неплатоспроможність)

<https://t.me/glossema/459>

https://www.gesetze-im-internet.de/inso/_131.html

§ 131 Inkongruente Deckung

(1) Anfechtbar ist eine Rechtshandlung, die einem Insolvenzgläubiger eine Sicherung oder Befriedigung gewährt oder ermöglicht hat, die er nicht oder nicht in der Art oder nicht zu der Zeit zu beanspruchen hatte,

1. wenn die Handlung im letzten Monat vor dem Antrag auf Eröffnung des Insolvenzverfahrens oder nach diesem Antrag vorgenommen worden ist,

2. wenn die Handlung innerhalb des zweiten oder dritten Monats vor dem Eröffnungsantrag vorgenommen worden ist und der Schuldner zur Zeit der Handlung zahlungsunfähig war oder

3. wenn die Handlung innerhalb des zweiten oder dritten Monats vor dem Eröffnungsantrag vorgenommen worden ist und dem Gläubiger zur Zeit der Handlung bekannt war, daß sie die Insolvenzgläubiger benachteiligte.

(2) Für die Anwendung des Absatzes 1 Nr. 3 steht der Kenntnis der Benachteiligung der Insolvenzgläubiger die Kenntnis von Umständen gleich, die zwingend auf die Benachteiligung schließen lassen. Gegenüber einer Person, die dem Schuldner zur Zeit der Handlung nahestand (§ 138), wird vermutet, daß sie die Benachteiligung der Insolvenzgläubiger kannte.

§ 131 Неспіврозмірне покриття

(1) Юридична дія, за наслідками вчинення якої кредитору в процедурі неспроможності було надано або уможливлено забезпечення чи задоволення [його вимог], яких він не мав права вимагати чи мав таке право, але іншого змісту чи на інший час, є оспорюваною,

1. якщо така дія була вчинена впродовж місяця перед поданням заяви про відкриття провадження щодо неспроможності або після подання такої заяви,

2. якщо така дія була вчинена впродовж двох чи трьох місяців перед поданням заяви про відкриття провадження щодо неспроможності й боржник на момент її вчинення був неспроможний здійснювати платежі, або

3. якщо така дія була вчинена впродовж двох чи трьох місяців перед поданням заяви про відкриття провадження щодо неспроможності і кредитору на момент її вчинення було відомо, що він завдає шкоди іншим кредиторам [їх інтересам].

(2) Для цілей застосування положень пункту 3 частини 1 [цього параграфу] відповідна обізнаність про завдання шкоди інтересам кредиторів в процедурі неспроможності є рівнозначною обізнаності про обставини, настання яких з необхідністю тягне завдання такої шкоди. Щодо особи, яка є пов'язаною з боржником на момент вчинення відповідної дії (§ 138), презюмується, що вона була обізнана про шкоду інтересам кредиторів в процедурі неспроможності.

Принципи приватного та спадкового права важливі при вирішенні спадкових спорів.

<https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1308308/>.

Принцип свободи заповіту має важливе значення, зокрема, у тих спадкових справах, які стосуються вирішення питання щодо кваліфікації заповіту як нікчемного або оспорювання заповіту. Принцип свободи заповіту спрямований на те, щоб підстави, передбачені законодавцем для кваліфікації заповіту як нікчемного та для його оспорювання, не підлягали розширеному тлумаченню.

На цьому наголосив суддя Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Василь Крат, висвітлюючи практику ВС у спадкових справах.

Так, у постанові КЦС ВС від 20 липня 2022 року у справі № 461/2565/20 в основу висновків суду покладено принцип свободи заповіту. У цій справі в контексті свободи заповіту постало питання щодо того, чи призводить відсутність вказівки в заповіті на те, що заповідач через фізичні вади не міг сам його прочитати, до нікчемності заповіту (заповідач у заповіті власноручно написав, що «заповіт йому прочитано вголос, зміст його йому зрозумілий та з його слів записано вірно»).

«Кваліфікація заповіту як нікчемного може бути тільки тоді, коли в заповідача є певні фізичні вади, які позбавляли його можливості прочитати заповіт. У цьому разі посвідчення заповіту має відбуватися при свідках. Недотримання вимоги щодо порядку посвідчення заповіту (відсутність свідків) може мати наслідком нікчемність заповіту на підставі ч. 1 ст. 1257 ЦК України», – зауважив доповідач.

Крім того, Василь Крат звернув увагу на питання щодо усунення від спадкування. У постанові від 13 липня 2022 року у справі № 755/17978/20 КЦС ВС зазначив: з огляду на те, що цивільну правоздатність має лише фізична особа, яка є живою, усунути від права на спадкування особу, яка на момент подання відповідного позову вже померла, є неможливим, оскільки її цивільна правоздатність вже припинилась.

Що стосується питання складу спадщини (актив і пасив), то, за словами спікера, під час його визначення може поставати питання, зокрема, про спадкування права на відшкодування моральної шкоди.

§ 11. Трохи іншої інформації про приватне право

«Традиційно під моральною шкодою розуміють фізичні та душевні страждання, завдані фізичній особі неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю, якими порушуються її особисті немайнові блага або які посягають на належне фізичній особі майно, а також приниження честі, гідності та ділової репутації фізичної особи», – сказав Василь Крат.

Він акцентував на постанові від 13 липня 2022 року у справі № 753/15095/17, у якій КЦС ВС зробив висновок, що право на компенсацію моральної шкоди є особистим, оскільки внаслідок заподіяння моральної шкоди відбувається негативний вплив на особисті немайнові блага фізичної особи. Тому в ч. 3 ст. 1230 ЦК України передбачено правило, що спадкується право на відшкодування моральної шкоди, яке було присуджено судом спадкодавцеві за його життя. Якщо спадкодавець звернувся до суду з вимогою про компенсацію моральної шкоди й помер на стадії розгляду справи, то в такому разі не допускається процесуальне правонаступництво за вимогою про компенсацію моральної шкоди.

З іншими висновками КЦС ВС у справах, які стосуються спадкових спорів, можна ознайомитися у презентації Василя Крата.

Суддя КЦС ВС виступив із доповіддю «Категорії спадкового права в практиці Верховного Суду» в межах програми підготовки для підтримання кваліфікації суддів місцевих загальних судів, організованої Дніпровським регіональним відділенням Національної школи суддів України.

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/Krat_2022_08_17.pdf

Трохи з Insolvenzordnung (Положення про неплатоспроможність)

<https://t.me/glossema/506>

https://www.gesetze-im-internet.de/inso/_133.html

§ 133 Vorsätzliche Benachteiligung

(1) Anfechtbar ist eine Rechtshandlung, die der Schuldner in den letzten zehn Jahren vor dem Antrag auf Eröffnung des Insolvenzverfahrens oder nach diesem Antrag mit dem Vorsatz, seine Gläubiger zu benachteiligen, vorgenommen hat, wenn der andere Teil zur Zeit der Handlung den Vorsatz des Schuldners kannte. Diese Kenntnis wird vermutet, wenn der andere Teil wußte, daß die Zahlungsunfähigkeit des Schuldners drohte und daß die Handlung die Gläubiger benachteiligte.

(2) Hat die Rechtshandlung dem anderen Teil eine Sicherung oder Befriedigung gewährt oder ermöglicht, beträgt der Zeitraum nach Absatz 1 Satz 1 vier Jahre.

(3) Hat die Rechtshandlung dem anderen Teil eine Sicherung oder Befriedigung gewährt oder ermöglicht, welche dieser in der Art und zu der Zeit beanspruchen konnte, tritt an die Stelle der drohenden Zahlungsunfähigkeit des Schuldners nach Absatz 1 Satz 2 die eingetretene. Hatte der andere Teil mit dem Schuldner eine Zahlungsvereinbarung getroffen oder diesem in sonstiger Weise eine Zahlungserleichterung gewährt, wird vermutet, dass er zur Zeit der Handlung die Zahlungsunfähigkeit des Schuldners nicht kannte.

(4) Anfechtbar ist ein vom Schuldner mit einer nahestehenden Person (§ 138) geschlossener entgeltlicher Vertrag, durch den die Insolvenzgläubiger unmittelbar benachteiligt werden. Die Anfechtung ist ausgeschlossen, wenn der Vertrag früher als zwei Jahre vor dem Eröffnungsantrag geschlossen worden ist oder wenn dem anderen Teil zur Zeit des Vertragsschlusses ein Vorsatz des Schuldners, die Gläubiger zu benachteiligen, nicht bekannt war.

§ 133 Умисне завдання шкоди

(1) Оспорюваною є юридична дія, яку боржник протягом останніх десяти років перед поданням заяви про відкриття провадження щодо неспроможності або після подання такої заяви вчинив з умислом завдати шкоди своїм кредиторам, якщо інша сторона на момент вчинення такої дії була обізнана про умисел боржника. Така обізнаність презюмується, якщо інша сторона знала, що боржнику загрожує настання неспроможності здійснювати платежі й що така дія завдає шкоди кредиторам.

(2) Якщо за наслідками вчинення такої юридичної дії іншій стороні надано або уможливлено забезпечення чи задоволення [її вимог], то строк, вказаний в першому реченні частини першої [цього параграфу] дорівнює чотирьом рокам.

(3) Якщо за наслідками вчинення такої юридичної дії іншій стороні надано або уможливлено забезпечення чи задоволення [її вимог], які за змістом і часовими параметрами відповідають праву вимоги такої сторони, то положення другого речення реченні частини першої [цього параграфу] застосовуються з урахуванням того, що замість загрози неможливості здійснювати платежі така можливість має вже настати. Якщо інша сторона досягла з боржником угоди про здійснення розрахунків або ж іншим чином отримала спрощення в розрахунках, то презюмується, що станом на момент вчинення такої дії ця інша сторона не була обізнана про неможливість здійснювати платежі на боці боржника.

(4) Оспорюваним є укладений боржником з пов'язаною особою (§ 138) оплатний договір, яким безпосередньо завдається шкоди інтересам кредиторів в процедурі неспроможності. Оспорювання виключається, якщо договір укладено раніше, як за два роки до подання заяви про відкриття провадження щодо неспроможності або якщо інша сторона на момент укладення такого договору не була обізнана з умислом боржника завдати шкоду інтересам його кредиторів.

Цікавий кейс розглядався Апеляційним судом Сінгапуру (Quoine Pte Ltd v. B2C2 Ltd [2020]) між криптовалотною біржою та трейдером з приводу можливості оспорювання на підставі помилки смарт контракту, який вчинений комп'ютерними алгоритмами
<https://t.me/glossema/549>

<https://www.sicc.gov.sg/docs/default-source/modules-document/judgments/quoine-pte-ltd-v-b2c2-ltd.pdf>

Апеляційний суд Сінгапуру вважав, що у випадках, коли договори укладаються за допомогою детермінованих алгоритмів, будь-який аналіз, який стосується знання про помилку має проводитися з посиланням на стан розуму програмістів алгоритмів під час програмування (пункт 97).

Лорд Мансон не погодився з позицією більшості та виклав окрему думку. Зокрема, вказав, що «чи застосовуються звичайні правові принципи чи, можливо, їм потрібно адаптуватися, коли трейдери передають свої справи комп'ютерам, що працюють за алгоритмом? Комп'ютери, про які йде мова, були «детермінованими», тобто працювали згідно з заздалегідь визначеними алгоритмічними програмами, встановленими людьми. Таким чином, це стосується норм, які застосовуються, коли машини механістично стискаються, посилаючись на введені ними дані, і помилково введення даних переривається, і тому результат стає фундаментально спотвореним (пункт 152). «Ключове питання полягає в тому, чи слід застосовувати помилку таким чином, щоб не враховувати обставини, які зазвичай є важливими для її застосування, просто тому, що сторони довірили свої операції комп'ютерам, які не можуть мати свідомості. Закон має бути адаптований до нового світу алгоритмічних програм і штучного інтелекту таким чином, щоб отримати результати, яких розум і справедливість могли б очікувати. Впровадження комп'ютерів, безсумнівно, несе в собі ризики, але я не вважаю, що вони включають ризик бути зв'язаним алгоритмічним контрактом, який будь-хто, дізнавшись про нього, відразу побачить, що це може бути лише результатом якоїсь фундаментальної помилки. Комп'ютери – це надомні працівники, а не господарі, чийм операціям сторони, як можна вважати, беззастережно підкорилися за таких незвичайних обставин» (пункт 197).

Судді Верховного Суду розповіли про банкрутство фізичних осіб та захист прав кредитора при спадкуванні.

<https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1323944/>

Презентація

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/2022_09_23_Krat.pdf

Суддя Касаційного господарського суду у складі ВС Олександр Банасько навів практику Верховного Суду щодо затвердження плану реструктуризації боргів фізичної особи, а суддя Касаційного цивільного суду у складі ВС Василь Крат – щодо звернення стягнення на спадкове майно кредитором спадкодавця. Про це вони говорили під час практичного круглого столу для керівників департаментів з проблемної заборгованості та юридичних департаментів банків України.

Василь Крат виступив із доповіддю «Захист прав кредитора при спадкуванні: проблемні питання та судова практика».

Він зазначив, що кредитор не є учасником спадкових відносин, однак у певних ситуаціях такі відносини впливають на можливість задоволення кредитором своїх інтересів шляхом або отримання грошових коштів, або звернення стягнення на спадкове майно.

Василь Крат навів актуальну практику Верховного Суду щодо цього питання.

Відкриття спадщини розуміють як настання певних юридичних фактів, що зумовлюють виникнення спадкових правовідносин (постанова Об'єднаної палати КЦС ВС від 24 травня 2021 року у справі № 671/22/19). При цьому як юридичний факт відкриття спадщини характеризується двома параметрами: часом відкриття та місцем відкриття. Доповідач акцентував, що важливу роль відіграє саме перший параметр, адже на час відкриття спадщини визначаються, зокрема: склад спадщини; коло спадкоємців; матеріальний закон, який буде застосовуватись до спадкових відносин. «Зверніть увагу, що саме відкриттям спадщини визначається все те, що дотичне до спадкування з точки зору матеріального закону», – сказав суддя.

Також він розповів, що у правопорядках деяких країн є така конструкція: коли спадкоємці не прийняли спадщину, але є спадкова маса, відповідати буде спадкова маса. В українському матеріальному законі такої норми немає. Однак ч. 3 ст. 30 ЦПК України передбачає, що позови кредиторів спадкодавця, які подаються до прийняття спадщини спадкоємцями, пред'являються за місцезнаходженням спадкового майна. Навряд чи виправдане існування цього випадку

визначення виключної підсудності, оскільки українське законодавство не передбачає такої правової конструкції, як пред'явлення позову до спадкової маси. Тому Василь Крат вважає, що це питання доцільно вирішити під час рекодифікації цивільного законодавства. Він додав, що кредитора цікавить саме спадкова маса і, за великим рахунком, для нього не важлива особа спадкоємця.

У постанові КЦС ВС від 23 жовтня 2019 року у справі № 676/1868/19 ставилося питання про виключну підсудність спору щодо стягнення боргу зі спадкоємця. Касаційний суд зазначив, що ч. 3 ст. 30 ЦПК України в такому разі не підлягає застосуванню, оскільки ця норма застосовується лише тоді, коли спадкоємці ще не прийняли спадщину, натомість матеріали справи свідчать про прийняття відповідачами спадщини.

Суддя КЦС ВС наголосив, що специфікою характеризується заміна боржника при спадкуванні, оскільки в цьому разі відбувається перехід прав та обов'язків від спадкодавця до спадкоємця (-ів), який, очевидно, не залежить від волі кредитора. Тому при спадкуванні заміна боржника відбувається не внаслідок переведення боргу (ч. 1 ст. 520 ЦК України), а як результат універсального правонаступництва (ст. 1216 ЦК України). Звісно, що на етапі спадкового правонаступництва навіть априорі не може постати питання про отримання згоди кредитора, як при переведенні боргу, так і при отриманні попереднього погодження заставодавця (іпотекодавця) забезпечувати зобов'язання за нового боржника. Натомість при реорганізації юридичної особи, оскільки цей процес є тривалим у часі, очевидна наявність можливості отримати від заставодавця (іпотекодавця) попереднє погодження забезпечувати зобов'язання за нового боржника. Навряд чи розумним є тлумачення, за якого відбувається однакове поширення правил ч. 1 ст. 523 ЦК України про наявність / відсутність погодження від заставодавця (іпотекодавця) забезпечувати зобов'язання нового боржника при переведенні боргу, реорганізації та спадкуванні.

Доповідач звернув увагу на ухвалу ОП КЦС ВС від 23 травня 2022 року у справі № 570/3891/14, якою справа передана на розгляд ВП ВС.

Ухвала мотивована тим, що суди касаційної інстанції неоднаково застосовують ч. 1 ст. 523 ЦК України. ОП КЦС ВС вважає, що найбільш розумним є тлумачення цієї норми таким чином, що вона регулює випадки заміни боржника при переведенні боргу, реорганізації, оскільки ці випадки правонаступництва допускають можливість отримати від заставодавця (іпотекодавця) попереднє погодження забезпечувати зобов'язання за нового боржника. Як наслідок, ч. 1 ст. 523 ЦК України не поширюється на випадки заміни боржника при спадкуванні. За таких обставин ця норма не поширюється на відносини, які виникають при смерті боржника та спадковому правонаступництві.

Василь Крат навів постанову КЦС ВС від 13 червня 2018 року у справі № 758/8549/15-ц, в якій вказано, що попередня редакція ст. 1281 ЦК України не встановлювала порядку пред'явлення кредитором вимог до спадкоємців боржника. Пред'являння вимог може відбуватися як безпосередньо спадкоємцеві, так і через нотаріуса (особливо коли спадкоємці невідомі та не прийняли спадщину).

Також доповідач порушив питання щодо звернення стягнення на предмет застави зі спадкоємців як спосіб захисту. У постанові ВП ВС від 13 листопада 2022 року у справі № 645/6151/15-ц зазначено, що ст. 1281 ЦК України передбачає обов'язок спадкоємців повідомити кредитора спадкодавця про відкриття спадщини, цією статтею встановлено строки пред'явлення кредитором вимоги до спадкоємця тощо. А в абз. 2 ст. 1282 ЦК України визначено, що в разі

відмови спадкоємця від задоволення вимоги суд за позовом кредитора звертає стягнення на майно, яке було передане спадкоємцям у натурі.

Положення вказаних статей містять тільки спеціальний, додатковий за своєю правовою природою спосіб захисту цивільних прав та інтересів кредитора спадкодавця в разі, якщо спадкоємці не виконують його вимог. Водночас не конкретизовано способів звернення стягнення на майно та не передбачено можливості звернути стягнення на майно, отримане спадкоємцями, шляхом визнання на нього права власності за кредитором. Натомість встановлюється обов'язок суду в разі пред'явлення відповідного позову звернути стягнення на майно, яке було передане спадкоємцям у натурі.

Крім того, доповідач розповів, що КЦС ВС направив до ВП ВС справу щодо застосування статей 1281, 1282 ЦК України на стадії примусового виконання рішення суду (ухвала КЦС ВС від 19 січня 2022 року у справі № 523/2357/20).

Колегія суддів КЦС ВС поставила такі питання:

Чи можливе процесуальне правонаступництво у виконавчому провадженні в разі смерті боржника?

Чи застосовуються положення статей 1281 та 1282 ЦК України на стадії примусового виконання рішення суду?

Який порядок застосування ст. 1282 ЦК України щодо визначення меж відповідальності спадкоємців та порядку задоволення вимог стягувача на стадії примусового виконання рішення суду?

«Мій світогляд ґрунтується на тому, що закон завжди має давати розумні відповіді»: інтерв'ю 30.09.2022 інформаційно-аналітичному виданню «Борг.Експерт»:

<https://borgexpert.com/stiahnennia-borhiv/sudova-praktyka/mij-svitohliad-gruntuetsia-na-tomu-shcho-zakon-zavzhdy-maie-davaty-rozumni-vidpovidi-suddia-vasyl-krat>.

«Мій світогляд ґрунтується на тому, що закон завжди має давати розумні відповіді»

<https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1327398/>

Погане фінансування судів завжди негативно позначається на їх функціонуванні та оперативності

Про те, як під час війни функціонує цивільне правосуддя, чи потребують правові норми адаптування до соціально-економічних відносин та чим керуватися судді в конкуренції «закон – справедливість», із ІА «Борг.Експерт» поділився суддя Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Василь Крат.

Війна, безперечно, впливає і на соціально-економічні відносини, і на правові норми. Наскільки суди і, зокрема, ВС встигають адаптуватися до таких змін?

Щоб було більш зрозуміло, зроблю невеликий пролог і розповідь, як функціонує цивільне судочинство. Зараз суди і першої, й апеляційної інстанції «обезкровлені» й відчувають дефіцит кадрів. Тож маю сказати, що ті питання, які виникають у суду першої або апеляційної інстанції, доходять до Верховного Суду повільно. Тож не можна сказати, що як тільки з'являються якісь проблемні питання чи справи, все швидко й автоматично потрапляє до ВС, який може оперативно та, скажімо так, адекватно на це відреагувати. А окрім “обезкровлення”, ще й питання фінансування, і те, яким чином до нас надходять справи.

Уже кілька років в Україні декларується електронне судочинство. Але ми досі переглядаємо справи за паперовими матеріалами, які знаходяться в суді першої або апеляційної інстанції, звідки і витребовуються.

До чого я це веду? Наприклад, маю витребувану справу, одну з “давніх”, яка, мабуть, із жовтня минулого року їде до ВС. Так, довго, і до війни це недотично – не можна сказати, що тут йдеться саме про адаптацію до війни. Але для розгляду справи потрібні матеріали. А матеріалів немає... Безперечно, вживаються певні заходи, щоб потрібні матеріали отримати, але факт залишається фактом – матеріалів немає й дотепер. Тобто це все треба розуміти, щоб говорити, наскільки відбулася адаптація. До чого саме ми адаптувалися? Питання риторичне. Врешті-решт, деякі справи, залежно від регіону й наявності фінансування, навпаки, могли «приїхати» за тиждень-два. Тобто швидко...

Пане Василю, а проблематику ви досліджуєте виключно по справах, які переглядаєте, чи...?

Ми можемо висловити правову позицію тільки в межах тієї справи, яку переглядаємо. Наприклад, ВС не може сказати, що сьогодні будемо розглядати питання про встановлення фактів, а завтра про щось інше.

Звісно, що споживач судових послуг зацікавлений був би в тому, щоб ВС публікував за його бажанням певні позиції. Але ми працюємо так, що позиції з'являються тільки в межах перегляду конкретної справи.

І чогось схожого на узагальнення судової практики, як раніше було в постановах Пленуму Верховного Суду України, зараз немає. До речі, тепер обговорюються різні варіанти – можливо, повернемося й до постанов пленуму. Але одне з найважливіших питань – як це позначиться на практиці. У переважній більшості країн Західної Європи чогось схожого на узагальнення пленуму взагалі немає.

Я так розумію, постанови Пленуму ВСУ – це певна радянська традиція?

Я сказав би, що зовсім радянська. Це стосовно питання, а чи можна дати узагальнити щось інше, що не охоплюється предметом перегляду в конкретній справі. Звісно, що зовсім однакових прав не буде, але будуть справи схожі, у яких можна використати певний алгоритм.

Верховний Суд до останнього часу досить послідовно підходив до визначення змісту й обсягу судового імунітету РФ у справах за позовами приватних осіб. Загальна позиція полягала в тому, що пред'явлення позову до іноземної держави, вчинення інших процесуальних дій, зокрема, забезпечення позову, звернення стягнення на майно іноземної держави, яке знаходиться в

Україні, вимагає згоди цієї держави, яка повинна бути надана у встановленому порядку уповноваженому за законодавством цієї іноземною держави органом чи посадовою особою. Наскільки ситуація змінилася зараз?

Безперечно, ситуація змінилася. ЗМІ неодноразово писали про ті кейси, які розглядає ВС – ми все публікували й на сайті суду, і в соцмережах. Це справи, про можливість пред'являти деліктні позови до російської федерації. Інше питання, наскільки цей механізм буде ефективним. Вочевидь, із точки зору приватних відносин, фізичну особу, яка постраждала від агресії, цікавить, як отримати майнову компенсацію своїх моральних, фізичних страждань або майнової шкоди. Тут ми, звісно, свідомі, що такі рішення ухвалюють суди першої інстанції, і навіть постанова ВС, яка, скажімо, «посилить» рішення суду першої інстанції, не гарантує, що цей майновий інтерес врешті-решт за якоїсь майнової маси буде задоволений. Вочевидь, і суспільство має розуміти, що ухвалення рішення ніяк не гарантує, що майновий інтерес буде задоволений фактично.

Хочете сказати, що сатисфакцію суд може забезпечити, але реальної компенсації ні?

Зрозумійте, це зовсім не компетенція суду. Так, суд розгляне справу й ухвалить рішення. Можна дискутувати, бо питання має дуже широкий резонанс, є і різні позиції – і заперечення наявності імунітету; і заперечення того, що в таких ситуаціях слід вести мову про винятки з обмеження імунітету.

Але коли доходить до стадії виконання судового рішення, то треба усвідомлювати, що це не залежить від суду. Тобто виникає питання, за рахунок чого рішення суду мають виконуватися.

Але ж хіба при ухваленні рішень на користь осіб, які постраждали від агресії, суду може щось стати на заваді?

Звичайно, ні. Але ж і питання ж не в цьому, а в отриманні реального майнового інтересу. Так, цілком вірогідно, що люди отримують судові рішення. Але де гарантія їх виконання

Можливо, треба залучати інші державні інституції?

А які механізми? Скажімо так, у світі немає аналогів до нашої ситуації. Так, є якісь моделі, які діяли після Другої світової війни, але це був трохи інший етап суспільного розвитку, власне, як і соціально-економічні умови. Тож яким чином вони будуть виконуватися – це величезне питання...

А чи є вже статистка кількості звернень до судів?

Статистики немає, але ці справи почалися фактично з 2015 року – навіть тоді вже були рішення судів першої інстанції, які ніхто не оскаржував і які були на стадії виконання.

А хто найчастіше оскаржує такі рішення?

У багатьох випадках оскаржували самі позивачі, яким суди відмовляли. Але, як правило, якщо суд першої інстанції позов задовольнив, усе залишалось в першій інстанції. Тобто ніхто нічого не оскаржував.

На вашу думку, як війна РФ проти України вплинула на судову практику? Зокрема, як змістилися акценти щодо предметів позовів у цивільному судочинстві?

Складно дати відповідь саме з точки зору зміни в практиці. Але нагадаю, що на початку нашої розмови я говорив, що не всі справи на розгляд ВС потрапляють швидко. Тож ми можемо переглядати й те, що ухвалене кілька років тому, а можемо й щось актуальне, тобто ухвалене недавно. А при такому алгоритмі (точніше, за відсутності якогось алгоритму) аналізувати зміни предметності важко.

Як ви будуєте комунікацію з колегами з першої й апеляційної інстанцій, чи обговорюєте проблемні питання?

Для цього якраз і був створений телеграм-канал «Трохи про приватне право», де обговорюємо багато правових питань.

Звісно, військовий стан збільшив кількість онлайн-нарад, і деякі навіть з'являються на сайті суду. Наприклад, обговорювалося, що апеляція повертала скарги, які подавалися через електронну пошту з використанням електронного кваліфікованого підпису. Очевидно ж, що під час війни суди мають піклуватися про безпеку й забезпечувати альтернативні механізми деяких процесуальних дій. Гарантування кожного права на судовий захист та заборона обмеження в такому праві, у тому числі в умовах інтенсивної діджиталізації суспільства, пандемії коронавірусу COVID-19, повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України і введення воєнного стану на всій території України, принаймні з точки зору найвищої соціальної цінності життя і здоров'я людини, вимагають забезпечити можливість використати різні способи звернення до суду, а не обмеження судами такої можливості.

Звернення особи до суду через офіційну електронну адресу суду з процесуальним електронним документом, який підписаним електронним цифровим підписом, є належним і правомірним способом звернення до суду, який нічим не відрізняється від безпосереднього звернення через канцелярію або традиційними засобами поштового зв'язку і має кваліфікуватися саме як безпосереднє звернення до суду (Див.: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104921879>). З точки зору людини розумної, це правильно.

Нещодавно ви розповідали про практику ВС у спадкових спорах. Чи з'явилися якісь нові особливості розгляду цієї категорії спорів у воєнний час? Чи слід очікувати пропущених строків прийняття спадщини біженцями в Європі?

Питання цікаве, але, знову ж таки, поточних справ ще не було. Передбачаємо, що, звісно, будуть питання як матеріального, так і процесуального характеру. Трохи раніше у своєму телеграм-каналі я зробив кілька публікацій про ревізію й конфіскацію, бо це актуально для воєнного стану. Одна з публікацій була про специфіку регулювання. Нагадаю, що одним із перших ухвалених тоді законів був закон про механізм охорони й захисту позичальників у сфері кредитних відносин, відносно іпотеки, і відносно строків позовної давності тощо. Але коли вносили зміни в Прикінцеві та перехідні положення ЦК, то про строк на прийняття спадщини якимось забули. Після цього ситуацію намагалися виправити, зокрема через прийняття Постанови Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» (на час дії воєнного стану строки для прийняття спадщини або відмови від її прийняття зупиняються – ред.).

Але наскільки це змінить практику? Поки важко сказати. Втім, щодо постанови маю бути обережним у висловлюваннях, бо її застосування може бути предметом перегляду в касаційному суді. Однак якщо людина має змогу, скажімо, перебуваючи у Польщі, через консула подати заяву про прийняття спадщини або людина перебуває, скажімо, у Рівненській області, то чи існують об'єктивні перешкоди, щоб це зробити? Чи позначився воєнний стан на цих можливостях?

Тобто буде індивідуальний підхід?

Я вам моделюю різні ситуації й показую, як можна діяти в різних ситуаціях. Якщо людина звертається й каже, що спадщина знаходиться там, де велись бойові дії, або людина знаходилася під окупацією, то це, звичайно, буде підставою для встановлення додаткового строку, бо неможливо виключити такий випадок.

Чи можемо вже говорити про формування певної судової практики захисту прав власності під час війни? Якими є основні проблематики при розгляді такої категорії справ?

Я думаю, що до цього ще далеко, враховуючи сьогоднішні українські реалії, про які я говорив на початку розмови, – неповноцінне функціонування судів першої та апеляційної інстанцій.

Згідно ч. 8 ст. 83 ЦПК України, докази, не подані у встановлений законом або судом строк, до розгляду судом не приймаються, крім випадку, коли особа, яка їх подає, обґрунтувала неможливість їх подання у вказаний строк з причин, що не залежали від неї. Що це за причини? Враховуючи, що в країні точиться війна, як судді вирішують зараз ситуацію, коли додаються докази, яких не було в першій інстанції? Чи є потреба спростити ці «процедурні» моменти?

Скажу, що поки ми не бачимо фактажу, який може позначатися на цьому, а аналізувати щось абстрактно доволі важко. Тобто щоб говорити зараз про застосування ст. 83 ЦПК, треба побачити конкретну справу й розуміти, чим буде зумовлена неможливість подання доказів. У деяких випадках апеляційні суди (зокрема, коли йшлося про застосування правил про апеляційний перегляд і винятковість подачі доказів в апеляцію) приймали ці аргументи, і деколи касаційний суд погоджувався. Але в більшості випадків не погоджувався.

У справах про стягнення боргу за договором позики в обов'язковому порядку розглядається питання про строк повернення позики й досліджуються документи, якими такий строк встановлюється. Яка зараз судова практика в цій категорії спорів? Чи будуть шанси в суді через втрату боргової розписки внаслідок війни?

Практика стягнення боргу за договором позики стабільна. Не можу сказати, що були якісь зміни. Є розписка – є стягнення боргу за договором. Настав строк – повертай. Тут все досить просто й передбачувано. Але, звичайно, є питання. Наприклад, чим підтвердити існування боргу у випадку втрати розписки? Розписка – це фіксація того, що існує певний майновий обов'язок. Інше питання – кому вірити, коли одна сторона посилається на свідка, а інша каже про двох свідків, які свідчать протилежне. Чи допустимо в такій ситуації взагалі покладатися на свідків? Тож я б не став стверджувати, що без розписки через суд можна буде стягнути кошти.

Як, на ваше переконання, узгоджуються принцип суддівської незалежності з дотриманням єдності судової практики і з тим, що, як вважається, двох однакових справ не існує?

Дійсно, складно знайти однакові справи. На кону завжди буде забезпечення єдності судової практики. Єдність, своєю чергою, забезпечує прогнозованість і передбачуваність. Бо коли бачиш подібну практику, з'являється усталений підхід до вирішення цих справ, що й забезпечує оперативність.

А чи забезпечує це все справедливість? Чи все ж можна дотримуватися цього принципу, але зберегти індивідуальний підхід?

Підхід в будь-якому випадку завжди індивідуальний, та головне в іншому. Я нещодавно переглядав новини і нашовхнувся на досить, за нашими мірками, старий, 2020 року, але цікавий кейс (Quoine Pte Ltd v. B2C2 Ltd [2020]). Це рішення Апеляційного суду Сінгапура. Там доволі цікава структура: є місцеві суди й судді, а є судді, яких умовно назовемо запрошеними. Одним із запрошених суддів в цій справі був лорд Мансон, який свого часу був суддею ВС Великої Британії. Так от, суть справи. На біржі при купівлі-продажі криптовалюти через помилку однієї з програм біржі (фізично участі ніхто не брав) трейдер заробив у кільканадцять разів більше. Відповідно, він пішов стягувати ці гроші з біржі. Біржа наполягала, що трапилася помилка, і договір, укладений цими двома комп'ютерними програмами, треба визнати недійсним. Але головне й найцікавіше не в цьому. Перша й друга судові інстанції Сінгапура погодилися з вимогою трейдера про стягнення. На переконання судів, цю помилку треба встановлювати на той момент, коли програмісти писали

програму. Але традиційно момент помилки має оцінюватися в момент вчинення правочину. Запрошений суддя написав окрему думку, у якій зазначив, що закон має бути адаптований до нового світу алгоритмічних програм і штучного інтелекту таким чином, щоб отримати результати, яких розум і справедливість могли б очікувати. Впровадження комп'ютерів, безсумнівно, несе в собі ризики, але вони не включають ризик бути зв'язаним алгоритмічним контрактом, який може спричинити фундаментальну помилку, від якої може постраждати будь-хто. Тобто, на його переконання, треба оцінювати з точки зору людини розумної – тільки в такому ключі.

ВС також застосовує принцип розумності при тлумаченні норми й вирішенні конкретного кейсу.

Один із райсудів судів Києва ухвалив рішення, яким задовольнив позов вкладників банку (фізичних осіб) про стягнення коштів із власника банку, який фактично призвів банк до банкрутства. Але ВП ВС не погодилася з таким рішенням суду першої та апеляційної інстанції. Отже, питання: якщо закон захищає несправедливе рішення, то чим керуватися судді в конкуренції закон – справедливість? Що вище?

Таких справ багато. Я вважаю, що закон завжди має давати розумні відповіді. В схожих категоріях справ я викладав окремі думки, не погоджуючись із позицією ВП ВС, що з власника ці кошти не мають стягувати й позивачами не можуть бути фізичні особи-вкладники, а лише ФГВФО. Розумним було б підняти корпоративну вуаль у подібних кейсах і говорити про необхідність у цій ситуації дивитися трохи далі. Власник, який допустив до такої ситуації через неналежний контроль за банком, все ж має відповідати. На мою думку, не можна стверджувати категорично, що вкладники як кредитори банку не можуть пред'являти позов як неналежні позивачі (здається, висновок ВП ВС був саме таким). Їхнє право також порушене, а сатисфакцію свого майнового інтересу вони не отримали.

Найпроблемніші питання, які найближчим часом будуть вирішуватися судами цивільної юрисдикції?

Досить складно спрогнозувати, що буде. Уже з'являється багато процесуальних питань, пов'язаних із воєнним станом. Наприклад, зупинення провадження у справі: наскільки ЦПК забезпечує це все, і в яких випадках треба зупиняти?

А чи треба якісь зміни вносити на рівні Верховної Ради, наприклад, у ЦПК?

До будь-яких змін ставлюся з обережністю. Як тільки починаються зміни, відбувається ефект метелика – зміни зачіпають те, що працює. В принципі, вже виробився алгоритм, як застосовувати норми процесу. А ось наскільки їх треба адаптувати – питання. Бо, ймовірно, для якоїсь категорії справ норми потребуватимуть адаптації, а для якоїсь ні. Але мені здається, що здоровий глузд ще нікого не підводив. Наприклад, якщо йдеться про стягнення аліментів, а боржник, умовно, охороняє посольство в Києві, то чи є сенс зупиняти провадження?

Яким чином членство України в ЄС вплине на судову систему? Чи потрібно буде Україні запроваджувати якісь новели в цивільному законодавстві, чи, можливо, доведеться запроваджувати нові стандарти розгляду цивільних справ?

Погане фінансування завжди негативно позначається на оперативності судочинства. Тож при задовільному фінансуванні з оперативністю в наших судах проблем точно не буде (за умови, звичайно, що нарешті вирішимо питання з кадровим дефіцитом). Але якщо порівняти роботу наших судів із роботою судів у країнах, які є членами ЄС, то, мені здається, що наші суди досить оперативні, враховуючи шалену завантаженість.

Мені складно відповісти, що ми маємо перейняти у судів країн Західної Європи. Ми маємо багато особливостей, яких немає у них, і навпаки. Наприклад, візьмемо питання фраздаторних правочинів. Ми аналізували, як цей напрям розвивається у німців або французів. Є позитивні моменти, які б можна було перейняти. Якщо ж подивитися на нашу судову практику, то маємо те, що в них не використовується або до чого ставляться з обережністю, а ми це сприйняли. Наприклад, свого часу науковці розробили модельні правила приватного права – DCFR. Якщо подивитися на українські судові рішення – хоч КЦС, хоч Об'єднаної палати КЦС, хоч КГС, – то в них є посилання на модельні правила. Скажімо, при застосуванні доктрини заборони суперечливої поведінки, конструкції кондикційних позовів, ми маємо прямі посилання на ці модельні правила. А в країнах ЄС цього немає.

Втім, погоджусь, що симбіоз різних стандартів теоретично може бути корисним.

Розмовляв Єгор Желтухін

Цікавий кейс розглядався Верховним Судом Нідерландів щодо істотної зміни обставин (*clausula rebus sic stantibus*) внаслідок COVID-19.

<https://t.me/glossema/568>

<https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:HR:2021:1974>

Суд вказав, що орендодавець не може вимагати повної сплати узгодженої орендної плати відповідно до стандартів розумності та справедливості, і суд може змінити договір відповідно до обставин, що змінилися. За загальним правилом негативні наслідки повинні в рівній мірі розподілятися між орендодавцем і орендаром та запропонувати методику зменшення орендної плати.

Цікавий кейс розглядав Касаційний суд Італії про тлумачення умови попереднього договору про припинення іпотеки крізь призму добросовісності

<https://t.me/glossema/596>

<http://www.italgiure.giustizia.it/xway/application/nif/clean/hc.dll?verbo=attach&db=snclv&id= /20220624/snclv@s20@a2022@n20434@tO.clean.pdf>

Касаційний суд, зокрема вказав, що:

об'єктивна добросовісність як критерій тлумачення договору конкретизується, зокрема, у добросовісності, тобто у тому, щоб не створювати помилкові очікування та не спекулювати на них, як і в тому, щоб не підривати розумну довіру породжену в контрагента. Цей критерій не допускає того, щоб вдаватися до якихось витончених тлумачень буквальних виразів, що містяться в договірних умовах, які не відповідають досягнутим домовленостям сторін і надають цим виразам значення, що суперечить практичній меті або конкретній каузі домовленості;

добросовісність є вираженням більш загального принципу договірної солідарності, що має направляти герменевтичну діяльність, і який конкретизується в критерії юридично обґрунтованої довіри середньої людини, що не дозволяє інтерпретатору надавати приватному акту значення, відмінне від того, яке слідує з його об'єктивного змісту. Тлумачення відповідно до добросовісності відображає критерії добросовісності, коректності, розумної чутливості до інтересів іншої сторони.

Доповідь на тему «ЦК як основний регулятор цивільних відносин»

<https://www.youtube.com/watch?v=U2y55wi98ho>

Шановні колеги!

В правовому середовищі, в якому ми все більше грузнемо, а колеги по цеху ставляться до всього індивідуально, одна отрада - молодь, яка цікавиться юриспруденцією, яка завзята й ініціативна. Ми завжди йдемо їм назустріч. І я отримала добру підтримку з боку судді Верховного Суду В. Крата, який виступив на засіданні студентського гуртка з доповіддю і закликом до дискусії, основною ідеєю якої стало місце цивільних норм серед всього океану норм. Студентам як і суддям ВС важливо те, як це місце цивільних норм відвоювати й утримати. Нажаль атаки на цивільне регулювання, зневага до нього продовжуються. Прикладом цього є Закон, який щойно прийнятий і який запроваджує механізми примусового позбавлення права власності. Ну що ж, боротьба за право - це наше кредо!

Отже, доповідь В. Крата на тему «ЦК як основний регулятор цивільних відносин» і її обговорення всі бажаючі можуть послухати за посиланням

Проф. І. В. Спасибо-Фатєєва

В рамках Школи практичного права (<https://nlu.edu.ua/shkola-praktychnogo-prava/>) поговорили трохи зі студентами про принципи приватного права <https://t.me/glossema/616>

Конституційна Рада Франції в рішення від 29.07.2022 (<https://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/2022/20221005QPC.htm>) визнала конституційними положення частини 1 статті 909 Французького Цивільного кодексу про заборону дарування чи вчинення заповітів на користь окремим осіб. <https://t.me/glossema/620>

Згідно з частиною 1 статті 909 Французького Цивільного кодексу представники медичних та фармацевтичних професій, а також представники допоміжного медичного персоналу, які лікували особу під час хвороби, що зумовила її смерть, не мають права скористатися даруванням або заповідальними розпорядженнями, які були зроблені на їх користь під час зазначеної хвороби.

Конституційна Рада, зокрема, вказала, шляхом прийняття цих положень законодавець мав на меті забезпечити захист осіб, які, на його думку, з огляду на стан їх здоров'я перебувають у ситуації особливої вразливості щодо ризику захоплення частини їх власності тими, хто про них піклується. Таким чином він переслідував мету загального інтересу. Обмеження стосується лише дарування та заповітів, вчинених під час хвороби і лише стосовно конкретної групи фахівців за умови, що вони надавали допомогу у зв'язку із хворобою, від якої помер пацієнт. Відповідно, втручання у право власності виправдано метою загального інтересу та пропорційно цій меті.

Норми закону про державну реєстрацію речових прав є процедурними і не містять способів захисту <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1341763/>

Відео: <https://www.youtube.com/watch?v=tPYlwAenoIY>

Про це суддя Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Василь Крат сказав під час Цивілістичних обговорень, на яких юристи – науковці та практики дискутували про можливі способи захисту порушеного права іпотекодавця при зверненні стягнення на предмет іпотеки в позасудовому порядку.

Стаття 36 Закону України «Про іпотеку» передбачає звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом позасудового врегулювання на підставі договору. Постало питання: якщо іпотекодержатель звернув стягнення на предмет іпотеки в позасудовому порядку, але іпотекодавець вважає це порушенням своїх прав, то які вимоги він має заявляти в позові.

Підсумовуючи етап дискусії, ініціатор і модератор заходу професор Інна Спасибо-Фатеєва зазначила, що з урахуванням попередніх доповідей у такому спорі треба відхилити як способи захисту віндикацію, негативний позов, визнання правочину недійсним і реституцію. Залишаються: відновлення становища, яке існувало; скасування рішення реєстратора про реєстрацію права на предмет іпотеки за іпотекодержателем. Хоча, зазначила професор, це імовірніше форма і зміст захисту, а не окремі способи захисту.

Василь Крат виступив із доповіддю «В ракурсі *lex commissoria*: рефлексія щодо захисту інтересів іпотекодавця».

Учасники заходу пропонували подумати про скасування можливості позасудового звернення стягнення на предмет іпотеки взагалі. Василь Крат зауважив, що таке вже мало місце в історії: у 320 або 326 році (за різними джерелами) римський імператор Костянтин Великий видав едикт, яким проголосив конструкцію *lex commissoria* (застереження в договорі про можливість звернення стягнення кредитором на заставне майно в разі прострочення сплати боргу) нікчемною. «Це найбільш радикальний варіант. Хоча в деяких правопорядках міркують саме в такому ракурсі», – сказав суддя.

Також він акцентував, що основним регулятором приватноправових відносин є ЦК України, відповідно до ст. 4 Кодексу. Тож і застосування конструкції *lex commissoria*, хоч вона й передбачена в Законі України «Про іпотеку», має відбуватися відповідно до норм ЦК України.

Василь Крат зазначив, що в іпотеці має місце симбіоз речових і зобов'язальних правовідносин. Хоча речово-правові елементи, як правило, мають значення щодо відносин із третіми суб'єктами, але це не означає, що вони позначатимуться і на відносинах іпотекодержателя та іпотекодавця. Доповідач навів постанову Об'єднаної палати КЦС ВС від 18 квітня 2022 року у справі № 520/1185/16-ц, в якій звертається увага, що право іпотеки є правом на чужу річ, і такий підхід дав змогу вирішити спір, що існував саме між іпотекодавцем та іпотекодержателем.

У ч. 4 ст. 37 Закону України «Про іпотеку» вказано, що рішення про реєстрацію права власності іпотекодержателя на нерухоме майно, що є предметом іпотеки, може бути оскаржено іпотекодавцем у суді. Постало питання, чи може таке оскарження розглядатися як «інший спосіб захисту», передбачений у ст. 16 ЦК України, і чи містить ст. 26 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» приватноправові способи захисту.

Василь Крат вважає, що вказана норма Закону України «Про іпотеку» передбачає інший спосіб захисту (абз. 12 ч. 2 ст. 16 ЦК України). При цьому він зауважив, що ст. 26 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» є публічною, процедурною нормою і не містить та й не може містити приватноправових способів захисту і одночасно та всупереч принципу диспозитивності зобов'язувати суб'єкта (позивача) поєднувати якісь позовні вимоги, котрих приватно-правова норма не передбачає. Зазначена стаття закріплює, як у цій ситуації має діяти чи то державний реєстратор, чи то суд, який відповідно до п. 1 ч. 7 ст. 265 ЦПК України визначає порядок виконання рішення. «На мою думку, слід міркувати саме в такому контексті», – сказав суддя.

Також він припустив можливість кваліфікувати ухвалення рішення про звернення стягнення на предмет іпотеки як односторонній правочин. Одразу постає питання про застосування конструкції недійсності до такого правочину. Василь Крат зауважив, що конструкція недійсності застосовується не до всіх правочинів. Є спектр правочинів, які навряд чи «піддаються» недійсності, при цьому в ситуації, що обговорюється, вона й не потрібна. Оскільки при оскарженні рішення реєстратора перевіряється порядок, підстави для звернення стягнення (чи направили повідомлення іпотекодавцю та ін.). Натомість для визнання правочину недійсним перевіряється додержання вимог ст. 203 ЦК України, принципу добросовісності, чи не відбулося зловживання правом тощо.

Загалом під час заходу обговорили такі питання:

співвідношення матеріального і процесуального законодавства у сфері регулювання приватних відносин, зокрема захисту суб'єктивних цивільних прав іпотекодавця й іпотекодержателя;

іпотека як симбіоз речових та зобов'язальних правовідносин, які обумовлюють належний спосіб захисту;

що є правочином, а що правочином не є і його не можна визнати недійсним або вважати нікчемним (зокрема, дії на виконання договору іпотеки про набуття права власності на предмет іпотеки, рішення реєстратора);

що являє собою відновлення прав особи як спосіб захисту і його співвідношення з реституцією та віндикацією та ін.

В обговоренні взяли також участь науковці та юристи-практики Юрій Мица, Олег Печений, Марина Ус, Роман Посікіра, Владислав Кисіль та ін.

Крім того, на заході було анонсовано, що наприкінці листопада 2022 року Комітет Асоціації правників України з цивільного, сімейного та спадкового права планує провести чергові Іпотечні читання.

Судді КЦС ВС розповіли про регулятори цивільних відносин та актуальну судову практику щодо земельних спорів

<https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1340623/>

З презентацією Василя Крата можна ознайомитися за посиланням https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/2022_1_0_21_Krat.pdf

Під час виступу суддя КЦС ВС Василь Крат розповів про регулятори цивільних відносин. Серед них він виокремив:

- ст. 4 ЦК України;
- договір;
- звичай;
- аналогію закону та права.

Норми ЦК України – основний регулятор приватних відносин. Згідно зі ст. 4 цього Кодексу ієрархія актів цивільного законодавства може базуватися на їхній юридичній силі (вимір за вертикаллю). Вона поширюється, по-перше, на співвідношення закону та підзаконних актів і, по-друге, на співвідношення Конституції та законів (як кодифікованих, так і інших – поточних).

Вимір ієрархії за горизонталлю, тобто ієрархії між ЦК України як кодифікованим законом та іншими (поточними) законами, що регулюють цивільні відносини, базується на визнанні ЦК України основним актом цивільного законодавства.

Розглядаючи ієрархію за горизонталлю, суддя звернув увагу на численні приклади, за яких колізії між нормами ЦК України та інших законів вирішувалися із застосуванням ч. 2 ст. 4 цього Кодексу, яка закріплює пріоритет норм ЦК України над нормами інших законів.

Наприклад, Велика Палата ВС вказала, що закріплення в ЦК України необхідності ухвалення інших законів відповідно до цього Кодексу є достатньою підставою вважати, що норма ЦК України превалює над однопредметною нормою іншого нормативно-правового акта, який має юридичну силу закону України (постанова ВП ВС від 22 червня 2021 року у справі № 334/3161/17 (<https://reyestr.court.gov.ua/Review/98483113>)).

Щодо виміру ієрархії за вертикаллю Василь Крат наголосив, що в ст. 4 ЦК України встановлено повний перелік нормативно-правових актів, які можуть регулювати цивільні відносини. Інші органи державної влади України й органи влади Автономної Республіки Крим можуть видавати нормативні акти, що регулюють цивільні відносини, лише у випадках і в межах, установлених Конституцією України та законом. Тож можливість видання актів цивільного законодавства на підзаконному рівні для зазначених органів суттєвим чином обмежена (постанова КЦС ВС від 6 листопада 2019 року у справі № 490/7017/16-ц (<https://reyestr.court.gov.ua/Review/85493183>)).

Також Василь Крат навів кілька прикладів спорів, коли Верховний Суд акцентував, що певний нормативно-правовий акт (зокрема, постанова НБУ, Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, наказ Державного комітету по земельних ресурсах) не є актом цивільного

законодавства в розумінні положень статті 4 ЦК України і, відповідно, не є регулятором цивільних відносин.

Окрім цього, доповідач зауважив, що договір – це універсальний регулятор, а отже він є підставою для становлення, зміни чи припинення приватних прав і обов'язків та інших наслідків саме для його сторін (справа № 396/269/18 (<https://reyestr.court.gov.ua/Review/90932485>)). У постанові КЦС ВС у справі № 756/15123/18 (<https://reyestr.court.gov.ua/Review/104330072>) колегія дійшла висновку, що договір як універсальний регулятор приватних відносин покликаний забезпечити їх регулювання і має бути направлений на встановлення, зміну або припинення приватних прав та обов'язків. За його допомогою сторони можуть регулювати застосування у своїх відносинах юридично значимих повідомлень (зокрема, порядок надсилання та визначення того, коли повідомлення вважатиметься отриманим).

ЦК України став основним регулятором строків як у приватно-правових, так і в публічно-правових відносинах

16 листопада 2022,

<https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1346604/>

Презентація

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/Krat_prezent_stroki_pozovna_davnist.pdf

Суддя Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Василь Крат виступив із доповіддю «Строки. Позовна давність: практика Верховного Суду» на тематичному вебінарі, організованому ГО «Цивілістична платформа».

Доповідач проаналізував відповідну судову практику, структурувавши виступ за такими напрямками:

- загальна характеристика строків;
- види позовної давності;
- початок перебігу позовної давності;
- переривання позовної давності;
- суб'єктивні межі для давності;

об'єктивні межі для давності;
сплив давності і суб'єктивне право.

Василь Крат зауважив, що найбільш детальне регулювання застосування строків міститься саме в ЦК України. Інші законодавчі акти мають певні норми щодо такого регулювання, однак основним є цей Кодекс – як для цивільно-правових, так і публічно-правових та інших відносин.

Наприклад, у постанові Великої Палати ВС від 12 вересня 2019 року у справі № 9901/120/19 зроблено висновки про застосування норм ЦК України про строки в публічно-правових відносинах. У цій справі вирішувався спір щодо бездіяльності Вищої ради правосуддя. ВП ВС, застосувавши статті 251–253 ЦК України, зазначила, що днем бездіяльності є останній день встановленого законом строку, в який мало бути вчинено дію або прийнято рішення.

«З 2019 року ВП ВС неодноразово застосовувала розраховані для регулювання приватних відносин норми ЦК України щодо строків у публічно-правовій сфері. Зокрема, у справах за скаргами на дії державного виконавця, який не знімав арешт із майна тощо. Це свідчить, що вказані норми універсальні для будь-яких відносин, зокрема тих, що по своїй суті не є приватними», – сказав суддя.

Порушуючи питання про види строків, він звернув увагу на присічні строки. «Серед правників відбувається дискусія щодо присічних строків: про їх значення, те, що відбувається після їх спливу, – чи може бути такий строк поновлений, чи встановлюється новий строк та ін. Існує багато питань щодо практичного застосування таких строків», – зазначив Василь Крат.

У постанові КЦС ВС від 6 липня 2022 року у справі № 0808/7199/2012, яку суддя навів як приклад, питання щодо застосування присічних строків безпосередньо не ставилося, однак у ній ідеться про розмежування строків з огляду на можливість застосування до них норм щодо позовної давності. Суд зробив висновок, що передбачені ч. 1 ст. 1211 ЦК України строки за цільовим призначенням є строками існування права (на відшкодування шкоди), а по суті це присічні строки. Такі строки не є позовною давністю, а тому норми про позовну давність, її зупинення і переривання на них поширені бути не можуть.

Суддя розповів про постанову КЦС ВС від 16 червня 2021 року у справі № 554/4741/19, в якій зроблено висновки про розумне обчислення строку. «Надалі КЦС ВС неодноразово застосовував конструкцію розумного обчислення строків при розгляді інших справ», – сказав він. І пояснив, що в нормах, які стосуються строків, законодавець використав різні терміни, що спричинило появу значної кількості запитань.

У цій справі йшлося про наслідки пропущення на один день строку на прийняття спадщини. Тож треба було передусім визначити початок перебігу цього строку. Колегія суддів зазначила, що в окремих положеннях ЦК України міститься правило про визначення перебігу строку «від дня» чи «з часу», а не «від наступного дня». Проте це не змінює загального правила ст. 253 Кодексу. Тому початок перебігу строку для прийняття спадщини починається з наступного дня після відповідної календарної дати, тобто строк для прийняття спадщини має обчислюватися з наступного дня після дня смерті особи або оголошення її померлою.

Розповідаючи про види позовної давності, Василь Крат зауважив, що законодавець визначив загальну позовну давність, більш тривалу та скорочену. Доповідач звернув увагу на постанову КЦС ВС від 5 вересня 2018 року у справі № 760/3880/17 щодо стягнення пені з банку, який помилково перерахував кошти з рахунку клієнта на інший рахунок. Відповідно до підпункту 32.3.2 п. 32.3 ст. 32 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» в такому

разі банк має повернути кошти клієнту і сплатити пеню за користування ними. Колегія суду зробила висновок, що до визначеної цією нормою пені має застосовуватися скорочена позовна давність в один рік, встановлена п. 1 ч. 2 ст. 258 ЦК України.

Цікава проблематика щодо позовної давності у сфері корпоративних спорів розглянута нещодавно у постанові Касаційного господарського суду від 14 вересня 2022 року у справі № 909/298/21. Пункт 8 ч. 2 ст. 258 ЦК України передбачає, що до вимог про визнання недійсним рішення загальних зборів товариства застосовується позовна давність один рік. Судова палата з розгляду корпоративних спорів КГС ВС зробила висновок, що цей пункт стосується тільки товариств з обмеженою відповідальністю, а щодо всіх інших видів товариств для оспорення рішення загальних зборів позовна давність становить три роки.

Щодо питань стосовно початку перебігу позовної давності Василь Крат навів постанову КЦС ВС від 14 березня 2018 року у справі № 464/5089/15. «Суд вказав, що треба розмежовувати види вимог, і відповідно застосовувати до них належну позовну давність», – зауважив він.

У зазначеній постанові зроблено висновок, що вимога про визнання правочину недійсним відрізняється від вимоги про виконання зобов'язання моментом виникнення права на захист. Для вимоги про визнання правочину недійсним перебіг позовної давності починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про вчинення цього правочину. Натомість для вимоги про виконання зобов'язання початок перебігу починається з моменту виникнення у кредитора права на вимогу від боржника.

А в постанові КЦС ВС від 21 вересня 2022 року у справі № 638/16768/19 ідеться, про початок перебігу позовної давності, коли вимогу про застосування наслідків недійсності нікчемного правочину пред'являє заінтересована особа, яка не була стороною цього правочину.

«Особі, яка не є стороною договору, може бути навіть не відомо про вчинення нікчемного правочину», – зазначив доповідач. З урахуванням принципу розумності та справедливості КЦС ВС зробив висновок, що початок перебігу позовної давності за вимогою про застосування наслідків нікчемного договору іпотеки, яка пред'явлена заінтересованою особою (не стороною нікчемного договору іпотеки), починається з наступного дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила.

Також Василь Крат розповів про судову практику щодо переривання позовної давності (воно можливе виключно в межах позовної давності); її суб'єктивних меж (без заяви сторони у спорі позовна давність за власною ініціативою суду застосовуватись не може); об'єктивних меж для давності (вона встановлюються: а) прямо законом, б) опосередковано – із врахуванням сутності заявленої вимоги) та ін.

В рамках Школи практичного права поговорили трохи зі студентами про добросовісність і доктрину *venire contra factum proprium*

<https://t.me/glossema/659>

Василь Крат розповів про договір та делікт у сфері надання медичних послуг

21 листопада 2022, 17:20

<https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1348838/>

Презентація

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_presentation/2022_11_21_Krat_18_11.pdf

Суддя Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Василь Крат виступив із доповіддю «Договір про надання медичних послуг: окремі ремарки в контексті судової практики» на науково-практичній конференції «Роль і значення Основ законодавства України про охорону здоров'я для системи охорони здоров'я і забезпечення прав людини».

Василь Крат зауважив, що серед науковців і практиків ведуться дискусії стосовно співвідношення понять «медична послуга» і «медична допомога»: яке з них ширше, яке вужче, чи, можливо, вони дорівнюють одне одному. Доповідач звернув увагу на певні аспекти, з якими стикаються суди під час розгляду справ відповідної категорії, а також висловив думку щодо можливих змін до законодавства.

Суддя порушив питання: відповідальність за неналежне надання медичних послуг регулюється договором чи тут має місце делікт. Він навів як приклад рішення Івано-Франківського міського суду та постанову Івано-Франківського апеляційного суду у справі № 344/3764/21.

Суд першої інстанції виходив із того, що позивачка не довела укладення із суб'єктом господарювання договору про надання медичних послуг, і це унеможливило захист її інтересів у цивільно-правовому порядку. Василь Крат звернув увагу, що оскільки договору не було, суд розглядав справу через деліктне зобов'язання. «Оскільки здійснити правову кваліфікацію відносин як договірних не вдалося, суд міркував у контексті норм щодо делікту, допускаючи таку можливість», – сказав спікер. Однак суд дійшов висновку, що з досліджених у судовому засіданні доказів неможливо встановити особу, яка завдала позивачці шкоди, а отже і причинний зв'язок між протиправною поведінкою такої особи та завданою позивачці шкодою.

Натомість апеляційний суд врахував такі докази, як пояснення свідка, скріншоти екрана телефону з відображенням переписки позивачки з відповідачем, та дійшов висновку, що між сторонами існували договірні відносини і шкоду позивачці завдано саме з вини відповідача. Далі колегія суддів кваліфікувала відносини як деліктні та ухвалила постанову про стягнення з відповідача на користь позивачки майнової та моральної шкоди.

Також Василь Крат розповів про специфіку тягара доказування у справах щодо надання медичних послуг з урахуванням європейського досвіду. Він звернув увагу на ухвалу Федерального Верховного суду Німеччини, в якій зроблено висновок, що мають пред'являтися пропорційні вимоги до ступеня деталізації обставин справи, які надаються пацієнтами. Від пацієнтів не можна очікувати та вимагати точного володіння медичними знаннями. Вони не мають точного розуміння процесів лікування та необхідної кваліфікації для аналізу та надання обставин справи, що становлять предмет спору. З метою належної участі в цивільному процесі сторона не повинна мати професійні медичні знання. У зв'язку з цим сторона процесу, яка є пацієнтом, має право обмежитися доповіддю, що дасть змогу припустити про порушення на стороні обслуговуючого персоналу в силу наслідків, що настали для пацієнта. Зокрема, пацієнт не зобов'язаний шукати і надавати суду можливі причини інфікування. Обмежений первинний тягар ствердження та доведення з боку пацієнта слугує для забезпечення процесуальної рівності сторін, що, у свою чергу, підвищує обов'язок суду щодо роз'яснення обставин справи аж до призначення експертизи з обов'язку служби (*ex officio*), якщо пацієнт вказує на можливість вирішення спору таким засобом доказування.

«Такий підхід не характерний для правової системи України. Однак з урахуванням принципу розумності слід брати до уваги, що пацієнт не має достатнього рівня кваліфікації, в нього немає точного розуміння, яким чином відбуваються процеси лікування. Тому суд вказав, що пацієнту, як слабшій стороні, слід тільки вказати на порушення, а далі тягар доказування покладається на медичну установу чи на лікаря», – зауважив доповідач.

Крім того, він зазначив, що не вважає доцільним прийняття окремого медичного кодексу. Наприклад, Модельні правила європейського приватного права (DCFR) містять окрему главу щодо медичних послуг. На думку судді, якщо буде прийнято рішення про необхідність поглибити договірне регулювання медичних послуг та встановлення в певних випадках деліктних зобов'язань, то достатньо внести відповідні зміни до ЦК України в ході рекодифікації.

На уточнююче запитання про поєднання договору та делікту Василь Крат відповів, що договір виключає делікт. Однак у певних випадках законодавець дозволив перехід із договірної в деліктну сферу. Наприклад, встановлено неналежне виконання договору перевезення, але через аварію пасажир загинув. «Щодо надання медичних послуг можна було б піти аналогічним шляхом. І розмежувати сфери: першим має бути договір, а у виключних випадках – делікт», – сказав Василь Крат.

Також його запитали про доцільність виокремити в законодавстві договір про медичні послуги. Суддя зауважив, що логічним є передбачити договір про надання медичних послуг у відповідній главі ЦК України. «У такого договору цивілістична сутність. Можна для нього передбачити окремі правила, встановити більше вимог до лікаря або медичної установи, наприклад щодо ведення медичної документації. Оскільки пацієнт у таких відносинах завжди – слабша сторона, треба створити механізми, які сприятимуть у випадку неналежного виконання договору або навіть переходу в делікт, захисту прав пацієнта», – сказав Василь Крат.

Наприклад, як у DCFR закріпити, що виконавець зобов'язаний здійснювати ведення відповідної медичної документації про лікування. Така документація має містити, зокрема, інформацію, зібрану в результаті попередніх розмов із пацієнтом, досліджень або консультацій, інформацію про згоду пацієнта й інформацію, що стосується послуг, які надаються. Виконавець зобов'язаний, отримавши розумну вимогу: надати пацієнтові, а якщо пацієнт перебуває у стані, який не дає йому змоги висловити свою волю, – особі чи організації, уповноваженій приймати

рішення на користь пацієнта, доступ до документації; і якщо це розумно, відповідати на запитання щодо змісту документації. Якщо пацієнту завдано шкоди і він стверджує, що це є результатом того, що відповідальна особа не виконала обов'язок виявити професіоналізм і турботливість, то невиконання обов'язку проявити професіоналізм і турботливість, а також причинний зв'язок між цим порушенням і шкодою, що настає, презюмуються (ст. IV.C.-8:109).

Науково-практична конференція на тему «Роль і значення Основ законодавства України про охорону здоров'я для системи охорони здоров'я і забезпечення прав людини» присвячена 30-річчю від дня прийняття Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я».

Захід організувала кафедра медичного права ФПДО Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького спільно з Комітетом медичного та фармацевтичного права та біоетики НААУ, Вищою школою адвокатури НААУ за підтримки ГО «Фундація медичного права та біоетики України», ЛОБФ «Медицина і право».

В рамках Школи практичного права поговорили трохи фраздаторні конструкції

<https://t.me/glossema/674>

Сергій Погрібний і Василь Крат висловилися щодо змін у цивільному законодавстві в рамках реформи ЦК України

<https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1353754/>

Про це судді Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду д. ю. н., професор Сергій Погрібний та к. ю. н., доцент Василь Крат розповіли на III Круглому столі «Реформування Цивільного кодексу України: правочини і договори», організованому Німецьким Фондом міжнародного правового співробітництва (IRZ) та Відділенням цивільно-правових наук Національної академії правових наук України та Київським регіональним центром НАПрНУ.

Василь Крат виступив із доповіддю на тему «Недійсні правочини: проблемні аспекти судової практики».

Він порушив питання, чи варто зберігати в ЦК України поділ недійсних правочинів на нікчемні та оспорювані та наскільки вдалим є такий поділ, з урахуванням того, що в Концепції оновлення ЦК України міститься пропозиція щодо трансформації підходу до інституту недійсності договору (правочину), зокрема, шляхом відмови від законодавчого поділу недійсних правочинів на нікчемні та оспорювані.

«Відповім просто: цей поділ звичний для українського правопорядку, він застосовується вже протягом більш як 100 років», – сказав доповідач. І додав, що в такому поділі є вади, але вони

притаманні будь-якій конструкції, в тому числі й недійсності. В чинному ЦК України цілком логічна конструкція (статті 204, 215 Кодексу), згідно з якою спростування презумпції правомірності правочину відбувається, коли: недійсність правочину прямо встановлена законом (тобто має місце його нікчемність); він визнаний судом недійсним, тобто існує рішення суду, яке набрало законної сили (оспорюваний правочин визнаний судом недійсним). Тож, на думку спікера, запроваджувати нові підходи та відмовлятися від поділу недійсних правочинів не варто.

Суддя наголосив, що сама собою недійсність, зокрема й правочинів, не є самоціллю, натомість вона завжди має мету – захист або охорону тих чи інших приватних прав та інтересів. Якщо говорити про добросовісних учасників цивільного обороту, то вони використовують конструкцію недійсності саме з цією метою. Тож якщо відмовлятися від поділу правочинів на нікчемні та оспорювані, то треба пояснити, як це допоможе ефективному захисту прав та інтересів та що, власне, покращиться при її застосуванні. Наприклад, постає питання, чи в кожному випадку суд зможе застосовувати *ex officio* положення щодо недійсності правочину, наприклад оспорюваного.

Спікер звернув увагу на те, що пропонується запровадити в ЦК України конструкцію негаційного позову (про визнання недійсним нікчемного правочину). І наголосив, що в практиці Великої Палати Верховного Суду запроваджено підхід, згідно з яким з такою вимогою звертатися до суду не потрібно, натомість суд має захистити порушене право, кваліфікувавши правочин як нікчемний у мотивувальній частині (постанова ВП ВС від 10 квітня 2019 року у справі № 463/5896/14-ц). Крім того, і сам законодавець в абз. 1 ч. 1 ст. 809-1 ЦК України в 2021 році закріпив такий підхід. Тому навряд чи потрібно, відмовляючись від поділу правочинів на нікчемні та оспорювані, запроваджувати в ЦК України негаційний позов.

Натомість краще усунути наявні проблеми із законодавчою кваліфікацією певних правочинів як нікчемних. Наприклад, у ч. 3 ст. 38 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» визначені підстави нікчемності правочину банку, які підлягають встановленню і щодо яких завжди є спір. Закон кваліфікує такі правочини як нікчемні, хоча по своїй суті вони мали б належати до оспорюваних.

Василь Крат акцентував, що понад 100 років в нашому законодавстві немає вимоги про необхідність нотаріального посвідчення договору купівлі частки в праві спільної частковій власності на нерухомість, хоча в цивільному обороті така частка відчужується на підставі договору купівлі-продажу з нотаріальним посвідченням. Винятком є положення ЦК УРСР 1922 року, в якому передбачалося, що правочини про відчуження морського торгового судна або частки в судні для дійсності потрібно нотаріально посвідчити. Коли ці правочини вчиняються за кордоном, то їх потрібно посвідчити в консула Союзу РСР (ч. 1 ст. 66-1 ЦК УРСР 1922 року).

Проте договір купівлі-продажу частки в праві спільної власності на нерухомість мав би бути нотаріально посвідченим, оскільки цей об'єкт не менш важливий у цивільному обороті, ніж сама нерухомість. Відсутність у ЦК України регулювання форми такого договору з вимогою його нотаріального посвідчення, думаю, є помилкою. Натомість її виправлення шляхом поширення на такі договори ст. 657 ЦК України шляхом її розширеного тлумачення здається навряд чи обґрунтованим. Виправляти ситуацію треба внесенням змін до ЦК України або нотаріальним посвідченням договору купівлі-продажу частки в праві спільної власності на нерухомість за бажанням його сторін.

Крім того, доповідач сказав про співвідношення недійсних і невчинених правочинів. «По своїй суті невчинений правочин – це юридичне ніщо, яке з точки зору недійсності не повинно

існувати в обороті, і такого роду питання не мають поставати», – зауважив він. Очевидно, що при рекодифікації варто унеможливити існування конструкції на рівні ЦК України.

При аналізі окремих підстав оспорюваності та нікчемності правочину Василь Крат торкнувся питання щодо можливості оспорення правочину, який суперечить нормам публічного права, наприклад ПК України. Він зазначив, що в разі використання учасником цивільного обороту приватноправового інструментарію всупереч його призначенню, зокрема щоб отримати податкову вигоду, держава має застосовувати інші варіанти реагування. Наприклад, якщо договір підряду називається сторонами договором купівлі-продажу з метою мінімізації податків, то здійснюється перекваліфікація такого договору і нараховуються податкові зобов'язання. Також часто за допомогою визнання того чи іншого договору недійсним сторони намагаються зняти публічний арешт тощо.

Суддя звернув увагу і на проблематику «подвійної оренди» та недопустимості застосування в такому разі конструкції правочину, оскільки відносини мають регулюватися ст. 620 ЦК України. Законодавець не виключає можливості укладення декількох договорів найму щодо однієї речі. При цьому допустимо виокремити дві відмінні ситуації: наймодавець укладає декілька договорів найму з кількома наймачами, які одночасно користуються різними частинами однієї речі. За такої ситуації навіть гіпотетично не може постати питання про недійсність другого договору найму; наймодавець укладає два договори найму з двома різними наймачами щодо однієї речі. В такому разі правових підстав для недійсності договорів найму внаслідок того, що одна річ є предметом у двох договорах найму, немає, а до правовідносин наймодавця та наймачів слід застосовувати ст. 620 ЦК України.

При розкритті специфіки недійсності односторонніх правочинів (видача довіреності, відмова від права власності, складання заповіту, публічна обіцянка винагороди, прийняття спадщини, згода іншого співвласника на розпорядження спільним майном, одностороння відмова від договору, прощення боргу) суддя звернув увагу, що можливе викладення законодавчого матеріалу так, як пропонується в концепції, з урахуванням положень Модельних правил європейського приватного права (DCFR). Тобто норми про недійсність викладаються для договорів із вказівкою про можливість їх застосування й до односторонніх правочинів.

Однак не завжди є необхідність застосовувати конструкцію недійсності до односторонніх правочинів. Наприклад, у ситуації, коли орендар відмовляється від договору оренди, а інша сторона заявляє позовну вимогу про визнання недійсною такої односторонньої відмови. Тут питання не в недійсності, а в тому, чи породила одностороння відмова певні правові наслідки, чи були підстави для односторонньої відмови, чи здійснена вона в порядку, передбаченому договором. Тому, на думку Василя Крата, доцільно визначити законодавчо, що конструкція недійсності може застосовуватися не до всіх односторонніх правочинів.

Крім того, він порушив питання щодо застосування способу захисту при публічних торгах. У цій сфері допускалися різні правові конструкції, зокрема, визнання недійсними: публічних торгів; результатів публічних торгів; договору, укладеного за результатами торгів; протоколу публічних торгів. Тому, зауважив доповідач, у рамках рекодифікації цивільного законодавства варто залишити тільки такий спосіб, як визнання торгів недійсними.

Суддя наголосив, що неможливо при рекодифікації оминати й залежну недійсність правочинів. Вона регулюється тільки в кількох нормах ЦК України (ч. 2 ст. 548, ч. 3 ст. 1119 ЦК України). Очевидно, що в сучасних умовах потребує більш детального регулювання залежна недійсність, зокрема, в тих випадках, коли в її основу покладається, наприклад, рішення суду про

визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню, чи про встановлення факту проживання чоловіка та жінки однією сім'єю. Звісно, такі рішення суду можуть мати зворотну дію в часі й породжувати правові наслідки, в тому числі й щодо недійсності правочину, або впливати на інші юридичні факти, що настали до набрання ними законної сили.

«За п'ять років роботи Верховному Суду вдалося подолати культ недійсності в обороті та стабілізувати практику. Хоча не настільки, щоб можна було сказати, що сьогодні недійсність застосовується тільки з метою захисту порушених, невизнаних і оспорюваних прав та інтересів», – сказав Василь Крат.

Трохи про probatio diabolica

<https://t.me/glossema/711>

Цікавий кейс розглядав Касаційний суд Італії у рішенні від 17.10.2022 про probatio diabolica в сфері віндикації.

<https://www.italgiure.giustizia.it/xway/application/nif/clean/hc.dll?verbo=attach&db=snciv&id=./20221017/snciv@s20@a2022@n30438@tS.clean.pdf>

В римському віндикаційному процесі власник був зобов'язаний довести своє право власності на річ, що при похідних способах набуття права власності було дуже важко, бо треба було доводити право власності і попередніх власників через що такий спосіб доказування мав назву probatio diabolica (див. Лоський К. Історія і система римського приватного права. Т. 3. Зшиток 1. Наука про права річові. Прага, 1923. – С. 50 - 51). <https://t.me/glossema/200>

Відповідач посилався на римське правило (probatio diabolica) у сфері віндикації, згідно з яким тягар доказування свого права власності, що лежить на власнику (позивачу), може вважатися виконаним лише при доведенні права власності на річ усіх правопередників позивача.

Касаційний суд, зокрема вказав, що суворість принципу, згідно з яким позивач повинен довести існування права власності на річ також через своїх правопередників, послаблюється у випадку коли відповідач за віндикаційним позовом не оспорує попередню належність спірної речі особі, що є спільним для позивача і відповідача правопередником: у цьому випадку позивачу для виконання його процесуального тягара, достатньо довести лише факт придбання речі на основі дійсного титулу ним самим та його право попередниками.

Трохи про приватне право в судовій практиці 2022
Випуск другий
(за матеріалами публікацій в телеграм-каналі «Трохи про приватне право» за 2022 рік)
Електронне видання.

Автор та редактор суддя Верховного Суду,
кандидат юридичних наук, доцент,
В. І. Крат

Асистент редактора та дизайн обкладинки Ігор Голубовський

